ツォンカパ

中観哲学の研究 II

『レクシェーニンポ』
—中観章—
和訳

共訳
片野道雄
ツルティム・ケサン

文栄堂

A Study of
Tsong khapa's Mādhyamika Philosophy II

Annotated Japanese translation of
the Mādhyamika Section of
Essence of the Good Explanations (Legs bśad sñiṅ po)

Katano Michio
and
Tsultrim Kelsang Khangkar
with the assistance of
Takada Yorihito

Kyoto, Bun-ei-do, 1998

(尊 者 三 父 子)

目　　次

はしがき i
文献一覧 ix
収録テキストについて x

本文—テキストと和訳— 1
『無尽慧所説経』に基づく未了義・了義の判別の立場 3
A1：教証としての『無尽慧所説経』の経文 3
A2：経文の意味が如何に解明されているか 11
B1：ナーガールジュナによる解明 11
C1：縁起の意味が無自性の意味として解明される仕方 11
C2：その縁起こそが聖典の意味の心髄として讃歎される仕方 19
B2：ナーガールジュナに従う者たちによる解明 29
C1：中観スヴァータントゥリカ派の人は聖者の本典を如何に解明しているか 31
D1：バーヴァヴィヴェーカによる解明の仕方 31
E1：勝義として人・法における自性の有・無を如何に述べているか 31
E2：言説として外境の有・無を如何に述べているか 41
E3：勝義として有を否定する理証の中心は如何なる点において考えられているか 45
D2：シャーンタラクシタ父子は如何に解明しているか 49
E1：勝義として人・法における自性の有・無を如何に述べているか 49
E2：言説として外境の有・無を如何に述べているか 49
E3：『解深密経』の意味を如何に述べているか 57
E4：勝義として有を否定する理証の中心は如何なる点において考えられているかを示すこと 67
F1：理証の否定対象を確認すること 67
F1：その否定対象を如何に否定するか 77
C2：中観プラーサンギカ派の人は聖者の本典を如何に解明しているか 79
D1：人・法において自性の有・無を如何に説明しているか 81
E1：人・法において自性を否定する特徴を説明すること 81
F1：自相として成り立つ自性の否定がプラーサンギカの特徴であることを示すこと 81
F2：その否定対象を確認して如何に自性の無が示されるか 87
G1：分別による構想分別されたものと自然に生じたものとの増益による捉え方を示して、その増益の対象は

無いと示すこと ………… 87
G2：声聞蔵に基づいても二無我が説かれている意味 ………… 101
E2：人・法二無我に基づいて、聖者ナーガールジュナの独特の密意を解釈する仕方を示す ………… 113
F1：声聞や独覚の無我の理解や密・粗なる我執などの独特の特徴 ………… 113
F2：外境を建てて、アーラヤ識や自己認識を認めない独特の特徴 ………… 125
F3：自立的な論証を認めない独特の特徴 ………… 139
G1：自立的な論証が否定される経緯とその意味を解釈する他派の考え方 ………… 139
G2：自派の証明されるべきものを証明する証相のあることと自立的な論証の証相のない仕方 ………… 145
H1：証相によって証明されるべきものを証明することのあることの仕方 ………… 145
H2：自立的な論証の証相を承認しない仕方 ………… 153
E3：その仕方において諸経典と矛盾するものを取り除くこと ………… 173
F1：『解深密経』と矛盾するものを取り除くこと ………… 173
F2：『解深密経』と「弥勒請問章」との二つは同じものでないことを示すこと ………… 193
D2：勝義として成り立つものを否定する理証の中心は何であるかを示すこと ………… 209
E1：理証の中心を確認すること ………… 209
E2：その理証によって自相を否定する仕方 ………… 213
E3：否定された自性の無は証明されるものであるか、ないかを考察すること ………… 229
むすび ………… 241

訳　註 ………… 247

索　引 ………… 273
I. 引用文 ………… 275
II. 書　名 ………… 281
III. 人　名 ………… 285
IV. 用　語 ………… 287
あとがき ………… 314

はしがき

インド大乗仏教の思想史的展開は，ナーガルジュナ，アーリヤデーヴァを祖とする般若中観と，マイトレーヤ，アサンガ，ヴァスバンドゥを祖とする瑜伽唯識との二つの大道にともなう，それら二大学派の形成，対立，交渉，融合の歴史そのものであると言える。

更には，その大乗思想がチベット仏教の上に展開する中で，ゲルク派の祖師と仰がれるツォンカパにあっては，それらインドの仏教，即ち，顕教の心髄として，中観思想，とりわけプラーサンギカの中観仏教にその視座を置いて，綿密にして深い洞察がなされていることはここに改めて記すまでもない。

ツォンカパの代表的な著作の一つに『レクシェーニンポ』（『未了義了義善説心髄』*Draṅ ba daṅ ṅes paḥi don rnam par ḥbyed paḥi bstan bcos legs bśad sñiṅ po,* 1407年著作）が伝承されていて，まさしく，この著作はツォンカパのインド大乗仏教概論に相当するものであって，大乗の二つの大道の根本的立場がツォンカパ独自の視点から解明されようとしている。

この解明は「唯識章」と「中観章」とからなるが，それら顕教の修得を経て，密教が修められるべきであるとし，中観章においては，その前半においてスヴァータントゥリカの基本的立場が確信せられようとし，後半においてはまさしくプラーサンギカの立場から大乗の根本が明らかにせられようとしている。

その後，チベット仏教においては，『レクシェーニンポ』に対する非常に多くの注釈書がもたらされており，そのことはチベット仏教において強く関心の寄せられた左証といえるのであろう。

殊に大乗仏教思想の根本を究める上において，示唆に富む多くの論及がみられるのであって，拙訳ながら折々に機会を通じて解読研究の仕方で発表してきたところでもある。この小著の成るについては，本論の「中観章」に対する，これまでの拙訳に若干加筆したものである。

既に漢訳には，法尊訳『弁了不了義善説蔵論』（『仏教大蔵経』論部14，台北，仏教出版社，1978），英訳では，Robert A. F. Thurman: *Tsong Khapa's Speech of Gold in the "Essence of True Eloquence"*, 1984が発表されている。和訳としても何編かの部分訳がなされているが，ここに列記することを略す。なお前編の「唯識章」の和訳・解読研究については，片野道雄『インド唯識説の研究』（文栄堂，1998）に収録した。

1998年3月
訳者・片野道雄記す。

༄༅། །ནང་རིག་མཁས་པའི་དབང་པོ་ཡོད་དོ་ཅོག །ལན་གཅིག་སླེབས་པར་སྨོན་པའི་གནས་ཀྱི་མཆོག །ལྷ་ས་གྲགས་པའི་དག་ཞིང་དྲན་བཞིན་དུ། །གདམ་འདི་ཁ་ནས་ཐལ་ལོ་གསན་པར་མཛོད། །ཇི་སྐད་དུ། ཞི་བདེའི་འདྲེན་པ་བླ་ན་མེད་པ་བདག་ཅག་གི་སྟོན་པ་ཤཱཀྱ་ཐུབ་པ་(ཕྱི་ལོ་མ་ཚུགས་གོང་463-383 B. C.) དང་། མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་(c. 150-250)འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་(c. 395-470)ཀྱི་ཞལ་སྔ་ནས་ཀྱིས་ཐོག་དྲངས་རྒྱན་དྲུག་མཆོག་གཉིས་སོགས་ཀྱིས་མཚོན་པཎ་ཆེན་རྣམས་དང་། ཡུལ་གངས་ཅན་གྱི་མིག་འབྱེད་དམ་པ་ལོ་ཙཱ་བ་ཆེན་པོ་ཀ་ཅོག་ཞང་(དུས་རབས་དགུ་པའི་འགོར་མཛད་འཕྲིན་མཛད་འཕྲིན་རྒྱས)གསུམ། ལོ་ཆེན་རིན་ཆེན་བཟང་པོ།(958-1055) ནག་ཚོ་ལོ་ཙཱ་བ་ཚུལ་ཁྲིམས་རྒྱལ་བ།(1011-1064) རྔོག་ལོ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ།(1059-1109) པ་ཚབ་ཉི་མ་གྲགས།(1055-?) ས་སྐྱ་པཎ་ཆེན་ཀུན་དགའ་རྒྱལ་མཚན་(1182-1251)དཔང་ལོ་བློ་གྲོས་བརྟན་པ་(1276-1342)དེའི་སློབ་མ་བུ་སྟོན་རིན་ཆེན་གྲུབ་(1290-1364)སོགས་ཀྱིས་མཚོན་ལོ་ཙཱ་བ་ཆེན་པོ་རྣམས་དང་། འབྲོམ་སྟོན་རྒྱལ་བའི་འབྱུང་གནས་(1004-1064) རྔོག་ལོའི་ཐུགས་སྲས་གྲོ་ལུང་པ་བློ་གྲོས་འབྱུང་གནས་དང་དེའི་སློབ་མ་ཕྱྭ་བ་ཆོས་ཀྱི་སེང་གེ(1109-1169) ལ་སྟོད་ཤེལ་དཀར་གྱི་བྱང་ཤར་རྒྱ་མཚོ་བྲག་སྐྱུར་སྐུ་བལྟམས་པ་རྒྱལ་སྲས་ཐོགས་མེད་བཟང་པོ(1295-1369)ནས་ཉེར་བར་བརྒྱམས་བཀའ་གདམས་ཀྱི་དགེ་བཤེས་རྣམས་དང་། དཔང་ལོའི་དཔོན་པོ་དང་ཐུགས་སྲ་ལོ་ཆེན་བྱང་ཆུབ་རྩེ་མོ་(1303-1380)དེའི་དཔོན་པོ་དང་ཐུགས་སྲས་ལོ་ཆེན་གྲགས་པ་རྒྱལ་མཚན་(1352-1405)ལོ་ཆེན་བྱང་རྩེའི་སློབ་མ་རྗེ་རེད་མདའ་བ་གཞོན་ནུ་བློ་གྲོས། (1349-1412)དེའི་སློབ་མ་མཁས་པའི་གཙུག་རྒྱན་འཇམ་མགོན་ཙོང་ཁ་པ།(1357-1419) རྒྱལ་ཚབ་དར་མ་རིན་ཆེན། (1364-1432)བོ་དོང་ཕྱོགས་ལས་རྣམ་རྒྱལ་(1376-1452)དེ་བཞིའི་སློབ་མ་མཁས་གྲུབ་དགེ་ལེགས་དཔལ་བཟང་(1385-1438)ནས་ཉེར་བར་བརྒྱམས་བདག་ཅག་གི་དཔལ་ལྡན་བླ་མ་སྙིགས་དུས་ཀྱི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་འཇམ་མགོན་ཉི་མ་རྒྱལ་མཚན་དང་དེའི་ཐུགས་སྲས་རྩོད་བྲལ་གྱི་མཁས་གྲུབ་རྗེ་བླ་མ་ལྷ་སྐྱབས་པ་སོགས་འཕྲུལ་བྲལ་དབུ་སེམས་ཀྱི་གཞུང་ཆེན་སློབ་བཤད་ཀྱི་བཤད་བརྒྱུད་ཀྱི་བསྟན་པ་འཛིན་པའི་རྩ་བརྒྱུད་ཀྱི་བླ་མ་གངས་རི་རྗེ་མོ་གླང་མ་བསྟར་ལ་བསྐྲིགས་པ་ལྟ་བུ་ཁྱེད་རྣམས་ཀྱི་ཡོན་ཏན་ལ་ཤེས་ནས་ཐོབ་པའི་དད་པ་དང་བཀའ་དྲིན་ལ་གུས་པ་ནམ་ཡང་བརྗེད་པ་མེད་པའི་ངང་ནས་སྐབས་དོན་ཁྲིད་རྣམ་པའི་ཐུགས་བརྩུད་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་འགྱུར་དང་འབྲེལ་བའི་གདམ་གླེང་ཙུང་ཟད་ཞུ་བ་གཤམ་གསལ།

དང་པོ་ལྟ་བའི་ལེགས་བཤད་ཆེན་པོ་ལ། བཤད་བྱ་དངོས་ལ་མ་འཇུག་གོང་དེར་རྗེ་བླ་མ་ཙོང་ཁ་པ་ཆེན་པོའི་རྣམ་ཐར་ཞིག་ངེས་པར་བརྗོད་དགོས་མོད། འོན་ཀྱང་དེའི་ཚུལ་ནི་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་ཨོ་ཟ་ནི་དང་ཁོ་བོ་གཉིས་མཐུན་མོང་གི་མིང་ཐོག་ནས་བརྩོན་པའི་རྗེའི་ཀུན་གཞི་དཀའ་འགྲེལ་འགྱུར་གྱི་སྔོན་བརྗོད་དུ་ཞིབ་རྒྱས་བརྗོད་ཟིན་པས་སྐྱར་ཟློས་ཀྱི་ངལ་བ་སྤངས། སྐབས་དོན་རྗེ་ཙོང་ཁ་པ་ཆེན་པོས་ཕྱི་ལོ། ༡༨༠༢ ལོར་བོད་སྔ་རབས་བའི་ལྟ་བའི་འཁྲུལ་སེལ་དུ་དམིགས་བཀར་མཛད་པའི་ལྷག་མཐོང་ཆེན་མོ་ནི་ཉི་ཧོང་སྐད་དུ་བསྒྱུར་འདུག འོན་ཀྱང་ཞི་གནས་རྣམ་གཞག་མ་ཤེས་ན་ལྷག་མཐོང་ཡང་ཇི་བཞིན་མི་ཤེས་པར་བརྟེན་སློབ་

དཔོན་ཆེན་པོ་ཨོ་ཟ་ནི་དང་ཁོ་བོ་གཉིས་ཀྱི་མིང་ཐོག་ནས་ལམ་རིམ་ཆེན་མོའི་ཞི་གནས་སྐབས་ཆ་ཚང་བསྒྱུར་པ་དང་འབྲེལ་དེར་དྲངས་པའི་ལུང་ཁུངས་རྣམས་ལེགས་སྦྱར་ཕྱི་མོ་ཇི་ཡོད་དང་རྒྱ་ནག་དང་བོད་འགྱུར་བཀའ་བསྟན་སོགས་ཏུ་ངར་ཞིབ་ཚགས་ཀྱི་ཚུལ་དུ་བཀོད་ཁུལ་དང་། ཕྱི་ལོ། ༡༨༠༧ ལོར་དབུ་སེམས་ཀྱི་ལྟ་བའི་ཕྲ་རགས་དང་དྲང་ངེས་དོན་གསལ་བར་འབྱེད་པའི་ཆེད་དུ་དམིགས་བཀར་མཛད་པའི་རྗེའི་དཔྱད་རྩོམ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་སྐོར་གཤམ་དུ་འཆད། ཕྱི་ལོ། ༡༨༠༧ ལོར་མཛད་པའི་རྩ་ཤེ་ཊཱིཀ་ཆེན་རབ་བྱེད་དང་པོ་ཁོ་བོས་བསྒྱུར་རོགས་ཞབས་ཞུ་ཞུས་ཏེ་སློབ་དཔོན་ཆེན་མོ་ཨོ་ཁ་ཡས་མཚན་ཐོག་ནས་བཏོན། ཕྱི་ལོ། ༡༨༡༥ ལོར་རང་ལུགས་ཀྱི་ལྟ་བའི་སྙིང་པོ་མ་ནོར་བ་སྐྱོང་བའི་ཆེད་དུ་དམིགས་བཀར་མཛད་པའི་ལྷག་མཐོང་ཆུང་ངུ་ནི་བོད་ཀྱི་ནང་རིག་ལ་མཁས་པའི་སྐུལ་རྗོགས་པ་སློབ་དཔོན་ཐ་ཁ་ཟ་དང་ཁོ་བོ་གཉིས་ཀྱི་མིང་ཐོག་ནས་ཆང་ཚང་བསྒྱུར་པ་དང་འབྲེལ་དེར་དྲངས་པའི་ལུང་ཁུངས་རྣམས་ལེགས་སྦྱར་ཕྱི་མོ་ཇི་ཡོད་དང་པུ་ལིའི་ལུང་དང་འབྲེལ་བ་ཡོད་པ་ཁག་དང་། རྒྱ་ནག་དང་བོད་འགྱུར་བཀའ་བསྟན་དང་། ལྷག་མཐོང་ཆེན་མོ་དང་། རྩ་འཇུག་རྣམ་བཤད་གཉིས་དང་འབྲེལ་བ་ཡོད་པ་རྣམས་ཤིན་ཏུ་ཏུ་ངར་ཞིབ་ཚགས་ཚུལ་དུ་བཀོད་ཁུལ་ཡིན། ཕྱི་ལོ། ༡༨༡༨ ལོར་མཛད་པའི་འཇུག་པའི་རྣམ་བཤད་སེམས་བསྐྱེད་དྲུག་པ་ཆ་ཚང་ཁོ་བོས་བསྒྱུར་རོགས་ཞབས་ཞུ་ཞུས་ཏེ་སློབ་དཔོན་ཆེན་མོ་ཨོ་ཁ་ཡས་མཚན་ཐོག་ནས་བཏོན།

གཉིས་པ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་ཁྲིད་ཆོས་དང་འབྲེལ་བ། ཕྱི་ལོ། ༡༩༧༧ ཟླ་བ། ༧ ཚེས། ༡༢ ཉིན་ཉི་ཧོང་རྒྱ་གར་དང་ནང་རིག་མཁས་པའི་ཚོགས་འདུར་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་ཁྲིད་ཆོས་དང་འབྲེལ་བའི་སྐོར་རགས་ཙམ་བརྗོད་པ་ལྟར་ཁྲིད་ཆོས་ནི། འཇམ་མགོན་ཙོང་ཁ་པས་མཛད་པའི་ཀུན་གཞི་དང་ཉོན་ཡིད་སྐོར་གྱི་དཔྱད་རྩོམ་ཀུན་གཞི་དཀའ་འགྲེལ་ཞེས་པའི་འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་ཀྱི་ཐེག་བསྡུས་ལ་ཁུངས་བཙལ་བའི་ལུང་གི་རྗེས་འབྲང་གི་སེམས་ཙམ་པའི་ལྟ་གྲུབ་སྟོན་པའི་གཞུང་ཞིག་ཡོད། དེ་མིན་སེམས་ཙམ་པའི་ལྟ་གྲུབ་དམིགས་བཀར་འཆད་པའི་གཞུང་འདི་མ་གཏོགས་མེད། འདིར་མདོ་སྡེ་དགོངས་འགྲེལ་དང་བྱང་ས་གཏན་ལ་དབབ་པ་བསྡུ་བ་སོགས་ལ་བརྟེན་ནས་དྲང་ངེས་དང་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱིས་མཚོན་སེམས་ཙམ་པའི་ལྟ་གྲུབ་གལ་ཆེ་བ་རྣམས་ཞིབ་མོར་གཏན་ལ་འབེབས། དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པའི་དགག་བྱ་ངོས་འཛིན་སྐོར་ཙམ་དབུ་མ་དགོངས་པ་རབ་གསལ་དུ་ཞིབ་ཕྲ་གསལ་བ་ཕྱུང་དེ་མིན་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པའི་ལྟ་གྲུབ་ཞིབ་ཕྲ་གཞུང་འདི་མིན་པར་རྗེའི་གཞུང་གཞན་དུ་མི་གསལ། བྱམས་ཞུས་ལེའུ་དབུ་མ་ཐལ་འགྱུར་བའི་ལུགས་སུ་འགྲེལ་ཚུལ་ཡང་གཞུང་འདིའི་ཁྲིད་ཆོས་ཡིན། ཡང་སྙིང་རྣམ་འགྲེལ་ལུགས་བརྒྱུའི་དཔེ་ལྟར་གཞུང་འདི་ལ་ཐོས་བསམ་སྒོམ་གསུམ་ཇི་ཙམ་བྱས་ཀྱང་དེ་ཙམ་གྱིས་ཐོས་བསམ་སྒོམ་གསུམ་བྱ་རྒྱུ་རྫོགས་མཐའ་མེད་པར་ཇེ་འཕེལ་དུ་འགྲོ་བ་ནི་ཁྲིད་ཆོས་ཤིག་དང་། ཁྲིད་ཆོས་གཞན་ཞིག་ནི་གཞུང་འདི་ཡུལ་གངས་ཅན་གྱི་ལུང་གི་སེམས་ཙམ་པའི་དཔྱད་ཞིབ་ཀྱི་གྲུབ་འབྲས་མཐར་ཐུག་དང་ཚབ་མཚོན་ཡིན་ཞེས་བརྗོད་ཆོག

འགྲེལ་པའི་སྐོར། ཕྱི་ལོ། ༡༩༧༧ ཟླ་བ། ༧ ཚེས། ༡༢ ཉིན་ཞུས་པ་ལྟར་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་ནི་རྗེའི་ལེགས་བཤད་ནང་ནས་ཀྱང་ལེགས་བཤད་ཀྱི་སྙིང་པོ་ཡིན་པར་བརྟེན་དགེ་ལུགས་པའི་མཁས་པ་གྲགས་ཅན་

ཡིན་ནོ་ཅོག་གིས་འདི་ལ་འཆད་ཉན་མི་མཛད་མཁན་མེད་པ་ལྟ་བུ་ཡིན། དེར་བརྟེན་འགྲེལ་པ་ཡང་རྗེ་གཞུང་གཞན་ལས་འདི་ལ་མང་ཤོས་ཡོད་པས་རེ་རེ་བཞིན་བགྲང་གིས་མི་ལང་ཡང་འགའ་ཤས་ཞུ་བ་གཤམ་གསལ། འགྲེལ་པ་དང་པོ་ནི་མཁས་གྲུབ་རྗེའི་སྟོང་ཐུན་སྐལ་བཟང་མིག་འབྱེད(Toh. No. 5459, Ka) ཡིན་པ་བརྗོད་ཅི་དགོས། འདིའི་ལྟ་ས་པར་མར་ཤོག་གྲངས་༢༦༠ཡོད་ཅིང་ཤིན་ཏུ་རྒྱད་དུ་བྱུང་བའི་ལེགས་བཤད་ཅིག་ཡིན། སེར་བྱེས་མཁས་རབས་གསུམ་པ་གཉལ་སྟོན་དཔལ་འབྱོར་ལྷུན་གྲུབ་(1427-1514)ཀྱི་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་དཀའ་འགྲེལ་བསྟན་པའི་སྒྲོན་མེའི་(Toh. No. 6829)བོད་ཀྱི་ཤིང་པར་ལ་ཤོག་གྲངས་༡༧༥ཡོད་ཅིང་བརྩམས་པ་སྔ་ལ་རྒྱས་པའི་འགྲེལ་པ་གལ་ཆེ་ཤོས་ཤིག་ཡིན། རྗེ་འདིའི་སློབ་མ་སེར་བྱེས་མཁན་རབས་བཞི་པ་འཇམ་དབྱངས་དོན་ཡོད་དཔལ་ལྡན་(1445-1524)གྱི་སློབ་མ་སེ་ར་རྗེ་བཙུན་པ་དང་པཎ་ཆེན་བསོད་ནམས་གྲགས་པ་ཡིན་ལ། མཁས་པ་དེ་གཉིས་ཡིག་ཆར་ཡང་གཉལ་སྟོན་གྱི་འགྲེལ་པས་ཤུགས་རྐྱེན་ཡོད་པར་བརྗོད་ཅི་དགོས། སེར་བྱེས་མཁན་རབས་ལྔ་པ་སེ་ར་རྗེ་བཙུན་པ་ཆོས་ཀྱི་རྒྱལ་མཚན་(1469-1544)གྱི་དྲང་ངེས་རྒོལ་ངན་ཚར་གཅོད་(Toh. No. 6820)ནི་ཤོག་གྲངས་༥༩ ལས་མེད་པའི་རྒྱས་པ་ཞིག་མིན་ཀྱང་ད་ལྟ་ཡང་མཚན་ཉིད་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱག་ལེན་གསོན་ཉམས་ཅན་དགག་གཞག་སྤང་གསུམ་རྣམ་གཞག་བྱེད་ཚུལ་རིགས་སྒྲིས་དང་པོར་གསལ་བའི་ཆ་ནས་ཁྱད་ཆོས་ཡོད། སེར་བྱེས་མཁས་སྔན་གྲྭ་ཚང་དང་དགའ་ལྡན་བྱང་རྩེའི་ཡིག་ཆ་ཡིན་པའི་རྐྱེན་གྱིས་འགྲོ་དོན་ཡང་ཆེ། ཆོས་རྗེ་དཔལ་ལྡན་པའི་བཀའ་སྲོལ་བཞིན་ཕོ་བོ་ཡང་དུས་ད་ལྟ་བར་རྗེ་བཙུན་པའི་ཡིག་ཆ་འཛིན་པའི་དབང་གིས་འགྲེལ་པ་འདི་མང་ཆེ་བ་བློ་འཛིན་བྱེད་སྐྱོང་། རྒྱལ་བ་སྐུ་འཕྲེང་གཉིས་པ་དགེ་འདུན་རྒྱ་མཚོའི་(1476-1542)དྲང་ངེས་དགོངས་གསལ་སྒྲོན་མེའི་(Toh. 5565, Ḥa) བོད་ཀྱི་ཤིང་པར་ལ་ཤོག་གྲངས་༡༠༦ཡོད། དགའ་ལྡན་ཁྲི་ཐོག་བཅོ་ལྔ་པ་པཎ་ཆེན་བསོད་ནམས་གྲགས་པའི་(1478-1554)དྲང་ངེས་ཨུཏྤ་ལའི་ཕྲེང་བའི་ད་ལྟའི་བོད་ཀྱི་དགའ་ལྡན་པར་གསར་ལ་ཤོག་གྲངས་༥༨ ཡོད། རྩོམ་ཚུལ་སེ་ར་རྗེ་བཙུན་པ་དང་འདྲ་བ་གང་ཞིག་ལ་ཚིག་ཟིན་གྱི་འཛིན་མཚམས་འགའ་ཞིག་མི་མཐུན། དྲང་ངེས་འདི་བཞིན་མཁས་མང་བློ་གསལ་གླིང་དང་དགའ་ལྡན་ཤར་རྩེའི་ཡིག་ཆ་ཡིན་པའི་དབང་གིས་འགྲོ་དོན་ཤིན་ཏུ་ཆེ། སེ་ར་རྗེ་བཙུན་པའི་སློབ་མ་པཎ་ཆེན་བདེ་ལེགས་ཉི་མའི་དྲང་ངེས་བློ་གསལ་མགུལ་རྒྱན་(Toh. No. 6822)གྱི་བོད་ཀྱི་ཤིང་པར་ལ་ཤོག་གྲངས་༨༨ཡོད་ཅིང་རྗེ་བཙུན་པའི་དགོངས་པ་ལོན་པར་གལ་ཆེ། ཀུན་མཁྱེན་འཇམ་དབྱངས་བཞད་པའི་དྲང་ངེས་བཻ་ཌཱུར་དཀར་པོའི་གན་མཛོད་(Naritasan No. 2110, Da)ཀྱི་བཀྲ་ཤིས་འཁྱིལ་གྱི་པར་མར་ཤོག་གྲངས་༡༥༣ཡོད། དགག་གཞག་སྤང་གསུམ་སོགས་རིགས་སྒྲིས་ཡིག་ཆ་གོང་མ་གཉིས་དང་འདྲ་བ་གང་ཞིག་ལ་སྟོང་ཐུན་སོགས་དཔྱད་གཞིར་མཛད་པའི་ཆ་ནས་ཚིག་རྒྱས་པོ་ཡོད། འབྲས་སྤུངས་སྒོ་མང་གྲྭ་ཚང་གི་ཡིག་ཆ་ཡིན་པའི་རྐྱེན་གྱིས་འགྲོ་དོན་ཆེ། རྒྱལ་བ་སྐལ་བཟང་རྒྱ་མཚོའི་(1708-1757)སློབ་མ་སེར་བྱེས་རབ་འབྱམས་སྨྲ་བ་བློ་བཟང་དགེ་ལེགས་ཀྱི་དྲང་ངེས་དགོངས་གསལ་མེ་ལོང་(Toh. No. 6830)གི་བོད་ཀྱི་ཤིང་པར་ལ་ཤོག་གྲངས་༣༩༣ཡོད་པས་དེ་བར་གྱི་དྲང་ངེས་འགྲེལ་པའི་ནང་ནས་རྒྱས་ཤོས་ཡིན། དེའི་ཁྱད་ཆོས་

ནི་པར་བྱང་སྨོན་ཚིག་ཏུ་གསལ་བ་བཞིན་སེར་ར་རྗེ་བཙུན་པའི་ཡིག་ཆ་དང་ཁོག་གཅིག་པ་ཡིན། གུང་ཐང་དཀོན་མཆོག་བསྟན་པའི་སྒྲོན་མེའི་(1762-1823)དྲང་ངེས་རྩོ་འཕྲོ་ཅན་(Naritasan No. 2228, Kha) གྱི་བོད་ཀྱི་ཤིང་པར་ལ་ཤོག་གྲངས་༡༦༡ཡོད་ཅིང་འདི་ཁྱད་ཆོས་ནི་འཇམ་དབྱངས་བཞད་པའི་ཡིག་ཆ་དང་ཁོག་གཅིག་པ་ཡིན། གུང་ཐང་འཇམ་པའི་དབྱངས་ཀྱི་སློབ་མ་དོན་གྲུབ་རྒྱལ་མཚན་གྱི་དྲང་ངེས་བཞི་འདྲིལ་ལ་ཤོག་གྲངས་༢༩༩ཡོད། འདིའི་ཁྱད་ཆོས་ནི་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་ཡིག་འབྲུའི་མཆན་འགྲེལ་བཏབ་པ་དང་། བློ་གླིང་སྒོ་མང་སེ་ར་བྱེས་སྨད་བཅས་གྲྭ་ཚང་བཞིའི་ཡིག་ཆའི་བཤད་སྲོལ་བཀོད་ཡོད། ལྷག་པར་མཚན་དོན་མཚུངས་པའི་མཁས་པའི་དབང་པོ་སྐྱིས་སྟེང་བློ་བཟང་དཔལ་ལྡན་(1881-1944)གྱིས་བླ་དོ་བརྒྱུད་ཀྱི་རིང་མཁས་པ་སོ་སོའི་ལེགས་བཤད་ཀུན་བསྒྲིགས་ནས་རྒྱ་བོད་ཀྱི་གཞུང་ཁུངས་མ་དང་གཏུགས་ཏེ་དགག་གཞག་རྒྱ་ཆེར་མཛད་པ་རྣམས་ཨ་ལགས་འཇིགས་མེད་དམ་ཆོས་རྒྱ་མཚོས་(1898-1946)བརྗོད་བྱང་དུ་མཛད་པའི་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་འཇུག་ངོགས་སྟོད་ཆ་སེམས་ཙམ་པའི་སྐབས་ཀྱི་ན་པ་ལ་ཤོག་གྲངས་༣༥༦དང་། སྨད་ཆ་དབུ་མ་པའི་སྐབས་པ་པ་ལ་ཤོག་གྲངས་༢༩༩ ཡོད། འདི་ནི་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་འགྲེལ་པ་རྒྱས་ཤོས་ཡིན་པར་མ་ཟད་ཁྱད་ཆོས་ཀྱང་མང་དུ་སྣང་། དེ་མིན་འགྲེལ་པ་མང་ཡང་འདིར་དེ་ཙམ་གྱིས་ཆོག་པར་བྱས།

གསུམ་པ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་བསྟན་པ་དང་མཇལ་ཚུལ། ཕྱི་ལོ། ༡༩༦༢ ལོར་དུས་འགྱུར་ཆེ་འཕྲུལ་འགལ་རྐྱེན་ལྡོག་ཏུ་མི་བཏུབ་པ་ཞིག་བྱུང་ནས། སྐྱེ་ཤར་གྱི་རི་ཁྲོད་དབེན་གནས་ནས་བདག་གཅིག་པུ་མཚན་གུང་གསང་སྟབས་སུ་ཐོན་ཁར་ཆོས་རྗེ་དཔལ་ལྡན་པའི་ཞལ་སྔ་ནས་ཀྱིས་མཐའ་མའི་ཞལ་ཆེམས་སུ་དྲང་ངེས་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་བློ་འཛིན་ཡོད་མཁན་ཚོར་བཀའ་སྟོད་དམ་ཅན་ཆོས་ཀྱི་རྒྱལ་པོས་ཉིན་ལན་གསུམ་དང་མཚན་ལན་གསུམ་སྲུང་སྐྱོབ་མཛད་པར་མ་ཟད་ལན་བརྒྱར་མ་ཆད་པ་སྐྱོར་སྦྱོང་བྱས་ན་ཟབ་མོ་སྟོང་པ་ཉིད་རྟོགས་ཞེས་དགེ་རྒན་གོང་མའི་གསུང་རྒྱུན་དུ་བཞུགས་ཡོད་པས་ཁྱོད་ཀྱིས་ཀྱང་དེ་ལྟར་སེམས་བཞག་བྱེད་དགོས་ཞེས་བཀའ་ལུང་སྤྱི་བོར་བསྐུལ། དེ་ནས་བདག་གིས་ཀྱང་ཕ་བླ་མའི་ཐུགས་སྨོན་དབང་གིས་རྒྱ་གར་ཊ་ལ་ཧོར་སེར་ཕྱི་ལོ། ༦༥ ནས་བློ་འཛིན་བྱེད་འགོ་བཙུགས་ནས་རྫོགས་པར་བློ་འཛིན་བྱེད་ཐུབ་པར་མ་ཟད་ལན་བདུན་ཅུ་ཙམ་མ་ཆད་པར་སྐྱོར་སྦྱོང་བྱེད་ཐུབ། དུས་སྐབས་ཤིག་ནས་རྩོད་བྲལ་གྱི་མཁས་གྲུབ་དགེ་བཤེས་ལྷ་རམས་ཨང་དང་པོ་རྗེ་བླ་མ་ལྷ་སྐྱབས་པ་བྱ་བྲལ་དུ་གཤེགས་པའི་དབེན་གནས་སྤྱོད་ལམ་བཞི་ཤོང་དུ་བཅར་ཏེ། བདག་གི་སྐྱེ་ཡུལ་གཙང་སྟོད་པ་ཡིན་པས་རྐྱེན་པས་ཡུལ་འདིར་ལམ་སྟོན་བྱེད་མཁན་ཁམས་ཚན་གཅིག་པ་སོགས་སུ་འང་མེད་ལ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་ནང་དོན་ཤེས་འདོད་སྐོམ་པ་ཆུ་འདོད་ལྟར་ཡོད་པས་རྐན་ཁྲིད་ཀྱིས་གཞུང་འདིའི་དཔེ་ཁྲིད་ཅིག་ཅིས་ཀྱང་སྐྱབས་འཇུག་ཡོང་བ་ཞེས་དུ་བཞིན་གསོལ་བ་བཏབ་པར་རྗེ་བླ་མས་ད་བར་གྱི་ཕོ་བོའི་ལོ་རྒྱུས་རགས་ཙམ་ཞིག་བཀའ་འདྲི་གནང་རྗེས་དགྱེས་བཞིན་ཞལ་གྱིས་བཞེས་ཏེ་འོ་ན་ཁྱོད་རང་གཅིག་པོ་དཔེ་ཁྲིད་ལ་ཡོང་དགོས་ཞེས་བཀའ་ལུང་སྤྱི་བོར་ཕེབས་ཏེ་དགའ་དད་ཚད་མེད་པ་སྐྱེས། སྐབས་དེར་རང་ཉིད་བྱ་བས་བཏང་བའི་བྱ་བྲལ་བ་ཡིན་སྟབས་འཇམ་མགོན་ཉི་མ

རྒྱལ་མཚན་གྱི་དཔེ་ཁྲིད་ཡོད་སྐབས་ཙམ་ལས་དེ་མིན་མི་ཁོམས་པའི་སྐབས་མེད་པས་དེ་ནས་བཟུང་ཕལ་ཆེར་ཉིན་གུང་ཡོལ་ནས་ཉི་ལྟར་དཔེ་ཁྲིད་ལ་བཅར་རྒྱུའི་གོ་སྐབས་བཟང་པོ་ཐོབ། དེ་ཡང་ཕྱི་ལོ། ༧༥ ལོར་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་སེམས་ཙམ་པའི་སྐབས་ཆ་ཚང་དང་། ཕྱི་ལོ། ༧༦ ལོར་དབུ་མའི་སྐབས་ཀྱི་དཔེ་ཁྲིད་ཆ་ཚང་དང་། དེའི་སྔ་རྗེང་དུ་སྐབས་བསྟུན་མཆིམས་འཇམ་པའི་དབྱངས་ཀྱིས་མཛད་པའི་མཆིམས་མཛོད་ཆ་ཚང་དང་ཀུན་མཁྱེན་མཚོ་སྣ་བས་མཛད་པའི་མཚོ་ཊཱིཀ་ཆ་ཚང་དང་། དགུན་ཁ་ལོ་ལྟར་ཟླ་བ་གཉིས་ཙམ་རིང་རྒྱལ་ཚབ་རྗེའི་ཐར་ལམ་གསལ་བྱེད་སྟེང་ནས་རྣམ་འགྲེལ་ལེའུ་དང་པོའི་དཔེ་ཁྲིད་ཆ་ཚང་བཅས་བཀའ་དྲིན་ཐོབ། སྐབས་དེར་རྗེ་བླ་མ་ཉིད་ཀྱིས་བསྟན་པ་འབབ་ཞིག་ལ་དགོངས་ཏེ་འཛམ་གླིང་རྒྱན་དྲུག་མཆོག་གཉིས་དང་གཉིས་སུ་མ་མཆིས་པར་གཞུང་ཚིག་གི་འབྲུ་འགྲེལ། སྐྱེ་དོན་གྱི་ཁོག་དབུབ། དཀའ་གནད་ཀྱི་མཐའ་དཔྱོད། སྟོན་ཁྲིད་མཁས་པའི་གསུང་རྒྱུན། འཛིན་མཚམས་ཞིབ་ཆ། རིགས་ལམ་གཏོང་ཚུལ། གོ་སྟོབས་འཕྲིན་པའི་དོགས་སློང་སོགས་གང་ཅིར་གཞུང་ཆེན་སློབ་བཤད་ཀྱི་བཀའ་སྲོལ་བཞིན་ཞིབ་ཚགས་མཐའ་ཆོད་པའི་ཟབ་ཁྲིད་བཀའ་དྲིན་བསྐྱལ། ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་ཆ་ཚང་སློབ་མ་གཞན་ལ་དཔེ་ཁྲིད་མཛད་མིན་མི་དྲན་ཀྱང་དུས་འགྱུར་དབང་གིས་མཆིམས་མཛོད་དང་མཚོ་ཊཱིཀ་ཆ་ཚང་གི་དཔེ་ཁྲིད་བདག་རང་མ་གཏོགས་སློབ་མ་གཞན་སུ་ལའང་གནང་མ་མྱོང་ཞེས་ཞལ་སྔ་ནས་ཀྱིས་ཡང་ཡང་གསུངས། རྗེ་བླ་མ་ལྷ་སྐྱབས་པ་དང་བདག་འབྲུངས་ཡུལ་གྲྭ་ཚང་ཡིག་ཆ་སོགས་ཐམས་ཅད་ཁག་ཁག་ཡིན་པར་མ་ཟད་དབུལ་བས་ཟང་ཟིང་གི་མཆོད་པ་སློས་ཅི་དགོས་ལུས་ཀྱི་ཞབས་ཏོག་ཀྱང་ཚུལ་མཐུན་ཞུ་མ་མྱོང་མོད། དེ་ལྟར་ལགས་ཀྱང་རྗེ་བླ་མ་ནས་འབྲུངས་ཡུལ་གཅིག་པའི་སྲས་ཀྱི་ཐུ་བོ་རྣམས་ལས་ཀྱང་ཐུགས་བརྩེས་ཆེ་བར་མཛད་དེ་ཁྱོད་རང་ལ་དཔེ་ཆ་ཁྲིད་པ་ཚང་མ་ཤེས་ཀྱི་འདུག་པས་འདི་རྒྱ་གར་ཆུ་བཟང་བའི་རྐྱེན་གྱིས་ཡིན་འདུག་ཅེས་དངོས་སུ་ཡང་ཡང་གསུངས་པ་ཙམ་དུ་མ་ཟད་གཞན་མཆོག་དམན་མང་པོར་ལའང་དེ་ལྟར་གསུངས་པ་སོགས་འདི་ཕྱིའི་ལམ་སྟོན་ཐམས་ཅད་མཛད། ཀུན་གྱིས་མཁྱེན་གསལ་ལྟར་གུས་ལ་དེ་འདྲའི་རིག་སྟོབས་མེད་པར་རང་གིས་ཤེས་ཀྱི་ཡོད་ཀྱང་རྗེ་བླ་མ་ནས་དེ་ལྟར་བཀའ་གནང་བའི་རྒྱུ་མཚན་ནི་རྗེ་བླ་མ་དེ་ཉིད་ལ་ཅི་མཛད་ལེགས་པར་མཐོང་བའི་དད་གུས་ངོ་ལྐོག་མེད་པ་ཞིག་ཡོད་པ་དང་གཅིག གཉིས་དོན་༧གོང་ས་སྐྱབས་མགོན་རྒྱལ་དབང་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཕྱོགས་ལས་རྣམ་པར་རྒྱལ་བའི་སྡེའི་ཞལ་སྔ་ནས་ཀྱི་དྲུང་ནས་བསྙེན་པར་རྫོགས་པ་ནས་བཟུང་དགོང་བཅད་དང་ཡོ་བྱད་བྱིན་རླབས་དང་ཕམ་ལྟག་བཅུ་བདུན་ཙམ་སྲུང་སྡོམ་བྱས་པ་ཡིན་པས་དེ་ལ་དགོངས་པ་འདྲ། ཕམ་ལྟག་བཅུ་བདུན་ནི་རང་ལོ་སོ་བརྒྱད་པ་སྡོམ་པ་མ་ཕུལ་བར་སྲུང་སྡོམ་བྱེད་ཐུབ་པ་བྱུང་བ་དེ་ཡང་རྗེ་བླ་མའི་མཛད་སྤྱོད་ཀྱི་ཤུགས་རྐྱེན་ཡིན་པར་སློས་ཅི་དགོས། ལར་ནས་གངས་ཅན་མཚན་ཉིད་གྲྭ་ཚང་འབུམ་གྱི་ཆུ་འགོ་གསང་ཕུ་ནེའུ་ཐོག་ཅེས་འཛམ་གླིང་ན་མཚན་ཡོངས་སུ་གྲགས་པའི་ཆེས་མཐོའི་གཙུག་ལག་སློབ་གཉེར་ཁང་གི་བཀའ་སྲོལ་འཛིན་པ་དགེ་ལུགས་པའི་གྲྭ་ས་ཆེན་པོ་རྣམས་སུ་དགེ་རྒན་དྲུང་ནས་དཔེ་ཁྲིད་ཐོབ་རིམ་བཞིན་གོ་བ་གཏིང་ཕྱིན་པར་ལོན་ཕྱིར་ཆོས་གྲྭར་རང་དང་ལོ་མཉམ་འཛིན་གྲྭ་གཅིག་པ་ཚོ་དང་ལྷན་དུ་ཉིན་མཚན་སྦྲེལ་ནས་རྩོད་པ་བྱེད་དགོས་པ

དེ་ལྟར་ལགས་མོད། འོན་ཀྱང་ཁོ་བོར་དེ་འདྲའི་གོ་སྐབས་མ་ཐོབ་ཀྱང་སྟབས་ཡག་པ་ཞིག་ལ་མཁས་གྲུབ་ཆེན་པོ་ཐན་རྒྱ་མཚོ་སྦྱིན་པ་དཔལ་བཟང་པོ་དང་ལྷན་དུ་ལོ་དྲུག་ཙམ་རིང་དྲང་ངེས་ཀྱིས་གཙོས་པའི་གཞུང་ཆེན་པོད་ལྔའི་ནང་དོན་ལ་རྩོད་དེ་བློ་ཁ་ཆེམ་པའི་བློ་སྐྱིད་གསར་པ་རྣ་མཆོག་ཁ་འབབ་རྒྱུན་བཞིན་རྫོགས་མཐའ་མེད་པར་བསྐྱལ། ཐན་མཆོག་དང་གུས་གཉིས་ཀྱི་དབར་དགུང་ལོ་དང་མཁྱེན་ཚད་གང་ཅིར་བླ་སློབ་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཡོད་པར་མ་ཟད་བྱས་ཡུས་གང་ཡང་མེད་ཀྱང་དེ་ལྟར་གྲོགས་དན་ཡང་དག་པར་གནང་བའི་བཀའ་དྲིན་དྲན་རིམ་བཞིན་སྐྱབས་སྒྲུབ་པའི་ཟླ་གྲོགས་དགེ་འདུན་དཀོན་མཆོག་དངོས་ཡིན་པའི་ངེས་པ་རྙེད་དེ་བསྟན་འགྲོའི་མགོན་དུ་སྐུ་ཚེ་ཞབས་པད་བརྟན་པའི་གསོལ་བ་ནར་མར་འདེབས་བཞིན་པ་དང་། གཞན་ཡང་སེར་བྱེས་མཁན་ཟུར་རིན་པོ་ཆེ་ཐན་ཐབས་མཁས་སློབ་མ་མཚན་ཡོངས་སུ་གྲགས་པའི་མཁས་པ་གཙང་པ་དགེ་བཤེས་ངག་དབང་དགེ་འདུན་རིན་པོ་ཆེའི་ཆོས་གྲོགས་དགེ་བཤེས་ངག་དབང་བཀྲ་ཤིས་ཀྱིས་མཆོད་གདན་ས་གསུམ་གྱི་ཐན་ཇི་སྙེད་པ་ཞིག་ལ་འབེལ་གཏམ་གྱི་ཚུལ་དུ་བཀའ་འདྲི་ཞུས་ཏེ་བློ་བསྐྱེད་མཐའ་མེད་གནང་མཁན་ནང་ནས་རེ་གཉིས་མ་གཏོགས་ཐམས་ཅད་ཕན་ཚུན་འགྲན་པ་བཞིན་དུ་དག་ཞིང་དུ་གཤེགས་ཀྱང་གོ་སྐབས་འདི་བཟུང་ནས་ཁོང་རྣམ་པར་དྲན་གསོ་དང་ཐུགས་དགོངས་རྫོགས་པའི་སྨོན་འདུན་ཞུ་གི་ཡོད།

བཞི་པ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་འཆད་འཁྲུར། གོང་དུ་ཞུས་པའི་ཆོས་རྗེ་དཔལ་ལྡན་པ་དང་རྗེ་བླ་མ་ལྷ་སྐྱབས་པ་གཉིས་ཀར་བདག་རང་བསོད་ནམས་ཀྱི་སྐལ་བ་ཤིན་དུ་དམན་པའི་དབང་གིས་དགྱེས་པའི་མཆོད་པ་ཞིག་འབུལ་མ་ཐུབ་པའི་ངང་སྔ་རྗེང་དུ་དངོས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་རྫོགས་ཏེ་དག་ཞིང་དུ་གཤེགས་ཀྱང་ཐུགས་དགོངས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་ཕྱིར་དང་ལྷག་པར་རྗེ་བླ་མ་ལྷ་སྐྱབས་པ་ནས་བརྒྱུད་པའི་འཕྲུལ་བྲལ་དབུ་སེམས་ཀྱི་ལྷ་གྲུབ་ཀྱི་བཤད་སྲོལ་གྱི་བརྒྱུད་པ་གཙང་མ་འདི་བཞིན་སྲིད་མཐར་གནས་ཕྱིར་འཛམ་མགོན་ཙོང་ཁ་པ་ཆེན་པོའི་གསུང་གི་རབ་དང་ཕུལ་དུ་ཕྱུར་པ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་ཉི་ཧོང་གི་སྐད་དུ་སྒྱུར་ཐུབ་ན་ཅི་མ་རུང་སྙམ་ཏེ་རྒྱ་བོད་ཀྱི་ནང་པའི་ལྷ་གྲུབ་ལ་མཁས་པའི་ཕུལ་དུ་ཕྱིན་པ་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་མི་མ་ཁི་དང་ཕྱི་ལོ། ༧༦ ཟླ་བ། ༡༢ ཚེས། ༡༣ འཆད་འཁྲུར་གྱི་འགོ་བཙུགས། ༡༩༧༧ ཟླ་བ། ༧ ཚེས། ༡༢ ཉིན་ཉི་ཧོང་རྒྱ་གར་རིག་པ་དང་ནང་རིག་མཁས་པའི་ཚོགས་འདུ་ཞེས་པར་ཁོ་བོ་ནས་ཉི་ཧོང་སྐད་མི་དག་བཞིན་དུ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་འགྲེལ་པ་ཁག་དང་ནང་དོན་སྐོར་གསལ་བསྒྲགས་བྱས། དེ་རྗེས་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་མི་མ་ཁིས་རོགས་རམ་འོག་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་ས་བཅད་ཡོངས་རྫོགས་ཉི་ཧོང་སྐད་དུ་བསྒྱུར་ནས་ཁོ་བོའི་མིང་ཐོག་ཕྱི་ལོ། ༧༨ ལོར་མཁས་པའི་ཚོགས་འདུ་དེའི་དུས་དེབ་(Journal of Indian and Buddhist Studies Vol. XXVI No. 2 March 1978, pp. 68-71)དུ་ཐོན། སྟབས་མི་ལེགས་པ་ཞིག་ལ་སློབ་དཔོན་གང་ཉིད་མཛད་བྲལ་གྱི་དབང་གིས་འགྱུར་འཁོར་ལུས། དེ་བཞིན་ཕྱི་ལོ། ༧༨ ཙམ་ནས་མཁས་དབང་སློབ་དཔོན་ཆེ་པོ་ཁ་ཐ་ནོ་དང་ལྷན་དུ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་འཆད་འཁྲུར་འགོ་བཙུགས་ཏེ་མཐོ་སློབ་ཚུགས་རིམ་བཞིན་བདུན་རེ་ཐེངས་རེར་འཆད་འཁྲུར་བྱས་ཏེ་ཕྱི་ལོ། ༨༢ ལོར་ཁོང་གི་མཚན་ཐོག་སེམས་ཙམ་པའི་སྐབས་ཀྱི་སྟོད་ཆའི་འགྱུར་ཨོ་ཐ་ནི་ཆེས་མཐོའི་གཙུག་ལག་སློབ་གཉེར་ཁང་གི་དུས་དེབ་དུ་ཐོན། ལེགས་བཤད་སྙིང་

པོའི་འགྱུར་འདི་ཐུབ་གླིང་སྐད་ཡིག་ཏུ་ཐོན་པ་ལས་ཀྱང་སྔ། དེ་ནས་ཀྱང་ཁོང་དང་ལྷན་དུ་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་འགྱུར་རིམ་བཞིན་སྐབས་རེ་ངའི་མིང་ཐོག་དང་སྐབས་རེ་ཁོང་གི་མཚན་ཐོག་ནས་ཐོན་ཡོད། གང་ལྟར་མི་ལོ་ཉི་ཤུ་ཙམ་རིང་འཆད་འགྱུར་བྱེད་ཀྱིན་མཐར་ཕྱི་ལོ། ༡༨ ལོར་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་ཆ་ཚང་བར་ཆད་ལྷབས་ཆེ་བ་གང་ཡང་མེད་པར་བསྒྱུར་ཐུབ་པའི་དགའ་བ་ནི་རི་འཛེག་པས་དཀའ་སྤྱུག་ཁྱད་སད་ཐོག་གངས་རི་ཇོ་མོ་གླང་མར་རིམ་པས་འཛེགས་ཏེ་གངས་རྩེར་སོན་པའི་འགའ་བས་ཀྱང་ཆ་ཙམ་མཚོན་དུ་མེད་པར་སེམས། ལས་འདིར་དངོས་སུ་འཇུག་མཁན་ནི་ཁོ་བོ་ཙམ་ཡིན་ཀྱང་བརྒྱུད་ནས་ཞུགས་མཁན་གོང་གསལ་རྒྱ་བོད་ཀྱི་མཁས་གྲུབ་དེ་དག་ཚང་མ་ཡིན་ཡིན་པར་མ་ཟད་བརྒྱུད་པ་བར་མ་ཆད་པའི་འཕྲུལ་གྲོལ་དབུ་སེམས་ལྟ་གྲུབ་གཙང་མའི་བཤད་སྲོལ་ཡིད་བཞིན་ནོར་བུ་ལྟ་བུ་ཡིན་པས་ཀུན་ལ་ཕན་པའི་རེ་བ་ཡོད།

ཡང་ཐུགས་སྣང་དགོས་པ་ཞིག་ནི། ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་ཕྱི་མོ་གཅིག་ལ་གཅིག་བརྒྱུད་ཀྱིས་འབྲི་བཤུ་སྐབས་མ་དག་རྒྱུན་འཁྲུམས་སུ་སོང་བ། དཔེར་ན་འགྲེལ་བཤད་སྤྲིན་རས་གཟིགས་བརྟུལ་ཞུགས་སུ། དཀར་པོ་ཡིན་ཞེས་མ་བརྗོད་བཞིན། །ཞེས་གསལ་བཞིན་དུ་ད་ཡོད་ཕྱི་མོ་ཐམས་ཅད་དུ་ལྷོག་ནས་གསལ་བ་བཅས་མ་དག་རེ་གཉིས་ཡོད་པ་སོགས་ཀྱིས་མཚོན་གསལ་བཤད་ཞུ་དགོས་རྣམས་ནི་དཀྱུས་ནས་མཁྱེན་པར་འཚལ།

ཞུ་པ་ལེགས་འབུལ། ཆོས་གྲོགས་མཁས་པའི་དབང་པོ་སློབ་དཔོན་ཆེན་མོ་ཁ་ཐ་ནོ་མཚོག་གིས་མི་ལོ་ཉི་ཤུའི་རིང་གུས་རྟག་གི་ཐུགས་བརྩོན་ཆེན་པོས་འཇམ་མགོན་ཙོང་ཁ་པ་ཆེན་པོའི་གསུང་རྩོམ་ཟབ་ལ་རྒྱ་ཆེ་བ་ཇེ་སྙེད་ཅིག་བཞུགས་པའི་ནང་ནས་མཆོག་ཏུ་གྱུར་པ་དབུ་སེམས་ཀྱི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་ལམ་སྲོལ་གསལ་བར་བྱེད་པའི་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོ་འདི་ཉིད་ཆ་ཚང་ཉི་ཧོང་སྐད་དུ་བསྒྱུར་བའི་གྲོགས་དན་ཡང་དག་པར་གནང་བར་བཀའ་དྲིན་རྗེས་དྲན་ཞུ་བཞིན་ཡོད། བོད་རིག་ལ་མཁས་པ་སློབ་དཔོན་ཐ་ཁ་ཧ་ནས་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་དབུ་མའི་སྐབས་ཀྱི་བོད་ཡིག་ཕྱི་མོ་རྩིས་འཕྲུལ་དུ་འཇུག་རོགས་གནང་བ་ཙམ་དུ་མ་ཟད། དབུ་མའི་སྐབས་ཀྱི་ཉི་ཧོང་གི་འགྱུར་ལ་འགོ་ནས་མཇུག་བར་ཞུས་ཆེན་ཞིབ་ཚགས་གནང་བ་དང་། སློབ་གཉེར་བ་འདུལ་བའི་སྡེ་སྣོད་ལ་མཁས་པ་ཨོ་ཁུ་མུ་རས་དབུ་མའི་སྐབས་ཀྱི་ཉི་ཧོང་འགྱུར་རྩིས་འཕྲུལ་དུ་འཇུག་རོགས་གནང་བར་ཐུགས་རྗེ་ཆེ་ཞུ། ལྷག་པར་ཉི་ཧོང་རྒྱལ་ཁབ་ཆེན་པོའི་ཤེས་རིག་ལས་ཁུངས་ཀྱིས་ནང་པའི་མཁས་པ་སྟོང་ཕྲག་མང་པོའི་ནང་ནས་ཁོ་བོར་བོང་བ་གསེར་གཟིགས་ཀྱིས་ཙོང་ཁ་པའི་དབུ་མའི་ལྟ་གྲུབ་ཉམས་ཞིབ་ཅེས་པའི་ཆེད་སྒྲིག་ལོ། ༡༩༩༦ བཟུང་ལོ་གསུམ་གྱི་རིང་ཆེ་མཐོང་ལྡན་པའི་ཉམས་ཞིབ་ཀྱི་མཐུན་གྱུར་ཉི་ཧོང་སྒོར་མོ་ཁྲི་བཞི་བརྒྱ་གནང་བ་ལ་བརྟེན་ནས་འགྱུར་གྱི་མཇུག་སྐྱེལ་ཐུབ་པར་བརྟེན་ཉི་ཧོང་གཞུང་དམངས་ཀྱི་བཀའ་དྲིན་དྲན་བཞིན་པའི་ཐོག་སྤྱིར་ཡུལ་འདིར་ནད་མུག་འཁྲུག་རྩོད་མི་ཡོང་བ་དང་བྱེ་བྲག་ཨོ་ཐ་ནི་ཆེས་མཐོའི་གཙུག་ལག་སློབ་གཉེར་ཁང་འདི་འང་རྒྱ་བོད་དབུ་སེམས་ཀྱི་གཞུང་ཆེན་སློབ་བཤད་བཤད་བརྒྱུད་བསྟན་པའི་བསྐྱི་གནས་བླ་ན་མེད་པར་གནས་པར་རྩ་བརྒྱུད་བླ་མ་རྣམས་ཀྱིས་བྱིན་བརྒྱ་ཕོབ་ཅིག་ཅེས་གསོལ་བ་འདེབས་རྒྱུ་དང་། གཞན་ཡང་ཤོད་མི་དགོས་པར་བདག་ལ་འདི་ལྟ་བུའི་གོ་སྐབས་བཟང་པོ་ཐོབ་པ་ནི་བོད་མི་མང་གི་བཀའ་དྲིན་ཡིན་པར་བརྟེན་འགྱུར་གྱི་རྣམ་དཀར་དགེ་མཐུ་ལ་བརྟེན་ནས་ཡུལ་གངས་ལྗོངས་ཆོས་ཀྱི་ཞིང་

སར་ཞུ་རིག་གི་བསྟན་པ་འབར་བའི་རྒྱུར་བསྔོ་བ་ལགས།

ཉི་མའི་གཉེན་གྱི་ཐུགས་ཀྱི་བཅུད་ཀྱི་བཅུད། །ཉི་ཟླ་ལྟར་གྲགས་དབུ་སེམས་ཤིང་རྟའི་སྲོལ། །ཉི་མ་སྟོང་ཕྲག་ལས་ལྷག་ལོ་ཉི་ཤུར། །ཉི་ཧོང་རིག་པའི་ཡུལ་འདིར་སྤེལ་བའི་དགེ། །ལྷ་མའི་སྐྱབས་གཅིག་བཤེས་གཉེན་གང་གི་སྲོལ། །ལྷ་ལྡན་ཞིང་དུ་ལོ་དང་ལོ་སྤེལ་ནས། །ལྷ་ལས་ལྷག་པའི་དཔྱོད་ལྡན་བློ་མ་འགར། །ལྷ་ཁྱོད་དགྱེས་ཕྱིར་མཆོད་སྤྲིན་སྤྲོ་བར་བསྔོ། །ཞེས་ལེགས་བཤད་སྙིང་པོའི་འགྱུར་དང་འབྲེལ་བའི་སྔོན་གླིང་འདི་ཡང་། གངས་ཅན་ལྟ་གཅིག་༧སྐྱབས་མགོན་རྒྱལ་དབང་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་དོན་གྱི་སྣང་དུ་མཚན་ནས་སྨོས་ཏེ་རྗེ་བཙུན་བསྟན་འཛིན་རྒྱ་མཚོ་འཇིགས་བྲལ་དབང་ཕྱུག་ཕྱོགས་ལས་རྣམ་པར་རྒྱལ་བའི་སྡེ་དཔལ་བཟང་པོའི་ཞལ་སྔ་ནས་ཀྱིས་ཐོག་དྲངས་གངས་ཅན་གྱི་མཁས་པའི་ཡང་རྩེ་མང་པོས་དགྱེས་བཞིན་རྗེས་སུ་བཟུང་ཞིང་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པའི་བཀའ་དྲིན་ལས་མདོ་སྔགས་རིག་གནས་གཞུང་ལུགས་སྣ་བ་ལ་སྦྱངས་པ་ཙུང་ཟད་དགེ་ཞིང་འཆད་འགྱུར་རྩོམ་གསུམ་གྱི་སྒོ་ནས་འཕགས་བོད་མཁས་གྲུབ་བར་མ་ཆད་པ་ནས་བརྒྱུད་པའི་དབུ་སེམས་གཞུང་ཆེན་སློབ་བཤད་ཀྱི་བཤད་བརྒྱུད་ཀྱི་བསྟན་པ་འཛིན་སྤེལ་བྱེད་པའི་གྲལ་མཐར་གདོགས་པ་ཨོ་ཐ་ནི་ཆེས་མཐོའི་གཙུག་ལག་སློབ་གཉེར་ཁང་གི་སློབ་དཔོན་ཆེན་མོའི་(PROFESSOR OF OTANI UNIVERSITY)མིང་འཛིན་སྤྲང་འཁྲུམས་ཁང་དཀར་ཚུལ་ཁྲིམས་སྐལ་བཟང་འཇམ་དཔལ་དགྱེས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱིས། ༡༩༩༨ ཟླ་བ། ༥ ཚེས། ༡ བཟང་པོར་ཨོ་ཐ་ནི་ཆེས་མཐོའི་གཙུག་ལག་སློབ་གཉེར་ཁང་གི་བོད་རིག་ཞིབ་དཔྱོད་ཁང་ཞུ་རིག་ཉི་འོད་འབར་བའི་ལྷིང་ཁང་དུ་བྲིས་པར་འགྲོ་དོན་འཕེལ།། ||

文献一覧（Bibliography）

D, Derge: デルゲ（sDe dge）版チベット大蔵経。文献番号は，宇井伯寿等編『西蔵
(Toh.) 大蔵経総目録』仙台，1934年による。
P, Peking: 北京版チベット大蔵経。文献番号は，『北京版　西蔵大蔵経総目録・索
引』鈴木学術財団，1962年による。
Toh., Tohoku:
東北大学所蔵チベット蔵外文献。文献番号は，金倉円照等編『西蔵撰述仏
典目録』仙台，1953年による。
Otani: 大谷大学所蔵チベット蔵外文献。文献番号は，大谷大学図書館編『西蔵
文献目録』京都，1973年，大谷大学真宗総合研究所編『西蔵文献目録索
引』京都，1985年による。
大正蔵: 大正新脩大蔵経。文献番号は，大正新脩大蔵経刊行会編『大正新脩大蔵経
目録』（改訂新版）東京，1969年による。

経典

Vinaya-vibhaṅga『律分別』
tib. Derge, No.3. Peking, No.1032.
chin. 大正蔵 No.1442.

Śatasāhasrikā Prajñāpāramitā『十万頌般若波羅蜜経』
tib. Derge, No.8. Peking, No.730.
chin. 大正蔵 No. 220(1).

Pañcaviṃśatisāhasrikā Prajñāpāramitā『二万五千頌般若波羅蜜経』
tib. Derge, No.9. Peking, No.731.

Byams ṣus kyi leḥu『弥勒請問品』
skt. E. Conze and Iida Shotaro, "Maitreya's Questions" in the
Prajñāpāramitā, *Mélanges d'indianisme à la mémoire de Louis Renou*, Paris, 1968.
tib. Derge, Nos.9, 10. Peking, Nos.731, 732.

Vajracchedikā Prajñāpāramitā『能断金剛般若波羅蜜経』
skt. Edward Conze, *Vajracchedikā Prajñāpāramitā,* Serie Orientale Roma XIII,
Roma, Ismeo, 1957, pp.27-63.
tib. Derge, No.16. Peking, No.739.
chin. 大正蔵 No.220(9)

Prajñāpāramitāhṛdaya『般若心経』
skt. 榊亮三郎『解説梵語学』所収，1908.
tib. Derge, No.21. Peking, No.160.
chin. 大正蔵 Nos.250, 251, etc.

Saptaśatikā Prajñāpāramitā『七百頌般若波羅蜜経』
skt. Giuseppe Tucci, Memorie della Accademia Nationale dei Lincei, Classe di
scienze morali etc., serie V, vol. XVII, Fasc. III, Roma, 1923.
tib. Derge, No.24. Peking, No.737.
chin. 大正蔵 No.220(7), 310(46)

Buddhāvataṃsaka『佛華厳経』
tib. Derge, No.44. Peking, No.761.
chin. 大正蔵 No. 278.

Daśabhūmika-sūtra『十地経』
skt. J.Rahder, *Daśabhūmikasūtra*, Louvain, 1926.
R.Kondö,『梵文大方広仏華厳経十地品』*Daśabhūmīśvaro nāma mahāyānasūtram,*
Tokyo, 1936.
tib. Derge, No.44. Peking, No.761-31.
chin. 大正蔵 Nos. 278, 279, 285, 286, 287, 1522.

Pitāputrasamāgamasūtra『父子相見経経』
tib. Derge, No.60. Peking, No760(16).
chin. 大正蔵 Nos.320, 310(16).

Kāśyapaparivarta『迦葉品』
skt. tib. chin. Baron A. von Staël-Holstein, *The Kāśyapaparivarta,*
A Mahāyānasūtra of the Ratnakūṭa Class, edited in the Original Sanskrit, in
Tibetan, and in Chinese, repr. （『大宝積経迦葉品梵蔵漢文六種対照』）Tokyo,
1977.
tib. Derge, No.87. Peking, No.760-43.

Sarvabuddhaviṣayāvatārajñānālokālaṃkāra『入一切諸仏境界智慧光明荘厳経』
tib. Derge, No.100. Peking, No.768.
chin. 大正蔵 Nos.359, 357, 358.

Saṃdhinirmocana『解深密経』
tib. Derge, No.106. Peking, No.774.
chin. 大正蔵 Nos.676, 675, 677.

Laṅkāvatāra『入楞伽経』
skt. Vaidya, *Saddharma-Laṅkāvatārasūtram*, BST No.11, Darbhanga, 1963.
Nanjo, *The Laṅkāvatāra Sūtra*, Kyoto, 1923.
tib. Derge, No.107. Peking, No.775.
chin. 大正蔵 No.671.

Ghanavyūha『密厳経』
tib. Derge, No.110. Peking, No.778.
chin. 大正蔵 No.682.

Samādhirāja『三昧王経』
skt. Vaidya, *Samādhirājasūtram,* BST No.2, Darbhanga, 1961.
tib. Derge, No.127. Peking, No.795.
chin. 大正蔵 No.639.

gZuṅs kyi dbaṅ phyug rgyal pos źus pa『陀羅尼自在王所問経』
tib. Derge, No.147. Peking, No.814.
chin. 大正蔵 Nos.398, 397(1-2).

Anavataptanāgarājaparipṛcchā『龍王無熱所問経』
tib. Derge, No.156. Peking, No.823.
chin. 大正蔵 No.635.

Akṣayamatinirdeśa『無尽慧所説経』
tib. Derge, No.175. Peking, No.842.
chin. 大正蔵 Nos.397(12), 403.

Dharmasaṃgīti『法集経』
tib. Derge, No.238. Peking, No.904.
chin. 大正蔵 No.761.

Ḍākārṇavamahāyoginītantrarāja『空行大海修習母本続王』
tib. Derge, No.372. Peking, No.19.

論書

インド撰述

Lokātītastava (Lokottarastava)『出世間讃』
tib. Derge, No.1120. Peking, No.2012.
Chr. Lindtner, *Nagarjuna,* Buddhist Traditions, vol.II, Delhi, 1986.

Acintyastava『不可思議讃』
tib. Derge, No.1128. Peking, No.2019.

Bodhicittavivaraṇa『菩提心釈』
tib. Derge, No.1800. Peking, No.2665.

Tattvadaśakaṭīkā『十真性釈』
tib. Derge, No.2254. Peking, No.3099

Mūlamadhyamakakārikā『根本中論頌』
skt. L. de La Vallée Poussin, *Mūlamadhyamakakārikās de Nāgārjuna avec le Prasannapadā Commentaire de Candrakīrti,* Bibl. Bud. No.4, St. Pétersbourg, 1903-1913.
tib. Derge, No.3824. Peking, No.5224.

chin. 大正蔵 No.1564.
Yuktiṣaṣṭikā『六十頌如理論』
tib. Derge, No.3825. Peking, No.5225.
chin. 大正蔵 No.1575.
Śūnyatāsaptati『空性七十論』
tib. Derge, No.3827. Peking, No.5227.
Chr. Lindtner, *Nagarjuna,* Buddhist Traditions, Vol. II, Delhi, 1986.
Vigrahavyāvartanī『廻諍論』
skt. Johnston E. H. and Kunst A., *The Vigrahavyāvartanī of Nāgārjuna, with the author's commentary,* MCB, Vol.9, 1951.
tib. Derge, No.3828. Peking, No.5228.
chin. 大正蔵 No.1631.
Akutobhayā『無畏註』
tib. Derge, No.3829. Peking, No.5229.
Vaidalyaprakaraṇa『広破論』
tib. Derge, No.3830. Peking, No.5230.
Śūnyatāsaptativṛtti『空性七十論註』
tib. Derge, No.3831. Peking, No, 5231.
Vigrahavyāvartanī-vṛtti『廻諍論』
skt. Johnston E. H. and Kunst A., *The Vigrahavyāvartanī of Nāgārjuna, with the author's commentary,* MCB, Vol. 9, 1951.
tib. Derge, No.3832. Peking, No.5232.
chin. 大正蔵 No.1631.
Buddhapālitavṛtti『佛護註』
tib. Derge, No.3842. Peking, No.5242.
Catuḥśataka-śāstra『四百論』
tib. Derge, No.3846. Peking, No.5246.
chin. 大正蔵 No.1570.
Prajñāpradīpa『般若灯論』
tib. Derge, No.3853. Peking, No.5253.
chin. 大正蔵 No.1566.
Madhyamakahṛdaya『中観心論』
tib. Derge, No.3855. Peking, No.5255.
Tarkajvālā『思択炎』
tib. Derge, No.3856. Peking, No.5256.
Prajñāpradīpaṭīkā『般若灯論釈』
tib. Derge, No.3859. Peking, No.5259.
Prasannapadā『浄明句論』
skt. L. de La Vallée Poussin, *Mūlamadhyamakakārikās de Nāgārjuna avec le Prasannapadā Commentaire de Candrakīrti,* Bibl. Bud. No.4, St. Pétersbourg, 1903-1913.
tib. Derge, No.3860. Peking, No.5260.
Madhyamakāvatāra『入中論』
tib. Derge, No.3861. Peking, No.5262.
Madhyamakāvatārabhāṣya『入中論註』
tib. Derge, No.3862. Peking, No.5263.
L. de La Vallée Poussin, *Madhyamakāvatāra par Candrakīrti,* traduction tibétaine, Bibl. Bud. No.9, St. Pétersbourg, 1907-1912.
Yuktiṣaṣṭikāvṛtti『六十頌如理論註』
tib. Derge, No.3864. Peking, No.5265.
Catuḥśatakaṭīkā『四百論釈』
tib. Derge, No.3865. Peking, No.5266.
Madhyamakāvatāraṭīkā『入中論釈』
tib. Derge, No.3870. Peking, No.5271.
Satyadvayavibhaṅgakārikā『二諦分別論頌』
tib. Derge, No.3881.

Satyadvayavibhaṅgavṛtti『二諦分別論』
tib. Derge, No.3882.
Satyadvayavibhaṅga-pañjikā『二諦分別論細疏』
tib. Derge, No.3883, Peking, No.5283.
Madhyamakālaṃkāravṛtti『中観荘厳論』
tib. Derge, No.3885. Peking, No. 5285.
M. Ichigo, Madhyamakālaṃkāra, 1985.
Madhyamakālaṃkāra-pañjikā
tib. Derge, No.3886. Peking, No.5286.
M. Ichigo, Madhyamakālaṃkāra, 1985.
Madhyamakāloka『中観光明論』
tib. Derge, No.3887. Peking, No. 5287.
Sūtrasamuccaya『経集』
tib. Derge, No.3934. Peking, No.5330.
chin. 大正蔵 No.1635.
Sūtrasamuccaya-saṃcayārtha『経集摂義』
tib. Derge, No.3937. Peking, No.5333.
Śikṣā-kusumamañjarī『学華苞』
tib. Derge, No.3943. Peking, No.5339.
Madhyāntavibhāga『中辺分別論』
skt. Gajin M.Nagao, *Madhyāntavibhāga-bhāṣya,* 1964.
Ramchandra Pandeya, *Madhyāntavibhāga-bhāga*-śāstra, 1971.
tib. Derge, No.4021. Peking, No.5522.
chin. 大正蔵 Nos.1601, 1599.
山口益『漢蔵対照　弁中辺論』復刊，1966.
Mahāyānottaratantraśāstra『大乗最上要義論』（『宝性論』）
skt. E H Johnston, *Ratnagotravibhāga Mahāyānottaratantraśāstra,* Patna, 1950.
中村瑞隆『梵漢対照究竟一乗宝性論研究』，1961.
tib. Derge, No.4024, Peking, No.5525.
中村瑞隆『蔵和対訳究竟一乗宝性論研究』，鈴木学術財団，1967.
chin. 大正蔵 No.1611.
Madhyāntavibhāgaṭīkā『中辺分別論疏』
skt. S. Yamaguchi, *Madhyāntavibhāgaṭīkā de Sthiramati,* 復刊，1966.
Ramchandra Pandeya, *Madhyāntavibhāga-bhāga*-śāstra, 1971.
tib. Derge, No.4032. Peking, No.5534.
Sūtrālaṃkāravṛtti-bhāṣya『荘厳経論註疏』
tib. Derge, No.4034, Peking, No.5531.
Maulī bhūmi, Yogācārabhūmi『瑜伽師地論・本地分』
tib. Derge, No.4035. Peking, No.5536.
chin. 大正蔵 No.1579.
Viniścayasaṃgrahaṇī, Yogācārabhūmi『瑜伽師地論・摂決択分』
tib. Derge, No.4038. Peking, No.5539.
chin. 大正蔵 No.1579.
Vyākhyāyukti『釈軌論』
tib. Derge, No.4061. Peking, No.5562.
Madhyamakālaṃkāravṛtti Madhyamapratipadāsiddhi『中観荘厳論註中道成就』
tib. Derge, No.4072. Peking, No.5573.
Prajñāpāramitopadeśa『般若波羅蜜ウパデーシャ』
tib. Derge, No.4079. Peking, No.5579.
Madhyamakālaṃkāropadeśa『中観荘厳ウパデーシャ』
tib. Derge, No.4085. Peking, No.5586.
Ratnāvalī『宝行王正論』
skt., tib. and chin. M Hahn, *Nāgārjuna's Ratnāvalī*, Indica et Tibetica, vol.1, Bonn, 1982.

G. Tucci, *The Ratnāvalī of Nāgārjuna,* JRAS. 1934.
tib. Derge, No.4158. Peking, No.5658.
chin. 大正蔵 No.1656.
Pramaṇasamuccayavṛtti『量集註』
tib. Derge, No.4204, Peking, No.5701.
Tarkabhāṣā『思択説』
skt. R. Iyengar, *Tarkabhāṣā and Vādasthāna,* Mysore, 1952.
tib. Derge, No.4264, Peking, No.5762.
Piṇḍanivartananirdeśakārikā『摂転集説示頌』
tib. Derge, No.4293, Peking, No.5782.
（以上，配列は原則として，Derge 文献番号順に拠る。）

チベット撰述文献（蔵外文献）
Tsoṅ kha pa, Blo bzaṅ grags paḥi dpal (1357-1419)
Lam rim chen mo『菩提道次第大論』（*sKyes bu gsum gyi ñams su blaṅ baḥi rim pa thams cad tshaṅ bar ston paḥi byaṅ chub lam gyi rim pa*）
Tohoku. No.5392, Peking No.6001, Otani No.10098.
Legs bśad sñiṅ po『善説心髄』（*Draṅ ba daṅ ṅes paḥi don rnam par phye baḥi bstan bcos legs bśad sñiṅ po*）Tohoku No.5396, Peking, No.6142, Otani No.10103.
Rigs paḥi rgya mtsho『正理海』（*dBu ma rtsa baḥi tshig leḥur byas pa śes rab ces bya baḥi rnam bśad rigs paḥi rgya mtsho*）Tohoku No.5401, Peking, No.6153, Otani No.10109.
dGoṅs pa rab gsal『密意解明』（*dBu ma la ḥjug paḥi rgya cher bśad pa dgoṅs pa rab gsal*）Tohoku No.5408, Peking, No.6143, Otani No.10117.
chap. VI: 小川一乗『空性思想の研究Ⅱ』第二部・テキスト・和訳篇，文栄堂，1988.
rGyal tshab rje, Dar ma rin chen (1364-1432)
Theg pa chen po rgyud bla maḥi ṭikka『宝性論註』Tohoku No. 5434, Otani No.10148.
ḥJigs med dam chos rgya mtsho (1898-1946)
Legs bśad sñiṅ poḥi ḥjug ṅogs『善説心髄・大注』

研究書
山口益　『仏教における無と有との対論』山喜房佛書林，1941年。
長尾雅人『西蔵仏教研究』岩波書店，1954年。
安井広済『中観思想の研究』法蔵館，1961年。
北川秀則『インド古典論理学の研究』鈴木学術財団，1965年。
小川一乗『空性思想の研究—入中論の解読—』文栄堂，1976年。
同　　　『空性思想の研究Ⅱ』文栄堂，1988年。
長沢実導『瑜伽行派思想と密教の研究』1978年。
戸崎宏正『仏教認識論の研究』（上）大東出版社，1979年。
江島惠教『中観思想の展開—Bhāvaviveka研究—』春秋社，1980年。
一郷正道『中観荘厳論の研究—シャーンタラクシタの思想—』文栄堂，1985年。
ツルティムケサン・高田順仁『ツォンカパ　中観哲学の研究。』文栄堂，1996年。
御牧克己・森山清徹・苫米地等流『ツォンカパ』（大乗仏典　中国・日本篇15）中央公論社，1996年。
Robert A. F. Thurman: *Tsong Khapa's Speech of Gold in the "Essence of True Eloquence."*, Princeton University Press, 1984.
José Ignacio Cabezón: *A Dose of Emptiness - An Annotated Translations of the sTong thun chen mo of mKhas grub dGe legs dpal bzang,* State University of New York Press, 1992.

（収録テキストについて）

本書『レクシェーニンポ』中観章のテキストは，B本を底本に用いて，訳者（ツルティム・ケサン）に伝えられた，伝統的な読みを再現しようと試みたものである。

K:　タシルンポ（bKra śis lhun po）版
Collected Works of Tsoṅ kha pa, Vol. 21, pha, 1-119a, Geden Sungrab Minyam Gyunphel Series Vol.99.

P:　北京版
『影印北京版 西蔵大蔵経』第153巻，No.6142, ṅa, 86a8-188a4.

Z:　ショル版（Źol par khaṅ，ラサ版）
The Collected Works of the Incomparable Lord Tsoṅ kha pa, Vol. pha, 1-144a.

V:　ベナレス本
DAN-NE-LEG-SHED NYING-PO, Sarnath, Varanasi, 1973, 251pp.

B:　青海本
rJe tsoṅ kha pa chen poḥi gsuṅ 'bum, pha.青海民族出版社，1987年，pp.337-526.
（本書は，クンブン版 sKu ḥbum byams pa gliṅ gi śiṅ par に基づく。）

LS:　ロサルリン本
The Essence of eloquent Speech on the Definitive and Interpretable by Tsong kha pa, Drepung Loseling Library Society Publication, 1991（本書は，B本の本文をそのまま用いるが，脚注に，K, P, Zの三本等と校訂す。）

テキスト脚注には諸本の校注結果を示すが，B本の読み，または参照本における異読が明らかに誤植・誤りと考えられる場合など，注記が不必要と判断したものについては概ね省いている。また区切り線・シェーの処理ついても，概ねB本に従うが，各本を参照して，多少シェーの位置を変えたり，増減を施したところもあるが，注記していない。なお，シェーの数は，K, P, Zの三本に対して，B本は多く用いられているようである。すなわち，脚注に注記したものとは，参照本にしたがいB本の読みを変更した場合，またはB本の読みが参照各本に対して，特徴ある読みを示す場合などに限られている。

本文
『レクシェーニンポ』—中観章—
テキストと和訳

(*B405.12, LS84.16, V89.10, K42a4, P121a8, Z41a3*)

གཉིས་པ་བློ་གྲོས་མི་ཟད་པས་བསྟན་པ་ལ་ *Z41a4* བརྟེན་ནས་དྲང་ངེས་འབྱེད་པའི་ཕྱོགས་ལ་གཉིས། མདོ་ནས་ཇི་ལྟར་གསུངས་པ་དགོད་པ་དང་། དེའི་དོན་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བའོ། །

LS85 དང་པོ་ནི། མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཡབ་སྲས་ཀྱིས་དྲང་ངེས་འབྱེད་པའི་མདོའི་ཁུངས་དངོས་སུ་སྨོས་ནས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་ *a5* བ་མེད་ཀྱང་མདོའི་དོན་བཤད་པའི་ཚུལ་ལས་ནི་དོན་གྱིས་བཤད་པ་ཡོད་དོ། །དེ་ཡང་ཚིག་གསལ་དང་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མའི་འགྲེལ་བཤད་དང་དབུ་མ་སྣང་བ་རྣམས་སུ་བློ་གྲོས་མི་ཟད་པས་བསྟན་པ་ཁུངས་སུ་མཛད་ནས་དེ་བཞིན་དུ་དྲང་ངེས་ *a6* འཇོག་ *K42b* པར་གསུངས་པས་འདིར་མདོ་དེ་ཁུངས་སུ་བྱའོ། །མདོ་སྡེ་དེ་ལས་ཇི་སྐད་དུ།

> ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ནི་གང་། དྲང་བའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ནི་གང་ཞེ་ན། མདོ་ *V90* སྡེ་གང་དག་ཀུན་རྫོབ་སྒྲུབ་པ་བསྟན་པ་དེ་དག་ནི་དྲང་བའི་དོན་ཞེས་བྱའོ། །མདོ་སྡེ་གང་ *Z41b1* དག་དོན་དམ་པ་སྒྲུབ་པ་བསྟན་པ་དེ་དག་ནི་ངེས་པའི་དོན་ཞེས་བྱའོ། །མདོ་སྡེ་གང་དག་ཚིག་དང་ཡི་གེ་སྣ་ཚོགས་པ་བསྟན་པ་དེ་དག་ནི་དྲང་བའི་དོན་ཞེས་བྱའོ། །མདོ་སྡེ་གང་དག་ཟབ་མོ་བལྟར་དཀའ་བ་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་བསྟན་པ་དེ་དག་ནི་ངེས་པའི་ *b2* དོན་ཞེས་བྱའོ། །མདོ་སྡེ་གང་དག་བདག་དང་སེམས་ཅན་དང་སྲོག་དང་གསོ་བ་དང་སྐྱེས་བུ་དང་གང་ཟག་དང་ཤེད་ལས་སྐྱེས་དང་ཤེད་བུ་དང་བྱེད་པ་པོ་དང་ཚོར་བ་པོ་སྐད་སྣ་ཚོགས་ཀྱིས་བཤད་པར་བྱ་བ་བདག་པོ་མེད་པ་ལ་བདག་པོ་ལྟ་བུར་བསྟན་ *b3* པ་དེ་དག་ནི་དྲང་ *LS86* བའི་དོན་ཞེས་བྱའོ། །མདོ་སྡེ་གང་དག་དངོས་པོ་སྟོང་པ་ཉིད་དང་མཚན་མ་མེད་པ་དང་སྨོན་པ་མེད་པ་དང་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་མ་སྐྱེས་པ་དང་། སེམས་ཅན་མེད་པ་དང་སྲོག་མེད་པ་དང་གང་ཟག་མེད་ *b4* པ་དང་བདག་པོ་མེད་པ་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྟོན་པ་དེ་དག་ནི་ངེས་པའི་དོན་ཞེས་བྱ་སྟེ། འདི་ནི་ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ལ་རྟོན་གྱི་དྲང་བའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ལ་མི་རྟོན་པ་ཞེས་བྱའོ། །

ཞེས་གསུངས་སོ། །དེ་ལ་དང་པོ་གཉིས་ཀྱིས་ནི་བདེན་པ་གཉིས་པོ་ *b5* ལ་དྲང་ངེས་སུ་མཛད་དེ་བརྗོད་བྱའི་སྒོ་ནས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་བའོ། །

『無尽慧（*Peking 121b*）所説〔経〕』に基づく未了〔義〕・了〔義〕の判別の立場に、二あって、（*A1*）経の中に説かれているままに提示すること、と（*A2*）その〔経文の〕意味が如何に解明されているか、とである。

A1　教証としての『無尽慧所説経』の経文

第一（*A1*）。[1] 導師ナーガールジュナ父子は、未了〔義〕と了〔義〕を判別する経の典拠を直接に語って未了〔義〕・了〔義〕の判別したことがないけれども、経の意味が説明される仕方の中には、実に意味として〔そのことについての〕説明がある。しかも、『浄明句〔論〕』や『般若灯〔論〕』の註釈や『中観光明〔論〕』において『無尽慧所説〔経〕』が典拠となされて、[2]〔経文に見られるように〕その通りに未了〔義〕・了〔義〕の建立が説かれているのであるから、ここ〔中観の立場〕では、その『〔無尽慧所説〕経』が典拠となされるべきである。[3]

その経の中に、次のように、

> 了義の経は何であり、未了義の経は何であるかと言えば、（1）（*V.p.90*）世俗の成り立つことの説かれているそれら諸経が未了義と名づけられる。勝義の成り立つことの説かれているそれら諸経が了義と名づけられる。（2）種々なる語や文字の説かれているそれら諸経は未了義と名づけられる。甚深にして見難く理解し難い〔真実〕が説かれているそれら諸経が了義と名づけられる。（3）我、有情、命者、養者、士夫、プドゥガラ、意生、儒童、作者、受者など、種々の言葉をもって説かれているものが、〔如実には〕無我なるものにもかかわらず、〔有〕我なるが如くに説かれているそれら諸経は未了義と名づけられる。諸法の空性、無相、無願、無作、無生、不生、無有情、無命者、無プドゥガラ、無我なる諸解脱門を説くそれら諸経が了義と名づけられるのであって、以上が、「了義の経を依りどころとするが、　未了義の経を依りどころとしない」と言う。[4]

と説かれている。[5]

その中、（*Peking 122a*）最初（経文（1））の二〔句〕は実に〔勝義諦と世俗諦との〕二諦において未了〔義〕と了〔義〕となすのであり、主題（*abhidheya*）の点から未了〔義〕と了〔義〕を区分している。中間（経文

བར་པ་གཉིས་ཀྱིས་ནི་ཀུན་རྫོབ་སྟོན་པ་ནི་ཚིག་མི་འདྲ་བ་སྣ་ཚོགས་པས་དོན་སྣ་ཚོགས་སྟོན་པ་དང་།དོན་དམ་སྟོན་པ་ནི་རྟོགས་དཀའ་བའི་ *V91* དོན་སྤྲོས་པ་རྣམ་པར་བཅད་པའི་རོ་གཅིག་པ་སྟོན་པར་ *41b6* བཤད་དེ་འཇོག་ཚུལ་ལོགས་པ་མིན་ནོ། །ཇི་འདྲ་ཞིག་བསྟན་པས་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པ་ *K43a* བསྟན་པར་འགྲོ་བའི་བསྟན་ལུགས་ནི་ཐ་མ་གཉིས་ཀྱིས་སྟོན་ཏེ། བདག་དང་སེམས་ཅན་སོགས་ཡོད་པ་ལྟར་བསྟན་པ་ནི་ཀུན་རྫོབ་སྟོན་པ་སྟེ་དེ་ *Z42a1* ཡང་དེ་ཙམ་ཞིག་སྟོན་པ་མིན་གྱི། བྱེད་པ་པོ་དེ་ལ་ལྟོས་ནས་བྱ་བ་དང་བྱེད་པའི་དངོས་པོ་ཡོད་པར་སྟོན་པ་ཐམས་ཅད་ལ་བྱའོ། །དངོས་པོ་རྣམས་སྟོང་པ་ཉིད་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པ་སོགས་སུ་བཤད་པ་ནི་ཆོས་རང་བཞིན་མེད་པར་ *a2* བཤད་པ་ཡིན་ལ། སེམས་ཅན་མེད་པ་སོགས་སུ་སྟོན་པ་ནི་གང་ཟག་རང་བཞིན་མེད་པར་བཤད་པ་སྟེ། སྟོན་ལུགས་དེ་ལྟར་སྟོན་པ་ནི་དོན་དམ་སྟོན་པའོ། །འདི་ལ་གཉིས་བཤད་པའི་ *LS87* གནད་ཀྱིས་གོང་མ་ལ་ཡང་ཆོས་དང་གང་ཟག་གཉིས་ཀ་ཡོད་པར་ *a3* སྟོན་པ་དགོས་སོ། །

འདི་ཡང་ཆོས་རྟག་པ་གཞན་ཞིག་ཁྱད་གཞིར་བཟུང་ནས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་སོགས་སུ་བཤད་པ་མིན་གྱི། མདོ་ཉིད་ལས་གསུངས་པ་ལྟར་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པའི་དངོས་པོ་དང་གང་ཟག་ཁྱད་གཞིར་བཟུང་ནས་དེ་དག་བདེན་པ་མེད་པར་ *a4* བསྟན་པ་སྟེ་གཞི་དེ་དག་བདེན་པར་གྲུབ་པ་རྣམ་པར་བཅད་པ་ཙམ་དེ་ཉིད་དོན་དམ་ཡིན་པས་དོན་དམ་སྟོན་པ་ཞེས་བྱའོ། །

ཏིང་ངེ་འཛིན་རྒྱལ་པོ་ལས་ཀྱང་།

> སྟོང་པ་བདེ་བར་གཤེགས་པས་བཤད་པ་ལྟར། །ངེས་དོན་མདོ་སྡེ་དག་གི་བྱེ་བྲག་ཤེས། །
> *a5* གང་ལས་སེམས་ཅན་གང་ཟག་སྐྱེས་བུ་ *V92* བསྟན། །
> ཆོས་དེ་ཐམས་ཅད་དྲང་བའི་དོན་དུ་ཤེས། །

ཞེས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་བ་ཡང་སྔ་མ་དང་དོན་མཐུན་པར་ཚིག་གསལ་ལས་བཤད་དོ། །

（2））の二〔句〕によって、実に世俗の所説は種々不同なる句によって種々の意味を説くものであり、勝義の所説は〔浅き慧によっては〕理解し難い（*V.p.91*）意味である、戯論の断ぜられた〔平等〕一味を説くものであることを示しているのであって、〔それら〕建立の仕方は〔先の（1）の所説と〕別なものではない。そして、如何なるものが説かれて、世俗や勝義が示されることになるかという〔その〕教示の仕方は、最後の（経文（3））の二〔句〕によって、説示されている。すなわち、我、有情など、存在する如くに説示されるものが世俗を示すのであって、それも亦、ただそれら〔我、有情など〕のみを説くのではなく、それ作者に関係して所作、能作なる事態のあることを説くもののすべてについて示されているのである。諸存在（諸法）が空性、無生などとして説かれるものは法無自性が説かれているのであって、無有情などを説くものは人無自性が説かれているのであり、説き方としてかくの如く説くものは勝義を示すものである。

こ〔の経文（3）の了義の経文〕において〔人・法二無自性なる〕二が説かれる要綱をもって、〔この〕前〔半の未了義と名づけられる経文〕[6]においても、法と人との二が共にあることを示しているとすべきである。このこともまた、常住なる何らかの別な存在（法）を特徴づけられる事体（*khyad gźi*）として捉えて、無生などと説かれていないが、経そのものの中に説かれているように、〔五〕蘊などの存在（法）と人とを特徴づけられる事体として捉えて、それらは諦がない（*bden pa med pa*）と示されているのであって、それらの事体は諦として成立すること（*bden par grub pa*）がただ排除されるもののみに過ぎなく、そのことこそが勝義であるから、勝義を示すものであると言うのである。[7]

また、『三昧王〔経〕』の中に、

> 空性が善逝によって説かれている如きものは、諸々の了義経典の特性であると知るべきである。
>
> 他方、有情、プドゥガラ、士夫が凡そそこに（*V.p.92*）説かれているとき、その教え〔すなわち、その経典〕はすべて未了義として知るべきである。[8]

という未了〔義〕・了〔義〕の区分も亦、先の〔『無尽慧所説経』の所説〕と意味が一致すると、『浄明句〔論〕』（*Prasannapadā*）の中に説かれているのである。[9]（*Peking 122b*）

དྲང་དོན་གྱི་མདོ་སྡེས་གདུལ་བྱ་ཁ་དྲང་ K43b བར་བྱ་བ་ཡང་ཡིན་མོད་ཀྱང་དེ་ནི་དྲང་ཞེས་ 42a6 པའི་དོན་མིན་གྱི། མདོའི་དོན་དེའམ་དེ་ལས་གཞན་དུ་དྲང་དགོས་མི་དགོས་ཀྱི་དྲང་ཚུལ་དེ་ཡིན་ནོ། །

དོན་དྲང་དགོས་པ་འདི་ལ་གཉིས་ལས།

ཕ་དང་མ་ནི་བསད་བྱས་ཤིང་། །

ཞེས་ཕ་མ་བསད་པར་གསུངས་པ་ནི་དངོས་ཟིན་གྱི་དོན་ཕ་མ་ལས་གཞན་དུ་ Z42b1 ལས་ཀྱི་སྲིད་པ་དང་སྲེད་པ་ལ་དྲང་དགོས་པ་ལྟ་བུ་ནི་ཚུལ་གཅིག་གོ །

ཚུལ་གཉིས་པ་ནི་ལས་དཀར་ནག་ལས་འབྲས་བུ་བདེ་སྡུག་འབྱུང་བར་གསུངས་པ་ལ་ལས་གཉིས་ཀྱིས་བདེ་སྡུག་བསྐྱེད་པ་དེ་དེ་གཉིས་ཀྱི་ཡིན་ལུགས་ཡིན་གྱི། དེ་མིན་པའི་དེ་དག་གི་ b2 ཡིན་ལུགས་མེད་པས། མདོ་དེའི་དོན་གྱི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ནི་དེར་ངེས་པས་དེ་ལས་གཞན་དུ་དྲང་དུ་མི་རུང་ངོ་ཞེས་སྨྲ་བ་ལ། LS88 དེའི་དོན་གཉིས་ཀྱི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ནི་དངོས་ཟིན་དེ་ལས་གཞན་དུ་དྲང་དགོས་སོ་ཞེས་འཆད་པ་ལྟ་བུའོ། །

དེས་ན་དབུ་མ་སྣང་བ་ལས།

b3 ངེས་པའི་དོན་ཀྱང་གང་ལ་བྱ་ཞེ་ན། ཚད་མ་དང་བཅས་པ་དང་དོན་དམ་པའི་དབང་དུ་མཛད་ནས་བཤད་པ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། དེ་ནི་དེ་ལས་ལོགས་ཤིག་ཏུ་གཞན་གྱིས་གང་དུ་ཡང་དྲང་བར་མི་ནུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་བསྟན་པ་ལྟར་གྱི་དོན་ b4 ཡོད་མེད་ལ་དྲང་ངེས་སུ་བྱེད་ན་ཚད་མ་དང་བཅས་པས་ཆོག་ཀྱང་དེས་མི་ཆོག་པས་ V93 དོན་དམ་པའི་དབང་དུ་མཛད་པ་ཞེས་གསུངས་སོ། །

དེས་ན་ས་བོན་ལས་མྱུ་གུ་སྐྱེ་བ་སོགས་གསུངས་པ་ལ་བསྟན་པ་ལྟར་གྱི་དོན་ལ་ཚད་མའི་སྒྲུབ་བྱེད་ཡོད་ཀྱང་དོན་དམ་པའི་ b5 དབང་དུ་མཛད་པ་མིན་པས་དྲང་དོན་ཡིན་ཏེ་འདིའི་དོན་ལས་དོན་གཞན་འདྲེན་ལུགས་བཤད་ཟིན་པ་ལྟར་རོ། །

未了義経によって学徒（所化）は導かれるのであろうけれども、そ〔の導かれるということ〕が〔ここにいう未了義の〕未了（*draṅ, neya*）という意味ではなく、〔その未了は〕経の〔説かれる言葉で把握される〕その意味を、或いは、そ〔の在り方の意味〕を別〔な意味〕に導かれるべきであるか、〔導かれる〕べきでないかの導き方のそれである。

意味が導かれるべきであるというこのことに二つ〔の仕方の〕ある中、

父母を殺して、[10]

というように、父母を殺すと説かれているのは直接的に把握される意味である、父母〔を殺すという意味〕より別〔な意味〕として、〔十二支縁起の〕業の有や渇愛に導かれる必要のある如きは第一の仕方である。

第二の仕方は、白・黒の業から苦楽なる果の起こることが説かれているのであって、〔白・黒の〕二の業によって苦楽が生起するというそのことが、それ〔白・黒の業の〕二の在り方であり、そうでないようなそれら〔業〕の在り方はないのであるから、その経の意味するところの真実性はそこにおいて決定的となっていて、もはやそれより別〔な意味〕が導かれることは不適当であるというように〔ある者、すなわち、経量部などは〕語るのに対して、〔中観としては〕それ〔経〕の〔言葉から理解される意味を別の意味に導かれるものと言葉の表示するものの在り方の意味を別な意味に導かれるべきものという〕[11]二の意味の真実性はその直接的に理解されるものより別〔な意味〕に導かれるべきである、というように説明するものの如くである。それ故に、『中観光明〔論〕』の中に、

了義とはまた何において言われるかと云えば、基準（量）を具備していて勝義に関して説かれているものである。すなわち、それ〔了義〕はそれ以外〔の意味〕に他のものによって何処にも導かれることができないからである。[12]

と説かれている。説示される儘の意味の有・無について、未了〔義〕・了〔義〕とするならば、「基準を具備していること」によって充分であるけれども、〔中観では〕それを以って充分ではないのであるから（*V.p.93*）、「勝義に関して」というように説かれているのである。[13]

それ故に、種子から芽が生じる、などという所説に示されているが如き意味において、基準となる論証があっても、勝義に関係していないのであるから、未了義であって、この意味より別の意味に導く仕方はすでに説明した如

དེས་ན་དངོས་པོ་རྣམས་ལ་བདེན་པའི་སྐྱེ་བ་མེད་པར་གསུངས་པ་ནི་ཚད་མ་དང་ཡང་ལྡན་ལ་ཇི་ལྟར་བསྟན་པའི་ *K44a* དོན་དེ་ཆོས་དེའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ *42b6* མིན་པར་དོན་གཞན་དུ་ཡང་དྲང་མི་ནུས་པ་དེ་འདྲ་བའི་མདོ་སྡེ་རྣམས་ངེས་པའི་དོན་ཏེ། འདྲེན་ཚུལ་གཉིས་གང་གི་སྒོ་ནས་ཀྱང་གཞན་དུ་དྲང་བར་མི་ནུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །འདིའི་དོན་གཞན་དུ་དྲང་དགོས་མི་དགོས་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ནས་དྲང་ངེས་འཇོག་ *Z43a1* པ་ན་གསུང་རབ་ཉིད་དྲང་ངེས་ཀྱི་མཚན་གཞིར་གཟུང་ལ། གཞན་དུ་དྲང་དགོས་མི་དགོས་ཀྱི་དོན་ལ་དྲང་ངེས་སུ་འཇོག་པ་ན་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་ལ་དྲང་ངེས་སུ་བྱ་སྟེ། སའི་དངོས་གཞི་ལས་

> གང་ཟག་ལ་མི་རྟོན་པར་ཆོས་ལ་རྟོན་ *a2* པའི་ཆོས་ལ་ཚིག་དོན་གཉིས་དང་དོན་ལ་དྲང་ངེས་གཉིས་དང་ངེས་དོན་ལ་རྣམ་ཤེས་ལ་མི་རྟོན་ཡེ་ཤེས་ལ་རྟོན་

ཞེས་གསུངས་པ་ལྟ་བུའོ། །

ཡེ་ཤེས་སྣང་བ་རྒྱན་གྱི་མདོ་ལས་ཀྱང་།

> ངེས་པའི་དོན་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་དོན་དམ་པའོ། །

LS89 ཞེས་གསུངས་ལ། བློ་གྲོས་ *a3* མི་ཟད་པས་བསྟན་པ་ལས། སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་དོན་དམ་པར་བསྟན་པས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་ཁོ་ན་དོན་དམ་པ་དང་དེ་སྟོན་ *V94* པ་རྣམས་ཁོ་ན་ངེས་པའི་དོན་དུ་གཟུང་ངོ་། །

དགག་བྱ་ལ་ཁྱད་པར་སྐབས་དེར་མ་སྦྱར་བའི་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་ *a4* སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་མིན་པས་ངེས་དོན་མ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་མི་གཟུང་སྟེ། དཔེར་ན་འབུམ་ལས།

> དེ་ཡང་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡིན་གྱི་དོན་དམ་པར་མིན་ནོ། །

ཞེས་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་སྐྱེ་བ་སོགས་ལ་སྐབས་གཅིག་ཏུ་སྦྱར་ན། སྐབས་གཞན་དུ་ཡང་དོན་གྱིས་སྦྱར་ཟིན་ *a5* པས་དངོས་སུ་མ་སྨོས་པ་དེ་དག་ཀྱང་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ཡིན་ནོ། །

くである。

然れば、諸法には諦としての生起がない、と説かれているものは基準をも具備しており、その説かれるままの意味は、それ教法の真実そのものでないとして別の意味に更に導かれることのできないものであって、そのような（*Peking 123a*）諸経は了義である。すなわち〔了義とは〕二の導き方のいずれの点からも別〔な意味〕に導かれることができないからである。この〔経典の〕意味は別なものに導かれるべきか、〔導かれる〕べきでないか、に関係して未了〔義〕・了〔義〕を建立するとき、まさに聖典が、未了〔義〕・了〔義〕の具体的な事体であると理解されるのであって、別〔な意味〕に導かれるべきか、〔導かれる〕べきでないか、の意味において未了〔義〕・了〔義〕を建立するとき、世俗と勝義とにおいて未了〔義〕・了〔義〕となされるのである。すなわち、『〔瑜伽師〕地〔論〕』の「本事〔分〕」の中に、

> 人に依らずして法に依るが、法には句と意味との二があり、意味には未了〔義〕と了〔義〕との二があり、了義においては識知に依らず、智に依る。[14]

と説かれている如くである。

『智慧光明荘厳経』の中にも、

> 了義なるもの、それは勝義である。[15]

と説かれており、『無尽慧所説〔経〕』の中で、無生などが勝義として説かれているのであるから、無生などこそが勝義であり、正にそのことを説示するもの（*V.p.94*）などこそが了義として理解されるべきである。

〔因みに、無生などの教説において〕遮遣されるもの〔すなわち、否定されるべきもの（否定対象、*dgag bya*）〕に対して〔勝義としてという〕限定をその場合に加えられていない無生など〔の教説〕は言葉通りのものでないから了義ではない、というようには理解されないのであって、〔無生などの教説は了義であり、言葉通りのものであると考えるのである〕。例えば『十万〔頌般若経〕』の中で、

> それも世間的な言説としてあるのであるが、勝義としてはない。[16]

というように、諸法の生などについて、ある場合に〔限定を〕加えたならば、別の場合にも意味上、加えられているのであるから、それら直接に〔限定が〕語られていないものも亦、言葉通りのものである。

གཉིས་པ་ལ་གཉིས། མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་མདོའི་དོན་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བ་དང་། དེའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་རྣམས་ཀྱིས་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བའི་ཚུལ་ལོ། །དང་ *K44b* པོ་ལ་གཉིས། རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་རང་ *43a6* བཞིན་མེད་པའི་དོན་དུ་བཀྲལ་ཚུལ་དང་། དེ་ཉིད་གསུང་རབ་ཀྱི་དོན་གྱི་སྙིང་པོར་བསྔགས་པའི་ཚུལ་ལོ། །

(*B409.7, LS89.13, V94.12, K44b1, P123a8, Z43a6*)

དང་པོ་ནི། མདོ་ལས་སྐྱེ་འགག་ལ་སོགས་པ་ཡོད་པ་དང་མེད་པ་གཉིས་ཀའང་བཤད་ལ། མདོ་ཁ་ཅིག་ལས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་སོགས་གསུངས་ *Z43b1* པ་ངེས་དོན་དང་། ཁ་ཅིག་ལས་དྲང་དོན་དུ་བཤད་པ་རྣམས་ལས། དོན་དམ་པར་རམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་སོགས་མེད་པར་བཤད་པའི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་རིགས་པའི་གནོད་པ་ཡོད་ན། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ་དང་སྐྱེ་འགག་སོགས་ *b2* མེད་པ་ཀུན་བཏགས་ལ་དགོངས་ཤིང་གཞན་གཉིས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་དང་། དེའི་ཚེ་གང་བཀག་ *LS90* པས་བདག་མེད་པར་སྟོན་པའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་ནི་ཆོས་རྣམས་ལ་ངོ་བོ་ *V95* དང་ཁྱད་པར་དུ་བཏགས་པའི་ངོ་བོར་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ *b3* པ་དང་། གཟུང་འཛིན་རྫས་ཐ་དད་ཀྱི་ཀུན་བཏགས་ཙམ་ལ་བཤད་ནས། དེ་དག་གིས་དབེན་པ་ཉིད་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མཐར་ཐུག་པར་འཆད་པ་ཡང་རིགས་ན། གནོད་པ་དེ་ནི་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ཏེ། འདི་ལྟར་དོན་དམ་པར་རམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ *b4* གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་ཡོད་ན་འབྲས་བུ་རྣམས་རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ལ་ལྟོས་པར་ཤིན་ཏུ་འགལ་བའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་རྒྱུ་རྐྱེན་ལ་རག་ལས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མེད་པ་ཡིན་པ་ལ། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་ན་བཅིངས་གྲོལ་ *b5* དང་བླང་དོར་དང་རྒྱུ་འབྲས་སོགས་མེད་པར་འགྱུར་རོ་ཞེས་སྨྲ་བ་ནི། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་མཐར་ཐུག་པ་ལ་

A2 経文の意味が如何に解明されているか

第二（*A2*）に二にあり。（*B1*）導師ナーガールジュナは経の意味を如何に解明しているか、と（*B2*）彼に従う人たちは如何に解明しているか、との仕方である。
第一に（*B1*）二にあり。（*C1*）縁起の意味が無自性の意味として解明される仕方、と（*C2*）それこそが聖典の意味の心髄として讃嘆される仕方、とである。

B1 ナーガールジュナによる解明

C1 縁起の意味が無自性の意味として解明される仕方

第一（*A2,B1,C1*）。[17)] 経の中に、生、滅などの有・無の両者（*Peking 123b*）はともに説かれており、ある経の中に、無生などの説かれているものが了義とし、また、ある〔経〕中に、未了義として説かれているものなどの中、もし勝義として、或いは、自相として生などは無いと説かれている言葉通りのものにおいて、道理の侵害が有るとするならば、〔その立場によるとき、〕自相として成り立っているという自体や生、滅などの無は遍計所執を密意趣しており、他の〔依他起と円成実との〕二つは自相として成り立っているのであって、その場合、凡そ何らかのものが否定されて無我として示すところの法の我は、諸法において自性（*V.p.95*）と属性として仮設された自体が自相として成立しているものであり、そして、異なった事物なる所取能取としてのただ遍計所執のみの点で説かれて、それら〔仮設された自体を自相として成立せしめているもの、或いは、二取としての遍計所執〕の静けさ（空）こそが究竟なる真実性として説くことも理に適うであろう。けれども、〔「般若経」などにおいても〕それ侵害があるのではない。すなわち、勝義として、或いは、自相として成り立っているという自性が存在するというのであれば、諸々の結果が因・縁に依るものとして、きわめて矛盾するからである。[18)]

それ故に、因・縁に依るということは自相をもって〔独自に〕成り立っていないのであり、〔スヴァータントゥリカの言うように〕自相をもって成り立たないとき、繋縛と解脱、取・捨、因・果などは存在しないことになるであろう、と語るのは、自相として成り立つという自性として空であるとする

གནོད་བྱེད་མཐར་ཐུག་པར་འཛིན་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་འཆད་པ་ *K45a* འདི་ནི། མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་ *43b6* ཡུམ་གྱི་མདོ་དང་དེ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་གསུང་རབ་རྣམས་ཀྱི་དོན་གཞན་དུ་དྲང་དུ་མི་རུང་བར་དོན་དེར་ངེས་པའི་ངེས་དོན་དུ་སྒྲུབ་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་ཀྱི་རིགས་པ་དང་། དེ་དག་དང་མི་མཐུན་པར་སྟོན་པའི་མདོ་རྣམས་ཀྱི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་རིགས་པའི་ *Z44a1* གནོད་པ་སྟོན་པའི་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་ཕྱེ་བ་ཡིན་ནོ། །

རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པར་མཐོང་ན་མཚན་ཉིད་གསུམ་ག་ལ་སྐུར་འདེབས་ཀྱི་ལྟ་བ་སྐྱེ་བར་[1] དགོངས་འགྲེལ་ལས་གསུངས་པ་ནི། དེ་ལྟར་གང་མཐོང་ཐམས་ཅད་ལ་མིན་ *a2* གྱི། བློ་མཆོག་དང་མི་ལྡན་པའི་གདུལ་བྱ་ལ་ཡིན་ནོ། །དེའི་ཕྱིར་གདུལ་བྱའི་བསམ་པའི་དབང་ *V96* གིས་དེ་ལྟར་གསུངས་ཀྱི་སྟོན་པའི་བཞེད་པ་མིན་ཏེ། བློ་མཆོག་གི་གདུལ་བྱས་ནི་རྒྱུ་འབྲས་རྣམ་པར་གཞག་དགོས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་ *a3* པར་རྟོགས་པས། དེ་ལ་ནི་དེ་ཉིད་སྐུར་འདེབས་ཀྱི་ལྟ་བ་འགོག་པའི་ཐབས་སུ་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་རོ། །

གདུལ་བྱ་དེ་ལ་ལྟོས་ཏེ་ཡུམ་གྱི་མདོ་དྲང་དོན་དང་དགོངས་འགྲེལ་ངེས་དོན་དུ་ *LS91* འགྲོ་སྟེ། བཞི་བརྒྱ་པ་ལས། བདག་མེད་པ་བསྟན་པའི་སྣོད་དུ་མི་ *a4* རུང་བའི་གདུལ་བྱ་ལ་བདག་དང་བདག་མེད་བསྟན་པ་གཉིས་སྔ་མ་མཆོག་ཏུ་གསུངས་པ་བཞིན་ནོ། །རྩ་ཤེ་ལས་ཀྱང་།

གལ་ཏེ་འདི་དག་ཀུན་སྟོང་ན། །འབྱུང་བ་མེད་ཅིང་འཇིག་པ་མེད། །
འཕགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་པོ་རྣམས། །ཁྱོད་ལ་མེད་ *a5* པར་ཐལ་བར་འགྱུར། །

ཞེས་སོགས་ཀྱིས་ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་ན་སྐྱེ་འཇིག་མི་རུང་བས་འཁོར་འདས་ཀྱི་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་མི་འཐད་པར་བརྩད་པ་ནི། ཡུམ་གྱི་མདོ་ལ་སོགས་པ་ *K45b* སྒྲ་ཇི་ *a6* བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད་ཀྱི་རིགས་པ་བསྟན་པའོ། །དེའི་ལན་དུ།

གལ་ཏེ་འདི་ཀུན་མི་སྟོང་ན། །འབྱུང་བ་མེད་ཅིང་འཇིག་པ་མེད། །
འཕགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་པོ་རྣམས། །ཁྱོད་ལ་མེད་པར་ཐལ་བར་འགྱུར། །

ཞེས་སོགས་ཀྱིས་རང་བཞིན་གྱིས་མི་ *Z44b1* སྟོང་པ་ལ་སྐྱེ་འཇིག་གི་རྟེན་འབྲེལ་མི་རུང་བས་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་མི་འཐད་ལ།

---

1 V, K, P, Z skye bar: B, LS skyes par.

〔プラーサンギカの〕究極的な論証に対して、究極なる侵害に固執するものであるというのであるが、このような解釈は、導師ナーガールジュナが、『仏母〔経〕』(『般若経』)やそれに準ずる諸聖典の意味を別〔な意味〕に導かれることを不適当として、その意味が確定している了義として証明する論証の理証と、それらとは違うことを示す諸経典の言葉通りのものにおける道理の侵害とを示す、大道（学轍の進路）が開かれたのである。[19)]

自相として不成なるものであると見られるとき、〔遍計所執、依他起、円成実の〕三相（三性、*Peking 124a*）ともに損減見が起る、と『解深密〔経〕』の中に説かれているのは、かくの如く〔自相として不成なるものであると〕見るもの、すべての者に対してではなくして、勝慧を具備しない学徒（所化）に対して〔説かれたの〕である。それ故に、学徒の意思に基づいて（*V.p.96*）かくの如く説かれたのであって、教主の〔本意としてはすべての者に対して説くという〕ご主張にあるのではない。勝慧なる学徒によっては実に因果の建立される必要性をもって自相としての空が了解されるのであるから、彼〔の勝慧の学徒なる中観の人〕にとっては、それ〔空〕こそが損減見が止滅する方便となるからである。

彼の〔勝慧を具備しない〕学徒によると、『仏母〔経〕』(『般若経』)は未了義、『解深密〔経〕』は了義となるのであって、『四百〔論〕』の中に、無我が示される器にふさわしくない学徒には、我と無我との二つの教説〔の中〕前者〔の我の教説〕が最勝として説かれている[20)]如くである。[21)]

『根本般若〔中論〕』の中にも、

もしこれらすべてが空であるならば、生ずることが無く、滅することが無い。汝にとっては四聖諦のないことが伴随するであろう[22)]。

云々によって、諸法は自相として存在するという点で、自性として空であるならば、生、滅が相応しくないことになるから、輪廻と涅槃との建立されるものはすべて理に適応しないという論駁は『仏母〔経〕』(『般若経』)などの言葉通りのものについて侵害となる道理を示しているのである。その答えとして、

もしこれらすべてが空でないならば、生ずることが無く、滅することが無い。汝にとっては四聖諦の無いことが伴随するであろう。[23)]

云々によって、自性としての非空（*mi stoṅ pa*）においては、生、滅の縁起が相応しくないことになるから、〔縁起と涅槃の〕建立されるものはすべて理

རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་ཕྱོགས་ལ་དེ་དག་ཐམས་ཅད་ཆེས་འཐད་དོ་ཞེས་རང་བཞིན་གྱིས་ V97 སྟོང་པའི་དོན་རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་དུ་གསུངས་སོ། །

སློབ་དཔོན་གྱིས་ཚུལ་འདི་ཉིད་ 44b2 དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་རྣམས་སུ་རིགས་པས་གཏན་ལ་འབེབས་པས་ནི། སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པ་བདེན་པ་མེད་པར་གསུངས་པའི་གསུང་རབ་ཀྱི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་རིགས་པའི་གནོད་པ་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མེད་པར་འཆད་པ་ཡིན་ལ། དེ་མེད་ན་སྒོ་ LS92 གཞན་ b3 ནས་དེ་དག་དྲང་དོན་དུ་འགྲེལ་བའི་ཐབས་ཀྱང་མེད་པས་དེ་རྣམས་ངེས་པའི་དོན་དུ་ཤིན་ཏུ་འགྲུབ་པ་ལ་དགོངས་ནས། ཚིག་གསལ་ལས།

> སློབ་དཔོན་གྱིས་དྲང་བ་དང་ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོའི་རྣམ་པར་དབྱེ་བ་བསྟན་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དབུ་མའི་བསྟན་ b4 བཅོས་འདི་མཛད་པ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་ཆོས་རྣམས་ལ་འགག་པ་ནས་དོན་ཐ་དད་པའི་བར་བརྒྱད་ཡོད་པར་གསུངས་པ་དང་མེད་པར་གསུངས་པ་གཉིས་འགལ་ལོ་ཞེས་བརྒལ་བའི་ལན་དུ་དེ་ལྟར་གསུངས་ཤིང་། ཡང་དེ་ཉིད་ལས།

> དེ་ལྟ་བུར་བསྟན་ b5 པའི་དགོངས་པ་མི་ཤེས་པས། འདིར་དེ་ཁོ་ནའི་དོན་ཅན་གྱི་བསྟན་པ་ནི་གང་ཞིག་ཡིན། དགོངས་པ་ཅན་ནི་འདིར་གང་ཞིག་ཡིན་སྙམ་དུ་གང་ཞིག་ཐེ་ཚོམ་དུ་འགྱུར་བ་དང་། གང་ཞིག་བློ་ཞན་པ་ཉིད་ཀྱིས་དྲང་བའི་དོན་གྱི་བསྟན་པ་ལ་ངེས་པའི་དོན་ b6 དུ་རྟོགས་པ་དེ་གཉི་གའི་[1] ཐེ་ཚོམ་དང་ལོག་པའི་ཤེས་པ་དག་རིགས་པ་དང་ལུང་གཉིས་ཀྱི་སྒོ་ནས་བསལ་
> K46a བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། སློབ་དཔོན་གྱིས་འདི་བརྩམས་སོ། །

ཞེས་ཀྱང་གསུངས་སོ། །

མདོ་ཀུན་ལས་བཏུས་པ་ལས་ཆོས་ཟབ་མོ་གང་ཡིན་དྲིས་པའི་ Z45a1 ལན་དུ། འབུམ་དང་རྡོ་རྗེ་གཅོད་
V98 པ་དང་ཤེར་ཕྱིན་བདུན་བརྒྱ་པ་ལ་སོགས་པ་ཟབ་མོ་སྟོན་པའི་མདོ་རྣམས་དྲངས་ཤིང་། རིགས་ཚོགས་ཀྱིས་ཀྱང་འདི་དག་གི་དོན་ཇི་ལྟར་བསྟན་པ་ལས་གཞན་དུ་དྲང་དུ་མི་རུང་བར་ངེས་པར་མཛད་པའི་ a2 ཕྱིར་དེ་དག་ངེས་པའི་དོན་དང་དེ་དག་ལས་གཞན་དུ་གསུངས་པ་རྣམས་དགོངས་པ་ཅན་དུ་བཞེད་དེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་འགྲེལ་ལས།

> LS93 འདི་དག་ཐམས་ཅད་སེམས་ཙམ་ཞེས། །ཐུབ་པ་ཡིས་ནི་གང་གསུངས་པ། །

---

1 V, K, P, Z *gñi gaḥi*: B, LS *gñis kaḥi*. Cf. *Prasannapadā*, D 13b2, *gñi gaḥi*

に適応しないのであって、自性としての空という立場においては、それらすべてはよく理に適応するのであるというように、自性としての（*V.p.97*）空の意味が縁起の意味であると説かれているのである。[24)]

軌範師〔ナーガールジュナ〕によるこの方軌（*Peking 124b*）こそが、中観の諸論書の中で理証による決択によって実に、生などは諦が無い（*bden pa med pa*, 諦無）として説く聖典の言葉通りのものにおいて、道理の侵害は幾許もないことを説くものである。そして、それ〔侵害〕がないとき、〔それより〕別の点によってそれら〔の聖典〕を未了義として解釈する方便もなくなるから、それら〔の聖典〕は了義としてよく成り立つものであることを意趣して、『浄明句〔論〕』の中で、

> 軌範師は未了〔義〕・了義の経の区分を示さんがために、この『中論』を著わしたのである。[25)]

というように、諸法について、滅（*nirodha*）より異（*nānārtha*）に至る八が有りと説かれているものと、無いと説かれているものとの二は矛盾するという論駁の答えとして、以上の如くに説かれ、また、その同じき〔『浄明句論』の中〕に、

> かくの如く、教説の意趣を知らないときには、この場合に、真実の意味のある教説は何であり、意趣のあるのはこの場合何であるかというように、ある者は疑うことになろう。また、ある者は劣慧をもって未了義なる教説を了義として了解しているのであって、それら両者の疑いと誤った認識とが、理証と教証との二の点によって除かんがために、軌範師はこ〔の論〕を著わしたのである。[26)]

とも説かれているのである。[27)]

『経集』（*Sūtrasamuccaya*）の中に、甚深なる法は何かと尋ねられた答えとして、『十万〔頌般若経〕』、『能断金剛〔般若経〕』（*V.p.98*）、『七百〔頌〕般若〔経〕』など、甚深を説く諸経が引用[28)]されているのであり、また、〔六〕如理〔論〕聚によっても、これらの意味が説示される通りのものより別なものに導かれることは理に相応しくないことが確定されているのであるから、それらは了義であり、それらより別〔な意味のあるもの〕として説かれているものは、密意趣あるもの（未了義）として考えられているのである。『菩提心釈』（*Bodhicitta-vivaraṇa*）の中に、

> これら一切は（*Peking 125a*）唯心である、と牟尼によって正さに説か

བྱིས་རྣམས་སྐྲག་པ་སྤང་དོན་དེ། །དེ་ནི་[45a3]དེ་བཞིན་ཉིད་མ་ཡིན། །

ཞེས་ཕྱི་རོལ་བཀག་ནས་སེམས་ཙམ་ཞིག་ལ་རང་བཞིན་སྒྲུབ་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་མིན་པར་གསུངས་ལ། རིན་ཆེན་ཕྲེང་བ་ལས་ཀྱང་།

བརྡ་སྤྲོད་པ་དག་ཇི་ལྟ་བུར། །ཡི་གེའི་ཕྱི་མོ་ཀློག་འཇུག་ལྟར། །
དེ་བཞིན་སངས་རྒྱས་གདུལ་བྱ་ལ། །[a4]ཇི་ཙམ་བཟོད་པའི་ཆོས་སྟོན་ཏེ། །
ཁ་ཅིག་ལ་ནི་སྡིག་པ་ལས། །རྣམ་པར་བཟློག་ཕྱིར་ཆོས་སྟོན་ཏོ། །
ཁ་ཅིག་བསོད་ནམས་བསྒྲུབ་པའི་ཕྱིར། །ཁ་ཅིག་ལ་ནི་གཉིས་བརྟེན་པ། །
ཁ་ཅིག་ལ་ནི་གཉིས་མི་བརྟེན། །ཟབ་མོ་ཁུ་འཕྲིག་ཅན་འཇིགས་པ། །
[a5] སྟོང་ཉིད་སྙིང་རྗེའི་སྙིང་པོ་ཅན། །བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པ་ཁ་ཅིག་ལའོ། །

ཞེས་ཚིགས་བཅད་དང་པོས་སྟོན་པས་གདུལ་བྱ་ལ་བློ་དང་ཇི་ཙམ་[1]འཚམ་པའི་ཆོས་སྟོན་པ་དང་། དེ་ནས་རྐང་པ་གསུམ་གྱིས་མངོན་མཐོ་ལས་བརྩམས་ཏེ་སྟོན་པ་དང་། དེ་ནས་[a6, LS94]གཅིག་གིས་དོན་སྨྲ་གཉིས་ཀྱི་རིགས་ཅན་ལ་གང་ཟག་གི་བདག་ནི་མེད་ཀྱི་གཟུང་འཛིན་གཉིས་ཡོད་པ་ལས་[V99, K46b]བརྩམས་ནས་དང་། དེ་ནས་གཅིག་གིས་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་རིགས་ཅན་འགའ་ཞིག་ལ་གཟུང་འཛིན་གཉིས་མེད་ཀྱི་གཉིས་སྟོང་ཡོད་[Z45b1]པ་དང་། དེ་ནས་གསུམ་གྱིས་ནི་གདུལ་བྱ་བློ་རབ་ཀྱི་ཐེག་ཆེན་ལ་དམིགས་པ་ཅན་རྣམས་སྐྲག་པ་སྐྱེ་བའི་ཆོས་རང་བཞིན་མེད་པ་དང་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་ལས་བརྩམས་ནས་སྟོན་པར་གསུངས་སོ། །

དེས་ན་ཇི་སྲིད་དུ་གང་བདེན་པ་མེད་པར་བསྟན་པ་དེ་[b2]ལ་བཅིངས་གྲོལ་སོགས་ཀྱི་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་བཞག་པས་མི་ཆོག་པ་དེ་སྲིད་དུ་ཁ་ཅིག་མི་བདེན་ལ་ཁ་ཅིག་བདེན་པའི་རྣམ་དབྱེ་མཛད་དགོས་ཏེ། བདག་མེད་པའི་ཕྱོགས་རེ་བསྟན་ནས་རིམ་གྱིས་འཁྲིད་དགོས་ལ་རྒྱུ་འབྲས་[b3]འཇོག་པའི་གཞི་མེད་ན་ཉི་ཚེ་བའི་སྟོང་པ་དེ་ཡང་གཞག་ཏུ་མི་རུང་བའི་ཕྱིར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་གང་ཟག་ལ་རང་བཞིན་བཀག་ནས་ཕུང་པོ་ལ་ཕལ་ཆེར་མ་བཀག་པ་དང་། གཟུང་འཛིན་རྫས་གཞན་བཀག་ནས་གཉིས་སྟོང་ལ་རང་བཞིན་མི་[b4]འགོག་པའི་ཚུལ་གསུངས་སོ། །

---

1 V, K, P, Z ji tsam: B, LS ji ltar

れたのは凡夫たちの怖れを断つためであって、それは真実そのものではない。[29]

といって、外なものが否定されて、唯心ほどにおいて自性を証明するというのは、〔牟尼の本意として〕言葉通りのものではないと説かれているのであって、『宝行王正〔論〕』(*Ratnāvalī*)の中にも、

文法学者が字母を読めるようにするように、そのように、仏陀は学徒に対して幾許かの適宜な法を説き、
ある人には罪悪(*pāpa*)を止滅せしめんがために法を説いた。ある人々には福徳を達成せしめんがために、ある人々には〔所取能取の〕二に依るものを〔説き〕、
ある人々には〔能取の〕二に依らないものを〔説き〕、甚深に対して疑いをもつ人を恐れさせる空性と慈悲との母胎である、菩提の達成をある人々に〔は説く〕。[30]

といって、第一の詩頌によって、教主〔世尊〕は学徒に対して〔学徒自らの〕知識に幾許かの適応する法を説示することが、そしてそこで、〔次の第二偈の〕三句(*a-c*)によって繁栄[31]に関して説示することが、そこで、〔次の〕一〔句〕(*d*)によって〔有部と経量部との〕二の〔有〕外境論を家柄(種姓)とする者に、プドゥガラなる我はないが、所取能取の二の有ることに(*V.p.99*)関して〔説示することが〕、そして〔次の第三偈の〕一〔句〕(*a*)によって、ある大乗を家柄とする者に、所取能取の二はないが、二としての空の有ること〔を説示することが〕、そして、〔次の〕三句(*b-d*)によって、実に勝慧の大乗者たる学徒に、〔甚深なる法を〕対象としている者たちの怖れの生ずる無自性なる法と大慈悲とに関して〔教主世尊は〕説示されたことが説かれているのである。それ故に、凡そ諦がない(*bden pa med pa*)と説かれるその場合に、繋縛や解脱などの建立されるものすべてのものを安立することが適当でない限り、その限り、あるものは諦でない、あるものは諦である、という区分がなされるべきである。なぜならば、無我の一面が示されて、次第をもって導くべきであり、因果を安立する事体がないならば、その部分的な空も亦、安立されることは適当でないからである。それ(*Peking 125b*)故に、プドゥガラにおいて自性が否定されて、蘊については大体は否定されなく、また、別個の実物なる所取能取が否定されて、二としての空において自性〔の成り立ち〕が否定されない方軌が〔その場合〕説か

གང་གི་ཚེ་རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་ཉིད་རང་བཞིན་མེད་པའི་དོན་དུ་རྟོགས་པར་ནུས་པ་ན་དེ་འདྲ་བའི་རྣམ་དབྱེ་མཛད་དོན་མེད་དེ། རང་བཞིན་བཀག་པའི་གཞི་དེ་ཉིད་ལ་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་འཐད་པ་ཁས་[45b5] བླངས་པས་ཆོག་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་ལྟ་ནའང་ཐེག་པ་མཆོག་གི་རིགས་ཅན་ལ་ཡང་ལས་འབྲས་སོགས་ལ་ཆད་པར་ལྟ་བའི་ཉེན་ཆུང་བ་རྣམས་ལ་ནི་དགག་བྱ་བདེན་པ་རགས་པ་འགའ་ཞིག་བཀག་ཀྱང་ཕྲ་མོ་ནས་མི་ཁེགས་པ་ཤིན་ཏུ་མང་[b6]ལ། [V100]ཕྲ་མོ་ནས་འགོག་པ་རྣམས་ལ་ནི་ཚད་མས་གྲུབ་པའི་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་བྱ་ས་མེད་པར་སོང་བ་ཆེས་ཤིན་ཏུ་མང་བས། མདོ་དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་བ་དེ་ནི་གདུལ་[K47a]བྱ་ཤིན་ཏུ་མང་པོ་ཞིག་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་བཀྲི་བའི་[Z46a1]ཐབས་མཁས་ཆེན་པོར་སྣང་ངོ་། །མདོ་སྡེ་[1]དེ་གདུལ་བྱའི་དབང་གིས་གསུངས་པར་བཤད་པ་དེ་བཞིན་དུ་དེ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པར་སྟོན་པ་རྣམས་ཀྱང་ཤེས་པར་བྱ་ལ། དེ་དག་གི་[LS95]དགོངས་པ་འགྲེལ་བའི་བསྟན་བཅོས་མཛད་པ་[a2]པོས་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བ་ལྟར་གྱི་དོན་དེ་རང་ལུགས་ལ་མི་བཞེད་པའི་བསྟན་བཅོས་ཀྱང་གདུལ་བྱའི་དབང་གིས་དེའི་བསམ་པ་དང་མཐུན་པར་བཀྲལ་བར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། །

(B413.17, LS95.4, V100.10, K47a2, P125b7, Z46a2)

གཉིས་པ་ནི། དེ་ལྟར་རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ལ་བརྟེན་ནས་འབྱུང་བའི་གཏན་[a3]ཚིགས་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་རྣམས་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་མེད་དོ་ཞེས་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་དོན་རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་དུ་གསུངས་པ་འདི་ཉིད། རང་གི་སྟོན་པ་སྨྲ་བ་གཞན་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་འཕགས་ཆོས་བླ་ན་མེད་[a4]པར་གཟིགས་ནས་སློབ་དཔོན་གྱིས་གཞུང་མང་པོར་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་རྟེན་འབྱུང་གསུངས་པའི་སྒོ་ནས་བསྟོད་དེ། རྩ་བ་ཤེས་རབ་ལས།

གང་གིས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་། །འགག་པ་མེད་པ་སྐྱེ་མེད་པ། །
ཆད་པ་མེད་པ་རྟག་མེད་པ། །འོང་[a5]བ་མེད་པ་འགྲོ་མེད་པ། །
ཐ་དད་དོན་མིན་དོན་གཅིག་མིན། །སྤྲོས་པ་ཉེར་ཞི་ཞི་བསྟན་པ[2]། །

---

1 V, K, P, Z mdo sde: B, LS mdo

2 Read bstan pa for Text brtan pa.

れているのである。

縁起の意味そのものを無自性の意味として理解できるとき、〔先に述べるところの〕そのような区分がなされることは無意味である。自性が否定されるその事体こそにおいて、安立されるものののすべてのものは理に適うていると認めて十分であるからである。そのようであっても、また、最勝なる乗物を家柄とする者においても、業とか果などについて断見の危険の少ない者たちには、否定すべきものである大雑把な何らかの〔自性として成立するとされる〕諦（*satya*）が否定されていても、緻密に阻止しない者が極めて多いのであり、（*V.p.100*）然も緻密な点より否定する者たちにおいては、〔一般的な〕認識基準によって成り立つという、建立されるあらゆるものについて考える面（*bya sa*）がなくなっている者が極めて多いのであるから、『解深密経』によるその未了〔義〕・了〔義〕の区分は、極めて多くの学徒を大乗に導く偉大な善巧なる方便として見られるのである。その経は、学徒〔の真実を見る機根〕に応じて説かれたものである、と〔中観の人が〕述べているように、そのようにそれに順ずるものとして諸々の説かれている〔経〕もまた知るべきである。〔例えば、『入楞伽経』なども である。〕それらの密意を解説する論書の著者によって解説されているような、そのような意味は、自らの考え方でご主張になっていないが、〔それらの〕論書も亦、学徒の機根に応じて、その意志に順じて解説されているのである、と了解されるべきである。

C2 その縁起こそが聖典の意味の心髄として讃嘆される仕方

第二（*A2,B1,C2*）。以上の如く、因・縁によって起こるという事由によって、諸法について自相として成り立つという自性は存在しない、というように、自性としての空の意味は縁起の意味として説かれているこのことこそが、〔師ナーガールジュナは〕他の説者より勝れた、吾が教主〔世尊〕の無上の勝れた法である、と御覧になって、軌範師は多くの本典の中で、世尊に対して、縁起の説かれている点（*Peking 126a*）から讃嘆されているのである。『根本般若〔中論〕』中では、

滅することなく生ずることなく、断絶ならず常住ならず、来ることなく去ることなく、異ならず一ならざる、戯論を寂滅せしめる、至福なる

རྟོགས་[V101] པའི་སངས་རྒྱས་སྨྲ་རྣམས་ཀྱི། །[LS96] དམ་པ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

ཞེས་དང་། རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པ་ལས་ཀྱང་།

གང་གིས་སྐྱེ་དང་འཇིག་པ་དག །ཚུལ་[46a6] འདི་ཡིས་ནི་སྤངས་གྱུར་པ། །
རྟེན་ཅིང་འབྱུང་བ་གསུང་བ་ཡི། །ཐུབ་དབང་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

ཞེས་དང་། རྩོད་ཟློག་ལས་ཀྱང་།

གང་གིས་སྟོང་དང་རྟེན་འབྱུང་དང་། །དབུ་མའི་ལམ་དུ་དོན་[K47b] གཅིག་པར། །
གསུང་མཆོག་མཚུངས་པ་མེད་པ་ཡི། །[Z46b1] སངས་རྒྱས་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

ཞེས་དང་། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པར་བསྟོད་པ་ལས་ཀྱང་།

གང་གིས་དངོས་པོ་རྟེན་འབྱུང་རྣམས། །ངོ་བོ་མེད་པ་ཉིད་དུ་གསུངས། །
ཡེ་ཤེས་མཉམ་མེད་བསམ་མི་ཁྱབ། །དཔེ་མེད་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། དང་[b2] པོས་རྟེན་འབྱུང་འགག་སོགས་བརྒྱད་དང་བྲལ་བར་གསུངས་པ་[1] དེ། [LS97] གཉིས་པས་རྟེན་འབྱུང་ཡིན་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་དེ་དག་དང་བྲལ་བ་དང་། གསུམ་པས་རྟེན་འབྱུང་དང་དབུ་མའི་ལམ་དང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་རྣམས་དོན་གཅིག་པ་དང་། བཞི་པས་རྒྱུ་[b3] མཚན་དེས་འགག་སོགས་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ་དང་བྲལ་བར་བསྟན་ཏོ། །

སྟོན་པའི་གསུང་རབ་ཐམས་ཅད་ནི་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་གཉིས་ལ་བརྩམས་ནས་འཇུག་ལ། དེ་གཉིས་ཀྱི་རྣམ་དབྱེ་མི་ཤེས་ན་བསྟན་པའི་དེ་ཁོ་ན་[b4] ཉིད་མི་ཤེས་པས་བདེན་པ་གཉིས་ཀྱི་སྒོ་ནས་གསུང་རབ་འགྲེལ་བའི་ཚུལ་ཡང་དེ་ཉིད་ཡིན་ཏེ། གང་བརྟེན་ནས་བཏགས་པ་དང་[V102] བརྟེན་ནས་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ཅན་སྣ་ཚོགས་པ་ཞིག་བསྟན་པ་ཐམས་ཅད་ནི་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ་ཡིན་ལ། དོན་དམ་པ་ནི་རྒྱུ་མཚན་[b5] དེས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མེད་པའི་སྟོང་པ་དེ་ཙམ་ཞིག་ཏུ་ཟད་པའི་ཕྱིར་ཏེ། སྟོང་ཉིད་བདུན་ཅུ་པ་ལས།

དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས། །སྟོང་པ་ཡིན་པས་དངོས་རྣམས་ཀྱི། །
རྟེན་འབྱུང་འདི་ནི་དེ་བཞིན་གཤེགས། །མཚུངས་པ་མེད་[b6] པས་ཉེ་བར་བསྟན། །
དམ་པའི་དོན་ནི་དེར་ཟད་དོ། །སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ནི། །
འཇིག་རྟེན་ཐ་སྙད་བརྟེན་ནས་སུ། །སྣ་ཚོགས་ཐམས་ཅད་ཡང་དག་བཏགས། །

ཞེས་སོ། །[K48a] དེའི་རང་འགྲེལ་ལས།

---

1 V, K, P, Z gsuṅs pa: B, LS mtshuṅs pa

縁起を説かれた正覚者（*V.p.101*）、その説者中の最上なる人に〔私は〕敬礼します。[32]

と述べ、『六十〔頌〕如理〔論〕』の中でも、

生ずることや滅することをこの方軌によって断じた、縁起をお説きになる彼の牟尼なる主に敬礼します。[33]

と述べ、『廻諍〔論〕』の中でも、

空、縁起、中道を一義としてお説きになる、彼の最勝にして類なき仏に敬礼します。[34]

と述べ、『不可思議讃』の中でも、

縁起なる諸存在は無自性なるものとしてお説きになる、彼の智慧の無等、不可思議にして無喩なる方に敬礼します。[35]

と説かれている。

第一〔の『根本中論』の帰敬偈〕によって、縁起は滅することなど八の〔自性としての〕遠離として説かれ、第二〔の『六十頌如理論』の帰敬偈〕によって、縁起であるという根拠をもってそれら〔生、滅など〕の遠離が、また、第三〔の『廻諍論』巻末の流通偈〕によっては、縁起、中道、自性として空などは同義であることが、第四〔の『不可思議讃』の帰敬偈〕は、その根拠によって滅などの自相として成り立っているとする自体の遠離が、説示されているのである。

教主〔世尊〕の聖典のすべては世俗と勝義との二諦に関連して起こるのであり、それら二の区分が知られないならば、所説の真実性は知られないのであるから、二諦の点から聖典を解説する方軌も亦、そのこと[36]である。すなわち、凡そ依って現に施設せしめるもの（*upādāya-prajñapti, V.p.102*）、依存して起れるもの（*pratītyotpanna, Peking 126b*）としての種々の有法なるものの所説のすべては世俗諦であり、勝義は、その〔縁起なる〕[37]根拠によって自相として成り立つことのない空というそのことのみに尽きるからである。『空性七十〔論〕』の中に、

すべての法は自性として空であるから、この諸法の縁起は、無等なる如来によって説示された。

勝義はそれに尽きる。仏世尊は実に世間的な言説に依ってすべての種々なるものを正さしく施設したのである。[38]

と述べている。その自註の中に、

དོན་དམ་པ་ནི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བའི་ Z47a1 དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་
སྟོང་ངོ་ཞེས་བྱ་བ་དེར་ཟད་དོ། །

ཞེས་གསུངས་པ་བཞིན་དུ་དོན་དམ་བདེན་པ་བཞེད་པས། དགག་བྱ་ལ་མི་འདྲ་བའི་ཁྱད་པར་ཡོད་པ་མ་གཏོགས་པ་དགག་གཞི་རྟེན་འབྲེལ་ལ་རང་གི་དགག a2 བྱའི་བདག་རྣམ་པར་བཅད་པ་ཙམ་ལ་དོན་དམ་བདེན་པར་འཇོག་པ་ནི་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་གཉིས་མཐུན་པས། དེ་ལས་གཞན་པའི་དོན་དམ་འཇོག་པ་མི་རིགས་ལ། དེ་ཉིད་བདེན་པར་འདོད་པ་ཡང་། རྩ་ཤེས་ལས།

གང་དག་སྟོང་པ་ཉིད་ལྟ་བ། །དེ་དག་བསྒྲུབ་ཏུ་ a3 མེད་པར་གསུངས། །

ཞེས་གསོར་མི་རུང་བའི་ལྟ་བ་ཅན་དུ་བཤད་ཅིང་། འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པར་བསྟོད་པ་ལས་ཀྱང་།

ཀུན་རྟོག་ཐམས་ཅད་སྤང་བའི་ཕྱིར། །སྟོང་ཉིད་བདུད་རྩི་སྟོན་མཛད་ན། །
གང་ཞིག་དེ་ལ་ཞེན་ V103 གྱུར་པ། །དེ་ཉིད་ཁྱོད་ཀྱིས་ཤིན་ a4 ཏུ་སྨད། །

ཅེས་ཤིན་ཏུ་སྨད་པའི་གནས་སུ་གསུངས་སོ། །

ཆོས་ཅན་རྟེན་འབྲེལ་དང་ཆོས་ཉིད་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་གཉིས་རྟེན་དང་བརྟེན་པར་ཡོད་པ་ནི་ཐ་སྙད་པའི་ཤེས་ངོར་ཡིན་ལ། མཉམ་གཞག་ཟག་མེད་ཀྱི་རིགས་ཤེས་ཀྱི་ངོར་མིན་པས་ a5 དེའི་ངོ་ན་[1] ཆོས་ཉིད་ཡོད་ཀྱང་ཆོས་ཅན་མེད་པར་མི་འགལ་མོད། ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གནས་ཚུལ་ལ་ཇི་ལྟར་ཡོད་དཔྱོད་པའི་དོན་དམ་དུ་ཡོད་པ་ལ་ནི་ཆོས་ཅན་མེད་ན་ཆོས་ཉིད་ཡན་གར་བ་ལ་[2] གནས་པའི་མཐུ་
LS99 མེད་པས། གཞན་ a6 དབང་གི་རྟེན་འབྲེལ་རང་བཞིན་གྱིས་གྲུབ་པས་སྟོང་ན་ཡོངས་གྲུབ་ཀྱང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པར་འགྱུར་ཞེས་ལུགས་སྔ་མས་ཀྱང་སྨྲ་ལ། ལུགས་འདིས་ཀྱང་དེ་ལྟར་སྨྲ་སྟེ།

K48b འདུས་བྱས་རབ་ཏུ་མ་གྲུབ་པས། །འདུས་མ་བྱས་ནི་ཇི་ Z47b1 ལྟར་འགྲུབ། །

ཅེས་གསུངས་ལ། མདོ་ལས།

གཟུགས་ཉིད་ཀྱང་མི་དམིགས་ན་གཟུགས་ཀྱི་དེ་བཞིན་ཉིད་དམིགས་པར་ལྟ་ག་ལ་འགྱུར།

ཞེས་གསུངས་པ་བཞིན་དུ་ལུགས་གཉིས་ཀས་ལན་དུ་མར་གསུངས་སོ། །

---

1 Read ṅo na for Text don. *2 V, K, P, Z yan gar ba la: B, LS yan dgar ba la*

勝義とは縁起としての、すべての存在（一切法）の自性として空というそのことに尽きる。[39]

と説かれているように、勝義諦をご主張なさっているから、〔中観も唯識も〕否定されるべきものについて等しからざる区別のあることを除いて、否定の事態なる縁起において、自らの否定されるべき我の唯断滅のみを勝義諦として安立するのは、〔中観と唯識との〕二の大道の一致するところである。それ故に、そのことと別な勝義を安立するのは不合理であり、〔別な勝義を安立して〕それこそが諦（*satya*）であると主張することも、『根本般若〔中論〕』の中に、

凡そ空性を見解とする彼等は不治であると説かれる。[40]

というように、〔それは〕治療できない見解を有するものであると説かれて、『出世間讃』の中でも、

すべての分別を棄てしめんがために、甘露なる空性が教示されるとき、誰かがそれに執着（*V.p.103*）するのであって、それこそが汝にとって甚だ非難される。[41]

というように、〔空性を見解とし、それらに執着することは〕甚だ非難される所在であると説かれている。

有法なる縁起と法性である勝義諦との二が能依と所依として有るのは、言説知の面においてであって、無漏なる入定（*samāhita*）の道理知の面としてはないのであるから、それ〔入定の道理知〕の面で[42]法性（*Peking 127a*）があっても、有法のないことと矛盾しないのであるが、〔一般に〕諸法は、自相としての設定の仕方において如何に有るか、と観察するときの、勝義として存在するものにおいて有法がないならば、法性だけを設定する妥当性はない。それ故に、依他起なる縁起が自性として成り立つことで空となるとき、円成実も亦自相として成り立たないことになる、というように、前〔編に述べる瑜伽行唯識〕の考え方によっても語るのであり、ここ〔中観〕の考え方によってもそのように語るのである。すなわち〔『根本中論』の中に〕、

有為がよく成り立っていないとき、無為がどうして成り立つか。[43]

と説かれており、経の中に、色というものもまた認識されないとき、色の真実の認識は当然である。[44]と説かれているように、〔中観、唯識の〕二の考え方によって度々説かれている。

རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པ་ལས།

མྱ་ངན་འདས་པ་བདེན་ [47b2] གཅིག་པུ། །

ཞེས་དེ་གཅིག་པུ་བདེན་གྱི་འདུ་བྱེད་རྣམས་རྫུན་པ་བསླུ་བའི་ཆོས་ཅན་ནོ་ཞེས་གསུངས་པ་ནི། མི་བདེན་པ་རྫུན་པའི་དོན་སྐབས་འདིར་བསླུ་བ་ལ་གསུངས་པས་དེའི་བཟློག་ཕྱོགས་བདེན་པའི་དོན་ཡང་མི་བསླུ་བ་ཡིན་གྱི། ཡིན་ལུགས་ལ་གྲུབ་ [b3] མ་གྲུབ་དཔྱད་པའི་ཚེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་ [V104] པའི་བདེན་པ་མིན་ནོ། །བསླུ་བ་ནི་དཔེར་ན། ཕན་འདོགས་པ་མིན་ཡང་ཕན་འདོགས་པ་ལྟར་བཅོས་ནས་འདྲིད་པ་ལ་བསླུ་ཞེས་བརྗོད་པ་བཞིན་དུ། འདུ་བྱེད་འདི་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་བཞིན་དུ་དེར་སྣང་ནས་བྱིས་པ་ [b4] བསླུ་བས་རྫུན་པའམ་བསླུ་བ་ཟེར་ལ། མྱང་འདས་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ནི་དེ་མངོན་སུམ་དུ་མཐོང་བའི་ངོར་སྔ་མ་ལྟར་སྣང་ནས་བསླུ་བ་མེད་པས་མི་བསླུ་བའམ་བདེན་པ་ཞེས་གསུངས་སོ། །

གང་ཟག་དང་ཆོས་བརྟེན་ནས་འབྱུང་བའི་རྟེན་འབྲེལ་མི་འདོད་པར་ [b5] དེ་གཉིས་བདེན་པར་འདོད་པའི་གཞན་སྡེ་ནི་རྟག་ [LS100] ཆད་ཀྱི་ལྟ་བའི་གཡང་དུ་ལྷུང་ལ། དེ་གཉིས་རྟེན་འབྲེལ་དུ་འདོད་ཀྱང་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་གྲུབ་པ་དང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་འདོད་པའི་རང་སྡེ་དེ་དག་ཀྱང་རྟག་ཆད་ཀྱི་ལྟ་བའི་དབང་དུ་འགྱུར་བས། [b6] རྟག་ཆད་ཀྱི་ལྟ་བ་དང་བྲལ་བར་འདོད་ན་གང་ཟག་དང་ཆོས་རྣམས་བརྟེན་ནས་འབྱུང་བ་ཆུ་ཟླ་བཞིན་དུ་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་ཁས་བླང་དོ་ཞེས་ཚུལ་འདི་ཉིད་ [K49a] རྟག་ཆད་སྤོང་བའི་སྒོ་དམ་པར་བཞེད་དེ། རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པ་ལས།

གང་དག་གིས་ནི་མ་ [Z48a1] བརྟེན་པར། །བདག་གམ་འཇིག་རྟེན་མངོན་ཞེན་པ། །
དེ་དག་ཀྱེ་མ་རྟག་མི་རྟག །ལ་སོགས་ལྟ་བས་འཕྲོགས་པ་ཡིན། །
གང་དག་བརྟེན་ནས་དངོས་པོ་རྣམས། །དེ་ཉིད་དུ་ནི་གྲུབ་འདོད་པ། །
དེ་དག་ལ་ཡང་རྟག་སོགས་སྐྱོན། །དེ་ [a2] དག་ཇི་ལྟར་འབྱུང་མི་འགྱུར། །
གང་དག་བརྟེན་ནས་དངོས་པོ་རྣམས། །ཆུ་ཡི་ཟླ་བ་ལྟ་བུར་ནི། །
ཡང་དག་མ་ཡིན་ལོག་མིན་ [V105] པར། །འདོད་པ་དེ་དག་ལྟས་མི་འཕྲོགས། །

『六十〔頌〕如理〔論〕』の中に、

〔欺く性質のない〕涅槃は唯一の諦である。[45)]

というように、それ〔涅槃〕は唯一の真実（諦、*satya*）であるが、諸行は虚妄（*mṛṣā*）である、欺く性質のあるものであると説かれているのは、非諦（*mi bden pa*）である虚妄の意味は、この場合、欺くことについて説かれているから、この反対の諦の意味も亦、欺かない〔という意味〕であるが、〔それぞれの〕在り方（*yin lugs*）において成、不成を観察するとき、自相としての有（*V.p.104*）という諦ではないのである。欺くとは、例えば、〔実際に〕恵むのでなくても恵むかのように見せかけて、誑かすことに対して欺くといわれるように、これら諸行は自相として成り立っていないのに、〔成り立っているかのように〕それとして顕われて、凡夫を欺くから、〔諸行は〕虚妄とか欺くものであると言われ、勝義諦なる涅槃は、それがまのあたりに見られるものにとって先の〔説明の〕ように顕われて、欺くことが無いから、欺かない、或いは、諦であると説かれているのである。

人と法とが依存して起っているという縁起を認めなくして、それら〔人・法の〕二が諦として主張する他部（外道）のものは、常・断の〔二〕見の絶壁に堕しているのであり、また、それら二を縁起として認めていても、更に、真実なるものとして成り立ち、（*Peking 127b*）自相として成り立っていると主張する彼等自部の人々も亦、常・断の〔二〕見に従うことになる。それ故に、常・断の〔二〕見を離れることを望むならば、人と法は、依存して起る水月のように、自性として空であると承認するという、この方軌こそが常・断の〔二見〕を断ずる勝れた視点であると〔軌範師は〕ご主張なさっている。『六十〔頌〕如理〔論〕』の中に、

依存するものを離れて、我、あるいは、世間を〔自相として成り立っていると〕執着している彼等は、ああ、常・無常などの見解によって心奪われている。

凡そ依存して〔としつつ、しかも〕諸法は真実として成り立っていると実に認めるならば、彼等にとっても常住などそれらの過失がどうして起らないであろうか。

凡そ依存して〔としつつ、しかも〕諸法は水中の月のように実に実在するのでなく、邪なものでない（*V.p.105*）と認める彼等は、見解によって心奪われていない。[46)]

ཞེས་གསུངས་ཏེ། ཡང་དག་པར་མ་གྲུབ་པས་རྟག་ལྟ་སྤོང་ལ་རང་རང་གི་བྱ་བ་བྱེད་ནུས་ [48a3] པས་ཆད་ལྟ་སྤོང་སྙེ་དེ་ལྟར་མི་ནུས་པའི་ལོག་པ་ཡང་མིན་ནོ། །

དེས་ན་ཕྱི་ནང་གི་དངོས་པོ་འདི་རྣམས་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་ཡང་འདོད་ལ། སྟོང་པ་དེ་ཀུན་རྫོབ་ཆད་སྟོང་ངོ་ཞེས་སྨྲ་བ་ [LS101] ནི་རྟེན་འབྲེལ་རྟག་ཆད་གཉིས་ཀ་དང་བྲལ་བར་ནན་ཏན་གྱིས་ [a4] སྒྲུབ་པ་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་ལུགས་གཉིས་ཀ་དང་འགལ་བར་སྨྲ་བ་ཡིན་ལ། དབུ་མ་པར་རློམ་པ་མང་པོ་ཡང་དེ་དང་རང་ཉིད་ཀུན་རྫོབ་རྣམས་རང་གི་ངོ་བོས་སྟོང་པར་འདོད་པ་གཉིས་མཐུན་པར་འདོད་པ་གཉིས་ཀ་ཡང་རང་སྟོང་གི་དོན་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་ [a5] བཟུང་བ་ཡིན་ཞིང་། ཁོ་བོ་ཅག་ལ་ཕྱི་ནང་གི་རྟེན་འབྲེལ་འདི་རྣམས་རྟག་ཆད་དང་བྲལ་བར་སྟོན་པའི་ཐབས་མེད་དོ་ཞེས་སྒྲོགས་པ་ཡང་ཡིན་ནོ། །

དངོས་པོ་རྣམས་རྟག་པར་སྨྲ་བའི་ཕྱི་རོལ་པ་རྟེན་འབྲེལ་ཁས་མི་ལེན་པས་ཆོས་བདེན་པར་གྲུབ་ [a6] པར་འདོད་པ་ནི། རང་གི་སྟོན་པའི་ལུགས་ཡིན་པས་[1] མཚར་བའི་གནས་མིན་ལ། རྒྱུ་རྐྱེན་ལ་བརྟེན་ནས་སྐྱེ་ཞིང་འབྱུང་བའི་རྟེན་འབྲེལ་ཁས་བླངས་ནས་བདེན་པར་གྲུབ་པར་འདོད་པ་ནི་ཆེས་བཞད་གད་ཀྱི་གནས་སོ་ [K49b] ཞེས་གསུངས་ཏེ། རིགས་པ་ [Z48b1] དྲུག་ཅུ་པ་ལས།

གལ་ཏེ་ཡོད་པར་སྨྲ་བ་རྣམས། །དངོས་མཆོག་བཟུང་ནས་གནས་པ་ནི། །
ལམ་དེ་ཉིད་ལ་གནས་པ་སྟེ། །དེ་ལ་ཡ་མཚན་ཆུང་ངུའང་མེད། །
སངས་རྒྱས་ལམ་ལ་བརྟེན་ནས་ནི། །ཀུན་ལ་མི་ [V106] རྟག་སྨྲ་བ་རྣམས། །
རྩོད་པས་དངོས་རྣམས་ [b2] མཆོག་བཟུང་ནས། །གནས་པ་གང་ཡིན་དེ་རྨད་དོ། །

ཞེས་སོ། །འདིས་ནི་བདེན་པར་མེད་པ་དང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མེད་པ་ལ་སྐྱེ་འགག་ [LS102] སོགས་མཚན་ཉིད་པ་གཞག་ཏུ་མེད་པར་འདོད་པ་རྣམས་བཞད་གད་ཀྱི་གནས་སུ་གསུངས་སོ། །རྟེན་འབྲེལ་རྟག་ [b3] ཆད་དང་བྲལ་བ་འདི་ནི་ཆེས་ཤིན་ཏུ་རྟོགས་དཀའ་བས། སྟོན་པས་ཀྱང་ངས་ཆོས་ཟབ་མོ་ཁོང་དུ་ཆུད་པ་དེ་གཞན་ལ་བསྟན་ན་དེ་དག་གིས་མི་རྟོགས་པས་རེ་ཞིག་མི་སྨྲ་བར་གནས་པར་བྱའོ་སྙམ་དུ་དགོངས་པ་ཡིན་ཏེ། རྩ་ཤེ་ལས།

---

1 V, K, P, Z yin pas: B, LS min pas

と説かれているのであって、実在として成り立っていないことによって常見を断じ、それぞれ自らの作用をなすことが可能であることによって断見を断ずるのである。〔自性として空というこの方軌は〕かくの如く〔世間的に作用をなすことが〕不可能であるとする邪なものでもない。

であるから、これら外内の諸法は自性として空であるとも認めつつ、その空とは世俗〔としても〕断〔見に立場をおいて〕空（*kun rdsob chad stoṅ*）であると語るのは、[47] 縁起は常・断の二〔見〕ともに離れていることを専心して証明する二人の大道の考え方とも相違して語るものであるし、中観の者として自慢する多くの者も亦、それ〔断見に立場をおいて空とする立場〕と、自ら諸世俗を自体として空であると認める二〔の立場〕は同じであると認めている〔それら〕両者も亦、自空（*raṅ stoṅ*）の意味を顛倒して捉えているのであり、我々においてはこれら外内の縁起〔説〕は常・断を離れることを教示する方便がない、と〔自ら〕宣言するものでもある。

ところで、諸法の常住を語る外〔道〕が、縁起を認めないことによって、法は諦として成り立っていると主張することは、自ら（*Peking 128a*）の教主の考え方にあるのであるから、奇異の所在でないが、因縁に依って起こり、生ずるという縁起を認めながら、諦としての成り立ちを主張するのは甚だ笑いの所在である、と説かれている。すなわち、『六十〔頌〕如理〔論〕』の中に、

もし有論者たちが〔常住なる〕法を最上であると捉えて、〔それに〕立場をおいて、実にそれと同じ道を立場としているならば、そこにはいささかの希有もない。

仏陀の道に依って、実にすべてにわたって（*V.p.106*）無常を語るものたちが〔空性論に対する〕論駁によって諸法は最上であると捉えて、〔そこに〕立場とするのは未曾有である。[48]

という。この〔言葉〕によって実に、諦として無なるものや、自相として無なるものについて、定義を持った（*mtshan ñid pa*）生、滅などの建立されることはないと主張する人々は、笑いの所在として説かれているのである。常・断を離れているこの縁起は甚だ理解され難く、教主〔世尊〕もまた、私は甚深なる法を知得しているのであるが、そのことが余の人に教示されるとき、彼等は理解しないから、しばらく語ることなく対処しましょう、というように[49]お考えになったのであって、『根本般若〔中論〕』の中に、

དེ་ཕྱིར་ཞན་པས་ཆོས་འདི་ཡི། །[48b4] གཏིང་རྟོགས་དཀའ་བར་མཁྱེན་གྱུར་ནས། །
ཐུབ་པའི་ཐུགས་ནི་ཆོས་བསྟན་ལས། །རབ་ཏུ་ལོག་པར་གྱུར་པ་ཡིན། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། སྲོལ་ཕྱེ་བ་དང་པོ་ལྟར་ཡིན་ན་དེ་ཙམ་དུ་མི་དཀའོ། །དེ་ཕྱིར་ཞེས་པ་ནི་ཚུལ་དེ་ལ་ལོག་པར་བཟུང་བས་ནི་ཕུང་བར་[b5] བྱེད་ལ། བློ་མཆོག་དང་མི་ལྡན་པས་ཀྱང་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ལ་བཤད་དོ། །དེས་ན་ཚུལ་འདིའི་ཚིག་དང་དོན་གཉིས་ཀ་དང་དོན་སྤོང་བ་དང་རྒྱུ་འབྲས་སོགས་གཞག་ས་མེད་པའི་མེད་ལྟ་སྤངས་ལ་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཀྱི་དོན་ཤེས་པ་ལ་[b6] འབད་པར་གྱིས་ཤིག་ཅེས་གསུངས་ཏེ། རིན་ཆེན་ཕྲེང་བ་ལས།

དེ་བཞིན་ལོག་པར་བཟུང་བ་དེས། །ཕུང་བ་དག་ནི་ཐོབ་འགྱུར་ཞིང་། །
ལེགས་པར་ཤེས་པས་བདེ་བ་དང་། །བྱང་ཆུབ་བླ་ན་མེད་པ་འཐོབ། །
དེ་ཕྱིར་འདི་ལ་སྐྱོང་བ་དང་། །མེད་པའི་ལྟ་[Z49a1] བ་སྤངས་ནས་ནི། །
[V107] དོན་ཀུན་[K50a] བསྒྲུབ་ཕྱིར་ཡང་དག་པའི། །[LS103] ཤེས་ལ་ནན་ཏན་མཆོག་མཛོད་ཅིག །

ཅེས་སོ། །སློབ་དཔོན་གྱིས་གསུང་རབ་ཀྱི་ཟབ་དོན་འགྲེལ་བ་ལ་རིགས་པའི་རྣམ་གྲངས་མང་དུ་གསུངས་པ་གཞན་རྣམས་ནི་འདི་[a2] ཁོང་དུ་ཆུད་པའི་ཡན་ལག་ཏུ་ཤེས་པར་གྱིས་ལ་དབུ་མའི་དོན་ལ་སྦྱང་བར་བྱའོ། །རིགས་པའི་ཚུལ་འདི་ནི་གཞན་དུ་མང་དུ་བཤད་ཟིན་ཅིང་། རྩ་བ་ཤེས་རབ་ཀྱི་རྣམ་འགྲེལ་ཡང་བྱེད་པར་འདོད་པས་འདིར་དེ་ཙམ་ལས་མི་སྤྲོའོ། །

(B419.1, LS103.6, V107.7, K50a2, P128b4, Z49a2)

གཉིས་པ་ནི། [a3] སློབ་དཔོན་འདི་ཡི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་གཙོ་བོ་ནི་སློབ་དཔོན་འཕགས་པ་ལྷ་ཡིན་ཏེ། འདིས་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བཞི་བརྒྱ་པར་སློབ་དཔོན་གྱི་སྲོལ་འདི་རྒྱས་པར་བཀྲལ་ཞིང་། སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་དང་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ཟླ་བ་གྲགས་པ་དང་ཞི་བ་[a4] འཚོ་ལ་སོགས་པ་དབུ་མ་པ་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་སློབ་དཔོན་དང་འདྲ་བར་ཡིད་ཆེས་པའི་ཁུངས་སུ་བྱེད་དོ། །

それ故に、また、鈍なる人によってはこの法の深みは理解し難いことをお知りになって、牟尼の心は説法を思い止まった。[50)]

と説かれている。第一の進路〔大道、すなわち唯識派〕の如くであれば、〔唯識説の縁起の理解は〕それほど困難ではない。しかるに、「それ故に」とは、それ〔第二の中観の大道にして、自性として空は縁起の意味であると理解する学轍の〕方軌においては邪な理解によると破滅するのであって、勝れた慧を具備しない者にとっても理解され難いことが説かれている。

従って、この〔『般若経』の〕方軌の言葉と意味との二を〔棄てることを棄て〕、または、〔言葉を捨てなくても『般若経』の〕意味を棄てることを〔棄て〕、また、因果などの建立されるところ（*gźag sa*）が無いという無の見解を棄てて、真実の意味を知ることに専心しなさいと説かれているのである。すなわち、『宝行王正〔論〕』の中に、

それと同じく、その邪な理解（*Peking 128b*）によって破滅に至るのであり、正しく知ることによって安楽と無上なる菩提を獲得するのである。
それ故に、こ〔の法についての悪了解〕を棄て、無の見解を棄てて、実に（*V.p.107*）あらゆる意味を立証するために、正しい智慧に専心することを最上となさって下さい。[51)]

と述べている。軌範師による聖典の甚深なる意味の解説において、理証の多くの異門が説かれている諸余のものはまさにこ〔の縁起〕を直証する支分として知るべきであり、中観の意味を学習すべきである。この理証の方軌は〔『ラムリムチェンモ』など〕他の〔自著の〕中で沢山すでに説明したし、『根本般若〔中論〕』に対する註釈をもまた〔これから〕なそうとしているのであるから、ここではそれほど以上に詳述しない。

B2　ナーガールジュナに従う者たちによる解明

第二（*A2,B2*）。この軌範師〔ナーガールジュナ〕に随従する主要な方は軌範師アーリヤデーヴァ（聖提婆）である。この方は『瑜伽行四百〔論〕』の中で、この軌範師〔ナーガールジュナ〕の伝統を広く詳しく解明しており、ブッダパーリタ（仏護）、バーヴァヴィヴェーカ（清弁）、チャンドゥラキールティ（月称）、シャーンタラクシタ（寂護）など偉大な中観論者たちも〔アーリヤデーヴァを〕軌範師〔ナーガールジュナ〕と同じように信頼すべ

དེའི་ཕྱིར་དཔོན་སློབ་གཉིས་ཀའི་གཞུང་ལ་གཞུང་ཕྱི་མོ་ཞེས་སྔ་རབས་པ་རྣམས་ཟེར་བ་ལྟར་ཡིན་པས་འདིར་འཕགས་པ་ཡབ་སྲས་ཀྱི་རྗེས་སུ་ *49a5* དེ་དག་གི་དགོངས་པ་བཀྲལ་བའི་ཚུལ་བརྗོད་པར་བྱ་ལ། དེ་ཡང་སློབ་དཔོན་དཔའ་བོ་དང་ཀླུའི་བྱང་ཆུབ་ལ་སོགས་པ་མཁས་པའི་དབང་པོ་མང་པོ་ཡོད་མོད་ཀྱང་། འདི་དག་གིས་བཀྲལ་བའི་དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་འགྱུར་བ་མི་སྣང་བས་དེ་ལས་གཞན་པ་ *a6* གཞུང་ཡོད་པ་རྣམས་ཀྱི་ལུགས་ཁྱད་པར་ཆེ་བ་རྣམས་བཤད་པར་བྱའོ། །

འདི་ལ་གཉིས། དབུ་མ་རང་ *V108* རྒྱུད་པས་འཕགས་པའི་གཞུང་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བ་དང་། དབུ་མ་ཐལ་འགྱུར་བས་འཕགས་པའི་གཞུང་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བའོ། །དང་པོ་ *LS104* ལ་གཉིས། སློབ་དཔོན་ *Z49b1* ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ཀྱིས་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བ་དང་། ཞི་བ་འཚོ་ཡབ་སྲས་ཀྱིས་ཇི་ལྟར་ *K50b* བཀྲལ་བའོ། །དང་པོ་ལ་གསུམ། དོན་དམ་པར་གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་རང་བཞིན་ཡོད་མེད་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་དང་། ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་ཡོད་མེད་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་དང་། *b2* དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་གང་ལ་བྱེད་བསྟན་པའོ། །

(*B419.17, LS104.6, V108.8, K50b1, P129a3, Z49b2*)

དང་པོ་ནི། སློབ་དཔོན་གྱི་དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་རྣམས་ཀྱི་གཙོ་བོ་ནི། རྩ་བ་ཤེས་རབ་ཡིན་ལ། དེ་ལ་རང་འགྲེལ་ག་ལས་འཇིགས་མེད་དང་དེ་བ་ཤར་མ་དང་གུ་ཎ་མ་ *b3* ཏི་དང་གུ་ཎ་ཤྲི་དང་སྠི་ར་མ་ཏི་དང་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་དང་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་དང་ཟླ་བ་གྲགས་པའི་འགྲེལ་པ་སྟེ་བརྒྱད་ཡོད་ཅིང་། ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ནི་དེ་བ་ཤར་མའི་འགྲེལ་པ་དཀར་པོ་རྣམ་པར་འཆར་བའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བར་སྤྱན་རས་གཟིགས་ *b4* བརྟུལ་ཞུགས་ཀྱིས་བཤད་དོ། །

き祖師としている。従って、〔それら〕師弟二人の本典は基本的な本典であると〔チベットの〕先覚たちが述べている通りであるから、ここでは、〔ナーガールジュナとアーリヤデーヴァとの〕聖者父子に従って、彼らの密意趣の解明の方軌を述べることにする。ちなみに、軌範師シューラ（*dPaḥ bo, Śūra*）やナーガボーディ（*Kluḥi byaṅ chub, Nāgabodhi*）など沢山の学者たちがおられたけれども、これらの方々によって解明された中観論書の〔チベット〕訳が見られないのであるから、それらよりほかの現存の諸本典のきわめて特徴的な視点を述べることになろう。

ここに二ある。（*C1*）中観（*V.p.108*）スヴァータントゥリカ派の人は聖者〔ナーガールジュナ〕の本典を如何に（*Peking 129a*）解明しているか、と（*C2*）中観プラーサンギカ派の人は聖者の本典を如何に解明しているか、とである。第一（*C1*）に二ある。（*D1*）軌範師バーヴァヴィヴェーカは如何に解明しているか、と（*D2*）シャーンタラクシタ父子（*Śāntarakṣita, Kamalaśīla*）は如何に解明しているか、とである。第一（*D1*）に三ある。（*E1*）勝義として人・法における自性の有・無を如何に述べているか、と（*E2*）言説として外境（*bāhyārtha*）の有・無を如何に述べているか、と（*E3*）勝義として有を否定する理証の中心は如何なる点において考えられているかを示すこと、とである。

C1　中観スヴァータントゥリカ派の人は聖者の本典を如何に解明しているか

D1　バーヴァヴィヴェーカによる解明の仕方

第一（*A2,B2,C1,D1,E1*）〔勝義として人・法における自性の有・無を如何に述べているか〕。

軌範師〔ナーガールジュナ〕の中観論書の主要なものは『根本般若〔中論〕』であり、それに対して『自註・無畏』（*Akutobhayā*）と、デーヴァシャルマン（*Devaśarman*）とグナマティ（*Guṇamati*、徳慧）とグナシュリー（*Guṇaśrī*）とスティラマティ（*Sthiramati*、安慧）とブッダパーリタ（*Buddhapālita*、仏護）とバーヴァヴィヴェーカ（*Bhāvaviveka, Bhavya*、清弁）とチャンドゥラキールティ（*Candrakīrti*、月称）との注釈が、すなわち、八つ〔の注釈〕があるが[52]、バーヴァヴィヴェーカはデーヴァシャルマンの注釈『浄生〔論〕』（*dKar po rnam par ḥchar ba*）に随従していると、アヴァローキタヴゥラタ（*Avalokitavrata,*

རབ་བྱེད་ཉེར་བདུན་པའི་འགྲེལ་པ་ག་ལས་འཇིགས་མེད་ལས།

བཙུན་པ་འཕགས་པ་ལྷས་ཀྱང་།

ཉན་པ་པོ་དང་མཉན་བྱ་ལ། །སྨྲ་བོ་འབྱུང་བ་ཤིན་ཏུ་དཀོན། །
དེ་ཕྱིར་མདོར་ན་འཁོར་བ་ནི། །མཐའ་ཡོད་མ་ཡིན་མཐའ་ *49b5* མེད་མིན། །

ཞེས་བཤད་དོ། །

ཞེས་བཞི་བརྒྱ་པའི་ལུང་ཤེས་བྱེད་དུ་དྲངས་པས་རང་འགྲེལ་གྱི་དོན་མེད་དོ། །སངས་ *LS105* རྒྱས་བསྐྱངས་ *V109* དང་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་དང་ཟླ་བ་གྲགས་པའི་འགྲེལ་པར་འགྲེལ་པ་དེའི་ཟུར་ཙམ་ཡང་མ་བྱུང་བས་ཀྱང་ཤེས་སོ། །

b6 ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ཀྱིས་འཕགས་པའི་དགོངས་པ་བཀྲལ་བ་ལ་དོན་དམ་པ་བདག་མེད་གཉིས་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་ནི་སློབ་དཔོན་འདིས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གཏན་ལ་ཕབ་ཚུལ་ཤེས་ན་གསལ་ཏེ། དེ་ཡང་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་ལས།

དེ་ལ་འདིར་ *Z50a1* གལ་ཏེ་གཟུགས་ཞེས་བྱ་བར་ཡིད་ལ་བརྗོད་པ་དང་ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པའི་ཀུན་བཏགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་མེད་དོ་ཞེ་ན་ནི། དངོས་པོ་ལ་སྐུར་བ་འདེབས་པ་ *K51a* ཡིན་ཏེ། ཡིད་ལ་བརྗོད་པ་དང་ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པ་ལ་སྐུར་བ་འདེབས་ *a2* པའི་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་ཀུན་བཏགས་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་དོ་ཞེས་སྨྲ་བའི་ཀུན་བཏགས་དེ་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་དུ་འདོགས་པའི་རྟོག་པ་དང་མིང་ལ་བྱེད་ན་དེ་གཉིས་ཕུང་པོར་གཏོགས་པས་གཞན་དབང་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་[1] མེད་པའི་སྐུར་འདེབས་ *a3* སུ་བཤད་པས། གཞན་དབང་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་པར་བཞེད་དོ། །
དེ་ཡང་དགོངས་འགྲེལ་ལས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བཤད་ཅིང་འདི་དག་ཀྱང་མདོ་དེའི་དོན་གཏན་ལ་འབེབས་པ་ཡིན་པས། གཞན་ *a4* དབང་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ་ཡོད་པར་བཞེད་པར་གསལ་ལོ། །

ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་ལས།

ཀུན་བཏགས་མིང་དང་རྒྱུ་མཚན་དང་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་ཡང་དག་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་དེ་བཞིན་ཉིད་ལྔ་པོ་གང་གི་ཡང་ཁོངས་སུ་མི་ *a5* གཏོགས་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའོ། །

---

1 V, K, P, Z ṅo bo: B, LS ṅo bo ñid

観誓）が説明している。[53]

第二十七章の『〔自〕註・無畏』の中に、

大徳・アーリヤデーヴァも亦「聞者、所聞、説者は生ずること非常に稀である。それ故に、要約すると、輪廻は際限あるに非ず、際限なきにも非ず」と述べている。[54]

というように、『四百〔論〕』の教証を根拠（*śes byed*）として引用しているのであるから、〔*Akutobhayā* をナーガールジュナ自らの注釈とする〕「自註」の意味はないのである。ブッダパーリタ（*V.p.109*）やバーヴァヴィヴェーカやチャンドゥラキールティの註釈において、その〔*Akutobhayā* なる〕註釈のその僅ばかりも出ていないことによっても〔自註でないことが〕知られるのである。

バーヴァヴィヴェーカが、聖者〔ナーガールジュナ〕の深い意図を解明している中で、勝義なる〔人・法〕二無我をどのように述べているかは、この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕による三相（三性）の決択の方軌を知るならば明瞭である。すなわち、そのことはまた、〔バーヴァヴィヴェーカは〕『般若灯〔論〕』の中で、

而して、ここで〔瑜伽行派が〕もし、（*Peking 129b*）〔これは〕色であるといわれるように意言（*manojalpa*）や語言（*vāgbāṣa*）〔によるところ〕の構想分別された（*parikalpita*）〔遍計所執の〕自性なるものはない、というならば、事態（*dṅos po*）を損滅する。何故ならば、意言と語言とを損滅するからである。[55]

というように、遍計所執を相無自性であると語るその遍計所執が、自性と属性〔の特相〕として仮設する分別と名称とにおいて考えられるならば、それら二は〔五〕蘊に属するのであるから、依他起において相の自体は無いという損滅〔の見解に堕すこと〕を述べているのである。従って、依他起において相の自体は有ると〔軌範師バーヴァヴィヴェーカは〕ご主張なさっているのである。因に、『解深密〔経〕』の中に、〔遍計所執は〕自相として不成なるによって相無自性であると説かれていて、[56] これら〔スヴァータントゥリカの人々〕も亦、その経典の意味内容を決択しているのであるから、依他起において自相が成り立つ自体の存在をご主張なさっていることは明瞭である。

『般若灯〔論〕』の中に、

遍計所執は、名称、相（兆相）、分別、正知、如々の五つのどれにも

V110 ཞེས་ཕྱོགས་སྔ་བླངས་པ་ནི། བསྡུ་བ་ལས། དེ་ལྔའི་ཁོངས་སུ་མི་གཏོགས་པར་བཤད་པ་ཡིན་ལ། དེར་མིང་ལྡན་མིན་དུ་བཤད་ལ་རྒྱུ་མཚན་ཀུན་བརྟགས་ཀྱི་གདགས་གཞིར་བཤད་ཅིང་ LS106 ཀུན་ 50a6 བརྟགས་དངོས་པོར་མེད་པས་ཆོས་བཞི་མ་ཡིན་ལ། རྟོག་པས་བརྟགས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་པས་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱང་མ་ཡིན་ནོ། །དབུས་མཐའ་ལས། མིང་ཀུན་བརྟགས་སུ་བཤད་པ་ནི་མིང་གིས་བརྟགས་པའི་དོན་ཡིན་གྱི་མིང་གི་ངོ་བོ་མིན་པར་ Z50b1 བློ་བརྟན་གྱིས་བཤད་དོ། །དེར་རྒྱུ་མཚན་གཞན་དབང་དུ་བཤད་པ་ཡང་འདུ་བྱེད་ཀྱི་རྒྱུ་མཚན་ལ་དགོངས་ཏེ་དེ་ལ་འདུས་མ་བྱས་ཀྱང་བསྡུ་བ་ལས་བཤད་པས་སོ། །དེས་ན་ཆོས་ལྔར་མི་གཏོགས་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་མཚན་ཉིད་ངོ་ K51b བོ་ཉིད་མེད་པ་ b2 ཡིན་ཀྱང་དེར་མི་གཏོགས་པ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་དོན་མིན་ནོ། །

ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་ལ་ཡང་དེའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་རང་བཞིན་དང་དེའི་རང་གི་[1] མཚན་ཉིད་སོགས་སུ་ཐལ་འགྱུར་བའི་གཞུང་ནས་བཤད་པ་ཡང་མང་ལ་རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་ b3 པ་དང་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་མ་སྐྱེས་པ་དང་རྫས་སུ་མ་གྲུབ་པ་ལ་སོགས་པ་སློབ་དཔོན་འདི་ཡི་གཞུང་ནའང་མང་བས་དབྱེ་དཀའ་བར་སྣང་ནའང་། དགོངས་འགྲེལ་ལས་གསུངས་པའི་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་མེད་ཀྱི་དོན་བཤད་པ་འདི་ཉིད་སློབ་དཔོན་འདིས་ b4 དངོས་པོ་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ཐ་སྙད་དུ་བཞེད་པའི་ཁུངས་གསལ་ཤོས་ཡིན་ནོ། །

དེའི་ཕྱིར་གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ V111 ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་མེད་པར་མ་རྟོགས་ཀྱང་བདག་མེད་གཉིས་མཚན་ཉིད་ཚང་བར་རྟོགས་པར་ b5 བཞེད་ལ།

---

1 Read gi for Text gis.

属さないから、相無自性である。[57]（*V.p.110*）

という前分〔所破〕を取り上げているのは、「摂〔決択分〕」の中に、それ〔遍計所執〕は五〔法〕に属さない、[58]と説かれているもの〔によっているの〕である。そして、そこ〔の「摂決択分」〕では、名称を〔心〕不相応〔行〕、[59]と説き、兆相は遍計所執の仮設される事体（*vastu, gźi*）であると説いており、[60]遍計所執は事態（*bhāva, dṅos po*）として実在しない（*med pa*）から、〔名称や兆相など〕四法ではなく、かつ、分別によって仮設されたもののに尽きるのであるから、如々でもないのである。『中辺〔分別論〕』の中に、

名称は遍計所執に〔包含される〕[61]

と説かれたのは、〔遍計所執は〕名称によって仮設されたもの（*btags paḥi don*）であるが、名称の自体ではない、というようにスティラマティが説明しているのである。[62] また、そこ〔の『中辺分別論』〕に、兆相が依他起として説かれているもの[63]も、〔そこでは〕行の兆相（*saṃskāra-nimitta*）を意図しているのである。〔何故にこのように説明するかというと、〕それ〔兆相〕について〔有為としてのみでなく〕無為としても亦「摂〔決択分〕」に説かれている[64]（*Peking 130a*）からである。であるから、五法に属さない事由をもって〔遍計所執は〕相無自性であって、けれども、それ〔五法〕に属さないことが相無自性の意味ではないのである。

また、言説として存在するもの（*yod pa*）についても、それの自性（*ṅo bo ñid*）、本性（*raṅ bźin*）、それの自相（*raṅ gi*[65]*mtshan ñid*）などをもってプラーサンギカの本典に説かれているものも多くあり、自体として不成（*raṅ gi ṅo bo ñid kyis ma grub pa*）、自性として不生（*ṅo bo ñid kyis ma skyes pa*）、実物として不成（*rdsas su ma grub pa*）などは、この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕の本典の中にも沢山〔の用例でもって見られるので〕あるから、判別し難いように見られる。けれども、『解深密〔経〕』の所説の「相の自性の有・無」の意味内容についてのこの〔バーヴァヴィヴェーカの解明する〕説述こそは、この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕が事態（*dṅos po*）について自相として成り立つことを言説の上でご主張なさっている最も明瞭な論拠であるのである。

それ故に、人・法において自相（*V.p.111*）として成り立つ自性はないというようには了解していなくても、定義を持った（充全な）二無我（*bdag med gñis mtshan ñid tshaṅ ba*）を了解していると〔軌範師バーヴァヴィヴェーカ〕はご主張なさっているのである。そこで、ただ自相として成り立つというこ

རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ཙམ་མིན་པའི་ཇི་འདྲ་ཞིག་བཀག་ནས་བདག་མེད་གཉིས་སུ་འཇོག་པའི་དགག་བྱ་ནི་འཆད་པར་འགྱུར་རོ། །

ཡང་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་ལས།

> ཅི་སྟེ་གང་ཡང་རུང་བས་དེ་གཉིས་ཀྱིས་དོན་ཀུན་བརྟགས་པ་དེ་མེད་ [50b6] དེ། དཔེར་ན། ཐག་པ་ལ་སྦྲུལ་གྱི་བློ་བཞིན་ནོ་ཞེ་ན་ནི། ཀུན་བརྟགས་པ་མེད་པ་མ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་རྣམ་པ་འདྲ་བས་བློ་གྲོས་འཁྲུལ་བས་ཀུན་བརྟགས་པའི་དོན་མེད་ཀྱང་ཐ་སྙད་དུ་སྦྲུལ་འཁྱིལ་བ་ལ་དེ་མེད་པ་མ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །

[LS107] ཞེས་ཀུན་བརྟགས་དེ་འདོགས་ [Z51a1] བྱེད་མིན་ཀྱི་བྱིས་པ་གང་ཡང་རུང་བས་མིང་དང་རྟོག་པས་བརྟགས་པའི་བརྟགས་དོན་ཡིན་ལ། དེ་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་དེ་ཐག་པ་ལ་སྦྲུལ་དུ་བརྟགས་པ་བཞིན་ཞེས་ཟེར་ན་དཔེར་མི་འཐད་པའི་སྐྱོན་སྟོན་ [a2] ནོ། །

དེའི་དོན་ནི་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་འདི་དང་འདིའོ་ཞེས་ངོ་བོ་དང་ [K52a] ཁྱད་པར་དུ་བརྟགས་པའི་དོན་དེ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་དཔེར་ཐག་པ་ལ་སྦྲུལ་ལོ་སྙམ་དུ་བརྟགས་པའི་བརྟགས་དོན་མེད་པ་འཇོག་པ་མི་རིགས་ཏེ། དེ་ལ་ཕ་རོལ་པོས་ [a3] ཐག་པ་ལ་སྦྲུལ་ལོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བ་དེའི་དོན་མེད་ཀྱང་སྦྲུལ་འཁྱིལ་བ་ལ་སྦྲུལ་ལོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བའི་དོན་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་བཞིན་དུ། གཟུགས་ལ་ཚོར་བའོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བའི་ཡུལ་མེད་ཀྱང་གཟུགས་ལ་གཟུགས་སོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བའི་ཡུལ་ཐ་སྙད་ [a4] དུ་ཡོད་དོ་ཞེས་སྨྲ་ [V112] བར་ནུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

འདིར་ཡོད་མེད་ནི་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་མེད་ཡིན་པས་གཟུགས་སོགས་ལ་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་དུ་བརྟགས་པའི་ཡུལ་ཐ་སྙད་དུ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་མིན་ཞེས་པའོ། །ཅི་སྟེ་ཐ་སྙད་དུ་སྦྲུལ་འཁྱིལ་བ་ [a5] ལ་སྦྲུལ་མེད་ན་ནི་གྲགས་པས་གནོད་པར་གསུངས་ཏེ། ཐ་སྙད་དུ་སྦྲུལ་འཁྱིལ་བ་ལ་འདི་སྦྲུལ་ལོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བའི་ཡུལ་དེ་མེད་ན་ཞེས་པའོ། །

> དོན་དམ་པར་དངོས་པོ་སེལ་ན་དབུ་མ་པའི་རྗེས་སུ་སྨྲ་བ་ཡིན་ཏེ་

とのみだけでは〔二無我が建てられているので〕ない〔から〕、如何なるものを否定して二無我を建てるかという否定対象[66]（*dgag bya*）は〔後に〕述べることになろう。

また、『般若灯〔論〕』の中に、

> もしも、如何なる者にとってもそれ〔ら意言と語言との〕二による彼の構想分別された境（*parikalpita-artha*）は無である。例えば、縄の上における蛇としての知覚の如し、と言うならば、構想分別されたもの（遍計所執）は存在しないのではない。その場合、形相が似ていることによって乱なる知覚をもって構想分別された境は存在しないとしても、言説として渦巻く蛇の上にそれ〔蛇〕は存在しないのではないからである。[67]

というように、それ構想分別されたもの（遍計所執）は仮設するものではないが、如何なる凡夫にとっても名称と分別とによって〔それは〕仮設された仮説の境であるのに、それを相無自性であり、縄を蛇として仮設されたものの如し、と言うならば、〔その〕譬喩は不合理なる誤失を示しているのである。[68]

その意味は、色などについてこれこれであるというように、自性と属性〔との特相〕をもって仮設されたその境（対象、*Peking 130b*）が相無自性である譬喩として、縄を蛇であるというように仮設された仮説の境は無であると建てることは合理的でないということである。すなわち、その場合、〔対論の〕相手が縄を蛇であると捉えたその〔蛇なる〕境は存在しないけれども、渦巻く蛇を蛇であると捉えた境は言説として存在しているように、色を受であると捉えた〔その受なる〕対象ではなくても、色を色であると捉えた対象は言説として存在するというように（*V.p.112*）語ることができるからである。

この場合、〔『般若灯論』に述べる〕有・無とは、相の自性の有・無であるから、色などの上に自性と属性〔の特相〕として仮設された対象は言説として相無自性ではないというのである。もしも、言説として渦巻いた蛇の上に蛇が存在しないならば、一般に承認されていること（世間極成）によって害することが説かれている[69]のであって、言説として渦巻いた蛇に対して、これは蛇であると捉えたその対象がないならば〔世間極成として害するものである〕といわれる。

> 勝義として〔蛇の上の蛇の〕事態を除去するならば、中観派に随う論議である。[70]

ཞེས་གསུངས་ཏེ། སྦྲུལ་འཁྱིལ་བ་ལ་ 51a6 སྦྲུལ་ལོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བའི་ཡུལ་དེ་དོན་དམ་པར་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་སྒྲུབ་ན་དབུ་མ་པའི་ལུགས་སུ་འགྱུར་ཞེས་པའོ། །དེས་ན་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་དུ་ཀུན་བརྟགས་པའི་ཀུན་བརྟགས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་སྟོན་འདོད་པས་ནི་དབུ་མའི་ Z51b1 རིགས་པ་འདོད་པར་བྱའོ་ཞེས་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་ལས་གསུངས་ཏེ། རིགས་པ་ནི་རྩ་ཤེ་ལས།

བརྗོད་པར་བྱ་བ་ལྡོག་པ་སྟེ། །སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ལྡོག་པས་སོ། །
LS108 མ་སྐྱེས་པ་དང་མ་འགགས་པ། །ཆོས་ཉིད་མྱ་ངན་འདས་དང་མཚུངས། །

ཞེས་པའོ། །དེ་ཡང་ལྟོ་ལྡིར་ b2 བ་ལ་བུམ་པ་ཞེས་བརྟགས་པའི་བརྡས་བཞག་པའི་ K52b ཡུལ་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་འགོག་པ་ལ་དབུ་མའི་རིགས་པ་དགོས་ཞེས་སྨྲ་བ་མིན་ཏེ། རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས། ལྐུགས་པ་དང་འོན་པ་ལ་སོགས་པ་བརྡ་མི་ཤེས་པས་ཀྱང་བུམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ b3 དོན་ཤེས་ཤིང་། བ་ལང་ལ་སོགས་པས་ཀྱང་དྲི་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ V113 ལས་རང་གཞན་གྱི་བུ་ཤེས་ནུས་པས་མིང་གི་བརྡས་བཞག་པ་དངོས་པོའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་མི་གནས་པ་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་དང་དབུ་མ་པ་གཉིས་ཀ་ལ་འདྲ་བར་བཤད་པས་སོ། །དེས་ན་ b4 འདི་གཟུགས་སོ་འདི་གཟུགས་ཀྱི་སྐྱེ་བའོ་ཞེས་སོགས་སུ་འདོགས་པའི་ཞེན་ཡུལ་ནི་དེས་བརྟགས་པའི་དོན་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་མིན་པའི་ཕྱིར་དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་འགོག་པས་དོན་དམ་པར་མཚན་ b5 ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་སྟོན་པ་མདོའི་དོན་དུ་འཆད་པའོ། །

དེའི་ཚེ་ཀུན་བརྟགས་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་དོ་ཞེས་གསུངས་པའི་ཀུན་བརྟགས་ནི་ཞེན་ཡུལ་དེ་དོན་དམ་པར་ཀུན་བརྟགས་པ་དེ་ཡིན་ལ། དེ་ཉིད་མིང་དང་བརྡས་བཞག་པར་གསུངས་པ་ནི་ b6 སྒྲ་རྟོག་གིས་བརྟགས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་པའི་དོན་ནོ། །དེ་ལྟ་ན་གཞན་དབང་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་གསུངས་ཀྱི་ཀུན་བརྟགས་མ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་མི་གཟུང་སྟེ། གཞན་དུ་ན་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་ལུགས་ལ་ཡང་གཞན་དབང་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་དུ་ Z52a1 བརྟགས་པའི་ངོ་བོར་

と説かれており、渦巻いた蛇の上に蛇であると捉えたその対象が勝義として相無自性であると証明するならば、中観派の考えとなるであろうといわれているのである。従って、自性と属性〔との特相〕として構想分別された遍計所執を相無自性であると示そうとする者は実に、中観の理証を求めるべきである、と『般若灯〔論〕』の中に説かれているのである。すなわち、〔その〕理証は、『根本般若〔中論〕』の中に、

所言は止滅される。心の境域が止滅されるからである。何となれば、
法性は、不生不滅にして涅槃に等しい。[71]

という。然るにその場合、円形となっている腹状のもの（*lto ldir ba*）を瓶であるというように仮設の記号（*brda*、表示）によって建てた対象が勝義として成り立つことを否定するために、中観の理証が必要であるというように語っているのではない。すなわち、〔バーヴァヴィヴェーカの〕『思択炎』の中に、

唖や聾など記号を知らない人も亦瓶など（*Peking 131a*）〔丸いという〕意味を知っており、牛などもまた香や色など（*V.p.113*）によって、自他の子を識別することができるから、名称の記号によって建てられたものは事態の真実なるもの（*dṅos poḥi de kho na ñid*）として置かないことは、瑜伽行派、中観派両者ともに等しい。[72]

と説かれているからである。従って、これは色である、これは色の生起である、〔色の滅である〕云々と仮設する分別のはたらきの対象（*źen yul*）は、それ〔名称の記号〕によって仮設された境であって、しかもそれは言説として自相があるのである。そのことによって相無自性ではないのである。それ故に、勝義として存在するものを否定することによって、勝義として相無自性を示すのが経（『解深密経』）の意味であると述べているのである。

その場合、遍計所執に対して相無自性であるというように説かれている〔その〕遍計所執は、それ分別のはたらきの対象が勝義として構想分別されたそれ〔をいうの〕である。それ〔遍計所執〕こそは名称と記号によって建てられたものであると説かれているのは、言葉や分別によってただ仮設されたもののみに尽きるという意味である。従って、依他起が相無自性として説かれているが、遍計所執〔が相無自性として説かれているの〕でない、というようには理解されていないのである。すなわち、そうではなかったら、瑜伽行派の考え方においても、依他起が自性と属性として仮設された自体として自相をもって成り立たないことに対して、遍計所執が相無自性である説く

རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པ་ [LS109] ལ་ཀུན་བཏགས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བཤད་དུ་མི་རུང་བའི་ཕྱིར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་དོན་དམ་པར་གཟུགས་ཀྱི་ངོ་བོ་དང་དེའི་སྐྱེ་བ་སོགས་ཀྱིས་སྟོང་པ་ཡོངས་གྲུབ་ཡིན་ [52a2] པ་མདོའི་དོན་ཡིན་གྱི། རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པས་བཤད་པ་ལྟར་མདོའི་དོན་མིན་པ་སྨྲ་བའོ། །

དེ་བཞིན་དུ་གཞན་དབང་བདག་ [K53a] ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་སྐྱེ་བ་ངོ་བོ་ཉིད་ [V114] མེད་པར་གསུངས་པའི་བདག་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ནི། མདོ་གཞན་ལས་ངོ་བོ་ཉིད་ལས་སྐྱེ་ [a3] བ་དང་རང་བཞིན་གྱིས་སྐྱེ་བ་མེད་པར་གསུངས་པ་དང་དོན་གཅིག་ཏུ་སློབ་དཔོན་འདི་བཞེད་ལ་དེ་ཉིད་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་དོན་དུ་བཞེད་དོ། །དེ་ལྟར་ན་རང་བཞིན་གྱིས་སྐྱེ་བ་ནི་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་སྐྱེ་བ་ཡིན་ལ། དེ་དངོས་པོ་ལ་ [a4] འགོག་པ་ན་དོན་དམ་པའི་ཁྱད་པར་ངེས་པར་སྦྱོར་བས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་སྐྱེ་བ་ཐ་སྙད་དུ་བཞེད་དོ། །རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་རྣམས་ཀྱང་དགོངས་འགྲེལ་ལས་བདག་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་དང་གཞན་ལས་རང་བཞིན་གྱིས་སྐྱེ་བར་གསུངས་ [a5] པ་རྣམས་དོན་མཐུན་པར་བཞེད་ཅིང་། དེའི་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ནི་རང་དབང་དུ་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་འདོད་པས་དེ་མེད་པས་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བ་མེད་མི་དགོས་པར་བཞེད་དོ། །གཞན་དབང་བདེན་པར་གྲུབ་ན་ཇི་ལྟར་སྣང་བ་ལྟར་གྲུབ་དགོས་པས་སྒྱུ་ [a6] མ་བཞིན་དུ་མདོ་ལས་གསུངས་པ་མི་འཐད་པར་བཞེད་པས་དེ་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་དོན་དུ་འཆད་པའོ། །

(*B424.13, LS109.16, V114.15, K53a4, P131b4, Z52a6*)

གཉིས་པ་ནི། ད་ནི་ཀུན་རྫོབ་པའི་དངོས་པོ་དོན་དང་ཤེས་པ་གང་དུ་འདོད་བཤད་པར་བྱ་སྟེ། འདི་ལ་འཕགས་པ་ [Z52b1] ཡབ་སྲས་ཀྱིས་ནི་ཐ་ [LS110] སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་ཡོད་མེད་ཕྱེ་ནས་གསལ་པོར་བཤད་པ་མེད་ལ་སློབ་དཔོན་འདིས་ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་ཡོད་པ་དང་དབང་པོའི་ཤེས་པས་དོན་རྣམ་མེད་དུ་མི་འཛིན་གྱི། རྣམ་ལྡན་གྱི་སྒོ་ནས

こともあり得ないことになるからである。それ故に、勝義として色の自性やそれの生起などの空が円成実であるというのが経(『解深密経』)の意味であるが、瑜伽行派の説明するごときものが経の意味ではないと語っているのである。

同様に、依他起は自らによって生ずること(*bdag ñid kyis skye ba*)がなく、生無自性(*V.p.114*)として説かれている、〔その〕自らによって生ずることがないとは、他の経の中に、自性より生ずること(*ṅo bo ñid las skye ba*)、自性として生ずること(*raṅ bźin gyis skye ba*)がないと説かれているものと同一の意味内容として、この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕はご主張なさって、それこそが勝義として(*Peking 131b*)不生の意味であるとご主張なさっているのである。然れば、自性として生ずることは自相として成り立つ生起であって、そのことを事態の上で否定する場合は、勝義という限定を必ず加えるから、自相として成り立つ生起は言説としてであるとご主張なさっているのである。瑜伽行派の人々も『解深密〔経〕』の中に、自らによって生ずること〔と説かれるもの〕と他の〔経の〕中に、自性として生ずることと説かれるものとは意味が一致するとご主張なさっており、その〔経に語る〕生ずることがないとは、自らに依って生ずることが無いという点で認めているから、それ〔自らに依って生ずること〕が無いということは〔改めて〕勝義として不生ということを必要としないご主張である。〔そこでバーヴァヴィヴェーカは、〕依他起が諦(実体なるもの)として成り立っている(諦成)ならば、顕われているようにそのように成り立っているべきであるから、幻のごとしと経中に説かれているのは不適当であるというようにご主張なさって、それ〔依他起〕の自性として空が『解深密〔経〕』の意味であると述べているのである。

第二(*A2,B2,C1,D1,E2*)〔言説として外境の有・無を如何に述べているか〕。

今は、世俗的なもの(*dṅos po*)を境と認識(*don daṅ śes pa*)とのいずれのものとして認めるかを述べるであろう。このことについて、聖者父子(ナーガールジュナ、アーリヤデーヴァ)は、言説として外なるものの有・無を区別して明瞭にはお説きになっていないが、この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕は言説として外なるものは存在し、そして、根識(*dbaṅ poḥi śes pa*, 前五識)は境を無相(*rnam med*)として能取するのではなく、有相(*rnam ldan*)の点から

འཛིན་ལ་དང་དེ་གཉིས་རྒྱུ་འབྲས་སྔ་ཕྱི་བར་བཞེད་དོ། །[52b2]ས་[V115]བཅུ་པ་ལས། ཁམས་གསུམ་སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་ནི་གཞན་སྡེ་འདོད་པ་ལྟར་སེམས་ལས་གཞན་པའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་བྱེད་པ་པོ་འགོག་པ་མདོའི་དོན་ཡིན་པས་དོན་འགོག་པ་མིན་ནོ། །ལང་ཀར་[K53b]གཤེགས་པ་ལས།

ཕྱི་རོལ་སྣང་བ་ཡོད་[b3]མིན་ཏེ། །ལུས་དང་ལོངས་སྤྱོད་གནས་འདྲ་བར། །
སེམས་ནི་སྣ་ཚོགས་སྣང་བས་ན། །སེམས་ཙམ་དུ་ནི་ང་སྨྲའོ། །

ཞེས་གསུངས་པས་ཀྱང་ཕྱི་རོལ་བཀག་པ་མིན་པར་བཞེད་པས་ཕྱི་རོལ་བཀག་པ་དེ་མདོ་གང་གི་ཡང་དོན་མིན་པར་བཞེད་དམ་དཔྱད་[b4]པར་བྱའོ། །

ལུང་དེའི་རྐང་པ་དང་པོའི་དོན་ནི་ཕྱི་རོལ་ངོ་བོ་ཉིད་ལས་ཡོད་པ་མིན་པའོ། །ལུས་དང་ལོངས་སྤྱོད་དང་གནས་ཀྱི་དོན་དང་འདྲ་བར་སེམས་སྣ་ཚོགས་སུ་སྐྱེ་བ་ནི་དོན་དེ་དག་དང་འདྲ་བའི་རྣམ་པ་ཅན་དུ་སྐྱེས་པ་ལ་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་ལས་བཤད་[b5]དོ། །སེམས་ཙམ་གྱི་དོན་ནི་སྔར་ལྟར་རོ། །

གཟུགས་སྒྲ་ལ་སོགས་པ་བསགས་པའི་སྐབས་སུ་ནི་རྡུལ་ཕྲ་རབ་རེ་རེས་ཀྱང་དབང་པོའི་ཤེས་པའི་དམིགས་རྐྱེན་བྱེད་པས་དེ་དག་དེ་ལ་མི་སྣང་བ་མ་ཡིན་ནོ། །དམག་དང་ནགས་ཚལ་ལ་སོགས་པ་རིགས་ཐ་[b6]དད་ལ་བརྟེན་པ་ནི་འདུས་པ་ཡིན་ལ། དེ་རྫས་སུ་མེད་ཀྱང་རྟེན་གཅིག་ལ་བརྟེན་པའི་རིགས་མཐུན་པའི་ཕྲ་རབ་རྣམས་ནི་བསགས་པ་ཡིན་ཞིང་དེ་བཞིན་དུ་བུམ་པ་ལ་སོགས་པ་ཡང་ཡིན་པས་དེ་ནི་རྫས་སུ་ཡོད་དོ། །ཟླ་བ་གཉིས་སུ་སྣང་བ་ལ་སོགས་[Z53a1]པའི་[LS111]ཤེས་པ་ཡང་ཟླ་གཅིག་དམིགས་པ་ལ་བརྟེན་ནས་སྐྱེ་དགོས་པས་ཕྱི་[V116]རོལ་གྱི་དམིགས་པ་མེད་པར་མི་སྐྱེའོ། །ཕྱི་རོལ་མེད་ན་མདོ་སྡེ་ལས་དབང་པོའི་ཤེས་པ་རྣམས་དམིགས་རྐྱེན་ལས་སྐྱེ་བར་གསུངས་པ་ལ་སྐུར་བ་[a2]བཏབ་པར་ཡང་འགྱུར་ཏེ། དོན་དམ་དང་ཐ་སྙད་གང་དུ་ཡང་དམིགས་རྐྱེན་ལས་སྐྱེ་བ་མི་འཐད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེའི་ཕྱིར་ཀུན་གཞི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཡང་མི་བཞེད་དེ།

〔境を〕能取するのであり、それ〔境と認識と〕の二は因果前後〔のものにして異時〕のものとしてご主張なさっているのである。(*V.p.115*)

『十地〔経〕』の中に、三界は唯心として説かれているのは、[73]〔外教なる〕余部の人々が主張しているような、心より別な世間〔創造〕の作者を否定すること〔にあるのであって、そのこと〕が経の意味であるから、従って、境を否定するのではない。[74]『入楞伽〔経〕』の中に、

外に見られるものは存在しない。身（五根）と受用（五境）と処（器世間）に似て、心は種々に顕現しているのであるから、実に唯心なりと私は語る。[75]

と説かれていることによっても外なるものが否定されているのではないとご主張なさっておられるのである。従って、その外なるものを否定することがいずれの経典にとっても意味するものでないとご主張なさっているかどうかを考察すべきである。

この教言の第一句〔外に見られるものは存在しない〕の意味は、外なるもの（*Peking 132a*）は〔勝義として〕自体をもって存在しているのではないということである。〔されど世俗として〕身と受用と処の対象に似て、種々に起る心はそれら対象に似た形相を伴うものとして生起していることを、『般若灯〔論〕』の中に述べている[76]。唯心の意味は先の〔説明に述べる〕如くである。

[77]色、声などが積集している（*bsags pa, saṃcita*）場合には、各々の極微も亦根識の所縁としての縁となるのであるから、それらは彼の〔識〕の上に顕われていないのではない。軍や園林など、異なった類に依存しているものは和合したもの（*ḥdus pa, saṃghāta*）である。そしてそれは、実物としてなくても、一の所依に依存した同類の諸極微が積集しているのであり、同じように、瓶なども亦〔積集したもの〕であるから、それは実物としてあるのである。二月としての顕現などの認識もまた一の月を対象とすることに依存して起るべきものであるから、(*V.p.116*) 外なる対象がなくしては起らないのである。外なるものが実在しないならば、経典の中に、諸根識は対象を縁として起る、と説かれているものを損減することにもなるのである。すなわち、〔外なるものが実在しないのであるならば〕勝義、言説のいずれとしても対象を縁として起ることは不合理であるからである。それ故に、アーラヤ識もまた〔バーヴァヴィヴェーカは〕ご主張なさっていない。もしそれ〔アーラヤ

དེ་འདོད་ན་ཕྱི་རོལ་མེད་ཀྱང་དེའི་བག་ཆགས་སྨིན་པ་ལས་དོན་དུ་སྣང་བའི་རྣམ་[53a3]རིག་སྐྱེ་བར་འཇོག་དགོས་པས་ཕྱི་རོལ་ཁས་ལེན་དོན་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་[K54a]དབུ་མ་སྙིང་པོ་ལས།

རྣམ་ཤེས་ཞེས་བྱའི་རྣམ་གྲངས་ཀྱིས། །བདག་ནི་ངེས་པར་བསྟན་པ་ཡིན། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། དེ་མི་འདོད་ན་ཉོན་ཡིད་ཀྱང་མི་འཇོག་གོ །

[a4]ཡང་དེ་ཉིད་ལས།

ཡུལ་དུ་སྣང་ལས་གཞན་གྱུར་པའི། །སེམས་ཉིད་ཇི་འདྲ་བ་ཞིག་སྣང་། །

ཞེས་རྣམ་ཤེས་ཕྱི་རོལ་ཡུལ་གྱི་རྣམ་པར་སྣང་བ་དང་། རྣམ་པ་དེར་མི་སྣང་བར་འཛིན་རྣམ་མྱོང་བའི་ངོ་བོར་སྣང་བས་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཉིད་རང་སྣང་[a5]བ་དང་ཡུལ་དུ་སྣང་བ་གཉིས་སུ་སྣང་བ་འབྱུང་བ་དང་། ཡུལ་དུ་སྣང་བ་སྔ་མས་མྱོང་བའི་རང་རིག་དང་། དེ་གཉིས་དམིགས་བྱ་དམིགས་བྱེད་ཀྱི་དམིགས་རྐྱེན་འཇོག་པ་རྣམས་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་འགོག་པས་རང་རིག་ཀྱང་མི་བཞེད་དེ་རང་རིག་འདོད་[a6]པའི་ཚུལ་ནི་འདི་ཉིད་གསལ་ལོ། །

སློབ་དཔོན་ཡེ་ཤེས་སྙིང་པོས་དབུ་མའི་ཚུལ་བཀྲལ་བ་ཡང་། ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མི་འགེགས་པ་[1, LS112]དང་ཕྱི་རོལ་ཡོད་པའི་ཚུལ་[V117]ལུགས་འདི་དང་མཐུན་པར་སྣང་ངོ་། །

(*B426.7, LS112.2, V117.1, K54a4, P132b3, Z53a6*)

གསུམ་པ་ནི། སློབ་[Z53b1]དཔོན་འདིས་དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་འགོག་པའི་རིགས་པ་གཙོ་བོར་གང་ལ་བྱེད་ཅེ་ན། དགག་པའི་རྟགས་ཀྱིས་འགོག་པ་ལ་འགའ་ཞུང་ཙམ་མ་གཏོགས་པ་འགལ་ཟླ་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་འགོག་ཅིང་། དེ་ཡང་གཏན་ཚིགས་དང་བསྒྲུབ་བྱའི་ཆོས་རྗེས་[b2]སུ་འགྲོ་བའི་དཔེ་སླ་བ་ལ་བསམས་ནས།

---

1 *V, K, P, Z ḥgegs pa: B, LS ḥgogs pa*

識〕を認めるならば、外なるものが無くても、それ〔アーラヤ識〕の習気が成熟することにより境としての顕現の表象（表識・記識）が起る、と建てるべきであって、外なるものを是認することは無意味であるからである。従って、『中観心〔論〕』の中に〔前分所破として〕、

識と名づけられる異門によって、我が確実に示される。[78)]

と説かれている。それ〔アーラヤ識〕を認めないならば、染汚の意（マナス）も建てないのである。更に、その同じき〔『中観心論』の〕中に、

対象としての顕現より別なものとなれる如何なる心こそが見られるか。[79)]

というように、識が外なる対象の形相として顕現し、また、彼の形相として顕現せずに（*Peking 132b*）能取の行相なる享受経験（*myoṅ ba*）の自体として顕現しているのであるから、識こそがまさに自らとしての顕現（*raṅ snaṅ ba*）と対象としての顕現（*yul du snaṅ ba*）との二としての顕現があって、そして、対象としての顕現を先〔の自らとしての顕現〕によって享受経験する自証や、それら二つとしての所縁能縁という所縁縁を建立することは〔バーヴァヴィヴェーカは〕言説としても否定するから、自証も亦ご主張なさっていないのである。そして、〔そのような考え方の〕自証を主張する方軌はこの〔『中観心論』〕こそが〔前分所破として〕明瞭にしているのである。

軌範師ジュニャーナガルバ（智蔵）による中観の方軌の解説も亦、[80)]言説として自相をもって成り立つことを否定しているのでなく、外なるものの存在の仕方は（*V.p.117*）この〔バーヴァヴィヴェーカの〕考えと同じように見られるのである。

第三（*A2,B2,C1,D1,E3*）〔勝義として有を否定する道理の中心は如何なる点において考えられているか〕。

この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕は、勝義として有（*yod pa*）を否定する理証の主要なものとして、いずれの〔の論証〕を考えているかと言えば、否定の証相（*dgag paḥi rtags*）によって否定する場合に、幾許かを除いて「相反するものを認識すること」（*ḥgal zla dmigs pa*）こそをもって否定するのであり、それ〔相反するものを認識すること〕も亦、事由（*gtan tshigs*）と所証の法（*bsgrub byaḥi chos*）との随伴することの容易な譬喩という点から〔バーヴァヴィヴェーカは〕思惟して、

མིག་ནི་དོན་དམ་པར་གཟུགས་ལ་མི་ལྟ་སྟེ། དབང་པོ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། རྣ་བའི་དབང་པོ་བཞིན་ནོ་
ཞེས་པ་དང་།

སའི་ཁམས་ནི་དོན་དམ་པར་སྲ་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་ཏེ། འབྱུང་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། ཆུ་བཞིན་
ནོ། །

[53b3] ཞེས་པ་ལ་སོགས་པ་འདི་འདྲ་བའི་སྦྱོར་བ་རྣམས་ཀྱིས་སྒྲུབ་བོ། །

འདིས་[1] འཕགས་པ་ཡབ་སྲས་ཀྱི་གཞུང་ལས་རྒྱུ་མཚན་མཚུངས་པའི་མགོ་སྙོམས་མང་དུ་མཛད་པའི་རིགས་པ་དེ་ཉིད་ལ་གཙོ་བོར་མཛད་པ་ཡིན་ཏེ། དོན་དམ་[K54b] པར་སྲ་བ་དང་[b4] གཟུགས་ལ་ལྟ་བའི་ངོ་བོར་གྲུབ་ན་འབྱུང་བར་མཚུངས་པ་ལ་སྲ་མི་སྲའི་ཁྱད་པར་དང་དབང་པོར་མཚུངས་པ་ལ་གཟུགས་ལ་ལྟ་མི་ལྟའི་ཁྱད་པར་མི་རུང་སྟེ། ཁྱད་པར་དེ་ལྟར་འབྱེད་པའི་གཏན་ཚིགས་མི་རྙེད་པའི་ཕྱིར་རོ་སྙམ་དུ་དགོངས་ཏེ། འདི་[b5] ལྟར་དོན་དམ་པར་ཡོད་ན་ནི་ཇི་ལྟར་སྣང་བ་བཞིན་གྱི་བློའི་དབང་གིས་བཞག་པ་མིན་པར་དོན་རང་ཉིད་ཀྱི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པ་ཡིན་ལ། དེ་ལྟ་ན་རང་དབང་དུ་ཡོད་པར་འགྱུར་བས་གཞན་སུ་ལ་ཡང་མི་ལྟོས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་ཁྱད་[b6] པར་དེ་དག་དབྱེ་བར་ནུས་[V118] པའི་ཚད་མ་མེད་དེ། དཔེར་ན། དུ་བ་རྒྱུ་ལ་མི་ལྟོས་པར་འབྱུང་ན་ཡང་ན་ཐམས་ཅད་ལ་ལྟོས་པ་[LS113] དང་ཡང་ན་མེ་ལ་ཡང་མི་ལྟོས་པར་ཐལ་བ་འཕེན་པ་ལྟ་བུའོ། །

དེས་ན་ངོ་བོ་ཉིད་ལས་ཡོད་པ་དོན་དམ་དུ་ཡིན་ན་རྒྱུ་རྐྱེན་དང་[Z54a1] འདུས་པའི་ངོ་བོ་ལས་ལོགས་ཤིག་ན་རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡན་གར་བར་[2] འབའ་ཞིག་པ་གནས་དགོས་ན། འབྱུང་བ་དང་འབྱུང་འགྱུར་རྣམས་ནི་རྫས་བརྒྱད་འདུས་པ་དང་སེམས་སེམས་བྱུང་ནི་ཕན་ཚུན་མེད་པར་[a2] མེད་ལ། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་རང་གི་རྒྱུ་རྐྱེན་ཚོགས་པ་ལས་འབྱུང་ཞིང་དེ་དང་བྲལ་ན་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མེད་པས་དོན་དམ་པར་མེད་པ་དང་རྫས་སུ་མེད་པར་འཆད་དོ། །འདུས་པ་ལས་ལོགས་ཤིག་ན་ངོ་བོ་མེད་པར་བསྟན་པ་ཡང་དོན་[a3] དམ་པར་ཡོད་ན་འབའ་ཞིག་པར་ཡོད་དགོས་པར་བསྟན་ནས་དེ་ལ་གནོད་པ་སྟོན་པ་ཤས་ཆེ་བར་བསྟན་གྱི། སློབ་དཔོན་གཞན་བཞེད་པ་ལྟར་ཆ་དང་ཆ་ཅན་ལ་གཅིག་དང་དུ་མའི་བརྟག་པ་བྱས་ནས་འགོག་པ་ཤས་མི་ཆེའོ། །

---

1 Read ḥdis for Text ḥdi ni.　　*2 V, K, P, Z yan gar bar: B, LS yan dgar bar*

眼は勝義として色を見ない。
根であるから。
耳根のごとし。[81)]

といい、また、

地界は勝義として堅い自体ではない。
大種であるから。
水の如し。[82)]

云々というこのような諸論式（*sbyor ba*）をもって証明しているのである。

こ〔のバーヴァヴィヴェーカ〕[83)]は、聖者父子の本典の中で、同じ理由からの相等しい（*rgyu mtshan mtshuṅs paḥi mgo sñoms*）〔という論式〕を沢山なさっており、その理証そのものを主要なものとなさっているのである。すなわち、勝義として堅いとか色を見ることは自体としてすでに成り立っているならば、〔大〕種として等しいものにおいて堅、不堅の区別や、根として等しいものにおいて色を見る、見ないの区別はあり得ないのである。そこに、区別をそのように判断する事由が見つからないからであるとお考えになっているのである。何となれば、勝義として〔自体が〕実在するならば、顕現しているそのままの知覚によって建てられるものではなく、境独自の置かれ方（*Peking 133a*）によって実在するのである。そのように考えるならば、自らによって実在することになるから、他のどのようなものにも依らないのである。それ故に、それらの区別が判断され得る（*V.p.118*）基準はない。例えば、煙は原因に依らずに起るならば、すべてのものに依るか、または、火にも依らないか、のいずれかになってしまうことを引き起こすようなものである。

そこで、自性として有が勝義としてであるならば、因・縁や和合したものの事体と離れて自体だけが単独に存在すべきであるのに、〔大〕種と〔大〕種所造は八事和合すること〔なくしてないのであり〕、心心所は相互性なくしてはなく、すべての事態も亦自らの因・縁の集まりより起って、〔一方の〕彼のものと離れるならば、幾許も存在しないことになるから、勝義として無であり、実体として無であるというように説かれるのである。和合より別のところに自体が無いと説示されたことも、もし勝義として〔自体が〕存在するならば、単独に実在すべきであると示されていて、そのことについての害を示すことが多く説かれているが、他の軌範師がご主張なさっているように、分、有分の上に一・多の観察をなして否定することはそれほど多く

འཕགས་[a4] པའི་རྗེས་འབྲང་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱི་རིགས་པའི་གནད་གང་གཙོ་བོར་བཏོན་པ་རྣམས་ལེགས་པོར་གོ་ན་རིགས་པ་ལ་བློ་རྒྱས་པའི་ཕྱུལ་ཆེར་འགྲོ་བས། ལུགས་འདིའི་དོན་དམ་པར་ཡོད་ན་རྒྱུ་མཚན་མཚུངས་པའི་མགོ་སྙོམས་བྱེད་[a5] ལུགས་ཀྱི་རིགས་པ་ཡང་ལེགས་པོར་བསླབ་པར་བྱའོ། །

གཉིས་པ་[K55a] ལ་བཞི། དོན་དམ་པར་གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་རང་བཞིན་ཡོད་མེད་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་དང་། ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་ཡོད་མེད་ཇི་ལྟར་[V119] བཤད་པ་དང་། མདོ་སྡེ་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་དོན་[a6] ཇི་ལྟར་བཤད་པ་དང་། དོན་དམ་[LS114] པར་ཡོད་པ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་གང་ལ་བྱེད་བསྟན་པའོ། །

(*B427.19, LS114.2, V119.3, K55a2, P133b1, Z54a6*)

དང་པོ་ནི། མདོ་དགོངས་འགྲེལ་ལས། མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་གསུངས་པའི་དོན་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་བཞིན་[Z54b1] དུ་དབུ་མ་སྣང་བར་བཀྲལ་བ་ཞི་བ་འཚོའི་ཡང་བཞེད་པ་ཡིན་པས་ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་བཞེད་དོ། །ཚད་མ་སྡེ་བདུན་ལ་སོགས་པའི་རྒྱུ་འབྲས་རྣམ་པར་འཇོག་པའི་རིགས་པ་རྣམས་ཐུན་མོང་བར་བཞེད་པས་ཀྱང་ཤེས་སོ། །

(*B428.4, LS114.8, V119.9, K55a3, P133b3, Z54b1*)

གཉིས་པ་[b2] ནི། ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་ཡོད་དམ་མེད་ཅེ་ན། འདི་ལ་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་ལས།

དང་པོ་རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་བླངས་ནས་ཕྱིས་དེ་ཡོངས་སུ་གཏོང་བར་འདོད་ན་ཡང་།

〔なされてい〕ないのである。

聖者〔ナーガールジュナ〕に随順する偉大な人々の、主要なものとして押し出している理証の諸要点をよく理解するならば、理証について慧（心）の広がりのすぐれたものとなるのである。従って、この宗にとって、勝義として〔自体が〕有る〔という〕ならば、〔それについての吟味のために〕同じ理由からの相等しい〔という論式〕をなす仕方の理証も亦よく学習すべきなのである。

D2　シャーンタラクシタ父子は如何に解明しているか

第二（*A2,B2,C1,D2*）に四ある。（*E1*）勝義として人・法における自性の有・無を如何に述べているか、と（*E2*）言説として外境の有・無を如何に（*V.p.119*）述べているか、と（*E3*）『解深密経』の意味を如何に述べているか、と（*E4*）勝義として有を否定する理証の中心は如何なる点において（*Peking 133b*）考えられているかを示すこと、とである。

第一（*A2,B2,C1,D2,E1*）〔勝義として人・法における自性の有・無を如何に述べているか〕。

〔カマラシーラは〕『解深密経』の中に相無自性、生無自性と説かれている意味を、バーヴァヴィヴェーカの〔解明している〕ように『中観光明〔論〕』において説明している〔が、その『中観光明論』での説明〕はまたシャーンタラクシタのご主張でもある。従って、〔シャーンタラクシタは〕言説として自相の成り立つ自性をご主張なさっている[84)]のである。〔シャーンタラクシタの『摂真実論』（*Tattvasaṃgraha*）に対するカマラシーラの註釈書において、ダルマキールティの〕七部の量〔論〕などの因果の建立の道理を〔シャーンタラクシタと〕共通するものとしてご主張なさっている[85)]ことによっても、〔シャーンタラクシタ父子は同じお考えにあることが〕知られるのである。

第二（*A2,B2,C1,D2,E2*）〔言説として外境の有・無を如何に述べているか〕。

言説として外なるものは有であるか、或いは、無であるかといえば、これについて『般若灯〔論〕』の中に、

初めに唯表象のみを受け入れて、後にそれ〔表象〕を棄捨しようとす

> འདམ་རྫབ་ཀྱིས་སྦགས་ནས་འཁྲུ་བ་ལས་དང་པོ་ནས་མ་རེག་པར་[1] ཐག་སྲིང་བ་བཟང་སྟེ། ཕྱི་ 54b3 རོལ་གྱི་དོན་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་རྟོགས་པ་བཞིན་དུ་རྣམ་ཤེས་ཀྱང་བདག་མེད་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པར་རྟོགས་པར་བྱར་རུང་ངོ་། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ་འགྲེལ་བཤད་ལས་

> རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་འགའ་ཞིག་གིས་དང་པོར་ LS115 ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ་ལ་འཇུག་པའི་སྐབས་སུ་ཕྱི་ b4 རོལ་དགག་ཅིང་རྣམ་ཤེས་ཙམ་དུ་ཁས་བླང་ལ། ཕྱིས་དོན་དམ་བདེན་པ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་དུས་སུ་རྣམ་ཤེས་ཙམ་ཡང་སྤང་བར་བྱའོ་

ཞེས་འདོད་པའི་ལུགས་ཡིན་པར་འཆད་དོ། །དེ་ནི་དང་པོར་རྣམ་ཤེས་བདེན་པར་འཛིན་དུ་ V120 བཅུག་ནས་ཕྱིས་དེ་བདེན་པ་ b5 འགོག་པ་ལས་དང་པོ་ནས་བདེན་མེད་དུ་སྟོན་པ་ལེགས་ཏེ། དོན་བདེན་པར་མེད་པ་བཞིན་དུ་ K55b རྣམ་ཤེས་ཀྱང་བདེན་པར་མེད་པ་རྟོགས་པར་བྱར་རུང་བའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་པར་སྣང་བས། དབུ་མ་པ་ཁ་ཅིག་གདུལ་བྱ་ལ་རིམ་པ་དེ་ལྟར་ངེས་པར་སྟོན་དགོས་ཞེས་ b6 འདོད་པ་འགོག་པར་མངོན་ནོ། །

དེ་བཞིན་དུ་དེ་གཉིས་དུས་གཅིག་ཏུ་མི་སྒོམ་པར་རིམ་ཅན་དུ་བསྒོམ་པར་བྱ་ཞེས་པ་ལ་ཡང་

> སྔ་ནས་ཅིག་ཅར་དུ་སྒོམ་པ་ལ་སེར་སྣ་བྱ་མི་དགོས་སོ། །

ཞེས་དེ་ཉིད་ལས་གསུངས་པ་ཡང་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་ཁ་ཅིག་ Z55a1 འདོད་པར་འགྲེལ་བཤད་ལས་བཤད་མོད་ཀྱང་སྔ་མ་དང་འདྲ་བར་སེམས་སོ། །དེས་ན་འདི་འདྲ་བའི་ལུགས་ཀྱང་རེ་རེ་ཙམ་བྱུང་མོད་ཀྱང་གཞུང་རྒྱས་པར་བརྩམས་ནས་ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་མེད་པའི་ཚུལ་གྱི་དབུ་མའི་གྲུབ་ a2 མཐའ་ནི་སློབ་དཔོན་ཞི་བ་འཚོས་སྲོལ་ཕྱེ་བར་སློབ་དཔོན་ཡེ་ཤེས་སྡེ་བཞེད་པ་ལྟར་ལེགས་སོ། །

དེ་ཡང་དབུ་མ་རྒྱན་གྱི་རང་འགྲེལ་ལས།

---

1 V, K, Z ma reg par: B, LS, P mi reg par

> るけれども、泥によって汚れてから〔後に〕洗うより、初めから〔泥に〕触れないように遠くにいる方がよい。すなわち、外なる境は無自性とし理解するように、識も亦無我であり、無生であると理解するべきである。[86]

と説かれており、〔そして、そのアヴァローキタブラタの〕註釈の中に、

> ある瑜伽行派は、初めに世俗諦への悟入の場合に外なるものを否定して唯識のみを認め、後に勝義諦が理解される時に唯識のみも更に棄てられる。[87]

というように主張する立場であると説いている。そ〔の『般若灯論』の文意〕は、初めに識を諦（*satya,* 実質なるもの）として捉え（*V.p.120*）させて、〔その〕後にそれ〔識〕を諦とすることを否定するよりも、初めから、〔境も識も〕諦として無い（*bden med,* 諦無）というように示すのがよい。すなわち、境は諦として無いように、識も亦諦として無いことを理解すべきであるからである、というように見られる。従って〔それは唯識派の主張に対してというより、バーヴァヴィヴェーカ以前の〕ある中観派が学徒に対して〔修習〕次第をそのように、〔すなわち、初めに識を諦として捉えて、その後に識を諦とすることを否定する仕方をもって〕必ず指示すべきである、というように主張することを否定しているのであると〔私には〕思われる。

同様に、それら二を同時に修習せずに、次第をもって修習すべきであるといわれていることに対して、また〔バーヴァヴィヴェーカは〕、

> 先に一斉に〔無我・無自性を〕修習することに、(*Peking 134a*) ものおしみすべきでない。[88]

と、その同じ〔『般若灯論』の〕中で説いているが、それも亦、ある瑜伽行派が主張しているものであると、〔その〕復註の中に説明されている[89]けれども、先〔に言及したこと〕と同じように〔ある中観派の主張に対するものであると〕思う。

従って、このような立場も亦、一つぐらい出ているけれども、〔『中観荘厳論』なる〕本典を広く著わして、言説として外なるものは無いという仕方の中観の学説（*grub mthaḥ*）が軌範師シャーンタラクシタによって創設されたということは、軌範師イェーシェーデ（*Ye śes sde*）のご主張[90]のようにそれでよいのである。

そのこともまた、『中観荘厳〔論〕自註』の中に、

གང་དག་གིས་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་དངོས་པོ་དམ་བཅས་པས་རྒོལ་བ་ངན་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ལན་བཏབ་པར་འདོད་ 55a3 པའི་ཀུན་རྫོབ་པའི་དངོས་པོ་དོན་གང་ཡིན་པ་དེ་དཔྱད་པར་བྱའོ། ། ཅི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་ཙམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཁོ་ནའམ་ཅི་ཕྱིའི་བདག་ཉིད་ཀྱང་ཡིན་ཞེ་ན། དེ་ལ་ཁ་ཅིག་ནི་ཕྱོགས་ཕྱི་མ་ལ་བརྟེན་ཏེ།

བསྟན་བཅོས་སེམས་ཙམ་ཞེས་གསུངས་ a4 པ། །བྱེད་པོ་ཟ་པོ་དགག་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་ཇི་སྐད་བརྗོད་པ་ལྟ་བུའོ། ། V121 གཞན་དག་སེམས་པ་ནི།

LS116 རྒྱུ་དང་འབྲས་བུར་གྱུར་པ་ཡང་། །ཤེས་པ་འབའ་ཞིག་ཁོ་ན་སྟེ། །
རང་གིས་གྲུབ་པ་གང་ཡིན་པ། །དེ་ནི་ཤེས་པར་གནས་པ་ཡིན། །

ཞེས་དབུ་མ་སྙིང་པོའི་ a5 ལུང་དྲངས་ནས་ཕྱི་རོལ་བཞེད་པའི་ལུགས་བཞག་པ་ནི་སྔར་བཤད་པ་ལྟར་རོ། ། གཞན་དག་སེམས་ཞེས་པ་ནི་རང་གི་བཞེད་པའོ། །

མདོ་གང་ལ་བརྟེན་ནས་དེ་ལྟར་མཛད་པ་ཡང་གཞུང་དེའི་རང་འགྲེལ་ལས།

དེ་ལྟར་བྱས་ན་སྟུག་པོ་བཀོད་ a6 པ་དང་དགོངས་ K56a པ་ངེས་པར་འགྲེལ་པ་ལ་སོགས་པ་ལས་འབྱུང་བ་ཐམས་ཅད་དང་མཐུན་པ་ཡིན་ནོ། །ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས་ཀྱང་། །

ཕྱི་རོལ་གཟུགས་ནི་ཡོད་མིན་ཏེ། །རང་གི་སེམས་ནི་ཕྱི་རོལ་སྣང་། །

ཞེས་བསྟན་པ་འདི་ཡང་ལེགས་ Z55b1 པར་བཤད་པ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་སེམས་སོ། །

ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར་རོ། །དེ་ལྟར་སེམས་ཙམ་གྱི་ཚུལ་ལ་བརྟེན་ནས་གང་ཟག་གི་བདག་དང་བདག་གི་བ་དང་གཟུང་འཛིན་རྒྱང་ཆད་ལ་སོགས་པ་རང་བཞིན་མེད་པར་ཚེགས་ཆུང་ངུས་རྟོགས་ལ། བློའི་མཐུ་མི་ཆུང་བ་དང་ b2 བརྩོན་པ་ལྷག་པར་ཆེ་བས་སེམས་དེ་ལ་གཅིག་དང་དུ་མའི་རང་བཞིན་གྱིས་བརྟགས་ན་དོན་དམ་པར་སྙིང་པོ་མི་མཐོང་བས་དོན་དམ་པར་མཐའ་ཐམས་ཅད་སྤྲངས་པ་དབུ་མའི་ཚུལ་རྟོགས་ཏེ། དབུ་མ་རྒྱན་ལས།

སེམས་ཙམ་ལ་ནི་བརྟེན་ནས་སུ། ། LS117 ཕྱི་ b3 རོལ་དངོས་མེད་ཤེས་པར་བྱ། །
ཚུལ་འདིར་བརྟེན་ནས་དེ་ལ་ཡང་། །ཤིན་ཏུ་བདག་མེད་ཤེས་པར་བྱ། །

ཞེས་ V122 གསུངས་སོ། །འདི་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས།

およそ因果の関係を提言することによって、すべての悪い論争に応答しようとする人々にとっての、世俗的な事態なるもの（*kun rdsob paḥi dṅos po don gaṅ yin pa de*）は〔どのようにあるかを〕吟味すべきである。

〔世俗的な事態なるものは〕(1) 正に心心所のみの自体であるか、或いは、(2) 外なるものの自体でもあるか、といえば、それについて、ある者は、後者の立場に基づくのであり、論書の中に、唯心なりと説かれているのは、作者と享受者とが否定されるが故にである、[91] と語っているが如くである。（*V.p.121*）

他の人々の考えは、

因・果となれるものも認識（知識）だけにすぎない。自ら成立しているものは知識であると設定される。[92]

というようにして、〔一方の考えとして〕『中観心〔論〕』を引用して、外なるもの〔の自体〕をご主張なさっているが、〔そのような〕考え方の建立せられるのは先に説明されている如くである。「他の人々の考え」とは〔シャーンタラクシタ〕自らのご主張である。

如何なる経典に基づいてそのようになされたかということも、それ〔『中観荘厳論』〕なる本典の自註の中で、

そのように考えるとき、『密厳〔経〕』や『解深密〔経〕』などの中に出ているものすべてのものと一致する。また『入楞伽〔経〕』の中に、

外に色はあるのではない。自心が外なるものとして顕われているのである。[93]

と説示されているが、これも亦、善説であると考える。[94]

と説明されている如くである。（*Peking 134b*）そのようにして、唯心の方軌に基づいて、プドゥガラの我我所や所取能取の遠くに断たれたもの（別個のもの）などは無自性であると容易に理解されるのである。従って、慧力（*bloḥi mthu*）の劣らないものや精勤の甚大なるものは、その心を一・多の自性をもって観察するならば、勝義として核実なるもの（*sñiṅ po*）は見られないのであるから、勝義としてあらゆる極論を断つ中〔道〕の方軌を理解するのである。[95] すなわち、『中観荘厳〔論〕』〔第92偈〕に、

実に唯心に基づいて、外なるものは無であると知るべきである。この方軌に基づいて、それ〔唯心〕においてもよく無我を知るべきである。[96]

と（*V.p.122*）説かれている。このことはまた、『入楞伽〔経〕』の中に、

རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ནི་རྣམ་ལོག་དང་། །རྒྱུ་ཡང་ངེས་པར་བཀག་པ་དང་། །
སེམས་ཙམ་རྣམ་པར་བཞག 55b4 པ་ནི། །སྐྱེ་བ་མེད་པར་ངས་བཤད་དོ། །
དངོས་པོ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱི་དངོས་མེད། །སེམས་ཀྱང་ཡོངས་སུ་བཟུང་མ་ཡིན། །
ལྟ་བ་ཐམས་ཅད་སྤང་བའི་ཕྱིར། །སྐྱེ་བ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་དོ། །

ཞེས་གསུངས་པས་བསྟན་པར་རྒྱན་དུ་བཤད་ལ། ཚིགས་བཅད་སྔ་ b5 མས་རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ་གྱི་སྐྱེ་མེད་དང་། གཉིས་པས་དབུ་མ་པའི་ལུགས་ཀྱི་སྐྱེ་མེད་བསྟན་པར་དེའི་འགྲེལ་བཤད་ལས་གསུངས་སོ། །ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་གྱིས་སྟོང་པས་རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ་དང་། དོན་དམ་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་ b6 བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཚུལ་འདི་གཉིས་ཀྱི་སྒོ་ནས་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འཐོབ་པར་བྱེད་དེ། དེ་ཉིད་ K56b ལས།

ཚུལ་གཉིས་ཤིང་རྟ་ཞོན་ནས་སུ། །རིགས་པའི་སྲབ་སྐྱོགས་འཛིན་བྱེད་པ། །
དེ་དག་དེ་ཕྱིར་ཇི་བཞིན་དོན། །LS118 ཐེག་པ་ཆེན་པོ་པ་ཉིད་འཐོབ། །

ཅེས་སོ། །

འོ་ན་ཐ་ Z56a1 སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་མེད་པའི་ཚུལ་འདི་མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་དགོངས་པར་འཆད་དགོས་ན་དེའི་གཞུང་གང་གིས་བསྟན་པར་འདོད་ཅེ་ན། དབུ་མ་རྒྱན་ལས།

འདིར་ཡང་གསུངས་པ།

འདི་ལ་སྐྱེ་བ་ཅི་ཡང་མེད། །འགག་པར་འགྱུར་བའང་ a2 ཅི་ཡང་མེད། །
སྐྱེ་བ་དང་ནི་འགག་པ་དག །ཤེས་པ་འབའ་ཞིག་ཁོ་ན་འོ། །
འབྱུང་བ་ཆེ་ལ་སོགས་བཤད་པ། །རྣམ་པར་ཤེས་སུ་ཡང་དག་འདུ། །
V123 དེ་ཤེས་པས་ནི་འབྲལ་འགྱུར་ན། །ལོག་པར་རྣམ་བརྟགས་མ་ཡིན་ནམ། །

ཞེས་པ་འདི་དྲངས་ནས་ཕྱི་དོན་ a3 མེད་པར་སྒྲུབ་སྟེ། ཚིགས་བཅད་ཕྱི་མ་འདི་རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པ་ལས་གསུངས་སོ། །ཚིགས་བཅད་དང་པོས་སེམས་ཙམ་དུ་བསྟན་པ་ལ་འབྱུང་བ་འབྱུང་འགྱུར་བཤད་པ་ཇི་ལྟར་ཡིན་ཞེ་ན། ཕྱི་མས་དེ་གཉིས་རྣམ་ཤེས་དེ་དག་ཏུ་སྣང་བ་ལ་བཞག་པས་རྣམ་ a4 ཤེས་སུ་འདུའོ། །རྣམ་ཤེས་སམ་ཕྱི་དོན་ཡིན་ཡང་རུང་དོན་དམ་པར་ཡོད་དོ་ཞེ་ན་ཡང་དག་པའི་ཡེ་ཤེས་ལ་མི་སྣང་བས་ལོག་པར་བརྟགས་པའོ། །

因縁は斥けられ、能作因も亦確実に否定した唯心の建立は不生ということである、と私は説く。[97)]
諸々の事態の外なる事物はなく、また心も把握されるものでなく、すべての見解は断ぜられるから、不生を特徴とするものである。[98)]

という所説によって説示されていることが『〔中観〕荘厳〔論〕』〔の自註〕の中で述べている。[99)] 前者の詩頌はただ表象のみ（唯識）の方軌の不生を、そして、第二〔の詩頌〕は中観派の考え方の不生を説示していることを、それ〔『中観荘厳論』〕の復註の中で説かれている。[100)] 言説として外なるものが空であることによる唯表象のみの方軌と、勝義としての一切法無自性の方軌との二点から大乗を獲得するのである。

その同じき〔『中観荘厳論』第93偈〕に、

二つの方軌なる馬車に乗って、理証の手綱をしっかりとつかむ、彼等はそれ故に適切に大乗なるものを獲得する。

と言っているのである。

然れば、もし言説として外なるものは無いというこの方軌を導師ナーガールジュナの密意趣として説明しなければならないならば、その人〔ナーガールジュナ〕のどの本典によって説示されていると認めるべきか（*Peking 135a*）と言えば、『中観荘厳〔論〕』〔の自註〕に中に、

これについても亦説かれている。
ここに何ら生ずるものもなく、何ら滅するものもない。生じたり、滅したりするのは単に認識のみである。[101)]
説かれている大種などは識に正しく包摂される。（*V.p.123*）けれども、そ〔の識〕を〔正〕智によって遠離するならば、〔識の自体であれ、大種などの自体であれ、それらは〕邪に分別構想されたものではないか。[102)]

というこれ〔ら二偈〕を引用して、外境の無を証明している。すなわち、この後者の詩頌は、『六十〔頌〕如理〔論〕』の中に説かれているのである。初めの詩頌は唯心を説示しているのに、〔経典の中で〕〔大〕種・〔大〕種所造がどうして説かれたのであるかといえば、後者〔の詩頌〕によって、それら二つは、識がそれら〔なるもの〕として顕現しているという点で建立されていることによって、識に包摂せられているのである。〔然も〕識〔の自体〕であれ、或いは外境〔の自体〕であれ、勝義として有る、と言えば、〔それらは〕正智においては顕現しないのであるから、邪に構想分別されたもので

འགྲེལ་བཤད་ལས་ཚིགས་བཅད་དང་པོ་ཡང་གཤེགས་ལས་དྲངས་པར་བཤད་དོ། །ཤཱནྟི་པས་འདི་ [56a5] གཉི་ག་[1] ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་ཡིན་པར་བྱས་ནས་འདིས་སེམས་ཙམ་དུ་བསྟན་པ་ལ་དབུ་མ་དང་སེམས་ཙམ་པ་གཉིས་འདྲ་བར་བཞེད་དེ། ཞི་བ་འཚོས་རྒྱུན་གཅིག་ཏུ་དྲངས་པ་ལ་བསམས་པར་མངོན་ [LS119] ཡང་དེར་བྱེད་པ་པོ་སོ་སོས་མཛད་པ་རྒྱུན་གཅིག་ལ་དྲངས་པ་ [a6] གཞན་ཡང་ཡོད་དོ། །

ལུགས་འདིས་སྔོ་སེར་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་དངོས་པོར་འདོད་དེ། ཆོས་ཀྱི་གྲགས་པའི་བཞེད་པ་ཡང་དེ་ལྟར་འགྲེལ་བས་ཐ་སྙད་དུ་ [K57a] རྣམ་བདེན་པ་ལྟར་འདོད་པའི་དབུ་མ་པའོ། །རང་རིག་ཐ་སྙད་དུ་འཇོག་ལ་ཀུན་གཞི་འཇོག་མི་ [Z56b1] འཇོག་གི་ཚུལ་གསལ་བར་མ་བཤད་ཀྱང་མི་བཞེད་པའི་ཕྱོགས་སུ་མངོན་ནོ། །ཐ་སྙད་དུ་སྔོ་སེར་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་རྣམས་དངོས་པོར་མེད་པ་རྣམ་རྫུན་པ་ལྟར་འདོད་པའི་དབུ་མ་པ་ནི། སློབ་དཔོན་ལྭ་བ་པས་བཀྲལ་བ་ [V124] ལྟར་ཡིན་ནོ་ཞེས་པཎྜི་ཏ་ལྷན་ [b2] ཅིག་སྐྱེས་པའི་རྡོ་རྗེས་བཤད་དོ། །

(B431.13, LS119.8, V124.2, K57a2, P135b1, Z56b2)

གསུམ་པ་ནི། འོ་ན་ལུགས་འདིས་མདོ་སྡེ་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་དོན་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་དག་གིས་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་དེ་བཞིན་དུ་འདོད་དམ་ཇི་ལྟར་འདོད་ཅེ་ན། དབུ་མ་སྣང་བ་ལས།

> དེའི་དོན་དུ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ [b3] ཀྱིས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་པ་དོན་དམ་པའི་དབང་དུ་མཛད་པ་ཁོ་ནར་བརྗོད་ཅིང་། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱི་དགོངས་པ་བསྟན་པས་དབུ་མའི་ལམ་མཐའ་གཉིས་དང་བྲལ་བ་རབ་ཏུ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ངེས་པའི་དོན་ཁོ་ [b4] ན་གཞུང་འཛུགས་པར་མཛད་པ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་གསུམ་གྱི་དགོངས་པ་བསྟན་པ་དེ་གཉིས་ཀྱིས་[2] ཡུམ་གྱི་མདོ་ལ་སོགས་པ་ངེས་པའི་དོན་ཡིན་པའི་གཞུང་བཙུགས་པར་འཆད་དོ། །དེ་ཡང་ཀུན་རྫོབ་པའི་ [b5] ངོ་བོ་ཉིད་ལ་སྐུར་བ་འདེབས་པ་དང་། ཐ་སྙད་དུ་མེད་པ་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་དངོས་པོ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་

---

1 V, K, P, Z gñi ga: B, LS gñis ka

2 B, LS, V, Z de gñis kyis: K de ñid kyis, P de ñis (sic.) kyis

ある。〔また、カマラシーラの〕註釈の中で、初めの詩頌は『入楞伽〔経〕』からの引用であると述べている。[103)]〔ラトゥナーカラ〕シャーンティは、これら二〔偈〕はともにナーガールジュナのものであるとなして、[104)]これによって唯心と説かれた点で、中観派と唯心派との二つは等しいとご主張なさっている。〔そのことによってラトゥナーカラシャーンティは〕シャーンタラクシタは一連のものとして引用したのであると考えていたと思われるけれども、そ〔の著作〕の中で各々の著者がお造りになったものを一連のものとして引用される別なものもまたあるのである。

〔ともかく〕こ〔のシャーンタラクシタ〕の考え方は青黄などの形相を事態として認めているのであって、ダルマキールティのご主張も亦そのようであると〔シャーンタラクシタは〕註釈している[105)]のであるから、言説として形象真実派の如く認める中観派（*rnam bden pa ltar ḥdod paḥi bdu ma pa*）[106)]である。〔シャーンタラクシタは〕自証を言説として建立しており、アーラヤ識の建立、非建立の仕方は明瞭には説いていないけれども、〔アーラヤの建立は〕ご主張なさらない立場にあると思われる。言説として青黄などの諸形相は事態として無いという形象虚偽派の如く認める中観派（*rnam rdsun pa ltar ḥdod paḥi bdu ma pa*）は、軌範師ラババ（*Lwa ba pa ; Kambala*）によって〔初めて〕解明された（*V.p.124*）ようである、と学者（*Peking 135b*）ヘンチクケーピードルジェ（*Lhan cig skyes paḥi rdo rje*, 倶生金剛）は述べているのである。[107)]

第三（*A2,B2,C1,D2,E3*）〔『解深密経』の意味を如何に述べているか〕。

それでは、この〔シャーンタラクシタの〕考え方は『解深密経』の意味を瑜伽行派の人々によって説明されているように、そのように認めているのか、或いは、如何に認めているか、と言えば、『中観光明〔論〕』の中に、

> そのために、世尊によって不生などが説示されたのはまさに勝義に関する点のみでなさっており、三種の無自性の密意趣を説示して、二辺（極論）を遠離する中道を説き示すために、まさに了義なる本典が確立されているのである。[108)]

といって、『解深密〔経〕』によってそれ三無自性の密意趣が説示されたのは、二つ〔の点[109)]〕によって『仏母〔経〕』（『般若経』）などが了義である本典として確立されたことを述べている。それ〔『解深密経』〕も亦、世俗的な自性を損減するもの、そして、言説として無なる常住などの法（事態）や色など

ཇི་ལྟར་སྣང་བ་དེ་བཞིན་དུ་ཡོད་པར་སྒྲོ་འདོགས་པ། དོན་དམ་པ་ལ་མི་འཇུག་པ་དེ་དག་གི་སྒྲོ་སྐུར་གྱི་[K57b] འཛིན་པ་བསལ་བའི་དོན་དུ་གསུངས་[56b6] ཏེ། [LS120] སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་བཀག་པས་ནི་སྐྱེ་འགག་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་པ་དོན་དམ་པའི་དབང་དུ་མཛད་པར་བསྟན་ལ། དེས་ནི་ཐ་སྙད་དུ་སྐྱེ་འགག་སོགས་ཡོད་པར་འདོད་དགོས་པས་སྐུར་འདེབས་སེལ་ལོ། །

[Z57a1] གཞན་དབང་རྐྱེན་གཞན་གྱི་དབང་གིས་སྐྱེ་ཡི་[1] བདག་ཉིད་ཀོ་ནས་མི་སྐྱེ་བས་[2, V125] སྐྱེ་བ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བཤད་པ་ནི་མཁས་པ་རྣམས་བརྟེན་ནས་འབྱུང་བ་གང་ཡིན་པ་དེ་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་དོ་ཞེས་འདོད་པས། མ་དྲོས་པས་[a2] ཞུས་པ་ལས།

གང་ཞིག་རྐྱེན་ལས་སྐྱེས་པ་དེ་མ་སྐྱེས། །དེ་ལ་སྐྱེ་བའི་རང་བཞིན་ཡོད་མ་ཡིན། །

ཞེས་རྐྱེན་ལས་སྐྱེས་པ་རང་བཞིན་གྱིས་མ་སྐྱེས་པར་བསྟན་པ་དང་འདྲའོ། །

དེས་ན་རྒྱུ་རྐྱེན་ལས་སྐྱེ་བས་གཞན་དབང་ཡང་དག་པར་ཡོད་མི་དགོས་[a3] ཏེ། གཞན་དུ་ན་སྒྱུ་མ་ལ་སོགས་པའི་རྫུན་པ་རྣམས་ཀྱང་བདེན་པའི་དངོས་པོར་འགྱུར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་བདེན་པར་མེད་པ་སྒྱུ་མ་དང་ཁྱད་པར་མེད་པ་ལ་དགོངས་ནས་དགོངས་འགྲེལ་ལས་གཞན་དབང་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་གསུངས་སོ། །དེ་ལྟ་བས་ན་དེ་ལ་[a4] མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་དོན་དམ་པར་ཡོད་པར་བཟུང་བའི་དོན་ནི་ཀུན་བཏགས་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་ཇི་ལྟར་བཏགས་པ་བཞིན་མ་གྲུབ་པས་ཀུན་བཏགས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་གསུངས་ཏེ་འདིས་སྒྲོ་འདོགས་སེལ་ལོ། །གཞན་གྱི་དབང་ཉིད་ལ་[a5] ཀུན་བཏགས་ཀྱི་[K58a] ངོ་བོར་ཞེན་པ་ཡིན་ཞིང་དེ་ལྟར་བཟུང་བའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་གཞན་དབང་མེད་པར་བསྟན་དགོས་པས། གཞན་དབང་དོན་དམ་པར་མ་གྲུབ་པ་ཉིད་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་གསུངས་པ་མི་འགལ་ལོ། །

དགོངས་འགྲེལ་[a6] ལས་ཀུན་བཏགས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མེད་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བཤད་ཅིང། ངོ་བོ་ཉིད་གཞན་གཉིས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་[V126, LS121] ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་མ་གསུངས་པ་ནི། ངོ་བོ་ཉིད་གཞན་གཉིས་[Z57b1] དོན་དམ་པར་མ་གྲུབ་པ་ཉིད་ཀུན་བཏགས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བཤད་པའི་དོན་དུ་འདི་པ་འདོད་ཅིང་། དོན་དམ་པར་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་དོན་ཡིན་པས་སྒྲོ་འདོགས་དང་[b2] བྲལ་ལ། ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་པས་སྐུར་འདེབས་སྤོང་བར་ཤིན་ཏུ་གསལ་ལོ། །

---

1 B, LS *skye yi*: V, K, P, Z *skyeḥi*　　2 *skyes bas*: V om.

が現われているようにそのように有として増益するもの、それら勝義に悟入していない人々の増益と損減との把握を除去せんがために説かれているのである。従って、不生などの所説は言葉通りのもの〔として把握することを〕否定しているから、実に生、滅の無などの説示は勝義に関して説示している。それは言説として生、滅などは有りと認めなければならないから、損減を除去するのである。依他起は、他なる縁によって生ずるが、それ自らこそから生ずるのではないから、(*V.p.125*) 生無自性であると説くものは賢者達〔であって〕、依って生じているものは自性として空性であると認めている。それ故に『〔龍王〕無熱所問〔経〕』の中で、

およそ縁って生じたものはそれは不生である。それに対して生という自性は実在しない。[110)]

というように、縁って生じたものは自性として不生であると説示しているものと等しいのである。

従って、因・縁より生ずるから (*Peking 136a*) 依他起は正さしく実在する必要がない。そうでないと、幻などの虚妄なるものも亦、諦（実質）の事態 (*satya-bhāva*) となる。それ故に、諦として無は幻と区別のないことを密意して、『解深密〔経〕』の中に、依他起は幻のごとし、と説かれているのである。それ故に、そこにおいて、無常など〔の法〕を勝義として有りと捉えたもの (*artha*) は遍計所執であり、それも亦、仮設されるようにそのように成り立たないから、遍計所執は相無自性として説かれているのであって、このことは増益を除去するのである。依他起こそに対して遍計所執の自体として執着しているのであり、そのように捉えた相の自性として依他起は無いと示すべきであるから、依他起は勝義として不成であるという点において、相無自性であると説かれていることは矛盾しないのである。

『解深密〔経〕』の中に、遍計所執は自相として成り立たないから相無自性と説かれ、他の〔依他起と円成実との〕二の自性が自相として不成である相 (*V.p.126*) 無自性と説かれていないのは、他の〔依他起と円成実との〕二の自性の勝義として不成ということが遍計所執の自相として成り立つとする上での相無自性として説かれる意味として、こ〔のシャーンタラクシタの学流〕に属するものは認めており、勝義として自相不成が相無自性の意味であることによって増益を離れ、言説として自相の成り立つ相の自相が実在することによって損減を断つことはきわめて明らかである。

དེས་ན་གཞན་དབང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་ན་རྒྱུ་འབྲས་ལ་སྐུར་འདེབས་སུ་འགྲོ་བ་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་དང་འདྲ་[57b3]ལ། ཁྱད་པར་ནི་འདི་པས་དོན་དམ་པར་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པར་སྨྲ་ལ་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ན་དོན་དམ་པར་ཡོད་དགོས་ཞེས་སྨྲ་བའོ། །

དགོངས་འགྲེལ་ལས་གཟུགས་སོགས་ལ་འདི་དང་འདིའོ་ཞེས་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་[b4]པར་དུ་བཏགས་པའི་[K58b]ངོ་བོར་གཞན་དབང་གི་ཆོས་དེ་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པས་ཀུན་བཏགས་ཀྱིས་གཞན་དབང་སྟོང་པར་གསུངས་པའི་དོན་ནི། འདི་པས་ཀྱང་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ལྟར་ཞེན་ཡུལ་ལ་འདོད་པ་སྔར་བཤད་པ་དང་འདྲའོ། །

[b5]གཞན་ཡང་དབུ་མ་སྣང་བར། མདོ་སྡེ་ཁ་ཅིག་ལས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་མ་སྐྱེས་པ་ཞེས་སོགས་གསུངས་པ་ནི་དྲང་དོན་ཡིན་ཏེ། དགོངས་འགྲེལ་ལ་སོགས་པ་ལས་མདོའི་དོན་གྱི་དགོངས་པ་བསྟན་ཏོ་ཞེས་བརྩད་པའི་[V127]ལན་དུ་

> དེའི་[b6]ཕྱིར་དགོངས་པ་བསྟན་པ་ཡང་ངེས་པའི་དོན་ཉིད་དུ་འགལ་བར་མི་བྱེད་དོ། །དེ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་པ་ངེས་པའི་དོན་ཉིད་དུ་བསྒྲུབ་པའི་ཕྱིར་དང་མཐོང་བ་ལ་སོགས་པ་དང་འགལ་བ་སྤང་བའི་ཕྱིར་དང་སྒྲ་ཇི་བཞིན་དུ་རྟོག་པ་[Z58a1]བསལ་བའི་ཕྱིར། འཕགས་པ་དགོངས་པ་ངེས་པར་འགྲེལ་པ་དེ་ཉིད་ལས།

ཞེས་ཆོས་བདག་མེད་པའི་དོན་དམ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ལ་དགོངས་ནས་མ་སྐྱེས་པ་སོགས་[LS122]གསུངས་པ་དྲངས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་ཞེས་པ་ནི།

> དགོངས་འགྲེལ་ལས་[a2]དོན་དམ་པ་ཡང་ཡིན་ལ་ཆོས་རྣམས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བ་ཡང་ཡིན་པས་དོན་དམ་པ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་གསུངས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་འདིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཀོ་ན་ཡིན་པའི་ཕྱིར་

ཞེས་པ་ལ་བཤད་དོ། །འདིས་ནི་ངོ་བོ་[a3]ཉིད་མེད་པ་སོགས་གསུངས་པའི་དགོངས་པ་དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་བཀྲལ་ཏེ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འཛིན་པ་བཀག་ནས་[K59a]ངེས་དོན་དུ་སྒྲུབ་པར་བཤད་དོ། །དབུ་མ་པས་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་ཁས་ལེན་ཅིང་ཀུན་རྫོབ་པའི་སྐྱེ་བ་ལ་[a4]སོགས་པ་འདོད་པས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་པ་ལ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་དུ་མི་ཞེན་ཞེས་གསུངས་པས། སྐྱེ་འགག་ལ་སོགས་པ་ཡེ་མེད་དུ་འཛིན་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འཛིན་པ་ཡིན་གྱི། དེ་དག་དོན་དམ་པར་མེད་པར་འདོད་པ་ནི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་[a5]འཛིན་པ་མིན་པའི་ལུགས་སོ། །

従って、依他起が自相として不成であるならば、因・果について損減することになることは、瑜伽行派と等しいのであり、差異（特徴）は、こ〔のシャーンタラクシタの学流〕に属するものは勝義として自相は（*Peking 136b*）不成として語るのに対して、瑜伽行派は自相として成り立つならば勝義として有るべきであると語っているのである。『解深密〔経〕』の中に、色などについてこれこれであるというように自性と属性〔との特相〕をもって仮設された自体としての依他起の、それら諸法は自相として不成であるから、遍計所執としては依他起が空である、と説かれる意味は、こ〔のシャーンタラクシタの学流〕に属するものによっても、バーヴァヴィヴェーカのように分別のはたらきの対象（*źen yul*）において認めていることは先に説明したものと等しいのである。

更にまた、『中観光明〔論〕』に、ある経（『般若経』）の中に、一切法は無自性、不生云々と説かれているのは未了義であって、『解深密〔経〕』などの中に経（『般若経』など）の意味の密意が説示されている、という論争の（*V.p.127*）答えとして、

> それ故に、密意が説示されることも了義性として矛盾しない。それこその故に、不生などの教示は了義性として成り立つが故に、また、〔生・滅を現前に見る〕見解などと相違することが棄捨されるが故に、また、言葉通りに分別することが除去されるが故に、その同じ『聖解深密〔経〕』の中に、[111]

というように、法無我の勝義無自性を密意して、不生などの所説を引用している。「それ故に」と言われるのは、

> 『解深密〔経〕』中に、勝義でもあり、諸法の無自性として顕わとなったものでもあるから、勝義無自性と説かれるが、この無自性は一切法無自性こそであるが故に、[112]

と言われるのに対して述べているのである。このことは無自性などの所説の密意が『解深密〔経〕』によって説明されたのであり、言葉通りに捉えることが否定されて了義として証明することを述べている。中観派は勝義（*Peking 137a*）として不生などを認め、世俗的な生などを認めているから、〔『中観光明論』に〕不生などの教示に対して言葉通りに執着しないと説かれている。従って、生・滅などは全くないと捉えることは言葉通りに捉えることであるが、それら〔生・滅〕が勝義として無と認めるのは、言葉通りに

གལ་ཏེ་དེ་ལྟ་ཡིན་ན་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པ་སོགས་ [V128] བཤད་པའི་འཁོར་ལོ་གཉིས་པ་དྲང་དོན་དུ་མདོ་འདིས་བཤད་པ་འགལ་ཏེ། དེ་དག་མདོ་འདིས་ངེས་དོན་དུ་སྒྲུབ་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེ་ན། འདིའི་ [58a6] འགལ་སྤོང་དབུ་མ་སྣང་བ་ལས་མཛད་མོད་ཀྱང་དགོངས་པ་ནི། དྲང་དོན་དུ་གསུངས་པ་དང་དགོངས་པ་བསྟན་ནས་ངེས་དོན་དུ་སྒྲུབ་པ་གཉིས་མདོ་གཅིག་ཡིན་ན་འགལ་མོད་ཀྱང་འཁོར་ལོ་བར་པ་ཙམ་དུ་གཅིག་པ་ཡིན་གྱི་མདོ་གཅིག་མིན་ [Z58b1] ནོ། །

དེ་ཡང་ཤེས་རབ་སྙིང་པོ་ལྟ་བུ་མདོ་དེའི་ནང་དུ་དོན་དམ་པ་དང་བདེན་པའི་ཁྱད་པར་གསལ་བར་མ་སྦྱར་བར་གཟུགས་མེད་ཅེས་པ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་པ་ནི། ཇི་ལྟར་བསྟན་པ་དེ་ཙམ་གྱིས་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་གཟུང་དུ་མི་རུང་བས་གཞན་དུ་དྲངས་ [b2] དགོས་པས་དྲང་དོན་ནོ། །འདྲེན་ལུགས་ནི་མིག་དང་རྣ་བ་ལ་སོགས་པ་དོན་དམ་པར་མེད་ཀྱི་ཐ་ [LS123] སྙད་དུ་མེད་པ་མིན་པས་དོན་དམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་སྦྱར་དགོས་ཞེས་པ་ཡིན་ནོ། །

དེ་ལྟར་བྱས་ན་ཤེར་ཕྱིན་འབུམ་ [K59b] པ་ལྟ་བུ་དགག་བྱ་ལ་དོན་ [b3] དམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་སྦྱར་བ་རྣམས་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པའི་ངེས་དོན་དུ་གྲུབ་ཅེས་པའི་དོན་ཡིན་པས། འཁོར་ལོ་གཉིས་པ་དྲང་དོན་དུ་གསུངས་པ་དེ་གཉིས་པ་ཐམས་ཅད་མིན་ཞེས་པའི་དོན་ནོ། །

འདི་ཡང་དགོངས་འགྲེལ་ལས་ངོ་བོ་ཉིད་དང་ [b4] སྐྱེ་འགག་སོགས་མེད་པར་གསུངས་པ་ལ་དེ་ཁོ་ནའོ་སྙམ་དུ་འཛིན་པའི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འཛིན་པ་བཀག་ཀྱང་། དོན་དམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་སོགས་སུ་འཛིན་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འཛིན་པའི་ [V129] དོན་དུ་བྱས་ནས་དེ་འགོག་པ་མ་གསུངས་ལ། [b5] གོང་འོག་བསྒྲིགས་ན་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ་དང་སྐྱེ་འགག་སོགས་མེད་པར་འཛིན་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འཛིན་པ་ཡིན་ཀྱང་། མདོ་འདིར་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བཤད་པ་དོན་དམ་པར་ཡོད་ [b6] པ་བཀག་པ་ལ་བཞེད་ཅིང་། ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་བཞེད་པའི་གནད་ཀྱིས་དེ་ལྟར་འཆད་དོ། །

མདོར་བསྡུ་ན་ཐེག་ཆེན་ལ་ཞུགས་པ་ལ་འཁོར་ལོ་གཉིས་པ་གསུངས་པ་དེ་ལ་དགག་བྱ་ལ་དོན་དམ་པའི་ཁྱད་པར་སྦྱར་བ་དང་མ་སྦྱར་ [Z59a1] བ་གཉིས

捉えない考え方である。

もしそのようであるならば、無自性や不生など (*V.p.128*) を説く第二〔の法〕輪は未了義としてこの経〔『解深密経』〕によって説かれているものは矛盾する。それら〔『般若経』など〕はこの経(『解深密経』)によって了義として証明するのであるから、といえば、この矛盾を断つのは『中観光明〔論〕』の中でなされているけれども、〔そこでの〕意図は、未了義として説かれているものと、密意が教示されて了義として証明するものとの二が同一の経であれば矛盾するけれども、ただ中間の〔法〕輪のみとして同一であって、同一の経ではない。〔従って矛盾しないのである。〕

更にまた、『般若心〔経〕』の如くその経典の中では勝義と諦 (*satya*) の限定を明確に用いなくして、色の無云々という教示が説かれているようなもの、それだけをもって言葉通りに捉えることは相応しくないから、それ故に、別に導かねばならないから〔そのような経典は〕未了義である。〔その〕導き方は、眼耳などは勝義としてないが、言説として無いのではないから、勝義などの限定を用いなければならないと言われるのである。

そのように考えるとき、『十万〔頌〕般若〔経〕』のように、否定対象に対して勝義などの限定を用いているものは、言葉通りのものとしての了義として成立するという意味であるから、その第二の〔法〕輪を未了義として説かれていることは、第二〔の法輪〕のすべて〔が未了義として説かれているの〕ではないという意味である。

またこのことも、『解深密〔経〕』の中で、自性や生・滅などが無として説かれているものを真実であるというように捉える、〔その〕言葉通りに (*Peking 137b*) 捉えることを否定しているけれども、勝義として無自性などと捉える、〔その〕言葉通りに捉えるという (*V.p.129*) 意味に考えて、そのことを否定することは説かれていない。従って、前後を整理すると、自相として成り立つ自体や生・滅などは無いと捉えるのは言葉通りに捉えるのであるけれども、この経において自相として不成であるから相無自性であると説かれているのは、〔カマラシーラは〕勝義として有が否定されていることをご主張なさっており、言説としては自相として成り立つとご主張なさる〔その〕要点をもって、そのように述べられているのである。

要約すると、大乗に悟入したものに対してその第二〔の法〕輪が説かれる場合に、否定対象について、勝義という限定を用いたり、用いなかったりす

བྱུང་བའི་ཕྱི་མའི་མདོ་ནས་འབྱུང་བ་བཞིན་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་མི་གཟུང་བར་སྔ་མ་ནས་འབྱུང་བ་བཞིན་སྐྱེ་འགག་ལ་སོགས་པ་དོན་དམ་དུ་མེད་ཅིང་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་ཤེས་པར་གྱིས་ཤིག་ཅེས་དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་[59a2] འགྲེལ་བས། དགོངས་འགྲེལ་ནི་ཡུམ་འབུམ་པ་ལྟ་བུ་རྣམས་ངེས་དོན་དུ་གཞུང་འཛུགས་པའི་མདོར་བཞེད་[K60a] དོ། །འདི་དག་གིས་དང་པོ་དྲང་དོན་དུ་འགྲེལ་ཚུལ་ནི་གོ་བར་ཟད་དོ། །

གལ་ཏེ་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པའི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ལུགས་མདོ་[a3] འདིའི་དོན་མིན་ན་མདོ་གང་གི་ཡང་དོན་མིན་པར་བཞེད་དམ་སྙམ་ན། དབུ་མ་སྣང་བ་ལས།

> དགོངས་འགྲེལ་དང་ལང་གཤེགས་དང་རྒྱན་སྟུག་པོ་བཀོད་པ་སོགས་ལས་ཕྱི་རོལ་བཀག་ནས་སེམས་ཙམ་གྱི་ལུགས་སུ་བསྒྲུབས་[LS124] པའི་སྐབས་འགའ་ཞིག་[a4] ཏུ་སེམས་ལ་རང་བཞིན་མ་བཀག་པ་ནི། ཆོས་ཐམས་ཅད་[V130] རང་བཞིན་མེད་པ་ཅིག་ཅར་དུ་རྟོགས་མི་ནུས་པ་རིམ་གྱིས་བཀྲི་དགོས་པ་རྣམས་ཀྱི་བསམ་པ་དང་མཐུན་པར་བསྟན་པ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་གསུངས་པས། མདོ་དེ་དག་ལས་ཅིག་ཅར་དུ་ཆོས་[a5] ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་མེད་པར་རྟོགས་ནུས་པའི་གདུལ་བྱ་ལ་བཤད་པ་དང་སྔ་མ་གཉིས་ཀ་ཡོད་པས་ཆ་ཕྱེ་ནས་མདོའི་དོན་དུ་འཇོག་གོ།

སློབ་དཔོན་ཞི་བ་འཚོའི་གཞུང་འགྱུར་བ་རྣམས་ལས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གཏན་ལ་འབེབས་ཚུལ་སྔར་[a6] བཤད་པ་བཞིན་གསལ་བར་མ་བྱུང་ཡང་སློབ་དཔོན་གཉིས་ཀ་དགོངས་པ་གཅིག་ཏུ་ཡོད་དོ། །དགོངས་འགྲེལ་ལས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གསུངས་པའི་དོན་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་དག་གིས་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བ་མདོའི་དོན་མིན་པར་དབུ་མའི་དོན་[Z59b1] དུ་འགྲེལ་བའི་ལམ་སྲོལ་འདི་ནི་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ཀྱིས་ཕྱེ་བ་ཞིབ་ཏུ་ནི་དབུ་མ་སྣང་བ་ལས་བཤད་དེ། ཚུལ་གཉིས་ཀྱིས་མདོ་འགྲེལ་ཚུལ་ཞིབ་ཏུ་ཤེས་ན་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱི་རིགས་པའི་རྣམ་འགྱུར་དང་གསུང་རབ་འགྲེལ་[K60b] ཚུལ་དུ་མ་[b2] ཞིག་ཤེས་སོ། །

བཞི་པ་ལ་གཉིས། རིགས་པའི་དགག་བྱ་ངོས་གཟུང་བ་དང་། དེ་ཇི་ལྟར་འགོག་པའོ། །

る二つが起るが、後者の経典に出ているように言葉通りに捉えずに、先〔の経典〕に出ているように、生・滅などは勝義として無く、言説として有りと知るようにせよ、と『解深密〔経〕』によって説明されているから、『解深密〔経〕』は、『十万〔頌〕仏母〔般若経〕』の如き諸〔経典〕を了義として本典を確立する経典であるとご主張なさっているのである。これらによって第一〔の法輪〕を未了義として解釈する方軌はよく理解されるのである。

もし瑜伽行派の三相（三性）の建て方がこの経典〔『解深密経』〕の意味でないならば、いずれの経典にとっても意味するものでないとご主張なさっているのかというならば、『中観光明〔論〕』の中に、

> 『解深密〔経〕』『入楞伽〔経〕』『密厳〔経〕』などの中に、外なるものを否定して唯心の考えとして証明するある場合に、心について自性を否定していないのは、一切法の（*V.p.130*）無自性が〔内外〕同時に理解することができなく、次第して導く必要のある人々の思いに従って説示しているのである。[113]

と説かれているから、それらの経典の中には、同時に一切法は無自性（*Peking 138a*）であると理解できる学徒に説かれているものと、先〔に述べるように次第して導くべき者に説かれるもの〕との二つがともにあるから、区分して経典の意味を安立するのである。

軌範師シャーンタラクシタの本典に対する諸訳の中に、三相の決択の仕方が先の〔『中観光明論』の中に説かれている〕ように明瞭に出ていなくても、二人の軌範師（シャーンタラクシタ父子）は同一の意図にあるのである。『解深密〔経〕』の中で三相の説かれる意味は、瑜伽行者たちによって解明されているような経典の意味ではなく、この中観の意味として解明する仕方（*ḥgrel baḥi lam srol*）はバーヴァヴィヴェーカによって開かれたが、詳しくは『中観光明〔論〕』の中に説かれているのである。〔中観、瑜伽行の〕二の方軌による経典の解明の仕方（*ḥgrel tshul*）を詳しく知ったならば、大道の人たちの理証の様態や教説の解明の仕方が沢山判ってくるのである。

E4 勝義として有を否定する理証の中心は如何なる点において考えられているかを示すこと

第四（*A2,B2,C1,D2,E4*）に二あり。（*F1*）理証の否定対象を確認すること、と（*F2*）それ

(*B436.13, LS124.14, V130.16, K60b1, P138a5, Z59b2*)

དང་པོ་ནི། གལ་ཏེ་ཆོས་རྣམས་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་ཙམ་ཞིག་ཐ་སྙད་དུ་འདོད་ན། འོ་ན་དེ་ཙམ་མིན་པའི་བདེན་པ་ *b3* དང་ཡང་དག་པ་དང་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་ཞེས་བརྗོད་པའི་དགག་བྱ་དེ་ཇི་འདྲ་བ་ཞིག་སྙམ་ན། *LS125* འདིར་བདེན་པར་གྲུབ་པ་སོགས་སུ་འཛིན་པའི་འཛིན་ལུགས་སམ་དེས་ཇི་འདྲ་ཞིག་ཏུ་གཟུང་ *V131* བའི་དགག་བྱའི་སྤྱི་ལེགས་པོར་མ་ཤར་བར་དེ་རྣམས་ *b4* སུ་གྲུབ་པ་མི་སྲིད་ཅེས་པའི་བརྡ་འཇིགས་པ་[1]ཙམ་ལ་བརྟེན་ནས། དེ་ལྟར་གྲུབ་ན་གནོད་པ་འདི་ཡོད་དང་མ་གྲུབ་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་འདིའོ་ཞེས་མང་དུ་སྨྲས་ཀྱང་དོན་ལེགས་པོར་མི་གོ་བས་དགག་བྱ་ངོས་བཟུང་བ་ནི་ཤིན་ཏུ་གལ་ཆེའོ། །

དེ་ཡང་ས་ལ་ *b5* སོགས་པ་དོན་དམ་པར་འབྱུང་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་ཞེས་གསུངས་པའི་འགྲེལ་པར། རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས།

> དོན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དོན་ཏེ་བརྟག་པར་བྱ་བ་དང་གོ་བར་བྱ་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཐ་ཚིག་གོ །དམ་པ་ཞེས་པ་ནི་ *b6* མཆོག་ཅེས་བྱ་བའི་ཚིག་གི་སྒྲ་ཡིན་ནོ། །དོན་དམ་པ་ཞེས་བསྡུ་བ་ནི་དེ་དོན་ཡང་ཡིན་ལ་དམ་པ་ཡང་ཡིན་པས་དོན་དམ་པའོ། །ཡང་ན་དམ་པའི་དོན་ཏེ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པའི་ཡེ་ཤེས་དམ་པའི་དོན་ཡིན་པས་དམ་པའི་དོན་ཏོ། །ཡང་ན་དོན་
> *Z60a1* དམ་པ་དང་མཐུན་པ་སྟེ་དོན་དམ་པ་རྟོགས་པ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་ཤེས་རབ་ལ་དོན་དམ་པ་དེ་ཡོད་པས་དོན་དམ་པ་དང་མཐུན་པའོ། །

ཞེས་གསུམ་གསུངས་ *K61a* པའི་ཕྱི་མ་ནི་སྐབས་ཀྱི་དོན་ཡིན་ཏེ། རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས།

> དོན་དམ་པ་ *a2* ནི་རྣམ་པ་གཉིས་ཏེ། དེ་ལ་གཅིག་ནི་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པར་འཇུག་པའི་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པ་ཟག་པ་མེད་པ་སྤྲོས་པ་མེད་པའོ། ། *LS126* གཉིས་པ་ནི་

---

1 Z brda ḥjigs pa: B, LS, K, P brda ḥjags pa. V brda ḥjogs pa

〔否定対象〕を如何に否定するか、とである。

第一（*A2,B2,C1,D2,E4,F1*）〔理証の否定対象を確認すること〕。

もし、存在するもの（諸法）において自相（*raṅ gi mtshan ñid*）として成り立つある自性なるほどのもの（*raṅ bźin tsam źig*）を言説として認めるならば、それでは、それほどのものでない、真実（諦、*bden pa*）、事実（実有、実義、*yaṅ dag pa*）、勝義〔など〕として成り立つと語られている、その否定対象（*dgag bya*）は如何なるものであるか、というならば、ここにおいて、真実として成り立つ（諦成、*bden par grub pa*）などとして捉えている捉え方〔すなわち、諦執の仕方〕、或いは、そ〔の諦執〕によって如何なるものを捉えているか（*V.p.131*）という場合の否定対象（諦執による諦成）の概念（*spyi*）が明瞭に現われなく〔てはならない。明瞭にならず〕して、それら〔真実、事実、勝義〕として成り立つものはあり得ないという〔否定の〕標示（*brda*）を建てることのみに基づいて、「そのように〔真実として〕成り立つならば、このような害がある。不成立の証明はこれ〔これ〕である。」というように多く語ったとしても、〔その不成立の〕意味は明確に判るものではない。それ故に、否定対象を確認することがきわめて重要である。

更にまた、地〔水、火〕などは勝義として〔大〕種（元素、〔*mahā*〕*bhūta*）の自性ではない、[114] と説かれているものの解釈として、『思択炎』の中で、

> 〔勝義（*paramārtha*）の〕義（*artha*）とは知らるべきもの（*jñātavya*）（*Peking 138b*）であるから義であって、観察されるべきもの（*parīkṣanīya*）、理解されるべきもの（*avagantavya*）という意味である。勝（*parama*）とは最上の（*uttara*）という語の言葉である。勝義というように合成されたものは、それが義でもあり、勝でもあるから、勝義である。また、最勝（*parama*）の義であって、最勝なる無分別智の対象であるから、最勝の義である。さらに、勝義に順ずることである。すなわち、勝義〔を〕証得すること（*adhigama*）に随順する智慧においてそれ勝義があるから、勝義に順ずることである。[115]

といわれる三つの説明[116] の最後〔の第三の解釈〕がこの場合の意味であって、〔また、〕『思択炎』の中に、

> 勝義は二種である。その中、第一は、無作為（特別の努力を要せず、*anabhisaṃskāra*）にはたらく出世間的な無漏の無戯論である。第二は、作

མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་དང་བཅས་པར་འཇུག་པ་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་ཀྱི་རྗེས་ 60a3 སུ་མཐུན་པ་དག་པ་འཇིག་རྟེན་པའི་ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་སྤྲོས་ V132 པ་དང་བཅས་པ་སྟེ། འདིར་དེ་དམ་བཅས་པའི་ཁྱད་པར་ཉིད་དུ་བཟུང་བས་ཉེས་པ་མེད་དོ། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། དོན་དམ་དཔྱོད་པའི་རིགས་ཤེས་ཀྱང་དེར་འདོད་དགོས་ཀྱི་འཕགས་པའི་རྗེས་ a4 ཐོབ་ཀྱི་རིགས་ཤེས་ཁོ་ན་མིན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན་དབུ་མ་པ་དང་གཞན་དག་ཡོད་མེད་དཔྱོད་པའི་གཞི་དེ་དོན་དམ་པར་མེད་ཅེས་པའི་དོན་ནི་གཞི་དེ་དོན་དམ་དཔྱོད་པའི་རིགས་ངོར་མེད་པ་སྟེ་དེས་མ་གྲུབ་ཅེས་པའོ། །སློབ་དཔོན་འདིའི་གཞུང་གི་སྐོར་ a5 ནས་དེ་ལས་གསལ་བ་མ་བཤད་ལ། སློབ་དཔོན་ཡེ་ཤེས་སྙིང་པོའི་བདེན་གཉིས་ཀྱི་སྐོར་དང་དབུ་མ་རྒྱན་རང་འགྲེལ་དང་བཅས་པ་ལས་ཀྱང་གསལ་བར་ངོས་བཟུང་བ་མི་སྣང་ངོ་། །དབུ་མ་སྣང་བ་ལས།

ཡང་དག་པའི་དོན་ཐོས་པ་དང་། བསམ་ a6 པ་དང་། བསྒོམ་པ་ལས་བྱུང་བའི་ཤེས་པ་ཐམས་ཅད་ནི་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པའི་ཡུལ་ཅན་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དོན་དམ་པ་ཞེས་བྱ་སྟེ། འདིའི་དོན་དམ་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །མངོན་སུམ་དང་བརྒྱུད་པས་བྱས་པའི་ཁྱད་པར་ནི་ཡོད་དེ། དེ་དག་གི་བསམ་པའི་ Z60b1 དབང་གིས་དངོས་པོ་འདི་དག་ཐམས་ཅད་མ་སྐྱེས་པ་ཁོ་ K61b ནར་ཤེས་སོ། །དེས་ན་འདི་སྐད་དུ་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འདི་དག་ཡང་དག་པའི་ཤེས་པས་སྐྱེ་བར་མ་ LS127 གྲུབ་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བཤད་པར་འགྱུར་རོ། །

ཞེས་ b2 ཤེས་རབ་གསུམ་ནི་ཡུལ་དོན་དམ་ཡིན་པས་དོན་དམ་དུ་བཏགས་ནས་བཤད་ལ། ཡང་དག་པའི་ཤེས་པས་སྐྱེ་བར་མ་གྲུབ་པས་དེའི་བསམ་པའི་དབང་ V133 གིས་མ་སྐྱེས་པར་བཤད་ཅིང་། བདག་མེད་གཉིས་ནི་རིགས་པ་དང་ལྡན་པས་ b3 དམ་པ་ཡང་ཡིན་ལ་སྒྲིབ་པ་སྤོང་འདོད་པས་རྟོགས་བྱའི་ཆེད་དུ་དོན་དུ་གཉེར་བ་དང་ཡེ་ཤེས་དམ་པ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པའི་དོན་ཏེ་ཡུལ་ཡིན་པས་དོན་དམ་མཚན་ཉིད་པར་བཤད་དོ། །

དེ་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པ་ཡང་རིགས་ཤེས་ལ་བྱས་ b4 ནས་དེའི་དབང་གིས་རང་བཞིན་མེད་ཀྱི་ཐ་སྙད་པའི་ཤེས་པས་མིན་པ་དང་། ཡང་ན་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ལ་བྱས་ནས

為を伴ってはたらく、福智の資糧に随順する清浄な世間的智といわれる戯論（*V.p.132*）を伴うものである。ここで、それ〔後者の勝義〕を主張命題の限定詞として理解するから、誤失はない。[117]

と説かれている。勝義を思察する道理智（*rigs śes*）も亦、それ〔勝義〕として認められるべきであって、聖者の後得の道理智のみではない。それであるから、中観派や余の人々が有・無を思察するその事体（*gźi*）は勝義として無い、といわれる意味は、その事体が勝義を思察する道理の面で無であって、そ〔の道理智〕によって不成であるというのである。〔勝義について〕この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕の本典の類の中には、それ以上に明瞭なものは〔他に〕説かれていなく、軌範師ジュニャーナガルバ（智蔵）の『二諦〔分別論〕』の類や、自註を備えている〔シャーンタラクシタの〕『中観荘厳〔論〕』の中でも明瞭に確認されるものは見られない。

『中観光明〔論〕』の中に、

正しい義（*yaṅ dag paḥi don*）[118]〔についての〕聞、思、修（*Peking 139a*）から成るすべての智慧（*śes pa*）は不顛倒を領域とするから、勝義といわれる。すなわち、こ〔の聞、思、修から成る智慧〕の義は勝れているからである。直接と間接との区別はあるのであって、それら〔三慧〕の思察によって、[119] これらすべてのもの（事態、*dṅos po*）は不生こそであると知るのである。それ故に、次のように、〔経の中に〕勝義として不生であるというのはこれは正しい智（*yaṅ dag paḥi śes pa, samyagjñāna*）によって生不成といわれる、と説かれるべきであろう。[120]

というように、〔聞、思、修から成る〕三慧（*śes rab gsum*）は、〔すなわち三慧の〕領域は勝義であるから、勝義として仮設して説かれ、正しい智（*yaṅ dag paḥi śes pa*）によるとき生不成であるから、そのような思索に（*V.p.133*）よって不生が説かれ、また、二無我は道理を伴うものであるから勝れているのであり、〔煩悩障と所知障との〕障りを断ち切ろうとする人によって理解されるために望むもの（*don du gñer ba*）〔でもある。〕そして、〔二無我は〕不顛倒な勝れた智（*ye śes*）の境（義、*artha*）、すなわち、領域（*viṣaya*）であるから、定義を持った勝義として説かれているのである。

同様に、また〔本節の始めに示す〕「事実」も道理智〔という理解〕において考えて、そ〔の道理智〕によって自性はないが、言説智（*tha sñad paḥi śes pa*）によってはそうではなく、あるいはまた、〔その同じき「事実」を〕

དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཀྱིས་[1] རྣམ་པར་དཔྱད་ན་མེད་དོ་ཞེས་རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་བཤད་ལས་བཤད་དོ། །

དངོས་པོའི་སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་ *b5* པ་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་ཡོད་ན་དེ་དག་གི་དོན་དམ་པ་དང་དེ་ཁོ་ན་འཇལ་བའི་བློས་འགྲུབ་དགོས་ན།དེས་མ་གྲུབ་པའི་ཕྱིར་སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པ་དངོས་པོ་རྣམས་ཀྱི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་མ་གྲུབ་ཅེས་སྟོན་པ་ཡིན་པས་དེ་ཉིད་ལ་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ *b6* ཞེས་ཀྱང་བྱའོ། །

འོ་ན་སྐྱེ་བ་ཇི་འདྲ་ཞིག་ཏུ་གྲུབ་ན་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་གྲུབ་པ་ཡིན་སྙམ་ན། དཔེར་ན་སྒྱུ་མའི་རྟ་གླང་དུ་སྤྲུལ་པའི་གཞི་ཤིང་དང་བོང་བ་ལ་སོགས་པ་དེ་མིག་བསླད་པ་ལ་རྟ་གླང་དུ་སྣང་བ་ན་དེའི་ཤེས་པ་ལ་དེར་སྣང་བ་ཙམ་ *Z61a1* ཡིན་གྱི། ཤིང་ལ་སོགས་ *K62a* པ་དེར་མི་སྣང་ཞེས་སྨྲ་མི་ནུས་པ་བཞིན་དུ། མྱུ་གུ་ས་བོན་ལས་སྐྱེ་བར་སྣང་བ་ན་ཤེས་པ་ལ་དེར་སྣང་བ་ཁོ་ནར་ཟད་ཀྱི་དེ་དེ་ལས་སྐྱེས་པ་མིན་ནོ་ཞེས་བྱར་མི་རུང་ངོ། །

འོ་ན་མྱུ་གུ་རང་ངོས་ནས་ས་བོན་ལས་སྐྱེས་ *a2* པས་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བའོ་ *LS128* སྙམ་ན་སྐྱོན་མེད་ *V134* དེ། སྤྲུལ་གཞིའི་ངོས་ནས་ཀྱང་རྟ་གླང་དུ་སྣང་བ་ཡོད་མོད་ཀྱང་མིག་བསླད་པའི་ཤེས་པའི་དབང་གིས་དེ་ལྟར་སྣང་བ་ཡིན་གྱི། རང་གི་གཉུག་མའི་རྒྱུ་རྐྱེན་ལས་དེར་སྣང་དུ་བསྐྱེད་པ་མིན་ཏེ། གཞན་དུ་ན་ *a3* མིག་མ་བསླད་པ་ལ་ཡང་དེར་སྣང་བར་འགྱུར་རོ། །དེ་བཞིན་དུ་ས་བོན་ལས་མྱུ་གུ་སྐྱེ་བ་ཡང་ཐ་སྙད་པའི་བློ་ལ་དེ་ལྟར་སྣང་བའི་དབང་གིས་མ་བཞག་པར་མྱུ་གུ་རང་གི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་སྐྱེ་བ་མིན་ནོ། །

---

1 Read kyis for Text kyi.

真実の自体（*de kho na ñid kyi ṅo bo*）という点で考えて、真実の様相として観察したならば[121]〔自性は〕無い、[122]というように『〔中観〕荘厳〔論〕』の復釈の中で述べているのである。

ものの生（*dṅos poḥi skye ba*）などが真実なることとして（*de kho na ñid du*）有るならば、〔そのようなものは〕それら〔のもの〕の勝義とか真実を量る知覚（*hjal baḥi blo*）によって成立しなければならないのであるが、そ〔の知覚〕によって成立していないのであるから、生などは諸々のものの真実として成立しない、と示しているのである。従って、そのことを勝義として不生であるというようにまた考えられる。

それでは、生は如何に成立したならば、真実として（*de kho na ñid du*）成立しているのであるか、というならば、例えば、幻術〔によるところ〕[123]の馬や牛として変化する事体（変化の基体、*sprul paḥi gźi*）であるそれら木（*Peking 139b*）や小石などが、〔幻術師によって〕眼に影響を受けた者（*mig bslad pa*）の上に馬や牛として顕われるとき、〔それらは〕彼〔の眼に影響を受けた者〕の智（認識、*śes pa*）における、それ〔ら馬や牛〕としての顕われのみであって、木などがそれ〔馬など〕として顕われていないと語ることができないように、芽が種子から生ずると顕われるとき、智（認識）においてはそれ〔芽〕としての顕われのみにすぎないが、それ〔芽〕はか〔の種子〕から生じたのでないということはあり得ない。

しかるに、芽は〔芽それ〕自身の側面で種子から生じているから、勝義の生であると考えるならば、〔スヴァータントゥリカ学派にとっては勝義の生ということを認めていないのであるから〕誤失はないのであって、（*V.p.134*）すなわち、変化の事体の側面からも馬や牛として顕われることはあるけれども、眼に影響を受けた者の智（認識、*śes pa*）によってそのように〔馬や牛として〕顕われているのであって、〔木などそれ〕自身の本来の因縁（*raṅ gi gñug maḥi rgyu rkyen*）からそれ〔ら馬、牛〕としての顕われとして生じたのではない。すなわち、そうでなかったならば、眼に影響を受けていない者にもそれ〔ら馬、牛〕として顕われることになるであろう。

同じように、種子から芽が生ずることも、言説の知覚（*blo*）においてそのように顕われていることによって〔建てられるのであるが、そのように〕建てられるのでなく、芽自身の在り方によって生ずるということではない。〔従って、この学派にとって誤失はないのである。〕

དེ་ལྟར་ཡིན་པ་ལ་རང་ 61a4 གི་ཡུལ་ཅན་གྱི་བློའི་སྣང་བའི་དབང་གིས་མ་བཞག་པར་མྱུ་གུ་རང་གི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་སྐྱེ་བ་ཡོད་པར་འཛིན་པ་ནི་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་ཡོད་པར་འཛིན་པ་ཡིན་ལ། དེས་དོན་དམ་པ་དང་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་སྐྱེ་བ་ཡོད་ཅེས་པ་ཡང་ཤེས་ a5 པར་བྱ་ལ་ཆོས་གཞན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་དམ་པར་དང་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་དང་བདེན་པའི་སྐྱེ་བ་སོགས་ཡོད་མེད་ཀྱང་ཤེས་པར་བྱའོ། །འདི་ནི་དབུ་མ་སྣང་བ་ལས།

> དེས་ཀྱང་སྲོག་ཆགས་ཐམས་ཅད་ལ་ཡང་དག་པར་དངོས་པོའི་བདག་ཉིད་ལྟ་ a6 བུར་ཉེ་བར་སྟོན་པ་མཐོང་བར་འགྱུར་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་བསམ་པའི་དབང་གིས་དངོས་པོ་རྫུན་པའི་ངོ་བོ་ཐམས་ཅད་ནི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་ཁོ་ནའོ་ཞེས་བྱའོ། །

ཞེས་དོན་དམ་པར་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་ཡོད་ K62b པར་འཁྲུལ་བའི་བློ་ཀུན་ Z61b1 རྫོབ་པ་ཐོག་མ་མེད་པའི་བག་ཆགས་ལས་བྱུང་བ་དེས་སེམས་ཅན་རྣམས་ལ་ཡང་དག་པའི་དངོས་པོ་ཡོད་པ་ལྟར་སྟོན་པས་དེ་དག་གི་བསམ་པའི་དབང་གིས་ཡོད་པ་ V135 ལ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པར་གསུངས་པས། དེའི་བཟློག་ཕྱོགས་ལ་དོན་དམ་པར་ b2 ཡོད་པར་བྱ་དགོས་པས་དེ་ལ་བརྟེན་ནས་བཤད་དེ་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ལུགས་ཀྱང་འདི་དང་འདྲའོ། །

བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་གཉིས་ལྟ་བུ་མ་དཔྱད་པའི་བློ་ལ་སྣང་བའི་དབང་གིས་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་འཇོག་མི་ནུས་ཀྱང་། ཐ་སྙད་ b3 པའི་ཤེས་པ་ཚད་མ་གཞན་གྱིས་མི་གནོད་པ་ལ་སྣང་བའི་དབང་གིས་ནི་ཐ་སྙད་དུ་དོན་ LS129 ཡོད་པར་འཇོག་ནུས་སོ། །འདི་པའི་ལུགས་ལ་འདི་འདྲ་བའི་ཤེས་པ་ལ་སྣང་བའི་དབང་གིས་བཞག་པའི་ཐ་སྙད་པའི་གནས་ལུགས་ཀྱང་ཡོད་པས་རང་ b4 གི་ཡུལ་ཅན་གྱི་བློའི་སྣང་བའི་དབང་གིས་མ་བཞག་པའི་ཞེས་ཁྱད་པར་སྨོས་སོ། །

以上の如くであると、自らを領域とする知覚の顕われによって建てられるのでなく、芽自身の在り方によって（*gnas lugs kyi dbaṅ gis*）生ずることがある、と捉えるのが勝義として生があると捉えることである。そのことによって、勝義や真実として（*de kho na ñid du*）生があるということも知らるべきであって、他のすべての存在（*chos gźan thams cad*）にとっての、勝義としてや真実として（*de kho na ñid du*）〔の有・無〕、そして、まこと（諦、真実、*bden pa*）の生などの有・無も亦知らるべきである。

このことは『中観光明〔論〕』の中で、

> また、〔すべての虚構なるものは〕それ〔無始時以来の迷乱の習気〕によって、すべての生命あるもの（*srog chags, prāṇin*）において事実として（*yaṅ dag par*）ものの本質（*dṅos poḥi bdag ñid*）[124)] のように示されていることが見られること [125)] になろう。それ故に、彼等の思索（*bsam pa*）による虚構なるもの（*dṅos po brdsun pa*）のすべての自体は世俗として有こそであるといわれる。[126)]

というように、勝義としては無自性であるが、しかるに存在するもの（有、*yod pa*）をその迷乱なる無始時以来の熏習から生じている世俗なる知覚（*blo kun rdsob pa*）（*Peking 140a*）によって、有情たちにおいては事実なるもの（*yaṅ dag paḥi d ṅos po*）が存在しているというように示されているから、彼等の思索によって存在するもの（*V.p.135*）を世俗として有である、と説かれているのである。従って、その反対において、勝義として有であると考えられるべきであるから、そ〔の考え〕に基づいて〔否定対象が〕説かれているのである。[127)] すなわち、すべての中観スヴァータントゥリカの考え方も亦こ〔の『中観光明論』の説明〕と等しいのである。

生まれながらにして備わっている（共生、*lhan skyes*）、〔人・法〕二の我執のような〔理知的に〕未だ分析しない（*ma dpyad pa*）知覚（*blo*）における顕われによって、言説として有を建てることができないけれども、〔未だ分析しない知覚より〕別の〔認識〕基準（*tshad ma gźan*）によって害されることのない言説智（*tha sñad paḥi śes pa*）における顕われによっては、言説として対象（*don*）は有りと建てることができる。この〔学派の〕考え方において、このような〔害されることのない言説の〕智における顕われによって建てられる言説の在り方もあるから、〔先に、〕自らを境域とする知覚の顕われによって建てられるのでない、[128)] というように特徴を述べたのである。

བདེན་འཛིན་གྱི་ཡུལ་དེས་གཞི་དེ་དག་སྟོང་པའི་སྟོང་ཉིད་དེ་དག་གི་དོན་དམ་པའི་གནས་ལུགས་སུ་འདོད་མོད་ཀྱང་དེ་དག་ཀྱང་རང་གི་ཡུལ་ཅན་ལ་སྣང་ [61b5] བའི་དབང་གིས་བཞག་པ་མིན་པའི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་མ་གྲུབ་པའོ། །འདིས་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་དོན་ཡང་ཤེས་པར་བྱའོ། །

སྔར་བཤད་པའི་བདེན་འཛིན་དེ་ནི་འདི་པའི་ལུགས་ཀྱི་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བདེན་འཛིན་ཡིན་ [b6] ལ། བརྡ་མི་ཤེས་པའི་སེམས་ཅན་ལ་ཡང་དེ་དག་གི་མིང་དོན་སྦྲོར་བའི་ཚུལ་གྱིས་འཛིན་པ་མེད་ཀྱང་དོན་ཡོད་དོ། །དེས་ན་བདེན་འཛིན་གྱི་ཡུལ་དེར་གྲུབ་ན་མཐར་ཐུག་དཔྱོད་པའི་རིགས་ [K63a] པས་དཔྱད་བཟོད་དང་ཆ་མེད་ཀྱི་དངོས་པོ་དང་རང་ [Z62a1] བཞིན་ཁྱད་པར་གསུམ་ལྡན་སོགས་སུ་ཡོད་པར་འགྱུར་རོ་ཞེས་འཕེན་ནུས་ཀྱི། དེ་ [V136] དག་ཏུ་འཛིན་པ་བདེན་འཛིན་གྱི་དོན་མིན་ཏེ། དེ་དག་བཀག་ཀྱང་བདེན་མེད་ཀྱི་དོན་མི་འགྲུབ་པའི་ཕྱིར་རོ། །

འདི་པའི་བདེན་འཛིན་གྱི་དོན་ [a2] ལེགས་པོར་ངོས་མ་ཟིན་པས་རིགས་ཤེས་ལ་གཞལ་བྱ་ཡོད་ན་བདེན་གྲུབ་ཏུ་སོང་ནས་སྔོན་གྱི་མཁས་པ་དག་ཀྱང་། ཁ་ཅིག་དེ་ཉིད་འདོད་ལ། ལ་ལ་རིགས་ཤེས་ཡུལ་མེད་དང་། གཞན་དག་རིགས་པ་དང་རྗེས་དཔག་གི་ལྡོག་པ་ཕྱེ་ནས་ཡུལ་ [a3] ཡོད་མེད་དུ་འཛུག་གོ །

མདོར་ན་ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་འདི་ངོས་ཟིན་པར་བྱས་ལ་ཆོས་བདག་འགོག་པའི་རིགས་པ་ཐམས་ཅད་འདི་འགོག་པ་དངོས་དང་དེའི་ཡན་ལག་ཏུ་ཤེས་པར་བྱས་ཏེ། མཉན་པ་དང་བཤད་པ་དང་བསམས་པས་ [a4] རང་རྒྱུད་ཀྱི་འཛིན་པ་དེ་ལ་ཅི་ཙམ་ཞིག་གནོད་དུ་སོང་བ་ཡང་ཡང་བརྟག་པ་ནི་གདམས་པའི་དོན་པོར་ཤེས་པར་བྱ་སྟེ།

諦執（*bden ḥdsin*）のその境域〔すなわち、諦成〕によるそれらの事体（*gźi*）を空ずる空性は、それら〔の事体〕の勝義の在り方であると〔スヴァータントゥリカは〕認めるけれども、それら〔空性〕も亦、自らを境域とするものにおいての顕われによって建てられるのではなく、〔空性はそれ自身の〕在り方によって成り立つことがないのである。このことによって、「空性の空性」（十六空、十八空の空空、*stoṅ pa ñid stoṅ pa ñid*）の意味も亦知るべきである。

先に述べたその諦執はこの学派の考え方にとっては、生まれながらにして備わっている諦執（共生の諦執、*lhan skyes kyi bden ḥdsin*）であって、標示（表記、*brda*）を知らない有情においてもまたそれらの名称と対象物（*miṅ don*）とを結びつける仕方によって捉えていなくても、対象はあるのである。従って、諦執の境域はそれ〔諦〕として、〔いわゆる、諦成ということで〕成り立つならば、究極なるものを分析する理証によって分析に堪えるもの（*dpyad bzod*）や、〔極微説において言われる〕部分のないもの（*cha med kyi d ṅos po*）や、三つの特徴をもつ[129]自性などという点から存在することになるであろうというように投げかけることができるが、それ（*V.p.136*）ら〔のもの、すなわち、分析に堪えるもの、部分のないもの、三つの特徴をもつ自性など〕として捉えることが諦執の意味ではない。すなわち、それ（*Peking 140b*）ら〔のもの、いわゆる、分析に堪えるもの、部分のないもの、三つの特徴をもつ自性などとして捉えることが諦無（*bden med*）ということにならなく、それらのもの〕が否定されても諦無の意味は成り立たないからである。

この〔学派の〕諦執の意味が明瞭に確認できていない者にとっては、道理智において思量されるべきもの（*gźal bya*）があるとき、諦成となってしまい、古の〔チベットの〕学者たちも亦、ある者は、それと同じもの（諦成）を認め、ある者は道理智の境域の無を、また、他の人々は道理と推量との概念に分けて（*rigs pa daṅ rjes dpag gi ldog pa phye nas*）境域の有・無を建てているのである。

要約すると、この、生まれながらにして備わっている法の我執をよく確認して、法我（諦成）を否定するすべての理証は、こ〔の生まれながらにして備わっている共生なる法の我執〕を否定（捨離）するそのものであり、また、その〔否定の〕支分であると知るべきであり、〔そしてその上で、〕聞いたり、説明したり、思考して、自らの相続の上のその〔我〕執についてどれほど害となっているかを度々観察することが教誡の要であると知るべきであって、

རང་སྡེའི་བདག་མེད་འཆད་པའི་སྐབས་གཞན་དུ་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་བལྟའོ། །

(*B441.1, LS130.1, V136.13, K63a5, P140b4, Z62a4*)

[LS130] གཉིས་པ་ནི། དེ་ལྟ་བུའི་དགག་བྱ་དེ་འགོག་[a5] པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་གང་ལ་བྱེད་ཅེ་ན། ལུགས་འདིའི་དགག་བྱ་འགོག་པའི་རྟགས་ནི་འགའ་ཞུང་མ་གཏོགས་པ་འབྲེལ་ཟླ་མ་དམིགས་པའི་རྟགས་ལ་བརྟེན་ནས་བྱེད་ལ། དེ་ཡང་ལང་ཀར་གཤེགས་པ་དང་ཡབ་སྲས་མཇལ་བ་ལས་གསུངས་[a6] པ་ལ་བརྟེན་ནས་གཅིག་དང་དུ་བྲལ་གྱི་རྟགས་ཉིད་ཀྱིས་སྒྲུབ་པ་ནི་དབུ་མ་རྒྱན་ལས་བཤད་དེ། དབུ་མ་སྣང་བ་ལས་ནི་རྡོ་[K63b] རྗེ་གཟེགས་མ་དང་ཡོད་མེད་སྐྱེ་འགོག་དང་མུ་བཞི་སྐྱེ་འགོག་དང་གཅིག་དང་དུ་བྲལ་[V137] ཡང་གསུངས་ལ། རྟེན་འབྲེལ་གྱི་གཏན་ཚིགས་[Z62b1] ཀྱང་གསུངས་ཏེ། དེ་ནི་འགལ་ཟླ་དམིགས་པའི་རྟགས་སོ། །

ཕ་རོལ་ལ་འགལ་འདུ་སྟོན་པའི་མཚམས་མཐར་ཐུག་པ་ནི། རང་གཞན་སྡེ་པས་ཇི་འདྲ་ཞིག་ཁས་བླངས་པ་ལ་ཡང་དུས་ཀྱི་རིམ་པའམ་ཡུལ་གྱི་ཆའམ་ཤེས་པའི་ཡུལ་གྱི་རྣམ་པ་སོགས་ཆ་དུ་མ་མེད་པའི་ཆ་མེད་མི་སྲིད་པར་བསྟན་ནས། ཆ་དུ་མ་དང་ལྡན་པར་གྲུབ་པ་ན་ཆོས་གཅིག་ཆ་[b2] དུ་མའི་བདག་ཉིད་དུ་ཡོད་པ་ཐ་སྙད་པའི་དོན་ལ་མི་འགལ་མོད། དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་ལ་ནི་ཆ་དང་ཆ་ཅན་གཉིས་ངོ་བོ་ཐ་དད་ན་འབྲེལ་མེད་དང་ངོ་བོ་གཅིག་ན་[b3] ཆ་རྣམས་གཅིག་ཏུ་འགྱུར་བ་དང་ཆ་ཅན་དུ་མར་འགྱུར་བའི་གནོད་པ་བསྟན་ནས་ཆོས་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་འགོག་སྟེ། འཕགས་པ་ལྷས།

ཚིགས་ལས་སོར་མོ་གཞན་མེད་དེ། །

ཞེས་སོགས་གསུངས་པའི་རིགས་པ་ལ་རྩལ་དུ་བཏོན་ནས་འཆད་[b4] པའོ། །

དཔེར་ན་གཞན་སྐྱེ་འགོག་པ་ལ་ཡང་རྟག་མི་རྟག་གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་བཅད་ནས་རྟག་པ་ལས་སྐྱེ་བ་བཀག མི་རྟག་པ་ལ་དུས་མཉམ་མི་མཉམ་གཉིས་སུ་[b5] བཅད་ནས་དུས་མཉམ་ལས་སྐྱེ་བ་བཀག མི་མཉམ་པ་ལ་ཞིག་མ་ཞིག་གཉིས་སུ་བཅད་ནས་ཞིག་པ་ལས་སྐྱེ་བ་བཀག སྔ་མ་མ་ཞིག་པ་ལས་སྐྱེ་བ་ལ་

自部（仏教）の無我を語る別の場合でも同じように見られるべきである。

第二（*A2,B2,C1,D2,E4,F2*）〔その否定対象を如何に否定するか〕。

そのようなその否定対象を否定する理証の中心となるものは、如何なるものについて考えられているか、といえば、こ〔の学派の〕考え方の否定対象を否定する証相（*rtags, liṅga*）は、僅かのものを除いて「関係するものの相手の非認識」[130)]（*ḥbrel zla ma dmigs pa*）の証相に基づいて考えられているのである。しかも、『入楞伽〔経〕』や『父子相見〔経〕』の中に説かれているものに基づいて、一・多を離れる証相をもって証明することが、『中観荘厳〔論〕』の中で述べられている[131)]のである。

『中観光明〔論〕』中には、金剛片（*rdo rje gzegs ma*）、有・無の生の否定（*yod med skye ḥgog*）、四の極論による生の否定（*mu bźi skye ḥgog*）、一・多を離れること（*gcig daṅ du bral*）（*V.p.137*）もまた説かれている。更に縁起の証因（*rten ḥbrel gyi gtan tshigs*）も説かれている[132)]のであって、それ〔縁起の証因〕は「相反するものを認識すること」[133)]（*ḥgal zla dmigs pa*）の証相である。

相手に矛盾のあることを示す究極的な局限（*mtshams*）は、自部他部が如何なるものを認めても、時の次第、あるいは、対象の〔構成する〕部分（*yul gyi cha*）、あるいは、認識の対象の形相（*śes paḥi yul gyi rnam pa*）などは、多くの部分（*cha*）をもたない無部分（*cha med*）ということはあり得ないことを示して、（*Peking 141a*）多くの部分を具するものとして成り立っているならば、ある存在（*chos gcig*）が多くの部分を本質とするものとして有ることは言説の意味において矛盾しないけれども、勝義として成立して実に、部分と部分をもつもの（有分、*cha can*）との二が自体を異なるものとしているならば、〔部分と有分とは〕無関係であり、〔また、二の〕自体が同一であれば、諸の部分は〔有分と〕同一となって、〔部分も〕多くの有分となる害を示して、存在（法）が勝義として成り立つことを否定するのである。すなわち、アーリヤデーヴァ（聖提婆）は「関節より別個の指はない」云々と説かれる理証に力を入れて述べているのである。[133※)]

例えば、他生否定（*gźan skye ḥgog pa*）においても、常、無常の二つに判断して、常住からの生を否定し、無常においては同時、不同時の二つに判断して同時からの生を否定し、不同〔時〕においては已滅と未滅との二つに判断して、已滅からの生を否定し、先〔の原因〕の未滅から生ずることについて

བར་དུ་ཆོད་མ་ཆོད་གཉིས་སུ་བཅད་ནས་ཆོད་པ་ལས་སྐྱེ་བ་བཀག་སྟེ་དེ་རྣམས་འགོག་པ་[LS131] ཙུང་སླའོ། །དེ་ནས་མ་ཆོད་པ་ལས་སྐྱེ་བ་ལ་བདག་ཉིད་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་མ་ཆོད་[62b6] པ་དང་ཕྱོགས་[K64a] རེས་མ་ཆོད་[V138] པ་གཉིས་སུ་བཅད་ནས་སྔ་མ་ལྟར་ན་དུས་ཅན་གཉིས་འདྲེས་དགོས་ཏེ། དཔེར་ན་རྡུལ་ཕྲ་རབ་འདབ་ཆགས་པ་གཉིས་བདག་ཉིད་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བར་མ་ཆོད་ན་ཡུལ་གཅིག་ཏུ་འདྲེས་[1] དགོས་པ་ལྟར་རོ། །ཕྱི་མ་[Z63a1] ལྟར་ན་ཆ་དང་བཅས་པས་ཀུན་རྫོབ་པར་འགྱུར་རོ་ཞེས་དབུ་མ་སྣང་བ་ལས་འཆད་དོ། གནོད་པ་སྟོན་མཚམས་མཐར་ཐུག་པ་ནི་ཆ་ཆ་ཅན་ལ་གཅིག་ཐ་དད་ཀྱི་བརྟག་པ་བྱས་ནས་འགོག་པ་འདིའོ། །དེས་ན་[a2] གཞན་སྐྱེ་ལྟ་བུ་ཞིག་འགོག་པ་ལ་ཡང་གནོད་བྱེད་སྟོན་པའི་རིགས་པའི་སྒོ་མང་ངོ་། །སློབ་དཔོན་ཡེ་ཤེས་སྙིང་པོས་བདེན་གཉིས་སུ་བདེན་གྲུབ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་དངོས་གཞི་མུ་བཞི་སྐྱེ་འགོག་ལ་མཛད་པའི་གནོད་པ་མཐར་གཏུགས་[a3] པ་ཡང་ཞི་བ་འཚོ་ཡབ་སྲས་དང་འདྲའོ། །

འདི་དག་ཀྱང་མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་རིགས་པའི་ལམ་ཆེན་པོ་སྟེ་རིགས་པ་ལ་བློ་རྒྱས་པར་འདོད་པས་བསླབ་པར་བྱའོ། །རང་རྒྱུད་ཀྱི་ཕྱོགས་ལ་འདི་དག་གི་རིགས་པ་ཤེས་ན་[a4] གཞན་རྣམས་ཀྱི་རིགས་པ་ཡང་བདེ་བླག་ཏུ་ཤེས་པར་འགྱུར་བས་རྒྱ་མ་བསྐྱེད་དོ། །

(B442.12, LS131.13, V138.15, K64a5, P141b2, Z63a4)

གཉིས་པ་ཐལ་འགྱུར་བ་རྣམས་ཀྱིས་འཕགས་པའི་དགོངས་པ་ཇི་ལྟར་བཀྲལ་བ་ལ་གཉིས། གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་རང་བཞིན་ཡོད་མེད་ཇི་ལྟར་བཤད་པ་[a5] དང་། དོན་དམ་དུ་གྲུབ་པ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་གང་ཡིན་བསྟན་པའོ། །དང་པོ་ལ་གསུམ། གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་རང་བཞིན་འགོག་པའི་ཁྱད་པར་བཤད་པ་དང་། དེ་ལ་[V139] བརྟེན་ནས་འཕགས་[K64b] པའི་དགོངས་པ་འགྲེལ་ཚུལ་ཐུན་མོང་མ་[a6] ཡིན་པ་བསྟན་པ་དང་། ཚུལ་དེ་ལ་མདོ་སྡེ་རྣམས་དང་འགལ་བ་སྤོང་བའོ། །དང་པོ་ལ་གཉིས། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་[LS132] པའི་རང་བཞིན་འགོག་པ་ཁྱད་པར་ཡིན་པར་བསྟན་པ་དང་། དགག་བྱ་དེ་ངོས་བཟུང་ནས་ཇི་ལྟར་མེད་པ་བསྟན་པའོ། །

---

1 B, LS ḥdres: V, K, P, Z ḥdre

は、中間を置く、置かないの二つに判断して、〔中間を〕置くことからの生を否定している。それらの否定は幾らか容易である。さて、〔中間を〕置かないことからの生については、自体がすべてに〔中間を〕置かないか、一部分に〔中間を〕置かないか（*V.p.138*）の二つに判断して、前者のごとくであれば、二の時を持つことを混合しなければならない。すなわち、例えば、無間なる（間隙のない、*ḥdab chags pa, nirantara*）二の極微の自体がすべてに中間を置かないならば、一つの対象として混合しなければならない如くである。後者のごとくであれば、部分をもつから世俗となるであろう、と『中観光明〔論〕』の中に述べている。[134)]

害を示す究極的な局限は部分と有分とに対して、一・異の観察をなして否定するというこのことにある。従って、他生の如きものの否定においても害することを示す理証の部門は多いのである。軌範師ジュニャーナガルバは『二諦〔分別〕論』の中で、諦成を否定する理証の主なる事体（*dṅos gźi*）は四つの極論による生の否定においてなされており、[135)]〔その〕究極的な害もまた（*Peking 141b*）シャーンタラクシタ父子〔によってなされているもの〕と等しいのである。

これら〔の理証〕もまた、師主ナーガールジュナに随従する理証の大道であって、理証について慧の広がりを望む者は学習すべきである。スヴァータントゥリカの立場においてこれらの理証を知るならば、諸余の〔学派の〕理証もまた容易に知ることになるのであるから、〔これ以上は〕増広しない。

C2 中観プラーサンギカ派の人は聖者の本典を如何に解明しているか

第二（*A2,B2,C2*）、プラーサンギカの人たちは聖者〔ナーガールジュナ〕の密意を如何に解明しているか、の中、二あり。（*D1*）人・法において自性の有・無を如何に説明しているか、と（*D2*）勝義として成り立つものを否定する理証の中心は何であるかを示すこと、とである。

第一（*D1*）に三あり。（*E1*）人・法において自性を否定する特徴を説明すること、と（*E2*）そ〔の人法二無我〕に（*V.p.139*）基づいて、聖者〔ナーガールジュナ〕の独特の密意を解釈する仕方を示すこと、と（*E3*）その仕方において諸経典と矛盾するものを取り除くこと、とである。

第一（*E1*）に二あり。（*F1*）自相として成り立つ自性の否定が〔プラーサンギカの〕特徴であることを示すこと、と（*F2*）その否定対象を確認して如何に〔その自性の〕無が示さ

(*B442.19, LS131.3, V139.5, K64b2, P141b5, Z63b1*)

[Z63b1] དང་པོ་ནི། སློབ་དཔོན་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས་རྩ་བ་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྲེལ་པ་མཛད་པ་ལ། ལེགས་ལྡན་གྱིས་སྐྱོན་མང་པོ་བཟུང་ཡང་བདག་མེད་གཉིས་ལ་མི་མཐུན་པ་ཡོད་པའི་སྒོ་ནས་སྐྱོན་མ་བརྗོད་ལ། སྤྱན་རས་གཟིགས་བརྟུལ་ཞུགས་ཀྱིས་ཀྱང་།

> ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་ནང་ [b2] གི་རྟེན་འབྲེལ་སྒྱུ་མ་ཙམ་དུ་བྱ་བ་བྱེད་ནུས་སུ་ཡོད་ཅིང་དོན་དམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་ཤེས་པ་ནི། འཕགས་པ་ཡབ་སྲས་དང་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་དང་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ལ་སོགས་པ་དབུ་མའི་ལམ་སྨྲ་བ་རྣམས་ཀྱིས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཚུལ་ [b3] བསྟན་པའོ་

ཞེས་འཆད་དེ། ཐ་སྙད་དུ་སྒྱུ་མ་ཙམ་དུ་ཡོད་པ་དང་དོན་དམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ཚུལ་ལ་སློབ་དཔོན་གཉིས་འདྲ་བར་བཤད་དོ།། ཡེ་ཤེས་སྙིང་པོ་དང་ཞི་བ་འཚོ་དང་ཀ་མ་ལ་ཤཱི་ལ་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་། སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་དང་ཟླ་བ་གྲགས་ [b4] པའི་ལུགས་དང་རང་གི་ལུགས་གཉིས་ལ་བདག་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཡོད་པའི་ཚུལ་མ་བཤད་དོ།། ཟླ་བ་གྲགས་པས་ནི་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས་འཕགས་པའི་དགོངས་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་བཀྲལ་བས་དེ་དང་རང་གི་དོན་དམ་པ་དང་ཀུན་རྫོབ་ [V140] པའི་འཇོག་ཚུལ་ [b5] ཁྱད་པར་ [K65a] མེད་པར་བཞེད་ལ། རང་གི་ལུགས་ནི་དབུ་མ་པ་གཞན་གྱིས་བཀྲལ་བ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པར་བཤད་དེ། འཇུག་འགྲེལ་ལས།

> ཇི་ལྟར་དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་མ་གཏོགས་པར་བསྟན་བཅོས་གཞན་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བའི་ཆོས་འདི་ཕྱིན་ [b6] ཅི་མ་ལོག་པར་མི་བརྗོད་པ་དེ་བཞིན་དུ། ཁོ་བོ་ཅག་གིས་འདིར་ལུགས་གང་ཞིག་བརྒལ་ལན་དང་བཅས་པར་བསྟད་པའི་ལུགས་ [LS133] འདི་ནས་འབྱུང་བ་དེ་ཡང་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ལྟར་བསྟན་བཅོས་གཞན་ན་མེད་དོ་ཞེས་མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ངེས་པར་ [Z64a1] མཛད་དུ་གསོལ་ལོ། །

れるか、とである。

D1　人・法において自性の有・無を如何に解明しているか

E1　人・法において自性を否定する特徴を説明すること

F1　自相として成り立つ自性の否定がプラーサンギカの特徴であることを示すこと

第一（*A2,B2,C2,D1,E1,F1*）。軌範師ブッダパーリタ（*Buddhapālita*）が『根本般若』（『中論』）の解釈をなしたものに対して、バーヴァヴィヴェーカ（*Bhāvaviveka*）は〔ブッダパーリタの〕多くの誤失を捉えているけれども、二無我に相違のある点からは誤失を述べていないのである。アヴァローキタヴゥラタ（*Avalokitavrata*）も亦、

> 言説として外内の縁起せるものはただ幻のみとして作用をなすことができるものとしてあり、勝義として無自性であると知られるのもは、聖者〔ナーガールジュナ〕父子や、バーヴァヴィヴェーカやブッダパーリタなど中道論者たちによる般若波羅蜜多の方軌を示すものである。[136)]

と述べている。従って、言説として幻のみとして有るということと勝義として無自性という方軌とについて、〔ブッダパーリタとバーヴァヴィヴェーカとの〕二人の軌範師は等しいと（*Peking 142a*）と説かれているのである。ジュニャーナガルバ（*Jñānagarbha*）やシャーンタラクシタ（*Śāntarakṣita*）やカマラシーラ（*Kamalaśīla*）などによっても、ブッダパーリタやチャンドゥラキールティ（*Candrakīrti*）の考え方と自らの考え方との二において無我の区別のある仕方は説かれていないのである。けれどもチャンドゥラキールティによると、ブッダパーリタは聖者〔ナーガールジュナ〕の密意のままに解釈しているから、そ〔の解釈〕と〔チャンドゥラキールティ〕自らの勝義と世俗（*V.p.140*）との建て方に区別は無いと主張なさって、自らの考え方は他の中観派の人による解釈とは独特のものであると説かれいているのである。『入〔中論〕』の〔自〕註の中で、

> 中観の論書〔すなわち『中論』〕を除いて他の論書の中に空性といわれるこの法が不顛倒に述べていないように、われわれがここで議論を備えて言ったこの考えから出ているそのようなある〔中観の〕考えも亦、空性の法の如くには他の論書にないというように学者たちは確実になさ

དེའི་ཕྱིར་ཁ་ཅིག་གིས་མདོ་སྡེ་པ་རྣམས་ཀྱི་ལུགས་དོན་དམ་པར་སྨྲས་པ་དེ་ཉིད་དབུ་མ་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་འདོད་དོ་ཞེས་སྨྲས་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་ཀྱི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མངོན་པར་[64a2]མི་ཤེས་པ་ཁོ་ནས་སྨྲས་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་ཤེས་པར་བྱའོ། །

ཞེས་གསུངས་ཤིང་། བྱེ་བྲག་ཏུ་སྨྲ་བའི་ལུགས་ལ་ཡང་དེ་ལྟར་གསུངས་པའི་མཐར་

འདི་ལྟར་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ནི་འཇིག་རྟེན་པའི་ཆོས་དང་མཚུངས་པར་མི་རིགས་པའི་ཕྱིར་ཏེ། [a3]ལུགས་འདི་ནི་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའོ་ཞེས་མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ངེས་པར་བྱའོ། །

ཞེས་གསུངས་སོ། །རང་གི་ལུགས་དབུ་མ་པ་གཞན་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་གཏན་ཚིགས་ཀྱིས་དོན་སྨྲ་གཉིས་ཀྱིས་དོན་དམ་པར་སྨྲས་པ་རྣམས་དབུ་མ་པའི་[a4]ཀུན་རྫོབ་ཏུ་འདོད་པས། དབུ་མའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མི་ཤེས་པར་འཇོག་པའི་རྒྱུ་མཚན་ནི་[V141]རང་གི་ལུགས་ལ་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་རང་གི་[K65b]མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ཆོས་མི་འདོད་ལ་དེ་དག་ནི་དེའི་སྟེང་ནས་འཇོག་པ་ཤ་སྟག་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །བདེན་པ་གཉིས་[a5]གང་རུང་གཅིག་ལས་ཉམས་ན་ཅིག་ཤོས་ལས་ཀྱང་ཉམས་པར་འགྱུར་བས། བདེན་གཉིས་ཀྱི་ཚུལ་ལས་མ་ཉམས་པའི་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ནི། བདེན་གཉིས་ལས་ཉམས་པའི་འཇིག་རྟེན་པའི་ཆོས་དང་བདེན་གཉིས་གང་དུ་ཡང་[a6]མཚུངས་པར་མི་རིགས་པས། འཕགས་པའི་ལུགས་འདི་ནི་དོན་དམ་དུ་མ་ཟད་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་དངོས་པོར་སྨྲ་བའི་གྲུབ་མཐའ་དང་ཐུན་མོང་བ་མ་ཡིན་ནོ། །

བདེན་གཉིས་རང་འགྲེལ་ལས།

གཞན་གྱིས་དོན་དམ་བྱས་གང་ཡིན། །[LS134]དེ་ནི་གཞན་[Z64b1]གྱི་ཀུན་རྫོབ་སྟེ། །
གཞན་གྱི་མར་འདོད་གང་ཡིན་པ། །གཞན་གྱི་ཆུང་མར་ཡང་འདོད་བཞིན། །

ཞེས་ཁུངས་སུ་དྲངས་པ་དེ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་ཡིན་ཞེས་འགྲེལ་བཤད་ལས་འཆད་མོད་ཀྱང་དེ་མིན་པར་[1]འཇུག་འགྲེལ་གྱིས་ཤེས་སོ། །འགྲེལ་བཤད་[b2]དེ་རྩོམ་པ་པོ་ཞི་བ་འཚོ་ཡིན་ཞེས་པ་ཡང་མིང་མཐུན་པའམ་ཁ་གཡར་བ་ཡིན་གྱི་དབུ་མ་རྒྱན་ལ་སོགས་པ་རྩོམ་མཁན་ནི་མིན་ཏེ། འདིས་བསྟན་བཅོས་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་བཤད་པ་ཚད་མའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་བསྡུས་པའི་འགྲེལ་པར་བཀག་[b3]པའི་ཕྱིར་དང་། གཟུང་འཛིན་ཇི་ལྟར་སྣང་བ་བཞིན་དུ་མེད་པར་སྨྲ་བ་

1 B, LS, K, P, Z min par: V med par

れたい。それ故に、或る者（バーヴァヴィヴェーカなど）は、経量部の人々の勝義を語る考え方それこそは中観派の人々によって世俗として認められているというように語っているが、それは中観の論書（『中論』）の真実をまさに熟知していないことから語っているものであると知るべきである。[137)]

と説かれて、毘婆沙師の考えについても、そのように説かれている終りに、

何となれば、出世間の法が世間的な法と等しいということは不合理であるからであって、この〔われわれの〕考えは独特であると賢者たちは確定すべきである。[138)]

と説かれている。〔チャンドゥラキールティ〕自らの考え方が他の中観派と等しくないという事由をもって、二つの〔有〕外境論が（*Peking 142b*）勝義として語るものなどを中観の世俗であると認めているから、中観の真理を知らないものであると建てる根拠は、（*V.p.141*）〔チャンドゥラキールティ〕自らの考え方において言説としても自相の成り立つ法を認めていないのである。すなわち、彼等〔バーヴァヴィヴェーカなど〕はそれ〔自相が成り立つという〕点で建てるばかりであるからである。二諦のいずれかの一つを失うとき、他方をも失うことになるから、二諦の方軌を失わない出世間の法は二諦を失う世間的な法とどのような二諦〔説〕の点からも等しいとすることは不合理である。従って、聖者〔ナーガールジュナ〕のこの考え方は勝義だけではなく、世俗に対しても実物論者の学説と共通したものではないのである。

〔ジュニャーナガルバの〕『二諦〔分別論〕』の自註の中に、

一方によって勝義となされたものが、他方の世俗である。一方、母として認められたものが他方、妻として認められるがごとくである。[139)]

というように〔それを〕根拠として引用しているが、それはナーガールジュナのものであるというように復註の中で述べているけれども、[140)]その〔の詩頌〕が〔ナーガールジュナのもので〕ないことは『入〔中論〕』の註によって明らかである。その〔『二諦分別論』の〕復註を造った者がシャーンタラクシタであるということも、同名あるいは借名であって、『中観荘厳〔論〕』などを造った人ではないのである。こ〔の復註〕によって造論の目的が説かれているものは、『量・摂真実〔論〕』（*Tshad maḥi de kho na ñid bsdus pa, Tattvasaṃgraha*）の註釈の中で〔カマラシーラによって〕否定されているからで、また、〔『二諦分別論』の復註の中で〕所取能取が顕われているようには

མངོན་སུམ་དང་འགལ་ཞིང་གྲགས་པས་ཀྱང་གནོད་པར་བདེན་གཉིས་རང་འགྲེལ་ལས་བཤད་པ་སྒྲ་སོར་བཞག་གི་དོན་འཐད་ V142 ཕྱོགས་སུ་འགྲེལ་བའི་ཕྱིར་རོ། །

64b4 གཞན་ཡང་འཇུག་ K66a འགྲེལ་ལས།

> དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པས་བདག་དང་གཞན་ལས་སྐྱེ་བ་དགག་པ་ལ་རག་མོད། གཟུགས་དང་ཚོར་བ་ལ་སོགས་པ་གང་དག་མངོན་སུམ་དང་རྗེས་སུ་དཔག་པ་དག་གིས་དམིགས་པ་དེ་དག་གི་རང་བཞིན་ b5 གདོན་མི་ཟ་བར་གཞན་ལས་སྐྱེ་བར་འགྱུར་རོ། །ཅི་སྟེ་དེ་ལྟར་མི་འདོད་ན་ནི་བདེན་པ་གཉིས་ཅི་སྟེ་བརྗོད་དེ། བདེན་པ་གཅིག་པོ་ནར་འགྱུར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་གཞན་ལས་སྐྱེ་བ་ཡོད་པ་ཉིད་དོ། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། གོང་དུ་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་ b6 པའི་རྒྱུ་འབྲས་བཀག་པ་ལ་དོན་དམ་པར་དེ་བཀག་ནས་གཞན་སྐྱེ་འགོག་པ་རིགས་ཀྱང་ཐ་སྙད་དུ་རང་བཞིན་ནམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བའི་གཞན་སྐྱེ་འདོད་དགོས། དེ་མི་འདོད་ན་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་བདེན་པ་མེད་པས་ཀུན་རྫོབ་ Z65a1 ཀྱི་བདེན་པ་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །ཞེས་རྩོལ་བ་ལ་རིམ་པ་བཞིན་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་བདེན་པ་གཉིས་ཆར་དུ་མེད་པར་བསྒྲུབས་ཏེ། འདི་ནི་དབུ་མ་པ་དོན་དམ་ LS135 པར་མི་སྐྱེ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་རང་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་ཡོད་ a2 པར་འདོད་པ་ལ་སྒྲུབ་ཀྱི་དངོས་པོར་སྨྲ་བ་ལ་མིན་པས། དབུ་མ་པ་གཉིས་ལ་དགག་བྱའི་ཁྱད་པར་དེ་ཙམ་ཡོད་ན་ཟླ་བ་གྲགས་པས་དེ་ལ་དམིགས་བསལ་ཅན་གྱི་དགག་པ་ཅིའི་ཕྱིར་མ་མཛད་ཅེས་སྨྲ་བར་མི་རིགས་སོ། །

གཉིས་པ་ལ་གཉིས། a3 ཀུན་བཏགས་དང་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་སྒྲོ་འདོགས་ཀྱིས་བཟུང་ཚུལ་བསྟན་ནས་དེ་མེད་པར་བསྟན་པ་ V143 དང་། ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་ལ་བརྟེན་ནས་ཀྱང་བདག་མེད་གཉིས་ K66b གསུངས་པའི་དོན་བཤད་པའོ། །

無いと語るのは現量と矛盾し、一般に承認されていることによっても害すると〔ジュニャーナガルバの〕『二諦〔分別論〕』の自註の中で説かれているものは、言葉のそのままの意味であり（*V.p.142*）正当なものとして解釈されているからである。

さらにまた、『入〔中論〕』の〔自〕註の中に、〔バーヴァヴィヴェーカの考えとして〕

> 勝義として生は無いことによって、自・他よりの生を否定するのはよいけれども、色、受（*Peking 143a*）など凡そ現量と推量とによって把握されるそれらの自性は必ず他より生ずることになる。もしもそのように認めないならば、二諦が如何に語られるか。一諦こそとなるであろう。それ故に他よりの生は有こそである。[141)]

と説かれている。

先〔の『入中論』註の言葉〕で自相として成り立つ因果を否定しているが、その場合、勝義としてそれを否定しているのであるから、他生の否定は合理的であっても、言説として自性、あるいは自相として生ずる他生を認めるべきである。それを認めないならば、世俗としても諦はないから世俗諦は無いことになる、という論争において、〔チャンドゥラキールティは〕次第のごとく自相としての生は二諦ともにないと証明しているのである。こ〔のチャンドゥラキールティの証明〕は、勝義として不生であっても言説として自相としての生は有りと認める中観派に対して証明するのであるが、実物論者に対して〔証明しているの〕ではない。

従って、二つの中観派において否定されるべきものの区別がそれほど〔はっきりしているの〕であるならば、チャンドゥラキールティはそれについて特別の否定をどうして述べていないか、と〔あるチベット人学者が〕語るのは不合理である。

第二（*A2,B2,C2,D1,E1,F2*）に二あり。（*G1*）〔分別による〕構想分別されたものと自然に生じたものとの増益による捉え方を示して、それ〔増益の対象〕は無いと示すこと、（*V.p.143*）と（*G2*）声聞蔵に基づいても二無我が説かれている意味を述べること、とである。

F2 その否定対象を確認して如何に自性の無が示されるか

G1 分別による構想分別されたものと自然に生じたものとの増益によ

(*B445.16, LS135.8, V143.2, K66b1, P143a7, Z65a3*)

དང་པོ་ནི། འོ་ན་ཇི་འདྲ་ཞིག་ཏུ་བཟུང་ན་རང་གི་མཚན་ [a4] ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་བཟུང་བ་ཡིན་ཞེ་ན། འདི་ལ་ཐོག་མར་གྲུབ་མཐའ་སྨྲ་བའི་ལུགས་བརྗོད་པར་བྱ་སྟེ། གང་ཟག་འདིས་ལས་འདི་བྱས་སོ། །འབྲས་བུ་འདི་སྤྱོང་ངོ་ཞེས་པའི་ཐ་སྙད་བཏགས་པ་ལ་རང་གི་ཕུང་པོ་འདི་ཉིད་གང་ཟག་ཡིན་ནམ་ [a5] འོན་ཏེ་དེ་དག་ལས་དོན་གཞན་ཞེས་གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་བཏགས་པ་དེའི་དོན་བཙལ་ཏེ། དོན་གཅིག་པའི་[1] དོན་ཐ་དད་ལ་སོགས་པའི་ཕྱོགས་གང་རུང་ཞིག་རྙེད་ནས་གང་ཟག་དེ་འཇོག་ས་བྱུང་ན་ལས་གསོག་པ་པོ་ལ་སོགས་པར་འཇོག་ [a6] ནུས་ལ། མ་རྙེད་ན་འཇོག་མི་ནུས་པས་གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་བཏགས་པ་ཙམ་གྱིས་མི་ཚིམ་པར་དེའི་ཐ་སྙད་གང་ལ་བཏགས་ [LS136] པའི་གདགས་གཞི་[2] དེ་ཇི་ལྟར་ཡིན་དཔྱད་ཅིང་བཙལ་ནས་འཇོག་ན་གང་ཟག་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་ [Z65b1] འཇོག་པ་ཡིན་ཏེ། རང་སྡེ་བྱེ་བྲག་ཏུ་སྨྲ་བ་ནས་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པའི་བར་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་དེ་བཞིན་དུ་འདོད་དོ། །དེ་བཞིན་དུ་གཟུགས་དང་ཚོར་བ་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་ཀྱི་ཆོས་ཐ་ན་མདོ་སྡེ་པས་ཐོགས་པའི་རེག་བྱ་ [b2] རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་མེད་དགག་ལ་ནམ་མཁར་བཞག་པ་ཡན་ཆད་ཀྱང་རུང་སྟེ། ཚད་མས་གྲུབ་པར་འདོད་པ་ཐམས་ཅད་ཡོད་པར་འཇོག་པ་ན་རང་རང་གི་མིང་གི་ཐ་སྙད་འཇུག་པའི་འཇུག་གཞིའི་དོན་དེ་ཇི་ [V144] འདྲ་ཞིག་ཏུ་གྲུབ་པ་བཙལ་བ་ན། དེས་རྙེད་ [b3, K67a] པའི་དོན་མེད་ན་ཡོད་པར་འཇོག་མི་ནུས་པས་དེ་ལས་བཟློག་པ་ལ་ཡོད་པར་འཇོག་གོ །

རྟོག་གེའི་གཞུང་ནས་དོན་བྱེད་ནུས་པ་ཁོ་ན་ལ་རང་མཚན་དང་། མངོན་པའི་མདོ་ལ་སོགས་པར་གཞན་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པར་མཚོན་པ་མེའི་ཚ་བ་ [b4] ལྟ་བུ་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་དུ་བཤད་པ་དང་། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་མཚན་ནི་ཆེས་ཤིན་ཏུ་མི་འདྲའོ། །ཟླ་བའི་ཞབས་ཀྱི་ལུགས་ནི། དེ་འདྲ་བའི་སྒོ་ནས་ཡོད་པར་འཇོག་པ་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་མི་བཞེད་པས་རང་གི་ཐ་སྙད་འཇོག་ལུགས་ [b5] ནི་ཚིག་གསལ་ལས།

1 V, K, P, Z *gcig paḥi*: B, LS *gcig pa la*
2 LS, B *gdags gźi*: V, K, Z *btags gźi*; P *brtags gźi*

第一（*A2,B2,C2,D1,E1,F2,G1*）。それでは、どのようなものとして捉えるならば、自相として成り立つと把握せられるのであるかといえば、ここで初めに宗義論者の考えを言おう。この人はこの業をした、この〔業の〕結果を受ける、という習慣的な言語表現（*vyavahāraprajñapti*）において、この自らの蘊こそが人（プドゥガラ）であるか、或いは、それらより別のものであるかというそのプドゥガラについての習慣的な言語表現の対象を追求して、一つのもの（*Peking 143b*）の、〔あるいは〕別なものなどの、いずれかの点を見つけて、それプドゥガラを建てることがあるならば、業を積む人などと建てることができるけれども、見つけられないならば、建てることができない。従って、プドゥガラの習慣的な言語表現のみによっては十分でなく、その習慣的な言語表現を何において仮設されたかという、その仮設の事体は如何にあるかと伺察し、追求して建てられるならば、プドゥガラは自相によって成り立つと建てるのである。〔われわれ仏教に属する〕自部の毘婆沙師論者から中観スヴァータントゥリカに至るすべてのものはそのように認めている。同様に、色、受などの有為法や、無為法〔にして、すなわち、〕最底限度、経量部が、牴触する所触（触）を断つことのみの「無しの否定」において虚空として建てることに至るまで〔認識されるすべてのものは〕更に適応するのである。すなわち、認識基準（量）によって成り立つと認められるものはすべて有であると建てるとき、それぞれの名称の習慣的言語が起り、その起る事体の対象が（*V.p.144*）如何なるものとして成り立つかを追求して、そ〔の追求〕によって見つかる対象がないならば、有を建てることができないから、それより反対において〔追求して見つかる対象があるならば〕有を建てるのである。

論理の本典で、効果的作用能力（*don byed nus pa*）こそを自相〔として説くもの〕や〔『発智論』など〕アビダルマの経などで、他と共通しないものとして表示する火の熱さのごときものを自相として説くものと、〔スヴァータントゥリカの考える〕自相として成り立つという自性とは非常に違うのである。チャンドゥラ〔キールティ〕殿の考えは、そのような点から有を建てることは言説としてもご主張なさらないのであって、〔チャンドゥラキールティ〕自らの言説を建てる考えは『浄明句〔論〕』（*Prasannapadā*）の中で、

གཞན་ཡང་ལུས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་ཁྱད་པར་དུ་བྱེད་པ་འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་ཀྱི་ཡན་ལག་ཏུ་གྱུར་པ་མ་བརྟགས་ན་གྲུབ་པ་རྟེན་པ་པོ་མཆི་གུ་དང་། མགོ་ཡི་རྟེན་ཅན་རྟེན་པ་པོ་སྒྲ་གཅན་ནི་གང་ཟག་ལ་སོགས་པ་བཏགས་པ་ལྟར་ 65b6 ཡོད་པའི་ཕྱིར་དཔེ་འདི་རིགས་པ་མ་ཡིན་ནོ། །

LS137 ཞེས་གསུངས་སོ། །འདིས་ནི་འཇིག་རྟེན་ན་མཆི་གུའི་ལུས་དང་སྒྲ་གཅན་གྱི་མགོ་ཞེས་ཐ་སྙད་བྱེད་པ་ལ་ལུས་དང་མགོ་ལས་ཐ་དད་པའི་ཁྱད་པར་མེད་ཀྱང་རྟོག་ངོར་གཞི་ཆོས་རུང་བ་བཞིན་དུ། སའི་རང་ Z66a1 གི་མཚན་ཉིད་སྲ་བ་ཞེས་པ་ལ་ཡང་སྲ་བ་མིན་པའི་ས་མེད་ཀྱང་དེ་ལྟ་བུའི་ཐ་སྙད་བྱེད་དོ་ཞེས་པའི་ལན་དུ། ལུས་དང་མགོ་ཞེས་པའི་སྒྲ་ལས་དེ་གཉིས་ལ་དམིགས་པའི་བློ་སྐྱེས་པ་ན་ཁྱད་གཞིར་བཟུང་ནས་གང་གི་ལུས་ a2 དང་གང་གི་མགོ་ཡིན་སྙམ་དུ་ཤེས་པར་འདོད་པ་ན། སྟོན་པ་པོས་ K67b ཀྱང་མཆི་ V145 གུ་དང་སྒྲ་གཅན་མིན་པའི་ལུས་དང་མགོ་ཡིན་པ་བསལ་བར་འདོད་ནས། འཇིག་རྟེན་པའི་བརྡའི་རྗེས་སུ་བྱེད་པ་ཁྱད་པར་གྱི་ཆོས་མཆི་གུ་དང་སྒྲ་གཅན་གྱི་སྒྲས་ a3 ཉན་པ་པོའི་དོགས་པ་སེལ་བ་ནི་རིགས་ན། སྲ་བ་མིན་པའི་ས་མེད་པས་ས་ཡི་རང་གི་མཚན་ཉིད་སྲ་བའོ་ཞེས་པ་ལ་དོགས་པ་དེ་འདྲ་བསལ་རྒྱུ་མེད་པའི་ཕྱིར་དཔེ་དོན་གཉིས་མི་མཚུངས་སོ་ཞེས་ལན་མཛད་ནས། དཔེ་མ་གྲུབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་ a4 གཞན་ཞིག་ཀྱང་སྟོན་ཏེ་ཁྱད་པར་གྱི་གཞི་རྟེན་ལུས་དང་མགོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་གྱི་ཆོས་བརྟེན་པ་མཆི་གུ་དང་སྒྲ་གཅན་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཐ་དད་དུ་གྲུབ་པས་དེ་གཉིས་ཐ་དད་མེད་པའི་དཔེར་མ་གྲུབ་བོ་ཞེས་འཆད་དོ། །འདི་ལ་ཐ་སྙད་འདོགས་ a5 པའི་གཞི་གང་ཡིན་བཙལ་ན་དོན་ཐ་དད་པ་མི་རྙེད་དེ། སྒྲ་གཅན་གྱི་མགོ་ལ་སྒྲ་གཅན་དུ་བརྗོད་བྱས་པའི་ཕྱིར་དང་། མཆི་གུ་དང་དེའི་ལུས་ཞེས་པའི་དོན་བཙལ་ན་སོ་སོར་མི་རྙེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེ་ལ་བརྒལ་ལན་མཛད་ནས་བསལ་བར་[1] གསུངས་ a6 ཏེ། ལུང་དེའི་འཕྲོ་ཉིད་ནས།

LS138 གལ་ཏེ་དེ་ཙམ་ཞིག་དམིགས་པས་ལུས་དང་མགོ་ལས་ཐ་དད་པའི་དོན་གཞན་མ་གྲུབ་པའི་ཕྱིར་དཔེ་གྲུབ་པ་ཉིད་དོ་ཞེ་ན། དེ་ནི་དེ་ལྟར་མ་ཡིན་ཏེ། འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་ལ་དེ་ལྟར་རྣམ་པར་དཔྱོད་པ་མི་འཇུག་པའི་ Z66b1 ཕྱིར་དང་།

1 V, K, P, Z bsal bar: B, LS gsal bar

更に、身体を所持とし、〔何であるかを〕特徴づけるものであり、世間的な言説の一様態となれるものであって、伺察とは関わらずに〔一般に〕成り立っている、その持者なる石臼や、頭を所持とする持者なるラーフは、プドゥガラなどが仮設されているごとくに存在するから、この譬えは〔地の堅さの譬えとして〕ふさわしくない。[142)]

と説かれている。実にこ〔のチャンドゥラキールティの言葉〕によって、(*Peking 144a*) 世間において石臼の身体、ラーフの頭というように言説をなすとき、身体や頭と異なる特徴づけ〔すなわち、石臼やラーフ〕はないけれども、〔日常的な〕理解の点で事体と性質 (*gźi chos*) があり得るように、地の自相は堅いという場合にも堅くない地はないけれども、そのような言説をなすのである〔という有自性論者の主張に対する〕答えとして、身体や頭という言葉からそれら二を認識対象とする知覚が起るとき、特徴づけられる事体 (*khyad gźi*) を捉えて、誰の身体であり、誰の頭であるかというように知ろうとする場合に、説明者も亦 (*V.p.145*) 石臼やラーフでない身体や頭を取り除こうとして、世間的な表記に従う特徴づける性質 (*khyad par gyi chos*) である石臼やラーフの言葉によって聞者の疑問を取り除くことは理に適うが、堅くない地はないから地の自相は堅いという場合には、そのような〔石臼の身体、ラーフの頭におけるような〕疑問を取り除くことがないのである。従って、譬えと〔地の自相は堅いという〕意味との二は等しくないとお答えになって、譬えが成立しないある別の事由を更に示して、特徴づけられる事体であり所依（所持）である身体や頭と、特徴づける性質の能依（持者）である石臼やラーフとは、世間の言説では別のものとして〔一般に〕成り立っているのであるから、それら二つは別個のものではないという譬えとして成立しないというように述べているのである。そこで、習慣的な言語表現の事体は何かと追求するならば、別個のものは見つけられない。ラーフの頭をラーフと表記するからであり、石臼やその身体といわれるものを追求するとき、各々のものとして見つけられないからである。そこで、〔次に〕論争をなして〔自相ありという考えを〕取り除くことを説いているのであって、すなわち、そのアーガマ (*Prasannapadā* の言葉) の続きで、

もしただそれのみを認識対象としていて身体や頭と異なった別のものは成立していないから、譬えは成り立つというならば、それはそうでない。世間的な言説においてかくのごとく伺察を起さないからである。ま

འཇིག་རྟེན་པའི་དངོས་པོ་རྣམས་ནི་མ་བརྟགས་པར་ཡོད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་སོ། །ཉན་པ་པོའི་ངོར་[1] གཞི་ཆོས་དེ་ཙམ་ཞིག་ཡོད་ཀྱང་ཐ་སྙད་དེའི་དོན་ལ་བརྟགས་པ་ན་ལུས་དང་མགོ་ལས་[V146] སོ་[K68a] སོར་གྲུབ་པའི་མཆི་གུ་དང་སྒྲ་[66b2] གཅན་མི་རྙེད་པས། དེ་དག་གཞི་ཆོས་སུ་མ་གྲུབ་བོ་ཞེས་རྩོད་པ་ནི་སྔར་བཤད་པའི་གཞན་གྱིས་ཆོས་རྣམས་ཡོད་པར་འཇོག་ལུགས་སོ། །ཡོད་པ་ནི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡིན་ལ་དེ་ལ་ནི་དཔྱད་པ་དེ་ལྟར་བྱས་ནས་འཇོག་པ་མ་ཡིན་གྱི་[b3] མ་དཔྱད་པར་འཇོག་གོ་ཞེས་ལན་མཛད་དོ། །

དཔྱད་ནས་འཇོག་ན་འཇོག་མི་ནུས་པ་དང་མ་དཔྱད་པར་འཇོག་ལུགས་ཀྱང་། ལུང་དེའི་འཕྲོ་ཉིད་ནས། ཇི་ལྟར་རྣམ་པར་དཔྱད་ན་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལས་ཐ་དད་པར་བདག་མེད་མོད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་

[b4] ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་འདི་ཡོད་པ་ཉིད་ཡིན་ལ། དེ་བཞིན་དུ་སྒྲ་གཅན་དང་མཆི་གུ་གཉིས་ཀྱང་ཡིན་པས་དཔེ་གྲུབ་པ་མེད་དོ། །

ཞེས་གང་ཟག་འཇོག་ཚུལ་གསུངས་སོ། །ལྷས་བྱིན་གྱི་གཟུགས་ལྷས་བྱིན་གྱི་སེམས་[b5] ཞེས་[LS139] བརྗོད་པ་ལ་ཡང་ཐ་སྙད་དེ་གང་བཏགས་པའི་གཞི་ལྷས་བྱིན་དང་དེའི་གཟུགས་དང་སེམས་ཇི་ལྟར་གྲུབ་དཔྱད་པ་ན་ཆོས་དེ་དག་ཀྱང་ལྷས་བྱིན་མིན་ལ། དེའི་གཟུགས་སེམས་སོགས་ལས་དོན་གཞན་དུ་ཡང་ལྷས་བྱིན་མི་རྙེད་པས་[b6] དཔྱད་ཅིང་བཙལ་ནས་རྙེད་པའི་དོན་ལ་ལྷས་བྱིན་འཇོག་ས་མེད་པ་ནི་བདག་མེད་མོད་ཀྱི་ཞེས་པའོ། །དེ་ནི་ལྷས་བྱིན་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པ་ཡིན་གྱི་ལྷས་བྱིན་མེད་པ་མིན་པས་ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་བཞིན་[Z67a1] དུ་དཔེ་གཉིས་ཀྱང་འཇོག་ཅེས་པའོ། །

ཆོས་རྣམས་ཀྱི་འཇོག་ཚུལ་ཡང་། ལུང་[K68b] དེའི་འཕྲོ་ཉིད་ནས།

དེ་བཞིན་དུ་རྣམ་པར་དཔྱད་པ་ན་ས་[V147] ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ལ་ཡང་སྲ་བ་ལ་སོགས་པ་དག་ལས་ཐ་དད་པའི་མཚན་གཞི་[a2] མེད་ལ། མཚན་གཞི་ལས་ཐ་དད་པར་རྟེན་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱང་མེད་མོད་ཀྱི་དེ་ལྟ་ནའང་འདི་ནི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་དེ། དེས་ན་སློབ་དཔོན་རྣམས་ཀྱིས་ཕན་ཚུན་ལྟོས་པ་ཙམ་གྱི་གྲུབ་པའི་སྒོ་ནས་གྲུབ་པར་རྣམ་པར་གཞག་པར་མཛད་དོ། །

[a3] ཞེས་གསུངས་ཏེ། ས་དང་སྲ་བ་སོགས་མཚན་མཚོན་དུ་འཇོག་པ་ལ་ཡང་མཚན་མཚོན་གྱི་ཐ་སྙད་འཇུག་པའི་འཇུག་གཞི་དེ་སྔར་ལྟར་བཙལ་ནས

---

1 V, K, P, Z ṅor: B, LS phyir

た、世間的な諸事物は伺察せずして（*Peking 144b*）あるからである。[143]

という。

聞者にとっては、事体や性質というそれほどのものが有っても、その言説の対象を考察するならば、身体や頭とは（*V.p.146*）別にそれぞれのものとして成立している石臼やラーフは見つけられないから、それら〔身体、頭、石臼、ラーフなど〕は事体や性質として成り立たないという〔そのような仕方の〕論争は、先に説明した他の人が諸法は有ると建てる考え方〔に関するもの〕である。有とは世間の言説としてであり、そこには、伺察をそのようになして建てるのではなく、伺察せずに建てるという答えがなされる。

伺察して建てるならば、建てることができなく、そして、伺察せずに建てる仕方も亦、そのアーガマの続きで、

伺察されるならば、色などと異なったものとして我は無いけれども、然も蘊に基づいて世間の世俗として、これは有性であって、そのように、ラーフや石臼の二つも亦〔有性〕であるから、譬えは成り立たない。[144]

というように、プドゥガラの建立の仕方を説いているのである。

デーヴァダッタの色（身）、デーヴァダッタの心と語る場合でも、それら言説が仮設された事体であるデーヴァダッタや彼の色、心は如何に成り立つかと伺察されるならば、それら〔色心なる〕法もデーヴァダッタでなく、彼の色心などより別の対象としてもデーヴァダッタは見つからないから、伺察し追求して見つけられる対象をデーヴァダッタとして建てる点はないということが、「我は無いけれども」という。そのことはデーヴァダッタは自相として成り立たないということであるが、〔世間的慣用として〕デーヴァダッタは無いのでないから蘊に基づいて世俗として有るというように、〔石臼やラーフの〕二つの譬えも亦建てられるというのである。

諸法の建立の仕方も、そのアーガマの続きで、

そのように伺察されるならば、それら地（*V.p.147*）などについても堅などと別個の所相はなく、所相より別個に所依のない能相も亦無いのであるが、（*Peking 145a*）かくのごとくであっても、これは世俗として有る。それ故に、軌範師たちは相互に関係していることのみの上から成り立つという点から成立することが確立された。[145]

と説かれている。すなわち、地、堅などを能相所相として建てることについても、能相所相の言説が起こる、その起こる事体を先の如く追求して見つけ

རྙེད་པའི་དོན་ལ་འཇོག་ན་དེ་གཉིས་འཇོག་མི་ནུས་ཀྱང་ཕན་ཚུན་ལྟོས་པའི་སྒོ་ནས་དེ་ [67a4] དག་ཡོད་པར་འཇོག་གོ། གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་འཇོག་ཚུལ་འདི་ངེས་པ་ཁོ་ནར་ཁས་བླང་དགོས་པ་རྒྱུ་མཚན་དང་བཅས་པ་ནི། ལུང་དེའི་མཇུག་ཉིད་ནས།

འདི་ནི་དེ་ཁོ་ན་ལྟར་གདོན་མི་ཟ་བར་ཁས་བླང་བར་བྱ་སྟེ། དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ན་ཀུན་ [a5] རྫོབ་འཐད་པ་དང་ལྡན་པ་མ་ཡིན་ནམ་དེས་ན་འདི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་འགྱུར་གྱི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་མི་འགྱུར་རོ། །འཐད་པས་རྣམ་པར་དཔྱད་པ་ན་མཆི་གུ་ལ་ [LS140] སོགས་པ་དག་ཁོ་ན་མི་སྲིད་པ་ནི་མ་ཡིན་ཏེ། འོ་ན་ཅི་ཞེ་ན། འཆད་པར་འགྱུར་བའི་ [a6] འཐད་པས་གཟུགས་དང་ཚོར་བ་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱང་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པས་དེ་དག་ཀྱང་མཆི་གུ་ལ་སོགས་པ་བཞིན་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་ཁས་བླངས་པར་འགྱུར་ལ་དེ་ལྟར་ཡང་མ་ཡིན་པས་འདི་ནི་ཡོད་ [Z67b1] པ་མ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་བཤད་ཅིང་། བརྟེན་ནས་བཏགས་ [K69a] པ་རྣམ་པར་འཇོག་ཚུལ་འཇུག་པ་ལས་ [V148] ཤེས་དགོས་པར་གསུངས་སོ། །དེས་ནི་སྔར་ལྟར་དཔྱད་ནས་རྙེད་པའི་དོན་ལ་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་འཇོག་ན་དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པའི་འཐད་པས་ [b2] བཞག་པས། དེ་ནི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་མིན་གྱི་དོན་དམ་དུ་ཡོད་པར་འགྱུར་ཞེས་སྟོན་པས་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་ན་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པའོ། །

འོ་ན་བདེན་གཉིས་ལས།

ཇི་ལྟར་སྣང་བཞིན་ངོ་བོའི་ཕྱིར། །འདི་ལ་དཔྱད་པ་མི་འཇུག་གོ །
རྣམ་པར་དཔྱོད་ [b3] པར་བྱེད་ན་དོན། །གཞན་དུ་སོང་བས་གནོད་པར་འགྱུར། །

ཞེས་གསུངས་པ་བཞིན་དུ། དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་ཀྱང་ཀུན་རྫོབ་པའི་དོན་རྣམས་རིགས་པས་དཔྱད་ནས་རྙེད་པའི་དོན་ལ་འཇོག་པ་འགོག་པ་མ་ཡིན་ནམ། ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་རིགས་ [b4] པས་དཔྱད་དོན་ལ་མི་འཇོག་པ་ཁྱེད་ཀྱི་ཁྱད་ཆོས་ཇི་ལྟར་ཡིན་ཞེ་ན། འདི་ནི་དབུ་མ་པ་གཉིས་ཀྱི་ལུགས་ཀྱིས་དཔྱོད་ལུགས་ཇི་འདྲ་ཞིག་གིས་དཔྱད་པས་

られる対象において建てるならば、それら二つを建てることはできない。けれども、相互に関係しているという点から、それらを有として建てるのである。プドゥガラと法とのこの建て方は必ずまさに承認すべきである〔というように〕事由を伴うことは、そのアーガマの結びに、

このことは正さにその如く必ず承認されなければならない。そうでなかったならば、世俗は合理性をもたないではないか。それ故に、これは真実と〔してあることに〕なるが、世俗と〔してあり得ることに〕ならない。合理性によって伺察されるならば、石臼などのみがあり得ないのではなく、〔色、受などもあり得ない〕。それでは如何なることかといえば、説くことになろう合理性によって色、受なども亦有り得ないのであるから、それら〔色、受など〕も亦、石臼などのごとく世俗としてあり得ないものであると[146]承認することになろう。けれども、かくのごとくでもないのであるから、こ〔の論者の考え方〕はあり得ないのである。[147]

と説かれ、因りて仮設ということを建立する仕方は『入〔中論〕』の中で(*V.p.148*) 知るべきである、[148]と説かれている。

そのことは、先のごとく伺察して見つけられた対象を言説として有りと建てるならば、真実として成り立つか、成り立たないかという伺察の合理性によって建てるのであるから、それは世俗として有るのではなく、勝義として有ることになる、と示している。従って、自相として成り立つならば、勝義として成り立つのである。

然れば、『二諦〔分別論〕』の中で、

顕現しているままのものを自性とするのであるから、ここで伺察を起こさない。伺察するならば、別な意味に (*Peking 145b*) なるから害となる。[149]

と説かれているように、中観スヴァータントゥリカの人々も亦、世俗的な対象を道理によって伺察して、見つけられる対象を建てることを否定しているのではないか。〔そこで〕言説として有なるものが道理によって伺察されて、対象を建てないということは、汝〔プラーサンギカ〕の特徴として〔も認められるが、それは〕如何なることであるかといえば、こ〔の論議〕は、二つの中観派の考えがどのような伺察の仕方によって伺察されて、真実として成、

དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པར་འགྱུར་བའི་ཁྱད་པར་མ་ཕྱེད་པའི་རྩོད་པ་ཡིན་ཏེ། ཐལ་ *67b5* འགྱུར་བས་ནི་སྔར་ལྟར་དཔྱོད་པ་ཙམ་ནས་དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པར་བཞེད་དེ། སྔར་ལུང་ *LS141* དྲངས་པ་དང་ཡོད་པ་རྣམས་ཀྱང་མིང་དང་བརྡ་དང་ཐ་སྙད་ཙམ་དུ་ལན་མང་པོར་བཤད་པའི་ཕྱིར་རོ། །མིང་ཙམ་གྱི་དོན་ནི་སྔར་ལྟར་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་ *b6* བཙལ་བ་ན་མི་རྙེད་པ་ལ་བྱེད་ཀྱི། མིང་ཡོད་ཅིང་དོན་མེད་པའམ་མིང་མ་ཡིན་པའི་དོན་མེད་པ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །

འདིར་མིང་གི་ཐ་སྙད་འདོགས་པའི་བློས་གང་ *K69b* གཞག་ཐམས་ཅད་ཐ་ *V149* སྙད་དུ་ཡོད་པར་མི་བཞེད་ཀྱང་ཐ་སྙད་འདོགས་པའི་བློའི་དབང་ *Z68a1* གིས་མ་བཞག་པའི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་མི་བཞེད་དོ། །དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་ནི་ཐ་སྙད་འདོགས་པའི་བློའི་དབང་གིས་གཟུགས་ཚོར་ལ་སོགས་པ་འཇོག་མི་ནུས་ལ། གནོད་པ་མེད་པའི་དབང་པོའི་ཤེས་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་ *a2* སྣང་བའི་དབང་གིས་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་འཇོག་ནུས་པར་འདོད་པས་བློའི་དབང་གིས་བཞག་མ་བཞག་གི་བློ་ལ་ཡང་ཁྱད་པར་ཆེའོ། །

དེ་འདྲ་བའི་བློའི་དབང་གིས་བཞག་པ་མིན་པར་ཆོས་རང་གི་ངོས་ཀྱི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་མེད་སོགས་ *a3* དཔྱོད་པ་ནས་དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པར་འགྲོ་བར་འདོད་ཀྱི། སྔར་བཤད་པའི་དཔྱོད་ལུགས་དེ་ཙམ་ནས་མི་འདོད་པས་ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་བཞེད་དོ། །དེའི་ཕྱིར་གསུང་རབ་ལས་ཀུན་རྫོབ་མིང་དང་བརྡ་དང་བཏགས་པ་ *a4* ཙམ་དུ་གསུངས་པའི་ཙམ་གྱི་སྒྲས་གང་གཅོད་པ་ཡང་མི་མཐུན་ནོ། །

འོ་ན་འཇིག་རྟེན་པ་ལ་ཡང་འོངས་སམ་མི་འོངས་སྐྱེས་སམ་མ་སྐྱེས་ཞེས་སོགས་དཔྱད་པ་མང་པོ་ཡོད་པས་དེ་ལྟར་དྲིས་པ་ལ་འོངས་པ་དང་སྐྱེས་ཞེས་སྨྲར་མི་རུང་ངམ་ *a5* སྙམ་ན། འདིའི་འཚོལ་ཚུལ་དང་དཔྱོད་ལུགས་སྔ་མ་དང་ཆེས་མི་འདྲ་སྟེ། འདིས་ནི་འགྲོ་འོང་བྱེད་མཁན་དང་འགྲོ་འོང་གི་ཐ་སྙད་བཏགས་པ་ལ་དེ་ལྟར་བཏགས་པ་ཙམ་གྱིས་མ་ཆོག་པར་ཐ་སྙད་དེ་དག་བཏགས་པའི་དོན་དེ་གང་ཡིན་སྙམ་དུ་ *a6* དཔྱད་ནས་འགྲོ་འོང་ *LS142* དྲིས་པ་ *K70a* མིན་གྱི།

不成を伺察することになるかという区分をしない論争である。すなわち、プラーサンギカは、先に〔述べた〕ごとく唯伺察だけによって、真実として成不成を伺察するのであるとご主張なさっているのである。先に引用したアーガマや存在するものなども亦、ただ名称のみとか記号とか言説のみであると度々説明されているからである。名称のみの意味は、先に〔述べた〕ように言説の対象を追求するとき、見つからないという点で考えるのであるが、名称があって対象がないのではなく、或いは、名称のない対象がないというのではない。

ここで、名称の言説を仮設する知覚によって建てられるものはすべてが（*V.p.149*）言説として有る、とご主張なさらなく、而も言説を仮設する知覚によって建てられていない言説としての有もご主張なさらないのである。中観スヴァータントゥリカの人々は、言説を仮設する知覚によって色、受などを建てることができないが、害のない根識などにおいて顕現しているものによって、言説として有を建てることができると認めているのであるから、知覚によって建てられるか、建てられないかという知覚についても〔プラーサンギカとスヴァータントゥリカとには〕大きな区別があるのである。

〔また、〕そのような知覚によって建てられるのではなく、存在自らという点の在り方によって有、無などを伺察するとき、真実として成、不成を伺察することになると〔スヴァータントゥリカは〕認めているが、先に述べるその〔ようなプラーサンギカの考え方の〕伺察の仕方だけを認めているのではないから、言説において自相として成り立つことをご主張なさっているのである。それ故に、聖典の中で、世俗はただ名称のみとか（*Peking 146a*）記号のみとか仮設のみと説かれている「唯」の語によって何を断つかということも違うのである。

そこで、〔プラーサンギカの考えに対して次のように、〕世間的なことにおいても、来たか、来ていないか、生まれたか生まれていないか、云々と伺察されることが多くあるから、〔来たか来ていないかなど〕そのように問うた場合に、来た、生まれたと語ることはふさわしくないのかといえば、この〔問いの中に見られる〕追求の仕方や伺察の仕方は先〔の場合〕と全く違うのである。こ〔の場合〕去来する人と去来という言説の仮設において、そのように唯仮設のみということで十分でなく、それら言説を仮設するその対象は何であるか、というように伺察して、去来を問うているのではなくして、

འགྲོ་འོང་གི་ཐ་སྙད་རང་དགའ་བར་འཇུག་ V150 པ་ལ་རང་དགའ་བའི་བརྟག་པ་བྱས་པ་ཡིན་པས་དེའི་བརྟག་པ་ཁས་བླངས་པ་ལ་འགལ་བ་ཅི་ཞིག་ཡོད། དེ་ལྟར་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་ལ་དཔྱད་ནས་རང་གི་མཚན་ Z68b1 ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་ཡོད་པར་འཛིན་པ་ནི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་འཛིན་ཚུལ་མིན་ལ། སེམས་ཅན་འཁོར་བར་འཆིང་བ་ནི་ལྷན་སྐྱེས་ཉིད་ཡིན་པས་དེ་ཉིད་རིགས་པ་རྣམས་ཀྱིས་གཙོ་བོར་དགག་དགོས་པས་དེའི་འཛིན་ཚུལ་ཇི་ལྟར་ b2 ཡིན་ཞེ་ན། དེ་ནི་ཕྱི་ནང་གི་ཆོས་རྣམས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ་མིན་པར་རང་གི་ངོ་བོའི་སྒོ་ནས་ཡོད་པར་འཛིན་པ་སྟེ། དེ་ཡང་མཆོད་སྦྱིན་ལ་སོགས་པའི་གང་ཟག་ལ་དེ་ལྟར་འཛིན་ན་གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན་དང་མིག་རྣ་ b3 ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལ་དེ་ལྟར་འཛིན་ན་ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ཡིན་ལ་དེས་བདག་གཉིས་ཀྱང་ཤེས་པར་བྱའོ། །

འདི་ལྟར་བཟུང་བ་དེས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་གང་ཡིན་དཔྱད་ནས་བཟུང་བ་མིན་ཀྱང་འདིས་བཟུང་བ་ལྟར་གྱི་དོན་དེ་ཡོད་ན། དེའི་ཐ་ b4 སྙད་བཏགས་པའི་བཏགས་ས་དེ་ཇི་ལྟར་ཡོད་དཔྱད་པ་ན་དཔྱོད་བྱེད་ཀྱིས་རྙེད་དགོས་སོ། །དེས་ན་མ་དཔྱད་པའི་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ཡུལ་དང་བཅས་པ་རིགས་པའི་དགག་བྱའི་གཙོ་བོ་ཡིན་པ་དང་། གཞུང་རྣམས་ནས་དཔྱད་ནས་ b5 འགོག་པ་ཤ་སྟག་འབྱུང་བའང་མི་འགལ་བས་ཀུན་བཏགས་ཀྱི་འཛིན་པ་ཡུལ་བཅས་ཁོ་ན་འགོག་གོ་སྙམ་དུ་མི་གཟུང་ K70b ངོ་། །

གྲུབ་མཐས་བློ་མ་བསྒྱུར་བ་ཁ་ཅིག་དང་བརྡ་མི་ཤེས་པའི་སེམས་ཅན་གྱིས་ཐ་སྙད་འདོགས་ b6 པའི་བློའི་དབང་གིས་ V151 མ་བཞག་པར་ཡོད་པའི་མིང་དེ་ནི་སྦྱོར་མི་ནུས་ཀྱང་དེའི་དོན་ནི་ཡོད་དེ། གཞན་དུ་ན་བདག་གཉིས་སུ་འཛིན་པའི་དོན་ཡང་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །

རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་དང་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་ LS143 པ་རྣམས་གང་ཟག་དང་ཆོས་ Z69a1 ཀྱི་སྟེང་དུ་གང་བཀག་པས་བདག་མེད་དུ་འཇོག་པའི་བདག་གཉིས་དང་དེར་ཞེན་ལུགས་དོན་མི་འདྲ་བ་ཁོ་ནར་འདོད་མོད་ཀྱང་། ལུགས་འདིས་གཞི་ཆོས་ཅན་གྱི་སྒོ་ནས་བདག་མེད་གཉིས་སུ་འབྱེད་ཀྱི་མེད་རྒྱུའི་བདག་ a2 ལ་མི་འདྲ་བ་མི་བཞེད་དེ། འཇུག་པ་ལས།

བདག་མེད་འདི་ནི་འགྲོ་བ་རྣམ་དགྲོལ་ཕྱིར། །
ཆོས་དང་གང་ཟག་དབྱེ་བས་རྣམ་གཉིས་གསུངས། །

去来という言説が自然に起こる（*V.p.150*）場合に、自然の観察がなされているのであるから、その観察を認めて何らかの矛盾があるか。〔ないではないか。〕そのように、言説の対象を伺察して、自相をもって成り立つ自性があると捉えるのは、共生なる我執の捉え方でないが、有情を輪廻に縛るのは共生〔なる我執〕こそであるのであるから、それこそが諸々の道理によって主要なものとして否定されるべきである。従って、その捉え方はどのようにであるかといえば、それは、外内の諸法が言説によって建立されるのみでなくして、〔それ〕自体という点から有として捉えているのである。すなわち、そのことはまた、ヤジュニャダッタなどプドゥガラに対してそのように捉えるならば、プドゥガラ（人）の我執であり、眼耳などの法に対してそのように捉えるならば、法の我執であり、それによって〔人・法〕二我も亦知るべきである。何となれば、その捉えられたことによって伴った言説の意味的内容（*don*）は何であるかが伺察されて、捉えられるのでなくても、こ〔の我執〕によって捉えられたようなそのようなもの（*don*）があるならば、その言説が仮設されたその仮設という点が如何にあるかが伺察されて、伺察をもって見つけるべきである。それ故に、未だ伺察されていない、（*Peking 146b*）境域を伴った共生の我執（共生の我執と境域）は道理上の否定されるべき主要なものであり、また、諸本典に、伺察して否定することのみが出ているものも〔これと〕矛盾しないから、〔共生の我執に対する一方の分別である〕境域を伴った構想による分別の能取（学説による認識）こそを否定する、というように捉えないのである。学説によって知覚（心）が変化していないある人（教理に対して無学の人）や、記号を知らない有情は、言説を仮設する知覚によって（*V.p.151*）建てることなく存在するものの上にそのような〔説明の上の〕名称を適応することはできないけれども、その意味するものはあるのであって、そうでないならば、〔人・法〕二我として捉える〔二の我執の〕意味も亦ないことになる。

瑜伽行派や中観スヴァータントゥリカの人々は、プドゥガラ（人）と法との上で凡そ何かを否定して無我を建てる〔人・法〕二我や、それに執着する仕方の意味内容が〔人我と法我とにおいて〕まさに違うことを主張しているけれども、この〔プラーサンギカの〕考えは、事体である有法という点から二の無我を区別するが、無とされるべき我（*med rgyuḥi bdag*）において違うことをご主張なさっていないのである。すなわち、『入〔中論〕』の中に、

ཞེས་ཆོས་དང་གང་ཟག་གི་དབྱེ་བས་ཕྱེ་ཡི་བདག་གཉིས་ཀྱི་སྒོ་ནས་ཕྱེ་བར་མ་གསུངས་ *69a3* ལ། བཞི་བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་ཀྱང་།

> དེ་ལ་བདག་ཅེས་བྱ་བ་ནི། གང་ཞིག་དངོས་པོ་རྣམས་ཀྱི་གཞན་ལ་རག་མ་ལས་པའི་ངོ་བོ་རང་བཞིན་ཏེ་དེ་མེད་པ་ནི་བདག་མེད་པའོ། །དེ་ནི་ཆོས་དང་གང་ཟག་གི་དབྱེ་བ་གཉིས་སུ་རྟོགས་ཏེ་ཆོས་ *a4* ཀྱི་བདག་མེད་པ་དང་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་པའོ། །

ཞེས་སོ། །རག་མ་ལས་ཀྱི་ངོ་བོ་ནི་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་མིན་པར་དོན་གྱི་ངོས་ནས་སྡོད་ལུགས་ཡོད་པ་རང་དབང་བའི་ངོ་བོའོ། །

གལ་ཏེ་རང་སྡེ་བྱེ་བྲག་སྨྲ་བ་ནས་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་ *a5* པ་ལ་ཐུག་པའི་བར་དུ་ཚད་མས་གྲུབ་པར་འདོད་པའི་དོན་ལ་འདི་འདྲ་ *K71a* བའི་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པ་འདོད་ན། འོ་ན་སྔར་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པས་གཟུགས་སོགས་ *V152* ཀྱི་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་དུ་བཏགས་པའི་ཀུན་བཏགས་ཡོད་པར་འདོད་པ་ *a6* ལ། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་བཀག་ནས་མིང་དང་བརྡས་བཞག་པར་བཤད་པ་དང་འགལ་ལོ་སྙམ་ན་སྐྱོན་མེད་དེ། དེ་ནི་མིང་དང་བརྡས་འཇོག་ནུས་པས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་ཅེས་སྨྲ་བ་ཡིན་གྱི། དེ་ལ་རང་གི་མིང་བཏགས་ *Z69b1* པའི་གདགས་གཞི་[1] བཙལ་ན་མི་རྙེད་པར་མི་འདོད་པས་འདི་པས་ *LS144* བཤད་པའི་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པར་འཛིན་པ་ཡོད་དོ། །དེ་དག་གི་གཞུང་ལས་ངོ་བོ་དང་ཁྱད་པར་དུ་བཏགས་པ་དེ་མིང་ཙམ་དུ་བཤད་པ་ཡང་། དེ་གཉིས་སྣང་བའི་བློ་ལ་ *b2* གཟུང་འཛིན་རྒྱང་ཆད་དུ་སྣང་བ་ལྟར་གྱི་དོན་མེད་པ་ལ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་འདོད་པས་འདི་པའི་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དང་མི་འདྲའོ། །

(B452.19, LS144.5, V152.11, K71a4, P147a4, Z69b2)

གཉིས་པ་ནི། རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་དང་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་ཐེག་དམན་གྱི་སྡེ་སྣོད་ལས་ *b3* ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་མ་བསྟན་ཅིང་།གང་ཟག་གི་བདག་མེད་བསྟན་པ་ནི་ཉན་ཐོས་སྡེ་པས་གཏན་ལ་ཕབ་པ་ལས་ལྷག་པ་ཐེག་ཆེན་དུ་ཡང་བཤད་རྒྱུ་མེད་པར་བཞེད་ལ།

---

1 B, LS gdags gźi: V, K, P, Z btags gźi

> この無我は趣（有情）が解放されんがために、法と人とを区別して二種〔の無我〕が説かれる。[150)]

というように、法と人との区別によって〔人無我・法無我に〕区別するが、二の我の点から〔二の無我に〕区別することは説かれていないのである。『四百〔論〕』の註釈の中でも、

> そこで、我といわれるものは凡そある諸事物にとって他によらない自体である自性であって、それが無いということが無我である。そ〔の無我〕は法と人との二の区別において理解するのであり、法の無我と人の無我とである。[151)]

と言われている。〔他に〕よらない自体は、名称として仮設されているもののみではなく、対象の点からの在り方としてあるもの、〔すなわち〕依自起の自体である。もし、自部の毘婆沙師から中観スヴァータントゥリカに至るまで、認識基準（量）によって成り立つことを認める意味においてこのような（*Peking 147a*）自相をもって成り立つと認めるならば、それでは、先に瑜伽行派によって、色など（*V.p.152*）の自性と属性として仮設されている遍計所執は有ると認める者に対して自相として成り立つことを否定して、名称や記号によって建てられることが説かれていることと矛盾するといえば、誤失はない。すなわち、そのことは名称や記号によって建てることができるから、自相をもって成り立たないと語っているが、そ〔の遍計所執〕について、自らの名称の仮設されている仮設の事体が追求されるとき、見つからないとは認めないから、こ〔のプラーサンギカ〕によって説かれる自相として成り立つと捉えることが〔瑜伽行派に〕あるのである。それら〔瑜伽行派〕の本典の中で、自性と属性としてその仮設されたものは名称のみであると説かれているものも亦、それは二として顕現する知覚において所取と能取とを離れて顕現しているようなもの（境）は無いということを、仮設のみであると認めているから、こ〔のプラーサンギカ〕の、名称としての仮設のみということと違うのである。

第二（*A2,B2,C2,D1,E1,F2,G2*）〔声聞蔵に基づいても二無我が説かれている意味〕。

瑜伽行派や中観スヴァータントゥリカ派の人々は、劣乗の〔三〕蔵の中には法無我は説かれていなく、人無我の所説は、声聞部の人が決択しているも

སློབ་དཔོན་གཉིས་ཀྱི་ལུགས་ཀྱིས་ནི་དེ་གཉིས་ཀ་ལས་བཟློག [69b4] སྟེ་སྔ་བའི་དང་པོ་ཐེག་དམན་གྱི་སྡེ་སྣོད་ལས་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་བཤད་པའི་ཚུལ་ནི། སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས།

> བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་འདུ་བྱེད་རྣམས་བདག་མེད་པའི་དཔེར་སྒྱུ་མ་དང་བྲག་ཅ་ [K71b] དང་གཟུགས་བརྙན་དང་སྨིག་རྒྱུ་དང་རྨི་ [b5] ལམ་དང་དབུ་བ་རྡོས་པ་དང་ཆུའི་ཆུ་བུར་དང་ཆུ་ཤིང་གི་ཕུང་པོ་ [V153] དག་བསྟན་ཏེ། འདི་ལ་དེ་བཞིན་ཉིད་དམ་མ་ནོར་བ་དེ་བཞིན་ཉིད་ནི་འགའ་ཡང་མེད་ཀྱི། འདི་དག་ནི་སྤྲོས་པ་ཡང་ཡིན། འདི་དག་ནི་རྫུན་པ་ཡང་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ཀྱང་གསུངས་སོ། ། [b6] ཆོས་ཐམས་ཅད་བདག་མེད་དོ་ཞེས་གསུངས་པ་ལ་བདག་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་དོན་ཏེ། བདག་ཅེས་བྱ་བའི་སྒྲ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་ཚིག་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། ཕུང་པོ་ལྔ་བདག་མེད་པའི་དཔེར་རིམ་པ་བཞིན་དུ་ [Z70a1] དབུ་བ་དང་ཆུ་བུར་དང་ཆུ་ཤིང་དང་སྨིག་རྒྱུ་དང་སྒྱུ་མ་བསྟན་པ་དང་། འདི་དག་རྫུན་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ [LS145] གསུངས་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་བདག་མེད་དོ་ཞེས་ཐེག་དམན་གྱི་སྡེ་སྣོད་ལས་གསུངས་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ [a2] པར་བསྟན་ཏེ་བདག་གི་དོན་ནི་ངོ་བོའི་དོན་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་བཤད་དོ། །

འཇུག་འགྲེལ་ལས་ཀྱང་།

> གཟུགས་ནི་དབུ་བ་རྡོས་པ་འདྲ། །

ཞེས་སོགས་ཉན་ཐོས་ལ་བསྟན་པའི་མདོ་ལས་དྲངས་ནས་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་བསྟན་པར་གསུངས་ཤིང་། [a3] རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་ཀྱང་། མེད་ལྟ་ཟློག་པ་ནི་ཉན་ཐོས་སྡེ་པ་ལ་གསལ་བས་དེའི་རིགས་པ་མི་བཤད་དོ། །ཡོད་ལྟ་ཟློག་པ་ཡང་བདེན་པ་དམ་པ་ནི་གཅིག་སྟེ། འདི་ལྟ་སྟེ་མི་སླུ་བའི་ཆོས་ཅན་མྱ་ངན་ལས་འདས་པའོ། །འདུ་ [a4] བྱེད་ཐམས་ཅད་ནི་རྫུན་པ་སླུ་བའི་ཆོས་ཅན་ནོ། །ཞེས་སོགས་ཀྱིས་གསུངས་མོད་ཀྱང་། ལན་མང་དུ་དང་བར་མེད་པ་དང་གཞུང་གཅིག་ [K72a] ཏུ་བཀོད་ནས་མ་གསུངས་ [V154] པས་དེའི་རིགས་པ་བཤད་པར་གསུངས་སོ། །

འདི་ལ་ལེགས་ལྡན་གྱིས། དཔེ་དེ་དག་ [a5] གིས་ནི་གང་ཟག་གི་བདག་ཏུ་སྣང་ཡང་མེད་པ་སྟོན་པས་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་བཤད་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་མིན་ནོ། །བདག་གི་སྒྲའི་དོན་ཀྱང་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་གྱི་གང་ཟག་གི་བདག་ཡིན་ནོ། །ཉན་ཐོས་ཀྱི་ཐེག་པར་ཆོས་ཀྱི་བདག་ [a6] མེད་བཤད་ན་ནི་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་དོན་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །ཞེས་བཀག་གོ །

のよりすぐれたものとして大乗においては更に説くことがないと、ご主張なさっている。しかし、〔ブッダパーリタ、チャンドゥラキールティの〕二人の軌範師の考え方によると、それら〔法無我は説かれていなく、人無我は声聞部と大乗とにおいて同じであるという〕二つ〔の考え方〕とは逆にして語っている〔のである。すなわち、その〕第一は、劣乗の〔三〕蔵の中に法無我が説かれている〔とするが、その所説の〕仕方は、ブッダパーリタによって、

> 世尊は諸行無我の譬喩として、幻術、反響、映像、陽炎、夢、泡のかたまり、水泡、芭蕉の幹（*V.p.153*）などを示しており、これについて、真実、あるいは、錯誤のない真実は何らなく、これらは戯論でもあり、これらは虚妄でもあると説かれている。一切法は無我であると説かれている中で、（*Peking 147b*）無我とは無自性の意味である。我という声は自性の言葉であるからである。[152]

と説かれているのであって、五蘊無我の譬喩として、次第のごとく、泡、水の泡、芭蕉、陽炎、幻術が示されており、かつ、これらは虚妄であると説かれている。そして、一切法は無我であると、劣乗の〔三〕蔵の中に説かれているから、一切法は無自性であると示されているのであって、我の意味は自性の意味であるからであると述べている。

『入〔中論〕』の註の中でも、色は泡のかたまりのごとし、云々が声聞において示された経を引用して、[153] 法無我が示されていると説かれており、『六十〔頌〕如理〔論〕註』の中でも、無見を退けることは声聞部の人において明らかであるから、それについての理証は述べないのである。有見を退けることも、勝れた諦は一つであって、すなわち、欺くことのないことを性質とする涅槃である。一切の行は虚妄や欺きを性質とするのである、云々と説かれているけれども、何回〔も説いていなく、〕また、中間〔をおくことも〕なく、〔一連の文で説かなく、〕また、一つの本典を書いて説かな（*V.p.154*）くして、その〔法無我の〕理証を示していると説かれている。[154]

これに対して、バーヴァヴィヴェーカは、それらの譬喩は、人我として見られるけれども、〔それの〕無を説示しているから、人無我が説かれているが、法無我は〔説かれて〕いない。我の声の意味も亦、法の自性ではなく、人の我である。声聞乗で法無我が説れているならば、大乗は無意味となろう、と言って、〔先に述べるブッダパーリタの考えを〕否定している。[155]

འཇུག་འགྲེལ་དུ་ཐེག་པ་ཆེན་པོར་ནི་ཆོས་ལ་བདག་མེད་པ་ཙམ་ཞིག་མི་སྟོན་གྱི། ས་དང་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་སྨོན་ལམ་དང་ཚོགས་གཉིས་ལ་སོགས་པ་སྟོན་ Z70b1 པས་དོན་མེད་དུ་མི་འགྱུར་ཞེས་རིན་ཆེན་ཕྲེང་བའི་ཤེས་བྱེད་དང་བཅས་པས་བསྒྲུབས་སོ། །

སློབ་དཔོན་གྱིས་བཞེད་པར་ཡང་རྩ་ཤེ་ལས།

LS146 བཅོམ་ལྡན་དངོས་དང་དངོས་མེད་པ། །མཁྱེན་པས་ཀཱ་ཏྱཱ་ཡ་ན་ཡི། །
གདམས་ངག་ལས་ནི་ཡོད་པ་དང་། །b2 མེད་པ་གཉིས་ཀའང་དགག་པ་མཛད། །

ཅེས་པ་དང་།

བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཆོས་གང་ཞིག །སླུ་བ་དེ་ནི་རྫུན་ཞེས་གསུངས། །
འདུ་བྱེད་ཐམས་ཅད་སླུ་བའི་ཆོས། །དེས་ན་དེ་དག་རྫུན་པ་ཡིན། །

ཞེས་སོགས་ཀྱིས་ཟླ་བས་བསྒྲུབས་ཏེ། རིགས་ b3 པ་དྲུག་ཅུ་པ་ལས་ཀྱང་།

མྱ་ངན་འདས་པ་བདེན་གཅིག་པུ། །རྒྱལ་བ་རྣམས་ཀྱིས་ནམ་གསུངས་པ། །
དེ་ཚེ་ལྷག་མ་ལོག་མིན་ཞེས། །མཁས་པ་སུ་ཞིག་རྟོག་པར་བྱེད། །

ཅེས་གསུངས་ལ། རྫུན་པའི་དོན་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པའི་རང་ b4 བཞིན་མེད་ K72b པ་ལས་གཞན་ V155 དུ་འདྲེན་པ་ལ་གནོད་པ་བརྗོད་ནས་དོན་དེར་ངེས་པར་རྩ་ཤེ་ལས་བསྒྲུབས་པས། ཐེག་དམན་གྱི་སྡེ་སྣོད་དུ་ཡང་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་ཀྱང་བཤད་པ་ནི་འཕགས་པའི་དགོངས་པར་ངེས་པར་འདོད་པར་བྱའོ། །དེ་ལྟ་ b5 ནའང་ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་དུ་ཆོས་ལ་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་ཡོད་དོ་ཞེས་མ་གསུངས་པར་མི་སྒྲུབ་ཀྱི་དེ་སྐད་གསུངས་པའི་སྐབས་ཀྱང་མང་ངོ་། །

གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ནི་རང་སྡེ་ཐེག་པ་ཆེ་ཆུང་གི་གྲུབ་མཐའ་སྨྲ་བ་ b6, LS147 གཞན་གྱི་ལྟར་ན་གང་ཟག་ཕུང་པོ་དང་མཚན་ཉིད་མི་མཐུན་པའི་རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་སུ་མེད་པ་ཙམ་ལ་འདོད་དོ། །དེའི་ཚུལ་ནི་ང་ཞེས་འཛིན་པའི་གཞིའི་བདག་འདི་ཕུང་པོའི་རྗེ་བོ་ལྟ་བུ་དང་ཕུང་པོ་རྣམས་དེའི་ཁོལ་ལྟ་བུར་འཛིན་ཏེ། ངའི་ Z71a1 གཟུགས་ང་ཡི་ཚོར་བ་ཞེས་སོགས་སུ་འཛིན་པས་ཕུང་པོ་རྣམས་བདག་དེའི་ཡིན་ནོ་ཞེས་ངས་དབང་བར་འཛིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་རྗེ་ཁོལ་ལྟར་ཕུང་པོ་དང་མཚན་ཉིད་མི་མཐུན་པར་

『入〔中論〕』の註では、大乗としては法無我だけが説示されるのでなく、〔十〕地や〔十〕波羅蜜、誓願、〔福徳と智慧の〕二聚（Peking 148a ）などが説示されるから、無意味にならないと、『宝行王正〔論〕』を根拠とすることによって証明しているのである。[156]

軌範師〔ナーガールジュナ〕によるお考えであることも、『根本般若〔中論〕』の中で、

世尊は存在と非存在とをよく通達しているから、カーティヤーヤナの教説の中で、有・無の両者をともに否定している。[157]

といい、また、

世尊は、欺く性質のあるもの、それは虚妄であると説かれた。一切の行は欺く性質のものであり、そのことによってそれらは虚妄である。[158]

云々〔と説かれていること〕によってチャンドゥラ〔キールティ〕は証明しているのである。そして、『六十〔頌〕如理〔論〕』の中でも、

〔欺く性質のない〕涅槃は唯一の諦であると、勝者たちは常に説いている。そのとき、〔涅槃より〕他のものは邪でないと、誰か賢き者は考えるであろうか。[159]

と説かれているのである。虚妄の意味を、自性として空ずる無自性より別のもの（*V.p.155*）に導くことに侵害となることを語って、意味がそこで確定することを『根本中論』の中で証明しているのであるから、劣乗の〔三〕蔵にも、法無我がまた説かれていることは聖者〔ナーガールジュナ〕の密意として確定されることを認めるべきである。かくの如くであっても、声聞の〔三〕蔵において、法について自相として成り立つ自性は有ると説かれないことを証明せずに、そのように説かれている場合も沢山あるのである。

〔次に人無我についてであるが、〕人無我は〔中観プラーサンギカより〕別の自部（仏教）の大・小〔乗〕の学説を語る人のごとくであるならば、人（プドゥガラ）は、蘊と特徴を同じものとしない、自立（*raṅ rkya thub pa*）の実物として、ただ〔それの〕無のみを主張しているのである。その仕方は、私というように捉える事体のこの我が蘊の主人であるように、そして、諸蘊はそれ〔我〕の召使のごとくに捉えているのである。すなわち、私の色である、私の受である云々と捉えているから、諸蘊はその我に属しているというように、私によって支配されていると捉えている（*Peking 148b*）からである。

それ故に、主人と召使のごとくに、蘊と特徴を同じものとしなくして、自

རང་རྐྱ་བར་སྣང་ལ་དེ་བཞིན་དུ་ཡོད་པར་ཞེན་ [71a2] པ་ནི་རྫས་སུ་ཡོད་པར་འཛིན་པའོ། །དེ་བཀག་པ་ན་གང་ཟག་དེ་ཕུང་པོ་ལ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་འགྱུར་ཏེ། ཙམ་གྱིས་ནི་ཕུང་པོ་ལས་དོན་གཞན་དུ་ཡོད་པ་གཅོད་དོ། །

བཏགས་ལུགས་ནི་རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས།

> འདི་ལྟར་ཁོ་བོ་ཅག་ཀྱང་ཐ་སྙད་དུ་ [a3] རྣམ་པར་ཤེས་པ་ལ་བདག་གི་སྒྲ་དངོས་སུ་འདོགས་ཏེ། འདི་ལྟར་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ནི་ཡང་སྲིད་པ་ལེན་པའི་ཕྱིར་བདག་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ལུས་དང་དབང་པོའི་ [K73a] ཚོགས་ [V156] དག་[1] ལ་ཉེ་བར་འདོགས་པའི་ཕྱིར་ཏེ།

ཞེས་ཡན་ལག་ཚོགས་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ [a4] ཤིང་རྟ་ལྟར་ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་སེམས་ཅན་དུ་འདོགས་པར་གསུངས་པ་འདྲེན་ནོ། །དེ་ཡང་མདོ་ཁ་ཅིག་ལས་སེམས་དུལ་ན་བདེ་བ་འཐོབ་པར་གསུངས་ལ། ཁ་ཅིག་ཏུ་བདག་དུལ་བས་མཐོ་རིས་འཐོབ་པར་གསུངས་པས་སེམས་ལ་ [a5] བདག་ཏུ་འཇོག་ཅེས་ལུང་དང་། ཕུང་པོ་ལེན་མཁན་ནི་བདག་ཡིན་ལ་རྣམ་ཤེས་ཀྱིས་ཡང་སྲིད་ལེན་པའི་ཕྱིར་རྣམ་ཤེས་བདག་ཏུ་བཞག་གོ་ཞེས་རིགས་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་སྨྲའོ། །སློབ་དཔོན་འདི་ཀུན་གཞི་མི་བཞེད་པས་ལུས་ལེན་པའི་རྣམ་ [a6] ཤེས་ནི་ཡིད་ཀྱི་རྣམ་ཤེས་ཡིན་ཏེ། ཀུན་གཞི་མི་འདོད་པ་གཞན་ཡང་དེ་དང་འདྲའོ། །ཀུན་གཞི་འདོད་པས་ནི་ཀུན་གཞིའི་རྒྱུན་ཉིད་གང་ཟག་ཏུ་འདོད་དོ། །གང་ཟག་གི་བདག་དེ་དག་གིས་དེ་ལྟར་འདོད་པའི་ལུང་ནི་མངས་སུ་དོགས་ནས་ [Z71b1] མ་བྲིས་སོ། །

ཟླ་བའི་ལུགས་ཀྱིས་དེ་འདྲའི་གང་ཟག་རྫས་ཡོད་ཁེགས་ [LS148] ཀྱང་གང་ཟག་ཐ་སྙད་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་མིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོས་གྲུབ་པ་མི་ཁེགས་ལ་དེ་ཡོད་པར་འཛིན་པ་གང་ཟག་བདེན་འཛིན་ཡིན་པས་གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན་ཡིན་ཏེ་ཆོས་ [b2] ཀྱི་བདག་འཛིན་བཞིན་ནོ། །

གཞན་ཡང་རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་ཡོད་ཀྱི་བདག་དེ་ནི་ཕྱི་རོལ་པས་ཕུང་པོ་ལས་དོན་གཞན་དུ་ཀུན་བཏགས་པའི་ནང་གི་བྱེད་པའི་སྐྱེས་བུ་ཡོད་པར་བཟུང་བའི་ཡུལ་ཡིན་ལ།

---

1 V, K, P, Z dag: B, LS om.

立的なものとして顕われているものをそのように有ると執着するのが、実物として有であると捉えることである。それを否定するとき、それ人（プドゥガラ）は、蘊において唯仮設されたもののみとなるのであって、「唯」とは蘊より別のものとして有ることを断つ〔意味〕である。

仮設の仕方は『思択炎』の中に、

> 何となれば、われわれも亦、言説として識において我の声を直接に仮設する。すなわち、識は後有を取るから我であるというように、身と根の集まり（*V.p.156*）において、仮設されるからである。[160]

といって、「部分の集まりに依る車のごとく、蘊に依って有情が仮設される」という〔ニカーヤの〕所説を引用している。そのこともまた、ある経典の中に、

> 心を訓練するならば、安楽を得る。[161]

と説かれており、ある〔経典の〕中には、

> 我を訓練することによって善趣を得る。[161]

と説かれているから、心を我として建てる教証と、蘊を取る者は我であり、識は後有を取るから、識を我として建てたのであるという理証とによる証明を語っているのである。この軌範師〔バーヴァヴィヴェーカ〕はアーラヤ〔識〕をご主張なさっていないから、身を取る識は意識であって、アーラヤ〔識〕を認めない他〔の軌範師のお考え〕も亦それと等しいのである。アーラヤ〔識〕を認める人はアーラヤ識の相続こそが人（プドゥガラ）であると認めているのである。[162] プドゥガラの我を、それらの人々によってそのように認められる教証は沢山となることを怖れるから、〔私はこれ以上ここで〕叙述しない。

チャンドゥラ〔キールティ〕のお考えによると、〔それらの人々は、〕そのような実物として有なるプドゥガラを否定しているけれども、プドゥガラが言説として仮設されるだけでない自体として成立することを否定していないのである。よって、そ〔の自体として成り立つプドゥガラ〕は有りと捉えることは、プドゥガラの諦執であるから、プドゥガラ（人）の我執であって、（*Peking 149a*）すなわち、法の我執の〔場合の〕ごとくである。

更にまた、自立している実物にして有なるその我は、外〔道の〕者によって蘊より別なものとして構想分別された、内に作用するプルシャ（*antaḥkaraṇapurṣa*）が有りと取られている対象である。しかるに、それ

དེ་མེད་པར་མངོན་སུམ་དུ་རྟོགས་ཤིང་མཐོང་ཟིན་གོམས་ *71b3* པར་བྱས་ཀྱང་གཟུགས་ལ་ *K73b* སོགས་པ་ལ་སྔར་བདེན་ *V157* པར་བཟུང་བ་ཅུང་ཟད་ཀྱང་ཁ་བྲི་བ་མེད་པས། ཕུང་པོ་བདེན་པར་བཟུང་ནས་སྐྱེ་བའི་འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་ལྡོག་པའི་དོན་མེད་པར་འཆད་དེ། འཇུག་པ་ལས།

ཁྱོད་ཀྱི་རྣལ་འབྱོར་ *b4* བདག་མེད་མཐོང་བ་ཡིས། །
གཟུགས་སོགས་དེ་ཉིད་རྟོགས་པར་མི་འགྱུར་ཞིང་། །
གཟུགས་ལ་དམིགས་ནས་འཇུག་ཕྱིར་འདོད་ཆགས་སོགས། །
སྐྱེ་འགྱུར་དེ་ཡི་ངོ་བོ་རྟོགས་མེད་ཕྱིར། །

ཞེས་དང་། རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་ཀྱང་།

b5 གང་དག་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན་དམིགས་ཀྱང་ཉོན་མོངས་པ་རྣམས་སྤོང་བར་འདོད་པ་དེ་དག་ལ་ནི་ཉོན་མོངས་པ་སྤོང་བ་མི་སྲིད་པ་ཉིད་དོ། །ཞེས་བསྟན་པའི་ཕྱིར་གསུངས་པ།

གནས་བཅས་སེམས་དང་ལྡན་རྣམས་ལ། ། *b6* ཉོན་མོངས་དུག་ཆེན་ཅིས་མི་འབྱུང་། །
གང་ཚེ་བར་མར་འདུག་པ་ཡང་། །ཉོན་མོངས་སྦྲུལ་གྱིས་ཟིན་པར་འགྱུར། །

LS149 ཞེས་གསུངས་ཏེ། གནས་ནི་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པ་བདེན་འཛིན་སྐྱེ་བའི་དམིགས་པའོ། །

གཞན་གྱི་གང་ཟག་བཏགས་ *Z72a1* ཡོད་དུ་འཇོག་ཚུལ་ནི། ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་ལས།

ཇི་ལྟར་ཡན་ལག་ཚོགས་རྣམས་ལ། །བརྟེན་ནས་ཤིང་རྟར་བརྗོད་པ་ལྟར། །
དེ་བཞིན་ཕུང་པོ་རྣམས་བརྟེན་ནས། །ཀུན་རྫོབ་སེམས་ཅན་ཞེས་བྱའོ། །

ཞེས་གསུངས་པའི་དོན་ཡང་ *a2* མིན་ཏེ། ཡན་ལག་ལ་བརྟེན་ནས་བཞག་པའི་ཤིང་རྟ་ཡན་ལག་ཏུ་མི་རུང་བ་ལྟར། ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་བཏགས་པའི་གང་ཟག་ཀྱང་ཕུང་པོར་མི་རུང་བའི་ *V158, K74a* ཕྱིར་རོ། །

གལ་ཏེ་ཡན་ལག་ཚོགས་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ཤིང་རྟར་བཏགས་པ་ཚོགས་ཙམ་དེ་ཉིད་ *a3* ཤིང་རྟ་ཡིན་པ་ལྟར་ཕུང་པོ་ཡང་ཡིན་ནོ་སྙམ་ན། དེ་ལ་བརྟེན་ནས་བཏགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གདགས་གཞི་མ་ཡིན་པར་འདོད་དགོས་ཏེ། འབྱུང་བ་རྒྱུར་བྱས་ནས་སྔོན་པོ་དང་མིག་ལ་སོགས་པ་བཏགས་པ་བཞིན་ནོ། །བུམ་པ་ལ་སོགས་པ་ཡང་བདག་ *a4* དང་འདྲ་བས་

〔我〕が無いと現前に理解して見終わって修習しても、色などについて以前に諦（*V.p.157*）として執えられたものは少しも減ずることがないから、蘊を諦として執えたことから生ずる貪欲などの煩悩がなくなる意味は無い、と説明しているのである。すなわち、『入〔中論〕』の中に、

汝の〔見解のごとくに〕ヨーガすること〔から、蘊より別なる〕我はないと見ることによって、色などの真実が理解されていることにはならないであろうし、〔もし貪欲などが我を対象として起こるが故に、生起することにならないといえば、〕色を対象として起こるから、貪欲などが生起することになる。それ〔色〕の自体を理解していないから。[163]

といい、また、『六十〔頌〕如理〔論〕註』の中にも、

およそ色などの自性を所縁として、然も諸々の煩悩を断とうとする彼等には、煩悩を断つことはまさにあり得ない、と説示せんがために、[164]

と説かれていて、〔『六十頌如理論』で、〕

〔物の自体を捉えて〕所依を有する心のある人々には、如何にして煩悩の猛毒が起きないのであろうか。〔欲望といかりとが現前していることを離れた〕中間に在るときにも煩悩の蛇によって取らえていることになる。[165]

というように説示されているのである。即ち、〔直前の詩頌の〕「所依」は自相として成り立つものにして諦執が起こる所縁である。〔プラーサンギカの人でない〕他の人にとっての人（プドゥガラ）の仮設有の建て方は、声聞の〔三〕蔵の中に、

部分の集まりに依って、車と言われるごとくに、そのごとく諸蘊に依って世俗としての有情〔が仮設される〕といわれる。[166]

と説かれる〔が、そのような〕意味のものでもない。すなわち、部分に依って建てられる車は、(*Peking 149b*) 部分としてあり得ないように、蘊に依って仮設された人（プドゥガラ）も亦、蘊としてあり得ない（*V.p.158*）からである。

もし、部分の集まりに依って車として仮設された、その集まりのみこそが車であるように、蘊も亦〔そのようにプドゥガラ〕であるというならば、〔そのプドゥガラは〕それ〔蘊〕に基づいて仮説されていることによって仮設の事体でないと認められるべきであって、〔大〕種を因となして、青や眼などが仮説されているごとくである。瓶なども亦、我と等しいから、それら

དེ་དག་གིས་མ་ངེས་པ་མེད་དོ། །འཇུག་པ་ལས་ཀྱང་།

མདོ་ལས་ཕུང་པོ་བརྟེན་ནས་ཡིན་གསུངས་པ། །དེའི་ཕྱིར་ཕུང་པོ་འདུས་ཙམ་བདག་མ་ཡིན། །

ཞེས་སོ། །

གལ་ཏེ་མདོ་ལས།

དགེ་སློང་དང་བྲམ་ཟེ་གང་དག་བདག་གོ་སྙམ་དུ་ [a5] ལྟ་བ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་འདི་དག་ཁོ་ན་ལ་ལྟའོ། །

ཞེས་གསུངས་པས། ཕུང་པོ་བདག་ལྟའི་དམིགས་པར་གསུངས་ལ་དེ་ལྟ་ན་དེ་དག་བདག་ཡིན་ནོ་སྙམ་ན། དེ་ནི་སྒྲུབ་པའི་ཚུལ་གྱིས་ཕུང་པོ་བདག་ལྟའི་དམིགས་པར་སྟོན་པ་མིན་གྱི། [LS150] ཕུང་པོ་ལས་དོན་གཞན་དུ་ [a6] བདག་ལྟའི་དམིགས་པ་ཡོད་པ་ཁོ་ནའི་སྒྲས་འགོག་པ་ཡིན་ཏེ། མདོ་གཞན་ལས་གཟུགས་བདག་མ་ཡིན་ཞེས་སོགས་ཀྱིས་ཕུང་པོ་རེ་རེ་ནས་བདག་ཡིན་པ་བཀག་པའི་ཕྱིར་ཏེ། འཇུག་པ་ལས།

གང་ཕྱིར་སྟོན་པས་ཕུང་པོ་བདག་གོ་ཞེས། །[Z72b1] གསུངས་པ་དེ་ཕྱིར་ཕུང་པོ་བདག་འདོད་ན། །
དེ་ནི་ཕུང་ལས་གཞན་བདག་འགོག་པ་སྟེ། །
གཟུགས་བདག་མིན་སོགས་མདོ་གཞན་གསུངས་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་སོ། །འདིས་འཇིག་ཚོགས་ལ་ལྟ་བ་ཞེས་གསུངས་ [K74b] པའི་སྒྲའི་ [V159] དོན་ཡང་ཤེས་པར་བྱའོ། །

དེ་དག་གིས་ [b2] ནི་ངར་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ལ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་གཉིས་ཡོད་པའི་དམིགས་པའི་ཡུལ་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་ངེས་བཟུང་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པའི་ཡུལ་ནི་བདག་དེ་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་དོ་སྙམ་དུ་བཟུང་བས་བདག་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའོ། །འདི་ནི་ [b3] ཐ་སྙད་དུ་ཡང་མེད་དོ། །ང་ཡིར་འཛིན་པའི་འཇིག་ལྟ་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་དམིགས་པ་ནི་ང་ཡི་བའོ། །རྣམ་པ་ནི་ང་ཡི་བ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་འཛིན་པའོ། །

གལ་ཏེ་ངར་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་དམིགས་པར་ཕུང་པོ་མི་འཐད་ན། མདོ་ལས། གཟུགས་ [b4] ལ་སོགས་པ་བདག་མ་ཡིན་ཞེས་འགོག་པ་མི་འཐད་དེ། དེ་དག་བདག་ཏུ་འཛིན་པའི་འཇིག་ལྟ་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་ཡུལ་ལམ་གཞིར་མི་རུང་བའི་ཕྱིར་རོ་ཞེ་ན།

は〔仮設の事体でないと確定しており、〕未確定なのではない。また、『入〔中論〕』の中にも、

経典の中に、蘊に依って〔我が仮設されるの〕である、と説かれている。それ故に、蘊の和合だけのものが我ではない。[167)]

という。

もし、経典の中に、

沙門やバラモンにして我であると見る者は、これら五蘊こそにおいて見るのである。[168)]

と説かれているから、蘊は我見の所縁として説かれているのであって、そのようにそれら〔五蘊〕は我であるというならば、それは肯定の仕方（*sgrub pahi tshul*）で蘊は我見の所縁であると説示しているのでないが、蘊より別なものに我見の所縁が有ることが、〔直前の経文の〕「こそ」の声によって否定されているのである。他の経典の中には、「色は我ではない」云々によって、蘊はそれぞれの点から我であることが否定されているからである。『入〔中論〕』の中で、

教主によって蘊は我であると説かれているから、それ故に、蘊は我であると認めるならば、そ〔の経典の意図は、蘊は我であると説くことではなく、その所説〕は蘊より別な我を否定しているのである。何となれば、色は我ではない、などが別の経典に説かれているからである。[169)]

という。こ〔の詩頌〕によって有身見と説かれる言葉の（*V.p.159*）意味もまた知られるべきである。

以上それらは、共生なる我執において認識されるもの（所縁）と〔対象のすがたをもって顕現している〕行相との二つがあるが、〔その中で〕所縁の対象は言説として存在することが確認されているのである。行相の対象は、その〔所縁の対象の〕我を自体として有る（*Peking 150a*）というように捉えているから、〔そのような〕我は自相として成り立つものである〔という〕。けれども、これ〔自相として成り立つ我〕は言説としても無いのである。我所執の共生なる有身見の所縁はわがもの（我所）である。行相はわがものを自相として成り立つと捉えることである。もし蘊が共生なる我執の所縁として不合理であるならば、経典の中に、「色などは我でない」と否定することは不合理である。すなわち、それら〔色など〕は、我として捉える共生なる有身見の対象、あるいは、事体としてあり得ないからであるといえば、蘊と

ཕུང་པོ་དང་བདག་གཅིག་དང་དོན་གཞན་དུ་འཛིན་པ་གཉིས་ཀ་ཀུན་བཏགས་ཀྱི་འཛིན་པ་ཡིན་ [72b5] གྱི་ལྷན་སྐྱེས་མིན་པས་སྐྱོན་མེད་ལ། འོན་ཀྱང་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་འཇིག་ལྟས་བཟུང་བ་ལྟར་ཡོད་ན་གཅིག་དང་དོན་གཞན་ལས་མི་འདའ་བས་དེ་ལྟར་བརྟགས་ནས་འགོག་པ་ཡང་འཐད་དོ། །དེ་དག་གིས་ནི་ལུང་གི་སྒྲུབ་བྱེད་ཡོད་པ་དང་གནོད་བྱེད་མེད་ [b6] པར་བསྟན་ནས། རིགས་པ་ནི་ཕུང་པོ་བདག་གི་ཉེ་བར་བླང་བྱ་བདག་ནི་ཉེ་བར་ [LS151] ལེན་པ་པོ་ཡིན་པས་རྣམ་ཤེས་སམ་གཞན་ཡང་རུང་། ཕུང་པོ་ནི་བདག་ཏུ་མི་རིགས་ཏེ་གཞན་དུ་ན་བྱེད་པ་པོ་དང་ལས་གཅིག་ཏུ་འགྱུར་བས་སོ། །འདི་ཉིད་འཕགས་པའི་དགོངས་པ་ [Z73a1] ཡིན་ཏེ། རྩ་ [V160] ཤེ་ལས།

གལ་ཏེ་ཤིང་དེ་མེ་ཡིན་ན། །[K75a] བྱེད་པ་པོ་དང་ལས་གཅིག་འགྱུར། །

ཞེས་དང་།

མེ་དང་ཤིང་གིས་བདག་དང་ནི། །ཉེ་བར་བླང་བའི་རིམ་པ་ཀུན། །
བུམ་སྣམ་ལ་སོགས་ལྷན་ཅིག་ཏུ། །མ་ལུས་པར་ནི་རྣམ་ [a2] པར་བཤད། །

ཅེས་གསུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །གཞན་ཡང་རྩ་ཤེ་ལས།

དེ་བཞིན་ཉེར་ལེན་ཤེས་པར་བྱ། །

ཞེས་ལས་དང་བྱེད་པ་པོ་གཉིས་ཕན་ཚུན་ལ་བརྟེན་ནས་བཏགས་པར་ཡོད་ཀྱི། རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མིན་པ་བཞིན་དུ་ཉེ་བར་བླང་ [a3] བྱ་དང་ལེན་པ་པོ་ཡང་འཇོག་པར་གསུངས་ཏེ། མིག་གིས་གཟུགས་མཐོང་བ་ལ་བརྟེན་ནས་མཆོད་སྦྱིན་གྱིས་མཐོང་བ་དང་མཆོད་སྦྱིན་གྱིས་གཟུགས་བལྟས་པ་ལ་བརྟེན་ནས་དེའི་མིག་གིས་གཟུགས་མཐོང་བར་ལེགས་པར་འཇོག་ནུས་ལ། [a4] འོན་ཀྱང་གཟུགས་མཐོང་བའི་མིག་མཆོད་སྦྱིན་མིན་ཞིང་གཟུགས་ལྟ་མཁན་གྱི་མཆོད་སྦྱིན་ཡང་མིག་མིན་པ་མི་འགལ་ལོ། །དེ་བཞིན་དུ་མིག་ན་བ་དང་བསོས་པ་ན་ང་ན་བ་དང་བསོས་སོ་ཞེས་ཐ་སྙད་འདོགས་པ་བཞིན་དུ་འཇོག་ནུས་ཤིང་ངའི་མིག་ན་ [a5] ཞིང་བསོས་སོ་ཞེས་ཐ་སྙད་འདོགས་པ་ལྟར་ཡང་འཇོག་ནུས་མོད་ཀྱང་། མིག་དེ་ཉིད་བདག་ [LS152] དང་བདག་གི་བ་གཉིས་ཀར་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་ཀྱིས་འཇོག་པ་མིན་ནོ། །ཚུལ་དེས་ཕྱི་ནང་གི་སྐྱེ་མཆེད་ལྷག་མ་དང་བདག་གཉིས་ཀྱང་གཅིག་ལ་བརྟེན་ནས་ [a6] ཅིག་ཤོས་ཐོས་པ་པོ་སོགས་སུ་འཇོག་པ་ཡང་ཤེས་པར་བྱའོ། །

འདི་ལ་ཕྱི་རོལ་པས་མིག་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་གང་ཟག་ཏུ་འཇོག་ཏུ་ [V161] མི་རུང་བར་མཐོང་ནས་དེ་དག་ལས་རྫས་གཞན་གྱི་མཐོང་ [K75b] བ་པོ་ལ་སོགས་པའི་གང་ཟག་ཁས་བླངས་ཤིང་།

我とを、一なるものや別個なるもの（一・異）として捉える両者〔の捉え方〕は、ともに構想分別の捉えることであって、共生ではないから誤失はない。けれども、〔我が〕共生の有身見によって捉えられているように有るならば、一なるものや別個なるものから超えていな〔く、そのいずれかになる〕から、そのように観察して否定することも道理に合うのである。実にそれらによって、教証の証明のあることと侵害にならないこととが説かれており、理証〔として〕は、蘊は我の上に取らえられるべきものにして、我は取る者であるから、識、あるいは他のものであっても、蘊が我であることは不合理である。そうでないと、作者と業とは一なるものとなるからである。このことこそが聖者〔ナーガールジュナ〕の密意であって、『根本般若〔中論〕』（*V.p.160*）の中に、

もしかの薪が火であるならば、作者と行為とは一なるものとなる。[170]

といい、また、

火と薪とによって、我と取ることとの次第はすべて、瓶や布などと一緒に、余すところなく叙述した。[171]

と説かれているからである。さらに又、『根本般若〔中論〕』の中に、

そのように取ることは知られるべきである。[172]

というようにして、行為と作者との両者は相互に依って仮設されたものとして有るが、自性として成り立たないように、所取や取者も亦建てられることが説かれている。（*Peking 150b*）眼は色を見ることに依って、ヤジュニャが見るとし、そして、ヤジュニャが色を見たことに依って、彼の眼は色を見るというようによく建てることができる。けれども、色を見る眼はヤジュニャでなく、色を見る者であるヤジュニャも亦、眼でないのであって、矛盾はないのである。同様に、眼を煩らい、治ったとき、私は煩らったとか治ったとか言説を仮設するように建てることができるし、私の眼は煩らい、治ったと言説を仮設するようなことも建てることができるけれども、その眼こそを、我、我所の両者として世間的な言説によって建てるのではない。この仕方によって、他の外内の〔眼色以外の〕処や、〔我・我所の〕二我もまた一方に依って他の一方が聞者などとして建てることも知られるべきである。

ここで、外〔道の〕者は、眼などの法をプドゥガラ（人）として建てることは（*V.p.161*）あり得ないと見て、それらより別な実物としての見る者などのプドゥガラを認めており、他の〔プラーサンギカ以外の仏教徒である〕自

རང་སྡེ་གཞན་ Z73b1 གྱིས་རྫས་གཞན་ལ་གནོད་པ་མཐོང་ནས་རྣམ་ཤེས་སམ་ཕུང་པོའི་ཆོས་གཞན་གང་ཟག་ཏུ་འདོད་ལ། རྒྱལ་བའི་གསུང་རབ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་ཁོང་དུ་ཆུད་པ་རྣམས་ནི་ཐ་སྙད་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་མ་གཏོགས་པའི་ངོ་བོ་མེད་པར་རྟོགས་ནས་གྲོལ་བར་འཇུག་ b2 འགྲེལ་ལས་གསུངས་ཏེ། བཏགས་པ་ཙམ་དེ་ཉིད་ལ་ལས་གསོག་པ་དང་འབྲས་བུ་མྱོང་བ་སོགས་ལེགས་པར་འཇོག་ཤེས་པ་ཞིག་དགོས་སོ། །

དེས་ན་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ནི།
ཇི་ལྟར་ཡན་ལག་ཚོགས་རྣམས་ལ། །

ཞེས་སོགས་ཀྱི་དགོངས་པ་འཇུག་ b3 པ་རྩ་འགྲེལ་དུ་གཏན་ལ་ཕབ་པ་བཞིན། རྣམ་པ་བདུན་དུ་གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་བཙལ་བས་མ་རྙེད་པའི་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་འདོད་པས་གཞན་གྱིས་འཆད་པ་དང་ཁྱད་པར་ཤིན་ཏུ་ཆེའོ། །འདི་ཉིད་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱི་འགྲེལ་པའི་དགོངས་པའི་ཡང་ b4 དངོས་གཞིར་སྣང་ངོ་། །

གཉིས་པ་ལ་གསུམ། བདག་མེད་རྟོགས་པ་དང་བདག་འཛིན་ཕྲ་རགས་སོགས་ཀྱི་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ཁྱད་པར་ LS153 དང་། ཕྱི་དོན་འཇོག་ཅིང་ཀུན་གཞི་དང་རང་རིག་ཁས་མི་ལེན་པའི་ཐུན་མོང་མིན་པའི་ཁྱད་པར་དང་། རང་རྒྱུད་ b5 ཁས་མི་ལེན་པའི་ཐུན་མོང་མིན་པའི་ཁྱད་པར་བཤད་པའོ། །

(*B459.19, LS153.3, V161.19, K75b6, P151a2, Z73b5*)

དང་པོ་ནི། དེ་ལྟར་བདག་དང་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་བཙལ་བ་ན་གཅིག་དང་ཐ་དད་སོགས་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མི་རྙེད་ལ། འོན་ V162 ཀྱང་མཚོད་སྦྱིན་ནོ། །མིག་གོ་ཞེས་པ་སོགས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ཀྱང་ b6 ངེས་པར་ K76a བྱ་དགོས་པས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་མ་བཞག་པའི་ངོ་བོ་མེད་པ་དང་། ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་བཞག་པ་ལ་འཁོར་འདས་ཀྱི་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་ཤིན་ཏུ་འཐད་པའི་བདེན་པ་གཉིས་ཀྱི་རྣམ་གཞག་འདི་ནི། སངས་རྒྱས་ Z74a1 བསྐྱངས་དང་ཟླ་བའི་ཞབས་ཀྱིས་འཕགས་པ་ཡབ་སྲས་ཀྱི་དགོངས་པ་བཀྲལ་བ་འགྲེལ་པ་གཞན་ལས་ཁྱད་ཞུགས་པའི་ཁྱད་ཆོས་བླ་ན་མེད་པའོ། །

ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་དང་སྐྱེ་བ་སོགས་ནི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་དེ་ལྟར་བཞག་པ་ཡིན་པས། ཆོས་ཡང་ a2 དག་པར་སྡུད་པ་ལས།

部のものは、〔そのような〕別な実物を侵害するものであると見て、識あるいは蘊の上の別な法がプドゥガラであると認めている。しかるに、勝者の教えを不顛倒に理解した者たちは、ただ言説として仮設されたものを除いた自性の無いことを理解して、解脱する、と『入〔中論〕註』に説かれているのである。その仮設されたもののみこそにおいて、業を積むとか、結果を経験することなどをよく建てることのできることが必要である。

従って、人（プドゥガラ）の無我は、「部分の集まりに」云々の〔ニカーヤの〕意図を『入〔中論〕』の根本〔偈〕と『〔自〕註』の中で決択しているごとくであって、七様式[173)]でプドゥガラの言説の意味を追求して見つからない、無自性であると主張しているのであるから、他者の述べることとの区別が甚だ大きい。このことこそが（*Peking 151a*）ブッダパーリタの註釈の意図の上にも本格的な事項（*dṅos gźi*）として現われているのである。

E2 人・法二無我に基づいて聖者ナーガールジュナの独特の密意を解釈する仕方を示す

第二（*A2,B2,C2,D1,E2*）に三あり。（*F1*）〔声聞や独覚の〕無我の理解や密・粗なる我執などの独特の特徴、と（*F2*）外境を建てて、アーラヤや自己認識を認めない独特の特徴、と（*F3*）自立〔的な論証〕を認めない独特の特徴、とを説明することである。

第一（*A2,B2,C2,D1,E2,F1*）〔声聞や独覚の無我の理解や密・粗なる我執などの独特の特徴〕。

以上のように、我・法の言説の意味を追求したならば、一・異など〔の思想〕は一向に見つからないのである。然も、（*V.p.162*）ヤジュニャである、〔とか〕眼である云々の言説も亦必ずなされるべきであるから、言説によって建立されていない自性の実在しないことや、言説によって有りと建てられたものについての、輪廻と涅槃とのすべての設定が極めて非常に理に適った二諦のこのような設定は、ブッダパーリタやチャンドゥラ〔キールティ〕殿によって聖者父子の意図として解説されたものであって、他の註釈とは違ったこの上ない特徴であるのである。

言説として有とか生起などは言説によってそのように建てられたのであって、『法集〔経〕』の中に、

རིགས་ཀྱི་བུ་འཇིག་རྟེན་གནས་པ་ནི་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཡིན་པས། དེ་ལ་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོ་ཅན་གྱིས་འཇིག་རྟེན་གྱི་སྐྲག་པའི་གནས་ཡོངས་སུ་སྤང་བའི་ཕྱིར་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་སྐྱེའོ་འགག་ *a3* གོ་ཞེས་གསུངས་ཀྱི། རིགས་ཀྱི་བུ་འདི་ལ་ཆོས་འགའ་ཡང་སྐྱེ་བ་ནི་མེད་དོ། །

ཞེས་གསུངས་ཤིང་། སྟོང་ཉིད་བདུན་ཅུ་པ་ལས་ཀྱང་།

གནས་པའམ་སྐྱེ་འཇིག་ཡོད་མེད་དམ། །དམན་པའམ་མཉམ་པའམ་ཁྱད་པར་ཅན། །
སངས་རྒྱས་འཇིག་རྟེན་སྙད་དབང་ *a4* གིས། । *LS154* གསུངས་ཀྱི་ཡང་དག་དབང་གིས་མིན། །

ཞེས་སོ། །ཡུམ་གྱི་མདོ་ལ་སོགས་པ་ལས་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་དོ་ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར། དབུ་མ་པས་ཐ་སྙད་དུ་འཇོག་དགོས་ལ་འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་ནི་ས་བོན་ལས་མྱུ་གུ་སྐྱེ་བ་སོགས་ཀྱི་ *a5* རྣམ་གཞག་བྱེད་ *V163* ཀྱང་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་དེ་ཇི་ལྟར་ཡིན་བཙལ་ནས་བདག་ *K76b* གམ་གཞན་གང་ལས་སྐྱེ་བ་སོགས་ཀྱི་དཔྱད་པ་མེད་པ་ཁོ་ནར་འཇོག་པ་ཡིན་ཞིང་། འཕགས་པས་ཀྱང་དེ་ཁོ་ན་ལྟར་བཤད་པའི་ཕྱིར་དང་མ་དཔྱད་པའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་ནི་ *a6* སྔར་གང་ཟག་འཇོག་ཚུལ་བཤད་པ་ལྟར་ལུགས་འདིས་བཞག་པ་ལྟར་སྣང་གི ཕུང་པོ་ལས་རྫས་ཐ་དད་པ་དང་ཕུང་པོ་ཚོགས་ཙམ་ལ་སོགས་པ་གང་ཟག་ཏུ་འཇོག་པ་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་དུ་གཏན་མི་རུང་བའི་ཕྱིར་ཏེ། བདག་དང་བདག་གི་ *Z74b1* བ་ནི་འཇིག་རྟེན་ན་རྗེ་ཁོལ་ལྟར་འཇོག་པའི་ཕྱིར་རོ། །

གང་ཟག་དང་ཆོས་དོན་དམ་པར་མེད་པ་དང་ཡོད་པའི་ཚུལ་དེ་ལྟ་ཡིན་དང་བདག་མེད་གཉིས་ཀྱང་བཤད་པ་ལྟར་བྱ་དགོས་ལ། དེའི་ཚེ་ཆོས་བདག་གྲུབ་མཐས་ཡོད་པར་ཁས་ལེན་ན་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་རྟོགས་ *b2* པ་འོང་ས་མེད་པས། འཇུག་འགྲེལ་ལས་ཀྱང་ཆོས་ལ་བདག་ཏུ་འཛིན་པ་མི་འདོར་ན་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་མི་རྟོགས་པར་གསུངས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་ཉན་རང་གིས་ཀྱང་བདག་མེད་གཉིས་རྟོགས་དགོས་སོ། །

འདི་ནི་འཕགས་པའི་བཞེད་པ་དམ་པ་ཡིན་ཏེ། རིགས་ *b3* པ་དྲུག་ཅུ་པ་ལས།

ཡོད་པས་རྣམ་པར་མི་གྲོལ་ཏེ། །མེད་པས་སྲིད་པ་འདི་ལས་མིན། །
དངོས་དང་དངོས་མེད་ཡོངས་ཤེས་པས། །བདག་ཉིད་ཆེན་པོ་རྣམ་པར་གྲོལ། །

ཞེས་ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པར་འཛིན་པའི་ཡོད་ལྟ་དང་

善男子よ、世間に住むものは、生、滅に執着しているのであるから、そこで、大慈悲をもった如来は、世間の怖れの依り所を完全に断たしめんがために、言説によって、生ずる、滅するのである、と説かれているが、善男子よ、ここに如何なる法も亦生ずることはない。[174]

と説かれており、『空性七十〔論〕』の中でも、

住、あるいは、生、滅、有、無、あるいは、劣、同等、すぐれていることを、仏は（*Peking 151b*）世間の言説によってお説きになっているが、真実によってではない。[175]

といわれている。『仏母〔般若〕経』などの中で、「世間の言説として有る[176]」と説かれているように、中観派は言説として建てなければならないとき、世間的な言説としては種子から芽が生ずるなどの設定をなす（*V.p.163*）けれども、言説のその意味は如何にあるかと追求して、自あるいは他のいずれから生ずるか、などの伺察がまさに無くして、建てられるのである。聖者〔ナーガールジュナ〕によってもそのように説かれているから〔であり〕、また、伺察しないところの世間の言説の意味は、先にプドゥガラ（人）を建てる仕方を説明したように、この〔プラーサンギカの〕考え方によって建てられているように見られるが、蘊より別個な実物や蘊の集まりのみなどをプドゥガラとして建てることは、世間の言説の意味として全く不合理であるからであって、すなわち、我、我所は世間において主人と召使のように建てられるからである。

人と法とが、勝義として無いことと、〔人・法の〕存在の仕方は以上のごとくであり、そして、二無我も亦すでに説明したように考えられるべきである。その場合、法我が学説によって有ると認めるならば、人無我を理解する場がないから、『入〔中論〕註』の中にも、

法の我執を捨てないならば、人無我は理解されない。[177]

と説かれているのである。それ故に、声聞や独覚も亦二無我を理解すべきである。

これは聖者〔ナーガールジュナ〕の勝れたお考えであって、『六十〔頌〕如理〔論〕』の中で、

有〔見〕によって解脱しない。無〔見〕によってこの生存より〔解脱〕しない。有、無を遍知して、大徳ある人は解脱する。[178]

というように、諸法は自相として有り（*Peking 152a*）と捉える有見と、因果

རྒྱུ་འབྲས་[74b4]ལ་སོགས་[LS155]པ་མི་རུང་བར་མཐོང་བའི་མེད་ལྟ་གཉིས་ཇི་སྲིད་མི་[V164]འདོར་བ་དེ་སྲིད་དུ་མ་གྲོལ་བ་དང་། དངོས་པོ་དངོས་[K77a]མེད་ཀྱི་དེ་ཉིད་མཐའ་གཉིས་དང་བྲལ་བ་ཤེས་པས་གྲོལ་བར་གསུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །གྲོལ་ཞེས་པ་ཤེས་སྒྲིབ་ལས་གྲོལ་བ་ལ་དྲང་དུ་མི་[b5]རུང་སྟེ་སྲིད་པ་འདི་ལས་ཞེས་གསུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་བཞིན་དུ་རིན་ཆེན་ཕྲེང་བ་ལས་ཀྱང་།

དེ་བཞིན་སྨིག་རྒྱུ་ལྟ་བུ་ཡི། །འཇིག་རྟེན་ཡོད་ཅེའམ་མེད་པ་ཞེས། །
འཛིན་པ་དེ་ནི་རྨོངས་པ་སྟེ། །རྨོངས་པ་ཡོད་ན་མི་གྲོལ་ལོ། །
ཡོད་པ་པ་ནི་བདེ་འགྲོར་འགྲོ །མེད་[b6]པ་པ་ནི་ངན་འགྲོར་འགྲོ །
ཡང་དག་ཇི་བཞིན་ཡོངས་ཤེས་ཕྱིར། །གཉིས་ལ་མི་བརྟེན་ཐར་པར་འགྱུར། །

ཞེས་འཁོར་བ་ལས་གྲོལ་བ་ལ་ཡོད་མེད་ཀྱི་མཐའ་གཉིས་སྤངས་པ་དགོས་པར་གསུངས་སོ། །

དེས་ན་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལས་གཟུང་འཛིན་རྫས་གཞན་[Z75a1]བཀག་པ་ལ་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་དུ་གསུངས་ནས། གཉིས་སྟོང་གི་ཤེས་པ་ལ་རང་བཞིན་མ་བཀག་པ་དང་དེ་ལ་ཡང་རང་བཞིན་བཀག་པའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་ཕྲ་རགས་གཉིས་གསུངས་པའི་ཕྱི་མ་ངེས་དོན་དུ་བྱེད་པ་བཞིན་དུ། ཉན་ཐོས་[a2]ཀྱི་སྡེ་སྣོད་ལས་ཀྱང་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཕྲ་རགས་གཉིས་གསུངས་པའི་ཕྲ་བའི་བདག་མེད་ངེས་དོན་དུ་འདོད་པར་བྱ་སྟེ་རྒྱུ་མཚན་རྣམ་པ་ཀུན་ནས་མཚུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེ་ལྟར་བྱས་ན་བདག་འཛིན་སྒྲིབ་པ་གཉིས་སུ་འཇོག་ཚུལ་ཡང་མི་འདྲ་སྟེ། དབུ་[a3]མ་པ་གཞན་གྱིས་ཤེས་སྒྲིབ་ཏུ་བྱེད་པའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ནི་ལུགས་འདིས་ཉོན་[LS156]མོངས་སུ་བཞེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །[V165]འདི་ལྟར་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས། སེམས་ཅན་སྡུག་བསྔལ་སྣ་ཚོགས་ཀྱིས་[K77b]ཉེན་པ་གཟིགས་ནས་གྲོལ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དུ་དངོས་པོའི་[a4]ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་ཉིད་བསྟན་པར་བཞེད་ནས་རྩ་ཤེ་བརྩམས་ལ། ཡང་དག་པའི་དོན་དེ་ཡང་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཡིན་ཏེ་གཏི་མུག་གི་མུན་པས་བློའི་མིག་བསྒྲིབས་ཏེ་དངོས་པོ་ལ་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་རྟོག་པ་ན་ཆགས་སྡང་སྐྱེ་བ་དང་། རྟེན་འབྱུང་ཤེས་པའི་སྣང་[a5]བས་གཏི་མུག་གི་མུན་པ་བསལ་ཞིང་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་མཐོང་བའི་ཚེ་གནས་མེད་པ་ལ་ཆགས་སྡང་མི་སྐྱེ་བ་དང་། དེ་དག་གི་ཤེས་བྱེད་དུ་བརྒྱ་པ་ལས།

སྲིད་པའི་ས་བོན་རྣམ་ཤེས་ཏེ། །ཡུལ་རྣམས་དེ་ཡི་སྤྱོད་ཡུལ་ལོ། །
ཡུལ་ལ་བདག་[a6]མེད་མཐོང་ན་ནི། །སྲིད་པའི་ས་བོན་འགག་པར་འགྱུར། །

ཞེས་གསུངས་པ་དྲངས་སོ། །དེས་ནི

などはあり得ないと見る無見との二を（V.p.164）、捨てない限り、その限り解脱しないし、また、有・無のそれこそその二辺と離れることを知って解脱すると説示されているからである。〔その〕解脱とは所知障からの解脱に導くことはあり得ない。〔直前の論文に〕「この生存より」と説かれているからである。同じように『宝行王正〔論〕』の中にも、

そのように、陽炎のごとき世間は有る、或いは、無いと捉える彼の人は無知であって、無知があるならば、解脱しない。

有とする人は善趣に行き、無とする人は悪趣に行く。如実に遍知するが故に、両者に依存しないものは解脱するであろう。[179]

というように、輪廻から解脱するには、有・無の二辺を断ずべきであると説かれている。

従って、大乗の中で、別個の実物である所取能取の否定を法無我と説いて、二としての空の認識において自性が否定されていないことと、そ〔の認識〕においても自性が否定された法無我との、密・粗の二者が説かれている〔その〕後者を了義となすように、声聞の〔三〕蔵の中でも、密・粗なる二つの人無我が説かれている密なる無我を、了義として認めるべきである。すなわち、事由はあらゆる点から〔大乗と〕等しいからである。

そのように考えるとき、我執を〔煩悩障と所知障との〕二障〔のいずれか〕として建てる仕方もまた等しくない。すなわち、他の中観派が所知障となす法の我執は、この〔プラーサンギカの〕考え方によって煩悩〔障〕としてご主張なさっているからである。（V.p.165）すなわち、ブッダパーリタは、[180]有情が種々の苦しみによって苦しんでいることを〔ナーガールジュナは〕ご覧になって、解脱せしめんがために、事物の（Peking 152b）あるがままの在り方を示すことをお考えになって、『根本般若〔中論〕』を著わしたのであり、その真実なる意味も、無自性であって、愚痴の闇によって知覚の眼を覆い、事物を〔有〕自性として考えるならば、貪欲と怒りが生じ、そして、縁起を知る光によって愚痴の闇を取り除いて、事物の無自性を見るとき、〔有自性とする〕所依がないことにおいて貪欲と怒りは生じない、〔と述べて、〕そして、それらのことを知らしめんがために、『〔四〕百〔論〕』の中の、

有（迷いの生存）の種子は識である。対象はその行境である。対象が無我であると見るならば、有の種子は滅することになる。[181]

という所説を〔ブッダパーリタは〕引用しているのである。従って、貪欲と

ཆགས་སྡང་གཉིས་ཀྱི་ཡ་གྱལ་གྱི་གཏི་མུག་དངོས་པོའི་བདེན་འཛིན་དང་སྲིད་པའི་ས་བོན་དུ་བཤད་ཅིང་། དེ་ལྡོག་པ་ལ་བདག་མེད་མཐོང་དགོས་པ་དང་དེ་ [Z75b1] ཡང་དངོས་པོ་རང་བཞིན་མེད་པར་མཐོང་བ་ཉིད་ལ་གསུངས་པས། གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་དངོས་པོ་བདེན་པར་འཛིན་པ་ཉིད་ཉོན་མོངས་ཅན་གྱི་མ་རིག་པར་བཞེད་དོ། །བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་ཀྱང་།

> རྣམ་པར་ཤེས་པ་དངོས་པོའི་རང་གི་ངོ་བོ་ལྷག་པར་སྒྲོ་འདོགས་ [b2] པར་བྱེད་པ་ཉོན་མོངས་པ་ཅན་གྱི་མི་ཤེས་པའི་དབང་གིས་དངོས་པོ་རྣམས་ལ་ཆགས་པ་དང་ལྡན་ཞིང་། འཁོར་བ་འཇུག་པའི་ས་བོན་དུ་གྱུར་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་འགགས་པ་ལས་ [V166] འཁོར་བ་ལྡོག་པར་རྣམ་པར་གཞག་གོ །

[LS157] ཞེས་དང་། འཇུག་ [K78a] འགྲེལ་ལས་ [b3] ཀྱང་།

> མ་རིག་པ་དངོས་པོའི་རང་གི་ངོ་བོ་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་སྒྲོ་འདོགས་པར་བྱེད་པ་རང་བཞིན་མཐོང་བ་ལ་སྒྲིབ་པའི་བདག་ཉིད་ཅན་ནི་ཀུན་རྫོབ་བོ། །

ཞེས་དང་།

> དེ་ལྟར་ན་སྲིད་པའི་ཡན་ལག་གིས་ཡོངས་སུ་བསྡུས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་ཅན་གྱི་མ་རིག་པའི་དབང་གིས་ [b4] ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ་རྣམ་པར་བཞག་གོ །

ཞེས་དངོས་པོ་བདེན་འཛིན་ཉིད་ཉོན་མོངས་ཅན་གྱི་མ་རིག་པ་ཡན་ལག་བཅུ་གཉིས་ཀྱི་དང་པོར་གསལ་བར་བཤད་དོ། །

མ་རིག་པ་ལྷན་སྐྱེས་འདི་ལ་གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་གཉིས་སུ་ཡོད་པས་ [b5] གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱང་ཉོན་མོངས་ཅན་གྱི་མ་རིག་པའོ། །དེའི་ཕྱིར་རེས་འགའ་མ་རིག་པ་འཁོར་བའི་རྩ་བར་གསུངས་ལ་རེས་འགའ་འཇིག་ལྟ་ལྷན་སྐྱེས་རྩ་བར་གསུངས་པ་ཡང་མི་འགལ་ལོ། །ངར་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་དམིགས་ [b6] པ་ནི་ང་ཞེས་འཛིན་པའི་གཞི་ཡིན་པས་རྒྱུད་གཞན་གྱི་གང་ཟག་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་འཛིན་པ་གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན་ཡིན་ཡང་འཇིག་ལྟ་མིན་ནོ། །ཚུལ་འདི་འཕགས་པ་ཡབ་སྲས་ཀྱི་བཞེད་པ་དམ་པ་ཡིན་ཏེ། སྟོང་ཉིད་བདུན་ཅུ་པ་ [Z76a1] ལས།

> རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ལས་སྐྱེས་དངོས་རྣམས། །ཡང་དག་པར་ནི་རྟོགས་པ་གང་། །
> དེ་ནི་སྟོན་པས་མ་རིག་གསུངས། །དེ་ལས་ཡན་ལག་བཅུ་གཉིས་འབྱུང་། །

[LS158] ཞེས་གསུངས་ཤིང་། དངོས་པོར་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་ཤེས་པ་ [V167] ལས་མ་རིག་ [a2] པ་འགག་ཅིང་དེ་ལས་ཡན་ལག་བཅུ་ [K78b] གཉིས་འགག་པར་གསུངས་སོ། །མ་རིག་པའི་རིགས་འདྲ་སྔ་མ་ལས་ཕྱི་མ་འབྱུང་བས་བཅུ་གཉིས་ཞེས་གསུངས་སོ། །བརྒྱ་པ་ལས་ཀྱང་།

怒りとの二つのもう一つの愚痴は、事物に対する諦執であり、有（迷いの生存）の種子であると示して、そ〔の愚痴〕を退けるために無我を見るべきである。そして、その〔無我を見る〕ことも亦、まさに事物の無自性を見ることであると説かれているから、人・法の事物を諦として捉えることこそが雑染なる無明（無知）であると〔ブッダパーリタは〕ご主張なさっているのである。『〔四〕百〔論〕』の註釈の中でも、

> 識にして、事物の自体を甚だ増益する雑染の無知によって、諸々の事物に対して執着を伴い、輪廻に入る種子となったものをあらゆる場合に滅して（*V.p.166*）輪廻を退けることが建てられたのである。[182)]

といい、また、『入〔中論〕』の註の中にも、

> 無明にして、事物の自体が〔自性として〕有るにあらざるに、増益して、〔事実なる〕本質を見ることに障りを性質とするものが世俗である。[183)]

といい、そして、〔同じくその註の中で、〕

> かくのごとくであるならば、〔十二〕有支によって包摂される雑染の無明によって世俗諦が建てられている。[184)]

（*Peking 153a*）というように、事物の諦執こそが十二〔有〕支〔縁起〕の第一である雑染の無明であると明らかに説かれているのである。

この共生なる無明には、人と法との二の我執があるから、共生なる人（プドゥガラ）の我執も雑染の無明である。それ故に、ある場合に、無明は輪廻の根本として説かれており、ある場合には、共生なる有身見が〔輪廻の〕根本であると説かれることも矛盾しないのである。共生なる我執の対象（所縁）は私であるというように執える事体であるから、他の人の相続のプドゥガラが自相として成り立っていると執えるのがプドゥガラ（人）の我執であるけれども、有身見ではない。この〔理解の〕仕方は聖者父子のすぐれたお考えであるのである。そして、『空性七十〔論〕』の中に、

> 因と縁とから生じた諸々の事物を真実であると分別することは、それは教主によって無明であると説かれている。それより十二〔有〕支が起こる。[185)]

と説かれていて、事物[186)]が自性として空であると知る（*V.p.167*）ことから無明が滅し、それより十二〔有〕支が滅する、と説かれているのである。同種類の先の無明から後の〔同種類の有支〕が起こるのであるから、十二というように説かれている。『〔四〕百〔論〕』の中にも、

ལུས་ལ་ལུས་དབང་ཇི་བཞིན་དུ། །གཏི་མུག་ཀུན་ལ་གནས་འགྱུར་ཏེ། །
དེ་ 76a3 ཕྱིར་ཉོན་མོངས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་། །གཏི་མུག་བཅོམ་པས་བཅོམ་པར་འགྱུར། །
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་ནི། །མཐོང་ན་གཏི་མུག་འབྱུང་མི་འགྱུར། །
དེ་ཕྱིར་འབད་པ་ཀུན་གྱིས་འདིར། །གཏམ་དེ་ཁོ་ན་བསྙད་པར་བྱ། །

ཞེས་དུག་གསུམ་ a4 གྱི་ཡ་གྱལ་གྱི་མ་རིག་པ་ཟློག་པ་ལ་རྟེན་འབྱུང་མཐོང་བ་དགོས་པར་གསུངས་ཏེ། རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་དོན་དུ་ལུགས་འདི་ལས་ལན་མང་དུ་གསུངས་སོ། །དེས་ན་དབུ་མའི་རིགས་པ་ཐམས་ཅད་ནི་འཁོར་བའི་རྩ་བ་ a5 མ་རིག་པའི་འཛིན་སྟངས་སུན་དབྱུང་བའི་ཡན་ལག་ཡིན་པས། རང་རྒྱུད་ཀྱི་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་མ་རིག་པས་ཇི་ལྟར་བཟུང་ངོས་ཟིན་པར་བྱས་ལ་དེ་ཉིད་འགོག་པ་ལ་བརྩོན་པར་བྱ་ཡི། གྲུབ་མཐའ་སྨྲ་བ་དང་གཤགས་འགྲེད་པ་ཙམ་གྱི་མཁས་པ་ལ་དགའ་ a6 བར་མི་བྱའོ། །

འོ་ན་ཆོས་དང་གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་འཛིན་སྟངས་མི་མཐུན་པ་གཉིས་གཉིས་ནི་མེད་པས་རང་རྒྱུད་པས་ LS159 བཤད་པ་དེ་དག་ཇི་ལྟར་ཡིན་སྙམ་ན། དེ་ལ་ཕུང་པོ་དང་མཚན་ཉིད་མི་མཐུན་པའི་གང་ཟག་རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་ Z76b1 རྫས་ཡོད་དུ་འཛིན་པ་ནི་གང་ཟག་རྐང་ལག་སོགས་ཀྱི་ཆོས་ལས་ V168 རྫས་གཞན་དུ་འཛིན་པ་ཡིན་པས་གྲུབ་མཐས་བློ་མ་བསྒྱུར་བ་ལ་མེད་དེ། འཇུག་པ་ K79a ལས།

གང་ཕྱིར་འཇིག་རྟེན་ས་བོན་ཙམ་བཏབ་ནས། །བདག་གིས་བུ་འདི་བསྐྱེད་ཅེས་སྨྲ་བྱེད་ཅིང་། །
ཤིང་ཡང་ b2 བཙུགས་སོ་སྙམ་དུ་རྟོགས་དེས་ན། །གཞན་ལས་སྐྱེ་བ་འཇིག་རྟེན་ལས་ཀྱང་མེད། །

ཅེས་གསུངས་པ་ལྟར། སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས་ཀྱང་གསུངས་ཏེ། ཤིང་སྡོང་གི་ས་བོན་ཙམ་ཞིག་བཏབ་ནས་བསྐྱེད་པ་ལ་ཤིང་སྡོང་བསྟན་ནས་འདི་བདག་གིས་བཙུགས་ b3 སོ་ཞེས་ཐ་སྙད་འདོགས་པས་ན་དེ་གཉིས་རྫས་གཞན་དུ་མི་འཛིན་ཏེ། གཞན་དུ་ན་ཤུག་སྡོང་བསྐྱེད་པ་ལ་ཤ་པའི་སྡོང་པོ་བཙུགས་སོ་ཞེས་ཐ་སྙད་འདོགས་པར་ཐལ་བས་སོ། །དེ་ལྟར་བཤད་པའི་རིགས་པ་སྦྱར་ན།

གང་ཕྱིར་འཇིག་རྟེན་ལག་པ་ན་བ་ལ། །བདག་ནི་ནའོ་ b4 སྙམ་དུ་རྟོགས་དེས་ན། །
དེ་གཉིས་རྫས་གཞན་འཇིག་རྟེན་ལས་ཀྱང་མེད། །

ཅེས་སྨྲ་དགོས་པའི་ཕྱིར་རོ། །འདི་དག་ནི་འཇིག་རྟེན་གྱིས་དེ་ལྟར་སྨྲ་བ་ཙམ་དུ་མ་ཟད་དེ་བཞིན་དུ་འདོད་དགོས་ཏེ། བཙུགས་པའི་ས་བོན་དང་ན་བའི་ལག་པ་ཤིང་སྡོང་དང་གང་ཟག་ b5 མ་ཡིན་པས་ཤིང་སྡོང་བཙུགས་པ་དང་

身に身根があるように、愚痴はあらゆる場合にとどまる。それ故に、すべての煩悩も愚痴を断ずるとき断たれることになる。
実に縁起が見られるとき、愚痴は起こらない。それ故に、あらゆる努力によって、ここにその話こそが語られる。[187]

と、三毒の一つの無明を退けるために縁起を見るべきであると説かれていて、縁起の意味は自性としての空の意味であると、(*Peking 153b*) この〔プラーサンギカの〕考え方の中で度々説かれているのである。よって、中観〔派〕のすべての理証は、輪廻の根本である無明の捉え方を反駁する支分であるから、自らの相続の共生の無明によってどのように捉えられているかを確認して、それ〔無明〕こそを否定するために精進すべきであって、宗義論者との議論だけの賢明なことを喜ぶべきでない。

然るに、法と人（プドゥガラ）との共生なる我執には、各々二つの相違した捉え方はないのであるから、スヴァータントゥリカが説くそれらはどのようであるかといえば、それについて、蘊とは特徴が相違するプドゥガラは独力自存なる実物として有ると捉えているのは、プドゥガラを手足などの法より（*V.p.168*）別個の実物として捉えているのであるから、〔そのようなものは〕宗義によって判断を変えていない者にはないのである。すなわち、『入〔中論〕』の中に、

世間は、ただ種子のみを蒔いて、我はこの子供を生むと語り、木も亦植えたというように分別するが故に、それ故に、他より生ずることは世間の中でもない。[188]

と説かれているように、ブッダパーリタも亦説いておられるのである。[188※]
大木の種子のみを蒔いて〔大木が〕生えたとき、[189] 大木を示して、これは我が植えたというように表現するから、それら〔大木と種子の〕二つは別個の実物として捉えていない。そうでなかったならば、ネズの木[189] が生えたとき、シンシャパーの木[189]（*śa paḥi sdoṅ po, śiṃśapā*）を植えたと表現することになってしまうからである。そのように示される理証が適用されるとき、「世間は、手を煩らうとき、我は煩らったというように分別する。それ故に、それら二つは別個の実物として世間でも〔分別し〕ないのである。」と語るべきであるからである。これらは世間でそのように語るだけではなくして、そのように〔実際に〕認めるべきであって、(*Peking 154a*) 植えた種子や煩らった手は大木やプドゥガラ（人）でないことによって、大木を植えたというこ

གང་ཟག་དེ་ན་བར་འཇོག་མི་ནུས་ན་དེ་གཉིས་མི་སྲིད་པར་འགྱུར་བས་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་འཇིག་པར་འགྱུར་རོ། །རིགས་པ་དེ་དག་གི་གནད་ཀྱིས་རང་རྒྱུད་པས་བཤད་པའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་སུ་ 76b6 འདོད་པ་ཡང་ LS160 ཀུན་བཏགས་སུ་བྱའོ། །

དེ་ལྟ་ན་ཤེས་སྒྲིབ་གང་ལ་བྱེད་སྙམ་ན། འཇུག་འགྲེལ་ལས།

> དེ་ལ་ V169 མ་རིག་པའི་བག་ཆགས་ནི་ཤེས་བྱ་ཡོངས་སུ་གཅོད་པའི་གེགས་སུ་གྱུར་པ་ཡིན་ K79b ལ། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་བག་ཆགས་ཡོད་པ་ནི་ལུས་ Z77a1 དང་ངག་དག་གི་འཇུག་པ་དེ་ལྟ་བུའི་རྒྱུ་ཡང་ཡིན་ཏེ། མ་རིག་པ་དང་འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་བག་ཆགས་དེ་ཡང་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་དང་སངས་རྒྱས་ཁོ་ན་ལ་ལྡོག་པར་འགྱུར་གྱི་གཞན་དག་ལ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་ a2 གསུངས་པ་འདི་ལས་གསལ་བའི་ངོས་འཛིན་ལུགས་འདིའི་སྐོར་དང་ཡབ་སྲས་ཀྱི་གཞུང་རྩོད་མེད་ལས་མ་བྱུང་ངོ་། །ལུས་དང་ངག་གི་འཇུག་པ་ནི་དགྲ་བཅོམ་པ་ལ་ཡོད་པ་སྤྲེའུ་ལྟར་མཆོང་བ་དང་གཞན་ལ་ཧྨངས་མོ་ཞེས་ཟེར་བའི་ལུས་ངག་གི་ a3 གནས་ངན་ལེན་སྟོན་པས་བཀག་ཀྱང་མ་ལོག་པ་ལྟ་བུ་ཡིན་ནོ།། ཡང་ཞེས་པས་ཆགས་སོགས་ཀྱི་བག་ཆགས་ཤེས་བྱ་གཅོད་པའི་གེགས་སུ་ཡང་བསྟན་པས་ཉོན་མོངས་པའི་བག་ཆགས་ཐམས་ཅད་ཤེས་སྒྲིབ་ཡིན་ཏེ། དེའི་འབྲས་བུ་གཉིས་ a4 སྣང་འཁྲུལ་བའི་ཆ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་དེར་བསྡུའོ། །བག་ཆགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ནི་འཇུག་འགྲེལ་ལས།

> གང་གིས་སེམས་ཀྱི་རྒྱུད་འབག་པར་བྱེད་ཅིང་སྒོ་བར་བྱེད་ལ་རྗེས་སུ་འབྲོད་པར་བྱེད་པ་དེ་ནི་བག་ཆགས་ཏེ། ཉོན་མོངས་པའི་མཐར་ཐུག་པ་དང་གོམས་པ་ a5 དང་རྩ་བ་དང་བག་ཆགས་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་གྲངས་སོ། །

ཞེས་སོ། །ཤེས་སྒྲིབ་འདི་སྤོང་བ་ལ་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་རྟོགས་པའི་ལམ་སྔར་བཤད་པ་ལས་གཞན་ LS161 པ་མེད་མོད་ཀྱང་ཐབས་ཀྱི་ཡན་ལག་ཚང་མ་ཚང་ V170 དང་དུས་རིང་པོར་གོམས་མ་གོམས་ལས་ཐེག་པ་ a6 ཆེ་ཆུང་གི་སྤངས་པའི་ཁྱད་པར་བྱུང་ངོ་། །གསུང་རབ་ལས་བདག་འཛིན་གཉིས་ K80a ཀྱི་ངོས་འཛིན་དང་བདག་མེད་གཉིས་ཀྱི་ཕྲ་རགས་མི་འདྲ་བ་མང་དུ་གསུངས་པའི་གནད་ཀྱིས། བདག་འཛིན་གཉིས་མི་འདྲ་ཞིང་བདག་མེད་མཐོང་བས་སྒྲིབ་པ་ཇི་འདྲ་བ་ Z77b1 ལས་གྲོལ་བའི་ཚུལ་ཡང་

とや、かのプドゥガラが煩らったということを建てることができないならば、それら二つはあり得なくなるから、あらゆる建立は壊れることになる。それらの理証の要点によって、スヴァータントゥリカが述べる、共生の法の我執として主張することも〔学説上の〕構想分別であると考えられるのである。

かくのごとくであるとき、所知障を何処で考えるか、というならば、『入〔中論〕』の註の中で、

> そこで、(V.p.169) 無明の熏習は所知を完全に断つ障害となっている。貪欲などの熏習があるのは、身、語の働くそのようなものの原因でもあって、無明や貪欲などのその熏習も亦一切智者や覚者こそにおいて退けられるが、他の人々においては〔退けられ〕ない。[190]

と説かれている。このこと以上に明らかな確認の仕方は、この類のものや〔聖者〕父子の〔著作の真偽についての〕論争のない本典の中には出てこないのである。〔そして、同じくその『註』の中に〕

> 身と語の働きが、阿羅漢において有り、猿のように飛んだり、他人に軽視した悪口をいうと言う、〔その〕身と語の悪習を教主が禁じても退けることがないごとくである。[191]

とも説かれている。〔前に引用する『入中論註』の中に〕「〔そのようなものの原因〕でも」といって、貪欲などの熏習は所知を断つ障害であるとも説示されているから、すべての煩悩の熏習は所知障である。その〔熏習の〕結果であり、二としての顕われである迷乱のすべての面もまた、そ〔の所知障〕に収められるのである。

熏習の自体は『入〔中論〕』の註の中に、

> およそ心の相続を汚し、汚染せしめることに随行するのが熏習であって、煩悩の究極、熟習、根本、習慣といわれるものとシノニムである。[192] (Peking 154b)

という。この所知障を断ずるために、真実を理解する道として先に説かれたものより別なものは無いけれども、方便の支分が整っているか整っていないか、(V.p.170) そして、長時にわたって修習したか修習しなかったかによって、大乗・小〔乗〕の断（滅諦）の区別が起こってきている。聖典の中に、二つの我執の確認と二無我の密なものと粗なるものとが同じでなく、沢山に説かれている〔その〕要点によっては、二つの我執は等しくなく、無我を見ることによってどのような障害から解脱するか、の仕方もまた同じでなく、

མི་འདྲ་བ་མང་དུ་ཡོད་པ་རྣམས་ཀྱི་དྲང་ངེས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཡང་སྔར་བསྟན་པས་ཤེས་པར་བྱའོ། །

ཀུན་གཞི་ཁས་མི་ལེན་པ་ལ་བག་ཆགས་ཀྱི་འཇོག་ལུགས་དང་གནས་ཚུལ་དང་ངོ་བོ་ཇི་ལྟར་ཡིན་དཀའ་བས་བཤད་དགོས་མོད་ [77b2] ཀྱང་ཉུངས་ན་མཐའ་མི་ཆོད་ཅིང་མངས་པས་འཇིགས་ནས་མ་སྤྲོས་སོ། །

གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་བདེན་གཉིས་ཇི་ལྟར་འཇོག་པའི་ཚུལ་མི་འདྲ་བས་དེ་གཉིས་ཀྱི་བདག་མེད་གཉིས་མི་འདྲ་བའི་ཕྱིར། ཐེག་པ་ཆེ་ཆུང་གིས་དེ་རྟོགས་མ་རྟོགས་དང་བདག་ཏུ་འཛིན་ [b3] པ་གཉིས་དང་སྒྲིབ་པ་གཉིས་ཀྱང་ལུགས་གཞན་དང་མི་འདྲ་བའི་ཁྱད་ཆོས་རྣམས་བྱུང་ངོ་། །

(*B466.9, LS161.12, V170.14, K80a4, P154b6, Z77b3*)

གཉིས་པ་ནི། དེ་ལྟར་གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་འཇོག་ཚུལ་སྔར་ལྟར་ཡིན་པས་རྒྱུན་ཞུགས་ལ་སོགས་པའི་གང་ཟག་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་ལ། དམྱལ་བ་ལ་སོགས་པའི་ [b4] གང་ཟག་ནི་མེད་དོ་ཞེས་ཁྱད་པར་དབྱེ་མི་ནུས་ཏེ། དོན་དམ་པར་མེད་མཉམ་དང་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་མཉམ་དུ་མཚུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཕུང་པོ་དང་ཁམས་དང་སྐྱེ་མཆེད་ཀྱི་ཆོས་ལ་ཡང་གཟུགས་ཅན་ནི་མེད་ལ་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་ [b5] བ་ནི་ཡོད་པའི་ཁྱད་པར་དབྱེ་ [V171] བར་མི་ནུས་ཏེ། བདེན་པ་གཉིས་ཆར་དུ་ཡོད་མེད་མཚུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

འདི་ལ་དབུ་མ་པ་གཞན་དག་ཕྱི་རོལ་དང་ཤེས་པ་ཡོད་མཉམ་དུ་སྨྲ་བ་དང་། དབུ་མ་ [K80b] པ་ཁ་ཅིག་དང་རྣམ་རིག་པ་ཤེས་པ་ཡོད་ཕྱི་རོལ་མེད་ཅེས་སྨྲ་བ་ཐམས་ [LS162] ཅད་ [b6] ཀྱང་ཡོད་ན་ཡང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ཅིང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མེད་ན་མེད་པར་སྨྲ་བ་ཁོ་ནའོ། །ལུགས་འདིས་ཀྱང་ཕྱི་རོལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མི་སྲིད་པར་བཞེད་མོད་ཀྱང་དེ་ལ་ཕྱི་རོལ་མེད་དགོས་མི་དགོས་ཀྱི་སྒོ་ནས་མི་མཐུན་ [Z78a1] པ་ཡིན་ནོ། །

དེའི་ཕྱིར་སྤྱིར་ཆོས་གང་རུང་ཞིག་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མེད་ཀྱང་ཡོད་པར་འཇོག་ཤེས་ན་དོན་ཤེས་ཡོད་མེད་འབྱེད་མི་ནུས་པའི་རིགས་པ་ལེགས་པོར་གོ་ནུས་ལ་དེ་མེད་ན་མི་ནུས་སོ། །དེས་ན་རྡུལ་ཕྲ་རབ་ [a2] ཆ་མེད་བཀག་ནས་དེ་མེད་པས་དེ་བསགས་པའི་རགས་པ་ཡང་མེད་ལ་

沢山あるものの〔それらの〕未了義・了義の区別も、先に示したものによって知られるべきである。アーラヤ〔識〕を認めなくして、熏習を建てる考え方とか在り方や、〔熏習の〕自体はどのようにあるかは難解であるから、説明すべきであるけれども、〔言葉が〕少なくては確定しないし、〔言葉が〕沢山になることを怖れるから、〔これ以上〕戯論しない。人・法において二諦がどのように建てられるかという方軌は同じでないから、それら二つの〔人・法〕二無我は同じではない。それ故に、大乗・小〔乗〕はそ〔の二無我〕を理解しているか、理解していないか〔という特徴〕や、二つの我執、二つの障害もまた他の〔派の〕考え方と同じでない特徴が出てきたのである。

第二（*A2,B2,C2,D1,E2,F2*）〔外境を建てて、アーラヤ識や自己認識を認めない独特の特徴〕。

以上のように、人・法の建て方は先〔述〕のごとくであるから、預流などの人（プドゥガラ）は言説として有るが、地獄などのプドゥガラは無い、というように区別することはできない。すなわち、勝義として無〔ということ〕で等しく、言説として有〔ということ〕で等しく同等であるからである。同様に、蘊、界、処の法についても、有色は無いが、心心所は有るというように区別すること（*V.p.171*）はできない。二諦双方に有・無〔という点〕で同等であるからである。これに対して〔バーヴァヴィヴェーカなど〕他の中観派の人々で、外なるものや識が（*Peking 155a*）有〔ということ〕で等しいと語るものや、〔シャーンタラクシタなど〕ある中観派の人や〔唯〕識派の人にして、識は有るが、外なるものは無いと語るものなどのすべての者は、〔およそ事物が〕有るならば、また自相として成り立ち、自相として無いならば、無いと語るのみである。この〔プラーサンギカの〕考え方も亦、自相として成り立つ外なるものはあり得ないとご主張なさっているけれども、それについて、外なるものは無いということの、必要、不必要の点では、〔他の中観派〕と一致しないのである。

それ故に、一般的には、如何なる法も自相として無くても存在するというように建てることができるならば、境と識との有・無を分けることのできない理証はよく理解できるし、そ〔れを建てることができ〕ないならば、〔よく理解〕できないのである。従って、無分なる極微を否定して、そ〔の無分の極微〕がないことによって、その集合した粗なるものも亦なく、微細なる

ཕྲ་རགས་གཉིས་ཀ་མེད་པའི་ཕྱིར་ཕྱི་རོལ་མེད་དོ་ཞེས་པ་ལ་སོགས་པའི་རིགས་པས་ནི། ཕྱི་རོལ་ཆ་མེད་འགོག་ནུས་ཀྱང་ཕྱི་རོལ་ཡོད་པ་འགོག་མི་ནུས་པས་ [78a3] དེ་ལ་ནི་ལུང་དང་འཇིག་རྟེན་གྱི་གྲགས་པ་གཉིས་ཀས་གནོད་པར་བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་གསུངས་སོ། །ལུང་ཡང་ས་བཅུ་པ་ལས། ཁམས་གསུམ་པོ་སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པའི་ཙམ་གྱི་སྒྲས་དེ་དག་འགོག་པ་ནི་མདོ་དེའི་དོན་མིན་ཏེ། [a4] སེམས་ལས་གཞན་པའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་བྱེད་པ་པོ་བཀག་པར་མདོ་ལས་གསལ་བར་གསུངས་པ་ལེགས་ལྡན་དང་འདྲའོ། །

ཕྱི་རོལ་སྣང་ [V172] བ་ཡོད་མིན་ཏེ།

ཞེས་སོགས་ནི། ལུང་དེས་ཕྱི་རོལ་མ་བཀག་ཅེས་ལེགས་ལྡན་གྱིས་འཆད་པ་ལྟར་ཟླ་ [a5] བ་མི་བཞེད་ཀྱི། མདོ་དེས་དེ་ལྟར་བསྟན་ཀྱང་དེ་དྲང་དོན་ཡིན་ཞེས་འགྲེལ་ལོ། །དེས་ན་ས་བཅུ་པའི་མདོ་ལ་དྲང་དོན་ཡིན་ཞེས་མི་ཟེར་གྱི་མདོའི་ [K81a] དོན་མིན་ཞེས་བཀག་ལ། ལང་གཤེགས་ཀྱི་ལུང་འདི་ལ་མདོའི་དོན་མིན་ཞེས་མ་གསུངས་ཀྱི་ལུང་ [a6] དེ་དྲང་དོན་ནོ་ཞེས་བཤད་དོ། །ཡུམ་གྱི་མདོར་ཕུང་པོ་ལྔ་ཁ་ཁྱད་མེད་པར་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་བསྟན་ཞིང་མངོན་པ་ [LS163] ལས་ལྔ་ཁའི་རང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་ཡོད་མཉམ་དུ་བཤད་པ་ལྟར་འདོད་པར་བྱ་སྟེ། དོན་ཤེས་གཉིས་ཀ་ [Z78b1] ལ་ཐ་སྙད་བཏགས་པའི་བཏགས་དོན་ཡོད་ཚུལ་དཔྱད་ན་མི་རྙེད་པར་མཚུངས་ལ། དེ་ལྟ་ནའང་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པར་འཇོག་པ་ཡང་ཁྱད་པར་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ་སྙམ་དུ་དགོངས་སོ། །དེས་ན་དེ་འདྲ་བ་ [b2] དེ་ལ་ཡོད་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར་འབྱེད་པ་ནི་འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་ལས་ཀྱང་རྒལ་ལ་དོན་དམ་པའི་རྣམ་གཞག་ལས་ཀྱང་རྒལ་བས་བདེན་པ་གཉིས་ཅར་ལས་ཉམས་པ་ཡིན་ཏེ། བརྒྱ་པ་ལས།

གཅིག་ཡོད་གཅིག་མེད་ཅེས་བྱ་བ། །དེ་ཉིད་མིན་ཞིང་འཇིག་རྟེན་ [b3] པའང་མིན། །
དེས་ན་འདི་ཡོད་འདི་མེད་ཅེས། །བརྗོད་པ་ཉིད་དུ་ནུས་མ་ཡིན། །

ཞེས་སོ། །འཕགས་པའི་དགོངས་པ་ཡང་འདི་ཉིད་དོ། །

འབྱུང་བ་ཆེ་ལ་སོགས་བཤད་པ། །རྣམ་པར་ཤེས་སུ་ཡང་དག་འདུ། །

ものと粗なるものとの両者は無いのであるから、外なるものは無い、云々の理証によっては、無分なる外なるものを否定することができるけれども、外なるものの有ることは否定できない。従って、その〔外なるものを否定する〕ことについては、実に教証と世間の極成との二つによって侵害することを『〔四〕百論』の註の中で説かれているのである。[193]

教証も亦、『十地〔経〕』の中に、三界は唯心なり、[194] と説かれている、〔その〕「唯」の声によって、それら〔外なる境〕を否定するのがその経典の意味ではなく、心より別な世間〔創造〕の作者を否定するものとして、経典に明瞭に説かれており、[195]〔その点では〕バーヴァヴィヴェーカと等しいのである。

外に見られるもの (*V.p.172*) は存在しない。[196]

云々は、その教証によって外なるものは否定されていないとバーヴァヴィヴェーカが述べているように、チャンドゥラ〔キールティ〕はご主張なさらなく、その経典（『楞伽経』）はそのように説示されているけれども、それは未了義であると解説している。それ故に、『十地経』に対して未了義であると言わず、〔外境否定が〕経典（『十地経』）の意味ではないと否定し、この『入楞伽〔経〕』の教証を〔その〕経典の意味ではないと説かずに、その教証が (*Peking 155b*) 未了義であると述べているのである。『仏母経』では、五蘊は〔五つ〕ともに区別なく自性として空であると説かれており、アビダルマの中では、五とも自〔相〕と共相のあることが等しく説かれているように認めるべきである。境と識との両者について言説を仮説する仮説の意味の在り方を観察するとき、見つからない点で、〔境と識の両者とも〕等しい。そうであっても、言説によって世俗として有りと建てることも〔境と識とに〕区別がないからである、というように〔チャンドゥラキールティは〕お思いになっている。従って、そのようなそのことに対して有・無の区別をなすことは、世間の言説をも超えるし、勝義の建立をも超えるから、二諦双方に侵害するのである。すなわち、『〔四〕百〔論〕』の中に、

あるものは有り、一方は無いということは真実でもなく、世間的でもない。それ故に、これは有り、これは無いということは不可能である。[197]

といわれている。聖者〔ナーガールジュナ〕の密意も亦これと同じである。

説かれている大種などは識に正しく包摂される。[198]

ཞེས་སོགས་ཀྱི་དོན་ནི། གཟུགས་ [V173] དང་སེམས་སེམས་བྱུང་ [78b4] དང་ལྡན་མིན་རྣམས་ནི་རང་ལ་དམིགས་པའི་རྣམ་ཤེས་ལ་རང་གི་རྣམ་པ་བཞག་པའི་སྒོ་ནས་འབྱུང་བ་ལ་སོགས་པར་ཉེ་བར་འདོགས་པར་བྱེད་དེ། རྣམ་པ་མ་བཞག་པ་ནི་འགས་ཀྱང་ཡོད་པར་གཞག་མི་ནུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་འབྱུང་བ་ལ་སོགས་པ་དེ་ [b5] དག་ནི་རྣམ་ཤེས་ཀྱི་ཁོངས་སུ་འདུ་བ་ཡིན་ [K81b] ཏེ་ [LS164] དེས་རྣམ་པར་བཞག་པ་ཙམ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ།། གང་གི་ཚེ་རྣམ་ཤེས་ཀྱི་ཚངས་པ་དེ་རང་བཞིན་གྱིས་སྐྱེ་བ་མེད་པར་མངོན་སུམ་དུ་ཤེས་པ་དེའི་ཚེ་གཟུགས་འགགས་ན་གཟུགས་བརྙན་འགག་པ་བཞིན་དུ། དེས་ [b6] བཞག་པའི་དོན་སྣ་ཚོགས་པ་དེ་དག་ཀྱང་བྲལ་ཞིང་ནུབ་པར་འགྱུར་རོ། །ཞེས་པའི་དོན་དུ་དེའི་འགྲེལ་པ་ལས་བཀྲལ་བ་ལྟར་ཡིན་པས་ལུང་དེས་ཕྱི་རོལ་འགོག་པ་མིན་ནོ། །

ཀུན་གཞི་ཁས་མི་ལེན་པ་ལ་ཡང་སྐྱོན་མེད་དེ་འདི་ལྟར། ལས་ཀྱིས་རྣམ་སྨིན་ཡུན་ [Z79a1] རིང་དུ་ལོན་ནས་སྐྱེད་ལ། ལས་ཀྱང་རང་གི་དུས་གཉིས་པར་ཞིག་ཅིང་ཞིག་པ་ལས་འབྲས་བུ་འབྱུང་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་ལས་འབྲས་ཀྱི་རྟེན་དུ་ཀུན་གཞི་འདོད་པ་ཡིན་ན། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་ཀྱང་དངོས་པོར་འཇོག་ནུས་པ་ལ་ [a2] ཞིག་པ་དངོས་པོར་ཤིན་ཏུ་འཐད་པས་ཀུན་གཞི་མི་དགོས་ཏེ། འཇུག་པ་ལས།

> གང་ཕྱིར་རང་བཞིན་གྱིས་[1] དེ་མི་འགག་པ། །དེ་ཕྱིར་ཀུན་གཞི་མེད་ཀྱང་འདི་ནུས་ཕྱིར། །
> ལ་ལར་ལས་འགགས་ཡུན་རིང་ལོན་ནས་ཀྱང་། །
> འབྲས་བུ་ཡང་དག་འབྱུང་བར་རིག་ [a3] པར་གྱིས། །

ཞེས་གསུངས་སོ། །

ཀུན་རྫོབ་ [V174] ཏུ་ཡང་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པ་འགོག་ཅིང་རང་བཞིན་མེད་པའི་རྒྱུ་འབྲས་འཇོག་ཤེས་པ་ལ་བདེན་པ་གཉིས་ཀར་རྟག་ཆད་ཀྱི་ལྟ་བ་སྤང་སླ་བར་མ་ཟད་ཀུན་གཞི་མི་འདོད་ཀྱང་ལས་འབྲས་ཀྱི་འབྲེལ་བ་ཡང་ [a4] འཐད་པར་གསུངས་ཏེ། འཇུག་འགྲེལ་ལས།

> དེའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་བདེན་པ་གཉིས་ཀར་ཡང་རང་བཞིན་མེད་པས་རྟག་པ་དང་ཆད་པར་ལྟ་བ་རྒྱང་རིང་དུ་སྤངས་པ་འབའ་ཞིག་ཏུ་མ་ཟད་ཀྱི། [K82a] ལས་རྣམས་ [LS165] འགགས་ནས་ཡུན་རིང་དུ་ལོན་ཡང་ལས་རྣམས་[2] ཀྱི་འབྲས་ [a5] བུ་དང་འབྲེལ་བ་ནི་ཀུན་གཞི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་རྒྱུན་དང་ཆུད་མི་ཟ་བ་དང་ཐོབ་པ་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་རྟོག་པ་མེད་པར་ཡང་འཐད་པ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་ཞེས་པ་ནི་རང་བཞིན་མེད་པ་ལས་རང་བཞིན་མེད་པ་སྐྱེ་བར་དེའི་གོང་དུ་བཤད་པའོ། ། [a6] ཀུན་གཞི་མི་འདོད་པས་ཐ་མའི་འཆི་སེམས་དང་དང་པོའི་སྐྱེ་སེམས་མི་རུང་བ་སོགས་ཀྱི་སྐྱོན་གཞན་ཡང་སྤང་དགོས་མོད་ཀྱང་ཚུལ་འདི་ཤེས་ན

---

1 Read gyis for Text gyi. Cf. Madhyamakāvatārabhāṣya, D 260a3, gyis

2 rnams: B, LS om.

云々の意味は、色（*V.p.173*）や心心所や〔心〕不相応〔行〕は自らを所縁とする識において自らの行相を建てる点から、〔大〕種などであると仮設するのである。行相を建てないのは、誰も有りと建てることができないからである。それ故に、それら〔大〕種などは識の中に包摂される。それ〔識〕によって建てただけであるからである。凡そ識の梵天〔のように世界を創造するもの〕は自性として生ずることがないと、まのあたりに知るとき、そのとき、色が滅したならば影像が滅するように、それ〔識〕によって建てられたそれら種々のものも離れて、消滅する、（*Peking 156a*）という意味に、その註釈の中に解説しているごとくであるから、[199] その教証は外境を否定するものではない。

アーラヤ〔識〕を認めなくても、誤失はない。何となれば、業によって異熟が長時を経過して生じ、業もまた自らの第二時に滅し、滅したものから、結果が生ずることがないから、業や結果の所依としてアーラヤ〔識〕を認めているが、自相として成り立たなくても、事物を建てることができる人にとっては、滅したものは〔効果的作用のある有為なる〕事物としてきわめてふさわしいのであるから、アーラヤ〔識〕は必要としない。『入〔中論〕』の中に、およそ自性をもってそれ〔業〕は滅するものでない。それ故に、アー

> ラヤ〔識〕がなくても、こ〔の業〕は可能であるから、ある者に業が滅して長時を経過しても結果が正しく生ずると知るべきである。[200]

と説かれている。

世俗（*V.p.174*）としても自相として成り立つことを否定し、無自性としての因果を建てることのできる者にとっては、二諦ともに常・断の見解を断つことが容易だけでなく、アーラヤ〔識〕を認めなくても、業と結果との関係も合理的であると説いている。すなわち、『入〔中論〕』の註の中に、

> それ故に、以上のように、二諦ともに無自性であるから、常、断としての見解を遠くに断っただけでなく、諸業が滅して長時を経ても、諸業の結果との連結は、アーラヤ識の相続や不失法や得などを妄想することがなくても合理的である。[201]

という。「それ故に」とは無自性より無自性なるものが生ずる [202] というように、こ〔の文〕の前に説いている。アーラヤ〔識〕を認めないと、最後の命終心や（*Peking 156b*）最初の生ずる心があり得ないことなどの、他の誤失も亦断ずるべきであるけれども、この方軌を知るならば、そのことから諸余の

དེས་གཞན་རྣམས་ཤེས་ནུས་པ་ལ་དགོངས་ནས་ཟླ་བས་མ་བཤད་ལ། མངས་པས་འཇིགས་ནས་འདིར་ Z79b1 མ་སྤྲོས་སོ། །

ཕྱི་རོལ་ཁས་ལེན་པའི་གནད་ཀྱིས་ཀྱང་ཀུན་གཞི་མི་འཇོག་པ་ཡིན་ཏེ། དེ་ཁས་ལེན་ན་དབུས་མཐའ་ལས། དོན་དང་སེམས་ཅན་བདག་རྣམ་རིག །སྣང་བའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ནི། །

རབ་ཏུ་སྐྱེ་འོ་དེ་དོན་མེད། །དེ་མེད་པས་ན་དེ་ཡང་མེད། །

b2 ཅེས་གསུངས་པ་ལྟར་འདོད་དགོས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

ཞིག་པ་དངོས་པོར་ V175 སྒྲུབ་ཚུལ་ཚིག་གསལ་དང་རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་གསུངས་ཏེ། རྩ་ཤེའི་རྣམ་བཤད་དུ་འཆད་པར་འགྱུར་རོ། །ཞིག་པ་དངོས་པོར་བཞེད་པའི་གནད་ཀྱིས་དུས་གསུམ་ b3 འཇོག་པ་ལ་ཡང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ཁྱད་པར་ཆེའོ། །

རང་རིག་འདོད་པའི་ཕྱོགས་སྔ་མ་དང་དེ་འགོག་པ་འཇུག་པ་རྩ་འགྲེལ་ལས་འདི་ལྟར་གསུངས་ཏེ། སྔར་མ་མྱོང་བ་དྲན་པ་མི་སྲིད་པས་དྲན་པ་ནི་མྱོང་བ་ལས་སྐྱེ་ལ། དེ་ཡང་སྔར་འདི་མཐོང་ངོ་ཞེས་ b4 ཡུལ་ K82b དང་ངས་མཐོང་ངོ་ཞེས་ཡུལ་ཅན་དྲན་པ་ཡོད་པས་སྔར་གྱི་སྔོ་འཛིན་གྱི་ཤེས་པ་ལྟ་བུ་དེ་ལ་མྱོང་བ་ཡོད་དོ། །དེ་ཡང་ཤེས་པ་ LS166 དོན་གཞན་གྱིས་མྱོང་ན་དེ་ཡང་གཞན་གྱིས་མྱོང་དགོས་པས་ཐུག་མེད་དང་། ཤེས་པ་སྔ་མ་ཕྱི་མའི་མྱོང་བྱ་ཡིན་ན་ཕྱི་ b5 མའི་ཤེས་པས་གཟུགས་སོགས་ཀྱི་ཡུལ་གཞན་མི་གཅོད་པར་འགྱུར་བས་རང་གིས་མྱོང་དགོས་ཏེ། མྱོང་བ་ལ་དེ་གཉིས་སུ་ངེས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་ཕྱིས་ཀྱི་དྲན་པས་སྔར་གྱི་ཡུལ་མྱོང་བ་རང་རིག་ཏུ་འགྲུབ་བོ་ཞེ་ན། འདིར་རྫས་གྲུབ་སྒྲུབ་པའི་དབང་ b6 དུ་བྱེད་ན་དེ་འདྲའི་དྲན་པ་མེད་པས་བསྒྲུབ་བྱ་དང་མཚུངས་ལ། ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་དུ་ཡིན་ན་རང་རིག་ཕྱིར་རྒོལ་ལ་མ་གྲུབ་པས་དེ་དང་དྲན་པ་རྒྱུ་འབྲས་སུ་མི་འགྲུབ་པ་དང་ཆུ་དང་མེ་ཡོད་པས་ཆུ་ཤེལ་དང་མེ་ཤེལ་ཡོད་པར་སྒྲུབ་པ་དང་། དྲན་པ་ཡོད་པས་ Z80a1 རང་རིག་ཡོད་པར་སྒྲུབ་པ་གཉིས་འདྲ་བར་བཤད་དོ། །

ものを知ることができることを意図して、チャンドゥラ〔キールティ〕は説かなかったのであり、〔また、説明の言葉が〕多くなることを恐れるので、ここでは〔これ以上〕語らない。

外なるものを認める要点によってもアーラヤ〔識〕を建てないのである。それを承認するならば、『中辺〔分別論〕』の中に、

境と有情と我と表象として顕現する識は生ずる。けれども、そこには〔四通りの〕対象はない。それが無いから、それ〔識〕もない。[203]

と説かれているように認めるべきであるからである。

消滅したものが〔効果的作用のある有為なる〕事物として（*V.p.175*）証明する仕方は『浄明句〔論〕』[204]や『六十〔頌〕如理〔論〕』の註釈の中に[205]説かれており、〔また、私は〕『根本般若〔中論〕』の註釈で説明することになるであろう。[206] 消滅が事物としてご主張なさる要点によって三時が建てられることについても、独特の大きな特徴があるのである。

自証を認める前分〔所破〕とその否定は、『入〔中論〕』の根本〔偈〕と『自〔注〕』の中に次のように説かれている。すなわち、先に経験されていなくては記憶はあり得ないから、記憶は経験から起る。すなわち、そのことも、先にこれを見たという対象と、私は見たという対象をもつもの（有境）との記憶があるから、先の青を把握している知識の〔ある〕ように、その〔知識〕において経験がある。更にそのことも、別なものである知識によって経験されるならば、そ〔の知識〕も他〔なる知識〕によって経験すべきであるから、無窮〔となり〕、また、先の知識が後の〔知識の上に〕経験されるものであるならば、後の知識は他の色などの対象を識別しないことになるから、自ら経験しなければならない。経験においてその〔他なる知識によるか、自らの経験によるかの〕二つに決まっているからである。従って、後の記憶によって先の対象を経験することを、自証として成立するというならば、ここで実物として成り立つことを証明することに関連するとき、そのような記憶はないのであるから、〔その記憶は〕証明されるべきものと等しいのである。

言説に関するのであるならば、自証は反対論者の上に成り立たないから、それ〔自証〕と記憶（*Peking 157a*）は因果として成り立たなく、水や火があるから水晶や火晶はあると証明することと、記憶があるから自証はあると証明することの二は等しい、[207]と述べているのである。

འདི་འབྲས་རྟགས་ཡིན་ཞིང་བསྒྲུབ་བྱའི་ཆོས་སུ་རང་རིག་བཟུང་བའི་ [V176] དབང་དུ་མཛད་དོ། །དེ་ལྟར་བྱེད་ན་དཔེ་མི་རྙེད་པས་སྔོ་འཛིན་ནི་མྱོང་བྱེད་ཡོད་དེ་དུས་ཕྱིས་དྲན་པ་ཡོད་པའི་ཕྱིར། [80a2] དཔེར་ན་སྔོན་པོ་བཞིན། ཞེས་འགོད་ནའང་དཔེ་ལ་རྟགས་ཆོས་རྗེས་སུ་འགྲོ་བ་ཙམ་ཞིག་ཡོད་མོད་ཀྱང་། ཁྱབ་པ་སྒྲུབ་མི་ནུས་པས་རང་རིག་བསྒྲུབ་བྱའི་ཆོས་སུ་བཟུང་བ་དང་འདྲ་བས་དངོས་སུ་མ་སྨོས་ཏེ།མྱོང་བ་ཙམ་སྒྲུབ་ནའང་གྲུབ་ཟིན་པས་དེ་དང་འདྲ་ [a3] བར་མ་སྨོས་སོ། །རང་ལུགས་ཀྱིས་རང་རིག་མེད་ཀྱང་དྲན་པ་སྐྱེ་བ་མི་འགལ་བ་ནི།

གང་ཕྱིར་གང་གིས་ཡུལ་མྱོང་གྱུར་དེ་ལས། །དྲན་པ་འདི་གཞན་ང་ལ་ཡོད་མིན་པ། །
[K83a] དེ་ཕྱིར་ང་ཡིས་མཐོང་སྙམ་དྲན་འགྱུར་ཏེ། །འདི་ཡང་འཇིག་རྟེན་ཐ་སྙད་ཚུལ་ལུགས་ [a4] ཡིན། །
[LS167] ཞེས་པས་སྟོན་ནོ། །

རང་རིག་མེད་ན་དྲན་པ་སྐྱེ་བ་འགལ་ལོ་སྙམ་དུ་འཛིན་པའི་རྒྱུ་མཚན་སྔར་བཤད་པ་དེ་འདིས་སེལ་བ་མིན་ཏེ། འདི་ནི་དྲན་པ་སྐྱེ་བའི་དྲན་ཚུལ་ཁྱད་པར་བ་ལ་བརྟེན་ནས་སྔ་མ་རང་རིག་ཏུ་འཛིན་པ་ཞིག་གོ །དེ་ཡང་ [a5] སྔར་སྔོན་པོ་མཐོང་བ་ཕྱིས་དྲན་པ་ན་ངས་སྔར་མཐོང་ངོ་ཞེས་སྔར་མཐོང་བ་དེ་ཉིད་རང་གིས་མཐོང་བར་དྲན་པས་དྲན་ཚུལ་དེ་ནི་སྔར་གྱི་སྔོ་འཛིན་རང་གིས་རང་མ་མྱོང་ན་སྐྱེ་བར་འགལ་བས་སྔ་མ་རང་རིག་གོ་སྙམ་པའོ། །འདི་ནི་རང་ [a6] རིག་གི་དབང་གིས་མ་བྱུང་ཡང་སྔར་གྱི་ཡུལ་སྔོན་པོ་མྱོང་བ་དང་ཕྱིས་ཀྱི་དྲན་ཤེས་གཉིས་ཡུལ་གཅིག་ལ་འཇུག་པའི་དབང་གིས་སྔར་ངས་མཐོང་སྙམ་དུ་དྲན་པ་སྐྱེའོ་ཞེས་སྒྲུབ་བོ། །དེ་ལ་སྔར་གྱི་སྔོ་འཛིན་གྱིས་མྱོང་བ་དང་ [V177] བཅད་པའི་ཡུལ་ཕྱིས་ཀྱི་སྔོ་ [Z80b1] འཛིན་དྲན་པས་མ་མྱོང་བ་དང་མ་བཅད་པ་མིན་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་དུ། ངེད་ཀྱི་ལྟར་ན

これは結果にもとづく証相（*ḥbras rtags*）〔の点から〕であって、証明されるべき属性（*bsgrub byaḥi chos*）として自証を捉える（*V.p.176*）ことに関して考えられたのである。そのように考えるとき、〔自証について〕譬喩は見つからないから、「青の把握（眼識）は経験するものがある。後時に記憶はあるから。例えば青のごとし。」とするならば、譬喩には証相と属性との随伴するものだけがあるけれども、遍充を証明することができないから、自証は証明されるべき属性として把握することと等しくなるのであって、直接に語られていない。経験だけが証明されても、〔プラーサンギカの上にそれは〕すでに成り立っているから、そ〔の自証〕と等しいと言えないのである。〔プラーサンギカ〕自らの考え方は、自証がなくても記憶が起ることに矛盾のないことが、〔『入中論』に〕

> およそある人によって対象が〔先の知識によって〕経験されているとき、そ〔の経験の知識〕とこの記憶〔の知識〕は別のものとして私の上にあるのではないから、それ故に、私は見たというように記憶することになる。そしてそれ〔記憶〕も世間の言説としての在り方（*tshul lugs*）である。[208]

というようにして説示されている。

自証がないならば、記憶が起こるのは矛盾すると捉えている先に述べたその理由は、これによって排除されたことにならない〔と、なお言うかも知れない〕。すなわち、こ〔の理由〕は記憶の起こる特別な記憶の仕方に依って、先の〔経験の知識〕を自証として捉えている。更に、以前に青を見て、後に記憶するとき、私は以前に見たというように、以前に見たそれこそを、自ら見たというように記憶しているから、その記憶の仕方は、以前の青という把握それ自身によって自らが経験しないとき、〔記憶の〕起こることは矛盾するから先〔の経験の知識〕は自証である、という。けれども、こ〔の記憶の起こるの〕は自証によって起こらなくても、先の、対象を青として経験したことと、後の〔記憶による青なる〕ものを知ることとの二が一つの対象において起こることによって、以前に私は見たというように記憶が起こると〔プラーサンギカは〕証明している。その場合、以前の青の把握によって経験し、（*V.p.177, Peking 157b*）識別した対象を、後の青の把握の記憶によって経験していない〔のではないこと〕や識別していないのではないことの証明として、我々の〔考えの〕ごとくでは、〔以前の〕経験と記憶との二つは、自相とし

མྱོང་དྲན་གཉིས་རང་མཚན་གྱིས་གཞན་མིན་པའི་ཕྱིར་ཞེས་བཀོད་དོ། །རྒྱུ་མཚན་དེ་ཙམ་ཞིག་ཡིན་ན་བྱམས་པས་མྱོང་བ་ཉེར་སྦས་ཀྱིས་དྲན་པར་ཡང་འགྱུར་རོ། །

དེས་ན་འདི་ [80b2] ནི་དེ་གཉིས་གཞན་གྱི་ལྟར་རྫས་ཐ་དད་དུ་གྲུབ་ན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བློས་རྫས་གཞན་དུ་འཛིན་ལ། དེ་ལྟ་ན་སྔར་སྔོ་འཛིན་གྱིས་མཐོང་བ་ལ་ཕྱིས་དྲན་པས་མཐོང་ཞེས་མི་འཛིན་པས་མྱོང་དྲན་གཉིས་ཡུལ་གཅིག་པ་འགལ་བས་སྔར་ངས་མཐོང་སྙམ་ [b3] པའི་དྲན་པ་ཡང་སྐྱེ་བར་འགལ་ [K83b] ལོ། །ངེད་ཀྱི་ལྟར་ན་དེ་གཉིས་རྫས་གཞན་མིན་ཞིང་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བློས་དེ་ལྟར་འཛིན་པའང་མེད་པས་སྔ་མས་ཡུལ་དེ་བཅད་པ་ལ་དྲན་པས་ངས་བཅད་དོ་ཞེས་འཛིན་པ་ཡང་མི་འགལ་བར་སྟོན་ནོ། །དེ་ཡང་མྱོང་བ་ [b4] སྔ་མས་དྲངས་པའི་དབང་གིས་ཡུལ་ལ་འཇུག་གི་རང་དབང་དུ་ཡུལ་གཅོད་རྒྱུ་མེད་པ་ལ་ [LS168] ཡིན་གྱི་གཞན་ལ་མིན་ནོ། །དེས་ན་རང་རིག་ཐ་སྙད་དུ་མི་བཞེད་པ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་འགོག་པ་འདིའི་མཐར་ཐུག་པ་ཡིན་ནོ། །མྱོང་བ་ [b5] ལ་རང་གིས་དང་གཞན་གྱིས་མྱོང་བ་གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་ཆོད་མ་ཆོད་གསལ་བར་མ་གསུངས་ཀྱང་མ་ཆོད་པ་དགོངས་པ་ཡིན་ཏེ། མར་མེ་[1] རང་གིས་རང་གསལ་བར་བྱེད་པ་མི་བཞེད་ཅིང་གསལ་བར་ཡང་བཞེད་པས་རང་གིས་དང་གཞན་གྱིས་གསལ་བར་བྱེད་པ་ [b6] གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་མ་ཆོད་པ་བཞིན་ནོ། །

[V178] གལ་ཏེ་མར་མེ་རང་གིས་གསལ་བར་མི་བྱེད་ཀྱང་ཚད་མས་མ་གྲུབ་པའི་སྐྱོན་མེད་ལ། ཤེས་པ་རང་གིས་ཤེས་པར་མི་བྱེད་ན་ཚད་མས་མ་གྲུབ་པར་འགྱུར་བས་མར་མེ་དང་མི་འདྲའོ་ཞེ་ན། སྒྲོན་མེ་རང་གིས་ [Z81a1] གསལ་བར་མི་བྱེད་ན་གཞན་གྱིས་ཀྱང་གསལ་བར་མི་བྱེད་པས་གསལ་བར་མི་འགྲུབ་ཅིང་གཞན་དུ་ཡང་མི་འགྲུབ་པས་ཚད་མས་མ་གྲུབ་བོ་ཞེས་སྨྲས་ན་ལན་ཅི་ཡོད། རང་གཞན་གཉིས་ཀྱིས་གསལ་བར་མི་བྱེད་ཀྱང་བུམ་སོགས་གསལ་ [a2] བར་བྱེད་པས་གསལ་བར་གྲུབ་བོ་སྙམ་ན། འོ་ན་ཤེས་པ་ལ་ཡང་མཚུངས་སོ། །གལ་ཏེ་ཡུལ་ཤེས་པ་ཉིད་རང་རིག་ལ་རག་ལས་པས་དེ་ [K84a] མེད་ན་

---

1 B, LS mar me: V, K, P, Z mar mes

て別個でないからであると示しているのである。それくらいの理由であるならば、弥勒が経験したことがウパグプタも記憶したことにもなるであろう。

従って、こ〔の自証の証明〕はそれら〔経験と記憶との〕二つが〔プラーサンギカ以外の〕他の人の〔考えた〕ごとくに異った実物として成り立つならば、共生の知覚によって別個の実物として捉えるし、そのごとくであると、以前の青の把握によって見て、後に記憶によって見たと捉えることがなく、経験と記憶との二つが、一つの対象であることは矛盾するから、以前に私は見たという記憶も起こることは矛盾する。我々〔プラーサンギカ〕のごとくでは、それら二つは別個の実物ではなく、共生の知覚によってそのように捉えることもないから、先〔の経験〕によってその対象を識別したことを、記憶によって私は識別したと捉えることも矛盾しない、と示すのである。しかも、先の経験が引かれることによって、〔記憶は〕対象の上にはたらくのであって、〔そのことは〕自在に対象を識別することのない者〔すなわち無自性の立場にある者〕にとってであるけれども、他の者にとってではない。それ故に、自証を言説としてご主張なさらないことも、言説としてさえ自相として成り立つことを否定すること〔であって、それ〕が、こ〔の自証否定〕の究極的なものであるのである。経験を自らによる〔経験である〕とか他による経験であるとかの二として判定されるか、判定されないかは明瞭に説かれていなくても、判定されない意図にあるのである。すなわち、灯火は自らが自らを照らすとご主張なさらなく、しかも、照らすことがご主張なさっているから、自らによって〔照らす〕とか、他によって照らすとかの、二として判定しないごとくである。[209]（*V.p.178*）

もし、〔唯識派が〕灯火は自らによって照らさなくても、量（認識根拠）によって成り立たないという誤失はないが、認識はそれ自らが認知しなければ、認識根拠によって成り立たないことになるから、〔その認識は〕灯火と同じでない、というならば、灯火はそれ自らによって照らさないとき、他によって（*Peking 158a*）も照らさないから、照らすことが成り立たなく、他〔の点〕でも成り立たないのであるから、認識根拠によって成り立たないと語るとき、〔唯識派には〕如何なる答えがあるか。自他の二によって照らさなくても、瓶などを照らすから照らすことは成り立つのであると、〔唯識派が〕いうならば、それでは認識についても同等である。〔唯識派が〕もし対象を認知することは自証に依存しているから、それ〔自証〕がないならば、

ཡུལ་ཤེས་པ་མི་འགྲུབ་པོ་སྙམ་ན། མར་མེ་ལ་ཡང་མཚུངས་སོ། །དེ་ལྟ་ན་ཁོ་བོ་ཅག་མར་མེ་རང་གིས་རང་གསལ་[81a3]བར་སྨྲའོ་སྙམ་ན། མི་རིགས་ཏེ་མུན་པས་སྒྲིབ་པ་མི་སྲིད་པའི་ཕྱིར་དང་མུན་པ་ཡང་རང་གིས་རང་ལ་སྒྲིབ་པར་འགྱུར་ལ་དེ་འདོད་ན་མུན་པ་མི་མཐོང་བར་འགྱུར་རོ། །

མདོར་ན་ཤེས་པ་ཤེས་བྱ་ལ་བརྟེན་ནས་བཏགས་པས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་ལ། [a4]ཤེས་བྱ་ཡང་དེ་ལྟར་ཡིན་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་དེ་གཉིས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ཕན་ཚུན་ལྟོས་པར་མ་ཟད་དོན་ཡང་ཕན་ཚུན་ལྟོས་བཏགས་ཙམ་[LS169]ཡིན་པས་རང་རིག་མི་འདོད་པ་ཡིན་ནོ། །རྩོད་ཟློག་ལས་ཀྱང་།

> གལ་ཏེ་རང་ལས་ཚད་མ་གྲུབ། །གཞལ་བྱ་རྣམས་ལ་[a5]མ་ལྟོས་པར། །
> ཁྱོད་ཀྱི་ཚད་མ་གྲུབ་འགྱུར་འདིར། །གཞན་ལ་མི་ལྟོས་རང་འགྲུབ་འགྱུར། །

ཞེས་རང་རིག་བཀག་པའི་རིགས་པས་ཀྱང་ཤེས་སོ། །

[V179]འོ་ན་ངས་སྔར་སྔོན་པོ་མཐོང་ངོ་ཞེས་དྲན་པའི་ང་ནི་གང་ཟག་ཡིན་ལ། སྔོ་འཛིན་གྱི་ཤེས་པ་དང་དེ་གཉིས་[a6]འགལ་བས་དེ་ལྟར་དྲན་པ་དེ་སྔོ་འཛིན་དྲན་པར་ཇི་ལྟར་འགྱུར་སྙམ་ན། སྔོ་འཛིན་གྱི་མིག་ཤེས་དང་སྔོན་པོ་མཐོང་མཁན་གྱི་གང་ཟག་གཉིས་འགལ་ཡང་ཤེས་པ་དེས་སྔོན་པོ་མཐོང་བ་ལ་བརྟེན་ནས་ངས་མཐོང་ངོ་ཞེས་འཇོག་པ་མི་འགལ་བ་[Z81b1]བཞིན་དུ། སྔོ་འཛིན་གྱི་ཤེས་པས་སྔོན་པོ་མཐོང་བ་དྲན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ངས་སྔར་སྔོན་པོ་མཐོང་ངོ་ཞེས་གང་ཟག་དྲན་པ་དེས་སྔོ་འཛིན་གྱི་ཤེས་པ་དྲན་པ་ཡང་ཅི་ཞིག་འགལ།

གསུམ་པ་ལ་གཉིས། རང་རྒྱུད་བཀག་པའི་[K84b]བྱུང་ཚུལ་དང་དེའི་དོན་ཇི་ལྟར་བཤད་[b2]པའི་གཞན་ལུགས་དང་། རང་ལུགས་ཀྱི་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པའི་རྟགས་ཡོད་པ་དང་རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་མེད་ཚུལ་ལོ། །

対象を認知することは成り立たない、といえば、灯火についても同等である。かくのごとく、我々〔唯識派〕は灯火は自らによって自らを照らすと言う、というならば、不合理である。すなわち、闇によって覆われていることはあり得ないからであり、また、闇も亦自らによって自らを覆うことになってしまうので、そのことを認めるとき、〔闇の中で瓶が見られないように〕闇も見られなくなる。

要約すると、認識は知られるべきものに依って仮設されるから、自相として成り立たなく、知られるべきものもそのようにある理由によって、それら二つの言説は互に依っているだけでなく、意味もまた互いに依って仮設されただけであるから、自証は認められないのである。『廻諍〔論〕』の中にも、

> もし自らより認識根拠が成り立つならば、量られるものに依らずに、汝にとって認識根拠は成立することになる。ここに、他に依らずに自らが成立することになる。[210)]

というように、自証が否定されている理証によっても知られるのである。(*V.p.179*)

それでは、私は先に青を見たという記憶の中の私はプドゥガラであり、青を把握する認識とそれら〔私と認識との〕二つは相違するのであるから、そのように、その記憶がどうして青の把握を記憶することになるか、といえば、青を把握する眼識と青を見た者であるプドゥガラとの二つが相違していても、その認識によって青を見たことに基づいて、私は見たというように建てることは矛盾がないように、青を把握する認識によって青を見た記憶に(*Peking 158b*)基づいて、私は先に青を見たというようにプドゥガラを記憶したそのことによって青を把握する認識を記憶することも亦どうして矛盾があるか。

F3 自立的な論証を認めない独特の特徴

第三(*A2,B2,C2,D1,E2,F3*)に二あり。(*G1*)自立〔的な論証〕が否定される経緯とその意味を如何に解釈したかという他派の考え方、と(*G2*)自派の証明されるべきものを証明する証相のあることと自立〔的な論証〕の証相のない仕方、とである。

第一(*A2,B2,C2,D1,E2,F3,G1*)〔自立的な論証が否定される経緯とその意味を解釈する他派の考え方〕。

(*B472.19, LS169.16, V179.11, K84b1, P158b2, Z81b2*)

དང་པོ་ནི། གསུང་རབ་ཀྱི་དོན་འདི་ལྟར་འགྲེལ་ན་རང་རྒྱུད་འདོད་དགོས་ལ། འདི་ལྟར་འགྲེལ་ན་དེ་འདོད་དུ་མི་རུང་ངོ་ཞེས་པའི་དོན་ནི་[b3]གསུང་རབ་ལ་ཤིན་ཏུ་གནས་མོད་ཀྱང་། རང་སྡེའི་གཞུང་འགྱུར་བ་རྣམས་[LS170]ལས་ཐལ་རང་གང་འདོད་བརྟགས་ནས་རང་རྒྱུད་མི་འཐད་ཐལ་འགྱུར་འཐད་ཅེས་པ་ནི་ཟླ་བའི་གཞུང་རྗེས་འབྲང་དང་བཅས་པ་མིན་པ་ནས་དངོས་སུ་མ་བྱུང་ངོ་། །

བྱུང་[b4]ཚུལ་ནི་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས།

བདག་ལས་མ་ཡིན་གཞན་ལས་མིན། །

ཞེས་སོགས་ཀྱི་ཚིགས་བཅད་ཀྱི་དོན་བཀྲལ་བ་ལ་ལེགས་ལྡན་གྱིས་སྐྱོན་བཟུང་བ་མི་འཇུག་པར་སྟོན་པའི་སྐབས་སུ་ཚིག་གསལ་ལས། སངས་རྒྱས་[V180]བསྐྱངས་རང་རྒྱུད་མི་[b5]བཞེད་པ་དང་། དབུ་མ་པས་རང་རྒྱུད་བྱ་མི་རིགས་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་དང་བཟློག་ཕྱོགས་ལ་གནོད་བྱེད་མང་དུ་བསྟན་ནས་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་ཕྱེ་ལ། བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ་ལས་ཀྱང་སློབ་དཔོན་ཆོས་སྐྱོང་གི་འདོད་པ་འགོག་པའི་སྐབས་ཤིག་ཏུ་རང་རྒྱུད་འགོག་[b6]ཚུལ་མདོར་བསྡུས་ཤིག་གསུངས་སོ། །ལེགས་ལྡན་ལ་ཡང་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་དང་རང་ཉིད་རང་རྒྱུད་ཁས་ལེན་མི་ལེན་མི་མཐུན་སྙམ་པ་མི་འདུག་གི རང་རྒྱུད་ཁས་ལེན་པ་འོས་མེད་དུ་བྱས་པའི་ལུགས་སུ་སྣང་ངོ་། །དེའི་གནད་ཀྱིས་ཀྱང་[Z82a1]རང་ཉིད་དང་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་གཉིས་ལ་ཆོས་དང་གང་ཟག་ལ་རང་བཞིན་འགོག་པའི་དགག་བྱ་[K85a]ལ་ཡང་ཁྱད་པར་ཡོད་པར་མི་བཞེད་དོ། །

ལེགས་ལྡན་གྱི་རྗེས་འབྲང་སྤྱན་རས་གཟིགས་བརྟུལ་ཞུགས་ལ་འགྲེལ་པ་ཚིག་[a2]གསལ་གྱི་རྒྱུས་འདུག་པས།ཤེས་རབ་སྒྲོན་མར་སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་བཀག་པའི་འགྲེལ་བཤད་ཀྱི་སྐབས་སུ་ཟླ་བས་ལེགས་ལྡན་ལ་སྐྱོན་བརྗོད་པ་རྣམས་འཇུག་མི་འཇུག་གི་བཤད་པ་འོང་རྒྱུར་སྣང་ཞིང་། ཞི་བ་འཚོ་དཔོན་སློབ་ལ་སོགས་[a3]པས་ཀྱང་ཟླ་བས་རང་རྒྱུད་བཀག་པའི་སྐྱོན་སྤོང་མཛད་རྒྱུར་སྣང་ཡང་མ་མཛད་དོ། །དེ་ལ་སྤྱིར་སློབ་དཔོན་གཉིས་ཀྱིས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་བཀག་པའི་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་

教説の意味をこのように解釈するならば、自立〔的な論証〕を認めなければならないし、このように解釈するならば、それ〔自立的な論証〕を認めることは適切ではない、という意味は教説の中ですでに設けられているけれども、自部の本典の〔チベット語〕訳の中で、プラサンガ〔の論証〕と自立〔的な論証〕とのいずれを認めるかを観察して、自立〔的な論証〕は不合理であり、プラサンガは合理的であるとは、チャンドゥラ〔キールティ〕の本典〔とそれ〕に随従するものでないものには、直接に出てこないのである。

〔自立的な論証が否定される〕経緯は、ブッダパーリタによって、自よりに非ず、他よりに非ず、云々の詩頌の意味が解釈されたもの[211]に対して、バーヴァヴィヴェーカが批判し、[212]〔そして、それが批判に〕ならないことを示す場合に、『浄明句〔論〕』の中で、[213]ブッダパーリタ（*V.p.180*）は自立〔的な論証〕をご主張なさらなく、中観派が自立〔的な論証〕を考えることは不合理であるという証明とは反対のものにおいて、侵害することを非常に多く示して学轍の仕方を広げているのであり、『〔四〕百〔論〕』の註釈の中でも、軌範師ダルマパーラの主張を否定する場合に、自立〔的な論証〕を否定する方軌としての、ある要約したものが説かれている。[214]バーヴァヴィヴェーカにおいてもブッダパーリタと自らこそとは自立〔的な論証〕を認めるか、認めないかで相違すると考えることはないのであるが、自立〔的な論証〕を認めることを前提とする考え方にあると見られる。そのような要点によっても、自らとブッダパーリタとの両者において、法と人とに対して自性を否定する否定対象（否定されるべきもの）にも区別があることはご主張なさっていないのである。

バーヴァヴィヴェーカに随従するアヴァローキタブラタは（*Peking 159a*）〔『根本中論』の〕註である『浄明句〔論〕』をよく知っていたが、『般若灯〔論〕』においてブッダパーリタ〔の考え方〕を否定している〔その『般若灯論』の〕復註の場で、チャンドゥラ〔キールティ〕がバーヴァヴィヴェーカに対して誤失を語っていることについて、〔そのような誤失と〕なっているか、なっていないかの解釈はしていなく、シャーンタラクシタ師弟なども、チャンドゥラ〔キールティ〕が自立〔的な論証〕を否定したことに反論しなければならないけれども、していないのである。従って、一般的には、〔ブッダパーリタとチャンドゥラキールティとの〕二人の軌範師が、自相として成り立つことを言説としても否定した無自性という点において、因果な

རྒྱུ་འབྲས་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་གཞག་ 82a4 ཐམས་ཅད་ཆེས་འཐད་པ་དང་། དེ་ཡང་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་མ་འདས་ཀྱི་རྟེན་འབྱུང་ངེས་པར་ཁས་བླང་དགོས་ LS171 པའི་རྟེན་འབྱུང་ V181 གི་རྒྱུ་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་དགག་བྱ་དེ་འགོག་པར་བཤད་པའི་རིགས་པ་རྣམས་རིགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཟབ་ལ་ཕྲ་ a5 བའི་མཐར་ཐུག་ཏུ་སྣང་ལ། དེའི་ནང་ནས་ཀྱང་རང་རྒྱུད་འགོག་པ་འདི་རིགས་པ་ཕྲ་བར་སྣང་ངོ་། །

འདི་ལ་པཎྜི་ཏ་ཁ་ཅིག་ན་རེ། བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པའི་རྟགས་དང་ཁྱབ་པ་ཚད་མས་གྲུབ་པ་ཞིག་ཡོད་ན་རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་འཐད་ནའང་དེ་མེད་པས་ a6 རང་རྒྱུད་མི་འཐད་དོ། །དེ་ལ་རྒོལ་ཕྱི་རྒོལ་གཉིས་ཀ་ལ་ཚད་མས་གྲུབ་པ་རྟགས་སུ་འདོད་པ་ནི་མི་རིགས་ཏེ།ཕྱི་རྒོལ་གྱིས་ཚད་མས་གྲུབ་པར་སྔར་རྒོལ་གྱིས་མི་ཤེས་པའི་ཕྱིར་ཏེ། དེའི་མངོན་རྗེས་ཀྱིས་གཞན་གྱི་སེམས་ཀྱི་ Z82b1 ཁྱད་པར་མི་ཤེས་པའི་ K85b ཕྱིར་རོ། །རང་གིས་ཚད་མས་གྲུབ་པ་ཡང་མི་ཤེས་ཏེ་དེར་ཐག་བཅད་ཀྱང་སླུ་བ་སྲིད་པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་ཟེར་རོ། །དེ་ནི་ཤིན་ཏུ་མི་རིགས་ཏེ་དེ་ལྟ་ཡིན་ན་གཞན་གྱིས་ཁས་བླངས་པའི་སྒོ་ནས་ཀྱང་འགོག་པར་མི་རིགས་ཏེ། དེས་དེ་ལྟར་འདོད་ b2 པ་ཡིན་པར་རང་གིས་མི་ཤེས་པའི་ཕྱིར་ཏེ་གཞན་སེམས་མི་ཤེས་པའི་ཕྱིར་རོ། །རང་གིས་གནོད་བྱེད་བསྟན་ནས་འགོག་པ་ཡང་མི་རིགས་ཏེ་གནོད་བྱེད་དུ་ཐག་བཅད་ཀྱང་སླུ་བ་སྲིད་པས་སོ། །

ཁྱབ་པ་ཚད་མས་མ་གྲུབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་ནི་མངོན་སུམ་གྱིས་ནི་ཚང་ b3 མང་གི་དུ་ཡོད་ལ་མེ་ཡོད་ཀྱི་ཁྱབ་པ་རྟོགས་ཀྱི། ཡུལ་དུས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དུ་ཡོད་ལ་མེ་ཡོད་ཀྱིས་ཁྱབ་པ་མ་རྟོགས་སོ། །རྗེས་དཔག་གིས་ཀྱང་ཡུལ་དུས་ཐམས་ཅད་ན་ཡོད་པའི་རྟགས་ལ་བསྒྲུབ་བྱའི་ཆོས་ཀྱིས་ཁྱབ་པ་མི་རྟོགས་པས། འཇིག་ V182 རྟེན་པའི་ཁས་བླངས་ b4 པ་ཙམ་གྱིས་ཁྱབ་པ་གྲུབ་པ་ཡིན་གྱི་ཚད་མས་གྲུབ་པ་མིན་ནོ་ཞེས་ཟེར་རོ། །འདི་ཡང་ཤིན་ཏུ་མི་རིགས་ཏེ་རིགས་པའི་གཞུང་ལས་ཁྱབ་པ་འགྲུབ་ཚུལ་བཤད་པའི་དོན་ལོག་པར་བཟུང་ནས་འགོག་པའི་ཕྱིར་ཏེ། འདི་ལྟར་ཚང་མང་གི་སྟེང་དུ་དུ་ཡོད་ལ་མེ་ཡོད་ b5 ཀྱིས་ཁྱབ་པར་སྒྲུབ་པ་ནི་ཚང་མང་གི་དུ་ཡོད་ལ་ཚང་མང་གི་མེ་ཡོད་ཀྱིས་ཁྱབ་པར་སྒྲུབ་པ་གཞུང་གི་དོན་གཏན་མ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ན་དུ་བ་དང་ལྡན་པའི་ LS172 ལ་ལ་ཚང་མང་གི་དུ་བ་ཡོད་པའི་རྟགས་ཀྱིས་ཚང་མང་གི་མེ་ཡོད་པར་སྒྲུབ་པར་འགྱུར་ཏེ། b6 ལ་ལ་

どのすべての建立されることは大変合理的であり、また更に、出世間、世間の縁起を確実に認めるべき縁起（*V.p.181*）という事由によって、その否定されるべきもの（否定対象）を否定することを述べる理証は、諸々の理証の甚深にして微細なる究極的なものとして見られるのであり、その中でも、自立〔的な論証〕を否定するこの理証は微細であると見られる。

こ〔の自立的な論証〕について、ある学者〔ジャヤーナンダ〕[215]によると、証明されるべきものを証明する証相と遍充（*rtags daṅ khyab pa*）とが量（認識根拠）によって成り立つことがあるならば、自立〔的な論証〕の証相は合理的であるけれども、それ〔証相と遍充との量による成立〕がないから、自立〔的な論証〕は合理的ではない。そこで、立論者と敵者との両者において、量によって成り立つ証相を認めることはあり得ないのである。敵者は量によって成り立っているのに、立論者によって知られていないからで、すなわち、その現量と推量とによって他人の心の特徴は知られないからである。自らに量によって成立することも知られない。そのことを決めつけても、欺くことがありうるからである、と言っている。

そ〔の考え〕は極めて不合理である。そのようであるならば、他人が認めた点からも否定することは不合理である。かの人がそのように認めていることは自らは知らないからであり、他人の心は知られていないからである。自らが、侵害することを示して、否定することも不合理である。侵害するものとして決めつけても欺くことがありうるからである。

遍充が（*Peking 159b*）量によって成り立たない事由は、現量によっては厨房の煙のあるところに火はあるという遍充を理解するけれども、あらゆる場と時の、煙のあるところに火があるという遍充を理解しないのである。推量によっても、あらゆる場と時に存在する証相において、証明されるべき法による遍充は理解されないから、（*V.p.182*）世間的な承認だけによる遍充は成り立つけれども、量によっては成り立たない、という。しかるに、このことはきわめて不合理である。論理の本典から、遍充を証明する仕方を説いたものを間違って捉えて、否定するからである。すなわち、厨房の中に煙があるので火はあるという遍充の証明は、厨房に煙があるから、厨房に火があるという遍充の証明〔として見なすこと〕は、本典の内容では決してないからである。そうでないならば、煙を有する山に対して、厨房に煙があるという証相によって、厨房に火があるというように証明することになるであろう。山

དུ་ཡོད་ཀྱི་རྟགས་ཀྱིས་མེ་ཡོད་པའི་ཁྱབ་པ་སྒྲུབ་པ་ན་རྟགས་སུ་གང་བཟུང་བ་ལ་ཆོས་སུ་བཟུང་བ་དེས་ཁྱབ་པ་ K86a སྒྲུབ་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དང་དེའི་སྒྲུབ་ཚུལ་ཡང་སྔར་ལྟར་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་ཚང་མང་ནི་དུ་ཡོད་ལ་མེ་ཡོད་ཀྱིས་ཁྱབ་པ་ངེས་པའི་གཞི་ Z83a1 དང་ཁྱབ་པ་ནི་དེར་ངེས་རྒྱུའི་དོན་ཡིན་གྱི། ཁྱོད་འདོད་པ་ལྟར་ཡིན་ན་ཁྱབ་པ་དེ་གཞི་གང་གི་སྟེང་དུ་ངེས་པའི་དཔེའི་ཆོས་ཅན་ཟུར་པ་ཞིག་སྟོན་ཅིག

དེ་བཞིན་དུ་བྱས་པའི་རྟགས་ཀྱིས་སྒྲ་མི་རྟག་པར་སྒྲུབ་པའི་ཁྱབ་པ་བུམ་པའི་སྟེང་ a2 དུ་སྒྲུབ་པ་ཡང་བུམ་པའི་བྱས་པ་ལ་བུམ་པའི་མི་རྟག་པས་ཁྱབ་པར་སྒྲུབ་པ་ག་ལ་ཡིན། ཡུལ་དུས་འདིའི་དུ་བ་དང་བྱས་པ་ཞེས་སོགས་ཡུལ་དུས་ཀྱི་ཁྱད་པར་དུ་མ་བྱས་པར་དུ་བ་དང་བྱས་པ་ཙམ་ལ་མེ་ཡོད་དང་མི་རྟག་པས་ཁྱབ་པ་སྒྲུབ་པ་ཁོ་ན་ཡུལ་དུས་ a3 ཐམས་ཅད་དུ་མི་འཁྲུལ་བ་ངེས་པར་ V183 འགྱུར་བའི་ཐབས་ཡིན་པས་དེ་ལ་ལོག་པར་མ་འཛིན་ཅིག

དེའི་ཕྱིར་རིགས་པ་འདི་ཡི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ནས་ལྡོག་པ་གཅིག་པའི་དཔྱད་འཕྲུལ་འདོད་པ་ནི་ཆུས་ཁྱེར་བས་རྩྭ་ཕྱུང་དྲུངས་ཕྱུངས་ལ་འཇུ་བ་དང་འདྲའོ། །དེ་ a4 བཞིན་དུ་དངོས་པོ་སྟོབས་ཞུགས་སམ་འཛིན་སྟངས་དོན་ལ་མི་འཁྲུལ་བའི་ཚད་མ་བཀག་ནས་མ་དཔྱད་པ་འཇིག་རྟེན་གྲགས་པའི་ཚད་མ་འཇོག་ཅིང་། བཀག་པའི་སྐྱོན་རང་ལ་མི་འཇུག་པའི་རྒྱུ་མཚན་དུ་རང་ལུགས་ལ་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད་མི་འདོད་ a5 ཅིང་ཕ་རོལ་པོས་འདོད་པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་སྨྲ་མོད་ཀྱང་། ཐ་སྙད་པ་དང་དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པའི་ཁྱད་པར་དང་དབུ་མ་པ་གཉིས་ཀྱི་དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པའི་ཁྱད་པར་ཕྱེད་པ་ཡང་མི་སྣང་ལ། སྔར་བཤད་ K86b པ་ལྟར་གྱི་ཐ་སྙད་བཏགས་པའི་ a6 བཏགས་དོན་བཙལ་བས་མི་རྙེད་པའི་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་ལ་རྒྱུ་འབྲས་སོགས་འཇོག་མི་ཤེས་པར་སྣང་བས་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་རང་མཚན་མེད་ཅེས་མང་དུ་སྨྲས་ཀྱང་སྨྲས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་དོ། །

ཡང་ཁ་ཅིག་ཚད་མས་ LS173 གྲུབ་པའི་དོན་ཐམས་ཅད་དུ་མེད་པས་ Z83b1 ཕ་རོལ་པོས་ཁས་བླངས་པའམ་བླངས་པའི་མཐར་ཐུག་པ་ལ་བརྟེན་པའི་ཐལ་འགྱུར་གྱིས་ལོག་རྟོག་འགོག་ལ། བདེན་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་བདེན་མེད་བསྒྲུབ་རྒྱུ་མེད་པ་རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་དང་དམ་བཅའ་མེད་པའི་དོན་དུ་འདོད་དོ། །གཞན་དག་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་ b2 དམ་ལ་བརྩམས་པའི་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་གཞན་ངོར་སྨྲས་ཀྱི་རང་ལུགས་ V184 ལ་མིན་ནོ། །དེ་སྐད་སྨྲས་པ་དེ་ཡང་

に煙があるという証相によって、火があるという遍充を証明するとき、証相として、何を取り上げて、法（証明されるもの）を取り上げるか、そのことが遍充の証明であるからであり、また、その証明方法もまた先のごとくであるからである。従って、厨房は、煙があるとき火があるという遍充を理解する事体であり、そして、遍充はそこに理解するところの意味のものであるけれども、汝が認めるごとくであるならば、その遍充を如何なる事体の上に理解するかという譬喩の別な有法を示しなさい。

同様に、所作〔性であるが故に〕という証相をもって、声は無常なり、を証明する遍充を、瓶の上で証明することも、瓶の所作に対して瓶の無常によって遍充を証明することがどこにあるか。この場と時の煙や所作などが、場と時の区別をなさずに、煙や所作のみにおいて火のあること（*Peking 160a*）や無常による遍充を証明することこそは、あらゆる場と時に迷乱なく理解（*V.p.183*）する手だてであるから、それを間違って取えてはいけない。

それ故に、この理証に従って同一の〔理証〕の概念の幹を〔あらゆるところに〕おし出そうとすることは、〔自分が〕水によって流されて、〔自分の〕前に捨てられ〔て、流れ〕ている草のかたまりを捉えるようなものである。同様に、[216] 事体に〔即した〕力、あるいは、捉え方の対象に迷乱がない量を否定して、伺察していない世間〔一般〕に伝承している量を建てて、否定の誤失を自らに起こさない事由として、自分の考え方に理証による伺察に耐えるものを認めずして、相手が認めるからであると語るけれども、言説なるものや真実として成不成を弁別する区別や、二つの中観派の真実として成不成を弁別する区別をなしたこともまた見られない。先[217] に述べたような言説の仮設した仮設の対象を追究して、見つからない名称としての仮設のみにおいて、因果などを建てることを知らないように見られるから、言説としても自相はないと非常に多く語っても、語るだけに尽きるのである。

またある人[218] は、量によって成り立つものはすべての場合に存在しないから、相手の人が承認したことや承認したということ〔だけの〕究極的なものに基づくが、プラサンガ〔の論証〕によって邪分別を否定するのであって、諦を断つだけの諦無を証明することが無い〔という〕ことは自立〔的な論証〕の証相や主張がない意味として、認めている。他の人々は、[219] 世俗と勝義に関するあらゆる建立は他人の〔説の〕上で語っているけれども、自らの考え方（*V.p.184*）で〔語ってい〕ない。そのように語ったそのことも、自分

རང་གིས་མ་བྱས་ཀྱི་གཞན་གྱི་ངོར་སྣང་བ་ཙམ་མོ་ཞེས་སྨྲ་སྟེ་འདི་ནི་སྔོན་གྱི་དུས་ཀྱི་རང་རྒྱུད་འགོག་པ་རྣམས་ལ་མེད་ཀྱི་ཕྱིས་ཀྱི་རྣམས་ཀྱིས་སྨྲས་[b3]པ་ཙམ་མོ། །དེ་དག་གི་ཁ་ཅིག་གིས་ནི་ལུགས་འདིའི་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་དགག་བྱ་ཁས་བླངས་ལ་ཕལ་མོ་ཆེས་ནི་རྟེན་འབྲེལ་ཚད་མས་གྲུབ་པ་ཡང་བཀག་པས་ལུགས་འདིའི་ཕྱོགས་སྔ་མའི་གཙོ་བོར་སྣང་ངོ་། །

དེ་དག་གི་དགག་གཞག་རྒྱས་པར་བྱང་[b4]ཆུབ་ལམ་གྱི་རིམ་པར་བཤད་ཟིན་པས་མི་སྤྲོའོ། །

གཉིས་པ་ལ་གཉིས། རྟགས་ཀྱིས་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པ་ཡོད་ཚུལ་དང་། རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་ཁས་མི་ལེན་པའི་ཚུལ་ལོ། །

(*B476.12, LS173.13, V184.10, K86b6, P160b3, Z83b4*)

དང་པོ་ནི། རང་གི་ལུགས་ནི་དགོངས་འགྲེལ་ལས་གསུངས་པ་ལྟར་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་[b5]གྲུབ་པ་འདོད་ན་ནི་ངེས་པར་རང་[K87a]རྒྱུད་བྱ་དགོས་ཏེ། རང་སྡེ་དངོས་པོར་སྨྲ་བ་རྣམས་དང་ལེགས་ལྡན་ལ་སོགས་པ་བཞིན་ནོ། །ཐ་སྙད་དུ་ཡང་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་ཆོས་མི་འདོད་ན་ནི་རང་རྒྱུད་ཁས་མི་ལེན་པ་གདོན་མི་ཟ་བར་བྱ་དགོས་པས་འདི་ཡང་དགག་[b6]བྱ་ཕྲ་མོ་ནས་འགོག་པ་འདི་ལ་ཐུག་གོ །དེ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པ་མེད་ན་རང་ཕྱོགས་ཀྱི་བསྒྲུབ་བྱ་དང་དེ་སྒྲུབ་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་དང་ཚད་[LS174]མ་དང་གཞལ་བྱ་རྣམས་འཛོག་པ་འགལ་བར་མཐོང་ནས་རང་རྒྱུད་ཁས་མི་ལེན་པ་ནི་མིན་ཏེ། འཇུག་[Z84a1]པ་རྩ་འགྲེལ་ལས་རྒྱུས་འབྲས་བུ་ཕྲད་ནས་སམ་མ་ཕྲད་པར་སྐྱེད་ཅེས་བརྟགས་[V185]ནས་ཕྱོགས་གཉིས་བཀག་ཅིང་། སྐྱོན་དེ་ཕ་རོལ་པོ་ལ་འཇུག་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་དུ་འགྲེལ་པ་ལས་

> གང་གི་ལྟར་ན་རང་གི་མཚན་ཉིད་བསྐྱེད་པར་བྱ་བ་ཉིད་དང་སྐྱེད་པར་[a2]བྱེད་པ་ཡིན་པ་དེ་ལ་ནི་རྣམ་པར་དཔྱད་པ་འདིར་འགྱུར་

でなさなかったのであり、他の人の上に顕われたのみである、と言う。すなわち、このことは昔（*Peking 160b*）の〔チャンドゥラキールティの〕時代の自立〔的な論証〕を否定することなどにおいてはなかったが、後の〔チベットの〕人々が語っているだけである。それらの或る者は、この〔プラーサンギカの〕考え方の独特の否定対象を承認しているし、大部分の人々は縁起が量によって成り立つことも否定しているから、この〔プラーサンギカの〕考え方の前分〔所破〕の中心として見られるのである。

それらの〔相手の考え方〕を否定することと、〔自らの立場を〕建立することは詳しく『菩提道次第〔論〕』ですでに述べた[220)]ので、戯論しない。〔これ以上、詳しく述べないのである。〕

G2 自派の証明されるべきものを証明する証相のあることと自立的な論証の証相のない仕方

第二（*A2,B2,C2,D1,E2,F3,G2*）に二あり。（*H1*）証相によって証明されるべきものを証明することのあることの仕方、と（*H2*）自立〔的な論証〕の証相を承認しない仕方、とである。

第一（*A2,B2,C2,D1,E2,F3,G2,H1*）。

自派としては『解深密〔経〕』の中に説かれているように、自相として成り立つことを認めるならば、確実に自立を考えるべきであって、[221)]すなわち、自部の実有論者たちやバーヴァヴィヴェーカなどのごとくである。言説としても自相として成り立つ法を認めないならば、自立を認めないものであると決定的に考えるべきであるから、こ〔の自立的な論証の否定〕も亦、微細な否定対象から否定するというこのことに到るのである。従って、言説としても自相として成り立たないならば、自らの立場の証明されるべきものやそれを証明する能証や量や量られるものなどを建てることは矛盾すると見て、自立を承認しないのではない。『入〔中論〕』の根本〔偈〕と『自〔注〕』の中に、[222)]因・果が出会ってか、出会わずに生ずるかというように観察（*V.p.185*）して、二つの考えを否定しており、そのような誤失が相手に起ってくる証明として〔『入中論』の〕註釈の中に、

> およそ自相が所生性と能生〔性〕であるとする場合、その場合、〔二の見解における誤失を見ることになるという〕この伺察となるが、[223)]

ཞེས་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་རྒྱུ་འབྲས་འདོད་པ་ལ་བརྟག་པ་གཉིས་བྱས་པའི་སྐྱོན་དེ་འཇུག་ལ་སྒྱུ་མ་ལྟར་རང་བཞིན་མེད་པར་སྨྲ་བ་ལ་སྐྱོན་དེ་མེད་ཅེས་གསུངས་སོ། །དེ་ལ་ཕ་རོལ་པོས་སུན་འབྱིན་ [a3] ལ་མགོ་མཚུངས་བྱས་པའི་ལན་དུ།

སུན་འབྱིན་པས་སུན་དབྱུང་བྱ་མ་ཕྲད་སུན་ནི་འབྱིན་བྱེད་དམ། །
འོན་ཏེ་ཕྲད་ནས་ཡིན་ཞེས་སྨྲས་ཟིན་ཉེས་པ་འདིར་གང་ལ། །
ངེས་པར་ཕྱོགས་ཡོད་དེ་ལ་འགྱུར་གྱི་བདག་ལ་ཕྱོགས་འདི་ནི། །
ཡོད་པ་མིན་པས་ [a4] ཐལ་བར་འགྱུར་བ་འདི་ནི་སྲིད་མ་ཡིན། །

ཞེས་དེ་གཉིས་མི་མཚུངས་པའི་རྒྱུ་མཚན་དུ་རང་ལ་ཕྱོགས་ [K87b] མེད་དོ་ཞེས་རྩ་བ་ལས་གསུངས་ཤིང་། དེའི་འགྲེལ་པ་ལས།

སུན་དབྱུང་བ་དང་སུན་འབྱིན་པ་གཉིས་ཀ་རང་བཞིན་གྱིས་མ་གྲུབ་པའི་ཕྱིར་རོ། །

[a5] ཞེས་སོ། །ཕྱོགས་མེད་པ་ནི་རང་མཚན་ནམ་རང་བཞིན་གྱིས་གྲུབ་པའི་ཁས་ལེན་མེད་པའི་དོན་དུ་བཤད་དེ། རྒྱུ་འབྲས་ཀྱི་སྐབས་སུ་མི་མཚུངས་པའི་རྒྱུ་མཚན་བཤད་པ་དང་དོན་གཅིག་གོ །སྐབས་འདིར་འཇུག་འགྲེལ་ལས། ཤཱ་རིའི་བུས་རབ་འབྱོར་ [a6] ལ་སྐྱེས་པའི་ཆོས་ཀྱིས་མ་སྐྱེས་པའི་ཐོབ་པ་འཐོབ་བམ་[མ་སྐྱེས་པའི་ཆོས་ཀྱིས་མ་] སྐྱེས་པའི་[1] ཐོབ་པ་འཐོབ་ཅེས་དཔྱད་ནས་དྲིས་པ་ལ་ལན་དུ་དེ་གཉིས་ཀ་མི་འདོད་དོ་ཞེས་གསུངས་པ་ [V186] ན། ཅི་ཐོབ་པ་དང་མངོན་པར་རྟོགས་པ་མེད་དམ་ཞེས་དྲིས་པ་ལ་དེ་གཉིས་ཡོད་མོད་ཀྱི་ [Z84b1] གཉིས་ཀྱི་ཚུལ་གྱིས་ནི་མིན་ནོ། །ཞེས་གསུངས་སོ། ། [LS175] དེ་གཉིས་དང་རྒྱུན་དུ་ཞུགས་པ་ལ་སོགས་པ་ཡང་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡིན་གྱི་དོན་དམ་པར་ནི་ཐོབ་པ་མེད་ཅིང་མངོན་པར་རྟོགས་པ་མེད་དོ་ཞེས་གསུངས་པ་དྲངས་ནས། དེ་ཉིད་ལས།

འདིར་ཇི་ལྟར་གཉིས་ [b2] སུ་ཐལ་བར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་སྐྱེས་པ་དང་མ་སྐྱེས་པའི་ཆོས་ཀྱིས་[2] ཐོབ་པ་འཐོབ་པ་བཀག་ཅིང་། གཉིས་ཀྱང་དངོས་པོ་མེད་པ་ལ་མི་རིགས་པའི་ཕྱིར་མ་བརྟགས་པར་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཐོབ་པ་འཐོབ་པར་ཁས་བླངས་པ་དེ་བཞིན་དུ།

---

1 B, LS, V, K ḥthob bam skyes paḥi: P, Z ḥthob pa ma skyes paḥi. Cf. Madhyamakāvatārabhāṣya, D 311a2-4.

2. Read kyis for Text kyi. Cf. Madhyamakāvatārabhāṣya, D 311a5: kyis.

というように、自相として成り立つ因・果を認める場合に、二つの観察を考えるそのような誤失が起こるけれども、幻のごとく自証はないと語るものにはその誤失はないと説かれている。それについて相手（*Peking 161a*）が〔中観の〕論破と等しいとする〔主張に対する〕答えとして〔チャンドゥラキールティは〕、

論破するものが論破されるものと結びつかずに論破するか、或いは結びついて〔論破するの〕であるか、と語ったことの誤失は、ここでは、およそ決定的な主張が〔自性として成り立つことに〕あるそ〔の主張〕においてあるが、自分にはこ〔のような〕主張はあるのではないから、〔誤失に〕堕ち入るというこのことはあり得ない。[224)]

といって、両者が等しくない事由として、自らには主張はない、というように、『根本〔偈〕』〔すなわち『入中論』〕に説かれており、その『註釈』の中に、

論破されるものと論破するものとの両者が自性として成り立っていないからである。[225)]

と述べている。「主張はない」とは自相あるいは自相として成立するということを承認しない意味で述べているのであって、因・果の場合で、等しくない事由を述べたことと同一義である。この場合に、『入〔中論〕』の註の中に、舎利弗がスブフーティに、すでに生じている法をもって、不生の証得が得られるか、或いは、〔いまだに生じていない法をもって、〕不生の証得が得られるか、というように尋ね、〔その〕問いに対する答えとして、〔スブフーティが〕その二つは認めない、と説いていた（*V.p.186*）とき、〔それについて〕証得〔がないの〕か、現観がないのか、という〔舎利弗の〕問いに対して、〔スブフーティは〕その二つは有るのであるが、二つの〔事体という〕仕方としては無い、と説かれている。[226)] その〔証得と現観との〕二つや預流なども亦、世間の言説としてであるけれども、勝義としては証得はなく、現観はない、という所説を引用して、[227)] それと同じ〔『入中論註』の〕中に、

ここに、〔所得と能得との〕二〔があること〕において〔誤失に〕堕することになるから、すでに生じた〔法〕やいまだ生じていない法によって証得が得られることを否定し、二つ〔の伺察は〕ともに事体として無いものにとって不合理であるから、観察することなく世間の言説として証得が得られることは認められるように、（*Peking 161b*）そのように

སུན་དབྱུང་བར་བྱ་བ་ 84b3 དང་སུན་འབྱིན་པ་དག་ཀྱང་ཕྲད་པ་དང་མ་ཕྲད་པར་མ་ཡིན་མོད་ཀྱི།
འོན་ཀྱང་ཐ་སྙད་དུ་སུན་འབྱིན་པས་སུན་དབྱུང་བ་སུན་འབྱིན་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་ཤེས་པར་
བྱའོ། །

ཞེས་དང་། རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་སུན་ K88a འབྱིན་པས་སུན་དབྱུང་བྱ་སུན་འབྱིན་པ་དང་། རང་ b4 བཞིན་གྱིས་སྟོང་ཞིང་འཐད་པ་དང་བྲལ་བའི་གཏན་ཚིགས་ཀྱིས་བསྒྲུབ་པར་བྱ་བ་སྒྲུབ་པ་ཡིན་ལ། ཞེས་སྒྲུབ་པ་དང་སུན་འབྱིན་ཐམས་ཅད་ཀྱང་གནས་བརྟན་གཉིས་ཀྱིས་དྲིས་ལན་མཛད་པ་དེ་བཞིན་དུ་བྱ་བར་གསུངས་སོ། །

དེ་ལ་ཐོབ་པ་ནི་ཐོབ་བྱའོ། །b5 དཔྱད་ནས་ཐོབ་བྱ་གང་འཐོབ་དྲིས་པའི་ཚེ་གཉིས་ཀ་མི་འདོད་ན་ཐོབ་བྱ་ཐོབ་པ་མེད་དམ་ཞེས་པ་ནི་དཔྱོད་བྱེད་ཀྱིས་མ་རྙེད་པ་ན་དེས་དེ་བཀག་པར་འཛིན་པའོ། །ཡོད་མོད་ཀྱི་ཞེས་པ་ནི་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་མ་རྙེད་པ་ཡིན་ V187 གྱི་བཀག་པ་མིན་པས་ཡོད་ཅེས་ b6 པའོ། །གཉིས་ཀྱི་ཚུལ་གྱིས་མིན་པར་གསུངས་པ་ནི་སྐྱེས་མ་སྐྱེས་གང་འཐོབ་ཅེས་པ་ལྟ་བུར་དཔྱད་པའི་གཉིས་པོ་དེ་གང་ཡང་མི་འཐོབ་ཅེས་པའོ། །དེ་མན་ཆད་ཀྱིས་ནི་གཉིས་ཀྱི་ཚུལ་གྱིས་དཔྱད་ན་མི་རྙེད་པ་དོན་དམ་དུ་མེད་པ་དང་མ་དཔྱད་ Z85a1 པར་ཡོད་པ་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པའི་དོན་དུ་བཤད་དོ། །འདི་ཤིན་ཏུ་གསལ་ཡང་དཔྱད་མ་དཔྱད་ཀྱི་ས་ཚིགས་དཀའ་བས་དེ་ལ་ནི་སྔར་བཤད་པའི་དཔྱོད་ LS176 ལུགས་བཞི་པོ་ཤེས་དགོས་སོ། །གཉིས་ཀྱང་དངོས་པོ་མེད་པ་ལ་མི་རིགས་ཞེས་ a2 པ་ནི་རང་མཚན་གྱིས་ཡོད་པའམ་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ་མིན་པའི་ཡོད་པ་སོགས་སུ་འདོད་ན། གཉིས་ཀྱི་དཔྱད་པ་རིགས་ཀྱང་དངོས་པོའམ་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་དེའི་དཔྱད་པ་མི་རིགས་པའི་དོན་ནོ། །དེས་ན་ཚིག་གསལ་ལས་ཀྱང་ཚད་ a3 མ་དང་གཞལ་བྱ་རྣམས་ངོ་བོ་ཉིད་ K88b ཀྱིས་གྲུབ་པ་བཀག་ནས་ཕན་ཚུན་ལྟོས་ནས་འཇོག་པར་གསུངས་ལ། རྩོད་ཟློག་རང་འགྲེལ་ལས་ཀྱང་རང་བཞིན་མེད་ཀྱང་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་ནུས་པ་དཔེ་དང་བཅས་ཏེ་གསུངས་སོ། །སྤྱིར།

གང་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་རུང་བ། །དེ་ a4 ལ་ཐམས་ཅད་རུང་བར་འགྱུར། །

論破されるものと論破するものも亦、〔勝義としては〕結びついているのでも結びついていないのでもないけれども、しかも言説として論破するものが論破されるものを論破する、と知るべきである。[228]

といわれ、そして、自性として空ずる論破によって論破されるものを論破することと、自性として空じて、道理と離れている事由をもって、証明されるものを証明するのである、というように、すべての証明することや論破することもまた、二人の長老によって問答なされていた〔ように〕、そのように考えるべきであると説かれているのである。

その中で、「証得」は証得されるべきものである。「伺察し」てどのように証得されるべきものを得るかと問うとき、「二つとも認めない」ならば、証得されるべき「証得がないのか」とは、伺察によって見つからないとき、それ〔伺察〕によってそのことを否定している、と〔相手は〕捉えている。「〔その二つは〕有るのであるが」とは、道理智によって見つからないのである（*V.p.187*）が、否定していないのであるから「有る」という。「二つの〔事体という〕仕方としては無い、と説かれている」とはすでに生じた〔法をもって〕か、いまだ生じていない〔法をもって〕得るかというように、伺察するときのその両者のいずれも得られない、というのである。それ以下〔の本文〕は、二つの〔事体という〕仕方によって伺察されるとき、見つからないのが勝義として無であり、伺察することなく有るのが言説として有の意味であると説いている。このことはきわめて明瞭であるが、伺察する、伺察しないの領域は〔区別が〕むつかしいから、そのことについては先に述べた四つの伺察の仕方を知るべきである。[229]「二つ〔の伺察は〕ともに、事体として無いものにとって不合理である」とは、自相として有、あるいは、言説によって建てるだけでない有などを認めるならば、二つの伺察はふさわしいが、事体あるいは自性が無いものにとって、かの〔二つの〕伺察はふさわしくないという意味である。従って、『浄明句〔論〕』の中にも、量と所量は自性（*Peking 162a*）として成り立つことを否定して、相互に観待して建てられる、と説かれ、[230]『廻諍〔論〕』の自註の中でも、無自性であっても所証を証明することのできることを譬喩を伴って説かれているのである。[231]一般的には、〔『中論』の〕

およそ空性が相応するものにとって、そのものにとってすべてが相応する。[232]

ཞེས་གསུངས་པའི་ཚུལ་གྱིས་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་སྟོང་པའི་ཕྱོགས་ལ་འཁོར་འདས་ཀྱི་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་འཐད་པར་ཡང་དང་ཡང་དུ་གསུངས་པ་ལ། རྟགས་ཀྱིས་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པ་དང་ཚད་*85a5* མས་གཞལ་བྱ་འཇལ་བའི་བྱ་བྱེད་མི་རུང་བར་འཛིན་པ་རང་གི་བློ་གྲོས་ཡང་བར་ *V188* སྟོན་པ་ཙམ་མོ། །གང་ཡང་རྩོད་ཟློག་ལས།

གལ་ཏེ་ངས་དམ་བཅས་འགའ་ཡོད། །དེ་ན་[1] ང་ལ་སྐྱོན་དེ་ཡོད། །

ཅེས་པའི་དོན་ནི་གང་ལ་ཕྱོགས་ཡོད་དེ་ལ་འགྱུར་གྱི་ཞེས་ *a6* པའི་དོན་ཡིན་ལ།

ང་ལ་དམ་བཅའ་མེད་པས་ན། །ང་ལ་[2] སྐྱོན་མེད་ཁོ་ན་ཡིན། །

LS177 ཞེས་པའི་དོན་ཡང་། བདག་ལ་ཕྱོགས་འདི་ནི་ཡོད་པ་མིན་པས་ཐལ་བར་འགྱུར་བ་སྲིད་མ་ཡིན་ཞེས་པའི་དོན་ཡིན་པས། དམ་བཅའ་དང་ཕྱོགས་མེད་པའི་དོན་ནི་ *Z85b1* འཇུག་འགྲེལ་གྱིས་བཤད་པ་ལྟར་རོ། །བརྒྱ་པ་ལས།

ཡོད་དང་མེད་དང་ཡོད་མེད་ཅེས། །གང་ལ་ཕྱོགས་ནི་ཡོད་མིན་པ། །
དེ་ལ་ཡུན་ནི་རིང་པོ་ནའང་། །ཀླན་ཀ་བརྗོད་པར་ནུས་མ་ཡིན། །

ཞེས་ཕྱོགས་མེད་པས་སྐྱོན་གདགས་སུ་མེད་པར་གསུངས་པ་ཡང་། *b2* འཇུག་འགྲེལ་ལས་

བཏགས་པར་ཡོད་པ་ལ་གཉིས་སུ་སྨྲ་བ་འདི་མི་རིགས་པ་དེ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་གཉིས་ *K89a* ལ་བརྟེན་ནས་སུན་འབྱིན་པ་དང་ལན་སྨྲ་བས། དབུ་མ་པ་ལ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་གླགས་མི་རྙེད་དོ། །

ཞེས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་བཏགས་ཡོད་མ་དཔྱད་ *b3* པར་འཇོག་པའི་ཚུལ་ལ་སྐྱེས་མ་སྐྱེས་གང་འཐོབ་ཅེས་དཔྱད་ནས་སུན་འབྱིན་པ་མི་རིགས་པའི་ཕྱིར། གཉིས་སུ་དཔྱད་ནས་སུན་འབྱིན་པའི་ཀླན་ཀས་ནམ་ཡང་གླགས་མི་རྙེད་པའི་དོན་དུ་བཤད་པས་མ་དཔྱད་པའི་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་བྱེད་ཁས་མི་*b4* ལེན་པའི་ཁུངས་མ་ཡིན་ནོ། །དེའི་ཕྱིར་ཚིག་གསལ་ལས། དབུ་མ་པ་ཡིན་ན་རང་རྒྱུད་བྱ་མི་རིགས་པའི་ *V189* རྒྱུ་མཚན་དུ་ཕྱོགས་གཞན་ཁས་བླངས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །ཞེས་བཀོད་པའི་ཤེས་བྱེད་དུ། ལུང་དེ་རྣམས་དྲངས་པ་ཡང་དབུ་མ་པ་ལ་དོན་དམ་པར་ *b5* གྲུབ་པར་ཁས་བླངས་པ་མེད་པའམ་

1 B, LS, V, K, P de na: Z des na　　*2 B, LS, K, P ṅa la: V, Z ṅa ni*

という説かれ方によって、自相として成り立つ自性は空であるという立場において、輪廻と涅槃とのあらゆる建立は合理的であると、しばしば説かれており、証相によって所証を証明することと、量によって所量を量る所作能作はあり得ないと捉えるのは、自分の考えは軽いと（*V.p.188*）示すだけである。

また『廻諍〔論〕』の中に、

もし私によって何らかの主張があるならば、そこに私にとってそのような誤失がある。[233]

といわれる意味は、およそ立宗があるものにとって、そのものにとって〔誤失と〕なろうが、という意味であって、

けれども私には主張がないのであるから、私は全く誤失がない。[234]

という意味も、私にはこのような立宗が有るのでないから、〔誤失に〕堕することはあり得ない、という意味であることより、主張や立宗の無い意味は『入〔中論〕』の註釈によって説明されているごとくである。[235]『〔四〕百〔論〕』の中に、

有と無と有・無という、およそ立宗があるのでないものにとって、そのものにとって実に久しく経ても難詰を語ることができない。[236]

というように、立宗がないから誤失が設けられることはないと説かれていることも、また、『入〔中論〕』の註釈の中に、

仮設としての有において、〔結びついてか、結びつかずかの〕二つとして語るこのことは道理でない。そのことの故に、二つに基づいて論破することと答えを語ることは、中観の人にはすべての場合に〔その〕機会が見つからない。[237]

というように、言説によって建てられる仮設有を伺察せずに建てる仕方においては、すでに生じた〔法をもって〕か、いまだ生じていない〔法をもって〕得られるかというように（*Peking 162b*）伺察して、論破することは不合理であるから、二つを伺察して、論破するものの難詰によって〔誤失を示す〕機会が決して見つからない意味が説かれているので、伺察していない言説としても所証と能証を認めない根拠にあるのではないのである。それ故に『浄明句〔論〕』の中に、中観の者であるならば、自立〔的な論証〕をなすことは不合理であることの（*V.p.189*）理由として、別の立宗を承認しないからである、と提示した証拠として、それらの教証を引用しているのものも、[238] 中観の者においては勝義として成り立つことを承認しないことや、或い

རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་ཁས་ལེན་མི་རིགས་པའི་ཤེས་བྱེད་ཡིན་ལ། དེ་མེད་པའམ་མི་རིགས་ན་རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་མི་རིགས་ཞེས་རང་རྒྱུད་འགོག་པ་ [LS178] ཡིན་གྱི་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པའི་རྟགས་ཙམ་ཞིག་འགོག་པ་མིན་ནོ། ། [85b6]

གཉིས་སུ་སྨྲ་བ་ཞེས་པ་ལ་དགག་བྱ་བདེན་པ་དང་དེ་བཀག་པའི་བཀག་པ་བདེན་པར་སྨྲ་བ་དང་རང་མཚན་གྱིས་ཡོད་པ་དང་ཡེ་མེད་དུ་སྨྲ་བ་དང་།སྔར་བཤད་པ་ལྟ་བུའི་གཉིས་སུ་སྨྲ་བ་སྟེ་ཚུལ་གསུམ་གསུངས་སོ། །

（*B480.6, LS178.5, V189.10, K89a6, P162b5, Z85b6*）

གཉིས་པ་ནི། གལ་ཏེ་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་ [Z86a1] པའི་ཕྱོགས་དང་རྟགས་དང་དཔེ་གང་ཡང་མི་སྲིད་པས་དེའི་དབང་དུ་བྱས་ན་རང་ [K89b] རྒྱུད་རྟགས་སུ་མ་ཟད་བྱ་བྱེད་གང་ཡང་མི་འཐད་མོད། འོན་ཀྱང་དེ་བཀག་ནས་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་བྱེད་ལ་སོགས་པའི་བྱ་བྱེད་ཐམས་ཅད་འཐད་པར་སྒྲུབ་པའི་ལུགས་ [a2] ལ་རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་དང་བསྒྲུབ་བྱའི་བྱ་བྱེད་ཁས་བླང་དུ་མི་རུང་བའི་རྒྱུ་མཚན་གང་ཡིན་སྙམ་ན། འདི་ལ་ཚིག་གསལ་ལས་རང་རྒྱུད་འགོག་པའི་རིགས་པ་དང་རིགས་པ་དེ་ཕ་རོལ་པོས་ཀྱང་དོན་གྱིས་ཁས་བླངས་ཚུལ་དང་སྐྱོན་བརྗོད་དེ་རང་གི་སྦྱོར་བ་ལ་ [a3] མི་མཚུངས་པའི་རྒྱུ་མཚན་གསུམ་གྱིས་འཆད་དོ། །

དེ་ཡང་ལེགས་ལྡན་གྱིས།

> དོན་དམ་པར་ནང་གི་སྐྱེ་མཆེད་རྣམས་བདག་ལས་སྐྱེ་བ་མེད་པར་ངེས་ [V190] ཏེ། ཡོད་པའི་ཕྱིར། ཤེས་པ་ཡོད་པ་ཉིད་བཞིན་ནོ། །

ཞེས་བཀོད་པ་ལ། དོན་དམ་པ་ཞེས་པ་དེ་དམ་བཅའི་ [a4] ཁྱད་པར་དུ་སྦྱོར་ན་རང་གིས་ནི་བདག་སྐྱེ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་ཁས་བླངས་པ་མེད་པས

は、自相として成り立つことを認めることは不合理であるとする証拠であって、そ〔の勝義としてや自相として成り立つこと〕がないとか、或いは、不合理であるとき、自立〔的な論証〕の証相は不合理であるというように、自立〔的な論証〕を否定するのであるが、所証を証明する証相ほどのものは否定しないのである。

〔先述の『入中論註』の言葉である、「結びついてか、結びつかずかの二つとして語るこのことは道理でないという」〕「二つとして語る」といわれる中には、否定対象である真実やそれを否定した否定を真実である語ることや、自相として有ることと全く無いと語ることと、そして、先に述べたような二つとして語ることがあるのであって、〔それら〕三つの仕方が説かれているのである。

第二（*A2,B2,C2,D1,E2,F3,G2,H2*）〔自立的な論証の証相を承認しない仕方〕。

もし、自相として成り立つ宗、因、喩のいずれもがあり得ないから、そのことに関して、自立〔的な論証〕の証相（因）だけでなく、どのような〔自立的な証明されるべき〕所作・能作も合理的でなくとも、然も、そ〔の自立的な論証〕を否定して、〔なお〕証明されるものと証明するものなど、〔証明されるべき〕すべての所作・能作が合理的であるというように証明する〔プラーサンギカの〕方軌において、自立〔的な論証〕の証相や〔自立的に〕証明されるべき所作や能作を承認することは適当でないという事由は如何にあるか、といえば、これについて『浄明句〔論〕』の中に、〔説かれているのである。要約すると、〕自立〔的な論証〕を否定する理証と、その理証が対論者（バーヴァヴィヴェーカ）によって意味の上で認められる仕方と、その述べるところの誤失が〔プラーサンギカ〕自らの論証式において等しくあるのではない、という三つの事由によって語っているのである。[239]

しかるに、バーヴァヴィヴェーカが、

> 勝義として内の諸処は自らより生じているのではない、というように確定して（*V.p.190*）いる。現に存在しているが故に。（*Peking 163a*）精神（*caitanya*）のごとし。

と述べている中で、[240] 勝義〔として〕というそれが主張の限定として用いられるならば、〔バーヴァヴィヴェーカ〕自らは自よりの生を世俗としても認めていないから、〔バーヴァヴィヴェーカ〕自らにとって〔主張の限定を〕

རང་ལ་ལྟོས་ནས་སྦྱར་མི་དགོས་ལ། གཞན་ལ་ལྟོས་ཏེ་ཡིན་ན་བདེན་གཉིས་ལས་ཉམས་པའི་མུ་སྟེགས་ནི་བདེན་པ་གཉིས་ཀའི་སྒོ་ནས་འགོག་པར་རིགས་པས་ཁྱད་པར་ *86a5* མ་སྦྱར་བར་བཀག་ན་ལེགས་སོ། །འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་བདག་སྐྱེ་འདོད་པ་དགག་མི་རིགས་པས་དེ་ལ་ལྟོས་ནས་ཁྱད་པར་སྦྱོར་བ་ཡང་མི་རིགས་ *LS179* ཏེ། འཇིག་རྟེན་པས་ནི་རྒྱུ་ལས་འབྲས་བུ་འབྱུང་བ་ཙམ་ཞིག་འདོད་ཀྱི། བདག་དང་གཞན་གང་ལས་སྐྱེ་ *a6* ཞེས་མི་དཔྱོད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

གཞན་ཡང་ཕ་རོལ་པོས་དོན་དམ་པར་འདོད་པའི་མིག་སོགས་ལ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་སྐྱེ་བ་དགག་འདོད་ *K90a* ནས་ཡིན་ན་ནི་དེའི་ཚེ་གཞི་ཆོས་ཅན་མ་གྲུབ་པའི་ཕྱོགས་སམ་[1] རྟགས་ཀྱི་སྐྱོན་དུ་འགྱུར་ཏེ། རང་གིས་དོན་དམ་པར་ *Z86b1* མིག་སོགས་ཁས་མ་བླངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །གལ་ཏེ་དོན་དམ་པའི་མིག་སོགས་མ་གྲུབ་ཀྱང་ཀུན་རྫོབ་པའི་མིག་སོགས་ཡོད་པས་སྐྱོན་དེ་མེད་དོ་ཞེ་ན། འོ་ན་དོན་དམ་པ་ཞེས་པ་དེ་གང་གི་ཁྱད་པར་ཡིན། མིག་སོགས་ཀུན་རྫོབ་པ་རྣམས་དོན་དམ་པར་ *b2* སྐྱེ་བ་འགོག་པས་སྐྱེ་བ་འགོག་པའི་ཁྱད་པར་རོ་ཞེ་ན། མི་རིགས་ཏེ་དེ་སྐད་དུ་མ་སྨྲས་པའི་ཕྱིར་དང་། སྨྲས་ནའང་གཞན་ལ་ཆོས་ཅན་མ་གྲུབ་པའི་ཉེས་པར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་རོ་ཞེས་བཀག་གོ །

དེའི་སྐྱོན་སྤོང་ལ་ཅི་སྟེ་སངས་རྒྱས་ *V191* པས་བྱེ་བྲག་པ་ལ་ *b3* སྒྲ་མི་རྟག་པར་སྒྲུབ་པ་ན་སྤྱི་འཛིན་གྱི་ཁྱད་པར་མི་འཛིན་ཏེ་འཛིན་ན་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་བྱེད་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །འདི་ལྟར་འབྱུང་འགྱུར་གྱི་སྒྲ་ཆོས་ཅན་དུ་འཛིན་ན་བྱེ་བྲག་པ་ལ་མ་གྲུབ་ལ་ནམ་མཁའི་ཡོན་ཏན་གྱི་སྒྲ་འཛིན་ན་སངས་རྒྱས་པ་ལ་མ་གྲུབ་ *b4* པའི་ཕྱིར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་ཁྱད་པར་དོར་བའི་སྤྱི་སྒྲ་ཙམ་ཞིག་ཆོས་ཅན་དུ་འཛིན་པ་བཞིན་དུ་དོན་དམ་པ་དང་ཀུན་རྫོབ་པའི་ཁྱད་པར་དོར་ནས་མིག་སོགས་ཙམ་ཞིག་ཆོས་ཅན་དུ་འཛིན་པས་ཆོས་ཅན་མ་གྲུབ་པའི་སྐྱོན་མེད་ཅེས་ཟེར་རོ། །

---

1 B, LS sam: V, K, P, Z ma

用いるべきではない。敵者（異教徒）に対してであれば、二諦から転落している異教徒には二諦の両方の点から否定することが合理的であるのであるから、限定を用いずに否定するならばよいのである。

〔世間の人を考慮に入れるならば、〕世間の言説として自生を認めることを否定することは不適当であるから、それらの人に対しては限定を用いることも合理的でない。何となれば、世間の人は因から果が生ずるというほどのことを認めるが、自、他のいずれかから生ずるというようには伺察しないからである。[241]

更にまた、対論者（サーンキャの人）が勝義として認める眼などについて、〔勝義としてはもとより〕世俗としても生を否定しようとして〔勝義としてという限定を用いるの〕であるならば、そのとき、〔勝義として認める眼などの〕事体である主題（*chos can*）の不成立という主張、あるいは証相の誤失となるのである。何故かといえば、〔バーヴァヴィヴェーカ〕自らは勝義として眼などを承認していないからである。もし勝義の眼などが成立していなくても（存在していなくても）、世俗的な眼などは有るから、そのような〔主題の不成立という〕誤失はないといえば、それでは、勝義〔として〕というそれは何の限定であるか。眼など世俗的なものが勝義として生ずることを否定するから、生を否定する限定であるといえば、不合理である。そのように〔対論者は〕語っていないからである。また、もし語っていたとしても、敵者〔サーンキャの人〕において〔眼など世俗的なものを言っていないから〕主題が成立していない誤失となるであろうから、と〔チャンドゥラキールティは〕否定したのである。[242]

そのような誤失を退けるために、〔バーヴァヴィヴェーカは、[243]〕また、仏教徒（*V.p.191*）がヴァイシェーシカに対して声は無常なりと証明するとき、一般的なもの（声など）を問題とするが、限定したもの（常住の声など）を問題とするのではない。もし〔限定したものを〕問題とするならば、証明されるもの（所証）と証明するもの（能証）とがないことになるのであろう。すなわち、〔大〕種所造の声を主題とするならば、ヴァイシェーシカにおいて成立しないし、虚空の属性の声を問題とするならば、仏教徒において成立しないからである。（*Peking 163b*）それ故に、限定を〔考慮せず、限定を〕捨てた一般的な声だけを主題とするように、勝義や世俗の限定を捨てて、ただ眼などを主題とするから、主題が不成立であるという誤失はない、と言う。

དེའི་ 86b5 ལན་དུ་མིག་སོགས་ཀྱི་ཆོས་ཅན་གྱི་རང་གི་ངོ་བོ་དེ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཙམ་གྱིས་རྙེད་པ་མིན་པར་ལེགས་ལྡན་རང་ཉིད་ཀྱིས་ཁས་བླངས་ལ། ཕྱིན་ཅི་ལོག་མ་ K90b ལོག་ཐ་དད་པ་སྟེ་དངོས་འགལ་ཡིན་པ་ལ་སོགས་པའི་རིགས་པ་བསྟན་ནས་བཀག་གོ །

b6 དེ་དག་གི་དོན་ནི་མིག་སོགས་བདག་ལས་མི་སྐྱེ་བར་སྒྲུབ་པའི་ཆོས་ཅན་དུ་བདེན་ LS180 གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར་དོར་བའི་མིག་སོགས་ཙམ་གཞག་ཏུ་མི་རུང་སྟེ། ཆོས་ཅན་དེ་འཇལ་བའི་ཚད་མ་ནི་མིག་སོགས་ཀྱི་རང་བཞིན་ལ་མ་འཁྲུལ་བའི་ཤེས་པ་ཡིན་ Z87a1 ལ་ཤེས་པ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་རང་བཞིན་ལ་མ་འཁྲུལ་བའི་གནས་སྐབས་ཏེ། དེས་རྙེད་པའི་ཡུལ་ན་ཤེས་བྱ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་རང་མཚན་གྱིས་མེད་བཞིན་དུ་དེར་སྣང་བའི་རྫུན་སྣང་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

རྟགས་སྔ་མ་དེ་ཁས་བླངས་པའི་ a2 ཚུལ་ནི། ཡོད་པ་གང་ཡིན་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པར་འདོད་པའི་ལུགས་ལ་རང་མཚན་སྣང་བ་ལ་ལྟོས་ཏེ་འཁྲུལ་བར་སོང་ V192 ན་དེས་རང་གི་གཞལ་བྱ་རྙེད་པར་འཇོག་མི་ནུས་པས། རྟོག་པ་དང་རྟོག་མེད་ཀྱི་ཚད་མ་གང་ཡིན་ཀྱང་ཚད་མར་སོང་ས་སྣང་ a3 ཡུལ་དང་ཞེན་ཡུལ་རང་མཚན་ལ་མ་འཁྲུལ་བ་ཞིག་དགོས་སོ། །དེའི་ཚེ་ཐ་སྙད་དུ་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་མིན་པའི་དོན་རང་གི་གནས་ཚུལ་གྱི་ངོ་བོའམ་རང་བཞིན་ཞིག་ལ་ཚད་མར་འགྲོ་དགོས་ཤིང་རང་གིས་ཁས་ལེན་པ་ཡང་ཡིན་ནོ། ། a4 དེ་འདྲ་བའི་ཚད་མས་རྙེད་པའི་དོན་ཡིན་ན་ཤེས་བྱ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཡིན་པར་འགལ་བས་རྟགས་ཕྱི་མ་འགྲུབ་བོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཤེས་པ་འཁྲུལ་བས་རྙེད་པའི་དོན་ཡིན་ན་ཡང་ཤེས་བྱ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་ཡིན་པ་འགལ་ལོ། །དེའི་ཕྱིར་ཆོས་ཅན་མ་ a5 གྲུབ་པའི་སྐྱོན་སྤོང་མི་ནུས་སོ། །

གལ་ཏེ་སྒྲ་ K91a འཇལ་བའི་ཚད་མ་ལ་རྟག་མི་རྟག་གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་ཆོད་ཀྱང་མི་རྟག་པའི་ཚད་མ་ཞེའམ་[1] རྟག་པའི་ཚད་མ་ཞེས་གང་རུང་གིས་

1 V, K, Z zheḥam: B, LS zhes ma, P zhaḥam

その答えとして〔チャンドゥラキールティは、[244]〕眼などの主題のその自性は〔智者の境域でない〕単なる顛倒のみ〔の位態〕によって見つかるのでないと、バーヴァヴィヴェーカ自身が認めているし、顛倒と不顛倒とは別異〔の位態〕であって、すなわち直接的に矛盾するものである、などの理証を示して否定している。

それらの意味は、眼などが自より生じないと証明する主題として、二諦の限定を捨てた、単なる眼などのみを建てることは適当でなく、（イ）その主題を量る認識根拠（量）は、眼などの自性に対して錯乱していない認識であって、不顛倒な認識は自性に対して錯乱しない位態〔にあるの〕である。（ロ）そ〔の認識根拠〕によって見つかる対象において顛倒した所知は、自相として存在しないままに、それなるものとして顕われる虚妄の顕われはないからである。

先の（直前の（イ）に指す）その証相を認める〔バーヴァヴィヴェーカの〕仕方は、存在するものは何であれ、自体として存在することを認める考え方では、自相として見られることに観待して錯乱となった（*V.p.192*）とき、そ〔の認識〕は、自らの量られるものを見つけたというように建てることができないから、分別（推量）と無分別（現量）とのいずれかの認識根拠であっても、認識根拠となったところの、顕われの対象（*snaṅ yul*）と分別のはたらきの対象（*źen yul*）である自相〔として成立したもの〕とに対して錯乱しないことが必要である。そのとき、〔主題を量る認識根拠は〕言説として単に名で仮設されただけでない対象自身の在り方の自体、あるいは、自性、に対する認識根拠とならなければならないし、〔そのようにバーヴァヴィヴェーカ〕自ら認めていることでもある。〔その自相として成立した対象が〕そのような〔自性に対する認識の〕認識根拠によって見つけられる対象であるならば、顛倒した所知であることと相違するから、後の証相（ロ）が成立するのである。

同様に、（*Peking 164a*）錯乱した認識によって見つけられる対象であるならば、また、不顛倒な所知であることと相違するのである。それ故に、〔バーヴァヴィヴェーカは〕主題は成立しないという誤失を回避することができないのである。[245]

もし、声を量る認識根拠を、常・無常の二つに断言するとしても、無常の認識根拠である、あるいは、常住の認識根拠であるというように、いずれか

ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པའི་ཚད་མ་ཆོས་ཅན་སྒྲ་སྒྲུབ་བྱེད་ཀྱི་ཚད་མར་སྒྲུབ་ *87a6* མི་དགོས་པ་བཞིན་དུ། ཤེས་པ་ལ་འཁྲུལ་མ་འཁྲུལ་གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་ཆོད་ཀྱང་ཆོས་ཅན་སྒྲུབ་བྱེད་ཀྱི་ཚད་མ་སྟོན་པ་ན་དེ་གཉིས་གང་རུང་གིས་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་ནས་བསྒྲུབ་མི་དགོས་སོ། །དེ་བཞིན་དུ་སྒྲ་ལ་རྟག་མི་ *LS181* རྟག་གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་ *Z87b1* ཆོད་ཅིང་སྒྲ་འཇལ་བྱེད་ཀྱི་ཚད་མས་སྒྲ་རྟག་མི་རྟག་གང་དུ་ཡང་མ་རྙེད་ཀྱང་སྒྲ་འཇལ་བ་མི་འགལ་བ་བཞིན་དུ། མིག་སོགས་ལ་ཤེས་བྱ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་མ་ལོག་གཉིས་སུ་ཁ་ཚོན་ཆོད་ཅིང་མིག་སོགས་འཇལ་བྱེད་ཀྱི་ཚད་མས་མིག་སོགས་ *V193* ཤེས་བྱ་ *b2* ཕྱིན་ཅི་ལོག་མ་ལོག་གང་དུ་ཡང་མ་རྙེད་ཀྱང་མིག་སོགས་འཇལ་བ་མི་འགལ་བས། མིག་སོགས་ཙམ་ཆོས་ཅན་དུ་གཟུང་དུ་མི་རུང་བའི་རིགས་པ་དེ་རྣམས་མི་འཐད་དོ་སྙམ་ན། དོགས་པ་འདི་འདྲ་ནི་ལེགས་ལྡན་ལ་སོགས་པ་དང་དངོས་པོར་ *b3* སྨྲ་བའི་མཁས་པ་རྣམས་ལ་ཡང་སྐྱེ་དོན་མེད་པས། ཟླ་བས་ཀྱང་དེའི་སེལ་ཕྱོགས་མ་མཛད་དོ། །

འོན་ཀྱང་ད་ལྟའི་དུས་འདྲ་བའི་རྒོལ་བ་མི་ཤེས་པ་ལ་སྐྱེ་བས་དེ་བཤད་ན། དོན་དེ་ཚད་མས་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པའི་དུས་སུ་ཚད་མས་གྲུབ་ཅེས་ *b4* པ་ནི་རྟོག་མེད་ཀྱི་ཚད་མ་ཡིན་ན་དོན་དེ་རང་ལ་སྣང་བ་ལྟར་གྲུབ་པ་དང་། རྟོག་པའི་ཚད་མ་ཡིན་ན་དོན་ *K91b* དེ་རང་གིས་ངེས་པའམ་ཞེན་པ་ལྟར་གྲུབ་པ་ཞིག་ཏུ་གང་ལ་སྟོན་པའི་ཡུལ་དེས་[1] གོ་དགོས་སོ། །དེ་ནི་མ་འཁྲུལ་བའི་དོན་ཡིན་ཏེ་ཡུལ་དེ་རང་ལ་སྣང་བ་ *b5* ལྟར་དང་རང་གིས་ངེས་པ་བཞིན་དུ་གྲུབ་པའི་རྣམ་འཇོག་གིས་བློ་དེ་སྣང་ཡུལ་དང་ཞེན་ཡུལ་ལམ་ངེས་ཡུལ་[2] ལ་མ་འཁྲུལ་བར་འཇོག་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་དངོས་པོ་ལ་ཁ་ཚོན་ཆོད་པ་ཙམ་ཡིན་གྱི་བློས་འགྲུབ་པ་ལ་མ་ཆོད་པ་ལྟ་བུ་ག་ལ་ཡིན། དེ་ལྟར་ *b6* ན་ཤེས་པ་རང་མཚན་སྣང་བ་ལ་ལྟོས་ཏེ་མ་འཁྲུལ་བའི་རྙེད་དོན་ནི་

---

1 V, K, P, Z yul des: B, LS dus des

2 P ṅes yul: B, LS, V, K, Z des yul

をもって限定した認識根拠を、有法（主題）である声を証明する認識根拠として証明する必要がないように、認識を迷乱と非迷乱との二つに断言するとしても、主題を証明する認識根拠を示すとき、その二つのいずれかをもって限定して証明する必要はない。そのことと同じように、声を常・無常の二つに断言して、声を量る認識根拠によって、声が常・無常のいずれかとして、ともに見つからなくても、声を量ることは矛盾しないように、眼などを顛倒、不顛倒の二つの知られるべきものとして断言して、眼などを量る認識根拠によって眼などを（*V.p.193*）顛倒、不顛倒の知られるべきものの、いずれかのものとして、ともに見つからなくても、眼などを量ることは矛盾しないのであるから、ただ眼などのみを主題として把握することは不合理であるという、かの〔チャンドゥラキールティの〕理証はよろしくないと〔もし、バーヴァヴィヴェーカの説として、ある者が〕言うならば、このような疑問はバーヴァヴィヴェーカなどや実在論者の学者たちにおいても起っていないのであるから、チャンドゥラ〔キールティ〕もそのことを取り除く立場でなされなかったのである。〔すなわち、反論していないのである。〕

けれども、今の時代のような無知なる対論者[246)]には〔そのような疑いが〕起こるから、それを説明するならば、〔スヴァータントゥリカの立場のように説明されるのであって、すなわち、〕その対象は認識根拠によって成立するか、成立していないかと伺察するとき、認識根拠によって成立するというのが無分別の認識根拠であるならば、その対象は〔無分別の認識根拠それ〕自らにおいて顕われているように成立することを、また、分別の認識根拠であるならば、その対象（*don de*）は〔分別の認識根拠それ〕自らが理解しているか、あるいは、把握しているように成立することを、およそある者に示されるその対象〔(*yul des*) すなわち、その人〕は理解すべきである　。

以上そのようなことは迷乱していない意味であって、すなわち、その対象は自らにおいて顕われている（*Pekinp 164b*）ように、また、自らが理解しているように成り立つことを建立することによって、その知覚は顕われた対象（*snaṅ yul*）と、分別のはたらきの対象（*źen yul*）、あるいは、理解の上での対象（*ṅes yul*）に対して迷乱していないことを建てているからである。

それ故に、事物に対して断言するだけであるのに、知覚によって成り立つことを断言しないごときことは何処にあるのか。そのようであると、認識（*śes pa*）に自相が顕われることに関して、迷乱していない見つかる対象

ཤེས་བྱ་ཡང་དག་པའི་རྣམ་འཇོག་ཏུ་གྲུབ་པས་ཤེས་བྱ་ཡང་ལོག་ཀྱང་དངོས་པོ་ལ་ཁ་ཚོན་ཆོད་ཅིང་བློ་ངོར་མ་ཆོད་པ་ག་ལ་ཡིན། འདི་དག་ནི་ཡོད་པ་རྣམས་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པར་ Z88a1 འདོད་པའི་རྩོལ་བ་རྣམས་ཀྱི་ཚད་མས་འགྲུབ་ལུགས་ཡིན་ V194 གྱི་ LS182 རང་གི་ལུགས་མིན་ནོ། །དེའི་ཕྱིར་རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་ཀྱི་ལྟར་ན་མིག་སོགས་ཀྱི་ཆོས་ཅན་ཤེས་བྱ་ཡང་དག་པ་དེ་འདྲ་བར་ཤེས་པ་མ་འཁྲུལ་བས་རྙེད་ཀྱང་བདེན་གཉིས་ a2 སུ་གྲུབ་པའི་ཐ་སྙད་དང་དོན་གང་གིས་ཀྱང་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་ནས་གྲུབ་མི་དགོས་ཤིང་། དེ་ཁྱད་གཞིར་བཟུང་ནས་དོན་དམ་པར་ཡོད་མེད་དཔྱད་པས་ཆོག་པས་སྤྱི་ཆོས་ཅན་དུ་བཟུང་བ་ལ་བདེན་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ལ་བརྟགས་པའི་སྐྱོན་བརྗོད་ག་ལ་འཇུག a3 སྙམ་དུ་སེམས་སོ། །

ཟླ་བས་དེ་འདྲ་བ་དེ་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པར་སོང་ལ་དེ་ཉིད་དོན་དམ་པར་ཡོད་པའི་དོན་ཡིན་པས་དེ་ཁྱད་གཞིར་བཟུང་བའི་ཆོས་ཅན་ཙམ་པོ་ག་ལ་སྲིད་སྙམ་དུ་དགོངས་ K92a ནས་ཁྱད་པར་དོར་བའི་སྤྱི་ཆོས་ཅན་དུ་འཛིན་པ་འགོག་གོ །

a4 འདི་དག་གི་གནད་རྟོགས་ན་རང་རྒྱུད་པས།

སྣང་དུ་འདྲ་ཡང་དོན་བྱེད་དང་། །ནུས་པའི་ཕྱིར་དང་མི་ནུས་ཕྱིར། །
ཡང་དག་ཡང་དག་མ་ཡིན་པས། །ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་ནི་དབྱེ་བ་བྱས། །

ཞེས་བཤད་པ་དང་། དེ་ཡང་ཡུལ་ཅན་ལ་ཡང་ལོག་གཉིས་སུ་མི་ a5 བྱེད་པ་དང་། ཐལ་འགྱུར་བས་འཇིག་རྟེན་ཉིད་ལ་ལྟོས་ཏེ་ཡང་ལོག་ཡུལ་ཡུལ་ཅན་གཉིས་ཀ་ལ་འཇོག་ལ། རང་ལུགས་ལ་མི་འཇོག་པའི་རྒྱུ་མཚན་རྣམས་ཤེས་པར་འགྱུར་རོ། །

ཅི་སྟེ་རྟོག་པ་དང་རྟོག་མེད་ལ་རང་མཚན་སྣང་བ་ལྟར་མེད་པའི་འཁྲུལ་ a6 ཤེས་ཀྱིས་ཆོས་ཅན་གྲུབ་པར་འཇོག་ན་ནི་བསྒྲུབ་བྱ་རང་བཞིན་མེད་པའི་དོན་གྲུབ་ཟིན་པས་དེ་བསྒྲུབ་དགོས་ཀྱི་ཕྱི་རྒོལ་དུ་ག་ལ་རུང་།

(*don*) は知られるべきものである正しい建立として成立するから、正・邪の知られるべきものもまた、事物に対して断言して、知覚の側面で断言しないことが何処にあるのか。

これら〔認識の仕方〕は諸存在は自性として存在するというように主張する対論者たちの認識根拠によって証明する仕方である（*V.p.194*）けれども、〔プラーサンギカ〕自らの考え方ではないのである。それ故に、スヴァータントゥリカの人々のごとくであるならば、眼などの主題はそのような正しい知られるべきものとして、迷乱していない認識（*śes pa*）によって見つけられても、二諦として成り立つ言説か〔その〕意味のいずれかによって、ともに限定して成立する必要性はなく、そのことを特徴づけられる事体（問題）として捉えて、勝義として有・無を伺察することで十分であるから、一般的なものを主題として捉えるとき、二諦の限定において観察した論難はどこに起こるかというように、〔スヴァータントゥリカの人々は〕思推したのである。

チャンドゥラ〔キールティ〕は、そのような〔スヴァータントゥリカの主張するような〕ことは自体として有ることになるのであって、それこそは勝義として存在する意味のものであるから、それを特徴づけられる事体（問題）として捉える主題だけがどこにあり得るかとお考えになって、限定を捨てた一般的なものを主題として取り上げることを否定されたのである。

それらの要点が判るならば、スヴァータントゥリカが、

顕現〔という点〕では同じであるけれども、効果的作用が可能であることによって、また、不可能であることによって、正・邪としての世俗の区別をなした。[247)]

と説明していること、また、そ〔の詩頌〕もまた、有境（認識など）において正・邪の二つ〔を区別し〕ないこと、そして、プラーサンギカは、世間こそにおいては正・（*Peking 165a*）邪は境と有境との両方に建てられるけれども、〔プラーサンギカ〕自らの立場では〔境、有境において正・邪を区別しないから、正を〕建てていない理由を〔われわれは〕知ることになるであろう。

もし、分別と無分別とにおいて自相が、顕われるように無いという迷乱なる認識（*ḥkhrul śes*）によって、主題が成立することを建てるならば、証明されるべきものである無自性の意味をすでに証明し終っているのであるから、それは証明されるべき答論（*phyi rgol*）としてどのような点でふさわしいので

དེས་ན་ཆོས་ཅན་མ་ *V195* གྲུབ་པའི་སྐྱོན་སོ་ན་གནས་སོ། །

གལ་ཏེ་ཤེས་པ་འཁྲུལ་བས་རྙེད་པའི་དོན་དང་ཤེས་བྱ་ *Z88b1* ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་གཉིས་འགལ་ན། རིགས་ཤེས་རྗེས་དཔག་གིས་རྙེད་པའི་དོན་དང་དོན་དམ་བདེན་པ་གཉིས་ཀྱང་འགལ་བར་འགྱུར་ལ། ཤེས་པ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཙམ་གྱིས་རྙེད་པར་མི་ *LS183* འདོད་པས་རང་བཞིན་ལ་མ་འཁྲུལ་བའི་ཤེས་པས་རྙེད་དགོས་ན་ཀུན་ *b2* རྫོབ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་དེར་འགྱུར་ཏེ། དེ་དག་རྒྱལ་བའི་ཇི་སྙེད་པ་མཁྱེན་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱིས་འཇལ་བའི་ཕྱིར་དང་། ཙམ་གྱི་སྒྲས་ནི་མ་འཁྲུལ་བས་རྙེད་པ་གཅོད་པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེ་ན། སྐྱོན་དང་པོ་ནི་མེད་དེ། རིགས་ཤེས་རྗེས་དཔག་སྣང་ཡུལ་ལ་འཁྲུལ་ *b3* བའི་འཁྲུལ་ཤེས་ *K92b* ཡིན་ཀྱང་དེས་རྙེད་པ་འཁྲུལ་ཤེས་ཀྱིས་རྙེད་པ་མིན་པ་མི་འགལ་བའི་ཕྱིར་ཏེ། སྒྲ་ཡང་ཡིན་ལ་རྫུན་པ་ཡང་ཡིན་པའི་དུང་སྒྲ་རྙེད་ཀྱང་དུང་སྒྲ་རྫུན་པ་མ་རྙེད་པ་མི་འགལ་བ་བཞིན་ནོ། །

ཙམ་གྱི་ངེས་བཟུང་སྦྱོར་ས་ལ་བལྟས་ན་དེ་འདྲའི་ *b4* དོགས་པ་སྐྱེ་ཡང་སྨྲ་བ་པོའི་བརྗོད་འདོད་ནི་ཡོད་ཚུལ་ཇི་ལྟར་ཡིན་དཔྱོད་པའི་དཔྱོད་བྱེད་ཀྱིས་རྙེད་པ་དགག་པར་འདོད་ནས་ཙམ་སྨོས་ཀྱི། མ་འཁྲུལ་བ་ཡིན་པའི་ཤེས་པས་རྙེད་པ་འགོག་པ་མིན་ཏེ། ཚིག་གསལ་ལས།

> དཔྱད་པ་ཞིབ་མོ་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་ *b5* སྙད་ལ་བཅུག་པ་འདིས་ཅི་དགོས་ཞེས་ཁོ་བོ་ཅག་ཀྱང་དེ་སྐད་དུ་སྨྲ་སྟེ་ཀུན་རྫོབ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཙམ་གྱིས་བདག་གི་ངོ་བོ་ཡོད་པར་རྙེད་པ།

ཞེས་གསུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

རྟེན་ཆོས་ཅན་དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་པ་ཉམས་པར་ཁས་བླངས་པའི་སྐབས་ *V196* ནས་ཀྱང་ *b6* གཞན་དུ་བཤད་པ་དང་བཤད་ཚུལ་འདི་གཉིས་མི་མཐུན་ཀྱང་རང་རྒྱུད་འགོག་པའི་གྲུབ་མཐའ་མི་མཐུན་པ་མིན་ནོ། །དེ་དག་གིས་

あるか。それ故に、主題が（*V.p.195*）成立していないという誤失がそのまま残っているのである。

もし、迷乱なる認識によって得られた対象と不顛倒なる知られるべきもの[248]との二つが矛盾するならば、道理智である推量によって把握された対象と、勝義諦との二もまた矛盾することになる。〔また、ある人は〕顛倒なる認識のみによって得られたことを認めないから、自性について迷乱していない認識によって得られなければならないのであるならば、すべての世俗的なものもまたそのように〔迷乱していない認識によって得られたものに〕なる。それら〔世俗的なもの〕は勝者の、あらん限りを理解する知恵によって量られるからであり、また、「のみ」[249]の言葉によって迷乱していない〔認識〕によって得られたものを断ち切るからである、といえば、第一の誤失〔すなわち、直前の「道理智である推量によって把握された対象と勝義諦との二つもまた矛盾することになる」ということ〕はない。

道理智である推量は顕われた対象に対して錯乱した迷乱なる認識であっても、そ〔の推量〕によって得られたものは迷乱なる認識によって得られたものでないことと矛盾しないからである。声でもあり、虚妄（世俗）でもあるほらがいの声を把握しても、ほらがいの声が虚妄であると把握されないことは矛盾しないごとくである。

「のみ」[250]の限定を付けたところ（*ṅes bzuṅ sbyor sa*）を見たならば、そのような疑問が起こるけれども、論者〔チャンドゥラキールティ〕の述べようとすることは、〔世俗的なものは〕在り方がどのようにあるかと観察する観察によって得られたものを否定しようとして、「のみ」と述べたのであるけれども、迷乱でない認識によって得られることを否定していないのである。『浄明句〔論〕』の中に、

> 世間的な言説において起こっているこの微細な観察はどうして必要であるのか、と、われわれもそのように語って、世俗は顛倒のみによって、我の自体のあることが（*Peking 165b*）得られる。[251]

と説かれているからである。

有法（主題）である拠り所が真実として成り立つことが壊れるというように認めている点（*V.p.196*）からまた他のところで述べたもの[252]と、ここでの述べ方との両者は一致しないけれども、自立〔的論証〕を否定する主張の立場（*grub mthaḥ*）は一致しないのではない。それら〔二つの仕方〕によって意

དོན་བཀག་ནས་ད་ནི་དཔེ་དགག་པར་བྱ་སྟེ།སངས་རྒྱས་པས་བྱེ་བྲག་པ་ལ་སྒྲ་མི་རྟག་པར་སྒྲུབ་པ་ན་གཉིས་ Z89a1 ཀའི་ལུགས་ཀྱིས་འབྱུང་གྱུར་དང་ནམ་མཁའི་ཡོན་ཏན་ཆོས་ཅན་འཇལ་བའི་ཚད་མས་མ་གྲུབ་ཀྱང་། གང་ལ་ཚད་མར་སོང་སའི་སྒྲ་ཙམ་ཞིག་གི་དོན་འདིའོ་ཞེས་སྟོན་རྒྱུ་ཡོད་ལ། མིག་སོགས་བདག་ལས་མི་སྐྱེ་བར་ a2 སྒྲུབ་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་སྨྲ་བ་དང་རང་བཞིན་གྱིས་མི་སྟོང་པར་སྨྲ་བ་ལ་ནི། གཉིས་ཀ་ལ་ཡང་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པ་དང་རང་གི་ངོ་བོས་ K93a མ་ LS184 གྲུབ་པ་གཉིས་གང་ཡང་མི་འཇལ་ཀྱང་ཆོས་ཅན་གྱི་ངོ་བོ་འདི་འདྲ་ཞིག་གཞལ་ལོ་ཞེས་ཕན་ a3 ཚུན་སྟོན་པར་མི་ནུས་པས་མི་འདྲའོ། །

འདི་ལ་ལེགས་ལྡན་ལ་སོགས་པ་རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་ཀྱིས་དེ་འདྲའི་ཁྱད་པར་དོར་བའི་སྤྱི་ཕན་ཚུན་དུ་སྟོན་རྒྱུ་མེད་ཀྱང་། དོན་དམ་པར་དང་བདེན་པར་ཡོད་མེད་ཀྱིས་ཁྱད་པར་དུ་མ་བྱས་པའི་སྤྱི་ཆོས་ཅན་དུ་ a4 གཟུང་རྒྱུ་ཡོད་ཅེས་སྒྲུབ་མི་ནུས་ཏེ། རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་ན་བདེན་པར་ཡོད་པའི་དོན་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་དགག་བྱའི་ཚད་ལ་མི་མཐུན་པའི་གནད་ཀྱིས་དེ་ལྟར་བྱུང་བ་ཡིན་པས་སྒྲ་མི་རྟག་པར་བསྒྲུབ་པ་ལ་ཡང་དེ་གཉིས་ཀྱི་ལུགས་ཀྱིས་ཁྱད་ a5 པར་གཉིས་ཀྱིས་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པ་མ་གྲུབ་ཀྱང་སྒྲ་སྒྲུབ་ས་ཡོད་ཅེས་སྟོན་པ་ཡིན་གྱི། དེ་གཉིས་ཀྱིས་སྒྲ་འཇལ་བའི་ཚད་མ་སྒྲའི་དོན་འདི་འདྲ་བ་ཞིག་ལ་ཚད་མར་ V197 སོང་ཞེས་སྨྲས་པ་ལྟར་གྱི་ཚད་མ་ནི་མེད་དོ། །དེ་ནི་སྔ་རྒོལ་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པ་ a6 ཁས་ལེན་པའི་དབང་དུ་བྱས་ལ། ཐལ་འགྱུར་བས་སྔ་རྒོལ་བྱས་ཀྱང་ཕྱི་རྒོལ་དེ་ལ་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་མེད་གང་གིས་ཀྱང་ཁྱད་པར་དུ་མ་བྱས་པར་ཆོས་ཅན་འཇལ་བའི་ཚད་མས་གྲུབ་ཚུལ་བསྟན་རྒྱུ་མེད་དོ། །

味するところを否定したのであるから、今〔ここで〕は譬喩が否定されるべきである。[253] すなわち、仏教徒がヴァイシェーシカに対して、声は無常として証明するとき、〔仏教の立場とヴァイシェーシカの立場との〕二つの考え方によって、〔仏教の立場からいう〕〔大〕種所造〔による声〕と〔ヴァイシェーシカの立場から発言せられる〕虚空の属性〔としての声〕は主題（有法）を量る認識根拠によって成り立たなくても、何ものかに対して認識根拠となったところの声ほどの意味はこれであるというように示すことがあるけれども、眼などは自より生じないと証明する上で、自性として空であると語る人と、自性として空でないと語る人とには両者においてもまた、自体として有や、自体として不成という二つのいづれも量ることがなくても、主題の自体はこのようなものであると量るというようにお互いに示すことはできないから、〔譬喩には共通の主題があるが、この議論における譬喩としては〕等しくないのである。

このことについて、バーヴァヴィヴェーカなどのスヴァータントゥリカの人たちはそのような区別を捨てた一般的なものを互いに示すことがなくても、勝義としてとか、真実として有・無によって区別をしない一般的なものが主題としてを捉えられることがあるとい〔うが、そのよ〕うには証明できないのである。すなわち、自体としてあるならば、真実としてある意味であるからである。

それ故に、否定されるべきものの基準について一致しない要点によって、以上のように〔議論が〕起こったのであるから、声は無常として証明する場合にも、それら両者の考え方は〔大種所造による声と虚空の属性による声との〕二つの区別によって区別することが〔声を主題として量る認識根拠によって〕成り立たなくても、声を証明する場 (*sgra sgrub sa*) があると示しているのであるけれども、そ〔れら仏教徒とヴァイシェーシカ〕の両者によって、声を量る〔その〕認識根拠が声についての〔大種所造としてとか、虚空の属性としてというような〕このような、ある意味に対して認識根拠と (*V.p.197*) なったと語っているような認識根拠はないのである。そのことは、〔議論の〕立論者が自体として有ると承認することに関連しているのであって、プラーサンギカが立論者となったとしても、その答論者において、(*Peking 166a*) 自体として有るか無いかのいずれかによっても区別がなされなくして、主題（有法）を量る認識根拠によって成り立つ仕方を示すという

རིགས་པ་དེ་དག་གིས་གཏན་ཚིགས་ *Z89b1* མ་གྲུབ་པའི་ཚུལ་ཡང་ཤེས་པར་བྱའོ། །ལེགས་ལྡན་རང་ཉིད་ཀྱིས་ཀྱང་ནང་གི་སྐྱེ་མཆེད་རྣམས་ནི་སྐྱེད་བྱེད་ཀྱི་རྒྱུ་རྐྱེན་ཡོད་དེ། དེ་ལྟར་རྒྱལ་བས་གསུངས་པའི་ཕྱིར། ཞེས་པའི་རྟགས་ཀྱི་དོན་ལ་གསུངས་པ་དེ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡིན་ན་ཁྱེད་རང་དང་དོན་དམ་ *b2, K93b* དུ་ཡིན་ན་ངེད་ལ་མ་གྲུབ་བོ་ཞེས་བདེན་གཉིས་ལ་བརྟགས་ནས་སྐྱོན་བརྗོད་པའི་ཕྱིར། ཆོས་ཅན་འཁྲུལ་མ་འཁྲུལ་གྱི་ཤེས་པ་གང་གིས་རྙེད་ཅེས་བྱེ་བྲག་ལ་བརྟགས་ནས་སྐྱོན་བརྗོད་པར་རིགས་སོ། །འདིའི་རྒྱུ་མཚན་ནི་འཇུག་པ་ལས།

> དངོས་ཀུན་ཡང་ *b3* དག་རྫུན་པ་མཐོང་བ་ཡིས། །
> དངོས་རྙེད་ངོ་བོ་གཉིས་ནི་འཛིན་པར་འགྱུར། །
> ཡང་དག་མཐོང་ཡུལ་གང་ཡིན་དེ་ཉིད་དེ། །
> *LS185* མཐོང་བ་རྫུན་པའི་ཀུན་རྫོབ་བདེན་པར་གསུངས། །

ཞེས་ཤེས་བྱ་ཡང་དག་པ་མཐོང་བ་དང་ཤེས་བྱ་རྫུན་པ་སྟེ་ལོག་པ་ *b4* མཐོང་བའི་ཤེས་པས་རྙེད་པ་གཉིས་བདེན་གཉིས་ཀྱི་དོན་དུ་གསུངས་པའི་གནད་ཀྱིས་སོ། །

རྟགས་ལ་བདེན་གཉིས་ཀྱི་བརྟག་པ་གཉིས་ལས་མ་མཛད་པ་ལྟར་ན་རྟགས་ཀྱི་དོན་གང་ཡིན་ཞེས་དྲི་དགོས་ལ། དེ་གཉིས་གང་གིས་ཀྱང་ཁྱད་པར་ *V198* དུ་མ་བྱས་ *b5* པའི་ཙམ་པོ་དང་བཅས་པའི་བརྟག་པ་གསུམ་བྱས་པའི་སྐབས་སུ་རྟགས་སུ་གང་འགོད་ཅེས་དྲི་དགོས་སོ། །དེ་འདྲའི་སྐྱོན་བརྗོད་རྣམས་རང་གི་སྦྱོར་བ་ལ་མི་མཚུངས་པའི་རྒྱུ་མཚན་དུ་རང་རྒྱུད་ཁས་མི་ལེན་པ་བཀོད་ནས

> རང་གི་ལུགས་ཀྱི་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་ *b6* པའི་སྦྱོར་བ་རྣམས་ཕྱི་རྒོལ་ལ་གྲུབ་པས་ཆོག་སྟེ། དེ་ཉིད་ཀྱིས་ལོག་རྟོག་བཟློག་པ་ཙམ་གྱི་ཆེད་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ་

ཞེས་གསུངས་ཤིང་། གང་རུང་ལ་གྲུབ་པས་མི་ཆོག་གམ་སྙམ་པ་ལ་འཇིག་རྟེན་པའི་རྩོད་པ་དཔེར་བྱས་ནས་དེས་ཆོག་པ་དང་། སྒྲུབ་པ་དང་ *Z90a1* སུན་འབྱིན་གཉིས་ཀ་ལ་གཉིས་ཀས་གྲུབ་པ་དགོས་པར་[1] འདོད་པའི་ཕྱོགས་གླང་གིས་ཀྱང་

---

1 dgos: V dgog

ことはありえないのである。

それらの理証によって証因の成立しない仕方も知られるべきである。[254] バーヴァヴィヴェーカ自身もまた、「内の諸処を生ぜしめる因・縁はある。そのように勝者によって説かれているからである。」[255] というような証因の意味について述べているそれは、世俗としてであるならば、〔実在論者〕汝自ら〔では成り立っていないし〕、また、勝義としてであるならば、われわれ〔中観派〕において成り立っていないというように二諦を観察して誤失を語っているからである。〔チャンドゥラキールティが〕主題は迷乱〔なる知〕か、迷乱でない知か、いずれによって獲得されるかという区別において観察して、誤失を語っているのは合理的である。このような根拠は『入〔中論〕』の中に、

> あらゆる事物が正しい〔見解〕と虚誑の見解によって事物が獲得されて、〔勝義と世俗との〕二つの本質が把握されることになる。正しい見解を領域としているものが真実であり、虚誑なる見解の上に世俗諦が説かれる。[256]

と言っていて、正しい見解である知られるべきものと、虚誑なる知られるべきもの、すなわち、倒錯した見解の認識によって獲得されるものとの二つは、二諦の意味として説かれる要点によるのである。証因について二諦の二つの観察からなされないごとくであるならば、証因の意味は何か、というように問わねばならなく、それら〔二諦の〕二つはいずれによっても区別（*V.p.198*）を考えない「ただ」をともなった第三の観察をなした機会において、証因としてどのようなものを建てるかというように問わなければならない。そのような諸々の批評は〔プラーサンギカ〕自らの論証式において同じでない理由[257] として、〔チャンドゥラキールティは〕自立〔的な論証〕を認めないことを述べて、

> 自らの考えの証明されるべきものを証明する諸々の論証式は答論者において成立するだけで十分である。すなわち、そ〔の論証〕こそによって〔対論者の〕間違った理解を斥けるだけのためであるからである。[258]

と説いており、（*Peking 166b*）〔立論者か答論者か〕いずれかにおいて成立するだけで十分でないかと考えて、世間的な論争を譬喩で考えて、それで十分であり、また、論証と論破（*sgrub pa daṅ sun ḥbyin*）との両者に対して〔立論者と答論者との〕両方によって成立することが必要であると主張するディグ

ལུགས་སྔ་མ་འདོད་པར་བྱ་སྟེ། K94a ལུང་གི་གནོད་པ་དང་རང་དོན་རྗེས་དཔག་ལ་རང་ལ་གྲུབ་པས་ཆོག་པའི་ཕྱིར་ཞེས་འཆད་དོ། །

དེས་ན་ 90a2 ཤེས་རབ་སྒྲོན་མར་གཞན་གྱི་སྐྱོན་བརྗོད་ཀྱི་སྐབས་ཤིག་ཏུ་རང་དབང་དུ་བྱས་ནས་སམ་སུན་འབྱིན་པའི་དབང་དུ་བྱས་ནས་བརྗོད། ཅེས་རང་དབང་ཞེས་བསྒྱུར་བ་འདི་དང་རང་རྒྱུད་གཉིས་དོན་གཅིག་པས། ཕྱི་རྒོལ་གྱི་ཁས་བླངས་ལ་མ་འཁྲིས་ a3 པར་ཚད་མས་དོན་གྱི་སྡོད་ལུགས་ནས་རང་དབང་དུ་ཆོས་ཅན་གཉིས་དང་རྟགས་ཀྱི་ཚུལ་རྣམས་གྲུབ་ཚུལ་ངེས་པར་བྱས་ནས་བསྒྲུབ་བྱ་རྟོགས་པའི་རྗེས་དཔག་སྐྱེད་པ་ཞིག་རང་རྒྱུད་ཀྱི་དོན་ཡིན་ནོ། །

དེ་ནི་ཡོད་པ་རྣམས་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པར་ a4 འདོད་པའི་ཕྱི་རྒོལ་ལ་བསྒྲུབ་བྱ་གྲུབ་མ་ཟིན་གྱི་གོང་དུ་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་མེད་གང་གིས་ V199 ཀྱང་ཁྱད་པར་དུ་མ་བྱས་པའི་ཚད་མས་གཞལ་བྱ་གྲུབ་ལུགས་འདི་འདྲ་ཞིག་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ LS186 ངེས་པར་བྱ་མི་ནུས་པས་རྟགས་དང་བསྒྲུབ་བྱ་འདོད་ a5 ཀྱང་རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་དང་བསྒྲུབ་བྱ་མི་འདོད་པ་ཡིན་ནོ། །

རྟེན་འབྱུང་གི་གཏན་ཚིགས་དང་གཟུགས་བརྙན་གྱི་དཔེ་ལ་བརྟེན་ནས་མྱུ་གུ་རང་གི་ངོ་བོས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་མེད་པར་སྒྲུབ་པའི་གཞན་གྲགས་ཀྱི་རྗེས་དཔག་བཀོད་པ་ལ། རང་ a6 ཉིད་མྱུ་གུ་རྟེན་འབྱུང་དང་བརྟེན་ནས་འབྱུང་བ་ལ་རང་བཞིན་མེད་པའི་ཁྱབ་པ་ཁས་མི་ལེན་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་གཉིས་ཀ་ལ་མ་གྲུབ་པ་དང་གཞན་གྲགས་ཞེས་ཟེར་བ་མིན་གྱི། སྔར་ལྟར་ཕྱི་རྒོལ་ལ་ཚད་མས་རང་དབང་དུ་བསྒྲུབ་ས་མ་བྱུང་ Z90b1 བས་དེ་ལྟར་དུ་ཚད་མས་རང་གཞན་གཉིས་ཀ་ལ་མ་ K94b གྲུབ་པའི་དོན་ནོ། །མྱུ་གུ་དང་དེ་རྟེན་འབྱུང་སོགས་སུ་ཐ་སྙད་པའི་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་ཚད་མས་གྲུབ་པ་ཡང་རྒོལ་ཕྱི་རྒོལ་གཉིས་ཀའི་རྒྱུད་ལ་ཡོད་མོད་ཀྱང་དེ་དང་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པ་འཛལ་བའི་ b2 ཚད་མ་གཉིས་ཕྱི་རྒོལ་གྱི་ངོར་འདྲེས་ནས་ལྟ་བ་མ་སྐྱེས་བར་དུ་མི་ཕྱེད་པས་སྔ་རྒོལ་གྱིས་ཕྱེད་ཀྱང་དེའི་རིང་ལ་སྟོན་མི་ནུས་སོ། །ཐལ་འགྱུར་བ་ནང་པན་ཚུན་ལ་ཁས་བླངས་ལ་མ་འཁྲིས་པར་

ナーガも亦、前者の〔すなわち、答論者において成立するだけで十分であるという〕考え方が認められるのであって、[259] 教証による侵害と自らのための推理（為自比量）とにおいては自らの上に成立するだけで十分であるから、と語っている。[260]

それ故に、『般若灯〔論〕』に、「相手を批評する、ある場合に、自らによるものを考えて〔言っている〕か、あるいは、論破に関して言っているか」という中の、自らによるもの（*raṅ dbaṅ*）というこの〔チベット〕訳と自立（*raṅ rgyud*）との二つは同義であるから、答論者の承認することに近づけずに、認識根拠による対象の在り方から、自らによるという点で、〔知ろうとする主題と譬喩による主題との〕二つの主題と証因の方軌（証相の三条件・三相）などが成立する仕方を理解して、証明されるべきものを理解する比量の起こさせるものが自立の意味である。

それは、諸々の存在するものを自体として存在すると主張する答論者に対して、証明されるべきものが成立する以前に、自体として有・無のいずれかによって（*V.p.199*）も区別しないで、　認識根拠によって量られるものの成り立つ仕方はこのようであると理解できないのであるから、証因と証明されるものを認めるけれども、自立の証因と証明されるものを認めていないのである。

縁起の証因と影像の譬喩に依って、芽は自体として成り立つ自性が無いというように証明する反論者の側で認められる（*gźan grags*）推論を提示して、自ら、芽という縁起にして依って起こっているものに対して、無自性であるという遍充を認めないという理由によって、両者において成立しないことや反論者の側で認められるという点で言ったのではなくて、先に言うように、答論者における認識根拠によって自立として証明する場がないから、そのようにして認識根拠によって自、他両者において成立していないという意味である。芽やそれ〔芽〕の縁起（*peking 167a*）などとして言説の共生（生まれながらにして備わるもの）の認識根拠によって成り立っていることも立論者、答論者の両者の相続においてあるけれども、しかも、それ〔芽〕や〔芽の〕自体の存在することを量るという、二つの認識根拠は、答論者にとっては混同していて、〔中観の〕見解が起こらないまで、区別されないから、立論者によって区別されていても、その間、示すことができないのである。プラーサンギカの仲間の中では〔自性として〕承認したものに依らなくして、基準に

ཚད་མས་གྲུབ་ཚུལ་བསྟན་དུ་ཡོད་ཀྱང་མིང་གི་ཐ་ *90b3* སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་ཚད་མ་ཡིན་གྱི། དངོས་པོའི་རང་གི་ངོ་བོའི་དབང་གིས་བཞག་པ་མིན་པས་རང་རྒྱུད་མི་རུང་ངོ་། །

སྨྱུ་གུ་ལྟ་བུ་ལ་རང་གི་ངོ་བོས་ཡོད་པར་འཛིན་པ་དང་དེར་མེད་པར་འཛིན་པ་དང་དེ་གཉིས་གང་ *V200* གིས་ཀྱང་ཁྱད་པར་དུ་མ་ *b4* བྱས་པའི་འཛིན་པ་གསུམ་ཡོད་ལ། ལྟ་བ་སྐྱེས་པའི་རྒྱུད་ལ་གསུམ་ཀ་ཡོད་ཀྱང་ལྟ་བ་མ་རྙེད་པའི་རྒྱུད་ལ་དང་པོ་དང་ཐ་མ་གཉིས་ལས་མེད་པའི་ཁྱད་པར་རྣམས་ལེགས་པར་ཤེས་ན། རྟོག་པས་འདིའོ་སྙམ་དུ་གང་བཟུང་ཐམས་ཅད་རིགས་ *b5* པས་མི་འགོག་པ་དང་། ལྟ་བ་རྒྱུད་ལ་མ་སྐྱེས་གོང་གི་བྱང་ཆུབ་སེམས་སྦྱོང་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་བདེན་འཛིན་ནམ་མཚན་འཛིན་དུ་འདུག་སྙམ་ནས། ལྟ་བ་རྒྱུད་ལ་སྐྱེས་པར་རློམ་པའི་འོག་ཏུ་སྤྱོད་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་ལ་ཞེ་རྩིས་མེད་ *b6* པའི་ལོག་ལྟ་ *LS187* རྣམས་ལེགས་པར་ཁེགས་པར་འགྱུར་རོ།། དེས་ན་གཞན་གྲགས་ཀྱི་རྟགས་ཀྱིས་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པ་ལ་ཕ་རོལ་པོས་ཁས་བླངས་པ་ཙམ་གྱིས་མི་ཆོག་གི ཆོས་ཅན་གཉིས་དང་རྟགས་ལ་ *K95a* སོགས་པ་རང་ངོས་ནས་གཞལ་ན་ *Z91a1* ཚད་མས་ཀྱང་གྲུབ་ལ་ཁོ་རང་ཡང་ངེས་པར་འདོད་དགོས་པའམ་འདོད་པ་ཞིག་དགོས་ཏེ། དེ་མེད་པར་ཞེན་ཡུལ་ལ་འཁྲུལ་ན་དེས་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་རྟོགས་པའི་ལྟ་བ་སྐྱེད་པར་མི་ནུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །ཐ་སྙད་པའི་ཚད་མ་ *a2* དོན་དམ་པ་འཇལ་བའི་རྒྱུར་མེད་མི་རུང་ཡིན་པ་འདི་ཉིད།

ཐ་སྙད་ལ་ནི་མ་བརྟེན་པར། །དམ་པའི་དོན་ནི་རྟོགས་མི་འགྱུར། །

ཞེས་གསུངས་པའི་དོན་ནོ། །

འདི་པ་ལྟར་ན་ལེགས་ལྡན་ལ་སོགས་པའི་རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་དོན་དམ་ *a3* པར་དང་བདེན་པར་གྲུབ་པའི་དོན་ཁས་ལེན་པས་དབུ་མ་པར་མི་འཇོག་གམ་སྙམ་ན། ལྟོ་ལྡིར་བ་ངེས་ཀྱང་གཞི་དེ་བུམ་པར་མ་ངེས་པ་ལ་ཚད་མས་གདོད་སྒྲུབ་དགོས་པས་དེས་གཞི་ *V210* དེ་བུམ་པར་འདོད་དོ་ཞེས་སྨྲ་མི་ནུས་པ་དང་། *a4* བྱེ་བྲག་པས་བུམ་པ་ལ་རང་གི་ཡན་ལག་ལས་རྫས་གཞན་པའི་ཡན་ལག་ཅན་མེད་པའི་དོན་ཚད་མས་གྲུབ་ཀྱང་། ཡན་ལག་ཅན་རྫས་གཞན་འདོད་པའི་གྲུབ་མཐའ་པ་མིན་ནོ་ཞེས་སྨྲ་མི་ནུས་པ་བཞིན་དུ། མཁས་པ་དེ་དག་ཀྱང་

よって成立の仕方を示すことがあるが、〔その基準は〕名称の言説によって建てられた基準であって、事物の自体によって建てられたものではないのであるから、自立はありえないのである。

芽のようなものに対して自体として存在すると捉えることと、それ〔自性〕として無いと捉えることと、それら両者のいずれか（*V.p.200*）によっても区別をなさずに捉えることとの三つがある。〔中観の空性の〕見解の生じた相続（心）において三者があるが、見解が得られない相続には、始め（自性として有）と終りの両者以外はないという区別をよく知るならば、[261] 分別によってこれである、というように捉えられるもののすべてを理証によって否定しないこと〔になり〕、そして、見解が相続において生じていない以前の、菩提心を実習することなど、すべてを諦執、あるいは、相（特徴）として捉えることであると考えて、見解が相続において生じたと慢心した後に、行いの方面すべてについて大事にしない邪見をまったく斥けることになる。それ故に、反論者の側で認められている証因によって所証のものを証明することを相手が承認しただけでは充分でなく、二つの主題と証因などは、自ら自分の側面で量るならば、認識基準によって成立することを彼自身も必ず認めるべきであり、あるいは、凡そ認めるべきである。

そ〔の認識基準〕がなくして、分別のはたらきの対象について迷乱するならば、そ〔の認識基準〕によって真実を理解する見解の生ずることが不可能であるからである。言説の認識基準は勝義を量る原因として無ければならないこのこと〔について〕は、

言説に（*Peking 167b*）依らずに、勝義は理解されない。[262]

と説かれる意味である。

こ〔れらプラーサンギカの立場〕のようであるならば、ブハーヴァヴィヴェーカなど自立派の人々は勝義として、また、諦成の意味を認めているから、中観派として建てないか、といえば、丸いものが判っても、その事体は瓶として理解しない人に対して認識基準によって本来的に証明しなければならないから、彼の人がその事体（*V.p.201*）を瓶であると認めることができなく、また、ヴァイシェーシカにとっては、瓶を〔瓶〕自らの支分より別な実物の支分をもつことがない、という意味が認識基準によって成立しているけれども、支分をもった別の実物を主張する宗義論者でないと言うことができないように、彼ら〔ブハーヴァヴィヴェーカなどの〕学者たちも、法が諦と

91a5 ཆོས་བདེན་པར་ཡོད་པའི་གྲུབ་མཐའ་རིགས་པའི་སྒོ་དུ་མས་འགོག་ཅིང་བདེན་མེད་དུ་ལེགས་པར་ཞལ་གྱིས་བཞེས་པས་དབུ་མ་པ་ནི་ཡིན་ནོ།། དབུ་མ་པ་ཡིན་ན་རང་རྒྱུད་བྱ་མི་རིགས་པར་གསུངས་པ་དང་མི་འགལ་ཏེ། a6 བཅས་ལྡན་གྱི་དགེ་སློང་གིས་བཅས་པ་དང་འགལ་བར་མི་རིགས་ཀྱང་དེ་དང་འགལ་བ་ཙམ་གྱིས་དགེ་སློང་མིན་མི་དགོས་པ་བཞིན་ནོ། །

གསུམ་པ་ལ་གཉིས། དགོངས་འགྲེལ་དང་འགལ་བ་ LS188 སྤང་བ་དང་། དེ་དང་ K95b བྱམས་ Z91b1 ཞུས་ཀྱི་ལེའུ་གཉིས་མི་མཚུངས་པར་བསྟན་པའོ། །

(*B489.13, LS188.1, V201.12, K95b1, P167b6, Z91b1*)

དང་པོ་ནི། དགོངས་འགྲེལ་གྱི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྒོ་ནས་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་མེད་ཕྱེ་བ་དང་དྲང་ངེས་འཇོག་ཚུལ་སློབ་དཔོན་གཞན་གྱི་བཞེད་པ་སྔར་བཤད་པ་ལྟར་ཡིན་ན་སློབ་དཔོན་འདི་ཇི་ལྟར་ b2 བཞེད་ཅེ་ན། འདི་ལ་འཕགས་པ་ཡབ་སྲས་གཉིས་ཀྱི་གཞུང་ཁུངས་མ་ནས་གསལ་བར་བཤད་པ་མེད་ལ། སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས་ཀྱང་དེའི་ཁྱད་པར་གསལ་བར་མ་བཤད་དོ། །འོན་ཀྱང་འཇུག་པ་ལས།

རྣམ་པ་དེ་ལྟའི་མདོ་སྡེ་གཞན་ཡང་ནི། །b3 དྲང་དོན་ཉིད་དུ་ལུང་འདིས་གསལ་པར་བྱེད། །

ཅེས་པའི་རང་འགྲེལ་ལས།

རྣམ་པ་དེ་ལྟ་བུའི་མདོ་སྡེ་གང་ཞེ་ན། V202 ཇི་སྐད་དུ་དགོངས་པ་ངེས་པར་འགྲེལ་པའི་མདོ་ལས། བཏགས་པ་དང་གཞན་གྱི་དབང་དང་ཡོངས་སུ་གྲུབ་པ་ཞེས་བྱ་བའི་རང་བཞིན་ b4 གསུམ་བསྟན་པ་ལས། བཏགས་པ་མེད་པ་ཉིད་དང་གཞན་གྱི་དབང་ཡོད་པ་ཉིད་དང་དེ་བཞིན་དུ།

ལེན་པའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཟབ་ཅིང་ཕྲ། །ས་བོན་ཐམས་ཅད་ཆུ་བོའི་རྒྱུན་བཞིན་འབབ། །
བདག་ཏུ་རྟོག་པར་གྱུར་ན་མི་རུང་ཞེས། །འདི་ནི་བྱིས་པ་ b5 རྣམས་ལ་ངས་མ་བསྟན། །

ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་སྟེ་འདི།

ཇི་ལྟར་ནད་པ་ནད་པ་[1]ལ། །LS189 སྨན་པ་སྨན་རྣམས་གཏོང་བ་ལྟར། །

1 V, K, P, Z nad pa: B, LS na ba

してあるという宗義を多くの理証の点で否定して、諦無であると善くお認めになっているのであるから、中観派に属するのである。〔しかし、プラーサンギカの〕中観派であるならば、自立を考えることは不合理である、と説かれていることと矛盾しないのであって、〔ブッダ制定の戒〕決まりを持った比丘が決まりと矛盾することはふさわしくないけれども、それと矛盾することだけで比丘でないとすべきではないごとくである。

E3 その仕方において諸経典と矛盾するものを取り除くこと

第三（*A2,B2,C2,D1,E3*）に二つあり、（*F1*）『解深密〔経〕』と矛盾するものを取り除くこと、と（*F2*）それと「弥勒請問章」との二つは同じものでないことを示すこと、とである。

第一（*A2,B2,C2,D1,E3,F1*）〔『解深密経』と矛盾するものを取り除くこと〕。

『解深密〔経〕』の三相（三性）の点からの、自体の有・無の区別と、了〔義〕・未了義の建立の方軌は、別の軌範師〔アサンガ、ヴァスバンドゥ〕のご主張として先に述べたごとくであるならば、この〔中観派の〕軌範師はどのようにご主張されるか、と言えば、これについて、二人の聖者父子（ナーガールジュナ、アーリヤデーヴァ）の確実な〔信頼できる〕本典の中には明らかに説かれたものがなく、ブッダパーリタもその違いを明らかに説いていないのである。けれども、〔チャンドゥラキールティの〕『入〔中論〕』の中に、

このような類の別の経典も未了義なるものであると、この教証（*Peking 168a*）によって明らかにする。[263)]

と言われるところの『自注』の中で、[264)]

そのような類の経典は何かといえば、（*V.p.202*）次のように、解深密経の中に、遍計所執と依他起と円成実という三自性を説く中で、遍計所執の無性と依他起の有性〔とが説かれ〕、また、〔教主は〕同じく、

アーダーナ識は甚深で微細であり、一切の種子あるものとして、河の流れのように流れる。〔それを〕我であると理解するならば、適当でないのであるから、これを凡夫たちに私は説かない。[265)]

云々などというようにあって、このことは、

たとえば、それぞれの病人に対して医者が諸々の薬を与えるように、

སངས་རྒྱས་དེ་བཞིན་སེམས་ཅན་ལ། །སེམས་ཙམ་དུ་ཡང་རབ་ཏུ་གསུངས། །

ཞེས་བྱ་བའི་ལུང་འདིས་དྲང་བའི་དོན་ཉིད་ [b6] དུ་གསལ་བར་བྱེད་དོ། །

ཞེས་ངོ་བོ་ཉིད་དང་པོ་གཉིས་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་མེད་དང་ཀུན་གཞི་བཤད་པ་གཉིས་དང་། སོགས་ཀྱིས་བསྡུས་ [K96a] པ་ཕྱི་རོལ་མེད་པ་དང་མཐར་ཐུག་རིགས་ངེས་པ་བཤད་པ་སྟེ་བཞི་དྲང་དོན་དུ་འཆད་དོ། །ཕྱི་མ་འདི་དྲང་ [Z92a1] དོན་ཡིན་པ་མདོ་ཀུན་ལས་བཏུས་པ་ལས་ཐེག་པ་གཅིག་ཏུ་བསྒྲུབས་པས་གོ་ནུས་པར་དགོངས་ནས། སྔ་མ་གསུམ་འཇུག་པ་རྩ་འགྲེལ་ལས་ལུང་རིགས་གཉིས་ཀྱིས་དྲང་དོན་དུ་སྒྲུབ་པ་ལ་སྐབས་འདིར་ལུང་གིས་དྲང་དོན་དུ་སྟོན་ནོ། །

[a2] སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་ལ་ཕྱི་རོལ་འགོག་མི་འགོག་གཉིས་ལས་འགོག་པའི་མདོ།

ཕྱི་རོལ་སྣང་བ་ཡོད་མིན་ཏེ། །

ཞེས་སོགས་གསུངས་པ་ནི་ནད་པ་སོ་སོ་ལ་སྨན་སྦྱོར་བ་ནི་སྨན་པའི་ [V203] རང་དབང་གིས་མ་ཡིན་གྱི། ནད་པའི་ནད་ཀྱི་ཚུལ་དང་བསྟུན་དགོས་པ་ [a3] བཞིན་དུ། སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་ཡང་སྟོན་པའི་རང་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་མིན་གྱི། གདུལ་བྱའི་བསམ་པའི་དབང་གིས་ཡིན་པར་ལང་གཤེགས་ལས་གསུངས་པས་དྲང་དོན་དུ་གསལ་ལོ། །དེ་ནས།

དེ་བཞིན་དུ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་མདོ་བརྗོད་པ་ [a4] ལས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ་གསུངས་པ་དེ།

ཞེས་སོགས་དྲངས་པའི་མཐར།

དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པ་དེ་ལྟ་བུའི་མདོ་སྡེ་རྣམ་རིག་པས་ངེས་དོན་དུ་ཁས་བླངས་པ་ཐམས་ཅད་དྲང་དོན་ཡིན་པར་ལུང་འདིས་གསལ་བར་བྱས།

[LS190] ཞེས་གསུངས་སོ། །

འདིར་འཇུག་ [a5] པའི་འགྲེལ་བཤད་ལས། སྙིང་པོ་དྲང་དོན་དུ་གསུངས་པ་དཔེར་བྱས་ནས་སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་ཡང་དྲང་དོན་དུ་སྟོན་པ་དང་། ལུང་འདིས་ཞེས་པ་ས་བཅུ་པའི་མདོ་ཡི་རྟེན་འབྲེལ་ལ་རྟོག་པའི་སྐབས་སུ་བྱེད་པ་པོ་བཀག་པ་ [K96b] ལ་འཆད་དོ། །[a6] དེ་ནི་མི་རིགས་ཏེ། རང་འགྲེལ་ལས་སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་དྲང་དོན་ཡིན་པ་དཔེར་བྱས་ནས་

仏もまたそのように、有情に対して、唯心とも説かれた。[266)]

というこの教証によって、未了義であることを明らかにする。

と言って、始めの二つの自性〔すなわち、遍計所執と依他起〕に対する、自相としての有・無と、アーラヤ〔識〕との二つの所説と、〔直前の『入中論』の言葉である〕「など」によって含まれる、無境とか、究竟なる種姓（家柄）の確定[267)]が説かれていて、その四つ〔の所説〕は未了義であると〔『自注』の中に〕説かれるのである。この後者のものが未了義であることは、『経集』の中に、一乗を証明したことによって理解できることを意図していて、[268)]前者の三つは『入〔中論〕』の根本〔偈〕と『〔自〕注』の中に、教証と理証との二によって未了義であると証明しており、この〔今の〕場合は教証によって未了義であると示すのである。

唯心であると説かれるものについて、外なるもの（外境）を否定するか、否定しないかの二つの中、否定する経典にあって、

外に見られるものは存在しない。[269)]

云々の所説は、それぞれの病人に対して薬を与えるのは医者の（*V.p.203*）自由な思いによってではなくして、病人の病のあり方に従わなければならないように、唯心と説かれたものも、教主〔世尊〕の自らの考えによる（*Peking 168b*）のではなくて、所化の思いに基づいているのであると、『入楞伽〔経〕』に説かれているのであるから、未了義として明瞭である。

従って、

同様に、世尊によって説かれている経中に、如来蔵が説かれているそれは、[270)]

云々と引用している終りに、

かくのごとくであるとき、そのような類の経典が〔唯〕識〔論〕者によって了義として認められているすべてのものは、未了義であるとこの教証〔である入楞伽経〕によって明らかにした。

と説かれているのである。これに対して〔ジャヤーナンダの〕『入〔中論〕複注』の中では、〔如来〕蔵が未了義として説かれているものを、例えで考えて、唯心と説かれているものも未了義として示されており、また、「この教証によって」[271)]というのは『十地経』の縁起を観察する場合における、作者の否定であると述べている。[272)]しかしそれは不合理であって、〔チャンドゥラキールティの〕『自注』の中に、唯心と説かれるものは未了義である

སྙིང་པོ་དྲང་དོན་དུ་གསུངས་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་རྣམ་པ་དེ་ལྟ་བུའི་མདོ་སྡེ་སེམས་ཙམ་པས་ངེས་དོན་དུ་ཁས་བླངས་པ་དྲང་དོན་དུ་བསྒྲུབས་[Z92b1]པས། ལུང་འདིས་ཞེས་པ་ལ་གཉིས་གསུངས་པའི་གཅིག་ནི་སྐབས་འདིར་ལང་གཤེགས་ལས་སྙིང་པོ་དྲང་དོན་དང་རང་བཞིན་མེད་པ་མདོ་སྡེ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ནང་དུ་ཆུད་པར་བསྟན་པས་དྲངས་པའོ། །བྱེད་པ་པོ་གཞན་བཀག་པ་ནི་ས་བཅུ་པ་ལས་སེམས་ཙམ་[b2]མོ་ཞེས་གསུངས་[V204]པའི་ཙམ་གྱི་སྒྲས་ཕྱི་རོལ་མི་འགོག་པའི་ཤེས་བྱེད་དུ་གསུངས་ཀྱི། ཕྱི་རོལ་བཀག་པ་དྲང་དོན་དུ་སྟོན་པའི་ཤེས་བྱེད་མིན་ནོ། །

རྣམ་པ་དེ་ལྟ་བུའི་མདོ་ནི་སྔར་དགོངས་འགྲེལ་ལ་བཤད་པ་ལྟར་ཡིན་གྱི། སྙིང་པོ་དྲང་དོན་དུ་སྟོན་པའི་མདོ་ལ་[b3]རྣམ་རིག་པས་ངེས་དོན་དུ་འདོད་པར་སྟོན་པ་མིན་ཏེ། དེ་ལ་ནི་གཉིས་ཀ་ལ་རྩོད་པ་མེད་དོ། །

རང་ལུགས་ནི་སྙིང་པོ་དྲང་དོན་དུ་གསུངས་པ་དྲངས་པ་དེས་དགོངས་འགྲེལ་ལས་ཀུན་གཞི་བསྟན་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་མིན་པར་སྒྲུབ་པ་ཡིན་ནོ། །

དེ་ལ་ནི་ཐོག་མར་[b4]སྙིང་པོ་བསྟན་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་མིན་པར་ཤེས་དགོས་པས། ལང་གཤེགས་ལས།

> མདོ་སྡེ་ནི་སེམས་ཅན་གྱི་བསམ་པ་བཞིན་བསྟན་པ་དོན་འཁྲུལ་བ་ཡིན་ཏེ་དེ་ཁོ་ནའི་གཏམ་མིན་ནོ། །དཔེར་ན་སྨིག་རྒྱུ་ནི་ཆུ་མེད་པས་[1]ཆུར་ཞེན་པའི་རི་དྭགས་སླུ་བ་བཞིན་[b5]དུ། བསྟན་པའི་ཆོས་ཀྱང་བྱིས་པ་མགུ་བར་བྱེད་ཀྱི་འཕགས་པའི་ཡེ་ཤེས་རྣམ་པར་འགོད་པའི་གཏམ་ནི་མིན་ནོ། །དེས་ན་[K97a]ཁྱོད་ཀྱིས་དོན་གྱི་[LS191]རྗེས་སུ་འབྲང་བར་བྱ་ཡི་བརྗོད་པ་ལ་ཆགས་པར་མི་བྱའོ། །

ཞེས་བཀའ་སྩལ་པ་དང་། བློ་གྲོས་ཆེན་པོས

> མདོ་སྡེ་ལས་[b6]དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ་གསུངས་པ་དེ་རང་བཞིན་གྱིས་འོད་གསལ་བ་ཐོག་མ་ནས་རྣམ་པར་དག་པ་མཚན་སོ་གཉིས་དང་ལྡན་པ་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ལུས་ཀྱི་ནང་ན་ཡོད་པར་བརྗོད་དེ།

---

1 chu med pas: V om.

ことを例えで考えて、〔『入楞伽経』所説の如来〕蔵は未了義として説明している理由によって、そのような類の経典は唯心派によって了義であると認めているが、未了義として証明されているのであるから、〔その〕「この教証によって」という点で、二つのものが説かれる〔その〕一つはこの場合において、『入楞伽〔経〕』の中に、〔如来〕蔵は未了義であることと、無自性がすべての経典の包括するもの（最終目的）であることとを説いているものが引用されているのである。[273)] 他なる作者（人間存在を超えたもの）の否定は、『十地〔経〕』の中に、[274)] 唯心であると説かれている（*V.p.204*）〔のであって、その〕「唯」の言葉は、外なるもの（外境）を否定しないことを知らしめんがために説かれているが、外なるものの否定したものは未了義として示すことを知らしめん〔がために説かれている〕のではない。

〔『入中論』に述べる〕「このような類の経典」[275)] とは先に『解深密〔経〕』に説かれているごときものであるが、〔如来〕蔵を未了義であると示す経典を〔唯〕識派が了義として認めていることを〔『入中論』は〕示しているのでない。そのことについては〔中観派と唯識派との〕両者に議論はないのである。

〔チャンドゥラキールティ〕自らの考えは、〔如来〕蔵は未了義であると説かれたものを〔『入中論』に〕引用したそのことによって、『解深密〔経〕』のアーラヤ〔識〕の所説は言葉通りのもの（*Peking 169a*）ではないことを証明しているのである。

その場合では、始めに〔如来〕蔵の所説は言葉通りのものでないことを知るべきであるから、『入楞伽〔経〕』の中に、[276)]

> 経典は有情の意思のままに説かれて〔そのまま理解したならば〕、意味内容は錯乱するのであって、真実の談義ではない。たとえば、陽炎は水であると捉えている野獣を欺くように、そのように所説の教法も凡夫によって満足されるかも知れないが、聖者の智慧が置かれている談義ではない。〔すなわち、喜ばせるだけで真実の話ではない。〕であるから、汝は意味に従うべきであるけれども、言葉に執着してはならない。

というように語られていたし、また、大慧は、[277)]

> 経典の中で如来蔵が説かれているのはそれは、〔如来蔵の特徴として〕本質として光明であり、始めから清浄であり、三十二相を具えて一切有情の身（心）の中にあると〔世尊によって〕説かれている。マニ宝

ནོར་བུ་རིན་པོ་ཆེ་གོས་དྲི་མ་ཅན་གྱིས་དཀྲིས་པ་ *Z93a1* བཞིན་དུ་ཕུང་ཁམས་སྐྱེ་མཆེད་ཀྱི་གོས་ཀྱིས་
དཀྲིས་ཤིང་དྲི་མ་ཅན་དུ་གྱུར་པ་རྟག་བརྟན་ *V205* ཐེར་ཟུག་ཏུ་བརྗོད་ན་སྙིང་པོ་སྨྲ་བ་འདི་མུ་
སྟེགས་ཀྱི་བདག་སྨྲ་བ་དང་ཇི་ལྟར་མི་འདྲ་བ་ལགས། མུ་སྟེགས་ཀྱང་རྟག་པ་བྱེད་པ་མེད་པ་ཡོན་
ཏན་ *a2* མེད་པ་ཁྱབ་པ་མི་འཇིག་པ་ཞེས་བདག་ཏུ་སྨྲའོ་

ཞེས་ཞུས་སོ། །དེའི་ལན་དུ་

སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་ནི་བྱིས་པ་བདག་མེད་ལ་སྐྲག་པ་སྤང་བ་དང་། མུ་སྟེགས་བྱེད་བདག་ཏུ་
སྨྲ་བ་ལ་ཞེན་པ་རྣམས་དྲང་བའི་ཕྱིར་སྟོང་ཉིད་མཚན་མེད་སྨོན་མེད་ལ་སོགས་པའི་ *a3* ཚིག་གི་
དོན་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་སྣང་མེད་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ལ་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ་ཞེས་སྟོན་པས།
མུ་སྟེགས་ཀྱི་བདག་སྨྲ་བ་དང་མི་འདྲ་སྟེ། འདི་ལ་ད་ལྟར་དང་མ་འོངས་པའི་བྱང་སེམས་ཀྱིས་
བདག་ཏུ་ཞེན་པར་མི་བྱའོ། །བདག་ཏུ་ལྟ་བར་ *a4* ལྷུང་བའི་བསམ་པ་ཅན་རྣམས་རྣམ་ཐར་
གསུམ་གྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ལ་གནས་པའི་བསམ་པ་དང་ལྡན་ཞིང་མྱུར་དུ་འཚང་རྒྱ་བར་གྱུར་ན་སྙམ་ནས་
དེའི་དོན་དུ་སྙིང་པོ་སྟོན་པས། མུ་སྟེགས་ཀྱི་ལྟ་བ་བཟློག་པའི་ཕྱིར་སྙིང་པོ་ *K97b* བདག་མེད་པའི་
རྗེས་སུ་འཇུག་ *a5* པར་བྱའོ་

ཞེས་གསུངས་ཏེ། མངས་སུ་དོགས་ནས་རྒྱས་པར་མ་དྲངས་སོ། །དེས་ནི་དགོངས་གཞི་ཆོས་ཀྱི་བདག་
མེད་ཀྱི་སྟོང་ཉིད་ལ་དགོངས་ནས་དགོས་པ་བདག་མེད་ལ་སྐྲག་པ་སྤོང་བ་དང་། བདག་སྨྲ་ལ་ཞེན་པ་རྣམས་
རིམ་གྱིས་ *LS192* བདག་མེད་ *a6* ལ་དྲང་བའི་ཕྱིར་དུ་གསུངས་པའི་རྟགས་ཀྱིས་སྙིང་པོ་དང་བདག་ཡོད་པར་
སྨྲ་བ་གཉིས་མི་མཚུངས་པར་བསྒྲུབས་ལ།དེ་ལྟར་བྱས་ན་བདག་ཡོད་པར་སྨྲ་བ་རྣམས་ཀྱིས་གང་ལ་
བསམས་ནས་སྨྲས་པ་ནི་ *V206* བསྟན་ཚོད་དེ་ཉིད་ཡིན་ལ། སྟོན་པས་ *Z93b1* གང་ལ་བསམས་ནས་གསུངས་
པའི་དགོངས་པའི་དོན་དང་སྒྲས་ཟིན་གྱི་དོན་གཉིས་ཆེས་མི་མཐུན་པ་དང་། བདག་ཡོད་པར་སྨྲ་བ་རྣམས་
ཀྱིས་བདག་རྟག་པ་སོགས་སུ་བསྟན་པ་ནི་སྒྲས་ཟིན་གྱི་དོན་དེ་ཉིད་ལ་དུས་ཀུན་ཏུ་ངེས་པ་བརྟན་དུ་གཏོང་
བའི་ཕྱིར་ *b2* ཡིན་ལ། སྟོན་པས་གསུངས་པ་ནི་རེ་ཞིག་སྒྲས་ཟིན་གྱི་དོན་དེ་ཡོད་པར་བསྟན་ནས་ཕྱི་ནས་
གང་ལ་བསམས་ནས་གསུངས་པའི་དོན་དེ་ལ་དྲང་བའི་ཕྱིར་ཡིན་པས་དེ་གཉིས་མི་མཚུངས་སོ་ཞེས་མཚུངས་
པ་འབྱེད་དགོས་པས། སྙིང་པོ་སྔར་ *b3* ལྟར་གསུངས་པ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འཛིན་ན་བདག་ཡོད་པར་སྨྲ་བ་
དང་མཚུངས་པར་གསལ་བར་བསྟན་ཏེ་

が汚れた衣類によって包まれているように、蘊、界、処、の衣類によって包まれて、汚れをもったものとなっている〔如来蔵は〕常住にして堅固であり（*V.p.205*）永遠であると説かれるならば、この〔如来〕蔵と語られているものは、外教の我論とどうして等しくないのでありますか。外教の者もまた、常住であって作者[278)]がなく、〔三〕徳が無く、遍充であって、壊れないという我（アートマン）を語っています。

と〔大慧が世尊に〕尋ねた。その答えでは、[279)]

正覚者たちは凡夫が無我を怖れることを断つためと、我として論議することに執着する外教の者たちを導くために、空、無相、無願などの言葉の意味である法無我にして、〔無分別の位態の自性の〕顕現しない行境に対して如来蔵というように示されているから、〔如来蔵は〕外教の我論と等しくなく、このことに対して、現在、未来の菩薩は我として執着してはいけない。我見に陥った思いをもったものは（*Peking 169b*）三解脱の行境に置かれている思いをもって、すみやかに覚者となったならば、と考えて、そのために〔如来〕蔵を説いているから、外教の見解を排除するために、〔如来〕蔵は無我に従って悟入せしめる。

と説かれている。けれども、〔言葉が〕沢山となることを怖れるから、〔ここでは〕広範に引用しない。そのこと〔すなわち、三十二相とか、如来蔵は本来清浄を具えているなど〕は、意図としての事体は法無我の空性を意図しており、目的は無我を怖れることを断つことと、我論に執着する者たちを次第に無我に導くために説かれたという証因によって、〔如来〕蔵と有我論との両者は等しくないことを証明しており、そのように考えるならば、有我論者たちは何を考えて語ったのかということは（*V.p.206*）説かれただけのそれだけのものであって、教主〔世尊〕は何を考えてお説きになったかという意図の意味と、言葉通りの意味との二つは甚だ一致しないし、また、有我論者たちが我を常住などとして説いたのは、言葉通りの意味そのものについて、何時でも理解を堅いものにするためにあるのであり、教主が説かれたものは、ともかくも言葉通りのその意味はあると示されて、その後に、何を思惟して説かれたかというその意味に導くためであるのであるから、その〔有我論者と教主世尊の所説の〕二つは同じではないというように、同じということを弁別すべきであるから、先のように説かれた〔如来〕蔵を言葉通りに理解するならば、有我論者と同じであるというように明らかに示されているので

དངོས་ལ་གནོད་བྱེད་ཀྱང་དེ་ཉིད་དོ། །

སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་གཟུང་དུ་མི་རུང་བ་ནི་སྔར་སྨིག་རྒྱུའི་དཔེ་དོན་སྦྱར་ནས་དོན་གྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་ 93b4 བར་བྱ་ཡི། བརྗོད་པ་ལ་ཆགས་པར་མི་བྱའོ་ཞེས་སོགས་ཀྱིས་ཀྱང་ཤིན་ཏུ་གསལ་བས། མདོ་འདིས་མདོ་གཞན་ལས་དེ་ལྟར་གསུངས་པ་དེ་ K98a དགོངས་གཞི་དང་དགོས་པ་དང་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད་བསྟན་པའི་སྒོ་ནས་དྲང་དོན་དུ་བསྒྲུབས་མ་ b5 བསྒྲུབས་ལ་ཤེས་རབ་ཅན་སུ་ཞིག་རྩོད། འོན་ཀྱང་འདིས་བཀྲལ་བ་ལྟར་མི་འདོད་ན་འདིའི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་རིགས་པའི་གནོད་པ་བསྟན་ནས། འདི་ཉིད་དྲང་དོན་དུ་འཆད་པ་རྒྱ་གར་མཁས་པའི་མན་ངག་ཡིན་པས་དེ་ལྟར་དུ་བྱ་ཡི། མདོ་སྔ་མས་ b6 ཀྱང་དེ་ལྟར་མ་བསྟན་ཞེས་བྱས་ན་རང་གི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་བསྟན་པ་ཙམ་དུ་ V207 ཟད་དོ། །མདོ་ཀུན་ལས་བཏུས་པ་ལས་ཀྱང་།

> དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་འདུལ་བའི་དབང་གིས་ཐེག་པའི་སྒོ་སྣ་ཚོགས་ཉེ་བར་སྟོན་པས་ཆོས་ཉིད་
> ཟབ་མོ་འདི་སྟོན་ Z94a1 ཏོ།

LS193 ཞེས་མཚམས་སྦྱར་ནས་སྔར་དྲངས་པའི་མདོ་རྣམས་དྲངས་ལ། ཆོས་ཉིད་ཟབ་མོ་འདི་ཞེས་ཉེ་ཚིག་གིས་སྨོས་པ་ནི་དེའི་གོང་ཉིད་དུ་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་ལ་སོགས་པ་མང་དུ་དྲངས་ནས་ཆོས་བདག་མེད་པའི་སྟོང་ཉིད་ a2 གསུངས་པ་རྣམས་སོ། །འདུལ་བའི་དབང་གིས་ཞེས་པ་ནི་གདུལ་བྱའི་བསམ་པའི་དབང་གིས་བཤད་ཅེས་པ་སྟེ། སྔར་བྱིས་པ་མགུ་བར་བྱེད་པའི་གཏམ་ཡིན་གྱི་དེ་ཁོ་ནའི་གཏམ་མིན་ཞེས་གསུངས་པའི་དོན་ནོ། །སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་བཟུང་ན་བདག a3 ཡོད་པར་སྨྲ་བ་དང་མཚུངས་ལུགས་ནི། སྟོང་པ་ཉིད་དང་མ་སྐྱེས་པ་དང་བདག་མེད་པ་ལྟ་བུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་ཅིང་སྐྱེ་བ་དང་ཆོས་ཀྱི་བདག་གི་སྤྲོས་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་དགོངས་པའི་དོན་ལ་བསམས་ནས་སྙིང་ a4 པོ་ཡོད་པར་གསུངས་པ་མིན་པར་སྒྲས་ཟིན་གྱིས་ཇི་ལྟར་བསྟན་པ་ལྟར་ཡིན་ན། དེ་ཡི་རྟག་པ་ཡང་དགག་བྱ་འཇིག་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་འཇིག་མེད་མིན་པས་དགག་བྱ་བཅད་པའི་ངོས་ནས་འཇོག་མི་དགོས་པར་སྔོ་སེར་བཞིན་ a5 དུ་སྒྲུབ་པའི་ངོ་བོར་འཆར་བའི་རྟག་པར་འགྱུར་རོ། །དེ་ལྟ་ན་མུ་སྟེགས་ཀྱི་བདག་རྟག་པར་སྨྲ་བའི་རྟག་ལུགས་དང་ཁྱད་པར་མེད་པས་དངོས་པོ་རྟག་པ་ཁས་བླངས་པར་འགྱུར་བའོ། །དེ་ལ་གནོད་བྱེད་ནི་གཞན་སྡེ་འདོད་པའི་རྟག་ V208 པ་ a6 འགོག་པའི་རིགས་པ་

あって、直接、害となることもまさにそのことにあるのである。

言葉通りに理解されることがよろしくないのは、先に陽炎の例えと意味を結びつけて〔述べた〕「意味に従うべきであるけれども、言葉に執着してはならない」云々[280]によってもきわめて明らかであるのであるから、この経典が、別の経典の中にそのように説かれているそれを、意図の事体（*Peking 170a*）と目的と言葉通りには害をなすことを示している点から、未了義として証明しているか、証明していないかについて、誰か知恵ある人は論争しているか。[281] けれども、こ〔の『入楞伽経』〕によって解釈されたように認めないならば、この〔経典の〕言葉通りにおいて道理上の害を示して、これこそが未了義であると説くことはインドの学者のウパデーシャであるから、そのように考えるべきであるが、先の〔『入楞伽〕経』によってもそのように説かれているのでないとすれば、自分の〔思いとしての〕真実を示しただけに（*V.p.207*）過ぎないのである。『経集』の中にも、

> 如来は〔凡そその人の〕訓練に応じて〔ふさわしい〕乗り物の種々の〔法〕門を近くに示して甚深なるこの法性を説く。[282]

というように、〔前後の〕関連の中で、先に引用した諸経典を引いて、「甚深なるこの法性」というように〔「この」という〕近い言葉で語られたのは、その直前に『般若経』などを沢山引用して、法無我の空性が説かれたものどもである。「訓練に応じて」とは所化の思いに応じて説かれる、というのであって、先に「凡夫は満足する話しであるが、真実の話しではない」[283] と説かれている意味である。言葉通りに理解したならば、有我論と同じとする考え方は、空性や不生や無我のごときものは、〔すなわち、空性のごときものは〕自相として有〔という戯論を断つだけ〕であり、〔不生のごときものは〕生〔についての戯論を〕、また、〔無我のごときものは〕法我の戯論を断つだけの意図の意味において考えて、〔如来〕蔵は有ると説かれたのではなくして、言葉通りに示されたようにあるならば、その〔如来蔵の〕常住ということも否定されるべき滅を断つだけの不滅でないのであるから、否定されるべきものを断つ側面から建てる必要がなく、青や黄のように肯定の自体として現われる常住となるのであろう。そのようであるならば、外教の我常住論（*Peking 170b*）の常住という考え方と区別がないことになるから、常住なる事物が承認されたことになろう。それに対して害とするものは他部（外教）が認める常住（*V.p.208*）を否定する理証、すなわち、上下の自部〔の唯

རང་སྡེ་གོང་འོག་གིས་བཤད་པ་རྣམས་ཡིན་པས་དེ་དག་གིས་ཀྱང་དེ་འདྲ་བའི་དོན་ཁས་མི་ལེན་ནོ། །

རྟག་པའི་དོན་འཇིག་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་རྣམ་བཅད་མིན་པའི་ཡོངས་གཅོད་ལ་འདོད་ཕྱིན་ཆད། བདག་ [Z94b1] གཉིས་ཀྱི་སྤྲོས་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་ཡང་བདག་མེད་པའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་སྟོན་པའི་བདག་མེད་གཉིས་གང་ཡང་རེ་ཞིག་བཤད་པའི་སྣོད་དུ་མི་རུང་བས། མདོ་སྡེ་དེ་དག་གིས་སྔར་ལྟར་གསུངས་པ་དེ་བདག་མེད་ལ་སྐྲག་པ་སྤང་བ་དང་བདག་ཏུ་སྨྲ་བ་ལ་ཞེན་པ་ [b2] རྣམས་དྲང་བའི་ཕྱིར་དུ་གསུངས་སོ། །

དེའི་ཕྱིར་དྲང་དོན་ལ་ཚུལ་གཉིས་ཡོད་དེ། རེ་ཞིག་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཐུན་མོང་བ་དང་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་རགས་པ་ [LS194] བཤད་པའི་སྣོད་དུ་རུང་བའི་རང་སྡེ་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ལ་རིམ་གྱིས་དྲང་བའི་ཕྱིར་དུ་གསུངས་པའི་ [b3] དྲང་དོན་གྱི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་ནི་གནོད་བྱེད་སྟོན་ཤིན་ཏུ་དཀའོ། །སྔར་བཤད་པ་ལྟར་གཞན་སྡེ་བདག་ཏུ་སྨྲ་བ་དངོས་སམ་དེའི་ལྟ་བ་ལ་ཚེ་རབས་སྔ་མར་གོམས་པ་ཆེས་པས། རེ་ཞིག་ལ་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཐུན་མོང་བ་ཡང་རྫོགས་པར་ [b4] བཤད་དུ་མི་རུང་བའི་གཞན་ [K99a] སྡེའི་རིགས་ཅན་དྲང་བའི་ཕྱིར་གསུངས་པའི་དྲང་དོན་གྱི་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད་སྟོན་པར་སླ་བ་ཡིན་ནོ། །

དེ་ལྟར་རྟག་པ་སོགས་ཀྱི་སྙིང་པོ་ཡོད་པར་བསྟན་པ་དྲང་དོན་ཡིན་པས་ཀུན་གཞི་དྲང་དོན་དུ་ཇི་ [b5] ལྟར་འགྲུབ་ཅེ་ན། རྒྱན་སྟུག་པོ་བཀོད་པ་ལས།

ས་རྣམས་སྣ་ཚོགས་ཀུན་གཞི་སྟེ། །བདེར་གཤེགས་སྙིང་པོ་ [V209] དགེ་བའང་དེ། །
སྙིང་པོ་དེ་ལ་ཀུན་གཞིའི་སྒྲས། །དེ་བཞིན་གཤེགས་རྣམས་སྟོན་པར་མཛད། །
སྙིང་པོ་ཀུན་གཞིར་བསྒྲགས་པ་ [b6] ཡང་། །བློ་ཞན་རྣམས་ཀྱིས་མི་ཤེས་སོ། །

ཞེས་གསུངས་ཤིང་། ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས་ཀྱང་།

དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ་ཀུན་གཞི་རྣམ་པར་ཤེས་པར་བསྒྲགས་པ་རྣམ་པར་ཤེས་པ་བདུན་དང་བཅས་པ།

ཞེས་དེ་གཉིས་མིང་ [Z95a1] གི་རྣམ་གྲངས་སུ་ལན་དུ་མར་གསུངས་སོ། །དེ་ཡང་དེ་གཉིས་གཅིག་རྟག་ལ་གཅིག་མི་རྟག་པར་བཤད་པས་སྒྲ་ཟིན་གྱི་དོན་གཉིས་གཅིག་ཏུ་བསྟན་པ་མིན་ཡང་། གང་ལ་བསམས་ནས་སྙིང་པོ་བསྟན་པའི་ [a2] དོན་དེ་ཉིད་ལ་དགོངས་ནས་ཀུན་གཞི་བསྟན་པས་དགོངས་པའི་དོན་ལ་ལྟོས་ཏེ་མིང་གི་རྣམ་གྲངས་ཡིན་པས་དོན་གཅིག་གོ །དེ་ལྟར་ན་སྔ་མ་ [LS195] དྲང་དོན་དུ་བསྟན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱི་མ་ཡང་དྲང་དོན་དུ་འགྲུབ་བོ། །འཇུག་འགྲེལ་ལས།

識、有部、経量部〕によって説かれた〔理証〕であるのであるから、それら〔自部〕によってもそのような〔常住の〕意味を認めないのである。

常住の意味は滅を断つだけの排除でない識別の点で（*rnam bcad min pahi yoṅs bcod la*）認められる限り、〔人我・法我の〕二つの我の戯論を断つだけでも、無我の真実なることを説く二無我のいずれをもしばらく説く器としてふさわしくないから、それらの経典が先のように説かれたそれは無我を怖れるのを断つことと、我論に執着するものたちを導くために説かれたのである。

それ故に、未了義には二つの仕方があって、まず、共通の人無我と粗なる法無我を説く上での器としてふさわしい自部を、真実なるものに次第に導くために説かれた未了義の言葉通りのものについては害することを示すことはきわめて難しいのである。先に述べたように、他部、すなわち、我論者そのもの、あるいは、その見解を前世によく慣れているものには、しばらく、共通の人無我も完全に説くことがふさわしくない他部の種姓をもったものを導くために説かれた未了義の言葉通りのものについて害することを示すことは容易である。

そのように、常住などの〔如来〕蔵が有ることを説いたものが未了義であるから、アーラヤ〔識〕は未了義としてどうして成立するかといえば、『密厳〔経〕』の中に、

種々の諸地はアーラヤであり、善なる善逝の蔵（*V.p.209*）でもある。
その〔如来〕蔵をアーラヤの言葉によって如来たちは説かれた。（*Peking 171a*）蔵はアーラヤであると宣言されているものも、劣慧の者たちによっては知られない。[284]

と説かれていて、『入楞伽〔経〕』の中にも、「如来蔵はアーラヤ識であると宣言され、七識をともなうものである。」[285] と言うように、それら二つは名称の同義異語として度々説かれている。そのことも、その二つは、一方〔の如来蔵〕は常住であり、他方〔アーラヤ〕は無常であると説かれているから、言葉の語っている二つの意味は同一のものとして説かれていないけれども、しかも、凡そあることを考えて〔如来〕蔵が説かれたその同じ意味を意図して、アーラヤが説かれているのであるから、意図の意味に関係しており、名称の同義異語であるのであるから、同一の意味のものである。そのようであるならば、前者〔如来蔵〕が未了義と説かれたことによって、後者もまた未了義として〔自然に〕成立するのである。『入〔中論自〕注』の中に、

95a3 དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རང་བཞིན་གྱི་རྗེས་སུ་ཞུགས་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་ཁོ་ན་ཀུན་གཞི་རྣམ་
པར་ཤེས་པའི་སྒྲས་བསྟན་པར་རིག་པར་བྱོའོ། །
ཞེས་གསུངས་པས་ཟླ་བའི་བཞེད་པ་ནི་ K99b དེ་ལྟར་རོ། །

དེ་ལྟར་དགོངས་གཞིའི་ a4 དོན་གཅིག་ཡིན་ཀྱང་གདུལ་བྱ་ནི་མི་གཅིག་སྟེ། ཀུན་གཞི་གང་གི་ཆེད་དུ་གསུངས་པ་ནི་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཐུན་མོང་བ་དང་གཟུང་འཛིན་གཉིས་སྟོང་གི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་བསྟན་པའི་སྣོད་དུ་རུང་ལ། གང་ཟག་དང་ཆོས་ a5 ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་མེད་པར་རྟོགས་མི་ནུས་པའི་གདུལ་བྱ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་ཏེ། འཇུག་པ་ལས།

ཀུན་ V210 གཞི་ཡོད་ཅིང་གང་ཟག་ཉིད་ཡོད་ལ། །
ཕུང་པོ་འདི་དག་འབའ་ཞིག་ཉིད་ཡོད་ཅེས། །
བསྟན་པ་འདི་ནི་དེ་ལྟར་ཆེས་ཟབ་དོན། །རིག་ a6 པར་མི་འགྱུར་གང་ཡིན་དེ་ལའོ། །

ཞེས་གསུངས་ཤིང་། ཀུན་གཞི་འཇོག་པ་ན་ཕྱི་རོལ་དོན་གྱིས་སྟོང་པར་བསྟན་དགོས་པའི་ཕྱིར་རོ། །
འཇུག་འགྲེལ་ལས་སྔར་ལྟར་དྲང་དོན་དུ་སྟོན་པའི་མདོ་དྲངས་པའི་འོག་ཉིད་དུ།

བློ་གྲོས་ཆེན་པོ་སྟོང་པ་ཉིད་དང་ Z95b1 མི་སྐྱེ་བ་དང་མི་གཉིས་པ་དང་རང་བཞིན་མེད་པའི་མཚན་
ཉིད་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མདོ་སྡེའི་ནང་དུ་ཆུད་པ་འདི།

ཞེས་དྲངས་པ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་པོ་གཉིས་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཕྱེ་བ་དྲང་དོན་དུ་སྟོན་པའི་ཁུངས་ཡིན་ཏེ། b2 ལང་ཀར་གཤེགས་པ་ལས་ཆུད་པ་ཞེས་པའི་བར་སྔར་བཞིན་གསུངས་ནས།

འདི་ནི་མདོ་སྡེ་གང་དུ་ཡང་རུང་སྟེ་དེ་དག་ཏུ་དོན་འདི་ཉིད་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། །

LS196 ཞེས་གསུངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

འོ་ན་ལུགས་འདིས་འཁོར་ལོ་གསུམ་གྱི་དྲང་ངེས་ཇི་ལྟར་ b3 འཇོག་ཅེ་ན། འཁོར་ལོ་དང་པོར་གང་ཟག་དང་ཆོས་རང་ K100a བཞིན་མེད་པར་གསུངས་པ་རྣམས་ངེས་དོན་ཡིན་ལ། གང་ཟག་ལ་ཕུང་པོ་དང་མཚན་ཉིད་མི་མཐུན་པའི་རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་ཡོད་ཙམ་བཀག་ནས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་བཀག་པ་ b4 གང་ཟག་གི་བདག་མེད་དུ་མ་བཤད་པ་དང་། ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་གསུངས་པ་ནི་དྲང་དོན་ནོ། །དེའི་དགོངས་གཞི་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་ཙམ་མོ། །

一切の諸法の自性に随入せしめんがために、空性こそがアーラヤ識の言葉によって説かれた、と知るべきである。[286]

と説かれているから、チャンドゥラ〔キールティ〕のお考えはその通りである。

そのように、意図する事体の意味は同じであるけれども、〔説かれようとする目当ての〕所化は同じでない。アーラヤ〔識〕が凡そその人のために説かれたその人とは〔プラーサンギカだけではない、仏教すべての〕共通の人無我と、所取・能取の二つの空の法無我を示す器にふさわしい者である。すなわち、人・法のすべてが無自性として理解できない所化であるからである。『入〔中論〕』の中に、(*V.p.210*)

アーラヤ〔識〕は存在し、プドゥガラこそは存在する。これらの蘊こそがあると説かれているこ〔の所説〕は、そのように非常に甚深な意味を知らない者に対してである。[287]

と説いていて、アーラヤ〔識〕を建てるならば、外境は空であると説かなければならないからである。『入中〔論〕』の注釈(*Peking 171b*)の中に、先〔に述べる〕ように未了義として説く経典を引用した後に、

大慧よ、空性と不生と不二と無自性の特徴は一切諸仏の経典の中に総括するものであるこれ、[288]

というように引用しているものは、始めの〔依他起と遍計所執との〕二つの自性に対して自相として有るとか、無いの区別をなしたことを未了義として示す根拠である。すなわち、『入楞伽〔経〕』の中に、「総括する」という〔言葉〕に至るまで先に〔述べる〕ように説かれて、

これはどのような経典であってもよく、それら〔の経典〕において意味はこれこそであると総括すべきである。[289]

と説かれているからである。

さて、この〔プラーサンギカの〕考えによって、三の〔転法〕輪の未了〔義〕・了〔義〕をどのように建てるかといえば、最初の〔転法〕輪において、人と法とを無自性として説かれたものは了義であって、人に対して、蘊と特徴が一致しない自立の実物としての有(*raṅ rkya thub paḥi rdsas yod*)のみを否定して、自相としての成り立ちを否定したことを人無我として説かれていないことと、蘊などの諸法が自相として成り立っていることの説かれたものが未了義である。その密意の事体は言説(世俗)として有るだけである。

དགོས་པ་ནི་ V211 གང་ཟག་དང་ཆོས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་ b5 པར་བསྟན་ན་ཆད་ལྟ་སྐྱེ་བས་དེ་བཟློག་པའི་ཕྱིར་དང་། རགས་པའི་བདག་མེད་བསྟན་པས་རྒྱུད་སྦྱངས་ནས་ཕྲ་བའི་བདག་མེད་ལ་གཞུག་པའི་དོན་ནོ། །སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད་ནི་རང་མཚན་གྱིས་ཡོད་པ་འགོག་པའི་རིགས་པ་རྣམས་སོ། །

དེ་ནས་ b6 འཁོར་ལོ་གཉིས་པར་གང་ཟག་དང་ཆོས་རྣམས་དོན་དམ་པར་རམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པས་སྟོང་ཞིང་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་གསུངས་པ་ནི། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ལ་འཆིང་གྲོལ་སོགས་གཏན་མི་རུང་ཞིང་འཆིང་གྲོལ་ Z96a1 སོགས་ཀྱི་རྟེན་འབྱུང་ཁས་བླང་དགོས་པ་ཁོ་ནས། དེ་དག་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པས་སྟོང་པ་རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་དོན་དུ་རྟོགས་ནུས་པའི་ཐེག་ཆེན་པ་ལ་གསུངས་པ་ཡིན་པས་ངེས་པའི་དོན་མཐར་ཐུག་ a2 པའོ། །

ཤེས་རབ་སྙིང་པོ་ལ་སོགས་པ་དགག་བྱ་ལ་དོན་དམ་གྱི་ཐ་སྙད་དངོས་སུ་མ་སྦྱར་བ་ལ་ཡང་།

ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་ K100b པར་རྣམ་པར་ཡང་དག་པར་རྗེས་སུ་བལྟའོ། །

ཞེས་མདོར་བསྟན་དུ་རང་མཚན་གྱིས་སྟོང་པར་གསུངས་པ་ a3 རྒྱས་བཤད་ཀྱི་སྐབས་སུ་སྦྱར་ LS197 དགོས་པས་དོན་གྱིས་སྦྱར་ཟིན་ལ། དེ་ལྟ་མིན་ཡང་ཡུམ་འབུམ་པ་ལྟ་བུར་དོན་དམ་གྱི་ཁྱད་པར་སྦྱར་ན་དེ་དག་རིགས་མཐུན་པའི་མདོ་སྡེ་ཐམས་ཅད་ལ་གོ་དགོས་པས་དོན་གྱིས་སྦྱར་བ་ཡིན་ཏེ། དཔེར་ན་ད་ལྟར་གྱི་རྩོམ་ a4 པ་པོ་གཅིག་གིས་བརྩམས་པའི་བསྟན་བཅོས་བརྗོད་བྱ་མཐུན་ V212 པ་གཅིག་ཏུ་བྱུང་བ་མ་བྱུང་སར་འཁྱེར་དགོས་པ་དང་འདྲའོ། །

དེས་ན་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་རིགས་ཅན་ཡིན་ཡང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པས་སྟོང་པའི་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་ལས་འབྲས་ a5 དང་འཆིང་གྲོལ་སོགས་བཞག་ས་མེད་པར་འགྲོ་བ་ལ་ནི། འཁོར་ལོ་བར་པས་བསྟན་པ་ལྟར་བསྟན་ན་ཆད་ལྟ་ཆེན་པོ་སྐྱེ་བས་དེ་སྤང་བའི་ཕྱིར་དང་། རགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་བསྟན་ནས་རྒྱུད་སྦྱངས་ནས་ཕྲ་བའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་ལ་གཞུག་ a6 པའི་ཕྱིར་དུ་ངོ་བོ་ཉིད་དང་པོ་དང་། གཞན་གཉིས་ལ་ཐ་སྙད་དུ་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ་འདོད་པ་ལྟར་གྱི་མིང་དང་བརྡས་བཞག་མ་བཞག་གི་ཁྱད་པར་ཡོད་པ་ལ་དགོངས་ནས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པ་དང་མེད་པར་གསུངས་སོ། །སྒྲ་ཇི་ Z96b1 བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད་ནི་གང་ཟག་དང་ཆོས་རྣམས་དོན་དམ་པར་མ་གྲུབ་པ་ལ་རིགས་པའི་གནོད་བྱེད་ཅི་ཡང་མེད་ལ། དོན་དམ་པའམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ལ་

〔説かれた〕目的は、(*V.p.211*) 人・法が自相として空であることが〔世尊によって〕示されたならば、〔人々は〕断見が生ずるから、それを斥けるためであることと、粗なる無我が〔世尊によって〕示されたことによって〔心〕相続が訓練されて、微細な無我に入るためである。言葉通りのものに対して害するのは自相として有を否定する諸々の道理である。

次に、第二の〔法〕輪として、人・法は勝義として、あるいは、自相として有る〔点〕から空であり、世間の言説として有が説かれているのは、自相として成立しているものに対して束縛や解脱などは全くありえなく、束縛や解脱などの縁起を (*Peking 172a*) 認める必要性こそによって、それらは自相として成り立つという点から空〔にして〕縁起の意味、〔すなわち、〕自性として空の意味として理解できる大乗の人に説かれているのであるから、究極の了義である。『般若心〔経〕』などは否定対象について勝義の言説を直接に適用していないことについても、「それら五蘊も自性として空であるとまさしく見るべきである」[290] というように〔『般若心経』に〕まとめて説かれるところに、自相として空であると説かれるものが、詳しく説かれる場合に適用されるべきであるから、意味の上ですでに適用されているのである。また、そうでないとしても、『十万〔頌般若〕仏母〔経〕』のごときものに、勝義という限定が適用されるならば、[291] それらと同じ種類のすべての経典について〔もそのように〕理解すべきであるから、〔『心経』も〕意味の上で適用されているのである。例えば、現在のある著者が著わした論書で、(*V.p.212*) あるところに出ていた同じ著述内容を、出ていないところに持って来るべきであることと同様である。

したがって、大乗を家柄〔種姓〕とする者であっても自相として成立しているから空という無自性という点で、業や果と、束縛や解脱などを建てるところがないことになる者には、中間（第二）の〔転法〕輪で説かれたように説かれたならば、大きな断見を起すからそれを断つために、また、粗なる法無我を説いて〔心の〕相続を浄化して密なる法無我に入るために、第一の自性（遍計所執）と他の二つ〔の自性〕の点で、言説として瑜伽行派の人が主張するような名称や記号によって建てたか、建てていないかの区別のあることを意図して、自相として有・無が説かれているのである。

言葉通りにおける害は、諸々の人・法が勝義として成立しないことに対して道理上の害は何らなく、勝義あるいは (*Peking 172b*) 自相として成立する

རྒྱུ་འབྲས་སོགས་རྣམ་གཞག་ཐམས་ཅད་མི་རུང་བར་དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་ནས་ [96b2] གསུངས་ [K101a] པ་རྣམས་སོ། །

དེ་འདྲ་བའི་དྲང་ངེས་འཇོག་ཚུལ་ནི་མདོ་སྡེ་དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་བཞག་པ་དང་མི་མཐུན་ཡང་། ཏིང་འཛིན་རྒྱལ་པོ་དང་བློ་གྲོས་མི་ཟད་པས་བསྟན་པ་དང་མཐུན་ནོ། །གཟུངས་ཀྱི་དབང་ཕྱུག་རྒྱལ་པོས་ཞུས་པ་ལས།

> ནོར་བུ་མཁན་ [b3] གྱིས་བཀྲུ་བ་གསུམ་དང་ཕྱི་བ་གསུམ་གྱིས་རིམ་གྱིས་ནོར་བུ་སྦྱོང་བའི་དཔེས། རྒྱལ་བས་ཀྱང་མ་དག་པའི་སེམས་ཅན་གྱི་ཁམས་མཁྱེན་ནས་མི་རྟག་སྡུག་ [V213] བསྔལ་བདག་མེད་མི་སྡུག་པ་ཡིད་འབྱུང་བའི་གཏམ་གྱིས་འཁོར་བ་ལ་དགའ་བ་རྣམས་ [b4] ཡིད་འབྱུང་བ་དང་ཆོས་འདུལ་བ་ལ་འཇོག་པར་བྱེད་དོ། །དེ་ཡི་འོག་ཏུ་སྟོང་ཉིད་དང་མཚན་མེད་དང་སྨོན་མེད་ [LS198] ཀྱི་གཏམ་གྱིས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་གཏམ་གྱི་ཚུལ་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱེད་དོ། །དེ་ཡི་འོག་ཏུ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་འཁོར་ལོའི་གཏམ་དང་ [b5] འཁོར་གསུམ་ཡོངས་དག་གི་གཏམ་གྱིས་སེམས་ཅན་དེ་དག་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཡུལ་ལ་འཇུད་པར་མཛད་དོ། །སེམས་ཅན་རྒྱུ་དང་རང་བཞིན་སྣ་ཚོགས་པ་དེ་དག་མཉམ་དུ་ཞུགས་ནས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་ཆོས་ཉིད་ཁོང་དུ་ཆུད་པས་སྦྱིན་ [b6] གནས་བླ་ན་མེད་པ་རྣམས་ཞེས་བྱའོ། །

ཞེས་གསུངས་པ་ནི་ཆོས་འཁོར་ལན་གསུམ་དུ་བསྐོར་བ་དང་དོན་མི་གཅིག་སྟེ། འདི་ནི་གང་ཟག་གཅིག་དང་པོར་ཐེག་དམན་དུ་ཁྲིད་དེ། དེ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཡུལ་ཐེག་ཆེན་ལ་བཙུད་ནས་མཐར་ [Z97a1] སངས་རྒྱས་ཐོབ་པར་བྱེད་པའི་རིམ་པ་ཡིན་ལ། [K101b] ཆོས་འཁོར་གསུམ་ནི་ཐེག་པ་ཆེ་ཆུང་གི་གདུལ་བྱ་རྒྱུད་ཐ་དད་ཀྱི་དབང་དུ་མཛད་པའི་ཕྱིར་ཏེ། མདོ་ཀུན་ལས་བཏུས་པ་ལས། མདོ་འདི་ཐེག་དམན་རྣམས་ཀྱང་མཐར་ཐེག་ཆེན་ [a2] དུ་ཞུགས་ནས་འཚང་རྒྱ་བ་མཐར་ཐུག་ཐེག་པ་གཅིག་ཡིན་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་དུ་དྲངས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་རིམ་པ་དང་པོ་གཉིས་ཀ་ཐེག་དམན་དུ་ཁྲིད་པ་ཡིན་པས་དང་པོའི་སྐབས་ཀྱི་བདག་མེད་ནི། བཞི་བརྒྱ་པ་ལས། སྟོང་ཉིད་ཀྱི་ལྟ་བ་སྟོན་པའི་སྔ་རོལ་ཏུ་ [a3] རྒྱུད་སྦྱོང་བྱེད་ལ་མི་རྟག་པ་ལ་ [V214] སོགས་པ་བཞི་བཤད་པའི་བདག་མེད་དང་འདྲ་སྟེ། བདག་གི་བ་རྣམས་རང་དབང་དུ་གྱུར་པའི་བདག་མེད་པའོ། །ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་ནི་དེར་ཞུགས་ནས་ཐེག་པ་གཞན་དུ་འགྲོ་མི་དགོས་པའི་དོན་ནོ། །

གལ་ཏེ་རྣམ་རིག་ [a4] པས་བཀྲལ་བ་དེ་མདོའི་དོན་ཡིན་ན་དེ་དང་མི་མཐུན་པར་དབུ་མ་པས་བཀྲལ་བ་ཡང་མདོའི་དོན་ཡིན་པས། གསུང་བ་པོ་ལ་ནང་འགལ་ཡོད་པར་འགྱུར་ཞིང་མདོའི་དོན་བཀག་པར་ཡང་འགྱུར་རོ་སྙམ་ན། འོ་ན་རྐྱེན་ལ་ལྟོས་ཏེ་སྲོག་གཅོད་ལ་ [a5] གནང་བ་མེད་པ་དེ་ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་ཀྱི་དོན་ཡིན་[1] ནམ་མིན། མིན་ན་ཐེག་པ་ཆེ་ཆུང་གི་སྡེ་སྣོད་ལ་སྲོག་གཅོད་ལ་གནང་བཀག་གི་ཁྱད་པར་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །

1 V, K, P, Z yin: B, LS om.

ものについて、因・果などを建てることはすべてあり得ないというように、中観の論書に説かれているものである。そのような〔中観の〕未了〔義〕・了〔義〕の建て方は『解深密〔経〕』によって建てられたものと一致しなくても、『三昧王〔経〕』や『無尽慧〔所説経〕』によって説かれたものと一致するのである。[292]『陀羅尼自在王所問〔経〕』の中に、

> 宝石を加工する人が三回洗うことと、三回磨くことによって次第に宝石を浄化する例えによって、（1）勝者もまた、清浄でない有情界を知って、無常、苦、（*V.p.213*）無我、不浄の厭離の話しによって、輪廻を愛する人々に厭離することと教法である律に入らしめる。[293]（2）それに続いて、空性、無相、無願の話しによって如来の話しの方軌を理解せしめる。（3）それに続いて、不退転の〔法〕輪の話しと三輪清浄の話しによってかれら有情を仏の境域に入らしめる。種々の因と本質をもったかれら有情たちは平等に入って、如来の法性を理解するから、無上なる福田といわれる。[294]

と説かれているものは、三回の法輪を転じたことと意味は同じでない。これは一人のひとが始めに劣乗に導かれて、そこで、仏の境域である大乗に入って、最後に正覚を獲得するという次第である。三〔種の転〕法輪は大・小乗の相続の違う所化に関して語られているからである。『経集』では、この経は劣乗のものたちも最終的に大乗に入ってから、成仏するという（*Peking 173a*）究竟一乗であることの証明として引用されているからである。[295]

したがって、〔この『自在王所問経』の〕始めの二つの次第は劣乗という点で導くのであるから、第一の場合の無我は『四百〔論〕』では、[296]空性の見解を示す前に、〔心の〕相続を浄化するために無常（*V.p.214*）など四つが説かれている無我と同じであって、諸々の我所が自在となった我はないことである。〔経文（3）の〕「不退転」とはそこに入って別の乗り物に行く必要がないという意味である。もし、〔瑜伽行唯〕識派が解釈したそのことが経の意味であるならば、それと等しくなく、中観派が解釈したものがまた経の意味であることによって、説く者において自己矛盾があることになり、経の意味を否定することにもなろうというならば、それでは、縁によって殺生することについてその許しのないことは、声聞の〔三〕蔵の意味であるか、ないか。〔意味するところ〕でないならば、大乗・小〔乗〕の〔三〕蔵において、殺生について許しと禁止との区別がないことになるであろう。〔意味す

ཡིན་ན་དགོས་པ་འགའ་ཞིག་ལ་ལྟོས་ནས་སྲོག་ [LS199] གཅོད་ལ་གནང་བ་ཡོད་པ་ [a6] ཡང་ཐེག་ཆེན་གྱི་སྡེ་སྣོད་ཀྱི་དོན་ཡིན་པས། གསུང་བ་པོ་ལ་ནང་འགལ་ཡོད་པར་འགྱུར་རོ་ཞེས་སྨྲས་ན་ལན་ཅི་ཡོད། གདུལ་བྱ་ཐེག་དམན་ལ་ལྟོས་ཏེ་སྲོག་གཅོད་ལ་ནམ་ཡང་གནང་ [K102a] བ་མེད་ལ། ཐེག་ཆེན་གྱི་ཁྱད་པར་འགའ་ཞིག་ལ་ལྟོས་ [Z97b1] ཏེ་གནང་བ་ཡོད་པ་གསུང་བ་པོའི་དགོངས་པ་ཡིན་པས་མི་འགལ་ལོ་ཞེ་ན། ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་རིགས་ཅན་རེ་ཞིག་ཟབ་མོའི་དོན་རྫོགས་པར་བཤད་པའི་སྣོད་དུ་མི་རུང་བའི་གདུལ་བྱའི་བློ་ལ་ལྟོས་ཏེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ཡོད་ལ། ཟབ་མོའི་དོན་ [b2] རྟོགས་པར་གོ་བའི་སྣོད་རུང་གི་གདུལ་བྱ་ལ་ལྟོས་ཏེ་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མེད་པ་ལ་ཅི་ཞིག་འགལ།

ཕ་ [V215] དང་མ་ནི་གསད་བྱས་ཤིང་། །

ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར་སྒྲས་ཟིན་བརྗོད་བྱའི་དོན་མིན་ཡང་སྨྲ་བ་པོའི་བརྗོད་འདོད་ཀྱི་ [b3] དོན་སྲིད་སྲེད་བརྗོད་བྱའི་དོན་ཡིན་པ་ལྟར་འདི་ལ་བྱར་མེད་དེ། གསུང་བ་པོས་འདིའི་གདུལ་བྱ་ལ་དངོས་བསྟན་གྱི་དོན་དེ་ཉིད་འཛིན་དུ་གཞུག་པར་བཞེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་འདི་ལ་བརྗོད་བྱ་ཞིག་བསྟན་དགོས་ལ་སྒྲས་ཟིན་ལས་གཞན་པའི་ [b4] བརྗོད་བྱ་ཡང་བསྟན་དུ་མེད་པའི་ཕྱིར་དངོས་ཟིན་གྱི་དོན་རྣམས་བརྗོད་པར་བྱ་དགོས་ཤིང་། སྒྲ་ཇི་བཞིན་པའི་དོན་ལ་གནོད་པ་བསྟན་ནས་ངེས་དོན་མིན་པར་སྒྲུབ་པ་ནི་འདོད་པ་ཡིན་ནོ། །དེས་ན་གསུང་རབ་ཀྱི་བརྗོད་བྱའི་དོན་ཡང་ཡིན་ལ་གསུང་ [b5] བ་པོའི་དགོངས་པ་ཡང་ཡིན་པ་དང་གསུང་བ་པོའི་དགོངས་པ་མིན་ཀྱང་གསུང་རབ་ཀྱི་དོན་དུ་གཞག་དགོས་པ་གཉིས་ཡོད་དོ། །

(*B499.13, LS199.17, V215.12, K102a6, P173b4, Z97b5*)

གཉིས་པ་ནི། གལ་ཏེ་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་རྣམ་གཞག་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་ལུགས་སུ་འཆད་ [b6] ན། བྱམས་ཞུས་ཀྱི་ལེའུ་ལས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གསུངས་ [K102b] པ་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་འདོད་དམ་མི་འདོད། འདོད་ན་ཡུམ་གྱི་མདོ་ [LS200] རྣམས་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་འདོད་པ་མི་རིགས་ཏེ་དགོངས་འགྲེལ་བཞིན་ནོ། །མི་འདོད་ན་མདོ་དེ་ལས།

るところ〕であるならば、何らかの必要性によって、殺生について許しがあることも大乗の〔三〕蔵の意味であるから、説く者において自己矛盾があることになるであろう、というならば、如何なる答えがあるか。

劣乗の所化にとって、殺生について決して許しがないし、ある特別の大乗にとって、許しがあることは説く者の意図であるのであるから矛盾がないといえば、大乗を家柄とする者にして、ともかく深い意味を完全に説く器にふさわしくない所化の理解力に基づいて自相として成立することが有り、甚深なる意味を完全に理解する器にふさわしい所化にとって、一切法は自相として成立することの無いことに何らかの矛盾があるであろうか。

父（*V.p.215*）と母を殺して、[297]

と説かれているように、言葉通りのものは（*Peking 173b*）所説の意味〔そのもの〕でないけれども、説く者の言おうとする意味は有と愛との所説の意味であるように、そのように、こ〔の『解深密経』の所説〕について考えてはいけない。[298] 説く者がこの〔経の対象とする〕所化に対して直接説かれた意味そのものを理解せしめんことをご主張なさっているからである。

従って、この〔経〕において或る所説を説く必要があり、言葉通りのものより別な所説も説かれることがないのであるから、直接そのままの意味が説かれなければならないし、言葉通りの意味において害を示して、了義でないことを証明することは認められているのである。それ故に、聖典の所説の意味でもあって、説く者の意図でもあり、また、説く者の意図でなくても聖典の意味として建てなければならないという二つ〔の仕方〕があるのである。

第二（*A2,B2,C2,D1,E3,F2*）〔『解深密経』と「弥勒請問章」との二つは同じものではないことを示すこと〕。

もし『解深密〔経〕』の三相（三性）の建立が瑜伽行派の立場として説明されるならば、「弥勒請問章」[299] の中で三相が説かれているものも、〔瑜伽行派の立場のように〕同様に認めるか、認めないか〔である。〕もし〔そのように〕認めるならば、諸々の『仏母〔経〕』（『般若経』）を言葉通りに認めることは相応しくない。『解深密〔経〕』の〔『般若経』は言葉通りでないと示す〕ごとくになるのである。もし認めないならば、〔次のように人は言うであろう。〕その経典（「弥勒請問章」）の中に、

弥勒よ。凡そ遍計執された色（*parikalpitaṃ rūpam,* 遍計所執の色）は実

བྱམས་པ་གང་ཀུན་བརྟགས་[Z98a1] པའི་གཟུགས་དེ་ནི་རྫས་སུ་མེད་པར་བལྟ་བར་བྱའོ། །རྣམ་པར་བརྟགས་པའི་གཟུགས་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྫས་སུ་ཡོད་པའི་ཕྱིར་རྫས་སུ་ཡོད་པར་བལྟ་བར་བྱ་སྟེ། རང་དབང་དུ་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །[a2, V216] གང་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གཟུགས་དེ་ནི་རྫས་སུ་མེད་པའང་མ་ཡིན་རྫས་སུ་ཡོད་པའང་མ་ཡིན་ཞིང་དོན་དམ་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བར་བལྟ་བར་བྱའོ། །

ཞེས་གཞན་དབང་རྫས་ཡོད་དུ་གསུངས་ཤིང་། གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བར་གྱི་ཆོས་རྣམས་[a3] མིང་ཙམ་དུ་སྒྲུབ་པ་ན། མིང་གི་སྔ་རོལ་བློ་མེད་ཕྱིར་ལ་སོགས་པའི་རིགས་པ་གསུམ་གྱིས་བསྒྲུབས་པས་དགོངས་འགྲེལ་དང་མཐུན་ནོ་ཞེ་ན་བཤད་པར་བྱ་སྟེ། བྱམས་པས་

ཤེར་ཕྱིན་ལ་སྤྱོད་པ་བྱང་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་ལ་སློབ་འདོད་པས་གཟུགས་[a4] ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བར་ལ་ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ་བ་

དྲིས་པའི་ལན་དུ་དེ་དག་མིང་ཙམ་མོ་ཞེས་བསླབ་པར་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་

གཟུགས་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་མིང་རྣམས་འདོགས་གཞིའི་དངོས་པོ་དང་བཅས་པར་དམིགས་ན། གཟུགས་[a5] ཞེས་སོགས་ནི་མིང་ཙམ་དུ་མི་རུང་བས་གཟུགས་སོགས་མིང་ཙམ་མོ་ཞེས་ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ། དངོས་པོ་དེ་མེད་ན་མིང་དེ་ཡང་མིང་ཙམ་ཞེས་མི་རུང་ངོ་

ཞེས་དྲིས་ཏེ། དོན་[K103a] གྱི་དངོས་པོ་ཡོད་ན་ཙམ་གྱི་སྒྲས་གཅོད་རྒྱུ་མེད་ལ། མེད་ན་[a6] མིང་འཇུག་པའི་གཞི་མེད་པས་མིང་ཡང་མེད་ཅེས་པའོ། །དེའི་ལན་དུ་

གཟུགས་ཞེས་བྱ་བ་ནས་སངས་རྒྱས་[LS201] ཞེས་བྱ་བའི་བར་ནི་དངོས་པོ་ལ་གློ་བུར་དུ་མིང་བཏགས་པའོ་

ཞེས་གསུངས་ཏེ། མིང་དུ་བཏགས་པ་ནི་གློ་བུར་བའོ་ཞེས་སྟོན་ཏོ། །

物として無い（*adravyam*）と見られるべきである。分別された色（*vikalpitaṃ rūpam*）は、分別（*vikalpa*）が実物として有るのであるから、実物として有る（*sadravyam*）と見られるべきである。けれども〔それは〕、それ自らにして起こることによるのではない。（*na tu svatantra-vṛttitaḥ*）（*V.p.216*）

凡そ法性の色（*dharmata rūpam*）は、実物として無いのでもなく、実物として有るのでもなく、実に勝義として明らかにされたもの（*paramārtha-prabhāvitam*）であると見られるべきである。[300]

と言われていて、依他起（*paratantra*）は実物として有ると説かれており、〔一方、色などは名称のみであると説かれている。〕色より仏に至る諸存在（諸法）はただ名称のみとして証明する場合に、〔すでに『菩薩地』や『摂大乗論』にもとづいて指摘されるように〕名称の前に知覚はないのであるから、などの（*Peking 174a*）三つの理証によって証明されているから、『解深密〔経〕』と同じであると言えば、説明しよう。〔「弥勒請問章」の中で、〕弥勒によって、

智慧の完成について実践し、菩薩行について学ぼうとするとき、色より仏に至るまでについてどのように学ぶべきか。[301]

と問われたことの答えとして〔世尊によって〕、

それらはただ名称のみ（*nāmamātrakam*）であると学ぶこと[302]

が説かれている。それに対して〔弥勒は〕、

色云々の名称（*nāmadheyam*）は仮設される依り所の事物を伴っている（*savastukam*）と認識される（*upalabhyate*）ならば、色云々はただ名称のみとして相応しくないから、色などはただ名称のみであると、どのように学ぶべきであるか。それ事物がないならば、それ名称も亦ただ名称のみであるということは相応しくない。[303]

と尋ねている。対象の事物（*vastu*）が有るならば、「ただ」（*mātra*）の言葉は〔対象を〕断つということがなく、もし〔対象の事物が〕無いならば、名称が起こる依り所がないのであるから、名称も亦無いというのである。その答えとして〔世尊は〕、

色というより仏というに至るまで、実に事物（*vastu*）に対して　偶然に（*āgantukam*）名称が仮設されたのである。[304]

と説かれていて、名称として仮設されたのは偶然のものであるというように

Z98b1 གློ་བུར་བ་ནི་འདིར་བཅོས་མའི་དོན་ཡིན་པས་རང་བཞིན་འགོག་པའོ། །

འདིས་རྣམ་རིག་པ་ *V217* ལྟར་གཟུགས་སོགས་བདེན་གྲུབ་མི་འགོག་པར་གཟུགས་ལ་སོགས་པར་མིང་བཏགས་པའི་ངོ་བོར་གཟུགས་སོགས་བདེན་པར་གྲུབ་པ་བཀག་ན་ནི། *b2* སྔར་གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བར་མིང་ཙམ་དུ་གསུངས་པའི་དགོངས་པ་ནི་འདི་གཟུགས་སོ་ཞེས་སོགས་སུ་བཏགས་པའི་ངོ་བོ་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་ཡིན་གྱི། འདོགས་པའི་གཞི་གཟུགས་སོགས་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་མིན་ *b3* ཞེས་བསྟན་པར་འགྱུར་རོ། །དེ་ལྟ་ན་འོག་ནས་

གཟུགས་སོགས་མཚན་ཉིད་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་མེད་དམ་

ཞེས་ཞུས་པའི་ལན་དུ་དེ་ལྟར་ང་མི་སྨྲའོ་ཞེས་གསུངས་པ་ན། འོ་ན་ཇི་ལྟར་མཆིས་ཞུས་པའི་ལན་དུ་

འཇིག་རྟེན་གྱི་བརྡ་དང་ཐ་སྙད་ཀྱིས་ *b4* ཡོད་ཀྱི་དོན་དམ་པར་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བར་ཐམས་ཅད་དོན་དམ་པར་མེད་མཉམ་དང་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་མཉམ་དུ་གསུངས་པ་མི་རིགས་པར་འགྱུར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་ལེའུ་འདིས་ཡུམ་གྱི་མདོ་ལས་སྔར་ཆོས་ *b5* ཐམས་ཅད་དོན་དམ་པར་མེད་ཅིང་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་ *K103b* གསུངས་པའི་དགོངས་པ་བསྟན་ནས་དྲང་དོན་དུ་བཀྲལ་ལོ་ཞེས་པ་ནི་མི་རིགས་པ་སྨྲ་བའོ། །

དེས་ན་མིང་དུ་བཏགས་པའི་ཆོས་རྣམས་ནི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་བཞག་པའི་བཅོས་ *b6* མ་ཡིན་པས། ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་བཞག་པ་ཙམ་མིན་པའི་མིང་འཇུག་པའི་གཞི་མེད་ཀྱི། སྤྱིར་མིང་འཇུག་པའི་གཞིའི་དངོས་པོ་མེད་པ་མིན་པས་དེ་ཡོད་པ་དང་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་མི་འགལ་བའི་དོན་ནོ། །*Z99a1* དེ་ལ་

གཟུགས་ཞེས་ *V218* བྱ་བའི་མིང་མེད་པར་གཟུགས་ཀྱི་དངོས་པོ་མཐོང་བའི་དབང་གིས་ *LS202*
འདི་གཟུགས་སོ་སྙམ་པ་མི་སྐྱེ་ཡི། མིང་གི་དབང་གིས་སྐྱེ་བས་

適応するのである。偶然のものはこの場合、作り出されたもの（*kṛtrima-artha*）であるから、自性を否定しているのである。

〔ところで、〕こ〔の言葉〕は、〔唯〕識派（*V.p.217*）のように、〔依他起の〕色などを諦成（*bden grub*）として否定せずに、色などとして名称が仮設された自体として色などを諦成として否定しているならば、先に、色より仏に至るものがただ名称のみとして説かれている意図は、これは色である、云々として仮設された自体は名称して仮設されたのみにすぎないのであって、仮設される依り所である色などは名称としてただ仮設されたのみでない、と示されることになるであろう。

そのようであるならば、後に〔弥勒によって〕、

色などはあらゆる相（*lakṣaṇa*）として無いのか。[305)]

と問われた答えとして、〔世尊が、〕

そのように私は言わない。[306)]

と説かれて、そこで〔弥勒が〕、

どのようにであるか。[307)]

と問うた答えとして、〔世尊が、〕

世間の記号や言説として有るけれども、勝義として（*Peking 174b*）は無いのである。[308)]

というように、色より仏に至るまであらゆるものは勝義として無いことで等しく、言説として有ることで等しい、と説かれたことが不合理となる。それ故に、〔ある人が〕この「〔弥勒請問〕章」によって、『仏母経』の中に〔「弥勒請問章」〕以前に、一切法は勝義として無く、言説として有ると説かれる意図が示されていることから、〔この『般若経』を〕未了義として解釈したのは、不合理を語るものである。

従って、名称として仮設された諸法は言説によって有りと建てられ、作り出されたものであって、しかも、言説によって有るとただ建てられたのみでない、名称が起こってくる〔それ独自の〕依り所はないけれども、一般的に名称が起こる依り所の事物はないのでないから、それ〔依り所〕が有ることと、名称としてただ仮設されたのみとして説かれたこととは矛盾しないという意味である。そこで、〔弥勒は、〕

色（*V.p.218*）と言われる名称がなくしては、色の事物を見たことによってこれは色であるということが生じないが、名称によって生ずるの

གཟུགས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་གློ་བུར་དུ་མིང་དུ་བཏགས་པའོ་ཞེས་ཇི་ལྟར་རིགས་ [99a2]

ཞེས་དྲིས་ཏེ། གཟུགས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་ན་དེའི་མིང་མ་བཏགས་པའི་དུས་སུ་ཡང་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཡོད་པས་གཟུགས་སོ་སྙམ་པ་སྐྱེ་བར་རིགས་ཞེས་པའོ། །

དེ་ནས་བྱམས་པ་ཉིད་ལ་མིང་ལ་མ་བརྟེན་པར་ [a3] དངོས་པོ་ལ་གཟུགས་སོ་སྙམ་པའི་བློ་སྐྱེའམ་ཞེས་དྲིས་པ་ན་མི་སྐྱེའོ་ཞེས་ཞུས་པའི་ཚེ། རྒྱུ་མཚན་དེ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ནི་གློ་བུར་དུ་མིང་དུ་བཏགས་པར་གསུངས་སོ། །འདིས་རྒྱུ་མཚན་དེ་གཟུགས་སོགས་ [a4] ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་ཡིན་གྱི་དེ་ལས་བཟློག་པའི་སྒྲུབ་བྱེད་མིན་པར་བསྟན་པ་ནི། གཟུགས་སོགས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ན་དེ་ལ་གཟུགས་སོ་སྙམ་པ་སྐྱེ་བ་དེ་མིང་བཏགས་པ་ལ་མི་ལྟོས་པར་སྐྱེ་དགོས་ [a5, K104a] ཞེས་པ་སྟེ། དཔེར་ན་མྱུ་གུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ན་ས་བོན་ལ་མི་ལྟོས་པར་འཕེན་པ་དང་འདྲའོ། །

དངོས་པོ་གཅིག་ལ་མིང་མི་[1] འདྲ་བ་དུ་མ་དང་དོན་དུ་མ་ལ་མིང་གཅིག་འཇུག་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་ཀྱང་གཟུགས་སོགས་སུ་བཏགས་ [a6] པ་གློ་བུར་བར་གསུངས་པ་ཡང་། གཟུགས་སོགས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་གློ་བུར་བ་མིན་ན་མིང་གི་ཐ་སྙད་རྣམས་རང་མཚན་གྱི་དབང་གིས་འཇུག་དགོས་ལ། དེ་ལྟ་ན་དེ་རྣམས་མི་རིགས་པའི་ [V219] དོན་ནོ། །

རིགས་པ་འདི་ [Z99b1] རྣམས་ཀྱིས་བསྒྲུབས་པས་ཐེག་བསྡུས་ལྟར་སྒྲུབ་དགོས་པའི་ངེས་པ་ཅི་ཡང་མེད་དེ། ཞིབ་མོ་རྣམ་འཐག་ལས།

> དེ་ཡང་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་ཡང་མ་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར་རྗོད་པར་བྱེད་པ་དང་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དག་རྣམ་པ་དུ་མ་འདྲེས་པའི་སྐྱོན་མཐོང་བའི་ [b2] ཕྱིར་དང་མ་ངེས་ [LS203] པའི་ཕྱིར་མ་གྲུབ་པ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་རིགས་པ་གསུམ་པོའི་ཕྱི་མ་གཉིས་ཀྱིས་

1 V mi: B, LS, K, P, Z om.

> であるから、色といわれるものが偶然に名称として仮設される、ということはどうして合理的であるか。[309)]

と問うている。すなわち、色が言説によって建てられるならば、その名称は仮設されないときにも、言説によって建てられることが有るのであるから、〔これは〕色であるということが生ずることは合理的である、と言うのである。

そこで〔世尊は〕、

> 弥勒自らに、名称に依らずして、事物に対して色であるという知覚は生ずるであろうか。[310)]

とお尋ねになって、〔弥勒が、〕

> 生じない。[311)]

とお答えしたとき、〔世尊は、〕

> 〔名称に依らずして色という知覚は生じないという〕その同じ事由によって、色云々は偶然に名称をもって仮設された。[312)]

と説かれたのである。このことによって、その事由は色などが言説によって建てられたことの証明であるが、そのことより反対の証明ではないと示されているのは、色などが自相として成り立つならば、そのものにおいて色であるということが生ずるというそのことは、名称の仮設に依らずに生ずるべきであるというのであって、例え（*Peking 175a*）ば、芽は自相として成り立つならば、種子に依らない、と投げかけることと同じである。

一つの事物に対して等しくない多なる名称や、多くの対象に対して同一の名称が起こる事由によっても亦、色などとして仮設されたのは偶然であると説かれたことも、色等が言説によって建てられた偶然的なものでないならば、名称の言説は自相によって生ずるべきであって、そのようであるならば、それら〔一つのものに多くの名称が起こり、多くのものに同一の名称が起こること〕は不合理であるという意味である。（*V.p.219*）これらの理証によって証明されているから、『摂〔大〕乗〔論〕』のように〔外境の無を〕証明する心要性は何らないのである。『広破〔論〕』の中に、

> それもまた、勝義として成立しているのではない。それ故に、能詮と所詮とは多種にして、混合しているという過失が見られるから、また、決定的でないのであるから成立しない。[313)]

というように、〔『菩薩地』や『摂大乗論』にも述べる〕三つの道理[314)]の後

དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་བཀག་པ་བཞིན་ནོ། །

དེ་ནས་

> དེ་ལྟ་ཡིན་ན་གཟུགས་ཞེས་པ་ནས་སངས་རྒྱས་ཞེས་པའི་བར་དུ་དངོས་པོ་གང་ཉེ་བར་བཟུང་ནས་མིང་ 99b3 དང་ཐ་སྙད་འདོགས་པའི་གཟུགས་སོགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དམིགས་པ་ཁོ་ནར་མི་འགྱུར་རམ་

ཞེས་ཞུས་པ་ནི། མིང་འདོགས་པའི་གཞིའི་དངོས་པོ་འདུག་པས་གཟུགས་སོགས་ལ་རང་བཞིན་གྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་པ་མིན་ནམ་ཞེས་པའོ། །དེའི་ b4 ལན་དུ་

> གཟུགས་ཞེས་པ་ལ་སོགས་པའི་མིང་དང་ཐ་སྙད་འདོགས་པའི་དོན་དེ་གཟུགས་སོགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་ནམ་བཏགས་པ་ K104b ཙམ་དུ་ཟད་

ཅེས་གསུངས་པ་ན། བཏགས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་ཅེས་ཞུས་པའི་ཚེ།

> འོ་ན་དྲི་བ་སྔ་མ་ལྟར་སེམས་པ་ཇི་ལྟར་ b5 ཡིན་

ཞེས་གསུངས་སོ། །འདིས་ནི་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ་མེད་ཀྱང་མིང་གི་གཞིའི་དངོས་པོ་ཡོད་པ་དང་དེ་ལ་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་ཡང་མི་འགལ་བར་བསྟན་ཏོ། །

དེ་ནས་

> གཟུགས་སོགས་མིང་དང་ཐ་སྙད་ཙམ་ཡིན་ན་ b6 གཟུགས་སོགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དམིགས་པར་འགྱུར་རམ་

ཞེས་ཞུས་པ་ནི། སྔར་བཏགས་ V220 པ་ཙམ་དུ་ཟད་ན་ངོ་བོ་ཉིད་དམིགས་པར་མི་འགྱུར་རམ་ཞེས་པ་གཉིས་འགལ་བར་བསྟན་པ་ལ། བཏགས་པ་ཙམ་དུ་སྨྲ་བས་ཀྱང་འདོགས་གཞི་[1] དང་འདོགས་ Z100a1 བྱེད་ཁས་བླང་དགོས་ལ་དེ་ལྟ་ན་གཟུགས་སོགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་དགོས་པས་མི་འགལ་ཞེས་པའོ། །དེའི་ལན་དུ་

> མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དེ་ལ་སྐྱེ་འཇིག་དང་ཀུན་བྱང་ཡོད་དམ་

གསུངས་པ་ལ་

---

1 V, K, P, Z dogs gźi: B, LS gdags gźi

者の二つによって、勝義として〔自性の〕成立を否定しているごとくである。

次に、〔「弥勒請問章」の中で弥勒の、〕

> そのようであるならば、色というより仏に至るまで、凡そある事物を捉えている点から、名称や言説を仮設する色などの自体は知得対象こそとしてあるのではないか。[315)]

という尋ねは、名称を仮設する事体としての事物があるのであるから、色などにおいて自性として成立した自体は有るのでないか、というのである。その答えとして〔世尊が〕、

> 色云々の名称や言説を仮設するその対象は、色などの自体であるか、あるいは、ただ仮設のみにすぎないか。[316)]

と説かれたとき、

> ただ仮設のみにすぎない。[317)]

と〔弥勒は〕申し上げた。そのとき〔世尊は〕、

> それでは、先の質問のごとく〔色などの自体は知得対象こそとしてあるのでないかという〕考えはどうして〔浮かんだの〕であるか。[318)]

と説いている。このことによって、実に自相として成立した自体がなくても、名称の依り所としての事物が有ることと、そ〔の事物〕について名称として仮設のみにすぎないと説かれたこととは、共に矛盾しないことを示しているのである。

そこで〔弥勒が〕、(*Peking 175b*)

> 色などが名称や言説のみであるならば、色などの自体は知得対象となるであろうか。[319)]

というようにお尋ねしたのは、先に、仮説（*V.p.220*）のみにすぎないならば、自体は知得対象とならないではないか、というように、〔仮説のみと、自体が知得対象となる、との〕二つの矛盾したものが示されたことに対して、仮説のみであると語っても、仮説の依り所と仮説することとは承認されるべきであり、そのようであるならば、色などの自体はあるべきであるから、矛盾しないというのである。

その答えとして〔世尊が〕、

> その名称として仮説されたもののみにおいて、生・滅や、雑染・清浄があるのであろうか。[320)]

とお説きになったことに対して、〔弥勒は、〕

མེད་དོ་ཞེས་ཞུས་པ་ན།

> འོ་ན་བཏགས་ *100a2* པ་ཙམ་ཡིན་ན་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་པར་མི་འགྱུར་རམ་ཞེས་འདྲི་བ་ཇི་ལྟར་འཐད་ཅེས་གསུངས་སོ། །

དེ་ནས་སྔར་བཤད་པ་ལྟར་གཟུགས་སོགས་ *LS204* རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མེད་དམ་ཞེས་པའི་དྲིས་ལན་མཛད་པས་ངོ་བོ་ཉིད་དང་སྐྱེ་འགག་དང་ཀུན་བྱང་བཀག་ *a3* པ་དོན་དམ་པར་ཡིན་ལ། ཐ་སྙད་དུ་གཟུགས་སོགས་ཡོད་པར་བསྟན་པས་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་ཡིན་པས་དགོངས་འགྲེལ་དང་འཆད་ཚུལ་ག་ལ་མཐུན། སློབ་དཔོན་སྐུ་མཆེད་ཀྱིས་ཀྱང་ལེའུ་འདིས་ཡུམ་གྱི་མདོ་དྲང་དོན་དུ་མི་ *a4* འགྲེལ་ཞིང་། དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་འགྲེལ་བའི་རྒྱུ་མཚན་ *K105a* ཡང་འདིས་ཀྱང་ཆོས་ཐམས་ཅད་དོན་དམ་པར་མེད་ལ་ཐ་སྙད་ཙམ་དུ་ཡོད་པར་བསྟན་པས་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པར་གཟུང་དུ་མི་རུང་བ་འདྲའོ་སྙམ་དུ་དགོངས་སོ། །

གཞན་དབང་རྫས་ཡོད་དུ་ *a5* གསུངས་པ་དང་མི་འགལ་བ་ནི། ཐོག་མར་མདོ་དེ་ལས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གསུངས་ཚུལ་ཤེས་དགོས་པས་བཤད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ཉིད་ལས།

> བྱམས་པ་གང་འདུ་བྱེད་ཀྱི་མཚན་མའི་དངོས་པོ་དེ་དང་དེ་ལ་གཟུགས་ཞེས་ *V221* བྱ་བའི་མིང་དང་འདུ་ཤེས་ *a6* དང་བཏགས་པ་དང་ཐ་སྙད་ལ་བརྟེན་ནས་གཟུགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་ཡོངས་སུ་རྟོག་པ་འདི་ནི། ཀུན་བཏགས་པའི་གཟུགས་སོ། །ཞེས་པ་ནས། འདི་དག་ནི་ཀུན་བཏགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་བར་རྣམས་སོ། །

ཞེས་ཀུན་བཏགས་ངོས་ *Z100b1* བཟུང་ངོ་། །བརྟེན་ནས་ཞེས་པ་ནི་མིང་དུ་བཏགས་པའི་དོན་གཟུགས་ལ་དམིགས་ནས་ཞེས་པའོ། །གཟུགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་རྟོག་ཅེས་པ་ནི་འདིས་རྟོག་པ་མིན་གྱི་གང་དུ་རྟོག་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀུན་བཏགས་སུ་སྟོན་ནོ། །

> ないです。[321)]

と申し上げたとき、〔世尊は、〕

> それでは、仮説のみであるならば、自体が有ることにならないではないか、という質問はどうして合理的であろうか。[322)]

とお説きになったのである。

そこで、先に説明したように、[323)]色などはあらゆる点で無いかどうか、という問答がなされて、自体や生・滅や、雑染・清浄を否定したのは勝義としてであって、言説として色などは有る、と説かれているのである。そのことによって、名称としてのただ仮説のみということも亦、言説としてであるから、『解深密〔経〕』と〔この「弥勒請問章」の〕説き方とはどういうところで一致するのであるか。軌範師〔アサンガ、ヴァスバンドゥ〕兄弟も亦、この「〔弥勒請問〕章」によって『仏母〔経〕』(『般若経』)を未了義として解釈せずに、『解深密〔経〕』によって解釈された事由も亦、こ〔の「弥勒請問章」〕も、一切法は勝義として無く、言説としてのみ有ることが説かれているから言葉通りに理解することは相応しくなく、〔『般若経』と〕同等であると、ご主張なさった〔からな〕のである。

〔そして〕依他起が実物として有(実有・*rdsas yod*)であると説かれていることと矛盾のないことは、先ず最初に、その経(「弥勒請問章」)の中で三相が説かれている仕方を知るべきであるから、〔それについて〕述べることにしよう。その同じ〔「弥勒請問章」の〕中に、

> 弥勒よ、行の相(*saṃskāranimitta*, 心作用の兆し)のそれぞれの事態(*vastu, dṅos po*)において、色という(*V.p.221*)名称(*nāma*)や構想(*saṃjñā*)や仮設(*prajñapti*)や言説(*vyavahāra*)に依って色の自性として分別すること(*rūpa-svabhāvatayā parikalpanā*)、これが(*Peking 176a*)遍計執された色(*parikalpitaṃ rūpam,* 遍計所執の色)であるというより、これらは諸々の遍計執された仏法〔である〕に至るまでである。[324)]

というように遍計所執(*parikalpita*)が確認されている。〔経文の〕「依って」とは、名称として仮設された対象(*artha*)である色を知得対象として(*dmigs nas*)というのである。「色の自性として分別すること」とは、こ〔の分別〕によって分別するということではなく、何らかのものを〔知得対象として自性あるものであると〕分別された自体こそが、遍計所執として示しているのである。

རྣམ་པར་བརྟགས་པ་ཡང་དེ་ཉིད་ལས།

> b2 འདུ་བྱེད་ཀྱི་མཚན་མའི་དངོས་པོ་དེ་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཙམ་གྱི་ཆོས་ཉིད་ལ་གནས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ལ་བརྟེན་ནས་མངོན་པར་བརྗོད་དེ། གང་ལ་འདི་ནི་གཟུགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་ཚོར་བའོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་འདུ་ཤེས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་ LS205 འདུ་བྱེད་རྣམས་ b3 སོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་རྣམ་པར་ཤེས་པའོ། །ཞེས་བྱ་བ་ནས། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱི་མིང་དང་འདུ་ཤེས་དང་བརྟགས་པ་དང་ཐ་སྙད་གང་ཡིན་པ་ K105b འདི་ནི་རྣམ་པར་བརྟགས་པའི་གཟུགས་སོ་ཞེས་པ་ནས་འདི་དག་ནི་ b4 རྣམ་པར་བརྟགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་བར་དག་གོ །

ཞེས་རྣམ་བརྟགས་ངོས་བཟུང་ངོ་། །དེ་ལ་དངོས་པོ་དེ་ཞེས་པ་ནི་བརྗོད་བྱའོ། །རྣམ་རྟོག་ལ་བརྟེན་ནས་དེ་བརྗོད་པའི་བརྗོད་ཚུལ་ནི་གཟུགས་ཞེས་སོགས་སོ། །དེ་ལྟར་བརྗོད་པའི་མིང་ b5 སོགས་རྣམ་བརྟགས་སུ་བཤད་པས་ནི་སྔར་བསྟན་པའི་བརྗོད་བྱ་དང་རྣམ་ V222 རྟོག་ཀྱང་རྣམ་བརྟགས་སུ་བཤད་པར་གཟུང་སྟེ་འདིས་རྣམ་པར་བརྟགས་པ་དང་འདི་ལ་རྣམ་པར་བརྟགས་པའི་གཞི་གཉིས་སོ། །

ཆོས་ཉིད་ཀྱང་དེ་ཉིད་ལས།

> གང་ b6 ཀུན་བརྟགས་པའི་གཟུགས་དེས་རྣམ་པར་བརྟགས་པའི་གཟུགས་རྟག་པ་རྟག་པའི་དུས་དང་ཐེར་ཟུག་ཐེར་ཟུག་གི་དུས་སུ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཁོ་ན་དང་། ཆོས་ལ་བདག་མེད་པ་དང་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་ཡང་དག་པའི་མཐའ་ནི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གཟུགས་སོ། །ཞེས་ Z101a1 པ་ནས། འདི་དག་ནི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་བར་དག་གོ །

ཞེས་ཆོས་ཉིད་ངོས་བཟུང་ངོ་། །དེ་ལ་རྣམ་བརྟགས་ཀྱི་གཟུགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་དང་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་སོགས་ནི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གཟུགས་སོ། །ཆོས་དེ་ཡང་ a2 རྣམ་བརྟགས་ཀྱི་གཟུགས་ཀུན་བརྟགས་པའི་གཟུགས་དེས་ངོ་བོ་ཉིད་དང་བདག་མེད་པ་ཡིན་པས་མེད་རྒྱུའི་བདག་གམ་ངོ་བོ་ནི་ཀུན་བརྟགས་སོ། །རྟག་པ་ཞེས་སོགས་ཀྱིས་ནི་དུས་ཐམས་ཅད་དུ་ LS206 དེས་དེ་སྟོང་པར་སྟོན་ནོ། །

ཚུལ་འདི་ནི་ a3 འཇུག་འགྲེལ་ལས།

> སྦྲུལ་དེ་ཐག་པ་ལ་མེད་པས་ཀུན་བརྟགས་ K106a དང་སྦྲུལ་དངོས་ལ་ཡོངས་སུ་གྲུབ་པ་སྟེ་

分別されたもの（*vikalpita*）も亦、その同じ〔「弥勒請問章」の〕中に、

> 行の相（心作用の兆し）のその事態（*dṅos po, vastu*）がただ分別のみ（*vikalpamātra*）の法性（在り方そのもの、*dharmatā*）として設定されている〔すなわち、分別によって仮設されたのみの自体を知得対象とする〕分別に依って（*vikalpa-pratītya*）言語表現し、凡そあるものについて、これは色であるといい、受であるといい、想であるといい、行であるといい、識であるというより、仏法である、に至るまでの、これらの名称や構想や仮設や言説なるものは分別された色である（*vikalpitaṃ rūpam*）、というより、乃至これらは分別された仏法である。[325]

というように、分別されたもの（*vikalpita*）が確認されている。その中で「その事態」とは所詮である。「分別に依って」それを語った語り方は色云々である。そのように語った名称などを「分別されたもの」として説かれているのは、実に、先に示されている所詮や（V.p.222）分別（*vikalpa*）も分別されたものとして説かれていると理解されるのであって、従って〔分別されたものとは〕この〔色などに対して分別によって仮設されたのみの自体を知得対象とする分別〕によって分別された〔能詮の事体〕とこ〔の分別〕において〔対象が〕分別された〔所詮の〕事体との二つである。

法性（*dharmatā*）も亦その同じ〔「弥勒請問章」の〕中に、

> およそその遍計執された色〔という点〕によって分別された色の永久に、永遠に無自性（*niḥsvabhāvatā, Peking 176b*）こそが、また、法無我（*nairātmya*）、如性（*tathatā*）、真実の究極（*bhūta-koṭi*, 実際）が法性の色であるというより、これらは法性の仏法であるというに至るまでである。[326]

というように、法性が確認されている。その中で、分別された色の無自性や法無我などは法性の色である。その法〔性〕も亦、分別された色がその遍計執された色として自性〔がなく〕、我がないのであるから、無といわれる我、あるいは、自性は遍計執されたもの（*parikalpita*）である。「永久に」云々によって実に、一切時にそれ〔遍計執されたもの〕としてそれ〔分別されたもの〕は空（*śūnya*）であると示されるのである。

この仕方は『入〔中論〕釈』の中で、

> 〔[327] 渦まいている縄を錯覚して蛇として捉えた〕かの蛇は縄において〔実に〕存在しないのであるから、遍計執されたもの（*parikalpita*）であり、〔実際の蛇は〕蛇そのものにおいて成就しているもの（*pariniṣpanna*）

དེ་དེ་ལ་ཀུན་ཏུ་མ་བརྟགས་པས་སོ། །དེ་བཞིན་དུ་རང་བཞིན་ཡང་གཞན་དབང་གི་རྟེན་འབྲེལ་བྱས་པ་ཅན་ལ་ནི་ཀུན་བཏགས་ཡིན་ཏེ་

རང་[101a4]བཞིན་བཅོས་མིན་དང་གཞན་ལ་མི་ལྟོས་པར་

གསུངས་པས་སོ། །སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ལ་ནི་དངོས་ཡིན་ཏེ་ཀུན་ཏུ་མ་བརྟགས་པའི་ཕྱིར་ཏེ། དངོས་པོ་བྱས་པ་ཅན་ལ་མ་རེག་པར་རང་བཞིན་འབའ་ཞིག་མངོན་[V223]སུམ་དུ་མཛད་པས་སངས་རྒྱས་[a5]ཞེས་བརྗོད་དོ། །ངོ་བོ་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ལུགས་འདིས་མདོའི་དགོངས་པ་བཤད་པར་བྱའོ་

ཞེས་གསུངས་པ་དང་མཐུན་པས། དབུ་མ་པའི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ལུགས་ནི་ཡུམ་གྱི་མདོའི་དོན་འཇུག་འགྲེལ་ལས་བཤད་པ་འདི་བཞིན་བྱའོ། །

[a6]དེ་ལ་རྣམ་བཏགས་ནི་གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བར་གྱི་རྟེན་འབྱུང་གི་གཞན་དབང་ལ་བྱ་སྟེ་གཙོ་བོའི་དབང་དུ་བྱས་པའོ། །གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བར་ལ་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་བཏགས་པ་ཀུན་བཏགས་སུ་བཤད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་གཤིས་སམ་[Z101b1]རང་བཞིན་ལ་བྱ་ཞིང་། གཞན་དབང་དེར་ཡོད་པ་ཀུན་བཏགས་ཡིན་ཡང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཇི་ལྟ་བ་མཁྱེན་པའི་ཡུལ་ན་དེ་ཡོད་པ་ཡོངས་གྲུབ་བོ། །དེ་ཡང་གཞན་དབང་ཡིན་ལུགས་སུ་ཡོད་པའི་ཀུན་བཏགས་ཀྱིས་སྟོང་པ་དེ་གཞན་དབང་གི་ཡིན་ལུགས་ཡིན་[b2]པ་དེ་ཉིད། སངས་རྒྱས་ཀྱི་དོན་དམ་མཁྱེན་པའི་ཡུལ་ན་ཡོད་པས་ཡིན་ལུགས་གཅིག་ཉིད་གཞི་སོ་སོ་ལ་ལྟོས་ནས་ཀུན་བཏགས་དང་ཡོངས་གྲུབ་གཉིས་སུ་འཇོག་པའོ། །དེས་ན་རང་[K106b]གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་དུ་དོན་དམ་དང་ཀུན་རྫོབ་[b3]པའི་ཆོས་གང་ཡང་མ་གྲུབ་ཀྱང་། ཆོས་ཉིད་ལ་རང་བཞིན་དུ་བཞག་པ་དེར་ནི་ཀུན་རྫོབ་པའི་ཆོས་མ་གྲུབ་ཀྱང་དོན་དམ་བདེན་པ་གྲུབ་པ་ཡིན་པས་རང་བཞིན་ཡོད་མེད་རྣམས་ཞིབ་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱའོ། །དངོས་པོ་བྱས་པ་ཅན་ལ་མ་རེག་པར་རང་[b4]བཞིན་འབའ་ཞིག་མངོན་[LS207]སུམ་དུ་རྟོགས་པར་གསུངས་པ་ནི། དོན་དམ་བདེན་[V224]པ་མངོན་སུམ་དུ་རྟོགས་པའི་ངོ་ན་[1]ཆོས་ཅན་ཡོད་པ་འགོག་པ་ཡིན་ཏེ་དེ་མི་འགལ་བ་ནི་སྔར་ཡང་བཤད་དོ། །

འཇུག་འགྲེལ་ལས།

---

1 V, Z ṅo na: B, LS, K, P don

である。そ〔の蛇〕はそれ〔縄の蛇〕の上に遍計執されたものでないからである。同様に、自性も亦、依他起の作られた縁起せるものの上において、実に遍計執されたものである。〔『中論』第15章第２偈に、〕

自性は作り出されたものではなく、他に依らない。

と説かれているからである。仏の領域においては〔虚構されたものでなく、自性〕そのものである。遍計執されていないからである。すなわち、作り出された事物に触れずに、[328]自性だけをまのあたり（*V.p.223*）にすることによって仏と言われる。〔それ故に〕この三性の建て方によって経の意図が説明されるのである。

と説かれたものと一致するから、中観派の三相（三性）の建て方は、『仏母経』の意味が『入〔中論〕釈』に説かれている〔ように〕このように考えるべきである。

その中で、分別されたものは色より仏に至るまで縁起としての依他起として考えられる。すなわち、〔そのことは〕主なる点に関して考えられるのである。色より仏に至るまで、自体として仮説されたものが遍計執されたもの（遍計所執）として説かれる自体は、在り方（本質）、あるいは、自性という点で（*Peking 177a*）考えられるのであって、依他起がそれ〔自性〕として有ることが遍計所執であるけれども、仏のありのままを〔悟る〕智（如理智）の対象においては、それ〔自性〕の有ることが円成実である。そのことはまた、依他起の在り方として有る遍計所執としてそれ空なる、依他起の在り方であるそれこそが仏の勝義なる智の対象において有るのであるから、〔依他起なる〕一つの在り方こそがそれぞれの事体に関係して遍計所執と円成実との二つとして建てられるのである。

従って、自相として成立した自性の点で、勝義と世俗とのいずれの法も成立しないけれども、法性の点で自性を建てているその場合には、世俗の法は成り立たなくても、勝義諦は成立するのであるから、自性の有、無は詳しく理解されるべきである。「作り出された事物に触れずに、自性だけをまのあたりに」理解することを[329]説いているのは、勝義諦（*V.p.224*）をまのあたりに理解する点において、有法の存在することが否定されており、〔まのあたりに理解する点と有法の存在の否定という〕そのことの矛盾のないことは先にも説明したのである。

『入〔中論〕釈』の中に、

གཞན་དབང་ལས་མ་གཏོགས་པའི་ [101b5] གཟུང་འཛིན་མེད་པས་གཞན་དབང་ལ་གཟུང་འཛིན་
གཉིས་སུ་ཀུན་བཏགས་པ་བསམ་བར་བྱའོ། །

ཞེས་གསུངས་པ་ནི། ཕྱི་རོལ་དང་ཤེས་པ་ལ་ཡོད་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར་མེད་པས་གཟུང་འཛིན་གཉིས་ཀ་གཞན་དབང་དུ་འགྱུར་ལ་དེ་ལྟ་ན་དེ་གཉིས་ [b6] ཀུན་བཏགས་འདོགས་པའི་གཞི་ཡིན་གྱི། དེ་གཉིས་ལ་གཟུང་འཛིན་གཉིས་སུ་ཀུན་བཏགས་པ་མི་འཐད་པའི་དོན་ནོ། །

དེའི་ཕྱིར་བྱམས་ཞུས་ལས་རྫས་སུ་ཡོད་མེད་གསུངས་པའི་རྫས་ནི་གཞུང་གཞན་ལས་རྫས་བཏགས་གཉིས་སུ་བཤད་ [Z102a1] པའི་རྫས་ཀྱང་མིན་ལ། དབུ་མ་པས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ལ་རྫས་སུ་བཤད་པ་ཡང་མིན་པས་ཡོད་པ་ཙམ་མོ། །དེ་ལྟ་ན་ཀུན་བཏགས་རྫས་སུ་མེད་པ་ནི་གཞན་དབང་ཡིན་ལུགས་སུ་ཡོད་པ་མི་སྲིད་པ་ལ་དགོངས་ [a2] ཀྱི། མིང་དང་བརྡའི་ཡུལ་ལ་སོགས་པའི་ཀུན་བཏགས་སྲིད་པ་རྣམས་ [K107a] མིན་ནོ། །

རྣམ་བཏགས་རྫས་སུ་ཡོད་པ་ནི་མདོ་ཉིད་ལས་རྣམ་རྟོག་རྫས་སུ་ཡོད་པས་རྫས་ཡོད་དུ་བཞག་གི རང་དབང་དུ་འབྱུང་བའི་དོན་གྱིས་རྫས་ཡོད་མིན་པར་གསུངས་ [a3] པས། རང་དབང་བ་ནི་སློབ་དཔོན་ཡབ་སྲས་ཀྱི་གཞུང་ལས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ལ་བཤད་པ་དེ་ཡིན་པས། མདོ་གཞན་ལས་གཞན་དབང་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་གསུངས་པ་དང་མི་འདྲའོ། །རྣམ་རྟོག་རྫས་སུ་ [V225] ཡོད་པས་རྫས་ [a4] ཡོད་དུ་བཞག་པ་ཡང་རྣམ་རྟོག་གི་དབང་གིས་བཞག་པའི་ཡོད་པས་ཡོད་པར་བཞག་གི རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ཡོད་པ་མིན་པའི་དོན་ནོ། །རྣམ་རྟོག་གི་དབང་གིས་བཞག་པ་ [LS208] ལ་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཕྱེ་བས་ཐག་པ་ [a5] ལ་སྦྲུལ་དུ་རྣམ་རྟོག་གིས་བཞག་པ་དང་མི་འདྲའོ། །

ཆོས་ཉིད་རྫས་སུ་ཡོད་མེད་གཉིས་ཀ་མིན་པར་གསུངས་པ་ནི་སྔར་ལྟར་གྱི་ཀུན་བཏགས་ཀྱི་ངོ་བོར་མེད་པ་དང་དེ་བཀག་པའི་རང་བཞིན་དུ་ཡོད་པ་ལ་དགོངས་སོ། །

དེ་ལྟར་བྱས་ན་ལེའུ་ [a6] འདིས་ཡུམ་གྱི་མདོའི་ལེའུ་གཞན་རྣམས་ཀྱིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་གསུངས་པའི་འཁྲུལ་ས་རྣམས

依他起を離れた所取・能取はないから、依他起において所取・能取の二つとして遍計執されたものが考察されるべきである。[330)]

と説かれているのは、外なるものと認識するもの（識）とにおいて有・無の区別は無いから、所取・能取の二は共に依他起となるのであり、かくの如くであるならば、それら二つは遍計所執を仮設する事体であって、それら二つは〔唯識派のように〕所取能取の二として遍計執されたもの〔とするの〕は合理的ではないという意味である。

それ故に、「弥勒請問〔章〕」の中に、「実物として有・無」が説かれている「実物」は、ほかの文典の中で「実物と仮説」[331)]の二として説かれる実物でもなく、中観派が自相として成立したものを実物として説いたもので[332)]（*Peking 177b*）もないから、ただ存在するほどのもの[333)]〔という意味〕である。かくの如くであるから、遍計執されたものが実物として無いとは〔遍計執されたものが〕依他起の在り方として有ることはあり得ないことを意図しているが、名称や記号の対象などの遍計執されたもののあり得ることどもでない。

分別されたもの（依他起）が実物として有るとは経典そのもの〔すなわち、「弥勒請問章」〕の中に、分別が実物としてあるのであるから、実有として建てられるが、それ自らによって起こる意味によって実有ではない、[334)]と説かれている。従って、それ自らによる〔自在なるもの〕は軌範師〔ナーガールジュナ〕父子の本典の中で自相として成立するものという点で説かれているそれなるものであるから、別の経典（『解深密経』）の中で、依他起は自相として成り立つと説かれるものと等しくないのである。分別は実物として（*V.p.225*）あるから実有として建てたことも分別によって建てた有であるから、有として建てられているけれども、自相として成り立つ有ではないという意味である。分別によって建てられたものについて、言説として有・無の区別が判別されているから、縄を蛇として分別によって建てたこととは等しくないのである。

法性は実物として有・無の二つでないと説かれたのは先に〔説明する〕如き遍計所執性として無いことと、それを否定した自相（空性）として有ることとを意図している。

以上のように考えるとき、この「〔弥勒請問〕章」は、『仏母経』の他の諸章によって一切法は名称としてただ仮説されたのみとして説かれた誤解し易

བཀལ་ལན་གྱིས་གཏན་ལ་ཕབ་ཅིང་། མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་ཡོད་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར་རྣམས་ཀྱང་ལེགས་པར་ཕྱེ་ནས་ *Z102b1* སྔར་བཤད་པ་རྣམས་ཀྱི་གཞུང་བཙུགས་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། །

དུས་གསུམ་གྱི་རྒྱལ་བ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་བགྲོད་པ་གཅིག་པའི་ལམ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ་ལ། མདོ་དེ་ཉིད་ཀྱི་ནང་ *K107b* ནས་དགོངས་འགྲེལ་དང་འདྲ་བར་དྲང་དོན་དུ་གཏན་ལ་ཕབ་འདུག *b2* སྙམ་དུ་རྟོག་ལྡན་མཁས་པ་ལ་འཁྲུལ་བ་སྐྱེ་བའི་གནས་ཆེ་ས་ནི། བྱམས་ཞུས་ཀྱི་ལེའུར་སྣང་ཞིང་དེ་ཉིད་ཀྱི་དོན་དབུ་མ་པ་ཆེན་པོ་དག་གིས་ཞིབ་ཏུ་བཀྲལ་བ་ཡང་མི་སྣང་བས་ཞིབ་ཏུ་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ། །

གཉིས་པ་ལ་གསུམ། རིགས་པའི་གཙོ་བོ་ངོས་ *b3* བཟུང་བ་དང་། དེས་རང་མཚན་འགོག་ཚུལ་དང་། བཀག་པའི་རང་བཞིན་མེད་པར་ *V226* བསྒྲུབ་བྱ་[1] ཡིན་མིན་བསམ་པའོ། །

(*B507.10, LS208.15, V226.1, K107b2, P178a2, Z102b3*)

དང་པོ་ནི། ལུགས་འདིས་ཆོས་རྣམས་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་གང་ལ་བྱེད་ཅེ་ན། འཇུག་པ་ལས།

b4, LS209 བསྟན་བཅོས་ལས་དཔྱད་རྩོད་ལ་ཆགས་པའི་ཕྱིར། །
མ་མཛད་རྣམ་གྲོལ་ཕྱིར་ནི་དེ་ཉིད་བསྟན། །

ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར། དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས་ལས་རིགས་པའི་དཔྱད་པ་ཇི་སྙེད་ཅིག་གསུངས་པ་ཐམས་ཅད་ནི་སེམས་ཅན་གྱིས་རྣམ་གྲོལ་ *b5* ཐོབ་པ་ཁོ་ནའི་ཆེད་ཡིན་ལ། སེམས་ཅན་རྣམས་ཀྱང་གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་བདག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཁོར་བར་བཅིངས་སོ། །དེ་ཡང་གང་ལ་ངར་སྙམ་པ་སྐྱེ་བའི་དམིགས་པ་གང་ཟག་དང་དེའི་རྒྱུད་ཀྱི་ཆོས་གཉིས་ལ་བདག་གཉིས་སུ་ *b6* མངོན་པར་ཞེན་པ་འཆིང་བྱེད་ཀྱི་གཙོ་བོ་ཡིན་པས། རིགས་པས་གང་དུ་བདག་ཏུ་འཛིན་པ་འགོག་པའི་གཞིའི་གཙོ་བོ་ཡང་དེ་གཉིས་ཡིན་ནོ། །

དེའི་ཕྱིར་རིགས་པ་རྣམས་ཀྱང་བདག་གཉིས་འགོག་པར་འདུ་ཞིང་། འཇུག་པ་ལས་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ *Z103a1* གཏན་ལ་འབེབས་པའི་རིགས་པ་གསུངས་པ་རྣམས། འགྲེལ་པར་

---

1 V, K, Z bsgrub bya: P sgrub bya; B, LS bsgrubs pa

い場所を、問答によって決択したのであって、三相（三性）の有・無の区別も亦よく判別して、すでに先に述べた本典[335)]は確立されていると知るべきである。三世のすべての勝者の行く一つの道である『般若経』を、その経典それ自らの中で『解深密〔経〕』と同じように未了義として決択があるというように、分別の具わっている（*Peking 178a*）学者に[336)]誤解が生ずる大きな場所が「弥勒請問章」に見られるのであって、それこそその意味を偉大な中観派の者たちが詳しく解釈したものも見られないから、〔以上〕詳しく決択したのである。

D2 勝義として成り立つものを否定する理証の中心は何であるかを示すこと

第二（*A2,B2,C2,D2*）に三あり。（*E1*）理証の中心を確認すること、と（*E2*）そ〔の理証〕によって自相を否定する仕方、と（*E3*）否定された自性の無は（*V.p.226*）証明されるものであるか、ないかを考察すること、とである。

第一（*A2,B2,C2,D2,E1*）〔理証の中心を確認すること〕。

この〔学派プラーサンギカの〕考え方は、諸法（*chos rnams*）が勝義として成り立つものを否定する理証の中心を、いかなる点で考えているか、といえば、『入〔中論〕』の中に、

論の中で伺察は、論争に執着せしめんがために、
なされるのではなく、実に、解脱せしめんがために真実を説く。[337)]

と説かれているように、中観の論書の中で理証の伺察が説かれている限りのすべてのものは、有情が解脱を獲得することのみのためであって、有情たちも、人（プドゥガラ）や法の我に執着することこそによって輪廻に縛られている〔からである〕。そのことはまた、凡そ吾であると生ずる対象を、人（プドゥガラ）とその〔人の心〕相続〔に属する〕法との二つの点で、〔人・法〕二我として執着すること〔であって、それ〕は〔輪廻を〕縛ることの中心であるから、理証によって何らかのものを我として捉えることを否定する依事の中心もその二つである。

したがって、諸々の理証も亦、二我を否定することに収まり、『入〔中論〕』の中で、真実を決択する理証の説かれているものどもは『〔自〕注』に

བདག་མེད་གཉིས་གཏན་ལ་ [K108a] འབེབས་པར་བསྡུས་པའི་སྐབས་སུ་མཐའ་བཞིའི་སྐྱེ་བ་འགོག་པའི་རིགས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་བསྟན་པར་ [103a2] གསུངས་ཤིང་། ས་བཅུ་པའི་མདོ་ལས་མཉམ་པ་ཉིད་བཅུས་ས་དྲུག་པ་ལ་འཇུག་པར་གསུངས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པར་མཉམ་པ་ཉིད་ཁོ་ན་རིགས་པས་བསྟན་པས། ཆོས་མཉམ་པ་ཉིད་ [V227] གཞན་བསྟན་སླ་བར་དགོངས་ཏེ་སློབ་དཔོན་ [a3] གྱིས་དང་པོར།

བདག་ལས་མ་ཡིན་གཞན་ལས་མིན། །

ཞེས་སོགས་བཀོད་པ་ཡིན་ཞེས་གསུངས་པས། ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་སྒྲུབ་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་ནི་མཐའ་བཞིའི་སྐྱེ་བ་འགོག་པའི་རིགས་པའོ། །འདི་ཡང་འཇུག་པ་ལས།

གང་ཕྱིར་རྒྱུ་མེད་ [a4] པ་དང་དབང་ཕྱུག་གི །[LS210] རྒྱུ་ལ་སོགས་དང་བདག་གཞན་གཉིས་ཀ་ལས། །
དངོས་རྣམས་སྐྱེ་བར་འགྱུར་བ་མ་ཡིན་པ། །དེ་ཕྱིར་བརྟེན་ནས་རབ་ཏུ་སྐྱེ་བར་འགྱུར། །
གང་ཕྱིར་དངོས་པོ་བརྟེན་ནས་རབ་འབྱུང་བས། །རྟོག་པ་འདི་དག་བརྟག་པར་མི་ནུས་པ། །
དེ་ཕྱིར་ [a5] རྟེན་འབྱུང་རིགས་པ་འདི་ཡིས་ནི། །ལྟ་ངན་དྲྭ་བ་མཐའ་དག་གཅོད་པར་བྱེད། །

ཅེས་གསུངས་པས། མྱུ་གུ་ལ་སོགས་པ་ཕྱི་དང་འདུ་བྱེད་ལ་སོགས་པ་ནང་གི་དངོས་པོ་རྣམས་ས་བོན་དང་མ་རིག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྒྱུ་རྐྱེན་ལ་བརྟེན་ནས་འབྱུང་བ་ཉིད་ [a6] ཀྱིས། དེ་དག་སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་དང་བདག་གཞན་གཉིས་ཀ་རྒྱུ་མེད་ལས་སྐྱེ་བ་མིན་ནོ་ཞེས་འགོག་པས། ལྟ་ངན་གྱི་དྲྭ་བ་ཐམས་ཅད་གཅོད་བྱེད་རིགས་པའི་རྒྱལ་པོ་རྟེན་འབྱུང་གི་རིགས་ [Z103b1] པ་ཉིད་ལ་གཏུགས་ནས་འགོག་གོ །

གང་ཟག་གི་བདག་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ་ནི། [K108b] འཇུག་པ་ལས།

དེ་ནི་དེ་ཉིད་དུའམ་འཇིག་རྟེན་དུ། །རྣམ་པ་བདུན་གྱིས་འགྲུབ་འགྱུར་མིན་མོད་ཀྱི། །
རྣམ་དཔྱད་མེད་པར་འཇིག་རྟེན་ཉིད་ལས་ནི། །
རང་གི་ [b2] ཡན་ལག་བརྟེན་ནས་འདོགས་ [V228] པ་ཡིན། །

ཞེས་ཤིང་རྟ་རང་གི་ཡན་ལག་དང་གཅིག་དང་ཐ་དད་དང་ལྡན་པ་དང་ཕན་ཚུན་བརྟེན་པའི་ [LS211] ཚུལ་གཉིས་དང་ཚོགས་ཙམ་དང་ཚོགས་པའི་དབྱིབས་ཏེ་བདུན་དུ་བཙལ་བས་མི་རྙེད་ཀྱང་། རང་གི་ཡན་ལག་ལ་བརྟེན་ [b3] ནས་བཏགས་པའི་བཏགས་ཡོད་དུ་འཇོག་པ་བཞིན་དུ་གང་ཟག་ཀྱང་འཇོག་པར་གསུངས་པ་ལ། དེ་ཉིད་ཟབ་མོའི་ལྟ་བ་བདེ་བླག་ཏུ་རྙེད་པའི་ཐབས་སུ་གསུངས་པས་དེའི་རིགས་པ་རྣམས་ནི་གང་ཟག་གི་བདག་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོར་ཤེས་པར་ [b4] བྱ་སྟེ། འཇུག་པ་ལས།

おいて、二無我を決択して纏める場合に、四辺の生の否定の理証によって法無我を示す、と説かれており、『十地経』より、十の平等性によって六地に入ることが説かれているが、一切法は不生という点で（*Peking 178b*）平等性こそである、と理証によって示されているから、[338]〔不生による平等性以外の〕他の法の平等性（*V.p.227*）は示しやすいことを意図しているのである。すなわち、軌範師〔ナーガールジュナ〕は〔『中論』の〕はじめに、

自よりでもなく、他よりでもなく、[339]

云々と述べると説いているから、法無我を証明する理証の中心は四辺の生を否定する理証であるのである。このことも亦、『入〔中論〕』の中に、

およそ無因と自在〔天〕の因などと、自他の両者より、
諸法は生ずることになるのでない。それ故に、依りて生ずることになる。
およそ〔事物なる〕法は依りて出現するから、これら〔常住など〕の
分別は観察できない。
それ故に、縁起なるこの理証によって悪見のすべての網を断つ。[340]

と説かれているから、芽など外〔なる事物〕や行など内なる諸存在は、種子や無明などの因・縁に依って生ずるということによって、それら生などは自相として成り立つ自性として空であり、そして、自・他・両者・無因より生じないのであると否定するから、悪見のすべての網を断つ理証の王である、「縁起の道理」こそにもとづいて否定するのである。人我の否定の理証の中心は、『入〔中論〕』の中に、

それ〔車〕は真実としても世間〔なる世俗〕としても七種〔の様式〕
によって成立することにならないが、
伺察せずして、世間的という点から実に〔車輪など〕自らの支分に
よって（*V.p.228*）仮説する。[341]

というように、車は〔車輪など〕自らの支分と一であること、異であること、具有していること、互いに依っている二つの在り方（所依、能依）であること、集まりだけであること、そして、集まりの形態にして、〔それら〕七〔種の様式〕[342]の上に探し求めて見つからなくても、〔車輪など〕自らの支分によって仮説された（*Peking 179a*）仮説有として建てられるように、人（プドゥガラ）もまた建てられることを説いていて、そのことこそが甚深なる見解を容易に見つける方便として説かれているのであるから、その理証は人我の否定の理証の中心であると知るべきである。すなわち、『入〔中論〕』

རྣམ་བདུན་གྱིས་མེད་གང་དེ་ཇི་ལྟ་བུར། །ཡོད་ཅེས་[1] རྣལ་འབྱོར་པས་འདིའི་ཡོད་མི་རྙེད། །
དེས་དེ་ཉིད་ལའང་བདེ་བླག་འཇུག་འགྱུར་བས། །འདིར་དེའི་གྲུབ་པ་དེ་བཞིན་འདོད་པར་བྱ། །
ཞེས་གསུངས་ཏེ། ཐོག་མར་གང་ཟག་[b5] ལ་རྣམ་པ་བདུན་དུ་བཙལ་ན་མི་རྙེད་པ་དང་རང་གི་ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་འདོགས་པ་འདི་གོ་སླ་བས་འཁྲིད་པའི་རིམ་པ་ཡང་དེ་བཞིན་ནོ། །འདི་ཡང་ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་བཏགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བདུན་པོ་དེར་གང་ཟག་མི་རྙེད་པ་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་[b6] ཀྱི་དོན་ཡིན་པས་རྟེན་འབྱུང་གི་རིགས་པ་ལ་ཐུག་གོ །དེ་ལྟར་ན་བརྟེན་ནས་སྐྱེ་བ་དང་བརྟེན་ནས་བཏགས་པའི་གཏན་ཚིགས་ཀྱིས་རང་ལས་སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པ་བཞི་དང་རང་བཞིན་གཅིག་ཐ་དད་ལ་སོགས་པ་བདུན་ཆོས་དང་གང་[Z104a1] ཟག་ལ་འགོག་པ་འདི་ཉིད་རིགས་པ་རྣམས་ཀྱི་དོན་པོར་ཟུངས་ཤིག །

(*B509.14, LS211.17, V228.19, K108b6, P179a6, Z104a1*)

གཉིས་པ་ནི། འོ་ན་རྟེན་འབྱུང་གི་རྟགས་དེ་དག་གིས་རང་གི་མཚན་[LS212] ཉིད་ཀྱིས་[V229, K109a] གྲུབ་པ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་འགོག་པ་འདི་ལུགས་[2] འདིས་འཕགས་[a2] པའི་དགོངས་པ་འགྲེལ་བའི་ཁྱད་ཆོས་སུ་སྣང་ན་དེ་ལ་དམིགས་བསལ་ཅན་གྱི་དགག་པ་ཇི་ལྟར་མཛད་ཅེ་ན། འདི་ནི་ཤིན་ཏུ་གནད་ཆེ་བས་བཤད་པར་བྱའོ། །

འདི་ལ་འཇུག་པའི་རྩ་བར་རིགས་པ་གསུམ་དང་འགྲེལ་པར་རིགས་པ་གཅིག་སྟེ་[a3] བཞིས་བཀག་གོ །

དེ་ལ་དང་པོ་འཕགས་པའི་མཉམ་གཞག་དངོས་པོའི་འཇིག་རྒྱུར་ཐལ་བ་ནི། གལ་ཏེ་དངོས་པོ་རྣམས་ལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་ཡོད་ན། རྣལ་འབྱོར་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་མེད་པར་མངོན་སུམ་དུ་[a4] རྟོགས་པའི་ཚེ་ཡེ་ཤེས་དེས་གཟུགས་ཚོར་ལ་སོགས་པ་དམིགས་དགོས་པ་ལས་མ་དམིགས་པའི་ཕྱིར་དེ་དག་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །དངོས་པོ་སྔར་ཡོད་ཕྱིས་མེད་པ་ནི་ཞིག་པ་ཡིན་ལ་

---

1 V, K, P, Z yod ces: B, LS yod des　　*2 ḥdi lugs: V om.*

の中に、

七種によって無いものが、それがどのようにして有るか、というようにして、実修行者によってこの〔車の〕有ることは見つけられない。

それ故に、真実にも容易に悟入することになるから、ここに、それ〔世俗諦〕の成り立ちは同様に認められるべきである。[343)]

と説かれているのであって、はじめに、プドゥガラを七種の上に探し求めるとき、見つからないこと、そして、自らの蘊によって仮説されていること、このことは理解し易いのであるから、〔人無我から法無我へ〕導く次第もまたそのようである。

このこともまた、蘊によって仮説されているそのものによって、それら七つの上でプドゥガラが見つからないことが人無我の意味であるから、縁起の道理に到るのである。そのように、依って生ずることと、依って仮説されたという事由によって、自らの生など四つ〔の辺〕と、一・異の自性など七つ〔の様式〕は、法と人を否定することであって、このことこそが諸々の理証の要点として理解しなくてはならないのである。

第二（A2,B2,C2,D2,E2）〔その理証によって自相を否定する仕方〕。

それでは、それら縁起の証因（リンガ）によって、自相として（*V.p.229*））成立していることを〔勝義としては述べるまでもなく、〕世俗としても否定するというこのことは、この〔学派の〕考え方によって、聖者〔ナーガールジュナ〕の意図を説明する特徴として見られるとき、そのことについて、特別な否定は如何になされているかといえば、このことは非常に問題となるから説明すべきであろう。

このことについて、『入〔中論〕』根本〔偈〕における三つの理証と、〔その〕注釈での一つの理証とがあって、四つ〔の理証〕によって否定されているのである。

その中で、（1）第一〔の理証〕にして、聖者の入定が事物を破壊する原因となってしまう〔過失のある〕のは〔以下の通りである〕。

もし、諸法において自相として成り立つ自性があるならば、（*Peking 179b*）実修行者が一切法を無自性としてまのあたりに理解したとき、その智慧によって色、受などが把握されなければならないけれども、認識されないから、それらは無いことになる。先に有る事物が後に無いということは破滅したこ

དེའི་འཇིག་རྒྱུ་ནི་ཡེ་ཤེས་དེས་བྱས་པས་དེ་ནི་འཇིག་རྒྱུར་འགྱུར་ [104a5] ན་དེ་ནི་མི་རིགས་པས་རང་མཚན་གྱི་སྐྱེ་བ་ནི་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཚེ་ཁས་མི་བླང་སྟེ། འཇུག་པ་ལས།

གལ་ཏེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་བརྟེན་[1] གྱུར་ན། །དེ་ལ་བསྐུར་བས་དངོས་པོ་འཇིག་པའི་ཕྱིར། །
སྟོང་ཉིད་དངོས་པོ་འཇིག་པའི་རྒྱུར་འགྱུར་ན། །དེ་ནི་རིགས་ [a6] མིན་དེ་ཕྱིར་དངོས་ཡོད་མིན། །

ཞེས་སོ། །གལ་ཏེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པ་ཙམ་ལ་ཡེ་ཤེས་དེས་དམིགས་མི་དགོས་ཀྱི། དོན་དམ་པར་ཡོད་ན་དམིགས་དགོས་ལ་དེ་ཡང་ཁས་མི་ལེན་ཏེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡིན་ [Z104b1] པའི་ཕྱིར་རོ་ཞེ་ན། འདི་ [V230] ནི་སྐྱོན་སྤོང་དངོས་གཞི་ཡིན་མོད་ཀྱང་སྤང་མི་ནུས་ཏེ་རིགས་པ་འོག་མའི་སྐབས་སུ་ [K109b] བཤད་པར་བྱའོ། །

ཐ་སྙད་བདེན་པ་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད་དུ་ཐལ་བ་ནི། དངོས་པོ་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ན་དཔེར་ན་སྐྱེ་བའི་ཐ་ [b2] སྙད་བཏགས་པའི་བཏགས་སའི་དོན་ལ་ཅི་མྱུ་གུ་འདི་ས་བོན་ལས་རང་ [LS213] བཞིན་ཐ་དད་པ་ཞིག་གམ་འོན་ཏེ་རང་བཞིན་གཅིག་པ་ཞིག་སྐྱེ་ཞེས་དཔྱད་པ་ན་དཔྱོད་བྱེད་ཀྱིས་རྙེད་དགོས་ཏེ། གཞན་དུ་ན་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ་དུ་འགྱུར་བས་ [b3] རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་དོན་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་ལྟར་བཙལ་ཞིང་དཔྱད་པ་ན་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཅན་མ་སྐྱེས་ཤིང་མ་འགགས་པ་ལས་གཞན་དུ་སྐྱེ་བ་སོགས་མི་རྙེད་པས། ཀུན་རྫོབ་པའི་དོན་རྣམས་དེ་ལྟར་དཔྱད་པས་རྙེད་པའི་དོན་དུ་ [b4] མི་གཟུང་སྟེ། འཇུག་པ་ལས།

གང་ཕྱིར་དངོས་པོ་འདི་དག་རྣམ་དཔྱད་ན། །དེ་ཉིད་བདག་ཅན་དངོས་ལས་ཚུ་རོལ་དུ། །
གནས་རྙེད་མ་ཡིན་དེ་ཕྱིར་འཇིག་རྟེན་གྱི། །ཐ་སྙད་བདེན་ལ་རྣམ་པར་དཔྱད་མི་བྱ། །

ཞེས་སོ། །འདི་ལ་སྔར་བཤད་པ་ལྟར་དཔྱོད་ལུགས་ [b5] ཅི་ཙམ་ནས་

---

1 Read brten for Text rten. Cf. Madhyamakāvatārabhāṣya, D. 257b6: brten.

とであり、その破滅する原因はその智慧によってなされたのであるから、それ〔智慧〕が破滅する原因となるならば、そのことは不合理であるから、自相の生起は一切時に承認されない。すなわち、『入〔中論〕』の中に、

もし自相が依っているならば、それ〔事物の本質〕を損減するのであるから、事物を破壊するが故に、
空性は事物を破壊する因となるというならば、〔事物の本質が生じるのに、空性は事物の本質を否定するから、〕それは不合理である。それ故に、事物は有るのでない。[344)]

という。もし、自相として存在するほどのものについて、かの〔入定の〕知によって知得される必要はないけれども、勝義として有るならば、知得されるべきであって、それもまた、認められないし、自相として成り立つのは言説としてであるからであると〔スヴァータントゥリカが〕言うならば、これ（*V.p.230*）は〔スヴァータントリカにとって、〕過失を断つ根本的なものであるけれども、断つことができないのであって、理証は後の機会に述べるであろう。[345)]

（2）〔次に、〕言説諦（世俗諦）は理証によって観察に耐えることになってしまう〔過失のある〕のは〔以下の通りである〕。

諸々の事物が自相として成り立つならば、例えば、生起という言説の仮説された仮説の場合の対象について、この芽は種子より異なった自性なるものか、あるいは、同一の自性なるものが生ずるのであるか、というように観察されたならば、観察によって見つけられるべきである。そうでないならば、〔すなわち、観察によって見つけられないならば、〕言説によって建てられたもののみとなることによって、自相として成立することが無意味となるからである。そのように探し求め、観察されたならば、真実を本質とするものは不生にして、不滅〔であること〕より他に生起などは見つけられないのであるから、世俗の諸々の対象はそのように観察して見つけられるものとして捉えないのである。すなわち、『入〔中論〕』の中に、

およそ、これらの事物が観察されるならば、真実を（*Peking 180a*）本質とする事物よりこちら側のもの〔すなわち、別個のもの〕として、
置かれているものは見つからない。それ故に、世間の言説諦について観察されるべきではない。[346)]

という。このことについて先に説明したように、どれくらいの観察の仕方か

དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པའི་རིགས་པའི་ས་མཚམས་ལ་མི་མཐུན་པའི་གནད་ཀྱིས་འདིར་བཤད་པ་འདྲ་བའི་དཔྱོད་ལུགས་ཀྱིས་དཔྱད་བཟོད་ཡིན་ཡང་། དེ་ཁོ་ནར་གྲུབ་མ་གྲུབ་དཔྱོད་པའི་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད་དུ་མི་འདོད་པས་ [104b6] མི་གནོད་པར་སྨྲ་བ་སྐྱོན་སྤོང་གི་དངོས་གཞི་ཡིན་ཏེ་སྐྱོན་སྤོང་སྔ་མ་དང་གནད་གཅིག་གོ །

དེ་དག་གི་སྐྱོན་ [V231] སྤོང་མི་ནུས་པའི་རྒྱུ་མཚན་ནི་སྔར་མང་དུ་བཤད་པ་བཞིན་ཟླ་བས་སྐབས་འདི་དང་གཞན་མང་པོར་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་ནི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་ [Z105a1] དུ་ཡོད་པར་གསུངས་པ་ལྟར་ཡིན་ལ། [K110a] འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་ཀྱིས་གང་ཟག་དང་ཆོས་གང་ཡོད་པར་འཇོག་པ་རྣམས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་ཇི་ལྟར་ཡོད་[1] ཡེ་མ་དཔྱད་པ་ཁོ་ནར་འཇོག་པས། དེའི་བཟློག་ཕྱོགས་དཔྱད་ནས་ཡོད་པར་ [a2] འཇོག་པ་ནི་དོན་དམ་དུ་ཡོད་པར་གསུངས་པ་ཉིད་དོ། །

དེས་ན་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་ན་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་དཔྱད་བཟོད་དང་དོན་དམ་མངོན་སུམ་དུ་འཇལ་བའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱིས་དམིགས་དགོས་སོ། །

གལ་ཏེ་དབང་པོའི་ཤེས་པ་ལ་ [LS214] སོགས་པ་ཤེས་ [a3] པ་གནོད་མེད་ལ་སྣང་བའི་དབང་གིས་བཞག་པ་མིན་པར་དངོས་པོ་རང་གི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པ་ནི་དོན་དམ་པར་ཡོད་པའོ། །དེའི་ཕྱིར་དངོས་པོ་རང་གི་གནས་ལུགས་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པ་མིན་པར་ཤེས་པ་གནོད་མེད་ལ་སྣང་བའི་ [a4] དབང་གིས་ཡོད་པ་ནི་འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་ཡིན་གྱི་མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ནི་མིན་ནོ་ཞེ་ན། དེ་ལྟ་ཡིན་ན་ཆོས་ཐམས་ཅད་མིང་དང་བརྡ་དང་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་དང་། དེ་ཡང་འཇིག་རྟེན་གྱི་བརྡ་དང་ཐ་སྙད་ཀྱིས་ [a5] ཡོད་ཀྱི་དོན་དམ་པར་ནི་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་གསུངས་པ་དང་འགལ་ཏེ། ཐ་སྙད་བཏགས་པའི་བཏགས་དོན་ཇི་ལྟར་ཡོད་དཔྱད་པས་རྙེད་པའི་དོན་ཡོད་ན་ཙམ་གྱི་སྒྲས་ཅི་ཞིག་གཅོད་ཅིང་འཇིག་རྟེན་གྱི་བརྡས་ཡོད་པའོ་ཞེས་ [V232] ཀྱང་ཇི་ལྟར་བརྗོད་པར་རིགས། [a6] འཇིག་རྟེན་པས་ཐ་སྙད་བཏགས་པའི་དོན་ཇི་ལྟར་ཁས་ལེན་པའི་ཚུལ་དང་ཆེས་མི་མཐུན་པ་ལ་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པའོ་ཞེས་སྨྲས་ཀྱང་དོན་མི་འདོད་པས་སྨྲས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་དོ། །

[K110b] གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་ལ་བཙལ་ཞིང་དཔྱད་པས་ [Z105b1] རྙེད་པའི་དོན་གང་ཟག་ཏུ་གཞག་ཏུ་མི་རུང་བ་ནི་རྣམ་པ་བདུན་གྱི་དཔྱད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་ལ་དཔྱད་ནས་རྙེད་པའི་དོན་སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པར་གཞག་ཏུ་མི་རུང་བ་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་གཞན་སྐྱེ་འགོག་པ་སོགས་ཀྱི་རིགས་པས་ [b2] གཞན་དུ་

---

1 V, K, P, Z yod: B, LS om.

らして真実として成立するか、しないか、という観察する上での理証の領域に一致しない要点をもって、ここに説かれたような観察の仕方によって観察に耐えるものであっても、真実として成立するか成立しないかを、観察する上での理証によって観察に耐えることを認めないから、害がないと語るのは、過失を断つ根本的なものである。けれども、過失を断つ〔ことができない〕のは前と同じ要点にある。

それらの過失（*V.p.231*）を断つことができない理由は、先に多く述べたように、チャンドゥラ〔キールティ〕がこの場所や他の多く〔のところ〕で、世俗として存在するのは世間の言説として有ると説かれているごとくであって、世間的な言説によって人と法はあると建てるものなどは、言説の対象がどのように有るかを実に全く観察しなくして建てるから、その反対を観察して、有りと建てるのは勝義として有りとまさに説くことになるのである。

しかるに、自相として有るならば、道理知によって観察に耐えることと、勝義をまのあたりに思量する智慧によって知得されるべきである。

もし、〔五〕根の認識作用（根識）など害のない識に顕れていることによって建てられたものでなく、事物自らの在り方によって存在するものは、勝義として有るのである。それ故に、事物自らの在り方によって有るのでなく、害のない識に顕れていることによって存在するものは世間の言説として有るのであるが、名称の言説によって建てられたものではない、と言えば、そのようであるならば、一切法はただ名称や記号や仮説のみと説かれたこと、（*Peking 180b*）そのことも亦、世間の記号や言説によって有るのであるが、勝義としてではないと説かれたことと矛盾する。すなわち、言説の仮説された仮説の対象はどのようにあるかを観察して、見つかるものがあるならば、「のみ」の言葉は何ものを断つのであり、世間の記号によって有るということ（*V.p.232*）もどうして語ることが合理的であるか。世間の人が言説で仮説した対象が認められるような仕方ときわめて一致しないものを、世間の言説として有ると語っても、対象は認められないから、語っただけにすぎないのである。

プドゥガラという言説の対象を探究し、観察して見つかる対象をプドゥガラとして建てることができないのは七種の観察〔によるのであって〕、そして、生など法の言説の対象を観察して見つかる対象を、生などとして建てることがよろしくないのは、言説としても、他生否定などの理証によって別の

རྒྱས་པར་གཏན་ལ་ཕབ་ཟིན་པ་ལས་ཤེས་པར་བྱའོ། །

དེས་ན་མྱུ་གུ་སྐྱེའོ་ཞེས་པ་དང་ངས་མཐོང་ངོ་ཞེས་པ་ལྟ་བུའི་ཆོས་དང་གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་དང་། མྱུ་གུ་ས་བོན་རྫས་གཞན་ལས་སྐྱེའོ་ཞེས་པ་དང་རྫས་ཡོད་ཀྱི་བདག་གིས་མཐོང་ངོ་ཞེས་པའི་ [105b3] ཐ་སྙད་རྣམས་གང་ལ་ཐ་སྙད་བྱས་པའི་དོན་ཇི་ལྟར་ཡོད་པ་བཙལ་བ་ན་མི་རྙེད་པ་ལ་ཁྱད་པར་མེད་ཀྱང་། ཇི་ལྟར་བཏགས་པ་བཞིན་གྱི་དོན་ཡོད་པ་ལ་ཚད་མ་གཞན་གྱིས་གནོད་མི་གནོད་ཤིན་ཏུ་ཁྱད་ཆེ་བས་སྔ་མ་གཉིས་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་ལ་ཕྱི་མ་ [b4] གཉིས་ནི་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་མེད་དོ། །

འདི་ཡང་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་གནོད་ [LS215] པ་དང་དཔྱད་མི་བཟོད་པ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར་དང་། རིགས་ཤེས་ཀྱིས་ཡོད་པར་མ་རྙེད་པ་དང་མེད་པར་མཐོང་བ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཤིན་ཏུ་ཆེ་བ་ལེགས་པོར་ཕྱེད་པ་ལ་རག་སྟེ་དེ་ [b5] དག་ནི་གཞན་དུ་རྒྱས་པར་བཤད་ཟིན་ཏོ། །

[V233] དེ་དག་ཞིབ་ཏུ་འབྱེད་པའི་དཔྱད་པ་མ་རྫོགས་པར་རིགས་པ་ལྟར་སྣང་རེས་དོན་དམ་དུ་གྲུབ་པ་བཀག་ཅིང་། ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་རྣམས་འཁྲུལ་ཤེས་རེས་ཡོད་པར་བཟུང་ན་དེའི་ངོར་ཡོད་པ་ཙམ་གྱིས་ [b6] འཇོག་ནུས་ཏེ། དེའི་དོན་ནི་འཁྲུལ་ངོར་ཡོད་པ་ཙམ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ་སྙམ་དུ་བསམས་ན་ནི། དབང་ཕྱུག་ [K111a] དང་གཙོ་བོ་ལ་སོགས་པ་ལས་བདེ་སྡུག་སྐྱེ་བ་དང་དཀར་ནག་གི་ལས་གཉིས་ལས་སྐྱེ་བ་གཉིས་འཐད་ན་འཐད་མཉམ་དང་མི་འཐད་ནའང་ [Z106a1] མི་འཐད་མཉམ་དུ་འགྲོ་སྟེ། སྔར་བཞིན་དཔྱད་ན་ནི་དཔྱོད་བྱེད་ཀྱིས་ཕྱི་མ་ཡང་མི་རྙེད་ལ་འཁྲུལ་ངོར་ནི་སྔ་མ་ཡང་ཡོད་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་ལྟ་ན་འཇུག་པ་ལས།

འདི་ནི་ངར་འཛིན་རྟེན་དུའང་མི་རིགས་ལ། །འདི་ནི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ [a2] ཡང་ཡོད་མི་འདོད། །

ཅེས་དང་།

མི་ཤེས་གཉིད་ཀྱིས་རབ་བསྐྱོད་མུ་སྟེགས་ཅན། །
རྣམས་ཀྱིས་བདག་ཉིད་ཇི་བཞིན་བརྟགས་པ་དང་། །

ところで広く決択しているのであるから、〔そこにおいてそのことがよく〕知られるべきである。[347]

それ故に、芽が生ずるとか、私は見るというような、法とプドゥガラの言説や、芽が別の実物なる種子から生ずるとか、実物として存在する我が見るという諸々の言説は、およそその言説がなされたものがどのように有るかと探し求めたとき、見つからないことにおいて区別はないけれども、仮説されたような対象が有ることについて、別の認識基準によって、害するとか害しないことに極めて大いなる区別があるから、前者の二つは言説として有るし、後者の二つは言説としても無いのである。[348]

このことも、道理知によって害することと、観察に耐えないことの二つの区別や、道理知によって有ることが見つからないことと、〔道理知によって〕無いと見られることとの二つの区別は非常に極めてよく判別することに基づいているのであって、それらは別〔のところ〕に広く説明したのである。[349]（*V.p.233*）

それら〔の区別〕を詳しく分析する観察が完全ではなくして、（*Peking 181a*）それぞれの理証としての顕われ（*rigs pa ltar snaṅ*, 似理証・間違いの理論）によって勝義として成り立つことを否定し、諸々の世俗として存在するものをそれぞれの迷乱知によって有ると捉えるとき、その側面では存在するほどのものは建てることができる。すなわち、その意味は、迷乱という側面で存在するのみであるからである、と考えるならば、〔外道の〕イーシュヴァラやプラダーナなどから楽や苦が起こることと、〔仏教の〕白と黒の二つの業から起こることとの二つが合理的であるとき、合理性は等しいし、不合理であるときは不合理性が等しくなる。〔すなわち、両者が同じになってしまうのである。〕先のように〔道理知によって〕観察するならば、観察によって〔前者、イーシュヴァラなどから楽苦が起こることは勿論〕、後者〔白・黒の業から起こること〕もまた見つからなく、迷乱の側面では〔後者は勿論、〕前者もまたあるからである。

そうであるならば、『入〔中論〕』の中に、

これ〔我〕は我執の依り所としても不合理であり、また、これ〔我〕が世俗としても有ることは認められない。[350]

といい、また、〔同じく『入中論』のなかの、〕

無知の睡眠によって乱れている外教者たちが、我なるものを構想して

སྒྱུ་མ་སྨིག་རྒྱུ་སོགས་ལ་བརྟགས་པ་གང་། །དེ་དག་འཇིག་རྟེན་ལས་ཀྱང་ཡོད་མིན་ཉིད། །

ཅེས་སོགས་ཀྱིས་རང་ *106a3* གཞན་གྱི་སྡེ་པ་གཞན་གྱི་གྲུབ་མཐའ་ཐུན་མོང་མིན་པས་བཏགས་པ་ *LS216* རྣམས་དང་། སྒྱུ་མ་ལ་རྟ་གླང་དང་སྨིག་རྒྱུ་ལ་ཆུར་འཛིན་པ་སོགས་ཀྱི་ཡུལ་རྣམས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་གསུངས་པ་རྣམས་མི་རིགས་པར་འགྱུར་ཏེ། བློ་འཁྲུལ་པས་ཀྱང་དེ་ *a4* ལྟར་མ་བཟུང་བར་འགྱུར་བ་དང་འཁྲུལ་ངོར་ཡོད་པའི་ཕྱིར་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་དང་། བདག་གཞན་ལས་སྐྱེ་བ་སོགས་ཐ་སྙད་ *V234* དུ་ཡང་མ་གྲུབ་བོ་ཞེས་རིགས་པས་བཀག་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་འགོག་མི་ནུས་པར་འགྱུར་རོ། །

འཁྲུལ་བ་དེ་ *a5* དག་ཐོག་མེད་ནས་བརྒྱུད་དེ་འོངས་པའི་སེམས་ཅན་རང་དགའ་བའི་འཁྲུལ་བ་མིན་ལ། མ་དཔྱད་པ་ཐོག་མེད་ནས་བརྒྱུད་དེ་འོངས་པའི་འཁྲུལ་ངོར་ཡོད་པ་ཙམ་ལ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པར་འཇོག་པས་སྐྱོན་མེད་དོ་ཞེས་ཀྱང་སྨྲ་མི་ནུས་ཏེ། དེ་ལྟ་ན་སྔ་ཕྱི་གཅིག་ *a6, K111b* འཛིན་གྱི་རྟག་འཛིན་དང་གང་ཟག་དང་ཆོས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པར་འཛིན་པའི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་ཞེན་ཡུལ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་ན་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་ཇི་ལྟར་ཡོད་བཙལ་བས་རྙེད་པ་ *Z106b1* འགལ་མོད་ཀྱང་། རིགས་ཤེས་ཚད་མས་མི་གནོད་པ་ཞིག་ངེས་པར་དགོས་ལ་ཐ་སྙད་པའི་ཚད་མ་གཞན་གང་གིས་ཀྱང་མི་གནོད་པ་ཞིག་ཀྱང་དགོས་ཏེ། ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་ལ་ཚད་མས་གྲུབ་པ་དགོས་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེ་ལྟ་ན་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་རྣམས་མིང་ *b2* གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ་ཡིན་པ་འགལ་ལོ་ཞེ་ན་སྐྱོན་མེད་དེ། གང་ཟག་ལྟ་བུ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་དེ་མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ་མོ་ཞེས་པའི་ཙམ་གྱི་སྒྲས་གང་ཟག་མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་མ་བཞག་པ་གཅོད་ཀྱི། *b3* གང་ཟག་ཚད་མས་གྲུབ་པ་ཡང་མི་གཅོད་ལ་མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་གང་བཞག་ཐམས་ཅད་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པར་སྟོན་པ་ཡང་མིན་ནོ། །

འོ་ན་མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་མ་བཞག་པ་ཇི་འདྲ་ཞིག་ *V235* གཅོད་སྙམ་ན། གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་བཏགས་ *b4* པའི་དོན་དེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་ན་དོན་ཕོ་རང་གི་[1] རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པར་སོང་གི

1 V, K, P, Z raṅ gi: B, LS om.

いるごときものや、幻や陽炎などを構想しているもの、それらは世間の
中でもあるのでない。[351]

云々によって、〔プラーサンギカ以外の〕他の自他の部派の独特な学説によって仮説されたものや、幻において馬や牛〔として〕、陽炎において水として把握するものなどの諸々の対象は世俗としても無い、と説かれたことが不合理となるのである。すなわち、迷乱知によってもそのように捉えていないことになり、迷乱〔知〕の上で存在するが故に言説として有ることになるからであり、また、自他よりの生などは言説（*V.p.234*）としても成り立たないという道理によって否定されたものなどもまた否定できないことになる〔からである〕。

それら迷乱〔知〕は無始よりその相続を続けてきている普通の有情の迷乱〔知〕ではなく、観察することのない無始よりその相続を続けてきている〔共生の〕迷乱〔知〕の上でただ有るだけを世俗として（*Peking 181b*）有りと建てるから過失はない、というようにも語ることはできない。すなわち、そのようであるならば、前後同一なるものとして捉える常住と捉えることや、人法が自相として成り立つと捉える共生なる我執の分別の対象もまた、言説として有ることになるからである。

したがって、言説として有るならば、道理知によってどのように有るかを探求して見つけることは矛盾するけれども、認識基準なる道理知によって害しないものは必ず必要であるし、他のどのような言説の認識基準によっても害しないものもまた必要である。[352] 何故ならば、言説として有るものについて認識基準によって成立すべきであるからである。

かくのごとくであるならば、言説として有るものどもは名称の言説によって建てられたのみである〔と説かれたことと〕矛盾するといえば、過失はない。すなわち、そのプドゥガラのごときものが世俗として有るのは名称の言説によって建てられたのみであるという「のみ」の言葉によって、プドゥガラを名称の言説によって建てられたものでないということを断つけれども、プドゥガラが認識基準によって成り立つことまでも断たないし、名称の言説によって建てられたすべてのものは世俗として有ると示すものでもないのである。しかれば、名称の言説によって建てられていないどのようなものを（*V.p.235*）断つのかというならば、プドゥガラという言説が仮説されたその対象が自相として成立するとき、対象そのものの自体として有ることになっ

ཡུལ་ཅན་ཐ་སྙད་དེའི་དབང་གིས་ཡོད་པར་མ་སོང་ *LS217* བས་དེ་གཅོད་དོ། །དེ་འདྲ་བ་དེ་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་ཁེགས་ཀྱང་མཆོད་སྦྱིན་གྱིས་མཐོང་ངོ་ཞེས་པའི་ *106b5* ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན་མེད་ན་ཐ་སྙད་པའི་ཚད་མས་གནོད་པས་ཡོད་པར་ནི་གྲུབ་ལ། དོན་དང་ཐ་སྙད་གཉིས་ཀྱི་ནང་ནས་དོན་རང་ *K112a* གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པར་མ་སོང་བ་ན་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་འོས་མེད་ཀྱིས་འགྲུབ་བོ། །དེའི་ཕྱིར་དོན་དམ་བདེན་ *b6* པའི་ཡོད་ཚུལ་ཡང་ཇི་ལྟར་ཡིན་དཔྱད་པ་ན་དེ་དང་འདྲ་བ་ཁོ་ནར་ཟད་པས་དེའི་ཡོད་པ་ཡང་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པར་སྨྲ་ཡི། དོན་དམ་བདེན་པ་ཐ་སྙད་པའི་ཚད་མས་གྲུབ་པར་མི་སྨྲའོ། །དོན་དམ་བདེན་པ་ཡོད་པ་ཐ་སྙད་པའི་ཤེས་ངོར་ *Z107a1* འཇོག་ཅེས་པ་ཡང་དོན་དམ་པ་ཡོད་པར་བཟུང་བ་དེ་རིགས་ཤེས་ཀྱི་འཛིན་སྟངས་ལ་མེད་པའི་རྒྱུ་མཚན་གྱིས་ཡིན་གྱི་དེས་གྲུབ་ཅེས་པ་མིན་ནོ། །

སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས་ཀྱང་རྒྱལ་བས་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་སྐྱེ་བ་ལ་ *a2* སོགས་པ་གསུངས་པ་དང་སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་པ་ཙམ་དུ་གྲུབ་པར་བཤད་དོ། །རང་རྒྱུད་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པར་འཇོག་པའི་ཤེས་པ་གནོད་མེད་ནི་སྣང་ཡུལ་ལམ་ཞེན་ཡུལ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་དོན་ལ་མ་འཁྲུལ་བ་ཞིག་ *a3* ལ་འདོད་ལ། འདི་ལ་སྣང་ཡུལ་ལ་འཁྲུལ་བས་དོན་འཇོག་ནུས་པ་ *V236* དུ་མ་ཞིག་ཡོད་པས་འདི་གཉིས་ཀྱི་ཤེས་པ་གནོད་མེད་ཀྱི་གནོད་པ་ཡོད་མེད་ཀྱང་ཁྱད་པར་ཆེའོ། །

འདི་འདྲ་བའི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པ་ལ་བཏགས་ཡོད་དུ་གསུངས་ཀྱི། *a4* ཆོས་དེ་དངོས་མིན་བཞིན་དུ་དེར་བཏགས་པའི་བཏགས་ཡོད་གཏན་ནས་མིན་པས་འདི་ལ་སངས་རྒྱས་དང་སེམས་ཅན་མཚན་ཉིད་པ་དང་འཆིང་གྲོལ་མཚན་ཉིད་པ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་འཐད་ཀྱི། གཞན་གྱི་ལུགས་ལ་ཡེ་མི་འཐད་དོ། །དེ་ཉིད་ *a5* འཕགས་ *K112b* པ་ཡབ་སྲས་ཀྱི་དགོངས་པ་མཐར་ཐུག་ཏུ་སློབ་དཔོན་འདི་གཉིས་ཀྱིས་འགྲེལ་བ་ལ་

てしまうが、その有境なる言説によって有ることにならないから、そ〔の言説によって有ること〕を断つのである。そのようなものはそれは道理知によって否定されても、ヤジュナが見るという言説の対象がないならば、言説の認識基準〔すなわち、世俗を理解する知〕によって害するのであるから、〔言説の対象が〕有ることは成り立つのであって、対象と言説との二つの中で、対象が自体として有ることにならないならば、言説によって有ることは問題なく成り立つのである。それ故に、(*Peking 182a*) 勝義諦の有り方もまたどのようにであるかと観察したならば、そのことと同じことのみに尽きるから、それ〔勝義諦〕の有ることも言説によって建てられると言うが、勝義諦は言説の認識基準によって成立するとは〔この中観派は〕言わないのである。

勝義諦の有ることは言説知の側面で建てられると言っても、勝義が有ると捉えるそのことは道理知の把握の仕方において無いという理由によってであって、それ〔言説知〕によって〔勝義諦が〕成立しているというのではないのである。

ブッダパーリタも、勝者〔如来〕が言説によって生などを説いていることや、生などは言詮のみとして成り立っていることを説明している。[353] スヴァータントリカの人々は、言説として有ることを建てる害のない〔認識の〕知は、顕現の対象、あるいは、分別のはたらきの対象である自相として成立する対象について迷乱しないものという点で認めていて、こ〔のプラーサンギカ〕では、顕現の対象に対して迷乱しているものによって対象を建てることができる (*V.p.236*) 多くのものがあるから、この〔スヴァータントリカとプラーサンギカとの〕二つの害のない〔認識の〕知の、害の有無もはなはだ違うのである。

以上このような、言説によって有るものが仮説の有として説かれているが、〔その仮説有は〕その法そのものでないままに、それとして仮説された仮説の有では全くないから、この〔言説によって有るものが仮説の有とするという〕点で、特徴をもっている〔本物の〕仏や衆生や、特徴をもっている〔本物の〕繋縛や解脱などすべてのものは〔建てることができて〕合理的であるが、他の考え方においては〔建てることができなく、〕全く不合理であるのである。

それこそが、聖者〔ナーガールジュナ〕父子の究極的な意図として、これら〔ブッダパーリタとチャンドゥラキールティの〕お二人の軌範師によって

རྣམ་གཞག་མཚན་ཉིད་པ་འཇོག་ས་མ་བྱུང་ན། རྒྱུ་འབྲས་མཚན་ཉིད་པ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་སྟེང་དུ་ཁྱེར་བའི་ 107a6 གོམས་པ་ཆེས་པས་ LS218 ལན་ཞིང་། ད་དུང་རྟེན་འབྱུང་གི་དོན་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་དོན་དུ་མ་ཤར་བ་ཡིན་པས་ལུགས་འདིའི་གོལ་ས་ཆེན་པོ་ལ་གནས་པར་ཤེས་པར་གྱིས་ཤིག

དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བ་མི་ཁེགས་པར་ཐལ་བ་ནི། དངོས་པོ་རྣམས་ Z107b1 ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ལ་བདག་གཞན་གང་ལས་སྐྱེ་དཔྱད་ནས་འགོག་པས་མི་ཁེགས་ན། དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་ལ་ཡང་དེ་ལྟར་དཔྱད་ནས་འགོག་པས་མི་ཁེགས་པར་འགྱུར་ན་དེ་མི་རིགས་པའི་ཕྱིར་ཐ་སྙད་དུ་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་ b2 པ་ཡང་འགོག་པར་ནུས་སོ། །རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་ན་དོན་དམ་པར་གྲུབ་དགོས་པའི་གནད་ཀྱིས་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བ་འགོག་པའི་རིགས་པས་ཐ་སྙད་དུ་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པ་ V237 ཡང་བཀག་གོ །དེའི་ཕྱིར་རང་མཚན་གྱིས་སྐྱེ་བ་དེ་བདེན་པ་གཉིས་ b3 ཀར་ཡང་མེད་དོ། །དེ་ཡང་འཇུག་པ་ལས།

དེ་ཉིད་སྐབས་སུ་རིགས་པ་གང་ཞིག་གིས། །བདག་དང་གཞན་ལས་སྐྱེ་བ་རིགས་མིན་པའི། །
རིགས་དེས་ཐ་སྙད་དུ་ཡང་རིགས་མིན་ན། །ཁྱོད་ཀྱི་སྐྱེ་བ་གང་གིས་ཡིན་པར་འགྱུར། །

ཞེས་སོ། །

ཆོས་རྣམས་ b4 རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་གསུངས་པ་མི་འཐད་པ་ནི། རིགས་པ་དང་པོ་སྟོན་པའི་འགྲེལ་པ་ལས།

འོད་སྲུངས་གཞན་ཡང་དབུ་མའི་ལམ་ཆོས་རྣམས་ལ་ཡང་དག་པར་སོ་ K113a སོར་རྟོག་པ་ནི།
གང་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་རྣམས་སྟོང་པར་མི་བྱེད་ཆོས་ b5 རྣམས་ཉིད་སྟོང་པ་དང་།

LS219 ཞེས་གསུངས་ཤིང་། དེ་བཞིན་དུ་གང་མཚན་མ་མེད་པ་དང་གང་སྨོན་པ་མེད་པ་དང་གང་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པ་དང་གང་མ་སྐྱེས་པ་དང་གང་མ་བྱུང་བས་ཆོས་རྣམས་མཚན་མ་མེད་པར་མི་བྱེད་པ་ནས་ཆོས་རྣམས་ b6 མ་བྱུང་བར་མི་བྱེད་དེ། ཆོས་རྣམས་ཉིད་མཚན་མ་མེད་པ་ནས་ཆོས་རྣམས་ཉིད་མ་བྱུང་བའི་བར་དུ་འོད་སྲུངས་ཀྱིས་ཞུས་པ་ལས་གསུངས་པ་དྲངས་ནས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པར་བསྒྲུབས་ཤིང་། ལུང་དེས་རྣམ་རིག་པའི་སྟོང་པ་ཡང་མི་ Z108a1 འཐད་པར་བསྟན་པར་བཤད་དོ། །ཆོས་རྣམས་ལ་རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་ཡོད་ན་ཆོས་དེ་རྣམས་རང་ངོས་ནས་སྟོང་པར་མ་སོང་བས་ཆོས་རྣམས་ཉིད་སྟོང་པ་དང་ཞེས་པ་མི་འཐད་ལ། རང་ངོས་ནས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ a2 ཡོད་ V238 པ་མ་བཀག་པར་

解釈されたことに対して、特徴をもっている〔本物の〕建立を建てる場がないならば、特徴をもっている〔本物の〕因果などすべてのものは、自相として成立するものの上に置くという習慣が大であることに起因し、今なお、縁起の意味が自性として空の意味として出てこないのである（*Peking 182b*）から、この考え方の大きな錯誤に置かれていることを知りなさい。

（3）勝義の生が否定できないことに陥るのは〔以下の通りである〕。

諸々の事物は言説として自相をもって成り立つことに対して、自他のいずれかのものより生ずることを観察して、否定することによって否定できないならば、勝義として成立していることについてもまた、そのように観察して、否定することによって否定できないことになり、それは相応しくないのであるから、言説として自相をもって成り立っていることも否定できるのである。自相として成り立っているならば、勝義として成り立つべきであるという要点をもって勝義の生を否定する理証によって言説として自相をもって成り立つこと（*V.p.237*）も否定されるのである。それ故に、自相として生ずるというそのことは二諦ともに無いのである。そのことも、『入〔中論〕』の中に、

真実〔を観察する〕場合に、ある理証にして自他よりの生起は合理的でないという、その理証によって、言説としても合理的でないとき、汝の〔言う〕生起は如何なる〔理証〕によっているのであろうか。[354]

という。

（4）諸法は自性として空であると説かれたものが合理的でない〔ことになってしまう〕のは第一の理証を示す『〔自〕注』の中に、

迦葉よ、更にまた、諸法を正しく観察することである中道は、およそ空性によって諸法が空であるとなすのでなく、諸法こそが空であり、また、[355]

と説かれており、同様に、およそ、無相、無願、無作、不生、不起によって、諸法は無相となさない、より、諸法は不起となさなく、諸法こそが無相、乃至、諸法こそ不起〔である〕に至るまで、「迦葉所問〔品〕」の中に説かれたものを引用して、自相として空であることを証明し、その教証によって、〔唯〕識派の空もまた不合理であると（*Peking 183a*）示していると述べている。諸法において自相として成り立つ自性が有るならば、それら諸法は自らの側面から空とならないから、諸法こそ空であるというのは不合理であり、自らの側面から自体として有ること（*V.p.238*）を否定しなくして、他なるも

གཞན་ཞིག་གིས་སྟོང་པའི་སྒོ་ནས་སྟོང་པར་བསྟན་དགོས་པས་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་རྣམས་སྟོང་པར་མི་བྱེད་དོ་ཞེས་པ་དང་འགལ་ཏེ། མདོར་ན་རང་གི་ངོ་བོས་སྟོང་པའི་རང་སྟོང་མིན་ཞེས་པའི་དོན་ནོ། །

དེས་ན་ཆོས་རྣམས་ [108a3] རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་མི་འདོད་ན་རང་སྟོང་དུ་མིང་བཏགས་ཀྱང་གཞན་སྟོང་ལས་མི་འདའ་ལ། རྣམ་རིག་པས་གཞན་དབང་གཟུང་འཛིན་རྫས་གཞན་དུ་མེད་པར་བསྟན་པ་ཡང་གཞན་དབང་རང་བཞིན་མེད་ [a4] པའི་དོན་ཡིན་བྱས་ན་མི་ཁེགས་ཞེས་པའོ། །

དགག་གཞི་དེ་དགག་བྱའི་ [K113b] ངོ་བོར་མེད་པ་དང་གཞི་དེ་དགག་བྱས་སྟོང་ཚུལ་ཡང་ཡིན་པས་སྟོང་པར་འདྲ་བཞིན་དུ་ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པས་སྟོང་པ་ནི་རང་གི་ངོ་བོས་སྟོང་པའི་ [a5] དོན་ཡིན་ལ། དེ་ལས་གཞན་པའི་སྟོང་ཚུལ་རྣམས་རང་གི་ངོ་བོས་སྟོང་པ་མིན་པའི་རྒྱུ་མཚན་ནི། སྟོང་ཚུལ་སྔ་མ་ཚད་མས་གྲུབ་ཟིན་བྱེད་པ་མ་ཉམས་པའི་རིང་ལ་གྲུབ་མཐས་གཞི་དེ་བདེན་པའམ་དེའི་དོན་དུ་ཡོད་པར་འཛིན་པའི་སྒྲོ་ [a6] འདོགས་སྐྱེ་མི་སྲིད་ལ། ཕྱི་མ་རྣམས་ཀྱི་དོན་ཚད་མས་གྲུབ་ཅིང་བྱེད་པ་མ་ཉམས་ཀྱང་གྲུབ་མཐས་བདེན་པའམ་བདེན་པའི་དོན་དུ་སྒྲོ་འདོགས་པ་མི་འགལ་བའོ། །

(B517.1, LS220.1, V238.17, K113b3, P183a7, Z108a6)

གསུམ་པ་ནི། འོ་ན་གང་ཟག་དང་ཆོས་ལ་རང་བཞིན་རྟགས་ཀྱིས་ [Z108b1] བཀག་པ་ཙམ་ཡིན་གྱི་མ་བསྒྲུབས་ཞེས་སྨྲ་བ་ལྟར་ཡིན་ནམ། འོན་ཏེ་རང་བཞིན་མེད་པ་རྟགས་ཀྱིས་སྒྲུབ་པ་ཡིན་སྙམ་ན། འདི་ལ་ཐོག་མར་དགག་པ་ [V239] གཉིས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཤེས་དགོས་པས་དེ་བཤད་པར་བྱའོ། །

དེ་ལ་དགག་པ་ནི་སྒྲས་བརྗོད་ [b2] པ་ན་ཚིག་གིས་ཟིན་པར་དགག་བྱ་བཅད་པའམ་དེའི་རྣམ་པ་བློ་ལ་འཆར་བ་ན་དགག་བྱ་བཀག་པའི་རྣམ་པ་ཅན་དུ་དངོས་སུ་ཤར་ནས་རྟོགས་པར་བྱ་བ་ཞིག་སྟེ། དང་པོ་ནི་བདག་མེད་ལྟ་བུའོ། །གཉིས་པ་ནི་ཆོས་ཉིད་ལྟ་བུ་སྟེ། འདི་ལ་ཚིག་གིས་ [b3] ཟིན་པར་

のによる空の点から、空と示すはずであるから、空性によって諸法は空であるとなすのでないことと矛盾するのであり、要するに、〔その場合は〕自体として空という「自空」でないという意味である。

それ故に、諸法は自相として成り立つ自性として空であることを認めないならば、自空として名称を設けても、「他空」より超えないのであり、〔唯〕識派が、依他起は別個の実物である所取能取として無いと示したことも、依他起は無自性の意味であるとなされたならば、阻止できないというのである。

その否定の依事は、否定対象の自体として無いことと、また、その依事は否定対象として空である在り方でもあるから、〔中観と唯識において〕空であることは同じであるように、諸法が自相として成り立っていることによる空は自体として空の意味であって、それより他のもろもろの空である在り方は自体として空でなく、〔その〕理由は、前者の空の在り方は認識基準によって成立していて、〔その理解の〕働きが失われていない間において、学説によってその依事はまこと、あるいは、その〔まことの〕意味として有ると捉える増益の起こることはありえなく、後者〔すなわち、先に述べる「それより他のもろもろの空の在り方」〕の意味は、認識基準によって成り立っており、〔その理解の〕働きを失っていなくても、学説によってまこと、あるいは、まことの意味として増益することに矛盾がない〔。すなわち、増益することがあるのである〕。

第三（*A2,B2,C2,D2,E3*）〔否定された自性の無は証明されるものであるか、ないかを考察すること〕。

それでは、人・法について、自性が証因によって否定されただけであって、〔それ以外、何ものも〕証明されていないと語られているごとくであるか、あるいは、無自性を証因によって証明するのであるか、といえば、このことについて、まず始めに、二つの否定の（*V.p.239*）定義を[356)]（*Peking 183b*）知るべきであるから、そのことを〔先に〕述べよう。そこで、否定とは声によって語られるとき、〔その〕言葉をもってつかまえている否定対象を断っているか、あるいは、〔ある事柄の〕その行相が知覚に現れるとき、否定対象を否定している行相をもつものとして直接に現れることより理解されるべきか、であって、第一は無我のごとくである。第二は〔否定の言葉を用いない〕法性〔とか、勝義[357)]〕のごとくであって、これについて言葉をもってつかま

དགག་བྱ་བཅད་པ་མེད་ཀྱང་དེའི་དོན་འཆར་བ་ན་སྤྲོས་པ་བཅད་པའི་རྣམ་པ་ཅན་དུ་འཆར་བ་ཡོད་དོ། །

དེ་ལྟར་དགག་བྱ་དངོས་སུ་བཅད་པས་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་དོན་དེ་ལ་གཉིས་ལས། མ་ཡིན་དགག་ནི་དགག་བྱ་དངོས་སུ་བཅད་ *K114a* ནས་ཆོས་ *108b4* གཞན་འཕེན་པ་སྟེ། རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས།

> མ་ཡིན་པར་དགག་པ་ནི་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་དགག་པས་དེ་དང་འདྲ་བ་དེ་ལས་གཞན་པའི་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་སྟེ། དཔེར་ན་འདི་བྲམ་ཟེ་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་དགག་པས་བྲམ་ཟེ་འདྲ་བ་དེ་ *b5* ལས་གཞན་པ་བྲམ་ཟེ་མ་ཡིན་པ་དཀའ་ཐུབ་དང་ཐོས་པ་ལ་སོགས་པས་དམན་པའི་དམངས་རིགས་ཡིན་པར་སྒྲུབ་པ་ལྟ་བུའོ། །

ཞེས་སོ། །

མེད་དགག་ནི་དགག་བྱ་དངོས་སུ་བཅད་ནས་ཆོས་གཞན་མི་འཕེན་པ་སྟེ། རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས།

> མེད་པར་ *b6* དགག་པ་ནི་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཙམ་ཞིག་འགོག་པར་ཟད་ཀྱི་དེ་དང་ *LS221* འདྲ་བ་དེ་མ་ཡིན་པ་གཞན་གྱི་དངོས་པོ་སྒྲུབ་པར་མི་བྱེད་པ་སྟེ། དཔེར་ན་བྲམ་ཟེས་ཆང་བཏུང་བར་མི་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་དེ་ཙམ་ཞིག་འགོག་པར་ *V240* ཟད་ཀྱི། དེ་ལས་གཞན་པའི་ *Z109a1* བཏུང་བ་བཏུང་ངོ་ཞེའམ་མི་བཏུང་ངོ་ཞེས་མི་བརྗོད་པ་ལྟ་བུའོ། །

ཞེས་སོ། །དེ་ལ་སྒྲུབ་མི་སྒྲུབ་ནི་འཕེན་མི་འཕེན་དང་དོན་གཅིག་ལ་དེ་ལས་གཞན་པ་ནི་དགག་བྱ་བཀག་ཙམ་མིན་པའོ། །

མ་ཡིན་ཞེས་པ་དང་མེད་ཅེས་པའི་ཚིག་གིས་ *a2* བཀག་པ་ནི་དེ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར་མིན་ཏེ། བདག་ལས་མ་ཡིན་ཞེས་བཀག་པ་མེད་དགག་ཏུ་ལེགས་ལྡན་དང་ཟླ་བ་གཉིས་ཀས་བཤད་པའི་ཕྱིར་དང་། ཚེ་དཔག་མེད་ཅེས་པ་མ་ཡིན་དགག་ཏུ་བྱ་དགོས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་དགག་པ་ལ་ཆོས་ *a3* ཀུན་ཀྱང་རང་མ་ཡིན་བཀག་པས་དངོས་པོ་ལ་དགག་བྱ་བཅད་པས་མི་ཆོག་གི

えて、〔直接、言葉によって〕否定対象は断たれていなくても、その〔法性などの〕意味が〔知覚に〕現れるとき、戯論を断つ行相をもって現れることがあるのである。

そのように否定対象を直接に断つことによる、その理解されるべきものについての二つの中、「に非ずの否定」(*ma yin dgag*) は否定対象を直接に断って、別の法を引き発すのであって、『〔中観心論注〕思択炎』の中に、[358]

> に非ずの否定は、事物の自体が否定されることによって、そのようなもので、それより別な事物の自体を証明するのであって、たとえば、これはブラーフマナ(婆羅門)でない、というように否定されることによって、ブラーフマナのようなもので、それより別な、ブラーフマナでない、苦行や聞(学習)などで劣っているシュードラ族であることを証明するごとくである。

と言っている。

「無しの否定」(*med dgag*) は、否定対象を直接に断って、別な法を引き発さないのであって、〔同じく〕『思択炎』の中に、

> 無しの否定は、ある事物の自体のみを否定することに尽きるのであって、そのようなもので、それでない別の事物を証明しない。たとえば、ブラーフマナは酒を飲むべきでないというように、それだけを否定することに (*V.p.240*) 尽きるが、それより別の飲み物を飲む、あるいは、飲まないと言わないごとくである。[359]

というのである。

その〔『思択炎』の〕中で、「証明する、証明しない」は、引き発すかと、引き発さないかと同一の意味であり、「それより別のもの」とは否定対象を否定したのみではないのである。「に非ず」というのと「無し」という言葉によって否定されたことが、〔それらの言葉の表示のみでは〕そ〔れら否定の〕二つの区別をすることにならないのであって、自よりに非ず (*bdag las ma yin*) というように否定されたのは「無しの否定」としてバーヴァヴィヴェーカとチャンドゥラ〔キールティ〕のお二人 (*Peking 184a*) は述べているからであり、量りなき寿命 (無量寿、*tshe dpag med*) とは、「に非ずの否定」とすべきであるからである。

かくして、否定 (*dgag pa*) という点で、すべての法もまた〔それ〕自らのものでないものが否定されているのであるから、事物について否定対象が断

རང་བརྗོད་པའི་སྒྲས་བཅད་པ་དང་རང་རྟོགས་པའི་ K114b བློ་ལ་དངོས་སུ་དགག་བྱ་བཅད་པའི་རྣམ་པ་ཅན་དུ་འཆར་བ་གང་རུང་དགོས་སོ། །

ཁ་ཅིག་བདག་ 109a4 མེད་ལྟ་བུ་མེད་དགག་ཡིན་ཀྱི་གང་ཟག་ལ་བདག་མེད་ཅེས་པ་ལྟ་བུ་གཞི་སྒྲུབ་པ་དང་ཚོགས་ན་མེད་དགག་མིན་ཞེས་འདོད་ལ། གཞན་དག་གཞི་དང་ཚོགས་ན་ཆོས་གཞན་འཕངས་པས་མེད་དགག་མིན་ཞེས་སྨྲ་བ་ནི་མི་རིགས་ཏེ། a5 དགག་པ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ནི་སྔར་བཤད་པ་ཁོ་ན་བཞིན་གཞུང་གཞན་ལས་ཀྱང་འབྱུང་ལ། དེའི་ཚེ་བྲམ་ཟེས་ཆང་མི་བཏུང་ངོ་ཞེས་པ་ལྟ་བུ་ལ་གཞི་སྒྲུབ་པ་དང་ཚོགས་ཀྱང་མེད་དགག་གི་མཚན་ཉིད་གནས་པའི་ཕྱིར་དང་། བྲམ་ཟེ་ལྟ་ a6 བུ་དེ་དགག་བྱ་བཅད་ནས་ཆོས་གཞན་འཕེན་མི་འཕེན་རྩི་བའི་གཞི་ཡིན་ཀྱི། འཕངས་པའི་ཆོས་གཞན་མ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེས་ན་ཆོས་ V241 གཞན་འཕངས་ཚུལ་ལ་ཤུགས་དང་དངོས་དང་དེ་གཉིས་ཀ་དང་སྐབས་ཀྱིས་འཕངས་པ་བཞི་ Z109b1 ཡོད་དེ། ཤེས་རབ་སྒྲོན་མའི་འགྲེལ་བཤད་དུ་དྲངས་པ་ལས།

LS222 དགག་པ་དོན་གྱིས་བསྟན་པ་དང་། །ཚིག་གཅིག་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དང་། །
དེ་ལྡན་རང་ཚིག་མི་སྟོན་པ། །མ་ཡིན་གཞན་པ་གཞན་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་སོ། །དེ་ལ་དོན་གྱིས་བསྟན་པ་ནི་ b2 མཆོད་སྦྱིན་ཚོན་པོ་ཉིན་པར་མི་ཟ་བ་ཞེས་པ་ལྟ་བུའོ། །ཚིག་གཅིག་གིས་དངོས་པོ་སྒྲུབ་པ་ནི་བདག་ལས་མ་སྐྱེས་པ་ཡོད་ཅེས་པ་ལྟ་བུ་དགག་བྱ་གཅོད་པ་དང་ཆོས་གཞན་དངོས་སུ་འཕེན་པ་གཉིས་ཀ་ཚིག་གཅིག་གིས་ཟེར་བའོ། །དེ་ b3 ལྡན་ནི་དངོས་ཤུགས་ལ་ཆོས་གཞན་འཕངས་པ་དེ་གཉིས་ཀ་ཡོད་པའི་ཚིག་ K115a སྟེ་མཆོད་སྦྱིན་ཚོན་པོ་ཉིན་པར་མི་ཟ་བ་རིད་པ་མིན་པ་ཡོད་ཅེས་པ་ལྟ་བུའོ། །རང་གི་ཚིག་གིས་མི་སྟོན་པ་ནི་སྐྱེས་བུ་གཅིག་རྒྱལ་རིགས་དང་བྲམ་ཟེ་གང་རུང་གཅིག་ཏུ་ b4 ངེས་ཤིང་

たれるだけでは充分でなく、〔たとえば、ブラーフマナは酒を飲まないというように、言葉それ〕自らの語っている声をもって断たれるか、〔それとも、空性のように〕自らの理解する知覚において〔我について〕直接に否定対象が断っている行相をもって現れるか、いづれかが必要である。

ある者は、無我のようなものは「無しの否定」であるが、人（プドゥガラ）について無我（人無我）と言われるごとく、肯定である依事（*gźi sgrub*・プドゥガラ）と〔無我と〕一緒になったとき、[360]「無しの否定」でないと主張し、他の者たちは、依事と一緒になったとき、別な法を引き発すから、「無しの否定」でないと語るのは合理的でない。二つの否定の区別は先に説明したのみであるように、他の本典の中にも出ており、[361] その場合、ブラーフマナは酒を飲まないというような点で肯定である依事（ブラーフマナ）と〔酒を飲まないと〕一緒になっても、「無しの否定」の定義が設けられるから、また、ブラーフマナのようなそれは否定対象を断って、別な法を引き発すか、引き発さないかを計算する依事であるけれども、引き発している別な法でないからである。

されば、(*V.p.241*) 別な法が引き発されている仕方には、間接的と直接的とそれら二つ共と〔否定対象の依事が特定して指示されていないなどの〕場合とによって引き発されている四つ〔の仕方〕があって、『般若灯〔論〕』の注釈に引用されている中に、

否定が意味上、示されるものと、一つの言葉で〔直接的に〕証明するものと、それ〔ら二つ〕を具えているものと、自らの言葉で示さないものとは「に非ず〔の否定〕」であり、〔それら四つの仕方〕以外のものは別のもの〔すなわち、無しの否定〕である。[362]

という。その中、「意味上、示されるもの」とは、太ったヤジュニャダッタは昼に食事をしない、というごとくである。「一つの言葉で事物を証明するもの」は、自らより生じないものがあるというごとくに、否定対象を断つことと、他の法を直接に引くことの二つを一つの言葉によって語っている。「それ〔ら二つ〕を具えているもの」は、直接的と間接的とにおいて他の法を引き発すそれら二つともある言葉であり、太ったヤジュニャダッタが昼に食事をしなく、(*Peking 184b*) 痩せていない者がいる、というごとくである。「自らの言葉によって示さないもの」は、ある人がクシャトリヤかブラーフマナか、いずれかの一人として決まっていて、〔表示する言葉ではそのよう

ཁྱད་པར་མ་ངེས་པའི་སྐབས་སུ་འདི་བྲམ་ཟེ་མ་ཡིན་ཞེས་པ་ལྟ་བུའོ། །འཕེན་ཚུལ་བཞི་པོ་དེ་གང་བྱུང་ཡང་མ་ཡིན་དགག་ཡིན་ལ། དེ་ལས་གཞན་པ་དེ་བཞི་གང་ཡང་མ་འཕངས་པ་ནི་མ་ཡིན་དགག་ལས་གཞན་མེད་ [109b5] དགག་གོ །

འདི་ལ་སྔོན་གྱི་ཁ་ཅིག་དབུ་མ་པ་ལ་རང་བཞིན་འགོག་པའི་རྟགས་དང་རྗེས་དཔག་ཡོད་ཀྱི་རང་བཞིན་མེད་པ་སྒྲུབ་པའི་དེ་གཉིས་མེད་ཅེས་སྨྲ་བ་ནི་མི་འཐད་དེ། བསྒྲུབ་བྱ་མེད་པའི་རྟགས་ཡང་དག་དང་གཞལ་བྱ་མེད་ [b6] པའི་རྗེས་དཔག་ཚད་མ་མི་སྲིད་པའི་ [V242] ཕྱིར་རོ། །

གཞན་དག་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་ལ་བདག་མེད་སྒྲུབ་པའི་རྟགས་དང་རྗེས་དཔག་ཡོད་ཀྱི་ཐལ་འགྱུར་བ་ལ་མེད་དེ། ཚིག་གསལ་ལས།

> ཁོ་བོ་ཅག་ནི་འདི་མེད་པར་སྒྲུབ་པ་མ་ཡིན་ [Z110a1] གྱི། འོ་ན་ཅི་ཞེ་ན། འདི་གཞན་གྱིས་ཡོད་པ་ཉིད་དུ་ཡོངས་སུ་བརྟགས་པ་འགོག་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཁོ་བོ་ཅག་ནི་འདི་ཡོད་པ་ཉིད་དུ་སྒྲུབ་པ་མ་ཡིན་ཏེ། འོ་ན་ཅི་ཞེ་ན། འདི་ [LS223] གཞན་གྱིས་མེད་པ་ཉིད་དུ་བརྟགས་པ་སེལ་བ་ཡིན་ཏེ་ [a2] མཐའ་གཉིས་བསལ་ནས་དབུ་མའི་ལམ་སྒྲུབ་པར་འདོད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

ཞེས་དང་། ཐལ་འགྱུར་རྣམས་ནི་གཞན་གྱི་དམ་བཅའ་བ་འགོག་པ་ཙམ་གྱི་དགོས་པ་ཅན་དུ་བཤད་ཅིང་། འཇུག་པ་ལས་ཀྱང་།

> རྟོག་རྣམས་ལོག་པར་གྱུར་པ་གང་ཡིན་ཏེ། །
> [a3] རྣམ་པར་དཔྱོད་པའི་འབྲས་བུར་ [K115b] མཁས་རྣམས་གསུངས། །

ཞེས་བཤད་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་གཞན་ལུགས་བཀག་པ་ཙམ་ཡིན་གྱི་རང་བཞིན་མེད་པ་སྒྲུབ་པ་མིན་ནོ་ཞེས་ཟེར་རོ། །

དགག་བྱ་བཅད་ཙམ་གྱི་དགོས་པ་ཅན་དུ་བཤད་པ་ནི་ཐལ་འགྱུར་ [a4] བའི་ཁྱད་ཆོས་མིན་ཏེ། རྟོག་གེ་འབར་བ་ལས་ཀྱང་།

> ས་ལ་སོགས་པ་དོན་དམ་པར་ན་འབྱུང་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་པར་དགག་པ་ཙམ་ཞིག་བྱེད་པར་ཟད་ཀྱི། གཞན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པ་དང་དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པར་མི་སྒྲུབ་པ་ཡིན་ནོ། །

ཞེས་ [a5] བཤད་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་འགོག་པ་ན་དགག་བྱ་བཅད་པ་ཙམ་དང་

な〕区別が決まっていない「場合」で、これはブラーフマナでない、という如くである。

それら四つの引き発す仕方はどれであっても「に非ずの否定」であり、それ「以外のもの」とはそれら四つのいずれも引き発していないものは「に非ずの否定」より「別のもの」で、「無しの否定」である。

さて、この〔否定された無自性は証明されるのであるか、そうでないか、という〕ことについて、昔の〔チベットの〕ある者は、中観派において自性を否定する証因と推量とがあるけれども、無自性を証明するそれら二つ（証因と推理）はないと語る〔が、それ〕は合理的でないのであって、証明されるものがない正しい証因と、量られるものがない推量である認識基準はあり得ない（*V.p.242*）からである。

他の者は〔次のように言っている。すなわち、〕中観スヴァータントゥリカにおいて、無我を証明する証因と推量があるが、〔中観〕プラーサンギカにおいてはないのであって、『浄明句〔論〕』の中に、

> われわれはこれが無いことを証明するのでない。それではどうしてか。これは他の人が有性として構想分別することを否定するのである。同じように、われわれはこれを有性として証明するのではない。それではどうしてか。これは他の人が無性として構想分別していることを除くのであって、二辺を除いて中道を証明しようとするからである。[363)]

と言い、また、諸々のプラサンガ（帰謬〔論〕）は他の人の主張を否定することだけを必要とすると述べて、『入〔中論〕』の中にも、

> 諸分別は除去されるものであり、観察の結果として賢き者たちは説いている。[364)]

と、説かれているからである。それ故に、他の人の立場を否定するだけであって、無自性を証明するのでない、と言っている。

〔しかし、〕否定対象を断つだけを必要とすると述べているのはプラーサンギカの特徴ではないのであって、『思択焰』の中にも、

> 地などは勝義としては〔大〕種の自性でないとして、否定だけのものとすることに尽きるが、（*Peking 185a*）他のものの自性であるとか、あるいは、事物の無い本質であると証明しないのである。[365)]

と説かれているからである。それであるから、諸法が自相として成り立つことを否定するならば、否定対象が断たれることだけと、他の誤った理解

གཞན་གྱི་ལོག་རྟོག་ V243 ལོག་པ་ཙམ་ཡིན་ཞེས་པའི་ཙམ་གྱི་སྒྲས་ནི། རིགས་པའི་ཡུལ་དུ་དགག་བྱ་བཀག་ཙམ་མིན་པའི་ཆོས་ 110a6 གཞན་འཕེན་པ་གཅོད་པས་མ་ཡིན་དགག་ཡིན་ནམ་སྙམ་པ་བཀག་ནས་མེད་དགག་ཏུ་སྟོན་པ་ཡིན་ཏེ། དེ་ནི་རང་གི་དགག་བྱ་བཅད་ཙམ་ཡིན་གྱི་ཆོས་གཞན་མི་སྒྲུབ་པོ་ཞེས་སྔར་བཤད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དཔེར་ན་མཚོ་ལ་དུ་བ་མེད་ཅེས་པ་ནི་མཚོ་ལ་དུ་བ་རྣམ་ Z110b1 པར་བཅད་ཙམ་ཡིན་གྱི། དེ་ལས་གཞན་པའི་ཆོས་མ་འཕངས་ཀྱང་ཚིག་དེས་མཚོ་དུ་མེད་མ་བསྟན་པ་དང་། དེའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་བློས་ཀྱང་མཚོ་དུ་མེད་མ་ངེས་པ་མིན་པ་བཞིན་དུ། སྨྱུ་གུ་ལ་རང་བཞིན་མེད་ཅེས་ LS224 བསྟན་པ་ནའང་སྨྱུ་གུ་ལ་རང་བཞིན་རྣམ་པར་ b2 བཅད་ཙམ་ཡིན་ཀྱང་དེའི་སྒྲ་དང་བློས་སྨྱུ་གུ་རང་བཞིན་མེད་པ་བརྗོད་པ་དང་ངེས་པ་ཅི་ཞིག་འགལ། དེས་ན་མཚོ་ལ་དུ་བ་ཚིག་གིས་རྣམ་པར་བཅད་པ་ཉིད་དུ་མེད་བརྗོད་པ་ཡིན་ཞིང་བློས་ཀྱང་དུ་བ་བཅད་པ་ཉིད་ K116a དུ་མེད་ངེས་པ་ཡིན་ཏེ། དགག་བྱ་རྣམ་པར་ b3 གཅོད་པ་དང་བཀག་པ་ཡོངས་སུ་གཅོད་པ་གཉིས་གཅིག་མེད་ན་ཅིག་ཤོས་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །

དེ་བཞིན་དུ་རང་བཞིན་མེད་པ་སྟོན་པའི་ལུང་རྣམས་ཀྱིས་རང་བཞིན་བཀག་པ་ཉིད་རང་བཞིན་མེད་པ་བརྗོད་པ་དང་། རང་བཞིན་འགོག་པའི་རིགས་ b4 ཤེས་ཀྱིས་རང་བཞིན་བཀག་པ་ཉིད་རང་བཞིན་མེད་པ་ཤེས་པ་དང་རང་བཞིན་འགོག་པའི་རྟགས་ཀྱིས་རང་བཞིན་བཀག་པ་ཉིད་རང་བཞིན་མེད་པ་བསྒྲུབས་པར་འདོད་པར་བྱ་ཡི། ལུང་ལ་བརྗོད་བྱ་དང་ཤེས་པ་ལ་ཤེས་བྱ་དང་རྟགས་ལ་ V244 བསྒྲུབ་བྱ་ b5 མེད་ཅེས་སྨྲ་བར་མི་བྱའོ། །དེའི་ཕྱིར་རིགས་པས་རང་བཞིན་བཀག་ཙམ་ཡིན་ཏེ་རང་བཞིན་མེད་པ་བསྒྲུབས་པ་མིན་ཞེས་སྨྲ་བ་ནི་དབུ་ཚད་གང་གི་ཡང་རིགས་པར་མི་སྣང་ངོ་། །

ས་ནི་དོན་དམ་པར་འབྱུང་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་ཞེས་པས་དོན་དམ་པར་ b6 འབྱུང་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པ་བཀག་པ་ཙམ་ཞིག་བྱེད་ཅེས་སྨྲ་བ་ན། མེད་དགག་དེ་བསྒྲུབ་བྱར་བྱེད་ཅེས་པའི་དོན་ཡིན་པས་དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པར་མི་སྒྲུབ་ཅེས་པས་དོན་དམ་པར་འབྱུང་བའི་དངོས་པོར་མེད་པ་མི་སྒྲུབ་ཅེས་པ་མིན་གྱི། བཀག་ Z111a1 ཙམ་ལས་མ་གཏོགས་པའི་དངོས་མེད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་མི་སྒྲུབ་པའི་དོན་ནོ། །

དེས་ན་དགག་བྱ་བཅད་ཙམ་ལས་གཞན་ཅིག་སྒྲུབ་མི་སྒྲུབ་འདྲི་ན

(*V.p.243*) を排除することだけであるという「だけ」(*tsam*) の言葉には理証の領域として、否定対象が否定されただけでなく、別の法を引き発すことを断ち、「に非ずの否定」でないかと考えることが否定されて、「無しの否定」であると示しているのである。すなわち、そのことが〔それ〕自らの否定対象を断っただけであって、他の法を証明しないというように先に述べているからである。例えば、湖に煙がないというのは湖における煙を断っただけであって、それより別の法を引き発していないけれども、この言葉によって湖に煙がないと説かなかった〔のではないように〕、そして、それに従う知覚によっても湖に煙がないことを理解しないのでないように、芽に自性がない、と示されたときも、芽における自性を断っただけであっても、その言葉〔によるの〕と知覚によって、芽に自性がないことを語っていることと理解したこととは、何か矛盾があろうか〔矛盾はないのである〕。

したがって、湖における煙を言葉によって断ったことは、煙がないことを語っているのであり、知覚によっても煙を断ったことは煙がないことを理解したことである。否定対象を断つことと否定を識別することとの二つは、一方がないならば、もう一方がないからである。そのように、無自性を説く諸々の教証によって自性が否定されたものこそが無自性が説かれたもの〔であり〕、そして、自性を否定する道理智によって自性を否定したことこそが無自性を知ったこと〔であり〕、また、自性を否定する証因によって自性を否定したことこそが無自性を証明したこととして認められるべきであるが、教証における所説や知識における所知や、証因における (*V.p.244*) 証明されるべきもの〔など〕はないというように語ってはいけないのである。それ故に、理証によって自性を否定しただけ (*Peking 185b*) であって、無自性を証明したのでないと語るのは、中観と論理〔学〕のいずれをも合理的であると見られないのである。

「地は勝義として〔大〕種の自体でない」[366] ということによって、勝義として〔大〕種の自体であることが否定されただけのものとするというように語るならば、その「無しの否定」は証明されるものとするという意味であるから、「事物のない本質であると証明しない」[367] ということによって、勝義として〔大〕種の事物でないことを証明しないということではないが、否定されただけを除いた、事物がない本質として証明しない意味である。

従って、否定対象を断っているだけより、別のものを証明するか、証明し

བདེན་མེད། དགག་བྱ་རྣམ་པར་གཅོད་པར་ཁས་བླངས་ནས་དགག་པ་རྟགས་དང་སྒྲ་[111a2]བློས་ཡུལ་དུ་བྱས་མ་བྱས་དཔྱོད་པ་ག་ལ་འཐད།

གལ་ཏེ་རང་བཞིན་གྱིས་ཡོད་པ་རྟགས་[K116b]ཀྱིས་རྣམ་པར་བཅད་པས་རང་བཞིན་མེད་པ་རྟགས་ཀྱིས་སྒྲུབ་ན། འཕགས་པས།

[LS225] འདི་ནི་ཡོད་ཉིད་འགོག་པ་སྟེ། །མེད་ཉིད་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་མིན། །
[a3] ནག་པོ་མིན་ཞེས་སྨྲས་པ་ན། །དཀར་པོ་ཡིན་[1]ཞེས་མ་བརྗོད་བཞིན། །

ཞེས་གསུངས་པ་ཇི་ལྟར་དྲང་ཞེ་ན། དཔེར་ན་ནག་པོར་མེད་པ་ཙམ་ཞིག་སྟོན་པར་འདོད་པས་འདི་ནག་པོ་མིན་ཞེས་སྨྲས་པ་ན་ནག་པོ་བཀག་པ་ཙམ་ཞིག་ཡིན་གྱི། དེ་[a4]ལས་གཞན་པའི་དཀར་པོ་ཡིན་ཞེས་མི་སྟོན་པ་བཞིན་དུ། མྱུ་གུ་ལྟ་བུ་ལ་[V245]དོན་དམ་པར་རང་བཞིན་མེད་དོ་ཞེས་སྨྲས་པ་ཡང་དོན་དམ་པར་རང་བཞིན་ཡོད་པ་བཀག་པ་ཙམ་སྒྲུབ་པ་ཡིན་གྱི། དེ་ལས་གཞན་པའི་བདེན་མེད་ཡོད་པར་སྒྲུབ་པ་མིན་ཞེས་པའི་[a5]དོན་ཏེ། ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་འགྲེལ་བཤད་དང་བཅས་པས་ཀྱང་མ་ཡིན་དགག་བསྒྲུབ་བྱ་མིན་ལ་མེད་དགག་ཡིན་པའི་དོན་དུ་བཤད་དོ། །

དཔེར་བརྗོད་ཀྱིས་ཀྱང་ཤེས་ཏེ། ནག་པོ་མིན་ཞེས་པས་ནག་པོ་མིན་པ་མ་བསྟན་མི་ཟེར་བར་དཀར་པོ་ཡིན་[2][a6]ཞེས་མ་བསྟན་ཅེས་གསུངས་པས་སོ། །ལུང་འདི་འཇིག་རྟེན་བརྟག་པ་ན་ཡོད་ཅེས་སྤྱན་རས་གཟིགས་བརྟུལ་ཞུགས་གསུང་ངོ་། །

དོགས་པ་འདིའི་སྐྱེ་ཚུལ་ནི། མྱུ་གུ་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བ་མེད་པ་དེ་ཡོད་པར་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་འགྲུབ་དགོས་ལ། དེ་ཡི་ཚེ་[Z111b1]མྱུ་གུ་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པར་སྒྲུབ་པ་ན་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་མེད་ཡོད་པ་བསྒྲུབ་བྱར་འགྱུར་ཏེ་རྗེས་དཔག་གིས་དེ་འགྲུབ་པའི་ཕྱིར་རོ་སྙམ་དུ་དོགས་པ་སྐྱེའོ། །

འདི་ལ་རང་བཞིན་མེད་པ་ཡོད་པར་རིགས་ཤེས་ཀྱིས་མི་འགྲུབ་པ་ནི་རྩ་ཤེའི་རྣམ་བཤད་དུ་[b2]འཆད་པར་[K117a]འགྱུར་ལ། བསྒྲུབ་བྱ་མེད་དགག་ཡིན་པ་རྟོགས་ན་དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་རྣམ་པར་བཅད་[LS226]ཙམ་སྒྲུབ་ཀྱི་དེ་མིན་པའི་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་མེད་ཡོད་པར་མི་སྒྲུབ་པར་གོ་བས། ཚིག་གསལ་ལས་ཀྱང་

1 Read yin for Text min. 2 B, LS, K, P, Z yin: V min

ないかを尋ねるならば、もっともであるけれども、否定対象〔である諦成〕を断つことを認めて、否定の証因〔によって諦無を証明するか、しないか〕や、〔諦無を〕声と知覚とによって対象となすか、なさないかを判断することはどういう点で合理的であるか。[368]

もし、[369]、自性として有であることを証因によって断っているから、無自性を証因によって証明するのである、というならば、聖者によって、

これは有性を否定する。無性を捉えることでない。黒いものでないと語るとき、白いものであると言わないごとくである。[370]

と説かれているものはどのように導くか〔すなわち、解釈するか〕といえば、例えば、黒いものでないだけのものを示そうとして、これは黒いものでない、と語るとき、黒いものを否定しただけのことであるが、それより別の白いものであるというように示していないように、芽のようなものについて (V.p.245) 勝義として無自性であると語ることもまた、勝義として自性の有を否定しただけを証明しているのであるが、それ以外の諦無の有ることを証明しているのではないという意味である。[371] すなわち、『般若灯〔論〕』〔や、その〕注釈を伴ったものによってもまた、[372]「に非ずの否定」が証明されるものではなく、「無しの否定」〔が証明されるもの〕である意味で説明されているのである。

譬喩を語ることによっても知られるのであり、黒いものでないということによって、黒でないことを示していないと言わず、白であるというように示さないことを説いているからである。この教証は (Peking 186a)『世間観察』にあると、アヴァローキタヴゥラタは説いているのである。[373]

この疑問の起こり方は、芽は勝義の点で生がないというそのことはある、と道理知によって証明されなければならないし、そのとき、芽が勝義として生がないと証明するとき、勝義の生の無の有ることが証明されることになる。すなわち、推理によってそれ〔勝義の生の無が有ること〕を証明するから、というように疑問を起こすのである。

この場合、無自性の有ることが道理知によって成立しないことは、〔私は〕『根本般若〔中論〕』の註釈のなかで〔いずれ〕説明することになろう。[374] 証明されるものが「無しの否定」であることを理解したならば、勝義として生起を断つことだけを証明するが、そうでない勝義の生の無の有ることは証明しないことが理解されるのであるから、そして、『浄明句〔論〕』の中にも、

གཞན་གྱིས་ཡོད་པར་བརྟགས་པ་འགོག་གི་མེད་ [111b3] པར་མི་སྒྲུབ་པར་གསུངས་ལ། མེད་པ་ཉིད་དུ་བརྟགས་པ་འགོག་པ་ནི་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་མེད་བདེན་པར་བཟུང་བ་མེད་དོ་ཞེས་འགོག་པ་ལྟ་བུའོ། །

ཡོད་པ་ཉིད་དུ་ [V246] མི་སྒྲུབ་པ་ནི་དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བ་ཡོད་པར་མི་སྒྲུབ་པའོ། །དེས་ན་མྱུ་གུ་བདེན་གྲུབ་དང་ [b4] བདེན་མེད་བདེན་གྲུབ་གཉིས་ཀ་དགག་ནུས་པས་གཅིག་རྣམ་པར་བཅད་པས་ཅིག་ཤོས་ཡོངས་སུ་གཅོད་པ་མ་ཡིན་ཀྱང་། མྱུ་གུ་བདེན་ཡོད་དང་བདེན་མེད་གཉིས་ནི་གཅིག་རྣམ་པར་བཅད་ན་ཅིག་ཤོས་ཡོངས་སུ་གཅོད་དགོས་པས་གཉིས་ཀ་ [b5] འགོག་མི་ནུས་ཏེ། རྩོད་ཟློག་ལས།

གལ་ཏེ་རང་བཞིན་མེད་ཉིད་ཀྱིས། །ཇི་སྟེ་རང་བཞིན་མེད་པ་ཟློག །
རང་བཞིན་མེད་པ་ཉིད་ལོག་ན། །རང་བཞིན་ཉིད་དུ་རབ་གྲུབ་འགྱུར། །

ཞེས་རང་བཞིན་མེད་པའི་ཚིག་གིས་དངོས་པོ་རྣམས་ཀྱི་རང་ [b6] བཞིན་མེད་པ་འགོག་ན་དངོས་པོ་རྣམས་རང་བཞིན་ཡོད་པ་ཉིད་དུ་འགྱུར་བར་གསལ་བར་གསུངས་སོ། །དོན་དམ་པར་ཡོད་མེད་གཉིས་ཀྱང་དེ་དང་འདྲ་བས་གཉིས་ཀ་དགག་མི་ནུས་ལ། དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་དང་དོན་དམ་དུ་མེད་པ་དོན་དམ་དུ་ [Z112a1] ཡོད་པ་ནི་གཉིས་ཀ་འང་དགག་པར་ནུས་སོ། །

འདི་ལ་དངོས་པོར་སྨྲ་བ་རྣམས་ནི་དགག་བྱ་མི་བདེན་ན་དེ་བཀག་པ་བདེན་ལ་བཀག་པ་མི་བདེན་ན་དགག་ [K117b] བྱ་བདེན་པར་འདོད་པས་གཉིས་ཀ་བདེན་པ་འགོག་མི་ནུས་སོ། །དབུ་མ་ [a2] པ་རྣམས་ནི་མཐའ་དེ་གཉིས་ཀ་སྤངས་པའི་དབུ་མའི་ལམ་ཟབ་མོ་དམིགས་པ་མེད་པ་ངེས་པའི་དོན་ལུང་དང་རིགས་པས་ལེགས་པར་བསྒྲུབས་ནས་རྒྱལ་བའི་བསྟན་པའི་སྙིང་པོ་ཕྱོགས་ [LS227] ཀུན་དུ་རྒྱས་པར་མཛད་དོ། །

ད་ནི་འདི་དྲི་བར་བྱ་སྟེ། ཅི་ཤིང་རྟ་ [a3] ཆེན་པོའི་ཚུལ་གཉིས་ [V247] ཀྱིས་གསུང་རབ་ཀྱི་དྲང་བ་དང་ངེས་པའི་དོན་རྣམ་པར་ཕྱེ་བ་དང་། དེ་དག་གི་དགོངས་པ

他の人が有として構想分別していることを否定するが、無いことを証明するのでない。[375]

と説かれているのであり、無いこととして構想分別していることを否定するのは勝義の生の無を諦として捉えられることはないと否定するが如くである。

有性として（*V.p.246*）証明しないのは勝義の生の有ることを証明しないのである。それ故に、芽の諦成と諦無の諦成の二つはともに否定されることができるから、一方を断って他方を識別するのでないけれども、芽の諦有と諦無との二つは、一方が断たれたならば、他方は識別すべきであるから、両方ともに否定できないのである。すなわち、『廻諍〔論〕』の中に、

もし無自性ということに基づいて無自性ということが〔否定し〕斥けられるように、無自性ということが翻し除かれるならば、自性が成立することになろう。[376]

と言っていて、無自性の言葉によって諸存在の無自性を否定するならば、諸存在は有自性ということになることが明らかに説かれているのである。勝義として有と無の二つも〔自性として有・無という〕そのことと同じであるから、〔勝義として有と無の〕両方とも否定できないし、〔すなわち、前者は否定できて、後者は否定できないのであって、〕勝義（*Peking 186b*）として有と勝義として無との勝義として有ることは両者とも否定できるのである。

このことについて、実有論者たちは否定対象は真実（諦）でないならば、そ〔の否定対象〕の否定されたものは真実〔になるの〕であって、否定されたものが真実でないならば、否定対象は真実として認められるから両方とも真実〔であること〕は否定できないのである。

中観派の人々はそれら二辺とも断ぜられた、甚深にして対象のない（諦執の所縁がない）中道は了義として、教証と理証とによってよく証明されていて、勝者〔ナーガールジュナ〕の説示の心髄はあらゆる方面に広めて下さったのである。

A3　むすび

今、次のことが問われるであろう。すなわち、二つの大道の方軌（*V.p.247*）をもって、聖典の未了〔義〕・了義の区別と、それらの深い密意が大学者た

མཁས་པའི་དབང་པོ་རྣམས་ཀྱིས་སོ་སོར་བཀྲལ་བའི་སྒོ་མང་དུ་སྣང་ན་ཁྱེད་ཅག་དེ་གཉིས་ཀྱི་དགོངས་འགྲེལ་མཁན་པོ་གང་གི་རྗེས་སུ་ a4 འབྲངས་ནས། ངེས་པའི་དོན་དུ་བཞག་པ་གང་ལ་མཐར་ཐུག་པའི་དོན་དུ་འདོད་པ་བརྗོད་པར་གྱིས་ཤིག་ཅེས་འདྲི་ན།

> འཛམ་གླིང་མཁས་པའི་རྒྱན་གྱུར་འདི་རྣམས་ཀྱི། །
> ལེགས་བཤད་ཀུན་ལ་སྙིང་ནས་གུས་མོད་ཀྱང་། །
> འཁོར་འདས་རྟེན་འབྱུང་མི་ a5 སླུའི་གཏན་ཚིགས་ཀྱིས། །
> མཚན་འཛིན་དམིགས་གཏད་ཐམས་ཅད་འཇིག་བྱེད་པ། །
> ཟླ་བ་ལས་འོངས་ལེགས་བཤད་འོད་དཀར་གྱིས། །
> བློ་མིག་ཀུན་དའི་ཚལ་རབ་ཕྱེ་བའི་ཚེ། །
> སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱིས་བསྟན་པའི་ལམ་མཐོང་ནས། །
> ཀླུ་ a6 སྒྲུབ་ལུགས་བཟང་གཙོ་བོར་མི་འཛིན་སུ། །

ཞེས་ཁོ་བོ་ཅག་ནི་དེ་སྐད་དུ་སྨྲའོ། །

དེ་ལྟར་སྔར་བཤད་པའི་ཚུལ་གྱིས་གསུང་རབ་ཀྱི་དྲང་ངེས་ཕྱེ་ནས་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་གཏན་ལ་འབེབས་པའི་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་གཉིས་པོ་འདི་ནི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཐེག་ Z112b1 པའི་སྐབས་སུ་རྒྱས་མོད་ཀྱང་། གསང་ K118a སྔགས་ཀྱི་གཞུང་འགྲེལ་བའི་པཎྜི་ཏ་དང་། གྲུབ་ཐོབ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་དེ་གཉིས་གང་རུང་ཞིག་དང་མཐུན་པར་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཀྱི་དོན་གཏན་ལ་འབེབས་པ་ལས་གཞན་པའི་ཕྱུང་གསུམ་མེད་པས་ཚུལ་འདི་ནི་ b2 གསུང་རབ་མདོ་སྔགས་མཐའ་དག་གི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་གཏན་ལ་འབེབས་པའི་ལམ་དུ་ཤེས་པར་བྱའོ[1]། །

LS228 དེའི་ཕྱིར་ V248 ཚུལ་གཉིས་ཀྱི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་སྲོལ་ལ་མི་བརྟེན་པར་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་འཚོལ་བ་ནི་ལོང་ཁྲིད་མེད་པའི་ལོང་བ་ཉམ་ང་བའི་ཕྱོགས་སུ་ b3 རྒྱུག་པ་དང་འདྲ་ལ། བརྟེན་པར་འདོད་ཀྱང་འདི་དག་གི་གཞུང་ལ་རིང་དུ་མ་འདྲིས་པ་དང་ཁྱད་པར་དུ་འདི་དག་གི་རིགས་པའི་གནད་ཕྲ་མོ་རྣམས་མི་ཤེས་པར། གསུང་རབ་ཀྱི་དྲང་ངེས་འབྱེད་པའི་ཚིག་འགའ་ཞིག་ལ་བརྟེན་ནས་ལུང་ཙམ་སྐྱབས་ b4 སུ་གྱུར་པ་རྣམས་ཀྱིས་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཀྱི་གཏམ་བྱས་སུ་ཟིན་ཀྱང་ཚིག་ཙམ་ཞིག་སྙིང་པོར་ཟད་པར་མཐོང་ནས། དོན་གྱི་གནད་ཆེ་ལོང་ཙམ་དུ་མ་ཞིག་མཐོང་ཡང་ཡིད་མི་ཚིམ་པར་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱིས་གསུང་རབ་ལྟ་བའི་མིག་ b5 ཏུ་ཕྱིན་པའི་རིགས་པའི་གནད་ཕྲ་རགས་རྣམས་ལ་ལེགས་པར་འདྲིས་པར་བྱས་ནས། གསུང་རབ་ཀྱི་རྒྱ་ཆེ་བ་དང་ཟབ་པ་དང་ཟབ་པ་ལས་ཀྱང་ཆེས་ཟབ་པའི་ཟབ་གནས་རྣམས་གཏན་ལ་འབེབས་པ་ལ་བརྩོན་པ་ཆུ་བོའི་རྒྱུན་ལྟར་རྩོམ་ b6 ཞིང་། ཇི་ཙམ་ཤེས་པ་དེ་ཙམ་དུ་སྒྲུབ་པ་སྙིང་པོར་བྱས་ཏེ་རྒྱལ་བའི་བསྟན་པ་རིང་དུ་གནས་པར་འདོད་པའི་རྣམ་དཔྱོད་ཅན་རྣམས་ལ་ཁོ་བོས་ལེགས་པར་བཤད་པའི་སྙིང་པོ་འདི་གཏམ་དུ་བྱས་སོ། ། ། །

---

1 V, K, P, Z byaḥo: B, LS byas so

ちによって詳しく解説された多くの門（観点）とが見られるが、汝たちが、それら二つの密意を解釈している注釈者は何によって了義を建立したのであり、何を最終的な意味として認めるのであるかを述べよ、質問するならば、

> ジャンブドゥヴィーパの学者の荘厳となれるこれらの人々の、すべての善説に心から尊敬するのであるが、輪廻と涅槃〔とのすべての法〕を、縁起なる誑惑されない事由によって、相として把握するところ（諦執）のすべての対象なるものは止滅する。
>
> チャンドゥラ〔キールティ〕より到来せる善説なる白光によって慧眼がクンダ〔の花〕の園に開かれたとき、ブッダパーリタによって示された〔ナーガールジュナの〕道を見て、ナーガールジュナの善き考え方を主要なものとして理解しない者は誰かいるのであろうか。

と、そのように私たちは語るのである。

以上のように先に説明した方軌をもって聖典の未了〔義〕・了〔義〕を区別して、真実性が決択されるこの二つの大道の進路は般若乗（顕教）の場合に広大であり、なおまた、真言（*mantra*）の文典を解釈するパンディタや行者たちにとっても亦、それら二つの何れかに順じて真実性を（*Peking 187a*）決択することより別の第三類はないのであるから、この方軌は聖典である顕密のすべてのものの真実性を決択する道として知るべきである。

それ故に、（*V.p.248*）二つの方軌である大道の進路に依らずに真実性を探究することは、盲人を導く者を持たない盲人が危険な方向に走ることと等しいのであり、〔正しい〕依り所を認めても、これらの本典に久しく慣れていなく、特別にこれらの理証の細かい要点を知らずして、聖典の未了〔義〕・了義を区別する何らかの言葉を根拠として、教証のみを帰依処としている人々は、真実性の論談をなしたとしても、ある言葉のみが心髄であると普く見るから、おおよその意味の所在を沢山見ても、心から満足しないのであって、大道によって聖典を見極める眼を達成した理証の密・粗なる諸要点によく慣れて、聖典の広大にして甚深なるものよりも更に極めて甚深なる所在を決択する努力を、河の流れのように開始して、知られる限りその限り実践を中心となして、勝者〔釈尊〕の教えがいく久しく〔この世界に〕置かれることを望む弁別のある人々に対して、私はこの『善説心髄』（『レクシェーニンポ』）を論談したのである。

རྒྱལ་བའི་ *Z113a1* དགོངས་ཟབ་ཟབ་མོའི་མདོ་ཡིས་རབ་བསྟན་བསྟན་པའི་སྙིང་པོ་འཛིན། །
ཐུབ་པའི་རིང་ལུགས་ལུགས་ *K118b* མཆོག་གཉིས་ཀྱི་གཞུང་མང་མང་དུ་ཐོས་པ་དང་། །
དེ་དོན་རྣམ་དཔྱོད་དཔྱོད་ལྡན་ཡིད་འཕྲོག་རིགས་ཚུལ་ཚུལ་ *a2* བཞིན་བསམས་པ་དང་། ། *V249*
འཇམ་དབྱངས་ཞེས་གྲགས་གྲགས་པའི་ཕྲེང་བས་ཀུན་ཁྱབ་ཁྱབ་བདག་དེ་ཡི་ཞབས། །
ཤུགས་དྲག་རྒྱུན་མི་འཆད་པའི་དད་པ་ཡིས། །སྙིང་གི་པད་མའི་ལྟེ་བར་གུས་བསྟེན་པས། ། *LS229*
གསུང་རབ་དེ་ཉིད་མཐོང་བའི་ *a3* རིགས་སྨྲ་དེས། །རྨད་བྱུང་གཏམ་གྱི་སྦྱོར་བ་འདི་བྱས་སོ། །
ལེགས་བཤད་གཏེར་ཆེན་དེ་ཡི་གསུང་རབ་དོན། །སྨྲ་བའི་ཁྱུ་མཆོག་ཀླུ་སྒྲུབ་ཐོགས་མེད་ཀྱིས། །
ཇི་བཞིན་བཀྲལ་བའི་ཚུལ་གཉིས་ཤིང་རྟའི་སྲོལ། །
དེ་བཞིན་འཆད་པའང་འདི་ལས་ *a4* གཞན་ན་གང་། །
རླབས་ཆེན་སྤྱོད་ལ་རིང་ནས་ཞུགས་པ་ཡི། །རྒྱལ་སྲས་རིག་གནས་ཀུན་ལ་མཁས་པས་ཀྱང་། །
ཤིན་ཏུ་དཔག་དཀའ་ཟབ་དང་རྒྱ་ཆེའི་གནས། །ཇི་བཞིན་རྙེད་ནས་ཚུལ་བཞིན་འདྲིས་བྱས་པས། །
ཏིང་འཛིན་ཤེས་ *a5* རབ་ཚུལ་ཁྲིམས་ཡོངས་དག་པའི། །
དགའ་སྟོན་ཆེན་པོས་ཡིད་རབ་ཚིམ་གྱུར་ནས། །
རེས་འགའ་རྒྱལ་ལ་དང་བའི་དགའ་བ་རྒྱས། །སྐབས་འགར་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་སྐུ་དྲིན་དྲན། །
གཞན་ཚེ་མཁས་པའི་བཤེས་ལ་གུས་པ་དང་། །ཉམ་ *a6* ཆུང་འགྲོ་ལ་སྙིང་ནས་བརྩེ་བ་དང་། །
བསྟན་པ་རིན་ཆེན་རིང་དུ་གནས་འདོད་པ། །
འདི་དག་ཕན་ཚུན་འགྲན་བཞིན་འཕེལ་བར་འགྱུར། །
དེ་ཚེ་རིང་ནས་ཉམས་པའི་རྟོགས་དཀའི་གནས། །
གང་གིས་བཙལ་བས་རྙེད་པའི་རིགས་པའི་ལམ། །

LS230, Z113b1

དེ་ཡི་རྣམ་འཕྲུལ་ཀྱེ་མའོ་ངོ་མཚར་ཞེས། །གཅིག་པུར་གནས་ཀྱང་དགའ་བའི་ཅ་ཅོ་འཚོར། །
དེ་འདྲ་དེ་ལ་སྨྲ་བའི་ཟླ་བ་ཡིས། ། *V250, K119a* འདི་ནི་ཤེས་རབ་མཆོག་གི་བསམ་གཏན་པ། །
ཚུལ་ཁྲིམས་དག་པའི་མགོ་ལ་འདུག་པ་པོ། །རྒྱལ་བའི་གདུང་ *b2* འཚོབ་ངེས་དོན་རྙེད་པ་ཞེས། །
བསྟོད་པའི་ཕྲེང་བས་ཡང་དང་ཡང་དུ་བསྔགས། །དེ་ལྟར་རྒྱལ་བའི་བསྔགས་པ་གང་གིས་འདོད། །
བློ་ལྡན་དེ་ཡིས་རྣམ་བཤད་འདིར་ཞུགས་ནས། །བློ་མིག་རིགས་པའི་ལམ་གྱིས་དག་པར་གྱིས། །
ཚུལ་ *b3* གཉིས་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་འབྱེད་འདིར་འབད་པས། །
བདག་གིས་བསོད་ནམས་གང་ཞིག་བསགས་པ་དེས། །
ཀླུ་སྒྲུབ་ཐོགས་མེད་ཇི་བཞིན་རྒྱལ་བ་ཡི། །དམ་ཆོས་མཐའ་དག་ཡུན་རིང་འཛིན་པར་ཤོག །
ཚུལ་དེས་རྒྱལ་བ་དགྱེས་པ་བསྐྱེད་ *b4* པ་ལ། །རྒྱལ་སྲས་མཁས་པ་ཀུན་བཟང་འཇམ་དབྱངས་ཀྱིས། །

〔わたくしは〕勝者の深い意図を甚深なる経典（『般若経』）によって善く説かれた教えの心髄を把握〔するために〕、牟尼の学流である勝れた二つの考え方の沢山の本典を多く聞いたのであり、また、その意味の判断〔のために〕判断をもった心を奮い立たせる理証の在り方を道理のごとくに思索したのであり、（*V.p.249*）マンジュシュリーといわれる名声の念珠をもって、すべてに行きわたったその遍主の御足に〔至るまで〕、

強く間断無き浄信によって、心臓の蓮華の芯にて尊敬を寄せて、聖典そのものを見たその理証を語る者によって、希有なこの論談をなしたのである。

善説のその偉大な宝庫（釈尊）の聖典の意味を、語る牛王であるナーガールジュナとアサンガによって、解釈されたような二つ方軌の大道の進路を、その通りに〔ここに〕説明することがまたこれより他に何処〔にあろうか〕。

偉大な行に永く入った、勝者子であり、学問（明処）のすべてに通じた人によっても、非常に量り難い甚深にして広大なる場（空）を、見い出したようにその通りに熟練して、

禅定と知恵と戒とが清浄となる偉大な宴会によって心が満足して、ときどき勝者に対して信仰の喜びを広げ、ときどき大道の御恩を思いだし、

別のときには、学者の善友に対して尊敬と、弱者である衆生に対してこころからの慈悲と、教えの大宝が永く止まることを求めること、これらは互いに競って、増幅する。

そのとき、永い間、衰退した難解な場が、ある人によって探され得られた理証の道〔と〕その変化（神変）が、ああ、希有であるというように、一人に止まって、しかも、喜びの歓声が溢れてくるのである。

そのようなその人（空性の理解者）に対して語る月〔である世尊〕によって（*V.p.250*）この人は勝慧の禅定と清浄な戒の先頭にいる者であって、勝者の継承者であり、了義を得た者であるというように、

讃嘆の念珠によってたびたび称賛されているように、そのように勝者の称賛をおよそ望む人である、かの具慧者はこの解明（『善説心髄』）に入って、慧眼を理証の道によって浄化して下さい。

ཚུལ་ *113b3* གཉིས་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་འབྱེད་འདིར་འབད་པས། །
བདག་གིས་བསོད་ནམས་གང་ཞིག་བསགས་པ་དེས། །
ཀླུ་སྒྲུབ་ཐོགས་མེད་ཇི་བཞིན་རྒྱལ་བ་ཡི། །དམ་ཆོས་མཐའ་དག་ཡུན་རིང་འཛིན་པར་ཤོག །
ཚུལ་དེས་རྒྱལ་བ་དགྱེས་པ་སྐྱེད་ *b4* པ་ལ། །རྒྱལ་སྲས་མཁས་པ་ཀུན་བཟང་འཇམ་དབྱངས་ཀྱིས། །
ཇི་ལྟར་སྤྱད་པ་དེ་ལྟར་བདག་གིས་ཀྱང་། །རླབས་ཆེན་སྤྱོད་ལ་ཀུན་ནས་སྤྱོད་པར་ཤོག །

LS231 ཅེས་མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཚུལ་དང་། བདག་ཉིད་ཆེན་པོ་ *b5* ཐོགས་མེད་ཀྱིས་རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ་གྱི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་སྲོལ་གཉིས་ཕྱེ་ནས། གསུང་རབ་ཀྱི་དྲང་བ་དང་ངེས་པའི་དོན་རྣམ་པར་ཕྱེ་བ་གསལ་བར་བྱེད་པ་ལེགས་པར་བཤད་པའི་སྙིང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ནི། ཤཱཀྱའི་དགེ་ *b6* སློང་མང་དུ་ཐོས་པ་རིགས་པ་སྨྲ་བ་ཤར་ཙོང་ཁ་པ་བློ་བཟང་གྲགས་པའི་དཔལ་གྱིས་སྦྱར་བའི་ཡི་གེ་པ་ནི་དགེ་སློང་སྡོམ་བརྩོན་བསོད་ནམས་བློ་གྲོས་སོ། ། ། ། མངྒ་ལཾ། །

二つの方軌である、この大道の進路に判別することに努力したことによって、私が福徳を積むそのことによって、ナーガールジュナとアサンガのように、勝者のすべての正法が永い間、(*Peking 188a*) 保たれんことを。

その方軌によって勝者に喜びを生ぜしめんために、勝者子である賢き普賢と文珠（マンジュシュリー）によってなされたように、そのように私によっても大いなる行のすべてについて実行せられんことを。

というように、師主ナーガールジュナによっての無自性の方軌と、偉大なアサンガによるただ表象のみ（唯識）の方軌との二つの大道の進路に分けて、聖典の未了〔義〕・了義の判断を明らかにする『善説心髄』というこれは、釈迦の比丘であり、多聞者であり、理証を語る人、東のツォンカ出身の吉祥なるロプサンタワが著わした〔のであり、それの〕筆記者は、沙門であり、戒を保っている（ドムゼン）ソナムローテーである。

幸あれ。

大谷大学図書館
12.1.14
549765

訳　　註

1) 『大注』の細科文によると（*ḥJigs med dam chos rgya mtsho* 〈*1898-1946*〉 *:Legs bśad sniṅ poḥi ḥjug ṅogs, smad cha,* 以下『大注』と略称）、

1）〔ナーガールジュナと『無尽慧所説経』との〕関係、

2）経を立ること、

3）経の意味を述べること（*Pa 1a2*）、

とあり、以下、1)に当る。

2) *Prasannapadā, L, de La Vallée Poussin (ed.), p.43, ll.4-7, Derge, Toh. No.3860 Ḥa 13b4-14a2, Prajñāpradīpa- ṭīkā (Avalokitavrata, A.), Peking, No.5259, Wa 8b7-9a4, Derge, Toh. No.3859, Wa 7b3-6, Madhyamakālokā (Kamalaśīla, A.), Peking, No.5287, Vol. 101, 46-2-7~3-4 (Sa 161b7-162a4), Derge, Toh. No.3887, Sa 149a6-b3* 参照。

3) 以下『大注』の細科文によると、2)に当る。注 *1)* 参照。

4) 周知されているようにツォンカパはこの経文を『ラムリムチェンモ』（『菩提道次第広論』）でも引用している。長尾雅人『西蔵仏教研究』106頁参照。

この経文は『大宝積経』巻52、「菩薩蔵会」第十二之十八、「般若波羅蜜多品」（異訳『大乗菩薩蔵正法経』巻35、「勝慧波羅蜜多品」）の中にもそれに類似した経文が伝承されている（安井広済『中観思想の研究』195頁、高崎直道「菩薩蔵経について」『印仏研』22-1など参照）が、智厳共宝雲訳『無尽意菩薩品』（大正13、*205b10-24*、竺法護訳、大正13、*604b3-21*）及びチベット訳（*Peking, No.842, Vol. 34, 64-3-4~64-4-7, Bu 155b4-156a7, Derge, Toh. No.175, Ma 150a2-b4*）の経文と対照すると、ツォンカパのここに引用する経文は、その経文の省略された様態のもののようである。

また、チャンドゥラキールティの『浄明句論』の所引のその経文のそのままのものでもない。更に、『入中論』第6章第97偈の長行に対するジャヤーナンダの註疏におけるその経文（小川一乗『空性思想の研究』224頁参照）や、カマラシーラの『中観光明論』に引用されているその経文の様態、訳語に近接しているとは言え、ツォンカパは全面的にそれらに基づいて引用したとも思えない。

5) 次の本文「その中」以下は『大注』の科文3)に当る。更にこの3)の細科文として

①経の意味するものそのもの、

②別の経でもそのことと一致するもの、

③未了義と了義との建立の区別、

④未了義、了義に疑いを断つことの伴なった具体的なもの、（*Pa 14a3-4*）

とに分節されている。以下は①に配せられる。

6) この理解は『大注』による。『大注』下，*Pa 5b* 参照。

7) 『大注』の科文によると、以下は注 *5)* に示す細科文②に配当せられている。

8) 第7章第5偈。 *Skt., Dās (ed.), p.22, ll. 21-23, Skt., Vaidya (ed.), p.36, ll.1-4, Derge, Toh. No.127, Da 20b3,* 大正15、 *556a*。『ラムリムチェンモ』（長尾雅人『西蔵仏教研究』107頁参照）、 *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.44, ll. 2-5, p.276, ll. 5-8.*）などにも引用。

9) 以下『大注』の科文によると、前の注 5) に見る細科文③に相当する。

10) Dhammapadā, 294 、 295偈、 Udānavarga, 32 の 73偈などに見られる。また、密教経典 mKhaḥ ḥgro rgya mtsho rgyal ḥbyor maḥi rgyud, Toh. No.372, Kha 67a1 にも見られる。世親の『釈軌論』の中で、大乗は言葉通りの意味ではなくして、密意趣のあるものであることを述べることについて、言葉通りの意味として決定してはならない経文の譬えとして、pha daṅ ma ni bsad byas śiṅ // rgyal po bram ze gtsaṅ sbra can // yul ḥkhor ḥkhor daṅ bcas bsad na // bram ze sdig pa med par ḥgyur // (Derge, Toh. No.4061. Śi 97a7-b1) なる詩頌の形で引用されている。そして、その a 句について、「渇愛は母であり、業の有は父というように説かれている。〔業の有は〕生者であるからである。他の人々は言う。我慢であると。」(ibid.,97b5) という説明が見られる。又、その直後にも a 句のみを引用している。ibid.,101a1.『大乗荘厳経論』の安慧註では、第18章菩提分品第31偈 (skt.) b 句「密意趣あるものの意味」の下でも、この句を引用し、父は無明、母は貪を表わすといい、同じく無性註にも引用。安慧註、 Peking, 影印 Vol. 109, 47-4-3~6, 無性註、 Peking, Vol.108, 185-2-2 参照。

11) 『大注』下, Pa 6b5 による。

12) Peking, No.5287, Vol. 101, 46-1-5~6. Derge Toh. No.3887, Sa 148b7. 『ラムリムチェンモ』にも引用、長尾雅人『西蔵仏教研究』108頁参照。

13) 次に続く本文は前記注 5) に示す『大注』細科文④に相当する。

14) 大正30、 332b, Peking, Vol.109, 271-4-2~7. Derge, Toh. No.4035, Tshi 164a4-5 参照。この『瑜伽師地論』「本事分」、三摩呬多地の所述は、世尊によって四種依が建立される事由として、四種のプドゥガラによると四時の次第によるとの二の側面から説明せられる中の、後者の所説の取意と思われる。

15) Derge, Toh. No.100, Ga 297b2, Peking, No.768, Khu 325b2, 大正12, 247a10 など参照。『ラムリムチェンモ』にも引用、長尾雅人『西蔵仏教研究』107頁、408頁注 (15) 参照。

16) Peking, No.730, Vol. 18, 36-4-7 (Ji 315b7), Derge, Toh. No.8, A 390a1)。『ラムリムリンポ』には『十万頌般若経』の所説として「このすべての法は世間の言説によって仮説されたものであるが、勝義としてではない」と述べる。高田順仁・白館戒雲『中観哲学の研究』Ⅰ、 p.103,ll.23-24 参照。これに類する所説は、この『レクシェーニンポ』(『善説心髄』『タンゲー』) V.p.211,l.17 (本書187頁) 及び p.217,ll.9-10 (本書195頁) に引用している。それは『二万五千般若』 Toh. No.9, Ga (=A) 、 346b4 にも見られる経文で、御牧克己執筆『大乗仏典』中国・日本編15、246頁、注334には『大般若波羅蜜多経』無生品二十における「…六趣差別亦隨世間言説施設。故有非勝義耶」(大正５、 419c17-18) を指摘。

17) 『大注』によると、以下の細科文は、

１) 縁起は空の意味として解釈していることによる未了義了義の区分の仕方、①縁起が空の意味として解釈していること、②それによって未了義了義の大道を区分する仕方、③『解深密経』が了義経典となるのは学徒によってある仕方、

２) 空が縁起の意味として解釈していることによる未了義了義の区分の仕方、とあって、以下は１) ①に相当する。

18) 以下は前注 17) に掲げる『大注』細科文の②に相当する。

19) 以下は『大注』細科文③に相当する。

20) 『大注』によると (Pa 15a2-3)、第12章第12偈。 Derge, Toh. No.3846, Tsha 13b4-5, 月称 (チャンドゥラキールティ) 造『四百論註』、 Derge Toh. No.3865, Ya 190a 以下参照。

21) 以下の本文について『大注』によると前記細科文 (注 17) 参照) の２) であり、更に、この下で、

①空は縁起の意味として解釈していること、

②それに基づいて未了〔義〕・了〔義〕の大道の区分の仕方、

③甚深なる教えは了義経であり、それより別なものは未了義として説くもの、

とに分節されていている。以下は、細科文２) の①に相当する。

22) 第24章第１偈。『ラムリムチェンモ』にも引用、長尾『西蔵仏教研究』123、135頁参照。

23) 第24章第20偈。

24) 以下は『大注』細科文② (前記注 21) 参照) に当る。

25) Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.40, l. 7~41,l. 1, Derge, Ḥa 13a2-3 参照。

26) Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.42, ll. 5-8, ibid., Ḥa 13b1-2 参照。

27) 以下は『大注』細科文２) の③ (前記注 21) 参照) に当る。

28) 大正32、 68-70c 参照。

29) 第27偈、 Peking, No.2665, Vol. 61, 285-5-6, Derge, Toh. No.1800, Ṅi 39b1.

30) 第４章第94、95、96偈、 Peking No.5658, Vol. 129, 181-2-2~4. Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.359, l.11~360, l. 2.

31) Ratnāvalī, 第１章, 第3 、4偈, M. Hahn (ed.) (Nagarjuna's Ratnāvalī, Indica et Tibetica, Vol.1, Bonn 1982) 参照。

32) 『中論』帰敬偈、 Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.11.

33) 帰敬偈。

34) 巻末の流通偈。

35) Peking, No.2019, Vol. 46, 37-4-4~5, Derge, Toh. No.1128, Ka 76b7.

36) 『大注』によると「空が縁起の意味として説かれていること」という。 Pa 23a4.

37) 『大注』による。下, Pa 23a5.

38) チベット訳第68、69偈。 Derge, Toh. No.3827, Tsa 26a4-5, Chr. Lindtner(ed.) (Nāgārjuna, Delhi, 1986), pp.34-68 参照。なお、『ラムリムチェンモ』には第68偈を引用、長尾『西蔵仏教研究』126頁参見。

39) Derge, Toh. No.5831, Tsha 120b4-5, Peking, No.5231, Tsa 137b7.

40) 第13章第８偈 cd, Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.247, l. 2, Derge, Ḥa

83b4, チャンドゥラキールティ造『四百論註』第16章第７偈の下でも引用、 *Derge, Ya 233a1.*

41) 第23偈 *Peking, No.2012, Vol. 46, 34-2-5～6, Chr. Lindtner (ed.)(Nāgārjuna), p.136, Derge, Toh. No.1120, Ka 69b1.*

42) *V.* 本及び *Peking* は *...deḥi don* であるが、 *...deḥi ṅo na* として理解する。『大注』 *mnam gźag zag med kyi ṅo na chos ñid... (Pa 24a2).*

43) 第７章第33偈 *cd*。

44) 『二万五千頌般若経』 IV, *T. Kimura (ed.), p.124, ll. 28-29, Peking, Vol.19, No.731, Thi 131b4-5, Derge, Toh. No.9 Kha 338a6,* 大正８， *336a24-25,* 御牧克己注（『大乗仏典』中国・日本編15、187頁）参照。

45) 第35偈 *a*。

46) 第43、44、45偈。 *Chr. Lindtner (ed.) p.114,* 『ラムリムチェンモ』にも引用、長尾『西蔵仏教研究』127頁参照。

47) 『大注』では、 *Jo naṅ ba* の主張であるという。 *Pa 26a2.*

48) 第40、41偈。 *Chr. Lindtner (ed.) p.112.*

49) *Prasannapadā, L.de La Vallée Poussin (ed.), pp.498, l. 9-499, l. 2* にも、第24章第12偈のもとで同じ趣旨の経文を掲げている。 *Derge, Ḥa 165b3-4.*

50) 第24章第12偈。

51) 第2章第22、23偈、 *M. Hahn (ed.), pp.48-49, Peking, No.5658, Vol. 129, 176-1-5～6.*

52) この記述は恐らくバーヴァヴィヴェーカの『般若灯論』に対する観誓の註釈に基づいて述べたものであろう。 *Derge, Toh. No.3859, Wa 73a5.* なお、 *Akutobhayā* の奥書にも（*Peking, No.5229, Tsa 113b, Derge, Toh. No.3829, Tsa 99a*）『中論』に対してこれら八人の注釈のあったことを伝えている。

53) *Derge, Toh. No.3859, Wa 193a1-195a1* 参照。なお、『浄生論』と和訳したのは、野沢静証「徳慧・提婆設摩の中論疏の残簡」（『印仏研』２-２、93頁）による。江島恵教『中観思想の展開』161頁では、この註釈書名が *dKar po rnam par ḥchar pa* となっている。

54) 第27章第24偈に対する *Akutobhayā* の長行（*Derge, Tsa 98a6-7*）に見られるが、所引の詩偈は『四百論』第７章第５偈である。

55) *Derge, Toh. No.3853, Tsha 242a7-b1,* 安井広済『中観思想の研究』311頁参照。

56) *Peking, Vol. 29, 9-4-2～3.* 大正16、 *694a16-19*。すでに本論の前編「唯識章」における論究で引用しているのであるが、経文としては「自相として設定されたものではないから、それ故にそれは相無自性性といわれる」と見られる。 *V. p.8, ll. 11-12, Peking, 89a7-8.* なお、「自相」（*raṅ gi mtshan ñid, svalakṣaṇa*）とはそれ自らの固有の特徴をもつものに対して表示されているであろうが、ツォンカパは『解深密経』所出のこの用語について「自相といわれるものは中国の大註などの中に不共の相（*thun moṅ ma yin paḥi mtshan ñid, asādhāraṇa*）であると説明されているが合理的でない」（*V. p.5, ll.15-17, Peking, 88a6-7.*）と言及している。ツォンカパは『解深密経』に基づいて「自相」と「不共の相」とを区別して、不共の概念は同じく『解深密経』の経文の「名称や記号などによって建てられている特相」あるいは「自相と属性との特相」という点で了解されているようである。遍計所執について「不共」の相という理解はあるが、一方直前に記すように「自相として設定されたものではない」という用例が見られるように、経文自体に両用語が同義に扱われていないことを根拠にしてツォンカパはこのように指摘したものと理解される。

57) *Derge, Toh. No.3853. Tsha 242a6.* 安井広済『中観思想の研究』310頁参照。この論文は取意による引用である。

58) 大正30、 *704c* （巻74）、 *Peking, Vol. 111, 73-5-8～74-1-1, Derge, Toh. No.4038, Zi 22b1-2* 参照。

59) 大正30、 *697c* （巻72）、 *Peking, Vol. 111, 66-2-6～, Derge, ibid. Zi 3a3* 参照。

60) *rgyu mtshan gaṅ źe na / mdor bsdu na / mṅon par brjod paḥi tshig gi gnas su gyur paḥi dṅos po gaṅ yin paḥo / (Peking, Vol.111, 61-2-3, Derge, Zi 4a5)* によるか。大正30、 *696a* 参照。

61) 第３章真実品、第13偈 *a b* 下の長行。

62) *S. Yamaguchi (ed.), p.132, ll, 17-18, Derge, Toh. No.4032, Bi 253b5-6.*

63) 第３章第13偈 *a b* 下の長行参照。

64) 大正30、 *697c*、 *698 a* （巻72）、 *Peking, Vol. 111, 66-2-6～, 66-4-4～, Derge, Zi 5b6-7.*

65) *V. gis.*

66) この用語は「所破」「所滅」「否定されるべき対象」などと訳されている。小川一乗「否定されるべき対象の確認」（『中村瑞隆博士古希記念論集仏教学論集』所収）ではツォンカパの『入中論釈』に基づいて論じられているが、そこでのスヴァータントリの見解については、カマラシーラのテキストを所依として考察されている。

67) 第25章、 *Derge, Tsha 242b1-2,* 文末の「それ〔蛇〕は」以下は取意。観誓の註釈ではツォンカパの引文と同じであることより、ツォンカパは観誓の註釈に基づいて『般若灯論』の論文を引用したのであろう。 *Derge, Za 247a7-b1.* 前記、安井広済『中観思想の研究』312頁参照。

68) 『中観心論』第５章第54偈、山口益『仏教における無と有との対論』463頁も併せて参見。

69) 『般若灯論』前記 *Derge, Tsha 242b1-2* 取意。同論観誓註、 *Derge, Toh. No.3859, Za 274b5-6,* 前記安井広済『中観思想の研究』313頁。

70) 同じく『般若灯論』、 *Derge, Tsha 242b2* 参照。この引文も取意。前記安井広済『中観思想の研究』313頁、前註観誓註、 *275a1-2.*

71) 第18章第７偈。 *Skt., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.364, ll.3-4, Derge, Ḥa 116b6.*

72) 第５章第74偈下、 *Derge, Toh. No.3856, Dsa 219b3-4* 取意。前記山口益『無と有との対論』515-516頁参見。

73) Derge, Toh. No.44, Kha 22a4, この経文は周知されているもので、最近では、御牧克己氏が注記の様式で解説している。『大乗仏典　中国・日本篇　15　ツォンカパ』、196頁参照。なお、指摘するまでもなく、唯識の論書には『唯識二十論』の冒頭や『摂大乗論』Ⅱ-7にも引用されている。 Skt., cittamātram idam yadidaṃ traidhātukam. Buddhist Sanskrit Texts No.7, p.32, l.9.

74) 『般若灯論』第25章、前記 Derge, Tsha 245b6-7 参照。前記安井広済『中観思想の研究』346頁、前記観誓註、 Derge, Za 291a5-292a2 参見。

75) 第3章第33偈。詩頌品第487偈。『般若灯論』第25章でも引用している。前記 Derge, Tsha 245a6, 前註安井著341頁参照。

76) 『般若灯論』第25章、前記 Derge, Tsha 245b2-3, 前記安井著345頁参照。

77) 以下の所論は、『般若灯論』(前記安井著349頁以下参照) 並びに『中観心論』第5、第31-38偈などを背景とするものであろう。

78) 第5章第41偈 c d の取意。 Derge, Dsa 21b4, 211a4-5 (Tarkajvālā)、前記山口益『無と有との対論』434-435頁参見。

79) 第5章第20偈 c d の取意。 Derge, Dsa 20b7, 205a7 (Tarkajvālā)、前注山口益著、340頁参照。ツォンカパは『入中論釈』でも引用している。 Vāranasi 本、 p.283.l.2, 小川一乗『空性思想の研究』181頁参見。

80) Satyadvayavibhaṅga-kārikā (Toh. No.3881) の第3、8、38偈などを背景として述べているのであろうか。

81) 『中観心論』第3章第45偈、『般若灯論』第3章、前記 Derge, Tsha 76a7, 76b6-77a1, Prasannapadā, skt., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.32, l.9-33, l.1 に類似した用例を見る。前記山口益『無と有との対論』169-171頁参照。

82) 『中観心論』第3章第27偈 a b (Derge, 4b4, Tarkajvālā, Derge, 61b2), Prasannapadā, skt., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.33, l. 2. 『ラムリムチェンモ』毘鉢那章、長尾雅人『西蔵仏教研究』275頁、山口益『無と有との対論』170-171頁など参照。

83) テキストの ḥdi ni を ḥdis に訂正して理解する。

84) バーヴァヴィヴェーカと共に、言説として自相を認めるこの思想はスヴァータントゥリカの特色と考えられる。なお、『中観光明論』における所説では、「勝義として」という限定を用いている。その所在は相無自性について、 Derge, Toh. No.3887, Sa 151a2-3, 生無自性については 150b7-151a1 に確認される。

85) 『渡辺照宏仏教学論集』71頁、注18) 20) によっても同様の指摘がなされている。なお、『大注』によると、『中観荘厳論』には見られない、という。

86) Derge, Toh. No.3853, Tsha 247a1-2, 安井広済『中観思想の研究』360-361頁、併せて『中観心論』第5章53偈参照。

87) Derge, Toh. No.3859, Za 298a2-3.

88) Derge, Tsha 247a2-3.

89) Derge, Za 298b5.

90) この叙述の典拠は lTa baḥi khyad par によるのであろう。上山大峻「エセイデの仏教綱要書」(『仏教学研究』32・33号所収、32頁18-26行)、山口瑞鳳編『敦煌胡語文献』(敦煌講座6) 278頁 (松本史朗稿) など参照。

91) 『中観心論』第5章、第28偈 c d 。

92) 『中観荘厳論』91偈、以上の自注は、 Derge, Sa 78b5-7, M. Ichigō (ed.) (pub., Bun-eidō, Kyoto), p.290, ll.14-21, 一郷正道『中観荘厳論の研究』(以後、一郷『研究』と略称) 182-183頁参照。

93) 第10章詩頌品、第489偈 a b。

94) Derge, Sa 79a4-5, M. Ichigō(ed.), p.292, ll. 19-24, 一郷『研究』183頁参照。

95) 以上は第92偈に対する自注に基づく。 Derge, Sa 79a5-6, M. Ichigō (ed.), p.294, ll. 2-4, 参照。

96) M. Ichigō (ed.), p.294 参照。

97) 第3章第96偈、第10章第592偈。

98) 第3章第99偈、第10章第595偈。

99) Derge, Sa 79b4-5, M. Ichigō (ed.), p.300 参照。

100) M. Ichigō (ed.), p.301 参照。

101) 次の詩頌とともに、『自注』では第93偈のもとで引用。ツォンカパの引用は ḥdi la skye ba ci yaṅ med // ḥgag par ḥgyur baḥaṅ ci yaṅ med // skye ba daṅ ni ḥgag pa dag // śes pa ḥbaḥ źig kho naḥo // である。『中観荘厳論』の自注では、b 句が…ḥgyu ba ci…。これら一連の引用の後に、ツォンカパが言及しているように、この詩頌をめぐって『入楞伽経』のものと見る解釈とナーガールジュナのものと見る理解とが起ってきている。ナーガールジュナのものと見る理解は『六十頌如理論』第21偈とし、そのチベット訳は、 de ltar ci yaṅ skye ba med // ci yaṅ ḥgag par mi ḥgyur ro // skye ba daṅ ni ḥjig paḥi lam (las) // dgos paḥi don du bstan paḥo // である。他方『入楞伽経』のチベット訳では第2章140偈 (南条本による、 Vaidya 本では138偈) ḥdi la gaṅ yaṅ rkyen rnams kyis // skye ba med ciṅ ḥgag pa med // brtags (btags) paḥi rkyen rnams kho na ni // skye źiṅ ḥgag par ḥgyur ba yin no / (Peking, Ṅu 97b3-4), 第10章85偈 ḥdi la rkyen gyis mi skye ste // gaṅ yaṅ ḥgag par mi ḥgyur ro// brtags pa yi ni rkyen rnams ñid // skye ba daṅ ni ḥgag par ḥgyur // (Peking, Ṅu 177a4) にその典拠が求められている。ツォンカパはカマラシーラの指示に従って『入楞伽経』の経文としている。一郷『研究』では『六十頌如理論』の引用とする。なお、松本史朗「Ratnākaraśānti の中観派批判 (下)」(『東洋学術研究』19-1、154～5頁及び注4) 参照。

102) 『六十頌如理論』第34偈。『中観荘厳論』の自註、 Derge, Sa 79b5-6, M. Ichigō (ed.), p.302 参照。

103) カマラシーラの『中観荘厳論註』の ḥphags pa laṅ kar gśegs pa las gsuṅs paḥi khuṅs śes pa ḥbaḥ źig kho naḥo źes bya ba smos te / (Derge, Toh. No.3886, Sa 129b2) によるのであろ

う。*M. Ichigō (ed.), p.303. ll.2-3* 参照。

104) Derge, Toh. No.4072, Hi 116a5, Derge, Toh. No.4079, Hi 143a2, Derge, Toh. No.4085, Hi 226a4-5 参照。なお、*Toh. No.4079, Prajñāpāramitopadeśa* の所引では、*klu sgrub kyi źal sṅa nas kyaṅ / dṅos rnams skye ba yod min źiṅ // ḥgag paḥaṅ gaṅ na yod min te // śes pa ḥdi ñid kho na ni // skye źiṅ ḥgag par ḥgyur pa yin //.*

Toh. No.4085 については、海野孝憲「*Madhyamakālaṃkāropadeśa* の和訳解説」(『名城大学人文紀要』第32集所収、14頁及び注81・82)参照。海野氏はツォンカパの指示に従って、ラトウナーカラシャーンティの誤りとする。

105) Derge, Toh. No.3885, Sa 65b5-66a2, M. Ichigō (ed.), pp.132-134 参照。

106) この名称は *Tattvadaśaka-ṭīka* に見られる。*Derge, Toh. No.2254, Wi 164b5-6, źi ba ḥtshoḥi źal sṅa nas la sogs pas rnam pa daṅ bcas paḥi dbu ma ñid khas len par byed de,* また、*Peking, Mi 130b2* 参照。

107) Tattvadaśaka-ṭīka (Peking, No.3099) に基づいているのであろう。*Peking, Vol.68, 298-3-8, Derge, Wi 165a6-7, rnam pa med paḥi dbu ma yaṅ la baḥi na bzaḥ can la sogs śes pas khas len te /.* ジャムヤンシェーピードルジェ(*ḥJam dbyaṅs bźad paḥi rdo rje*)はそのラババの表明の典拠として *Lwa ba pas mdsad paḥi pha rol tu phyin paḥi tshul dgu baḥi luṅ draṅs so // rgyas par de rtsa ḥgrel du ltaḥo /* という。

108) Peking, No.5287, Vol. 101, 46-4-4~5 (Sa 162b4-5), Derge, Toh. No.3887, Sa 150b2-3.

109) 勝義に関する点と二辺を遠離する中道説示の点とを指示するのであろう。

110) Derge, Toh. No.156, Pha 230b2-3, Peking, No.823, Pu 238a6, 『中観光明論』に引用、*Peking Vol. 101, 46-5-4 (Sa 163a4)* 、『ラムリムチェンモ』にも引用。長尾雅人『西蔵仏教研究』184、346頁参照。

111) Peking, No.5287, Vol. 101, 47-3-3~5 (Sa 164b3-5) , Derge, Toh. No.3887, Sa 151b4-5.

112) 『中観光明論』の取意、*ibid., Peking, 47-3-1~2 (Sa 164b1-2), Derge, Sa 151b2-3.*

113) 取意、*ibid., Peking, 49-5-3 (Sa 170b3~), Derge, Sa 156b4~.*

114) 『中観心論』第3章第26偈(*Derge, Dsa 4b4*)の取意。江島惠教『中観思想の展開』92、274頁、野沢静証「清弁造『中観学心髄の疏・思択炎』—真如智を求める章(一)—」(『密教文化』第29、30合併号所取、13頁)参照。『ラムリムチェンモ』にも引用、*Peking, Kha 57b2,* 長尾雅人『西蔵仏教研究』225頁参見。

115) Derge, No.3856, Dsa 59a7-b2, Peking, No.5256, Dsa 63a1-4, 江島惠教『中観思想の展開』93頁、『ラムリムチェンモ』、*Peking, Kha 57b2-5,* 長尾雅人『西蔵仏教研究』225頁、*V.V.Gokhale* の還元梵語、*R.A.F.Thurman: Tsong khapa's Speech of Gold in the Essence of True Eloquence, p.282* 参照。

116) V. źes gsum gsuṅs paḥi, Peking, źes gsuṅs paḥi.

117) Derge, Dsa 60b4-5, Peking, Dsa 64a7-b1, 江島惠教『中観思想の展開』98-99頁など参照。『ラムリムチェンモ』にも引用されている。長尾雅人『西蔵仏教研究』226頁参見。

118) 西蔵蔵経所収(*Derge, Peking*)の『光明論』及び『ラムリムチェンモ』では *don* 欠。

119) de dag gi bsam paḥi dbaṅ gis. 西蔵蔵経所収(*Derge, Peking*)の『光明論』及び『ラムリムチェンモ』では *bsam paḥi* 欠。

120) Peking, No.5287, Vol. 101, Sa 255b2-4, Derge, Toh. No.3887, Sa 229b2-3, 『ラムリムチェンモ』(*Peking, Vol. 152, kha 58a1*)にも引用、長尾雅人『西蔵仏教研究』226頁参照。なお、後半の「勝義として不生」以下の文は、ツォンカパの『入中論註』の中にも引用、*Peking, No. 6143, Vol. 154, Ca 72b,* 小川一乗『空性思想の研究』II(テキスト編)、*p.26, ll.11-13.* 小川一乗「否定されるべき対象の確認」(『中村瑞隆古稀記念論集　仏教学論集』456頁)参照。

121) テキストは *de kho na ñid kyi rnam par dpyad na med do* と見られるが、『ラムリムチェンモ』に従って *kyi* を *kyis* に訂正して理解する。

122) 『ラムリムチェンモ』に引用、*Peking, Kha 58a4-7,* 長尾雅人『西蔵仏教研究』226-227頁参照。なお、この文は復釈の取意によると思われる。一郷正道『中観荘厳論の研究』テキスト編、*p.19, ll.9-17, Derge, Sa 86b5-87a1* 参照。

123) ツォンカパの『入中論註』においてもこれらの譬えが見られる。*Peking, 73a5-75b4,* 小川一乗『空性思想の研究』II(テキスト編)、*pp.27, l. 9-31, l. 20.* 小川一乗「否定されるべき対象の確認」(注120所掲『中村仏教学論集』所収)によると、眼に影響を受けた者における馬牛の譬えは「世間に関しての諦が虚妄なる幻の譬えによって説明される」の条項に(前掲『仏教学論集』457頁以下)、種子から芽の生の譬えは、「その〔幻の〕譬えが意味に相応して解釈される」の条項下(同上書459頁)で言及している。

124) V. bdag ñid, Derge, ṅo bo ñid.

125) V. ñe bar ston pa mthoṅ bar ḥgyur te, Peking, Derge の蔵経では *mthoṅ ba* が見られない。

126) Peking, Sa 254a5-6, Derge, Sa 228b2-3. ツォンカパの『入中論註』においても引用されている。*Peking, Vol. 154, Ca 72a,* 小川一乗『空性思想の研究』II(テキスト編)、*p.25, ll.14-15.* 前掲、小川一乗「否定されるべき対象の確認」(『中村仏教学論集』455頁)参照。

127) このような「勝義としての有」と考える視点はまた、ツォンカパの『入中論註』においては、「心(知識)に現われたり、或いは、心の力によって設定されるのではなくして、対象の存在そのものとして存在するというのが、諦であり、勝義であり、実有である」(*Peking, Vol. 154, Ca 72b,* 前注小川一乗『研究』II(テキスト編)、*p.26, ll. 9-10.*)と述べている。なお、本論のこの後の分節(*A2,B2,C2,D1,E1,F2,G1*)の中でも、「中観スヴァータントゥリカの人々は、言説を仮設する知覚によって色、受などを建てることができないが、害のない根識などにおいて顕現しているものによって、言説として有を建てることができると認めている」(*V. p.149, ll. 2-6, Peking, 145b5-7*)と述べて、「そのような知覚によって建てられているのではなく、存在自らという点の在り方によって有・無などを伺察するとき、真実として成・不成を伺察することになる」(*V. p.149, ll. 7-8, Peking, 145b7-8*)と表明している。

128) 本文 *V. p.134, ll. 7-8,* 本書、73頁、1行の言葉を言う。

129) 『中論』及びそのチャンドゥラキールティの註釈によると、第15章第2偈 *cd* の許の自性の定義として、(1) 自己に固有に存在するもの、(2) 作り変えられることのないもの、(3) 他のものに相対的でないもの、というように提示している。ここに述べる三つの特徴とはこれらを言うのであろう。

130) 「関係するものの相手の非認識」と一応理解したのであるが、ダルマキールティの論理学においては、八種の否定比量の論式が見られる。その中、非認識として、(1) 原因の非認識、(2) 能遍である本質的属性の非認識、(3) 否定の対象自体の非認識の三種が揚げられるが、(赤松明彦「ダルマキールティの論理学」『講座大乗仏教』9所収、211-212頁、戸崎宏正『仏教認識論の研究』上、164-165頁参照) それら非認識を総称するのであろうか。なお、モークシャーカラグプタの *Tarkabhāṣā* では十六種の否定比量が挙げられ、非認識として上の三種に加えて、「結果の非認識」が掲げられ、四種が見られる。(梶山雄一『論理のことば』中公文庫、64-67頁参照。)

131) 一郷正道『中観荘厳論の研究』159頁、同テキスト編192-194頁参照。

132) 江島惠教『中観思想の展開』に紹介している「*Madhyamakāloka* の内容概説」によると *I.v-ix* に相当する箇所、同書229頁参照。なお、「有無の生の否定」を除く他の論証について、同書240頁以下に収載されている論文「四大理由による無自性性論証」も併せて参照。

133) 「相反するものの認識すること」は先に見られる「関係するものの相手の非認識」とともに否定比量の論式の上で用いられるのであろうか。ダルマキールティの論理学によると、(1) 〔否定の対象自体と〕対立するものの認識、(2) 能遍と対立するものの認識、(3) 対立するものの結果の認識、(4) 原因と対立するものの認識、(5) 原因と対立するものの結果の認識 (赤松明彦「ダルマキールティの論理学」『講座大乗仏教』9所収、211-212頁参照) の、五種の認識が知られる。戸崎宏正『仏教認識論の研究』上、164-165頁、梶山雄一『論理のことば』64-67頁など参照。なお、「相反するものの認識すること」は本論ではバーヴァヴィヴェーカの勝義として有を否定する理証の中心となるものとして究明している。 *V.p.117, l. 4.*

133※) 一郷正道『中観荘厳論の研究』143頁、参照。

134) *Peking, Sa 147a8~., Derge, Sa 137a1~.* によるのであろうか。

135) 第14偈。長沢実導『瑜伽行派思想と密教の研究』60頁参照。

136) この引用文はそのままの文章では未詳である。あるいは、第1章において述べている点を取意して、このように纏めているかと思う。

137) *Derge, Toh. No.3862, Ḥa 347a3-6.*

138) *Derge, Ibid., Ḥa 347a6-7.*

139) *Derge, Toh. No.3882, Sa 10a3-4.*

140) *Derge, Toh. No.3883, Sa 37a4-6.*

141) *Derge, Toh. No.3862, Ḥa 258a7-b1. Derge* では文末の「他よりの生は有こそである」(*gźan las skye ba yod pa ñid do*) は *...med pa ñid do* となっているが、*Peking* はツォンカパの引用のとおりである。

142) *Skt., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.67, ll. 3-5, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 22b7-23a1.*

143) *ibid., Skt., p.67, ll. 6-8, Derge, Ḥa 23a1-2.*

144) *ibid., Skt., p.67, ll. 8-10, Derge, Ḥa 23a2-3.*

145) *ibid., Skt., p.67, ll. 10-12, Derge, Ḥa 23a3-4.*

146) *Derge, yod pa yin pa ñid du (Ḥa 23a5).*

147) *ibid., Skt., pp.67, l. 12-68, l. 3, Derge, Ḥa 23a4-6.*

148) *Skt.* 欠、*Derge, Ḥa 23a6* 取意。

149) 第21偈。 *Toh. No.3882, Sa 10a7, Toh. No.3881* ではこの a 句は *ji ltar raṅ bźin ṅo boḥi phyir (Derge, Sa 2b4)*。

150) 第6章第179偈 *a b, Derge, Toh. No.3861, Ḥa 213a6.*

151) *Derge, Toh. No.3865, Ya 190b2-3.*

152) *Derge, Toh. No.3842, Tsa 198a1-3.*

153) *Derge, Toh. No.3862, Ḥa 227b2, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.22, l. 3.*

154) *Derge, Toh. No.3864, Ya 4b4-5* 取意。

155) *Derge, Toh. No.3853, Tsha 113a3-b3.*

156) *Derge, Toh. No.3862, Ḥa 227b6-228a1* 取意。 *L. de La Vallée Poussin (ed.), p.23.*

157) 第15章第7偈。

158) 第13章第1偈。

159) 第15偈。詩頌の前半 a 句は本論中観章の始めの方にも引用。 *V.p.103, ll.15-16, Peking, 127a(185-1-4)* 参照。

160) *Derge, Toh. No.3856, Dsa 80b2-3.* なお、『入中論』に対するツォンカパの註釈の中にも引用している。小川一乗『空性思想の研究』(以下小川『研究』) 264頁参照。これに続くニカーヤの所説も『入中論』に引用。前掲小川『研究』266頁参見。

161) 前注所掲、小川『研究』264頁参照。

162) これらの解説は、同じくツォンカパの『入中論』の注にも見られる。前掲小川『研究』264頁参照。

163) 第6章第131偈。前掲小川『研究』273頁参照。

164) *Derge, Toh. No.3864, Ya 28a5-6,* ツォンカパは『入中論釈』でも引用、小川『研究』97頁参照。

165) 第52偈。ツォンカパはこの前半偈を同じく『入中論釈』で引用、小川『研究』97頁参照。

166) 前注160) 参照。

167) 第6章第135偈 *cd*。

168) 出典未詳。チャンドゥラキールティの『入中論註』第6章にも見られる。前掲小川

『研究』263、275頁参照。

169) 第 6 章第132偈。

170) 第10章第 1 偈 *ab*。

171) 第10章第15偈。

172) 第 8 章第13偈 *a*。

173) 小川『研究』298頁参照。

174) *Derge, Toh. No.238, Źa 43a 2-3.* 文章に若干の違いが見られる。

175) 第 1 偈。ツォンカパはこの詩頌を『入中論釈』や『ラムリムチェンモ』にも引用、小川『研究』204頁、長尾雅人『西蔵仏教研究』221頁参照。

176) 長尾『西蔵仏教研究』220頁、小川『研究』316-317頁参照。

177) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.20, ll. 3-8,* 取意。長尾『西蔵仏教研究』115頁参照。

178) 第 4 偈。

179) 第 1 章第56、57偈。

180) 以下、 *Derge, Toh. No.3842, Tsa 159a3-b2* 取意。

181) 第14章第25偈。

182) *Derge, Toh. No.3865, Ya 221b3-4.*

183) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.107, ll. 6-8,* 長尾『西蔵仏教研究』208頁、小川『研究』91頁参照。

184) *ibid., p.107, ll. 17-19,* 長尾『西蔵仏教研究』208頁、小川『研究』92頁参照。

185) 第64偈。

186) 以下は『空性七十論』第65偈の意味を述べている。

187) 第 6 章第10、11偈。

188) 第 6 章第32偈。

188※) *Derge, Toh. No.3842, Tsa 161a3.*

189) *śiṅ sdoṅ* を「大木」、「ネズの木」は *śug sdoṅ* の和訳、「シンシャパーの木」はチベットには実在しないといわれる。

190) 第11章の所述、 *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.393, l. 17-394, l. 3.*

191) *Tib., Ibid., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.393, ll. 14-17* 取意。

192) *Tib., Ibid., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.393, ll. 7-10.* なお「汚れ」は『入中論』の注では *ḥgag par byed ciṅ.*

193) *Derge, Toh. No.3865, Ya 154b2-6, Robert A.F. Thurman, Tsong Khapa's Speech of Gold in the Essence of True Eloqence, p.313* 参照。

194) 前注73参照。

195) *V. p.115* によると『入楞伽経』によるとしている。

196) 『入楞伽経』第 3 章第33偈 *a*、詩頌品第487偈 *a*。

197) 第16章第24偈。

198) 『六十頌如理論』第34偈 ab。本論においてすでに『中観荘厳論』の自注を引用する中に見られる。 *V. p.122, ll. 19-20, Peking, 135a2.*

199) *Derge, Toh. No.3864, Ya 22a4-5* 参照。

200) 第 6 章第39偈。

201) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.125, l. 19-126, l. 4,* 小川一乗『研究』129-130頁参照。

202) *Tib., ibid., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.125, ll. 18-19.*

203) 第 1 章第 3 偈。

204) *Derge, Toh. No.3860, Ḥa 59a4-5.*

205) *Derge, Toh. No.3864, Ya 15a5-16a1.*

206) ラサ版, *Pa 178b2-6, 199a1-6.*

207) 取意、小川一乗『研究』182-185 頁参照。

208) 『入中論』第 6 章第75偈。

209) 『廻諍論』第34偈以下参照。また、ツォンカパが指摘するように『中論』第 7 章第12偈もこの所述の根拠となっている。小川一乗『研究』186頁参照。

210) 第40偈。

211) *Derge, Toh. No.3842, Tsha 49a5-b1.*

212) 『般若灯論』 *Toh. No.3853, Tsa 161b2-5.*

213) *Derge, Toh. No.3860, Ḥa 5b4-11b6.*

214) 『大注』 *Pa 182a3-4* によると、第 IX 章。 *Derge, Toh. No.3865, Ya 146b2-3* 参照。

215) *Derge, Toh. No.3870, Ra 120b3.* 『大注』 *Pa 190b3* による。

216) 以下の考え方は『大注』によると、ツォンカパ以前の *rMa bya byaṅ brtson* などの考えであるという。 *Pa 192b4.*

217) *V. pp.161-162, Peking 151a.* 本書「*A2,B2,C2,D1,E2,F1*」の冒頭部分参照。

218) 『大注』によると *Khu lo tsā ba* などという。 *Pa 152b4.*

219) 『大注』によると *Bod gźan ḥgaḥ źig* のみという。 *Pa 152b4.*

220) 青海民族出版社本 *pp.673-695.* 大注によると、 *rMam bya byaṅ brtson* などの考え方と *Khu lo tsā ba* などの考え方と *Bod gźan ḥgaḥ źig* の考え方は次第して *lHag mthoṅ chen mo*（同『道次第』の観の部分）に述べる他の考え方の第四番目（青海本 *p.695, l. 8*）と第二番目（青海本 *p.697, l. 20*）と第三番目（青海本 *p.681, l. 15*）に見られるという（*Pa 192b4-5*）。*rMa bya byaṅ brtson* は *Pa tshab ñi ma grags*（『入中論』の訳者名）に従う人であり *(Pa 192b5), Khu lo tsā ba* などは *Jayānanda* の弟子である *lo tsā ba Khu mdo sde ḥbar(Pa 193a3)* などで、 *Bod gźan ḥgaḥ źig* はプラーサンギカであると自称する後の他のチベットの人（*Pa 193a4*）という。

221) 『大注』 *raṅ mtshan gyis grub pa daṅ raṅ rgyud rnam graṅs yin paḥi phyir (Pa 194b4).*

222) 第６章第169偈。小川一乗『研究』312頁。チャンドゥラキールティ (*L. de La Vallée Poussin, ed.*), *pp.290-291.*

223) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.292, ll.6-7,* 小川一乗『研究』313頁参照。

224) 『入中論』第６章第173偈。

225) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.294, l. 20-295, l. 1.*

226) 『入中論註』の取意、 *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.295, ll. 3-11,* 小川一乗『研究』316-317頁、長尾雅人『西蔵仏教研究』254頁参照。

227) *Tib., Ibid., L. de La Vallée Poussin (ed.), p. 295, ll. 12-1 7.*

228) *Tib., Ibid., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp. 295, ll. 18-296, l. 4.* 小川一乗『研究』317頁、長尾雅人『西蔵仏教研究』254-255 頁参照。

229) この四つの伺察の仕方とは、本論（本稿による分節 *A2,B2,C2,D1,E1,F2,G1*）「構想分別されたものと自然に生じたものとの増益による捉え方を示す」の項目の許で示すものであろう。プラーサンギカとスヴァータントゥリカの立場から、勝義と世俗としての成・不成を観察する各々二つずつの仕方。

230) *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.75* 取意。 *Derge, Toh. No.3680, Ḥa 25b5-6.*

231) 第64偈注。 *Derge, Toh. No.3832, tsa 135a7-135b2.*

232) 第24章第14偈 *ab.*

233) 第29偈 *ab.*

234) 第29偈 *cd.* ツォンカパの『入中論釈』にも引用、小川一乗『空性思想の研究』Ⅱ（テキスト篇)、308頁3-4行参照。

235) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.2941 l.7-295 l.1,* 小川一乗『空性思想の研究』316頁参照。

236) 第16章第25偈。

237) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.297, ll. 6-8.*

238) *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.16, ll. 3-5, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 6a2-3.*

239) *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.14,l. 4-39, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 5b4-12b5.*

240) 『般若灯論』 *Derge, Toh. No.3853, Tsha 49a2. Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.25, l. 9-26, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 8b3.* 以下の本文も *Prasannapadā* による。

241) *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.25, l. 9-27, l. 6, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 8b2-9a3* 取意。

242) *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.27, l. 7-28, l. 3, Derge, Toh. No. 3860, Ḥa-9a3-7.* 取意。

243) 以下は、 *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.28, l. 4-29, l. 7, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 9a7-b3.* 取意。

244) 以下は、 *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.29,l. 7-30, l. 11, Derge, Toh. No.3860, Ḥa 9b3-10a1.* 取意。

245) この分節の趣意は *Prasannapadā* に見られる自立的論証を否定する理証上の解明を中心として、叙述されたものであろう。

246) 『大注』によると、「後のチベットの学者」という。 *Pa 202a6.*

247) 『二諦分別頌』、 *k.12, Derge, Toh. No.3881, 2a4-5* 、 *K. MIMAKI : BLO GSAL GRUB MTHA, p.154,* 松本史郎「*Jñānagarbha* の二諦説」、『仏教学』５、p.121参照。

248) *V. p.191, ll. 12-18* に述べる議論を受けている。

249) 『大注』（*Pa 204a 5*）によると、 *V. 191, l. 9* に引用する *Prasannapadā* の *tsam* を指示している。

250) 前注参照。

251) *Prasannapadā, L. de la Vallée Poussin (ed.), p.68, ll. 7-8, Derge, Ḥa 23a7-b1.*

252) 『大注』（*Pa 205a3-4*）によると、「バーヴァヴィヴェーカが、主題であり依りどころの色などが真実として成り立つことが壊れる、すなわち、勝義として無であると認めるという点からまた、〔プラーサンギカからの〕バーヴァヴィヴェーカに対して誤失を述べる仕方で『観の大品』（*lhag mthoṅ chen mo,*『ラムリムチェンモ』観の章）において述べているものと、この本典（レクシェーニンポ）の中で、バーヴァヴィヴェーカが主題であり、依りどころの色などが勝義として認めた点から誤失を述べたものとの、二つの述べ方」という。この本典で述べるものは、 *V. p.191, ll.8-10* の「その答えとして、」云々について言及するものであろう。なお、『ラムリムチェンモ』における論述、青海本、 *p.699, l.14-p. 702, l. 6* 参照。

253) *V. p.190, l. 20-p.191, l. 8* の「そのような誤失を斥けるために」云々以下に述べるところについての言及であろう。『ラムリムチェンモ』青海本（1985） *pp.702, l. 7-707, l. 7* でも同様の趣旨による論及が見られる。長尾雅人『西蔵仏教研究』、268-274頁参照。

254) 『ラムリムチェンモ』においても言及、青海本、 *pp.707, l. 8-711, l. 6* 参照。

255) 『般若灯論』、 *Derge, Toh. No.3853, Tsha 58b3-6, Prasannapadā, L. de La Vallee Poussin (ed.), p.31, ll. 1-2, Derge, Ḥa 10a3-4.*

256) 第６章、第23偈。

257) 『ラムリムチェンモ』にも言及、青海本、 *pp.711, l. 7-719, l. 4* 参照。

258) 取意。 *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.34, ll. 4-5, Derge, Ḥa 11a4,* 影印７。

259) 『大注』によると、論証（*sgrub pa*）はすなわち、 *sbyor ba* であり、また、論破は、すなわち、プラサンガ（*thal ḥgyur*）であり、その両方において、証因（*rtags,* 煙）と法（*chos,* 火）と対象（*don,* 山）との三は、〔立論者と対〕論者両者によって成立することを必要とするディグナーガによる考えは、 *Pramāṇasamuccaya* の自注の中に述べていると言う。

Pa210a2-3. Pramāṇasamuccaya「為他比量品」第11偈に「〔吾々は立論者と対論者の〕両方に於て承認せられている法にもとづいて論証式を立てるべきであるから、〔立論者と対論者の〕両方若しくはどちらか一方に於てでも斥けられているか、疑われているか、〔或はその法の基体、即ち〕有法が承認されていない場合には、〔その法は能立〕たり得ない。」と見られ、第12偈 *bcd* には「〔立論者と対論者の〕両方に於て〔宗の法たらざること、或は宗の法たることの〕認められているものが能破或は能立である。〔従って立論者と対論者のいずれかに於て宗の法たらざること、或は宗の法たることの認められていないものは、〕他〔の方法〕でもう一度〔これを〕確立すべきである。」（北川秀則『インド古典論理学の研究』153-156頁、チベット文、481-482頁）という所説にもとづく自注を目指すのであろう。ここに知られる能破、能立は *dūṣaṇa, sādhana* であって、本稿の和訳では、「論破、論証」としている。次注、ならびに、丹治昭義『中論釈　明らかなことば』1、167-168頁注記、296)、305) をあわせて参照。

260) *Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin (ed.), p.34, l. 13-p.35, l. 9, Derge, Ḥa 11b1-5,*『大注』*Pa 209b6-210a5* 参照。なお、注釈、*bŹi ḥdril*（*New Delhi, 1975*）によると、他人のための正しい論証式や、正しい論破としての証因と、遍充については立論者や答論者の両者に証明せられなくてはならないというように主張するディグナーガの立場でも、相手の邪な理解を斥けるために立てた論証式と、プラサンガの証因と遍充については、立論者と答論者の両者において認識根拠が成立する必要がなく、教証による害と、自らのための正しい証因との二つは自らにおいて成立するだけで十分であるから、という。*p. 487, ll. 4-5.*

261) 長尾雅人『西蔵仏教研究』、149頁以下参照。

262)『中論』第24章、第10偈 *ab,*『レクシェーニンポ』*rtogs mi ḥgyur*（理解されない）に対して、*bsten mi nus.*

263) 第６章、第95偈 *cd.*

264) 以下 *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.195, l. 19-196, l. 12,* 小川一乗『研究』*pp. 218-219* 参照。

265) すでに指摘されるように、『解深密経』「心意識相品」の終りに示す詩頌。

266) この詩頌もすでに指摘されるように、『入楞伽経』第２章、第123偈、「偈頌品」第406偈、チベット訳、*Derge, 74a2* 参照。

267) ツォンカパの『入中論注』では、その経で、外境の否定されていることと究竟三乗が説かれている二つである、という。小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*p.218, ll. 18-20* 参照。

268) このような論述はツォンカパの『入中論釈』にも見られる。小川一乗『研究』220頁、小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*p.219, l. 12* 前後参照。『経集』（*Sūtrasamuccaya*）のそのような所説は、*Derge, Toh. No.3934, Ki 188b6* 参照。

269) 前出、『入楞伽経』の詩頌、*V. pp. 171-172* 参照。

270) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.196, ll. 12-13,* 小川一乗『研究』、218頁参照。

271)『入中論』第６章、第95偈 *cd* に示す一節。

272) *Derge, Toh. No.3870, Ra 211b2-213b2* 取意。

273) *Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.196, l. 12-p. 198, l. 13* 取意。小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*pp.218-219* 参照。直前に見られる「二つのものが説かれている〔その〕一つ」という所説について、その意味が判りずらい。『入中論』「自注」のここに取り上げる経の所説としては、『入楞伽経』の三箇所を引用している。その第１は、「たとえば、各々の病人に対して」云々（前出、*V. p. 202*）の教証である。第２は「世尊が経で説いている中で、如来蔵のその所説は」云々（前出、*V. p. 203*）で、第３番目の引用は「空性と不生と無二と無自性という相」云々（*Poussin (ed.), p.198, ll. 10-12,* 小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、p.219参照）である。ツォンカパは『入中論釈』においては、未了義なるものとして、かの教証によって明らかである、というその教証について、三つがある中で、と言って、上記の三種類の教証を挙げている。小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*pp.222, l. 7- 223, l. 9,* 同和訳、*pp.490-491* 参照。これら三つの教証に対して、ここでは「二つのもの」という言葉があって、不可解のようにも思われる。『大注』によると、その点についての説明があって、次のように解説している。具体的な例えによって、外境（対象）が無いと語るものを未了義として示す経典と、具体的な例えをもつところの、アーラヤを説いたものや三性に分けたものを未了義として説く経典との二つを言うのであり、その一つとは後者のものを指すという。『大注』、*Pa 221b4*　参照。

274) 本書前注73）参照。

275) *V. p. 203* に引用され95偈下の『自注』の言葉である。

276) 以下、*Derge, Toh. No.107, Ca 85b5-7* 取意。ツォンカパはまた『入中論釈』でも引用している。小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*p.220, l. 13~. Sūtrasamuccayasaṃcayārtha* にも引用。*Derge, Toh. No.3937, Ki 204a4-205a2.*

277) 以下、*Derge, Toh. No. 107, Ca 85b7-86a4* 取意。『入中論』にも引用、*Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.196, l. 13~.,* 小川一乗『研究』、*pp.218-219* 参照。

278)『入中論』により、*byed pa po* として理解する。*Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.197,l.4,* ならびに、第６章121偈参照。

279) 以下、*Derge, Toh. No.107, Ca 86a4-b5* 取意。

280)『入楞伽経』の一節。*V. p. 204* 参照。

281) チベットの他空論者であるジョナン派の人に対するものである。

282) *Derge, Toh. No.3937, Ki 204a3.*

283) *V. p. 204* 参照。

284) *Derge, Toh. No.110, Cha 55b1-2, Peking, No.778, Cu 62b1-2.* ツォンカパの『入中論釈』にも引用されている。小川一乗『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*pp.222, l. 11-223, l. 3* 参照。

285) *Derge, Toh. No.107, Ca 143b3~.*

286) Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.131, ll. 17-18.

287) 第６章、第43偈。

288) Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.198, ll. 10-13. この経文は、小川一乗『空性思想の研究』p.219の注７）に記すように『入楞伽経』の一節（南条文雄本、p.77, ll. 3-4, Derge, Toh. No.107, Ca 85b4）である。

289)『入楞伽経』、Derge, Ca 85b4-5.

290)『般若心経』、Toh. No.21, Derge, Ka 145a,『ラムリムリンポ』（バクトン・チュング）にも引用している。ツルティム・ケサン、高田順仁『中観哲学の研究』１、p.149, ll. 27参照。

291) 前に引用している。『レクシェーニンポ』V. p. 94, ll.4-5, 本書注16）参照。

292) V. pp.89-93参照。

293) この「律に入る」とは、タルマリンチェンの『宝性論注』による（Toh. No.5434, Ga 22b4-5）「輪廻の対治として、聖なる教法である律は人・法の微細な無我を理解するか、しないか、のすべての共通するものとして三学（戒、定、慧）を行うことに入らしめる」の意味で理解すべきであろう。

294) Derge, Toh. No.147, Pa 215b1-7, 大正13、21b,『宝性論』にも引用、中村瑞隆『梵漢対照究竟一乗宝性論研究』、同『蔵和対訳　究竟一乗宝性論研究』、ともに７頁参照。

295) Derge, Toh. No.3934, 189b6-190a参照。

296) 第８章第15偈（Derge, Toh. No.3846, Tsha 9b5-6）に見られる「我を斥ける」という無我の所説であろう。すなわち、『倶舎論』の非常、苦、空、非我を述べるところの無我をいう。この『四百論』の詩頌の所在についてはタルマリンチェンの『宝性論注』の中の指示による。（Toh. No.5434, Ga 23a1）

297) 前出、V.92、本書注10）参照。

298)『大注』によると次のように解説している。「有と愛との所説の意味であるように、依他起と円成実とは自相として有〔であると示す経〕と、無であると示す、これら二つの経はそのように区別を考えてはいけない」（Pa 237b4）。

299) E. Conze and Iida Shotaro: Maitreya's Questions in The Prajñāpāramitā, Mélanges d'indianisme à la mémorie de Louis Renou, Paris, 1968. なお、長尾雅人『摂大乗論　和訳と注解』上（講談社、1982）、28頁以下、袴谷憲昭「弥勒請問章和訳」（『駒沢大学仏教学部論集』６所収、1975）、同 A Consideration on the Byams ṣus kyi leḥu from the historical point of view（『印仏研』24-１所収、1975）など参照。

300) Peking, No.731, Di 250 a8-b2 (Vol. 19, 190-2-8～3-2), Derge, Toh. No.9. Ga(=A) 349b2-4, Skt., E. Conze and Iida Shotaro (ed.), p.238, ll. 27-31, IV(43)～(45).

301) Peking, No.731, Di 243a4-244a4 (Vol. 19, 187-3-4～5-4), Derge, A 342b5-343b4, Skt., E. Conze and Iida S. (ed.), p.233, l. 23-p.234, l. 16, I(1)～(5) 取意。

302) Peking ibid., Di 244a5-6 (Vol. 19, 187-5-6～7), Derge, A 343b4-6, Skt., ibid., p.234, ll. 17-21, II(6) 取意。

303) Peking ibid., Di 244a7-b3 (Vol. 19, 187-5-7～188-1-3), Derge, A 343b6-344a3, Skt., ibid., p.234, ll. 21-30, II(7) 取意。

304) Peking ibid., Di 244b3-5 (Vol. 19, 188-1-3～5), Derge, A 344a3-5, Skt., ibid., p.234, ll. 30-34, II(8) 取意。

305) Peking ibid., Di 247a2-4 (Vol. 19, 189-1-2～4), Derge, A 346a6-b1, Skt., ibid., p.236, ll. 11-13, III(23) 取意。

306) Peking ibid., Di 247a5-6 (Vol. 19, 189-1-5～6), Derge, A 346b1-3, Skt., ibid., p.236, ll. 13-15, III(24) 取意。

307) Peking ibid., 247a6-8 (Vol. 19, 189-1-6～8), Derge, A 346b3-4, Skt., ibid., p.236, ll. 15-16, III(25) 取意。

308) Peking ibid., 247a8-b1 (Vol. 19, 189-1-8～2-1), Derge, A 346b4-5, Skt., ibid., p.236, ll. 17-18, III(26) 取意。

309) Peking ibid., 244b6-245a4 (Vol. 19, 188-1-6～2-4), Derge, A 344a5-b3 取意。Skt. 及び Peking No.5188とは対応しないようである。

310) Peking ibid., 245a4-6 (Vol. 19, 188-2-4～6), Derge, A 344b4-5 取意。Skt. 及び Peking No.5188とは対応しない。

311) Peking ibid., 245a6 (Vol. 19, 189-2-6), Derge, A 344b5, Skt., ibid., p.234, l.41, II(11) 取意。

312) Peking ibid., 245b1-246a1(Vol. 19, 188-3-1～4-1), Derge, A 345a1-7, Skt. ibid., p.234, l. 40-p.235, l. 2, II(12) 取意。

313) Toh. No.3830, Tsa 107a3-4.

314)『菩薩地』や『摂大乗論』に見られる三種の理証は、この『レクシェーニンポ』の前編においても言及している。V. p. 67参照。

315) Peking, No.731, Di 246a1-3 , Derge, A 345a7-b2, Skt., p. 235, ll. 27-31, III(13) 取意。

316) Peking ibid., 246a3-5(Vol. 19, 188-4-3～5), Derge, A 345b2-3, Skt., p.235, ll. 31-35, III(14) 取意。

317) Peking ibid., 246a5 (Vol. 19, 188-4-4～5), Derge, A 345b3, Skt., p. 235, ll. 35-36, III (15).

318) Peking ibid., 246a5-8 (Vol. 19, 188-4-5～8), Derge, A 345b3-5, Skt., p.235, ll. 36-42 III(16) 取意。

319) Peking ibid., 246b1-4(Vol. 19, 188-5-1～4), Derge, A 345b-6346a3, Skt., pp.235, l. 46-236, l.5, III(19) 取意。

320) Peking ibid., 246b4-8(Vol. 19, 188-5-4～8), Derge, A 346a3-5, Skt., p.236, ll. 5-9, III (20) 取意。

321) Peking ibid., 246b8-247a1(Vol. 19, 188-5-8～189-1-1), Derge, A 346a5-6, Skt., p.236, l.

9, Ⅲ(21) 取意。

322) Peking ibid., 247a1(Vol. 19, 189-1-1), Derge, A 346a6, Skt., p.236, ll. 9-11, Ⅲ(22) 取意。

323) 注305)～308)に見られる経文。

324) Peking ibid., 249b2-6(Vol. 19, 190-1-2～6), Derge, A 348b5-349a1, Skt., p.238, ll. 9-12, Ⅳ(39) 取意。

325) Peking ibid., 249b6-250a1(Vol. 19, 190-1-6～2-1), Derge, A 349a1-3, Skt., p.238, ll.12-16, Ⅳ(40) 取意。

326) Peking ibid., 250a1-4(Vol. 19, 190-2-1～4), Derge, A 349a3-6, Skt., p.238, ll.16-21, Ⅳ(41) 取意。

327) Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), pp.201-202, 小川一乗『空性思想の研究』224-225頁参照。

328) ma reg par. 『入中論釈』のチベット訳は ma rig par である。

329) 『レクシェーニンポ』の大注によると、仏智は法性と有法との二を共にご覧になっても、法性をご覧になり、ご覧になった点で、因・縁によって作り出されたものに触れずに、すなわち、その有法なるものをご覧にならない仕方で、自性のみをまのあたりにする点からそれこそを理解するのであるから、仏といわれる云々（Pa 248a3-4）、と説明している。

330) 前掲、小川一乗『研究』225頁参照。

331) 「摂決択分」の言葉などである。『レクシェーニンポ』の前編にも引用、 V. pp. 46-47.

332) 『入中論』第６章第127偈に示すものなど。

333) チャンキャの『宗義書』には実物（dravya）の四義を次のように提示している。「（１）一般的にただ存在するほどのものを実物として有と考えられるものは、どのようなものであっても、存在しているならば、すべて実物として存在するのみである、と言われるごとくである。その反対の仮説としての有は、〔人法〕二我の如く分別によってありと捉えてもあるものでないものである。（２）効果的作用の実物の有は諸の事物であって、その反対の仮説有は〔無為の〕共相である。（３）堅く不変の実物の有は無為の虚空と択滅と非択滅の諸滅であって、この反対の仮説有は無常なるものである。（４）独立自存の実物の有は根識の捉えられることになった色や自立している識である。この反対の仮説有は不相応行と仮説された諸法である。」（Varanasi, 1970, pp.178, l.16-179, l.6）。ここに見られる（１）がここの実物を指示しているのであろう。

334) 前注300)参照。

335) 『中観光明論』を指すのであろう。本書 A2,B2,C1,D2,E3 のもとを参照、 V.p.124 参照。

336) この『レクシェーニンポ』の前編で言及するラトゥナーカラシャーンティの『般若波羅蜜ウパデーシャ』（Derge, Toh. No.4079, Hi 136a6-7, Peking, No.5579）における主張など。 V. p.88, 片野道雄「「弥勒請問章」の三相所説に対するツォンカパの解明」『仏教学セミナー』56号、６頁参照。

337) 第６章第118偈 ab. Tib., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.231, l. 2, 小川一乗『空性思想の研究』1976，250頁参照。

338) Toh. No.44, Kha 219a4, 小川一乗前掲『研究』33頁以下、小川一乗『空性思想の研究』Ⅱ（テキスト編）、 p.22, l. 5 以下参照。

339) ツォンカパは『入中論釈』（前掲小川『研究』Ⅱ（テキスト編），p.40, l. 9～）、『ラムリムチェンモ』（長尾雅人『西蔵佛教研究』229頁参照）などでも重要な教言として引用している。

340) 第６章第114偈、115偈。

341) 第６章第158偈。

342) 『入中論』第６章では、150、151偈において七様式の考察を述べており、それに基づく論証として、以下162偈まで言及している。『ラムリムチェンモ』（長尾『西蔵仏教研究』291頁以下）も併せて参照。

343) 第６章第160偈。

344) 第６章第34偈。

345) 次項（２）の理証を指示しているのであろう。

346) 第６章第35偈。

347) 『ラムリムチェンモ』前掲長尾『西蔵仏教研究』182-185頁参照。

348) この「前者」とは直前の「芽が生ずるとか、私は見るというような法やプドゥガラの言説」を、「後者」は「芽が別の実物なる種子から生ずるとか、」云々の言説を指示している。

349) 『ラムリムチェンモ』前掲長尾『西蔵仏教研究』151-154頁、特に、二つの区別についての纏めは同書154頁参照。

350) 第６章第122偈 cd。

351) 第６章第26偈、『ラムリムチェンモ』にも引用、前掲長尾『西蔵仏教研究』173-174頁参照。

352) 前掲長尾『西蔵仏教研究』174頁参照。

353) 『仏護根本中論注』 Toh. No.3842, Tsa 159b3-4 参照。

354) 第６章第36偈、『ラムリムチェンモ』にも引用、前掲長尾『西蔵仏教研究』121、182頁参照。

355) 『入中論自注』 Tib., L. de La Vallée Poussin(ed.), p.118, l. 2～, 前掲小川『空性思想の研究』117頁参照。その小川『研究』117頁の脚注にも記しているように、 Prasannapadā, L. de La Vallée Poussin(ed.), p.248 にも引用。 Toh. No.87, Cha 132a4-6, 『大宝積経迦葉品梵蔵漢文六種対照』（by Steäl-Holstein）第63節。

356) ツォンカパ『入中論釈』にも見られる。前掲小川『研究』Ⅱ（テキスト篇）、 p.43,

l.17~参照。

357) ツォンカパ『入中論釈』による。前掲小川『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*p.43, l.20* 参照。

358) 第3章第26偈注、*Toh. No.3855, Dsa 59b4-5,* 野沢静証「訳注　清弁造『中観学心髄の疏・思択炎』」『密教文化』第29・30合併号、51頁、江島惠教『中観思想の展開』1980、94頁参照。

359) Derge, Toh. No.3855, Dsa 59b5-6, 前注野沢「訳注」51頁、前掲江島『展開』94頁参照。

360) ツォンカパ『入中論釈』にも見られる。前掲小川『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*p.45, ll.1-10* 参照。

361) Tattvasaṃgraha（チベット仏教の通称では *Tshad chen* という）の第二十章に詳述している。*Peking, No.5764, Ḥe 46a3*~, *Derge, Toh. No.4266, Ze 37b4*~, 参照。また、この後に引用されている『般若灯論』の注釈の引用文をも指示しているものと思われる。

362) Avalokitavrata の注、*Derge, Toh. No.3859, Wa 63b6-7,* この詩偈は *Navidharma* の *Piṇ ḍanivartana-nirdeśa-kārikā*（チベット仏教の通称では *lDog pa bsdus pa* という）のものである。*Derge, Toh. No.4293, 252b7-253a1.* ツォンカパの『入中論』の釈にも引用している。その『入中論釈』においては第三の仕方を第二の仕方に付属して述べて、四種ではなく、「三つの引き発されている仕方」として説明している。前掲小川『研究』Ⅱ（テキスト篇）、*p. 44* 参照。なお、*Toh. No.4293* に相当する *Peking* は *No.5782* であるが、造者名缺。次に収録されるこのテキストの『注釈』*Peking No.5783* の造者は *Otani* によると *Nividharma*（*Nirvidharma*）としている。

363) Skt., L. de La Vallée Poussin (ed.), p.393, ll. 10-12, Derge, 127b3-4.

364) 第6章第117偈 *cd*。

365) Derge, Toh. No.3855, Dsa 59b7~.

366) 先に引用した『思択炎』の言葉、直前の注365)参照。

367) 先に引用した『思択炎』の言葉、直前の注365)参照。

368)『大注』によると、次のように説明している。「学者の質問の仕方であるけれども、縁起の証因によって否定対象である諦成を断つことを承認して、その証因によって諦無を証明するか、証明しないかと、諦無を言葉と知覚とによって対象となすか、なさないかを観察することは合理的でない。」（*Pa 276b5*）

369)『大注』では「第2。それに対して論争を断つことについて2つあり。（1）教証の意味を述べて論争を断つことと、（2）疑問の起こり方は不合理として示すこととである。」（*Pa 276b3*）と説明している。従って、本文のここからの論述はこの説明の（1）に該当する。

370) ナーガールジュナの *ḥJig rten brtag pa*（「世間観察」。このテキストは現存の資料では未詳）、アヴァローキタヴゥラタの『般若灯論釈』にも引用。*Derge, Toh. No.3859,Ża*

(Sha) 85b5-6 参照。テキストの *d* 句は、*dkar po min źes ma brjod bźin* であるが、以下にツォンカパが解説するところとともに、アヴァローキタヴゥラタのチベット訳（*Ża 85b6*）によって、*dkar po yin źes.....* と訂正して理解した。

371)『大注』では、この意味であるからして、証因によって証明されるとか、証明されないの意味でない、と説明している。*Pa 277a3.*

372)『大注』によると、第5章の『般若灯論』の中にも、すなわち、われわれは諸処の有性の否定を語ったとき、自性の有ることを否定しただけに尽きるが、事物は無性として語っていない、（*Toh. No.3853, Tsha 94a6*）といい、その複注の中に、私が、無しの否定の仕方によって勝義として諸処の有性を否定することに尽きるが、に非ずの否定の仕方によって事物の無性を語らなかったから、（*Toh. No.3859, Sha 55b2*）というように、に非ずの否定は証明されるものでないが、無しの否定が証明されるものである意味として説明されている、と解説している。*Pa 277a3-5* 参照。

373)『大注』では、釈疏の中で、軌範師ナーガールジュナの御口によって、その人の『世間観察』という論書をお造りになった中で、そのようにおっしゃった、と説かれている、と解説している。*Pa 277b1-2* 参照。

374) ツォンカパの『中論釈』、*Toh. No.5401, Ba 26b6-27a2* 参照。『大注』によると、次のように説明をしている。この場合、道理智によって自性として成り立つことがない、というように把握するだけを除いて、無自性があることなどは何処にもなしておられないから、無しの否定こそが量られていると認められるのであり、もし、無自性があることなどとなされるならば、別の法が道理智の境界として投げかけているのであるから、に非ずの否定が証明されて、量られていることになるであろう。それ故に、道理智の直接的なはたらきからは、無自性のあることが成り立たない、などと説かれている。*Pa 272b4-6* 参照。

375) 本論でもすでに引用。*V. p.242, ll. 4-5.*

376) 第26偈。『ラムリムチェンモ』にも引用。長尾雅人『西蔵仏教研究』189頁参照。

索　引（*Index*）

I. 引用文（*Passages quoted*）
II. 書名（*Titles of Texsts*）
III. 人名（*Person's name*）
IV. 用語（*Technical terms*）

I. Index of passages quoted
(The numbers show the pages and lines of Text Z)

……ཀུན་བཏགས་པ་མེད་པ་མ་ཡིན་ཏེ། 50b6.
ཀུན་བཏགས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་མེད་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ། 57a6.
ཀུན་རྟོག་ཐམས་ཅད་སྤང་བའི་ཕྱིར། ། 47a3.
ཀུན་རྫོབ་མིང་དང་བརྡ་དང་བཏགས་པ་ཙམ། 68a3.
ཀུན་གཞི་ཡོད་ཅིང་གང་ཟག་ཉིད་ཡོད་ལ། ། 95b5.
སྐྱེ་བ་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་པ་ཙམ་དུ་གྲུབ་པ། 107a2.
ཁམས་གསུམ་ [པོ་] སེམས་ཙམ། 52b2, 78a3.
ཁོ་བོ་ཅག་ནི་འདི་མེད་པར་སྒྲུབ་པ་མ་ཡིན་གྱི……། 109b6.
ཁྱོད་ཀྱི་རྣལ་འབྱོར་བདག་མེད་མཐོང་བ་ཡིས། ། 71b3.
གང་གིས་སྐྱེ་དང་འཇིག་པ་དག ། 46a5.
གང་གིས་དངོས་པོ་རྟེན་འབྱུང་རྣམས། ། 46b1.
གང་གིས་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་། ། 46a4.
གང་གིས་སྟོང་དང་རྟེན་འབྱུང་དང་། །དབུ་མའི་ལམ……། 46a6.
གང་དག་གིས་ནི་མ་བརྟེན་པར། ། 47b6.
གང་དག་སྟོང་པ་ཉིད་ལྟ་བ། །དེ་དག……། 47a2.
གང་དག་བརྟེན་ནས་དངོས་པོ་རྣམས། །དེ་ཉིད་དུ……། 48a1.
གང་དག་བརྟེན་ནས་དངོས་པོ་རྣམས། །ཆུ་ཡི་ཟླ་བ་ལྟ་བུར……། 48a2.
གང་ཕྱིར་གང་གིས་ཡུལ་སྤྱོད་གྱུར་དེ་ལས། ། 80a3.
གང་ཕྱིར་རྒྱུ་མེད་པ་དང་དབང་ཕྱུག་གི ། 103a3.
གང་ཕྱིར་དངོས་པོ་བརྟེན་ནས་རབ་འབྱུང་བས། ། 103a4.
གང་ཕྱིར་དངོས་པོ་འདི་དག་རྣམ་དཔྱད་ན། ། 104b4.
གང་ཕྱིར་འཇིག་རྟེན་ས་བོན་ཙམ་བཏབ་ནས། ། 76b1.
གང་ཕྱིར་སྟོན་པས་ཕུང་པོ་བདག་གོ་ཞེས། ། 72a6.
གང་ཕྱིར་རང་བཞིན་གྱིས་དེ་མི་འགག་པ། ། 79a2
གང་ཞིག་རྐྱེན་ལས་སྐྱེས་པ་དེ་མ་སྐྱེས། ། 57a2.
གང་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་རུང་བ། ། 85a3.
གང་ཟག་ལ་མི་རྟོན་པར་ཆོས་ལ……། 43a1.
གལ་ཏེ་ངས་དམ་བཅས་འགའ་ཡོད། ། 85a3.
གལ་ཏེ་འདི་ཀུན་མི་སྟོང་ན། ། 44a6.
གལ་ཏེ་འདི་དག་ཀུན་སྟོང་ན། ། 44a4.
གལ་ཏེ་ཡོད་པར་སྨྲ་བ་རྣམས། ། 48b1.

གལ་ཏེ་རང་གི་མཚན་ཉིད་བརྟེན་གྱུར་ན། ། 104b5.
གལ་ཏེ་རང་བཞིན་མེད་ཉིད་ཀྱིས། ། 111b5.
གལ་ཏེ་རང་ལས་ཚད་མ་གྲུབ། ། 81a4.
གལ་ཏེ་ཤིང་དེ་མེ་ཡིན་ན། ། 73a1.
དགག་པ་དོན་གྱིས་བསྟན་པ་དང་། ། 109b1.
དགེ་སློང་དང་བྲམ་ཟེ་གང་དག་བདག་གོ༑སྙམ་དུ་ལྟ་བ་ནི…། 72a4.
…དགོངས་པ་བསྟན་པ་ཡང་ངེས་པའི་དོན་ཉིད་དུ་འགལ་བར་མི་བྱེད་དོ། ། 57b6
རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ནི་རྣམ་ལོག་དང་། ། 55b3.
རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ལས་སྐྱེས་དངོས་རྣམས། ། 76a1.
རྒྱུ་དང་འབྲས་བུར་གྱུར་པ་ཡང་། ། 55a4.
ང་ལ་དམ་བཅའ་མེད་པས་ན། ། 85a6.
ངེས་པའི་དོན་ཀྱང་གང་ལ་བྱ་ཞེ་ན། ཚད་མ་དང་བཅས་པ་དང…། 42b3.
ངེས་པའི་དོན་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་དོན་དམ་པའོ། ། 43a2.
ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ནི་གང་། དྲང་བའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ནི་གང་ཞེ་ན…། 41a6.
ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ལ་རྟོན་གྱི…། 41b4.
དངོས་ཀུན་ཡང་དག་རྫུན་པ་མཐོང་བ་ཡིས། ། 89b2.
དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས། །སྟོང་པ་ཡིན་པས…། 46b5.
དངོས་པོ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱི་དངོས་མེད། ། 55b4.
དངོས་པོ་རྣམས་ལ་བདེན་པའི་སྐྱེ་བ་མེད་པ། 42b5.
…དངོས་པོ་བྱས་པ་ཅན་ལ་མ་རིག་པར་རང་བཞིན་འབའ་ཞིག་མངོན་སུམ་དུ་མཛད་པས་སངས་རྒྱས་ཞེས་
བརྗོད་དོ…། 101a4. Cf. 101b3.
གཅིག་ཡོད་གཅིག་མེད་ཅེས་བྱ་བ། ། 78b2.
བཅོམ་ལྡན་དངོས་དང་དངོས་མེད་པ། །མཁྱེན་པས…། 70b1.
བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཆོས་གང་ཞིག །སླུ་བ་དེ་ནི…། 70b2.
བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་འདུ་བྱེད་རྣམས་བདག་མེད་པའི་དཔེར…། 69b4.
ཆོས་ཐམས་ཅད་མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ། 102a6.
ཆོས་ཐམས་ཅད་མིང་དང་བརྡ་དང་བཏགས་པ་ཙམ། 105a4.
ཇི་ལྟར་ནད་པ་ནད་པ་ལ། ། 91b5.
ཇི་ལྟར་སྣང་བཞིན་ངོ་བོའི་ཕྱིར། ། 67b2.
ཇི་ལྟར་ཡན་ལག་ཚོགས་རྣམས་ལ། །བརྟེན་ནས…། 72a1, 73b2.
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་དོ། 74a4.
འཇིག་རྟེན་གྱི་བརྡ་དང་ཐ་སྙད་ཀྱིས་ཡོད་ཀྱི་དོན་དམ་པར་ནི་མ་ཡིན་ནོ། 98b3.
…འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ནི་འཇིག་རྟེན་པའི་ཆོས་དང་མཚུངས་པར་མི་རིགས་པའི་ཕྱིར་ཏེ…། 64a2.

བརྗོད་པར་བྱ་བ་ལྡོག་པ་སྟེ། ། 51b1.
ཉན་པ་པོ་དང་མཉན་བྱ་ལ། ། 49b4.
བཏགས་པར་ཡོད་པ་ལ་གཉིས་སུ་སྨྲ་བ་འདི་མི་རིགས་པ…། 85b2.
རྟོག་རྣམས་ལོག་པར་གྱུར་པ་གང་ཡིན་ཏེ། ། 110a2.
…སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་རྣམས་སྟོང་པར་མི་བྱེད…། 107b4.
སྟོང་པ་བདེ་བར་གཤེགས་པས་བཤད་པ་ལྟར། ། 42a4.
བསྟན་བཅོས་ལས་དཔྱད་རྩོད་ལ་ཆགས་པའི་ཕྱིར། ། 102b4.
བསྟན་བཅོས་སེམས་ཙམ་ཞེས་གསུངས་པ། ། 55a3.
…ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་སྐྱེའོ་འགག་གོ་ཞེས་གསུངས་ཀྱི…། 74a2.
…ཐ་སྙད་དུ་སུན་འབྱིན་པས་སུན་དབྱུང་བ་སུན་འབྱིན་པར་བྱེད་དོ…། 84b3.
ཐ་སྙད་ལ་ནི་མ་བརྟེན་པར། ། 91a2.
དམ་པའི་དོན་ནི་དེར་ཟད་དོ། ། 46b6.
དེ་ཉིད་སྐབས་སུ་རིགས་པ་གང་ཞིག་གིས། ། 107b3.
དེ་ལྟ་བུར་བསྟན་པའི་དགོངས་པ་མི་ཤེས་པས…། 44b4.
དེ་ལྟར་ན་སྲིད་པའི་ཡན་ལག་གིས་ཡོངས་སུ་བསྡུས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་ཅན་གྱི་མ་རིག་པའི་དབང་གིས…། 75b3.
དེ་ནི་དེ་ཉིད་དུའམ་འཇིག་རྟེན་དུ། ། 103b1.
དེ་ཕྱིར་འདི་ལ་སྨོང་བ་དང་། ། 48b6.
དེ་ཕྱིར་ཞན་པས་ཆོས་འདི་ཡི། ། 48b3.
དེ་བཞིན་ཉེར་ལེན་ཤེས་པར་བྱ། ། 73a2.
དེ་བཞིན་སྨིག་རྒྱུ་ལྟ་བུ་ཡི། །འཇིག་རྟེན…། 74b5.
དེ་བཞིན་ལོག་པར་བཟུང་བ་དེས། ། 48b6.
དེ་ཡང་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡིན་གྱི་དོན་དམ་པར་མིན་ནོ། ། 43a4.
དེ་ལ་བདག་ཅེས་བྱ་བ་ནི…། 69a3.
དེ་ལ་མ་རིག་པའི་བག་ཆགས་ནི…། 76b6.
དེའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་བདེན་པ་གཉིས་ཀར་ཡང་རང་བཞིན་མེད་པས…། 79a4.
…དོན་གྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བར་བྱ་ཡི་བརྗོད་པ་ལ་ཆགས་པར་མི་བྱའོ། 92b5, 93b3.
དོན་དང་སེམས་ཅན་བདག་རྣམ་རིག ། 79b1.
དོན་དམ་པ་ནི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བའི་དངོས་པོ…། 46b6.
དོན་དམ་པ་ནི་རྣམ་པ་གཉིས་ཏེ…། 60a1.
དོན་དམ་པར་ནང་གི་སྐྱེ་མཆེད་རྣམས་བདག་ལས་སྐྱེ་བ་མེད་པར་ངེས་ཏེ…། 86a3.
དོན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དོན་ཏེ…། 59b5.
བདག་དུལ་བས་མཐོ་རིས་འཐོབ་པ། 71a4.
བདག་མེད་འདི་ནི་འགྲོ་བ་རྣམ་དགྲོལ་ཕྱིར། ། 69a2.

བདག་མེད་པ་བསྟན་པའི་སྐོར་དུ་མི་རུང་བའི་གདུལ་བྱ་ལ····། 44a3.
བདག་ལས་མ་ཡིན་གཞན་ལས་མིན། ། 81b4, 103a3.
བདེན་པ་དམ་པ་ནི་གཅིག་སྟེ····། 70a3.
མདོ་ལས་ཕུང་པོ་བརྟེན་ནས་ཡིན་གསུངས་པ། ། 72a4.
འདི་དག་ཐམས་ཅད་སེམས་ཙམ་ཞེས། ། 45a2.
འདི་ནི་ངར་འཛིན་རྟེན་དུའང་མི་རིགས་ལ། ། 106a1.
འདི་ནི་ཡོད་ཉིད་འགོག་པ་སྟེ། ། 111a2.
འདི་ལ་སྐྱེ་བ་ཅི་ཡང་མེད། ། 56a1.
འདུས་བྱས་རབ་ཏུ་མ་གྲུབ་བས། ། 47a6.
བརྫ་སྤྲོད་པ་དག་ཇི་ལྟ་བུར། ། 45a3.
གནས་བཅས་སེམས་དང་ལྡན་རྣམས་ལ། ། 71b5.
གནས་པའམ་སྐྱེ་འཇིག་ཡོད་མེད་དམ། ། 74a3.
རྣམ་བདུན་གྱིས་མེད་གང་དེ་ཇི་ལྟ་བུར། ། 103b4.
རྣམ་པ་དེ་ལྟའི་མདོ་སྡེ་གཞན་ཡང་ནི། ། 91b2.
རྣམ་པར་ཤེས་པ་དངོས་པོའི་རང་གི་ངོ་བོ་ལྷག་པར་སྒྲོ་འདོགས་པར་བྱེད་པ་ཉོན་མོངས་པ་ཅན་གྱི་མི་ཤེས་
པའི་དབང་གིས····། 75b1.
རྣམ་ཤེས་ཞེས་བྱའི་རྣམ་གྲངས་ཀྱིས། ། 53a3.
སྣང་དུ་འདྲ་ཡང་དོན་བྱེད་དང་། ། 88a4.
ཕ་དང་མ་ནི་བསད་བྱས་ཤིང་། ། 42a6, 97b2.
ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ཀུང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར····། 96a2.
····ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་རྟོགས་པ་བཞིན་དུ་རྣམ་ཤེས་ཀྱང་····། 54b2.
ཕྱི་རོལ་སྣང་བ་ཡོད་མིན་ཏེ། ། 52b2, 78a4, 92a2.
ཕྱི་རོལ་གཟུགས་ནི་ཡོད་མིན་ཏེ། ། 55a6.
དབང་པོའི་ཤེས་པ་རྣམས་དམིགས་རྐྱེན་ལས་སྐྱེ་བ། 53a1.
འབྱུང་བ་ཆེ་ལ་སོགས་བཤད་པ། ། 56a2, 78b3.
སྤྲུལ་དེ་ཐག་པ་ལ་མེད་པས་ཀུན་བརྟགས་དང····། 101a3.
མ་ཡིན་པར་དགག་པ་ནི་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་དགག་པས····། 108b4.
མ་རིག་པ་དངོས་པོའི་རང་གི་ངོ་བོ་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་སྒྲོ་འདོགས་པར་བྱེད་པ····། 75b3.
མི་ཤེས་གཉིད་ཀྱིས་རབ་བསྙོད་མུ་སྟེགས་ཅན། ། 106a2.
མིག་ནི་དོན་དམ་པར་གཟུགས་ལ་མི་ལྟ་སྟེ། 53b2.
མེ་དང་ཤིང་གིས་བདག་དང་ནི། ། 73a1.
མེད་པར་དགག་པ་ནི་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཙམ་ཞིག་འགོག་པར་ཟད་ཀྱི····། 108b5.
མྱ་ངན་འདས་པ་བདེན་གཅིག་པུ། ། 47b1, 70b3.

ཚོགས་ལས་སོར་མོ་གཞན་མེད་དེ། ། 62b3.
ཚུལ་གཉིས་ཤིང་རྟ་ཞོན་ནས་སུ། ། 55b6.
ཚོགས་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ཤིང་རྟ་ལྟར་ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་སེམས་ཅན་དུ་འདོགས་པ། 71a3.
གཞན་གྱིས་དོན་དམ་བྱས་གང་ཡིན། ། 64a6.
གཞན་གྱིས་ཡོད་པར་བརྟགས་པ་འགོག་གི་མེད་པར་མི་སྒྲུབ་པ། 111b2.
Cf. ཁོ་བོ་ཅག་ནི་འདི་མེད་པར་སྒྲུབ་པ་མ་ཡིན་གྱི····། 109b6.
གཞན་དབང་···སྒྱུ་མ་བཞིན། 51b5, 57a3.
གཞན་དབང་ལས་མ་གཏོགས་པའི་གཟུང་འཛིན་མེད་པས····། 101b4.
གཟུགས་ཉིད་ཀྱང་མི་དམིགས་ན་གཟུགས་ཀྱི་དེ་བཞིན་ཉིད་དམིགས་པར་ལྟ་ག་ལ་འགྱུར། 47b1.
གཟུགས་ནི་དབུ་བ་རྡོས་པ་འདྲ། ། 70a2.
གཟུགས་ལ་སོགས་པ་བདག་མ་ཡིན། 72b3. Cf. 72a6.
ཡང་དག་པའི་དོན་ཐོས་པ་དང་བསམ་པ་དང་བསྒོམ་པ་ལས་བྱུང་བའི་ཤེས་པ་ཐམས་ཅད་ནི····། 60a5.
ཡུལ་དུ་སྣང་ལས་གཞན་གྱུར་པའི། ། 53a4.
ཡོད་དང་མེད་དང་ཡོད་མེད་ཅེས། ། 85b1.
ཡོད་པ་པ་ནི་བདེ་འགྲོར་འགྲོ ། 74b5.
ཡོད་པས་རྣམ་པར་མི་གྲོལ་ཏེ། ། 74b3.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མ་གྲུབ་པས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ། 50a3.
རང་གི་ལུགས་ཀྱི་བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པའི་སྦྱོར་བ་རྣམས····། 89b5.
རང་བཞིན་བཅོས་མིན་དང་གཞན་ལ་མི་ལྟོས་པ། 101a3.
རང་བཞིན་མེད་པ་ལས་རང་བཞིན་མེད་པ་སྐྱེ་བ། 79a5.
རིགས་ཀྱི་བུ་འཇིག་རྟེན་གནས་པ་ནི····། 74a2.
ལས་དཀར་ནག་ལས་འབྲས་བུ་བདེ་སྡུག་འབྱུང་བ། 42b1.
ལུས་ལ་ལུས་དབང་ཇི་བཞིན་དུ། ། 76a2.
ལེན་པའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཟབ་ཅིང་ཕྲ། ། 91b4.
ས་རྣམས་སྣ་ཚོགས་ཀུན་གཞི་སྟེ། ། 94b5.
ས་བོན་ལས་མྱུ་གུ་སྐྱེ་བ། 42b4.
ས་ལ་སོགས་པ་དོན་དམ་པར་ [ན་] འབྱུང་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན། 59b4, 110a4, 110b5.
སངས་རྒྱས་ལམ་ལ་བརྟེན་ནས་ནི། ། 48b1.
སའི་ཁམས་ནི་དོན་དམ་པར་སྲ་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་ཏེ། 53b2.
ཤུན་དབྱུང་བ་དང་ཤུན་འབྱིན་པ་གཉིས་ཀ····། 84a4.
ཤུན་འབྱིན་པས་ཤུན་དབྱུང་བྱ་མ་ཕྲད་ཤུན་ནི་འབྱིན་བྱེད་དམ། ། 84a3.
སེམས་དུལ་ན་བདེ་བ་འཐོབ་པ། 71a4.
སེམས་ཙམ་ལ་ནི་བརྟེན་ནས་སུ། ། 55b2.

སྲིད་པའི་ས་བོན་རྣམ་ཤེས་ཏེ། ། 75a5.
སློབ་དཔོན་གྱིས་དྲང་བ་དང་ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོའི་རྣམ་པར་དབྱེ་བ་བསྟན་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར····། 44b3.

II. Index of Titles of Texts

དཀར་པོ་རྣམ་པར་འཆར་བ། 49b3.
ཀ་ལས་འཇིགས་མེད། *Akutobhayā,* D No.3829: 49b2, 4, (b5)
དགོངས་འགྲེལ། *Saṃdhinirmocana,* D No.106: 44a1, 3, 50a3, 50b3, 52a4, 6, 56b4, 57a3, 57a5, 57b3, 5, 58a1, 3, 5, 58b3, (b5), 59a1, 2, 3, 6, 83b4, 91a6, 91b1,92b2, 3, 97b5, 6, 98a3, 100a3, 4, 102b1.
  མདོ་དགོངས་འགྲེལ། (མདོ་སྡེ་དགོངས་འགྲེལ།) 45b6, 54a5, 6, 56b2, 96b2.
  དགོངས་པ་ངེས་པར་འགྲེལ་པ། 55a6, 58a1, 91b3.
རྒྱན། 55b4. Cf. དབུ་མ་རྒྱན།
རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་བཤད། *Madhyamakālaṃkāra-pañjikā,* D No.3886: 55b5, 56a4, 60b4.
རྒྱན་སྟུག་པོ་བཀོད་པ། *Ghanavyūha,* D No.110: 59a3, 94b5.
  སྟུག་པོ་བཀོད་པ། 55a6.
བརྒྱ་པ། Cf. བཞི་བརྒྱ་པ།
བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ། Cf. བཞི་བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ།
མངོན་པ། *Abhidharma* 78a6.
མངོན་པའི་མདོ། 65b3.
ཆོས་ཡང་དག་པར་སྡུད་པ། *Dharmasaṃgīti,* D No.238: 74a1.
འཇིག་རྟེན་བརྟག་པ། **Lokaparīkṣa* 111a6.
འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པར་བསྟོད་པ། *Lokātītastava,* D No.1120: 47a3: v. 23.
འཇུག་པ། *Madhyamakāvatāra,* D No.3861: 67b1, 69a2: *VI* 179ab, 71b3: *VI* 131, 72a4: *VI* 135cd, 72a6: *VI* 132, 76b1: *VI* 32, 79a2: *VI* 39, (80a3-4: *VI* 75), 84a3-4: *VI* 173, 89b2: *VI* 23, 91b2: *VI* 95cd, 95a5: *VI* 43, 102b3: *VI* 118ab, 102b6, 103a3: *VI* 114, 115, 103b1: *VI* 158, 103b4: *VI* 160, 104a2, 5: *VI* 34, 104b4: *VI* 35, 106a1: *VI* 122cd, 106a2: *VI* 26, 107b3: *VI* 36, 110a2: *VI* 117cd.
  འཇུག་པ་རྩ་འགྲེལ། 79b2, 79b3, 83b6, 92a1, 95a1.
འཇུག་འགྲེལ། *Madhyamakāvatārabhāṣya,* D No.3862: 63b5, (64a2-3), 64b1, 4, 70a2, 6, 73b1, 74b2, 75b2, 76b6, 77a4, 79a4, 84a5, (84b1), 85b1, 2, 95a2, 6, 101a3, 5, 101b4.
  འགྲེལ་པ། 84a1, 4, 103a1, 104a2, 107b4.
  རང་འགྲེལ། 91b3, 92a6.
འཇུག་པའི་འགྲེལ་བཤད། *Madhyamakāvatāraṭīkā,* D No.3870: 92a4.
ཏིང་ངེ་འཛིན་རྒྱལ་པོ། *Samādhirāja,* D No.127: 42a4, 96b2.
རྟོག་གེ་འབར་བ། *Tarkajvālā,* D No.3856: 51b2, 59b5, 60a1, 71a2, 108b4, 5, 110a4.
རྟོག་གེའི་གཞུང་། 65b3.

སྟུག་པོ་བཀོད་པ། 55a6. Cf. རྒྱན་སྟུག་པོ་བཀོད་པ།

སྟོང་ཉིད་བདུན་ཅུ་པ། *Śūnyatāsaptati,* D No.3827: 46b5: kk. 68, 69, 74a3: k. 1, 75b6: k. 64.

  རང་འགྲེལ། 46b6.

ཐེག་བསྡུས། *Mahāyānasaṃgraha,* D No.4048: 99b1.

དེ་ཁོ་ན་ཉིད་བསྡུས་པའི་འགྲེལ་པ། *Tattvasaṃgraha-pañjikā,* D No.4267.

  ཚད་མའི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་བསྡུས་པའི་འགྲེལ་པ། 64b2.

བདེན་གཉིས། *Satyadvayavibhaṅga,* D Nos.3881, 3882: 60a5, 63a2, 67b2: k.21.

  བདེན་གཉིས་རང་འགྲེལ། 64a6, 64b3.

  འགྲེལ་བཤད། *Satyadvayavibhaṅgapañjikā,* D No.3883: 64b1.

མདོ་ཀུན་ལས་བཏུས་པ། *Sūtrasamuccaya,* D No.3934: 44b6, 92a1, 93b6, 97a1.

རྡོ་རྗེ་གཅོད་པ། *Vajracchedikā Prajñāpāramitā,* D No.16: 45a1.

བསྡུ་བ། *Viniścayasaṃgrahaṇī,* D No.4038: 50a5, 50b1.

རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བཞི་བརྒྱ་པ། 49a2. Cf. བཞི་བརྒྱ་པ།

བྱང་ཆུབ་ལམ་གྱི་རིམ་པ། Tohoku No.5392: 83b3.

  གཞན། 49a2, 105b2, 105b5.

བྱང་ཆུབ་སེམས་འགྲེལ། *Bodhicittavivaraṇa,* D No.1800: 45a2: k.27.

བྱམས་ཞུས་ཀྱི་ལེའུ། D Nos.9, 10: 91a6, 97b5, 98b4, 100a3, 100a5, 100b1, 100b5, 101b6, 102a5, 102b2.

བློ་གྲོས་མི་ཟད་པས་བསྟན་པ། *Akṣayamatinirdeśa,* D No.175: 41a3, 5, 42a3, 43a2, 96b2.

དབུ་མ་རྒྱན། *Madhyamakālaṃkāra,* D. No.3885: 55b2: k. 92, (55b6: k. 93), 56a1, 62a6, 64b2. རྒྱན། 55b4.

  དབུ་མ་རྒྱན་གྱི་རང་འགྲེལ། 55a2, 5.

  དབུ་མ་རྒྱན་རང་འགྲེལ་དང་བཅས་པ། 60b5.

  རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་བཤད། *Madhyamakālaṃkāra-pañjikā,* D No.3886: 55b5, 56a4, 60b4.

དབུ་མ་སྙིང་པོ། *Madhyamakahṛdaya,* D No.3855: 53a3: V, 42cd, (53a4: *V* 20cd), 55a4: *V* 28cd.

དབུ་མ་སྣང་བ། *Madhyamakāloka,* D No.3887: 41a5, 42b2, 54b1, 56b2, 57b5, 58a6, 59a3, 59b1, 60a5, 61a5, 62a6, 63a1.

དབུ་མའི་བསྟན་བཅོས། 44b2, 3, (49a5), 49b2, 5, 63b5, 64a1, 96b1, 102b4.

དབུས་མཐའ། *Madhyāntavibhāga,* D No.4021: 50a6, 79b1: *I* 3.

འབུམ། (*or* ཤེར་ཕྱིན་འབུམ་པ། , ཡུམ་འབུམ་པ།) *Śatasāhasrikā Prajñāpāramitā,* D No.8: 43a4, 45a1, 58b2, 59a2, 96a3. Cf. ཡུམ་གྱི་མདོ།

མ་དྲོས་པས་ཞུས་པ། *Anavataptanāgarājaparipṛcchā,* D No.156: 57a1-2.

རྩ་བ་ཤེས་རབ། *Mūlamadhyamakakārikā,* D No.3824: 46a4, 49b2.

  རྩ་ཤེ། 44a4:*XXIV* 1, (44a6: *XXIV* 20), 48b3:*XXIV* 12, 51b1: *XVIII* 7, 70b1: *XV* 7, 70b2: *XIII* 1, 70b4, 73a1: *X* 1ab; *X* 15, 73a2: *VIII* 13a, 75a4, (85a3: *XXIV* 14ab), (91a2: *XXIV* 10ab).

  རྩ་ཤེས། 47a2: *XIII* 8cd, (47a6: *VII* 33cd).

རྩ་བ་ཤེས་རབ་ཀྱི་རྣམ་འགྲེལ། Tohoku No.5401: 49a2.

  རྩ་ཤེའི་རྣམ་བཤད། 79b2, 111b1.

རྩོད་ཟློག *Vigrahavyāvartanī,* D No.3828: 46a6, 81a4: k. 40, 85a5: k. 29ab, 29cd, 111b5: k. 26.

  རྩོད་ཟློག་རང་འགྲེལ། *Vigrahavyāvartanī-vṛtti,* D No.3832: 85a3.

ཚད་མ་སྡེ་བདུན། 54b1.

ཚིག་གསལ། *Prasannapadā,* D No.3860: 41a5, 42a5, 44b3, 4, 65b5, (66a6-66b1), (66b3-4), (67a1-2), (66a4-67b1), 79b2, 81b4, 82a1, 85a2, 85b4, 86a2, 88b4, (89b5-6), 109b6, 111b2.

ཞིབ་མོ་རྣམ་འཐག *Vaidalyaprakaraṇa,* D No.3830: 99b1.

བཞི་བརྒྱ་པ། (*or* བརྒྱ་པ།) *Catuḥśatakaśāstra,* D No.3846: 44a3, 49b5, 75a5: *XIV* 25, 76a2: *VI* 10-11, 78b2: *XVI* 24, 85b1: *XVI* 25, 97a2.

  རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བཞི་བརྒྱ་པ། 49a3.

བཞི་བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ། (*or* བརྒྱ་པའི་འགྲེལ་པ།) *Catuḥśatakaṭīkā,* D No.3865: 69a3, 75b1, 78a3, (78b6), 81b5.

གཟུངས་ཀྱི་དབང་ཕྱུག་རྒྱལ་པོས་ཞུས་པ། D No.147: 96b2.

འོད་སྲུངས་ཀྱིས་ཞུས་པ། *Kāśyapaparivarta,* D No.87: 107b6.

ཡབ་སྲས་མཇལ་བ། *Pitāputrasamāgamasūtra,* D No.60: 62a5.

ཡུམ་གྱི་མདོ། *Bhagavatī Prajñāpāramitā* 43b6, 44a3, 5, 56b4, 74a4, 78a6, 97b6, 98b4, 100a3, 101a5, 102a6.

  ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པའི་མདོ། 102b1.

  ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ། 94a1.

  མདོ། 47b1.

ཡུམ་འབུམ་པ། Cf. འབུམ་པ།

ཡེ་ཤེས་སྣང་བ་རྒྱན་གྱི་མདོ། *Jñānālokālaṃkāra,* D No.100: 43a2.

རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པ། *Yuktiṣaṣṭikā,* D No.3825: 46a5, 47b1: k. 35a, 47b6: kk. 43-45, 48a6: kk. 40-41, 56a3, 70b2: k. 35, (71b5-6: k. 52), 74b2(k. 4).

རིགས་པ་དྲུག་ཅུ་པའི་འགྲེལ་པ། *Yuktiṣaṣṭikāvṛtti,* D No.3864: 70a3, 71b4, 79b2.

རིགས་ཚོགས། 45a1.

རིན་ཆེན་ཕྲེང་བ། *Ratnāvalī,* D No.4158: 45a3: *IV* 94-96, 48b6: *II* 22-23, 70b1, 74b5: *I* 56, 57.
ལང་ཀར་གཤེགས་པ། *Laṅkāvatāra,* D No.107: 52b2: *X* 487, 55a6: *X* 489ab, 56b3: *X* 592, *X* 595, 62a5, 94b6, 95b2.
    ལང་གཤེགས། 56a4, 59a3, 78a5, 92a3, 92b1, 4.
ལེགས་པར་བཤད་པའི་སྙིང་པོ། Tohoku No.5396: 112b6, 113b5.
ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ། 94a1. Cf. ཡུམ་གྱི་མདོ།
ཤེར་ཕྱིན་བདུན་བརྒྱ་པ། *Saptaśatikā Prajñāpāramitā,* D No.24: 45a1.
ཤེར་ཕྱིན་འབུམ་པ། Cf. འབུམ་པ།
ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ། 102b1. Cf. ཡུམ་གྱི་མདོ།
ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ། *Prajñāpradīpa,* D No.3853: 49b6, 50a4, 50b5, 51b1, 52b4, 54b2, 54b6, 82a2, 90a2.
    ཤེས་རབ་སྒྲོན་མ་འགྲེལ་བཤད་དང་བཅས་པ། 111a5.
ཤེས་རབ་སྒྲོན་མའི་འགྲེལ་བཤད། *Prajñāpradīpaṭīkā,* D No.3859: 41a5, 109b1.
    འགྲེལ་བཤད། 54b3, 55a1, 82a2.
ཤེས་རབ་སྙིང་པོ། *Prajñāpāramitāhṛdaya,* D No.21: 58b1, 96a2.
ས་བཅུ་པ། (ས་བཅུ་པའི་མདོ།) *Daśabhūmika-sūtra,* D No.44: 52b2, 78a3, 5, 92a5, 92b1,103a2.
སའི་དངོས་གཞི། *Maulī bhūmi,* D No.4035: 43a1.
སངས་རྒྱས་བསྐྱངས་ཀྱི་འགྲེལ་པ། *Buddhapālitavṛtti,* D No.3842: 69b4, 75a3, 76b2, 81b4, 82a2, 91b2, 107a1.
བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པར་བསྟོད་པ། *Acintyastava,* D No.1128: 46b1: k. 23.

III. Index of person's names

ཀ་མ་ལ་ཤཱི་ལ། *Kamalaśīla* 63b3.
ཀླུ་སྒྲུབ། *Nāgārjuna* 43a5, 43b5, 56a1, 5, 63a3, 64b1, 112a5, 113a3, 113b3, 4.
    སློབ་དཔོན། 44b1, 3, 6, 46a4, 49a1, 3, 4, 49b2, 70b1, 103a2.
    འཕགས་པ། 49a6, 49b6, 54a3, 63a4, 5, 63b4, 64a6, 70b4, 72b6, 74a5, 74b2, 78b3, 104a1, 111a2.
ཀླུ་སྒྲུབ་ཡབ་སྲས། *Nāgārjuna and Āryadeva*
    ཀླུ་སྒྲུབ་ཡབ་སྲས། 41a4.
    འཕགས་པ་ཡབ་སྲས། 49a4, 52a6, 53b3, 63b2, 74a1, 75b6, 91b2, 107a5.
    སློབ་དཔོན་ཡབ་སྲས། 102a3.
    ཡབ་སྲས། 72a2.
    དཔོན་སློབ་གཉིས། 49a4.
ཀླུའི་བྱང་ཆུབ། *Nāgabodhi* 49a5.
གུ་ཎ་མ་ཏི། *Guṇamati* 49b2.
གུ་ཎ་ཤྲི། *Guṇaśrī* 49b3.
ཆོས་ཀྱི་གྲགས་པ། *Dharmakīrti* 56a6.
ཆོས་སྐྱོང་། *Dharmapāla* 81b5.
ཐོགས་མེད། *Asaṅga* 113a3, b3, 5.
དེ་བ་ཤར་མ། *Devaśarman* 49b2.
པཎྜི་ཏ་ཁ་ཅིག 82a5(= *Jayānanda*)
དཔའ་བོ། *Śūra* 49a5.
སྤྱན་རས་གཟིགས་བརྟུལ་ཞུགས། *Avalokitavrata* 49b3-4, 63b1, 82a1, 111a6.
    ལེགས་ལྡན་གྱི་རྗེས་འབྲང་སྤྱན་རས་གཟིགས་བརྟུལ་ཞུགས། 82a1.
ཕྱོགས་གླང་། *Dignāga* 90a1.
འཕགས་པ་ལྷ། *Āryadeva* 49a3, b4, 62b3.
བློ་བརྟན། *Sthiramati* 50b1. Cf. སྠི་ར་མ་ཏི། 49b3.
དབུ་མ་པ་ཆེན་པོ་རྣམས། *or* དབུ་མ་པ་ཆེན་པོ་དག 49a4, 102b2.
    འཕགས་པའི་རྗེས་འབྲང་ཆེན་པོ་རྣམས། 54a3.
    ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ། 63a3.
ཞི་བ་འཚོ། *Śāntarakṣita* 49a3, 54b1, 55a2, 56a5, 59a5, 63b3, 64b2.
    ཞི་བ་འཚོ་ཡབ་སྲས། *Śāntarakṣita and Kamalaśīla* 49b1, 63a3.
    ཞི་བ་འཚོ་དཔོན་སློབ། 82a2.
ཟླ་བ་གྲགས་པ། *Candrakīrti* 49a3, 49b3, 5, 63b3, 4, 65a2.

ཟླ་བ། 70b2, 71b1, 78a4, 79a6, 81b3, 82a2, 3, 87b3, 88a3, 95a3, 104b6, 109a2, 112a5.
ཟླ་བ་ཞབས། 65b4, 74a1.
ཡེ་ཤེས་སྙིང་པོ། *Jñānagarbha* 53a6, 60a5, 63a2, 63b3.
ཡེ་ཤེས་སྡེ། 55a2.
ལྭ་བ་པ། (= *Kaṃbala*) 56b1.
ལེགས་ལྡན་འབྱེད། *Bhāvaviveka* 49a3, 49b1, 49b3, 5, 6, (50b3), (52a3), (52b1), (53a6), 54a6, 57b4, 59b1, (60a4), 63b2, (70a5).
སློབ་དཔོན་ལེགས་ལྡན་འབྱེད། 49a6.
ལེགས་ལྡན། 63b1, 70a4, 78a4, 81b4, 6, 82a1, 2, 83b5, 86a3, 86b5, 87b2, 89a3, 89b1, 91a2, 109a2.
ཤཱནྟི་པ། *Ratnākaraśānti* 56a4.
སངས་རྒྱས་བསྐྱངས། *Buddhapālita* 49a3, 49b3, 49b5, 63b1, 2, 3, 4, 69b4, 73b3, 73b6, 75a3, 76b2, 81b4, 6, 82a1, 2, 91b2, 107a1, 112a5.
སློབ་དཔོན་སྐུ་མཆེད། *Asaṅga and Vasubandhu* 100a3.
སློབ་དཔོན་གཉིས། *Buddhapālita & Candrakīrti* 69b3, 107a5.
སྠི་ར་མ་ཏི། *Sthiramati* 49b3. Cf. བློ་བརྟན།
ལྷན་ཅིག་སྐྱེས་པའི་རྡོ་རྗེ། *Sahajavajra* 56b1.

IV. Index of Technical terms

ཀ།

ཀུན་བཏགས། (vr. ཀུན་བརྟགས།) 43b2, 50a2, 4, 5, 6, 50b6, 51a6, 51b5, 6, 57a4, 6, 57b1, 57b4, 69a5, 100a6, 100b1, 101a2, 3, 6, 101b1, 2, 6, 102a1, 2, 5.
ཀུན་བཏགས་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ། 57a4, 57a6, 57b1. Cf. 50a2.
ཀུན་བཏགས་རྗེས་སུ་མེད་པ། 102a1. Cf. 97b6.
ཀུན་བཏགས་པའི་གཟུགས། 97b6, 100a6, 100b6, 101a2.
ཀུན་བཏགས། 65a3, 68b5, 72b4, 76b6.
ཀུན་བཏགས་དང་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་སྒྲོ་འདོགས་ཀྱིས་བཟུང་ཚུལ། 65a3.
ཀུན་བཏགས་ཀྱི་འཛིན་པ། 68b5, 72b4.

ཀུན་རྫོབ། 41b6, 64a1, 4, 64b1, 66b4, 67a5, 68a3, 75b3, 88b5.
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཀུན་རྫོབ། 66b4.
ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ། 46b4, 54b3, 64b6, 75b4, 89b3.
ཀུན་རྫོབ་ཀྱི……དབྱེ་བ། 88a4.
ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང……། 79a3, 86a4, 6, 89b1, 104a1, 106a1, 3.
ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་མེད། 106a1, 3.
འཇིག་རྟེན་ལས་ཀྱང་ཡོད་མིན། 106a2.
ཐ་སྙད་དུ་ཡང་མེད། 105b4.
ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ། 61a6, 61b1, 66b4, 6, 67a2, 78b1, 104b6, 105b5, 106a5, 106b2, 3.
ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ། 104b6, 106b1.
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ། 104b6, 105a4, 6
འཁྲུལ་ཤེས་རེས་ཡོད་པ། 105b5.
འཁྲུལ་ངོར་ཡོད་པ། 106a4.
ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ། 43a1, 83b1.
ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ། 46b3.
དོན་དམ་པ་དང་ཀུན་རྫོབ་པའི་འཇོག་ཚུལ། 63b4.
དོན་དམ་པ་དང་ཀུན་རྫོབ་པའི་ཁྱད་པར། 86b4.
དོན་དམ་དང་ཀུན་རྫོབ་པའི་ཆོས། 101b2.
ཀུན་རྫོབ་ཆད་སྟོང་། 48a3.
ཀུན་རྫོབ་སྟོན་པ། 41b5, 41b6. Cf. 41a6-42a4, 46b3-5.
ཀུན་རྫོབ་པའི་དངོས་པོ། 52a6, 55a3.
ཀུན་རྫོབ་པའི་དོན། 67b3, 104b3.

ཀུན་གཞི། 56a6, 71a5, 6, 73b4, 77b1, 78b6, 79a1, 2, 3, 6, 79b1, 91b6, 92b3, 94b4, 5, 95a2, 4, 5, 95a6.

ཀུན་གཞིའི་རྒྱུན། 71a6.

ཀུན་གཞི་རྣམ་པར་ཤེས་པ། 53a2, 94b6, 95a3.

ཀུན་གཞི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་རྒྱུན། 79a5.

ཀུན་བཟང་། 113b4.

སྐུར་འདེབས། 50a2, 56b6, 57b2.

གཞན་དབང་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་མེད་པའི་སྐུར་འདེབས། 50a2.

སྐུར་འདེབས་ཀྱི་ལྟ་བ། 44a1, 3

མཚན་ཉིད་གསུམ་ག་ལ་སྐུར་འདེབས་ཀྱི་ལྟ་བ། 44a1.

སྐུར་བ་འདེབས་པ། 50a1, (53a1), 56b5.

སྐྱེ་བ་མེད་པ། 41b3, 42a1, 42b5, 43a3, 6, 43b1, 55b5, 56b3, 6, 57b6, 60b5.

བདེན་པའི་སྐྱེ་བ་མེད་པ། 42b5.

དོན་དམ་པར་རམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་སོགས་མེད་པ་……། 43b1.

དབུ་མ་པའི་ལུགས་ཀྱི་སྐྱེ་མེད། 55b5.

རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ་གྱི་སྐྱེ་མེད། 55b5.

སྐྱེ་བ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ། 52a2, 54a6, 57a1.

ཁ།

ཁྱད་པར། Cf. དོན་དམ་པའི་ཁྱད་པར།

ཁྱད་པར་གྱི་ཆོས། 66a2, 4.

ཁྱད་པར་གྱི་གཞི། 66a4.

ཁྱད་གཞི། 42a3, 66a1, 88a2, 3.

འཁོར་བའི་རྒྱ་བ། 75b5, 76a4. Cf. མ་རིག་པ།

འཁོར་ལོ་གཉིས་པ། 58a5, 6, 58b3, 6, 95b6.

འཁོར་ལོ་བར་པ། 96a5.

འཁོར་ལོ་དང་པོ། 95b3.

དང་པོ། 59a2, 97a2.

འཁོར་ལོ་གསུམ། 95b2.

ཆོས་འཁོར་གསུམ། 97a1.

འཁོར་ལོ་གསུམ་གྱི་དྲང་ངེས། 95b2

འཁྲིད་པའི་རིམ་པ། 103b5.

ག།

གང་ཟག 41b2, 42a2, 5, 43a1, 45b3, 47b4, 49b1, 50b4, 54a5, 63a4, 65a4, 5, 6, 65b5, 66b4, 68b2, 6, 69a2, 3, 71a2, 6, 71b1, 6, 72a2, 73a6, 73b1, 3, 74a6, 75b1, 4, 76b4, 77b2, 3, 81a5, 82a1, 95a5, 95b3, 6, 96b1, (96b6), 102b5, 103b4, 105a1, 6, 105b2, 106a6, 106b2, 3, 108a6, 109a4.

གང་ཟག་འཇོག་ཚུལ། 66b4, (67a4), 74a6, (74b1), 75b1, 4, 77b3, (103b3).

གཞན་གྱི་གང་ཟག་བཏགས་ཡོད་དུ་འཇོག་ཚུལ། 71b6.

ཆོས་རྣམས་ཀྱི་འཇོག་ཚུལ། 67a1.

གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད། 73b3, 105a6, 105b2, (106b5).

གང་ཟག་གི་ཐ་སྙད་བཏགས་པ། 65a5, 6, 106b3.

གང་ཟག་རྫས་ཡོད། 71b1.

ཕུང་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་བཏགས་པའི་གང་ཟག་ཀྱང་ཕུང་པོར་མི་རུང་བའི་ཕྱིར་……། 72a2.

ཐ་སྙད་དུ་བཏགས་པ་ཙམ། 73b2.

གང་ཟག་ལྟ་བུ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡོད་པ་དེ་……། 106b2.

གང་ཟག་གི་བདག 44a6, 55b1, 70a5, 6, 103b1, 3.

གང་ཟག་གི་བདག་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 103b1, 3.

གང་ཟག་གི་བདག་མེད། 69b3, 70a5, 70b5, 73b2, 74b1, 2, 75a2, 94b2, 3, 95a4, 95b4, 103b5.

ཆོས་ལ་བདག་ཏུ་འཛིན་པ་མི་འདོར་ན་གང་ཟག་གི་བདག་མེད་མི་རྟོགས་པ། 74b2.

གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཕྲ་རགས་གཉིས། 75a2.

གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཐུན་མོང་བ། 94b2, 3, 95a4.

གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཀྱི་དོན། 103b5.

གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན། 68b2, 70b5, 71b1, 75b5, 76a6.

གང་ཟག་གི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས། 75b5, 76a6.

གང་ཟག་དང་ཆོས། 75b1, 77b3, 102b5, 108a6.

གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་དངོས་པོ་བདེན་པར་འཛིན་པ། 75b1.

གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་འཇོག་ཚུལ། 77b3.

གང་ཟག་དང་ཆོས་ཀྱི་བདག 102b5.

གང་ཟག་བདེན་འཛིན། 71b1.

གང་ཟག་རང་བཞིན་མེད་པ། 41a2.

གྲགས་པ། 51a5, 64b3. Cf. འཇིག་རྟེན་གྱི་གྲགས་པ།

གྲགས་པས་གནོད་པ། 51a5.

གྲུབ་མཐའ་སྨྲ་བ། 65a4, 76a5.

གྲུབ་མཐས་བློ་མ་བསྒྱུར་བ། 68b5, 76b1.

གློ་བུར། 98a6, 99a1, 3, 6.
དགག་པ། 108b1, 109a2. Cf. མ་ཡིན་དགག, མེད་དགག
དགག་བྱ། 43a3, 45b5, 47a1, 50b5, 58b2, 6, 59b2, 3, 4, 62a4, 63a6, 65a2, 68b4, 82a1, 4, 83b3, 83b5, 6, 85b6, 89a4, 94a4, 96a2, 108a4, 108b2.
དགག་བྱ་ལ་ཁྱད་པར། 43a3. Cf. དོན་དམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར།
དགག་བྱ་ལ་དོན་དམ་གྱི་ཐ་སྙད། 96a2.
དགག་བྱ་བདེན་པ་རགས་པ། 45b5.
ཇི་འདྲ་ཞིག་བཀག་བས་བདག་མེད་གཉིས་སུ་འཇོག་པའི་དགག་བྱ། 50b5.
བདེན་པ་དང་ཡང་དག་པ་དང་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་ཞེས་བརྗོད་པའི་དགག་བྱ། 59b2.
རིགས་པའི་དགག་བྱ། 59b2, 68b4.
དགག་བྱའི་ཁྱད་པར། 65a2.
ཆོས་དང་གང་ཟག་ལ་རང་བཞིན་འགོག་པའི་དགག་བྱ། 82a1.
དགག་བྱའི་ཚད་མ། 89a4.
དགོངས་པ་ཅན། 45a2. Cf. དྲང་དོན།
དགོངས་གཞི། 93a5, 93b4, 95a3, 95b4.
དགོངས་གཞི་དང་དགོས་པ་དང་སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད། 93b4.
དགོས་པ། 93a5, 93b4, 95b4.
བདག་མེད་ལ་སྐྲག་པ་སྤང་བ། 94b1.
བདག་ཏུ་སྨྲ་བ་ལ་ཞེན་པ་རྣམས་དྲང་བ། 94b1.
འགག་པ་ནས་དོན་ཐ་དད་པའི་བར་བརྒྱད། 44b4.
འགག་སོགས་བརྒྱད། 46b1, 3.
འགལ་ཟླ་དམིགས་པ། 53b1, 62b1.
རྒོལ་བ། 55a2, 65a1, 87b3, 88a1.
རྒྱུ་རྐྱེན་ལ་རག་ལས་པ། 43b4.
རྒྱུ་འབྲས་རྣམ་པར་འཇོག་པའི་རིགས་པ། 54b1.
རྒྱུ་མཚན་མཚུངས་པའི་མགོ་སྙོམས། 53b3, 54a4.
སྒྲ་ཇི་བཞིན་པ་ལ་གནོད་བྱེད། 93b4, 95b5, 96a6.
སྒྲོ་སྐུར་གྱི་འཛིན་པ། 56b5.
སྒྲོ་འདོགས་པ། 56b5, 57a4, 57b1.
ཀུན་བརྟགས་དང་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་སྒྲོ་འདོགས། 65a3.
སྒྱུ་མ། 52a5, 60b6.
སྒྱུ་མའི་རྟ་གླང་། 60b6.

སྒྱུ་མ་ཙམ། 63b2, 3.
རྟེན་འབྲེལ་སྒྱུ་མ་ཙམ། 63b2.
ཐ་སྙད་དུ་སྒྱུ་མ་ཙམ་དུ་ཡོད་པ་དང་དོན་དམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ཚུལ། 63b3.

ང་།
ང་ཡིར་འཛིན་པ······ལྷན་སྐྱེས། 72b3.
ང་ཡིར་འཛིན་པའི་འཇིག་ལྟ་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་དམིགས་པ། 72b3.
རྣམ་པ། 72b3.
ངར་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས། 72b2, 3.
ངར་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་དམིགས་པ། 75b5. Cf. 72b2 (དམིགས་པའི་ཡུལ།), 72b3.
རྣམ་པའི་ཡུལ། 72b2.
ངེས་དོན། 43a2, 43b6, 58a3, 5, 58b3, 59a2, 75a1, 2, 92a4, 6, 95b3.
མདོ་སྡེ་རྣམ་རིག་པས་ངེས་དོན་དུ་ཁས་བླངས་པ། 92a4.
མདོ་སྡེ་སེམས་ཙམ་པས་ངེས་དོན་དུ་ཁས་བླངས་པ། 92a6.
ངེས་དོན་མདོ་སྡེ། 42a4.
དེ་ཁོ་ནའི་དོན་ཅན་གྱི་བསྟན་པ། 44b5.
ངེས་པའི་དོན། 41b1, 4, 42b6, 42b3, 6, 43a2, 3, 44b3, 45a2, 56b3, 96a1, 112a2.
ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ། 41a6, 41b4.
ངོ་བོ་ཉིད་གསུམ། 101a5.
ངོ་བོ་ཉིད་དང་པོ་གཉིས། (= ཀུན་བརྟགས་དང་གཞན་དབང་།) 91b6, 95b1.
ངོ་བོ་ཉིད་གཞན་གཉིས། (= གཞན་དབང་དང་ཡོངས་གྲུབ།) 57a6, 96a6.
ངོ་བོ་ཉིད་དང་རང་བཞིན་དང······རང་གི་མཚན་ཉིད་སོགས། 50b2.
ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱི་དགོངས་པ། 56b3, 4.
ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཚུལ། 55b5, 63b3, 113b4. Cf. རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ།
ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཚུལ། 55b5.
ཐ་སྙད་དུ་སྒྱུ་མ་ཙམ་དུ་ཡོད་པ་དང་དོན་དམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ཚུལ། 63b3.
དངོས་པོ་བདེན་འཛིན། 75b4.
དངོས་པོར་སྨྲ་བ། 64a6, 65a2, 83b5, 87b2, 112a1.
དངོས་པོར་སྨྲ་བའི་གྲུབ་མཐའ། 64a6.
མངོན་པ། 65b3, 78a6.
མངོན་པའི་མདོ། 65b3.
མངོན་སུམ། 64b4.

སྔ་རབས་པ་རྣམས། 49a4.
སྔོན་གྱི་ཁ་ཅིག 109b5.
སྔོན་གྱི་མཁས་པ། 62a2.

ཅ།
གཅིག་དང་ཐ་དད་སོགས། 73b5.
གཅིག་ཐ་དད་ཀྱི་བརྟག་པ། 63a1.
གཅིག་དང་དུ་མ། 54a3, 55b2.
གཅིག་དང་དུ་མའི་བརྟག་པ། 54a3.
གཅིག་དང་དུ་མའི་རང་བཞིན། 55b2.
གཅིག་དང་དུ་བྲལ་གྱི་རྟགས། 62a6.
བཅོས་མ། 98b1, 5.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་བཞག་པའི་བཅོས་མ། 98b5.

ཆ།
ཆད་ལྟ། 48a3, 95b5, 96a5. Cf. རྟག་ལྟ།
ཆད་པར་ལྟ་བ། 45b5, 79a4.
ཆུད་མི་ཟ་བ། 79a5.
ཆོས་ཀྱི་བདག 43b2.
ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད། 69b3, 70a2, 5, 70b4, 75a1, 94b2, 103a3.
ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་ཕྲ་རགས་གཉིས། 75a1. Cf. 96a5.
ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་རགས་པ། 94b2. Cf. 95a4.
ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་སྒྲུབ་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 103a3.
ཆོས་བདག་མེད་པའི་སྟོང་ཉིད། 94a1.
ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན། 68b3, 71b1, 75a3. Cf. ཉོན་མོངས།
ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས། 62a3.
ཆོས་འཁོར་གསུམ། 97a1. Cf. འཁོར་ལོ་གསུམ།
ཆོས་ཉིད། 51b1, 93b6, 94a1, 96b5, 108b2.
ཆོས་ཉིད་ཟབ་མོ། 93b6, 94a1.
དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་ཆོས་ཉིད། 96b5.
ཆོས་ཉིད། 98a2, 100b2, 5, 6, 101a1, 101b3, 102a5.
ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གཟུགས། 98a2, 100b6, 101a1.

ཆོས་གཞན། 108b3, 5, 109a4, 6, 109b2, 3, 110a5, 6,
དེ་ལས་གཞན་པའི་ཆོས། (109a1), 110b1.
དགག་བྱ་བཀག་ཙམ་མིན་པ། 109a1.
དེ་དང་འདྲ་བ་དེ་ལས་གཞན་པའི་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད། 108b4.
དེ་དང་འདྲ་བ་དེ་མ་ཡིན་པ་གཞན་གྱི་དངོས་པོ། 108b6.
ཆོས་གཞན་འཕངས་ཚུལ། 109a6.
འཕེན་ཚུལ་བཞི་པོ། 109b4.
ཆོས་གཞན་འཕེན་པ། 110a5.

ཇ།
ཇི་སྙེད་པ་མཁྱེན་པའི་ཡེ་ཤེས། 88b2. Cf. སངས་རྒྱས།
འཇམ་དབྱངས། 113b4.
འཇིག་རྟེན་གྱི་གྲགས་པ། 78a3, 83a4.
འཇིག་རྟེན་གྲགས་པའི་ཚད་མ། 83a4.
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད། 43a4, 66b2, 73a5, 74a4, 5, 6, 84b1, 2, 86a5, 88b4, 95b6.
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་བདེན། 104b4
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ། 104b6, 105a6.
འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད། 65b5, 66a6, 74a4, 78b2, 105a1, 4.
འཇིག་ལྟ། 72b4, 75b5, 75b6.
འཇིག་ལྟ་ལྷན་སྐྱེས། 72b4, 75b5.
འཇིག་ཚོགས་ལ་ལྟ་བ། 72b1.
རྗེས་སུ་དཔག་པ། (*or* རྗེས་དཔག) 62a3, 64b4, 82b3, 88b1, 90a1, 3, 5, 109b5, 6, 111b1.
རིགས་ཤེས་རྗེས་དཔག 88b1.
རང་དོན་རྗེས་དཔག 90a1.
བརྗོད་བྱ། 41b5.
བརྗོད་བྱའི་སྒོ་ནས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་བ། 41b5.

ཉ།
ཉན་ཐོས། 70a2.
ཉན་ཐོས་ལ་བསྟན་པའི་མདོ། 70a2.
ཉན་ཐོས་ཀྱི་ཐེག་པ། 70a5.
ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད། 65a3, 70b5, 72a1, 75a1, 97a5. Cf. ཐེག་དམན་གྱི་སྡེ་སྣོད།
ཉན་ཐོས་སྡེ་པ། 69b3, 70a3.
ཉན་རང་། 74b2.

ཉི་ཚེ་བའི་སྟོང་པ། 45b3.
ཉོན་མོངས།
    ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ནི་ལུགས་འདིས་ཉོན་མོངས་སུ་བཞེད་པ། 75a3.
ཉོན་མོངས་ཅན་གྱི་མ་རིག་པ། 75b1, 3, 4, 5 Cf. མ་རིག་པ།
    ཉོན་མོངས་པ་ཅན་གྱི་མི་ཤེས་པ། 75b2.
ཉོན་མོངས་པ། 71b3, 5, 77a3.
    ཕུང་པོ་བདེན་པར་བཟུང་ནས་སྐྱེ་བའི་འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ། 71b3.
    ཉོན་མོངས་པའི་བག་ཆགས། 77a3. Cf. ཤེས་སྒྲིབ།
ཉོན་ཡིད། 53a3.
སྙིང་པོ། 92a5, 6, 92b1, 2, 3, 93a1, 4, 6, 93b2, 94a3, 94b5.
    Cf. དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ།
    སྙིང་པོ་སྦྲ་བ། 93a1
གཉིས་སྣང་འཁྲུལ་བའི་ཆ། 77a3. Cf. ཤེས་སྒྲིབ།
མཉམ་པ་ཉིད་བཅུ། 103a2.

ཏ།
གཏན་ཚིགས། 46a2, 53b1, 4, 62a6, 64a3, 84b4, 89a6, 90a5, 103b6, 112a5.
གཏམ། 76a3, 96b3, 4.
    མི་རྟག་སྡུག་བསྔལ་བདག་མེད་མི་སྡུག་པ་ཡིད་འབྱུང་བའི་གཏམ། 96b3.
    སྟོང་ཉིད་དང་མཚན་མེད་དང་སྨོན་མེད་ཀྱི་གཏམ། 96b4.
    ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་འཁོར་ལོའི་གཏམ་དང་འཁོར་གསུམ་ཡོངས་དག་གི་གཏམ། 96b4.
གཏི་མུག 75a4, 76a2, 3.
    ཆགས་སྡང་གཉིས་ཀྱི་ཡ་གྱལ་གྱི་གཏི་མུག 75a6.
    དུག་གསུམ་གྱི་ཡ་གྱལ་གྱི་མ་རིག་པ། 76a3.
བཏགས་དོན། 51a1, 2, 78b1, 83a6, 105a5.
    བཏགས་སའི་དོན། 104b2.
བཏགས་པ། 91b3, 4. Cf. ཀུན་བཏགས།
བཏགས་པར་ཡོད་པ། 85b2.
    བཏགས་ཡོད། 103b3, 107a3.
རྟག་ཆད་ཀྱི་ལྟ་བ། 47b5, 6, 79a3, 4.
རྟག་བརྟན་ཐེར་ཟུག 93a1. Cf. དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ།
    རྟག་པ་སོགས་ཀྱི་སྙིང་པོ། 94b4.

རྟག་ལྟ། 48a2.
    རྟག་པ་དང་ཆད་པར་ལྟ་བ། 79a4.
རྟག་པ། 42a3, 94a5.
    ཆོས་རྟག་པ་གཞན་ཞིག 42a3.
    དངོས་པོ་རྟག་པ། 94a5.
རྟག་འཛིན། 106a6.
    སྔ་ཕྱི་གཅིག་འཛིན་གྱི་རྟག་འཛིན། 106a6.
རྟགས། 53b1, 62a5, 80a1, 81b2, 82a5, 6, 82b3, 83a1, 83b1, 4, 85a4, 85b5, 86a1, 6, 87a1, 4, 89b1, 4, 90a3, 4, 5, 90b6, 93a6, 104a1, 108a6, 109b5, 110b4, 111a1, 2.
    དགག་པའི་རྟགས། 53b1.
    དགག་བྱ་འགོག་པའི་རྟགས། 62a5.
    བསྒྲུབ་བྱ་སྒྲུབ་པའི་རྟགས། 81b2, 82a5.
    ཕྱོགས་དང་རྟགས་དང་དཔེ། 86a1.
    ཆོས་ཅན་གཉིས་དང་རྟགས། 90a3, 90b6.
    གཞན་གྲགས་ཀྱི་རྟགས། 90b6.
    རང་བཞིན་འགོག་པའི་རྟགས། 109b5, 110b4.
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ། 46a4, 47a1, 76a3.
རྟེན་འབྱུང་། 43a5, 44b1, 45b4, 46a3, 46b2, 5, 75a4, 76a4, 82a4, 90a5, 96a1, 103a5, 6, 103b6, 104a1, 107a6, 112a4.
    རྟེན་འབྱུང་གི་དོན། 43a5, 44b1, 45b4, 46a3, 76a4, 96a1, 107a6.
    རྟེན་འབྱུང་གི་རྒྱུ་མཚན། 82a4.
    རྟེན་འབྱུང་གི་གཏན་ཚིགས། 90a5.
    རྟེན་འབྱུང་གི་རྟགས། 104a1.
    རྟེན་འབྱུང་གི་རིགས་པ། 103a5, 6, 103b6.
རྟེན་འབྲེལ། 44b1, 47a1, 4, 47b4, 48a3, 5, 6, 48b2, 3, 62a6, 63b2, 83b3, 92a5, 101a3.
    རྟེན་འབྲེལ་རྟག་ཆད་དང་བྲལ་བ། 48b3.
    རྟེན་འབྲེལ་གྱི་གཏན་ཚིགས། 62a6.
    རྟེན་འབྲེལ་སྒྱུ་མ་ཙམ། 63b2.
    གཞན་དབང་རྟེན་འབྲེལ། 101a3.
རྟོག་གེའི་གཞུང་། 65b3.
སྟོང་པ། 45b3, 107b6, 108a3, 4.
    ཉི་ཚེ་བའི་སྟོང་པ། 45b3.
    ཀུན་རྫོབ་ཆད་སྟོང་། 48a3.

རྣམ་རིག་པའི་སྟོང་པ། 107b6.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ། 108a3.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པས་སྟོང་པ། 108a4.
རང་སྟོང་། 108a2, 3.
རང་གི་ངོ་བོས་སྟོང་པའི་རང་སྟོང་། 108a2.
གཞན་སྟོང་། 108a3.
སྟོང་པ་ཉིད། 41b3, 42a1, 63b5, 6.
སྟོང་པ་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད། 61b5.
བརྟེན་ནས་སྐྱེ་བ། 46b4, 103a4, 103b6.
བརྟེན་ནས་སྐྱེ་བ་དང་བརྟེན་ནས་བཏགས་པའི་གཏན་ཚིགས། 103b6.
བརྟེན་ནས་བཏགས་པ། 46b4, 67b1, 73a2, 81a3, (103b2, 5).
བརྟེན་ནས་བཏགས་པ་རྣམ་པར་འཇོག་ཚུལ། 67b1.

ཐ།

ཐ་སྙད། 65a4, 65b4, 67b6.
ཐ་སྙད་བཏགས་པ། 65a4.
ཐ་སྙད་འཇོག་ལུགས། 65b4.
ཐ་སྙད་འདོགས་པའི་བློ། 67b6.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ། 85b2, 99a4, 6, 106b6. Cf. 78b5, 85a2.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་བཏགས་ཡོད། 85b2.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་སྒྲུབ་བྱེད། 99a4.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་གློ་བུར་བ། 99a6.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ། 68b2, 104b2.
མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ། 106b2. Cf. མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ།
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པ། 98b5, 6, 107a3. Cf. བཏགས་ཡོད།
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་བཞག་པའི་བཙོས་མ། 98b5.
ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་ཡོད་པར་བཞག་པ་ཙམ། 98b6.
ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ། 61b2, 63b3, 85a1, 105a4, 6, 105b3, (106a6), 106b1.
ཐ་སྙད་དུ་སྒྱུ་མ་ཙམ་དུ་ཡོད་པ་དང་དོན་དམ་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ཚུལ། 63b3.
འཇིག་རྟེན་པའི་ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ། 105a4, 6.
ཐ་སྙད་དུ་ཡོད་པ་ལ་ཚད་མས་གྲུབ་པ་དགོས་པ། 106b1.
ཐ་སྙད་དུ་ཡང་མེད་པ། 105b4.
ཐ་སྙད་བདེན་པ། 104b1, 4.

ཐ་སྙད་པའི་ཤེས་པ། 60b4, 61b2.
ཐ་སྙད་པའི་ཤེས་ངོར་···། 47a4.
ཐ་སྙད་པའི་ཤེས་པ་ཚད་མ་གཞན་གྱིས་མི་གནོད་པ། 61b2.
ཐ་སྙད་པའི་བློ། 61a3.
ཐ་སྙད་པའི་ཚད་མ། 91a1, 106b1, 5.
ཐ་མའི་འཆི་སེམས་དང་དང་པོའི་སྐྱེ་སེམས། 79a6.
ཐག་པ། 50b6, 101a3, 102a4.
ཐག་པ་ལ་སྦྲུལ་གྱི་བློ། 50b6.
ཐར་འགྱུར། 53b6, 81b3, 83b1, (84a4), (84b2), 85a6, 104a3, 110a2.
ཐལ་འགྱུར་བ། 49a6, 50b2, 63a4, 67b4, 88a5, 89a6, 90b2, 109b6, 110a3.
Cf. འདི་ལུགས།
ཐལ་འགྱུར་བའི་གཞུང་། 50b2.
ཐལ་རང་། 81b3.
ཐེག་དམན་གྱི་སྡེ་སྣོད། 69b2, 4, 70a1, 70b4.
ཐེག་པ་གཅིག 92a1.
མཐར་ཐུག་ཐེག་པ་གཅིག 97a2.
ཐོབ་པ། 79a5.
མཐའ་བཞིའི་སྐྱེ་བ་འགོག་པའི་རིགས་པ། 103a1, 3.
མཐར་ཐུག་རིགས་ངེས་པ། 91b6.

ད།

དང་པོ། 59a2, 97a2. Cf. འཁོར་ལོ་དང་པོ།
དང་པོའི་སྐྱེ་སེམས། 79a6.
ཐ་མའི་འཆི་སེམས་དང་དང་པོའི་སྐྱེ་སེམས། 79a6.
དམ་བཅའ། 83b1, 85a6, 86a3.
དམ་བཅའ་མེད་པ། 83b1.
དམ་བཅའ་དང་ཕྱོགས་མེད་པའི་དོན། 85a6.
དོན་དམ་པ་ཞེས་པ་དེ་དམ་བཅའི་ཁྱད་པར། 86a3
དམ་བཅས་པའི་ཁྱད་པར། 60a3.
དེ་ཁོ་ན་ཉིད་དུ་གྲུབ་པ། 60b6.
དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ། 92a4, 92b6, 93a3, 94b6. Cf. སྙིང་པོ།
དུས་གསུམ་འཇིག་པ། 79b2.
དོན་དམ། 42a4.

དོན་དམ་མངོན་སུམ་དུ་འཇལ་བའི་ཡེ་ཤེས། 105a2.
དམ་པའི་དོན། 46b6.
དོན་དམ་མཚན་ཉིད་པ། 60b3.
དོན་དམ་གྱི་ཁྱད་པར། 96a3. Cf. དོན་དམ་པའི་ཁྱད་པར།
དོན་དམ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ། 58a1, 2.
དོན་དམ་སྟོན་པ། 41b5, 42a2, 4.
ཆོས་རང་བཞིན་མེད་པར་བཤད་པ། 42a1.
གང་ཟག་རང་བཞིན་མེད་པར་བཤད་པ། 42a2.
དོན་དམ་བདེན་པ། 47a1, 2, 54b4, 88b1, 101b3, 4, 106b5, 6.
དོན་དམ་བདེན་པའི་ཡོད་ཚུལ། 106b5.
དོན་དམ་པ། 46b4, 46b6, 59b6, 60a1, 61b4, 78b2, 111b2.
དོན་དམ་པ་ཞེས་བསྟུ་བ། 59b6.
དོན་དམ་པ་དང་མཐུན་པ། 60a1. Cf. དོན་དམ་མཚན་ཉིད་པ། 60b3.
དོན་དམ་པའི་གནས་ལུགས། 61b4.
དོན་དམ་པའི་རྣམ་གཞག 78b2.
དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་མེད་ཡོད་པ། 111b2.
དོན་དམ་པའི་ཁྱད་པར། 52a4, 58b6.
དོན་དམ་པ་དང་བདེན་པའི་ཁྱད་པར། 58b1, 2.
དོན་དམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར། 58b2.
དོན་དམ་པ་ཞེས་པ་དེ་དམ་བཅའི་ཁྱད་པར། 86a3.
དོན་དམ་པའི་བདེན་པ། 47a4, 47b4. Cf. དོན་དམ་བདེན་པ།
དོན་དམ་པར། 114a4.
དོན་དམ་པར་རང་བཞིན་མེད་དོ་ཞེས་སྨྲས་པ། 114a4.
དོན་དམ་པར་སྐྱེ་བ་ཡོད་པར་འཛིན་པ། 61a4.
དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ། 43b3, 59b2, 67b2, 102b3.
དོན་དམ་པར་རམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན། 43b3.
བདེན་པ་དང་ཡང་དག་པ་དང་དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ། 59b2.
དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 102b3,
དོན་དམ་པར་ཡོད་པ། 61b1, 105a3, 111b6.
དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་དང་དོན་དམ་དུ་མེད་པ་དོན་དམ་དུ་ཡོད་པ། 111b6.
དོན་བྱེད་ནུས་པ། 65b3. Cf. རང་མཚན།
དོན་སྤྱི་གཉིས། 45a6, 64a3.
དོན་སྤྱི་གཉིས་ཀྱི་རིགས་ཅན། 45a6.

དྲང་ངེས། 41a4, 5, 41b5, 42a5, 42b4, 42b6, 43a1, (44b3), 45b6, 77b1, 91b1, 96b2, (112a3), 112a6.
དྲང་ངེས་འབྱེད་པའི་མདོའི་ཁུངས། 41a4.
བརྗོད་བྱའི་སྒོ་ནས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་བ། 41b5.
དྲང་ངེས་ཀྱི་མཚན་གཞི། 43a1.
མདོ་དགོངས་འགྲེལ་གྱིས་དྲང་ངེས་ཕྱེ་བ། 45b6.
དྲང་ངེས་ཀྱི་ཁྱད་པར། 77b1.
དྲང་ངེས་འཇོག་ཚུལ། 91b1, 96b2.
གསུང་རབ་ཀྱི་དྲང་ངེས། 112a6.
གསུང་རབ་ཀྱི་དྲང་བ་དང་ངེས་པའི་དོན། 113b5.
དྲང་དོན། 42b5, 44b3, 57b5, 58a5, 58b2, 3, 59a2, 78a5, 6, 91b3, 91b6, 92a1, 3, 4, 5, 6, 92b1, 93b4, 5, 94b2, 3, 4, 95a6, 95b1, 95b4, 100a3.
དྲང་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ། 42a5. Cf. དྲང་བའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ།
དྲང་བའི་དོན། 41a6, 41b1, 3, 42a5, 91b5. Cf. དྲང་དོན།
དྲང་བའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ། 41a6, 41b4.
དྲང་ཞེས་པའི་དོན། 42a5.
འདྲེན་ཚུལ་གཉིས། 42b6. Cf. 42a6-42b5.
དྲང་དོན་ལ་ཚུལ་གཉིས་ཡོད་དེ… ། 94b2. Cf. 42a6-42b5.
དྲན་པ། 79b3, 4, 5, 6, 80a3, 4, 81a5, 6, 81b1.
བདག 69a2, 69b6, 70a2, 70a5, 71a3, 71b2, 72a4, 73b5.
མེད་རྒྱུའི་བདག 69a2.
བདག་ཅེས་བྱ་བའི་སྒྲ་ནི… ། 69b6.
བདག་གི་དོན་ནི… ། 70a2.
བདག་གི་སྒྲའི་དོན་ཀྱང… ། 70a5.
རྣམ་པར་ཤེས་པ་ནི་ཡང་སྲིད་པ་ལེན་པའི་ཕྱིར་བདག་ཡིན་ནོ། ། 71a3.
རང་རྒྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་ཡོད་ཀྱི་བདག 71b2.
ཕུང་པོ་འདུས་ཙམ་བདག་མ་ཡིན། 72a4.
བདག་དང་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དོན། 73b5.
བདག་གཉིས། (= གང་ཟག་དང་ཆོས།) 69a1, 2.
བདག་སྐྱེ། 86a4, 5.
བདག་ཏུ་སྨྲ་བ། 94b1, 94b3. Cf. མུ་སྟེགས།

བདག་མེད། 69b6, 70a1, 94b1, 95b5.
 བདག་མེད་ལ་སྐྲག་པ། 94b1. Cf. དགོས་པ།
 རགས་པའི་བདག་མེད། 95b5.
 ཕྲ་བའི་བདག་མེད། 95b5.
བདག་མེད་གཉིས། 49b6, 50b4, 60b2, 63b1, 65a3, 69a1.
 བདག་མེད་གཉིས་ཀྱི་ཕྲ་རགས། (75a1), 77a6.
བདག་མེད་པ། 69a3, 4, 69b6.
 ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་པ། 69a3.
 གང་ཟག་གི་བདག་མེད་པ། 69a4.
 ཕུང་པོ་ལྔ་བདག་མེད་པ། 69b6.
བདག་འཛིན། 61b2, 68b1, 75a2, 3, 76a6, 106a6.
 བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས། 61b2, 68b1, 76a6, 106a6.
 ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན། 75a3.
བདག་ཡོད་པར་སྨྲ་བ། 93b3, 94a2. Cf. མུ་སྟེགས།
བདུན་དུ་བཅལ་བ། 103b2. Cf. རྣམ་པ་བདུན།
བདེན་པར་གྲུབ་པ། (or བདེན་གྲུབ།) 42a4, 48a5, (52a5, 59b2), 62a2, 63a2, 91a2, 98b1, 111b3, 4.
 བདེན་གྲུབ་དང་བདེན་མེད་བདེན་གྲུབ། 111b3.
བདེན་གཉིས། 64a5, 77b2, 73b6, 86a4, 6, 88a1, 89b2, 4.
 བདེན་པ་གཉིས་ཀྱི་རྣམ་གཞག 73b6.
 བདེན་པ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར། 86b6.
བདེན་པ། 47b2, 3, 4, 108a6.
 རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པའི་བདེན་པ། 47b3.
 མི་སླུ་བའམ་བདེན་པ། 47b4.
 བདེན་པའི་དོན། 47b2, 108a6.
བདེན་པ་གཉིས། 46b3, 4, 64a4, 64b5, 77b5, 78b2, 79a3, 4, 107b2.
 རང་བཞིན་གྱིས་སྐྱེ་བ་དེ་བདེན་པ་གཉིས་ཀར་ཡང་མེད། 107b2.
བདེན་པ་གཉིས་པོ། 41b4.
བདེན་པར་ཡོད་པ། 89a4.
བདེན་མེད། (or བདེན་པ་མེད་པ།) 42a3, 44b2, 45b1, 48b2, 62a1, 75a6, 83b1, 111b4.
 བདེན་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་བདེན་མེད། 83b1.
 བདེན་ཡོད་དང་བདེན་མེད། 111b4.
བདེན་མེད་ཡོད་པ། 111a4.
 བདེན་གྲུབ་དང་བདེན་མེད་བདེན་གྲུབ། 111b3.

བདེན་འཛིན། 61b4, 5, 6, 62a1, 3, 71b1, (71b3), 71b6, 75a6, 75b4, 6, 90b5, (108a5), (111b3).
 ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བདེན་འཛིན། 61b5.
 ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས། 62a3.
 གང་ཟག་བདེན་འཛིན། 71b1, 75b6.
 དངོས་པོ་བདེན་འཛིན། 75a4, 6.
བདེར་གཤེགས་སྙིང་པོ། 94b5.
མདོ། 43a6, (43b1), 45a1, 47b1, 71a4, 72a4, 6, 72b1, 3.
 ཟབ་མོ་སྟོན་པའི་མདོ། 45a1.
མདོ་སྡེ། 53a1, 57b5.
མདོ་སྡེ་པ། 64a1, 65b1.
འདུས་པ། 52b6. Cf. བསགས་པ།
འདོད་ཆགས། 71b3, 4.
 འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ། 71b3.
 འདོད་ཆགས་སོགས། 71b4.
འདྲེན་ཚུལ་གཉིས། 42b6. Cf. དྲང་དོན།
རྡོ་རྗེ་གཟེགས་མ། 62a6.
སྡོད་ལུགས། 69a4.

ན།
ནང་གི་བྱེད་པའི་སྐྱེས་བུ། 71b2.
གནད། 42a2, 54a4, 58b6, 76b5, 77a6, 79b1, 2, 81b6, 89a4, 89b4, 104a2, 104b5, 107b2, 112b3.
གནས་ཚུལ། 47a5, 77b5, 87a3.
གནས་ལུགས། 53b5, 61a3, 4, 61b3, 4, 5, 68a2, 105a3.
 ཐ་སྙད་པའི་གནས་ལུགས། 61b3.
 དོན་དམ་པའི་གནས་ལུགས། 61b4.
གནོད་བྱེད་ཀྱི་རིགས་པ། 44a6. Cf. རིགས་པའི་གནོད་པ།
གནོད་མེད། 105a3, 107a2, 3.
 དབང་པོའི་ཤེས་པ་ལ་སོགས་པ་ཤེས་པ་གནོད་མེད། 105a3, 107a2.
 ཤེས་པ་གནོད་མེད་ཀྱི་གནོད་པ་ཡོད་མེད། 107a3.
 གནོད་པ་མེད་པའི་དབང་པོའི་ཤེས་པ། 68a1.
རྣམ་བརྟགས། 100b4, 5, 101a1, 2, 6, 102a2. Cf. རྣམ་པར་བརྟགས་པ།
 རྣམ་བརྟགས་ཀྱི་གཟུགས། 101a1, 2.
རྣམ་ལྡན། 52b1.

རྣམ་པ་བདུན། 73b3, 103b1, 5, 105b1.
རྣམ་བདུན། 103b4.
རྣམ་པ་བདུན་གྱི་དཔྱད་པ། 105b1.
བདུན་དུ་བཙལ་བ། 103b2.
རྣམ་པར་གཅོད་པ། 110b2, 111a2.
དགག་བྱ་རྣམ་པར་གཅོད་པ་དང་བཀག་པ་ཡོངས་སུ་གཅོད་པ། 110b2. Cf. 111b3-5.
རྣམ་པར་བཅད་པ། 41b5, 111b4.
རྣམ་པར་བཅད་ཙམ། 42a4, 47a1, 83b1, 94a3, 4, 6, 111b2.
གཞི་དེ་དག་བདེན་པར་གྲུབ་པ་རྣམ་པར་བཅད་པ་ཙམ། 42a4.
དགག་གཞི་རྟེན་འབྲེལ་ལ་རང་གི་དགག་བྱའི་བདག་རྣམ་པར་བཅད་པ་ཙམ། 47a1.
བདེན་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ་གྱི་བདེན་མེད། 83b1.
རྣམ་པར་བརྟགས་པ། 98a1, 100b1, 3, 6.
རྣམ་པར་བརྟགས་པའི་གཟུགས། 98a1, 100b3, 6.
རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ། 54b2, 55b5, 113b5.
རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ། 113b5.
རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་གྱི་ཚུལ་གྱི་སྐྱེ་མེད། 55b5.
རྣམ་རིག་པ། 77b5, 92a4, 92b3, 97a3, 98b1, 107b6, 108a3.
མདོ་སྡེ་རྣམ་རིག་པས་ངེས་དོན་དུ་ཁས་བླངས་པ། 92a4.
རྣམ་རིག་པའི་སྟོང་པ། 107b6.
རྣམ་ཤེས་ཙམ། 54b4.
རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པ། 51b3, 52a4, 54b3, 6, 56b2, 57b2, 3, 59a2, 6, 68b6, 69a5, 69b2, 96a6.
རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་པའི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ལུགས། 59a2.
རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་ལུགས། 51b6, 97b5.
སྣང་ཡུལ། 87a2, 87b5, 88b2, 107a2, 3.

པ།
དཔྱད་བཟོད། 61b6, 83a4, 104b1, 5, 105a2.
མཐར་ཐུག་དཔྱོད་པའི་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད། 61b6.
རིགས་ཤེས་ཀྱིས་གནོད་པ་དང་དཔྱད་མི་བཟོད་པ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར། 105b4.
དཔྱོད་ལུགས་བཞི་པོ། 85a1.
སྤྲུལ་པའི་གཞི། 60b6.
སྒྱུ་མའི་རྟ་གླང་དུ་སྤྲུལ་པའི་གཞི་ཤིང་དང་བོང་བ་ལ་སོགས་པ། 60b6.
སྤྲུལ་གཞི། 61a2.

སྤྲོས་པ། 41b5, 46a5, 60a2, 3, 69b5, 94a3.
སྤྲོས་པ་རྣམ་པར་བཅད་ཙམ། 94a3.

ཕ།
ཕ་རོལ་པོ། 51a2, 83a5, 83b1, 84a1, 2, 86a2, 6, 90b6.
གཞན། 86b2, 90a2, 90b1.
ཕན་ཚུན་ལྟོས་པ། 67a2, 3, (73a2), 80a4, (85a3).
ཕན་ཚུན་ལྟོས་པ་ཙམ་གྱི་གྲུབ་པ། 67a2.
ཕན་ཚུན་ལྟོས་བཏགས་ཙམ། 80a4.
ཕྱི་རྒོལ། 82a6, 88a6, 89a6, 89b6, 90a2, 4, 6, 90b1, 2.
སྔ་རྒོལ། 89a5, 90b2.
ཕྱི་དོན། (or ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན།) 49b1, 52b1, 54b5, 56a2, 73b4, 95a6. Cf. ཕྱི་རོལ།
ཕྱི་དོན་མེད་པ། 56a2.
ཕྱི་རོལ། 45a3, 52b1, 3, 4, 53a1, 2, 3, 4, 6, 54b2, 55a1, 5, 6, 55b2, 56a1, 59a3, 77b5, 6, 78a2, 4, 78b6, 79b1, 92a2, 92b2, 101b5.
ཕྱི་རོལ་ཡོད་མེད། 52b1.
ཕྱི་རོལ་ཁས་ལེན། 53a3, 79b1.
ཐ་སྙད་དུ····ཕྱི་རོལ་ཡོད་པའི་ཚུལ། 53a6, 55a5.
ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་མེད་པའི་ཚུལ། 55a1, 56a1.
ཕྱི་རོལ་བཞེད་པའི་ལུགས། 55a5.
ཕྱི་རོལ་དང་ཤེས་པ། 77b5, 101b5.
ཕྱི་རོལ་ཆ་མེད་འགོག་ནུས་ཀྱང····། 78a2.
ཕྱི་རོལ་མི་འགོག་པའི་ཤེས་བྱེད། 92b2.
ཕྱི་རོལ་པ། 48a5, 71b2, 73a6.
དངོས་པོ་རྣམས་རྟག་པར་སྨྲ་བའི་ཕྱི་རོལ་པ། 48a5.
ཕྱི་རོལ་མེད་པ། 55a1, 91b6.
ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་རོལ་མེད་པའི་ཚུལ་གྱི་དབུ་མའི་གྲུབ་མཐའ། 55a1.
ཕྱོགས་མེད། 84a4, 5, 85a6, 85b1.
དམ་བཅའ་མེད་པ། 85a6.
ཕྲ་རགས། 73b4, 75a1, 2, 77a6, 78a2.
བདག་འཛིན་ཕྲ་རགས། 73b4.
ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་ཕྲ་རགས། 75a1.
གང་ཟག་གི་བདག་མེད་ཕྲ་རགས། 75a2.

བདག་མེད་གཉིས་ཀྱི་ཕྲ་རགས། 77a6.
ཕྲ་བའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད། 96a5
ཕྲ་བའི་བདག་མེད། 95b5.
འཕེན་མི་འཕེན། 109a1, 6.
འཕེན་ཚུལ་བཞི་པོ། 109b4.

བ།

བག་ཆགས། 53a2, 61b1, 76b6, 77a3, 4, 5, 77b1.
ཉོན་མོངས་པའི་བག་ཆགས། 77a3.
བྱེ་བྲག་ཏུ་སྨྲ་བ། 64a2, 65b1, 69a4.
བྱེ་བྲག་པ། 86a2, 3, 88b6, 91a4.
བློ་ཀུན་རྫོབ་པ། 61a6.
དབུ་མ་ཐལ་འགྱུར་བ། 49a6. Cf. ཐལ་འགྱུར་བ།
རྒྱལ་བའི་གསུང་རབ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་ཁོང་དུ་ཆུད་པ་རྣམས། 73b1.
དབུ་མ་པ། 49a4, 51a6, 51b3, 55b5, 56a6, 56b1, 58a3, 60a4, 63b5, 64a1, 3, 65a1, 74a4, 75a2, 81b5, 85b2, 4, 91a3, 5, 97a4, 101a5, 102a1, 102b2, 109b5, 112a1.
དབུ་མ་པ་ཆེན་པོ། 49a4, 102b2.
དབུ་མ་པའི་ལུགས་ཀྱི་སྐྱེ་མེད། 55b5.
དབུ་མ་དང་སེམས་ཙམ་པ་གཉིས། 56a5.
ཐ་སྙད་དུ་རྣམ་བདེན་པ་ལྟར་འདོད་པའི་དབུ་མ་པ། 56a6.
ཐ་སྙད་དུ''''རྣམ་རྫུན་པ་ལྟར་འདོད་པའི་དབུ་མ་པ། 56b1.
དབུ་མ་པ་དོན་དམ་པར་མི་སྐྱེ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་རང་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་ཡོད་པར་འདོད་པ། 65a1. Cf. 77b6.
དབུ་མ་པའི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ལུགས། 101a5.
དབུ་མ་པ་གཉིས། 65a2, 67b4, 83a5.
དབུ་མ་པ་གཞན། 63b5, 64a3, 75a2.
དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ། 49a6, 61b2, 65b1, 67b3, 68a1, 68b6, 69a2, 4, 109b6. Cf. རང་རྒྱུད་པ།
དབུ་མའི་ཚུལ། 55b2.
དོན་དམ་པར་མཐའ་ཐམས་ཅད་སྤངས་པ་དབུ་མའི་ཚུལ། 55b2.
དབུ་མའི་ལམ། 46b2, 56b3, 63b2, 110a2.
དབུ་མའི་ལམ་མཐའ་གཉིས་དང་བྲལ་བ། 56b3.
དབུ་མའི་ལམ་སྨྲ་བ་རྣམས། 63b2
དབུ་ཚད། 110b5.
འབྲས་རྟགས། 80a1.

འབྲེལ་ཟླ་མ་དམིགས་པའི་རྟགས། 62a5.

མ།

མ་སྐྱེས་པ། 41b3.
མ་དཔྱད་པའི་བློ། 61b2.
བདག་འཛིན་ལྷན་སྐྱེས་གཉིས་ལྟ་བུ་མ་དཔྱད་པའི་བློ། 61b2.
མ་དཔྱད་པར་འཇོག་པའི་ཚུལ། 85b2.
མ་ཡིན་དགག(or མ་ཡིན་པར་དགག་པ།) 108b3, 4, 109a2, 109b4, 110a6, 111a5.
མ་རིག་པ། 75b1, 3, 4, 5, 76a1, 2, 3, 4, 5, 76b6. Cf. འཁོར་བའི་རྩ་བ།
ཉོན་མོངས་ཅན་གྱི་མ་རིག་པ། 75b1, 3, 4, 5.
མ་རིག་པ་ལྷན་སྐྱེས། 75b4.
དུག་གསུམ་གྱི་ཡ་གྱལ་གྱི་མ་རིག་པ། 76a4.
ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་མ་རིག་པ། 76a5.
མ་རིག་པའི་འཛིན་སྟངས། 76a5.
མ་རིག་པའི་བག་ཆགས། 76b6.
མི་སླུ་བ། 47b2, 4.
མིག་བསླད་པའི་ཤེས་པ། 61a2.
མིང་གི་ཟླ་རོལ་བློ་མེད་ཕྱིར་ལ་སོགས་པའི་རིགས་པ་གསུམ། 98a3.
མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ། 90b2, 105a4.
མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་ཚད་མ། 90b2.
མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པ་ཙམ། 106b2.
མིང་དང་བརྡ་དང་ཐ་སྙད་ཙམ། 67b5.
མིང་དང་བརྡས་བཞག་པ། 51b5, 69a6.
མིང་དུ་བཏགས་པ། 98a6, 98b5, 99a1, 3, 100b1.
མིང་དུ་བཏགས་པའི་ཆོས། 98b5,
མིན་དུ་བཏགས་པའི་དོན། 100b1.
མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ། 69a4, 69b2, 83a6, 87a3, 98b2, 99b5, 6, 100a1, 3, 102a6.
མིང་ཙམ། 67b5, 69b1, 98a3, 4, 5, 98b2.
མིང་ཙམ་གྱི་དོན། 67b5.
མུ་སྟེགས། 86a4, 93a1, 3, 94a5.
མུ་སྟེགས་ཀྱི་བདག་སྨྲ་བ། 93a1, 3.
མུ་སྟེགས་ཀྱི་བདག་རྟག་པར་སྨྲ་བའི་རྟག་ལུགས། 94a5
མུ་སྟེགས་བྱེད། 93a2, 94a5.

མུ་སྟེགས་ཅན། 106a2.
མུ་བཞི་སྐྱེ་འགོག 62a6, 63a2.
མེད་དགག (or མེད་པར་དགག་པ།) 108b5, 109a2, 4, 5, 109b4, 110a6, 110b6, 111a5, 111b2.
མེད་རྒྱུའི་བདག 69a2.
མེད་ལྟ། 48b5, 70a3, 74b4.
མེད་ལྟ་ཟློག་པ། 70a3.
རྒྱུ་འབྲས་ལ་སོགས་པ་མི་རུང་བར་མཐོང་བའི་མེད་ལྟ། 74b4.
མེད་པའི་ལྟ་བ། 48b6.

ཚ།

ཚད་མ། 42b3, 61b3, 81a4, 5, 83a4, 86b6, 87a2, 5, 87b4, 89a5, 90b1, 2, 91a1, 105b3, 106b1, 109b6.
མིང་གི་ཐ་སྙད་ཀྱི་དབང་གིས་བཞག་པའི་ཚད་མ། 90b2.
ཚད་མས་གྲུབ་པ། 45b6, 65b2, 69a5, 82a5, 6, 82b1, 4, 83a6, 83b3, 87b3, (89a6), 90b1,(91a4), 106b1, 3, 6, (108a5).
ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པ། 50a1.
མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ། 50a2, 5, 50b1, 51b4, 54a6, 57a4, 5, 6, 57b1, 58b5.
མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་དོན། 57b1.
མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་མེད་ཀྱི་དོན། 50b3.
མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོད་མེད། 51a4.
རང་བཞིན་ཡོད་མེད། 101b3.
མཚན་ཉིད་གསུམ། 44a1, 49b6, 59a2, 59a5, 6, 91b1, 97b5, 6, 100a5, 101a5, 102a6.
Cf. ངོ་བོ་ཉིད་གསུམ། , རང་བཞིན་གསུམ།
མཚན་ཉིད་གསུམ་གཏན་ལ་ཕབ་ཚུལ། 49b6.
མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ཚུལ། 59a2.
མཚན་ཉིད་གསུམ་གཏན་ལ་འབེབས་ཚུལ། 59a5.
དགོངས་འགྲེལ་ལས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གསུངས་པའི་དོན། 59a6.
བྱམས་ཞུས་ཀྱི་ལེའུ་ལས་མཚན་ཉིད་གསུམ་གསུངས་པ། 97b6.
དབུ་མ་པའི་མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་འཇོག་ལུགས། 101a5.
མཚན་ཉིད་གསུམ་གྱི་ཡོད་མེད་ཀྱི་ཁྱད་པར། 102a6.
མཚན་འཛིན། 90b5.

ཛ།

རྫས། 70b6, 71a2, 101b6, 102a1, 2, 3, 5.

རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས། 70b6.
རྫས་སུ་ཡོད་པར་འཛིན་པ། 71a2.
རྫས་བཏགས་གཉིས་སུ་བཤད་པའི་རྫས། 101b6.
ཀུན་བཏགས་རྫས་སུ་མེད་པ། 102a1.
རྣམ་བཏགས་རྫས་སུ་ཡོད་པ། 102a2.
ཆོས་ཉིད་རྫས་སུ་ཡོད་མེད་གཉིས་ཀ་མིན་པ། 102a5.
རང་བཞིན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ། 102a1.
ཡོད་པ་ཙམ། 102a1.
རྫུན་པ། 69b5, 70a1, 70b2, 3.
རྫུན་པའི་དོན། 70b3.

ཞ།

ཞིག་པ། (62b5), 79a1, 2, 79b2, (104a4).
ཞིག་པ་དངོས་པོར་སྒྲུབ་ཚུལ། 79b2.
ཞེན་ཡུལ། 51b4, 5, 57b4, 87a3, 87b5, 91a1, 106a6, 107a2.
གཞན་སྐྱེ། (or གཞན་ལས་སྐྱེ་བ།) 62b4, 64b3, 4, 5, 6, 76b2, 105b1, 106a4, 107b3.
གཞན་སྐྱེ་འགོག་པ། 62b4.
རང་བཞིན་ནམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བའི་གཞན་སྐྱེའདོད་དགོས། 64b6.
ཐ་སྙད་དུ་ཡང་གཞན་སྐྱེས་འགོག་པ་སོགས་ཀྱི་རིགས་པ། 105b1.
གཞན་གྱི་དབང་། 57a4, 57b2, 91b3, 4. Cf. གཞན་དབང་།
གཞན་གཉིས། (= གཞན་དབང་། ཡོངས་གྲུབ།) 43b2.
གཞན་གཉིས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ། 43b2.
གཞན་སྟོང་། 108a3.
གཞན་དབང་། 47a5, 50a2, 3, 50b1, 51b6, 52a2, 57a1, 2, 3, 5, 57b2, 4, 98a2, 100a4, 101a3, 6, 101b1, 4, 5, 102a1, 3, 108a3.
གཞན་དབང་ལ་མཚན་ཉིད་ངོ་བོ་མེད་པའི་སྐུར་འདེབས། 50a2.
གཞན་དབང་རྟེན་འབྲེལ། 101a3.
གཞི་ཆོས། 65b6, 66b1. Cf. ཁྱད་པར་གྱི་ཆོས། , ཁྱད་པར་གྱི་གཞི།
གཞུང་ཕྱི་མོ། 49a4.

ཟ།

གཟུགས་བརྙན་གྱི་དཔེ། 90a5.
གཟུང་འཛིན། 43b3, 45a6, 45b3, 55b1, 64b3, 69b2, 74b6, 95a4, 101b5, 108a3.
གཟུང་འཛིན་ཐ་དད། 43b3.

གཟུང་འཛིན་རྫས་གཞན། 45b3, 74b6, 108a3.
གཟུང་འཛིན་གཉིས། 45a6, 95a4, 101b5.
གཟུང་འཛིན་རྒྱུང་ཆད། 55b1, 69b2.
གཟུང་འཛིན་གཞན་བཀག་པ། 74b6.
གཟུང་འཛིན་གཉིས་སྟོང་གི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད། 95a4.
ཟླ་བ་གཉིས་སུ་སྣང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པ། 52b6.
བཟློག་ཕྱོགས། 47b2, 61b1, 81b5, 105a1.
བཟློག་པ། 65b3.

ཡ།

ཡང་དག་པའི་ཤེས་པ། 60b1, 2.
ཤེས་རབ་གསུམ། 60b2.
ཡང་ལོག། 88a4, 5. Cf. ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་དབྱེ་བ།
ཡན་ལག་བཅུ་གཉིས། 75b4, 76a1, 2.
སྲིད་པའི་ཡན་ལག 75b3.
ཡི་གེ་པ། 113b6.
ཡིད་ལ་བརྗོད་པ། 50a1.
ཡིན་ལུགས། 42b1, 2, 47b2, 101b1, 2, 102a1.
གཞན་དབང་གི་ཡིན་ལུགས། 101b1.
ཡོངས་གྲུབ། 47a6, 52a1, 2, 101b1, 2.
ཡོངས་སུ་གྲུབ་པ། 91b3, 101a3
ཡོངས་གཅོད། 94a6, 110b3, 111b4. Cf. རྣམ་གཅོད།
ཡོངས་སུ་གཅོད་པ། 76b6.
ཡོད་ལྟ། 70a3, 74b3.
ཡོད་ལྟ་ཟློག་པ། 70a3.
ཆོས་རྣམས་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པར་འཛིན་པའི་ཡོད་ལྟ། 74b3.
ཡོད་པ།
ཚད་མས་གྲུབ་པར་འདོད་པ་ཐམས་ཅད་ཡོད་པར་འཇོག་པ། 65b2.
ཡོད་པ་ཙམ། 102a1. Cf. རྫས།
ཡོད་པར་སྨྲ་བ་རྣམས། (= དངོས་པོ་རྣམས་རྟག་པར་སྨྲ་བ།) 48b1. Cf. ཕྱི་རོལ་པ།
ཡོད་མེད་ཀྱི་མཐའ་གཉིས་སྤངས་པ། 74b6.
ཡོད་མེད་སྐྱེ་འགོག 62a6.

ར།

རགས་པ། 95b5, 96a5.
རགས་པའི་བདག་མེད། 95b5.
རགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད། 96a5.
རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས། 70b6.
རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་ཡོད། 71b2, 76a6, 95b3.
རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་ཡོད་ཀྱི་བདག 71b2.
ཕུང་པོ་དང་མཚན་ཉིད་མི་མཐུན་པའི་རང་རྐྱ་ཐུབ་པའི་རྫས་ཡོད། 95b3.
རང་རྐྱ་བ། 71a2.
རང་གི་ངོ་བོས་གྲུབ་པ། 71b1.
གང་ཟག་ཐ་སྙད་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་མིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོས་གྲུབ་པ། 71b1. Cf. གང་ཟག་རྫས་ཡོད།
རང་གི་ངོ་བོས་སྟོང་པ། 108a4, 5. Cf. རང་སྟོང་།
རང་གི་མཚན་ཉིད། 65b4, 66a3, 84a1, 104a5.
རང་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་སྐྱེ་བ། 52a3, 4, 64b6.
རང་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བའི་གཞན་སྐྱེ། 64b6.
རང་གྱིས་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་སོགས་མེད་པ། 43b1,
རང་མཚན་གྱིས་སྐྱེ་བ་དེ་བདེན་པ་གཉིས་ཀར་ཡང་མེད། 107b2.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ། 43b4, 46a3, 5, 47b5, 50a4, 50b4, 54b1, 57a6, (57b3), 58b5, 59b2, 62a6, 64a4, 65a3, 6, 65b4, 68a3, 6, 69a6, 72b2, 75b6, 77b6, (80b4), 82a3, 83b4, 95b3, 4, 96a4, 97b1, 99a4, 101b2, 102a1, 3, 103a6, 104a1, 3, (104b1), (104b2), 104b6, 104b1, 106a6, 106b4, 107a2, 5, 107b1, 108a3, 110a5.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ངོ་བོ། 50a4, 58b5.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་ཆོས། 64a4.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན། 46a3, 50b4, 54b1, 59b2, 62a6, 65b4, 68a6, 101b2, 103a6, 104a3, 108a3.
རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པ། 64b5, 83b6, 85b5, 6, 108a1.
རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་རྒྱུ་འབྲས། 64b5.
རང་མཚན་གྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན། 108a1.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་འགོག་པ། 104a1.
འཕགས་པའི་མཉམ་གཞག་དངོས་པོའི་འཇིག་རྒྱུར་ཐལ་བས་དགག་པ། 104a3.
ཐ་སྙད་བདེན་པ་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད་དུ་ཐལ་བས་དགག་པ། 104b1.
དོན་དམ་པའི་སྐྱེ་བ་མི་ཁེགས་པར་ཐལ་བས་དགག་པ། 107a6.

ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་གསུངས་པ་མི་འཐད་པས་དགག་པ། 107b3.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པ། 44a2.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་མེད། 91b6, 95b1.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པ། 44a5, 47b3, 51b4, 74b3, (94a3), 95b6, 104a6, 105a2.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པའི་རང་བཞིན། 44a5.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པའི་བདེན་པ། 47b3.
ཐ་སྙད་དུ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོད་པ། 51b4, (53a6),
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་མེད་པ། 48b2, (78a1)
རང་རྒྱུད། 73b4, 86a1, 81b1, 2, 3, 4, 5, 6, 82a3, 5, 6, 83b2, 5, 6, 85b4, 5, 86a2, 88b6, 89b5, 90a2, 3, 90b3, 91a5.
རང་རྒྱུད་བཀག་པའི་བྱུང་ཚུལ། 81b1, 81b3.
རང་རྒྱུད་འགོག་ཚུལ། 81b5.
རང་རྒྱུད་འགོག་པའི་རིགས་པ། 86a2.
རང་རྒྱུད་འགོག་པའི་གྲུབ་མཐའ། 88b6.
རང་རྒྱུད་ཀྱི་དོན། 90a3.
རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས། 81a2, 81b2, 82a5, 83b1, 4, 85b5, 86a2.
རང་རྒྱུད་ཀྱི་ཕྱོགས། 63a3.
རང་རྒྱུད་པ། 61b2, 65b1, 67b3, 68a1, 69b2, 76a6, 76b5, 88a1, 4, 89a3, 91a2, 107a2, 109b6. Cf. དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ།
རང་སྟོང་། 48a4, 108a2, 3.
རང་སྟོང་གི་དོན། 48a4.
རང་དབང་བ། 102a3. Cf. རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ།
རང་མཚན། 65b3, 87b6, 88a5.
དོན་བྱེད་ནུས་པ། 65b3.
གཞན་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ། 65b3.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པ། 65b4.
རང་བཞིན། 43b3, 64b6, 69a3, 71b5, 75b3, 101a3, 4, 101b1, 2, 3, 102a5.
དོན་དམ་པར་རམ་རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན། 43b3.
གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན། 71b5.
རང་བཞིན་མཐོང་བ། 75b3.
རང་བཞིན་འབའ་ཞིག 101a4, 101b3.
རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གྲུབ་པའི་རང་བཞིན། 101b2.
རང་བཞིན་ཁྱད་པར་གསུམ། 61b6.

རང་བཞིན་གྱིས་སྐྱེ་བ། 65a1.
དབུ་མ་པ་དོན་དམ་པར་མི་སྐྱེ་ཡང་ཐ་སྙད་དུ་རང་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱེ་བ་ཡོད་པར་འདོད་པ། 65a1. Cf. 77b6.
རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ། 46b2, 47b6.
རང་བཞིན་མེད་པ། 42a1, 2, 45b1, 4, (50b4), 55b1, 59a4, 5, (61a6), 70b3, 73b3, 75b5, 79a3, 4, 79b5, 82a3, (84a2), (85a2), (88a6), (90a5), 92b1, 95a5, 95b1, 96a4, 102b3, 104a3, 108a3, 108b1, 109b5, 110a3, 110b3, 4, 5, 111a2, 111b5.
ཆོས་རང་བཞིན་མེད་པ། 42a1, 95a5.
གང་ཟག་རང་བཞིན་མེད་པ། 42a2, 95a5.
ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་མེད་པ། 59a4, 5, 104a3.
དངོས་པོ་རང་བཞིན་མེད་པ། 75b5.
རང་བཞིན་མེད་པའི་རྒྱུ་འབྲས། 79a3.
རང་བཞིན་མེད་པར་སྨྲ་བ། 84a2.
རང་བཞིན་གསུམ། 91b3. Cf. མཚན་ཉིད་གསུམ།
རང་རིག 53a5, 56a6, 73b4, 79b3, 5, 6, 80a1, 3, 4, 5, 80b4, 81a2, 4, 5, 82a5,.
རང་རིག་འདོད་པའི་ཕྱོགས་སྔ་མ་དང་དེ་འགོག་པ། 79b3.
རང་རིག་མེད་ཀྱང་དྲན་པ་སྐྱེ་བ་མི་འགལ་བ། 80a3.
རང་རིག་བཀག་པའི་རིགས་པ། 80a5.
རིགས་པ། 53b1, 54b1, 62a4, 68b4, 102b3, 103a1, 3, 103b1, 3, 105b1.
དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་འགོག་པའི་རིགས་པ། 53b1.
རྒྱུ་འབྲས་རྣམ་པར་འཇོག་པའི་རིགས་པ། 54b1.
དགག་བྱ·····འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 62a4.
རིགས་པའི་དགག་བྱའི་གཙོ་བོ། 68b4.
དོན་དམ་པར་གྲུབ་པ་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 102b3.
མཐའ་བཞིའི་སྐྱེ་བ་འགོག་པའི་རིགས་པ། 103a1, 3.
ཆོས་ཀྱི་བདག་མེད་སྒྲུབ་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 103a3.
གང་ཟག་གི་བདག་འགོག་པའི་རིགས་པའི་གཙོ་བོ། 103b1, 3.
ཐ་སྙད་དུ་ཡང་གཞན་སྐྱེས་འགོག་པ་སོགས་ཀྱི་རིགས་པ། 105b1.
རིགས་པ་ལྷུར་སྨྲང་། 105b5.
རིགས་པའི་གནོད་པ། 43b1, 6, 44b2, 93b5.
རིགས་པའི་གཞུང་། 82b4
རིགས་ཤེས། 47a4, 60a3, 60b3, 62a2, 84b5, 88b1, 2, 105a2, 105b4, 106a6, 106b1, 5, 110b3, 111a6, 111b1.

དོན་དམ་དཔྱོད་པའི་རིགས་ཤེས། 60a3.
དོན་དམ་པ་དང་དེ་ཁོ་ན་འཇལ་བའི་བློ། 60b5.
འཕགས་པའི་རྗེས་ཐོབ་ཀྱི་རིགས་ཤེས། 60a3.
རིགས་ཤེས་རྗེས་དཔག 88b1, 2.
རིགས་ཤེས་ཀྱིས་གནོད་པ་དང་དཔྱད་མི་བཟོད་པ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱད་པར། 105b4.

ལ།
ལུགས་སྔ་མ། (= སེམས་ཙམ་པ།) 47a6.
ལུགས་འདི། (= དབུ་མ་པ།) 47a6.
ལུགས་འདི། (= ཐལ་འགྱུར་བ།) 69a1, 74a6, 75a3, 76a4, 77a2, 77b6, 95b2, 102b3, 104a1, 107a6.
ཆོས་ཀྱི་བདག་འཛིན་ནི་ལུགས་འདིས་ཉོན་མོངས་སུ་བཞེད་པ། 75a3.
འདི། (= ཐལ་འགྱུར་བ།) 107a3.
འདི་པ། (= ཐལ་འགྱུར་བ།) 69b1, 2.
ལུས་ངག་གི་གནས་ངན་ལེན། 77a2.
ལེན་པའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ། 91b4.

ཤ།
ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ། 48a4, 59b1, 112a2, 112b4, 113a5, 113b5.
ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་ལུགས་གཉིས། 48a4.
ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་ཚུལ་གཉིས། 112a2.
ཤིང་རྟ་ཆེན་པོའི་སྲོལ་གཉིས། 113b5.
ཤིང་རྟའི་སྲོལ། 44a1, 47a2, 81b5, 112a6, 113a3, 113b3, 5.
ཤིང་རྟའི་སྲོལ་གཉིས། 47a2.
ཤེས་སྒྲིབ། 74b4, 75a3, 76b6, 77a3, 5.
ཤེས་བྱ་ཡོངས་སུ་གཅོད་པའི་གེགས་སུ་གྱུར་པ། 76b6.
ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཚུལ། 63b2.
ཤེས་རབ་གསུམ། 60b2.

ས།
སངས་རྒྱས། 101a4, 101b1, 2.
སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཇི་ལྟ་བ་མཁྱེན་པ། 101b1.
སངས་རྒྱས་ཀྱི་དོན་དམ་མཁྱེན་པ། 101b2.
སེམས་ཙམ། 45a2, 3, 52b2, 3, 5, 55a3, 55b2, 56a3, 5, 78a3, 91b5, 92b1.
སེམས་ཙམ་གྱི་དོན། 52b5. cf. 52b2.

སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ། 92a2, 3, 5, 6.
སེམས་ཙམ་དུ་གསུངས་པ་ལ་ཕྱི་རོལ་འགོག་མི་འགོག་གཉིས་ལས་…། 92a2.
སེམས་ཙམ་པ། 92a6.
སེམས་ཙམ་གྱི་ཚུལ། 55b1.
སེམས་ཙམ་གྱི་ལུགས། 59a3.
སྲིད་པའི་ས་བོན། 75a5, 6.
སླུ་བ། 47b2.
གསང་སྔགས། 112b1.
གསུང་རབ། 112a6, 113b5. Cf. དྲང་ངེས།
བསགས་པ། 52b6. Cf. འདུས་པ།

ཧ།
ལྷན་སྐྱེས། 61b2, 5, 62a3, 65a3, 68b1, 4, 72b2, 3, 4, 5, 75b4, 5, 76a5, 6, 76b5, 80b2, 90b1, 106a6, 106b1.
ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བདག་འཛིན། 68b4.
ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་འཇིག་ལྟ། 72b5.
ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་བདེན་འཛིན། 61b5, 68b4.
ལྷན་སྐྱེས་ཀྱི་མ་རིག་པ། 76a5.

あとがき

『ツォンカパ中観哲学の研究Ⅱ』として世に送る『善説心髄』後編「中観章」の解読研究は、下記の拙訳に未発表の和訳を加え、ひとつにまとめたものである。

「ツォンカパの解明する清弁の中観思想」『大谷大学真宗総合研究所研究所紀要』第3号、1985
「ツォンカパの解明するシャーンタラクシタの中観思想」『仏教学セミナー』第44号、1986
「『レクシェーニンポ』の中観プラーサンギカ編解読研究」『大谷学報』67-1、1987
「シャーンタラクシタの勝義としての否定論証の綱要」『大谷学報』67-3、1988
「ツォンカパの中観仏教了義説序」『仏教学セミナー』第50号、1989
「『レクシェーニンポ』の中観プラーサンギカ編解読研究」『大谷大学研究年報』42、1991
「中観プラーサンギカの「弥勒請問章」受容」『大谷学報』72-1、1992
「中観プラーサンギカの否定理証の要綱」『仏教学セミナー』第62号、1995

このうち、自立論証派（*Raṅ rgyud pa; *Svātantrika*）の部分は片野道雄教授のお名前で、帰謬論証派（*Thal ḥgyur ba; *Prāsaṅgika*）の部分は私の名で発表したが、いずれも片野・ツルティムの共同研究に基づくものである。

両名は、1978年から『善説心髄』を読み始めた。その前編「唯識章」については、片野「ツォンパカ造了義未了義論試解」『大谷大学研究年報』34, 1982）が発表され、その全訳は『インド唯識説の研究』（文栄堂、1998）に収録されている。

私にとって日本語での論文発表の最初となったのは、「*Tsoṅ kha pa* の *Draṅ ṅes legs bśad sñiṅ po*『未了義了義・善説心髄』について」（『印度学仏教学研究』第26巻・第2号、1978）であるが、これは御牧克己教授の協力になるものである。御牧教授とは1976年から二年間ほど『善説心髄』を講読した。いま振り返ってみれば、鴨江寺・国際佛教徒協会・建部公秋先生の招聘により1974年6月18日に来日した私にとって、『善説心髄』は、この日本の地においても、つねに身近にあったのである。

本書を刊行するにあっても、多くの方々のお世話になった。まず上記研究論文の整理とそのコンピュータ入力については大谷大学大学院生・奥村浩基氏に、そして蔵文テキスト、索引の作成、ならびに校正など編集作業全般については種智院大学非常勤講師・高田順仁氏に力を尽くしていただいた。さらに編集作業には、大谷大学大学院生・山田

哲也氏、三宅伸一郎氏等にも加わっていただいた。貴名を録し、心よりお礼を申し上げたい。

そして最後になりますが、『ツォンカパ中観哲学の研究Ⅰ』につづき、本書の刊行を引き受けてくださいました文栄堂店主・田中茂夫氏に対しては、重ねて深謝の意を表す次第です。

本書は、文部省科学研究費（基盤研究(B)(2)）「ツォンカパにおける中観哲学の研究」の成果の一部である。

平成10年6月15日

ツルティムケサン・カンカル（白館戒雲）

片　野　道　雄（KATANO Michio）
1937年　岐阜県に生まれる
1960年　大谷大学卒業
現　在　大谷大学教授・文学博士
著　書　『インド仏教における唯識思想の研究―無性造摂大乗論註所知相章の研究―』文栄堂，1975年。
『インド唯識説の研究』文栄堂，1998年。
論　文　「摂大乗論における声聞乗のアーラヤの異門」『仏教学セミナー』第8号
「大乗仏教と他思想との対論―月称造四百論釈破辺執品を中心に―」『仏教思想史』1
「ツォンカパ造了義未了義論の試解（一）―チベット仏教の唯識受容についての一性格―」
『大谷大学研究年報』第34号
その他，多数

ツルティム・ケサン・カンカル（Tsultrim Kelsang Khangkar）
1942年　西チベットのシェーカルに生まれる
1959年　チベット動乱によりインドに亡命
1972年　ベナレスサンスクリット大学大学院修士課程修了
1974年　国際仏教徒協会の招請により来日
1984年　日本に帰化（日本名）白館戒雲（しらたて　かいうん）
現　在　大谷大学教授
著　書　『現代チベット語教本（共著）』国際仏教徒協会
『弥勒請問章の研究（チベット文）』New Delhi
『俱舎論概説（チベット文）』New Delhi
『アーラヤ識とマナ識の研究（共著）』文栄堂
『改訂版　実践チベット語文法（共著）』文栄堂
『インド仏教思想史（チベット文）』西蔵仏教文化協会
『仏教瑜伽行思想の研究（共著）』文栄堂
『阿毘達磨文献における思想の展開（チベット文）』西蔵仏教文化協会
『インド密教思想史（チベット文）』西蔵仏教文化協会
『ツォンカパ中観思想の研究Ⅰ（共著）』文栄堂
その他著書，論文多数

ツォンカパ
中観哲学の研究　Ⅱ

平成10年7月30日　発行

訳　者　片　野　道　雄
ツルティム・ケサン
発行者　田　中　茂　夫
印刷所　中村印刷株式会社

発行所　文　栄　堂　書　店
〒604-8091 京都市中京区寺町通三条上る
TEL（075）231-4712
FAX（075）223-5243